

**XVI. YÜZYIL ŞU'ARÂ TEZKİRELERİNDE
MEKÂNLAR**

**2024
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

Abdullah Tahir ÖZDEMİR

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Şerife AĞARI**

XVI. YÜZYIL ŞU'ARÂ TEZKİRELERİNDE MEKÂNLAR

Abdullah Tahir ÖZDEMİR

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Şerife AĞARI

T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK
Ocak 2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	6
DOĞRULUK BEYANI	7
ÖN SÖZ	8
ÖZ.....	10
ABSTRACT.....	11
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	12
ARCHIVE RECORD INFORMATION	13
KISALTMALAR	14
ARAŞTIRMANIN KONUSU	15
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	15
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	16
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	17
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	17
GİRİŞ	18
1. XVI. YÜZYIL ŞU‘ARÂ TEZKİRELERİ	31
1.1. Tezkire Kavramı ve Türk Edebiyat Geleneğinde Tezkirecilik	31
1.2. XVI. Yüzyıl Şu‘arâ Tezkireleri	35
1.2.1. Heşt Behişt	35
1.2.2. Tezkiretü’ş-şu‘arâ ve Tabsıratü’n-nüzemâ	36
1.2.3. Meşâ‘irü’ş-şu‘arâ	36
1.2.4. Tezkiretü’ş-şu‘arâ (Kınalı-zâde)	37
1.2.5. Gülşen-i Şu‘arâ.....	38
1.2.6. Tezkire-i Şu‘arâ (Beyânî)	38

1.2.7. Künhü'l-ahbâr.....	39
1.2.8. Tezkire-i Garîbî.....	40
2. XVI. YÜZYIL ŞU'ARÂ TEZKİRELERİNDE COĞRAFİ MEKÂNLAR VE YERLEŞİM YERLERİ.....	41
2.1. 'Acem	41
2.1.1. Âzerbaycân	49
2.1.1.1. Erdebîl	51
2.1.1.2. Tebrîz.....	52
2.1.1.3. Diğer (Revân, Şemâhî, Şirvân)	53
2.1.2. Buhara.....	54
2.1.3. Hemedan	55
2.1.4. Horasan.....	55
2.1.5. İsfahân.....	57
2.1.6. Kazvîn	58
2.1.7. Şîrâz.....	59
2.1.8. Diğer (Bedahşân, Bistam, Dizfûl, Gilân, Lûristan, Nîşâbur, Semerkand, Yezd)	60
2.2. 'Arab/'Arabistan	62
2.2.1. Haleb	64
2.2.1.1. Adana.....	70
2.2.2. Hicâz.....	71
2.2.3. 'Irâk ('Irâk-ı 'Arab)	80
2.2.3.1. Bağdâd	83
2.2.3.2. Kerbelâ	90
2.2.3.3. Basra	92
2.2.3.4. Lahsâ (Ahsâ)	94
2.2.4. Mısır	96
2.2.5. Şâm	111
2.2.6. Trablusşâm	122
2.2.7. Yemen.....	123
2.3. Cezâyir-i Garb (Mağrib).....	124
2.4. Çin	125
2.5. Deşt-i Kıpçak.....	127

2.5.1. Kırım	127
2.5.1.1. Kefe	128
2.6. Frengistân	130
2.7. Hindistan, Sind	134
2.8. Rûm	136
2.8.1. Anadolu	145
2.8.1.1. Ankara	149
2.8.1.2. Aydın	151
2.8.1.3. Germiyan (Kütahya)	153
2.8.1.4. Hamîd	162
2.8.1.5. Hüdâvendigâr (Bursa)	166
2.8.1.6. Karesi (Balıkesir)	189
2.8.1.7. Kastamonu	190
2.8.1.7.a. Sinop	194
2.8.1.8. Kocaeli	196
2.8.1.9. Menteşe	198
2.8.1.10. Saruhan (Manisa)	199
2.8.1.11. Teke (Antalya)	207
2.8.1.12. Diğer (*Alâiyye / Alanya, Biga, Bolu, Çankırı / Kengiri, Eskişehir, Karahisâr-ı Sâhib)	208
2.8.2. Budin ve Peşte (Budapeşte)	210
2.8.3. Cezâyir-i Bahr-i Sefîd (Kaptanpaşa Eyaleti)	213
2.8.3.1. Gelibolu	214
2.8.3.2. Rodos	218
2.8.4. Diyârbakır (Diyârbekr, Diyâr-ı Bekr, Âmid, Karaâmid)	221
2.8.5. Erzurum	224
2.8.6. İstanbul	226
2.8.6.1. Beşiktaş	261
2.8.6.2. Eyüp	261
2.8.6.3. Galata	263
2.8.6.4. Üsküdar	269
2.8.6.5. Yenihisâr (Anadoluhisarı)	270
2.8.7. Karaman (Konya)	271

2.8.7.1. Aksaray.....	274
2.8.7.2. Akşehir.....	274
2.8.7.3. Kayseri.....	275
2.8.7.4. Konya.....	276
2.8.8. Kıbrıs.....	280
2.8.9. Rumeli.....	281
2.8.9.1. Bosna.....	289
2.8.9.2. Hersek.....	290
2.8.9.3. İzvornik	291
2.8.9.4. Köstendil.....	292
2.8.9.5. Mora.....	293
2.8.9.6. Niğbolu.....	295
2.8.9.7. Paşa Sancağı (Sofya).....	296
2.8.9.7.a. Edirne.....	300
2.8.9.7.b. Filibe.....	320
2.8.9.7.c. Manastır	322
2.8.9.7.d. Selânik.....	323
2.8.9.7.e. Serfiçe	325
2.8.9.7.f. Siroz	326
2.8.9.7.g. Vardar Yenicesi.....	328
2.8.9.8. Prizren	332
2.8.9.9. Silistre	333
2.8.9.10. Tırhala	334
2.8.9.11. Üsküp	335
2.8.9.12. Vize.....	338
2.8.9.12.1.a. Çorlu.....	340
2.8.9.13. Vulçitrın.....	341
2.8.9.14. Yanya	342
2.8.9.15. Diğer (Ağrıboz, Alacahisar, Arnavutluk).....	343
2.8.10. Rûm.....	344
2.8.10.1. Amasya	345
2.8.10.2. Sivas-Tokat.....	352
2.8.11. Tımışvar (Banat).....	355

2.8.12. Trabzon	355
2.8.13. Van.....	358
2.8.14. Zülkadriyye.....	359
2.9. Şark/Türkistan/Tûrân.....	360
3. XVI. YÜZYIL ŞU‘ARÂ TEZKİRELERİNDE ŞEHİR İÇİ MEKÂNLAR .	363
3.1. Bahçeler	363
3.2. Camiler	369
3.3. Dükkânlar.....	373
3.4. Hamamlar.....	378
3.5. Medreseler	380
3.5.1. Yirmili Medreseler (Hâşiye-i Tecrîd Medreseleri).....	381
3.5.2. Otuzlu Medreseler (Miftâh Medreseleri)	391
3.5.3. Kırklı Medreseler (Telvîh Medreseleri)	396
3.5.4. Ellili Medreseler (Dâhil ve Hâriç Medreseleri)	403
3.5.4.1. Dâhil Medreseleri	405
3.5.4.2. Hâriç Medreseleri.....	412
3.5.5. Sahn-ı Semân Medreseleri.....	416
3.5.6. Süleymâniyye Medreseleri	424
3.5.7. Altmışlı Medreseler.....	425
3.5.8. Süleymâniyye Dârü’l-hadîsi.....	429
3.5.9. Diğer Medreseler.....	430
3.6. Meyhaneler.....	437
3.7. Tekkeler, Zâviyeler ve Hankâhlar	444
3.7.1. Eskişehir (Seyitgazi).....	448
3.7.2. İstanbul	450
3.7.1. Kâhire.....	454
3.7.2. Konya	456
SONUÇ	459
KAYNAKÇA.....	465
TABLolar LİSTESİ	488
COĞRAFYA, ŞEHİR VE ŞEHİR İÇİ MEKÂN ADLARI DİZİNİ.....	490
ÖZ GEÇMİŞ	508

TEZ ONAY SAYFASI

Abdullah Tahir ÖZDEMİR tarafından hazırlanan “XVI. YÜZYIL ŞU‘ARÂ TEZKİRELERİNDE MEKÂNLAR” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Şerife AĞARI
Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği/Oy Çokluğu Seçiniz ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 22/01/2023

<u>Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)</u>	<u>İmzası</u>
Başkan : Doç. Dr. Şerife AĞARI (KBÜ)
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Zafer TOPAK (KBÜ)
Üye : Prof. Dr. Şerife AKPINAR (NEÜ)	ONLINE

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Abdullah Tahir ÖZDEMİR

İmza :

ÖNSÖZ

Elinizdeki bu çalışma, uzun süreli bir karar verme sürecinin meyvesidir. Edebiyata karşı elbette ki her zaman için bir ilgim vardı ve akademik kariyer yapma maksadındaydım. Ancak hep tarih ile edebiyat arasında kalıyordum. Akabinde edebiyata, bilhassa da modern edebiyata gönlüm kaydı ve bu alanda ilerleyeceğimi düşündüm. Ancak bir süre sonra bu sefer de Divan edebiyatı beni kendisine çekti ve akademik kariyerimi bu alanda yapmaya karar verdim. Yine de spesifik bir konum halen yoktu. İlk önce Dilbilim ile Divan edebiyatını buluşturan ve metinlerin üslupları üzerine yoğunlaşan çalışmalar yapmaya heves ettim. Hatta lisans mezuniyet tezimde de Su Kasidesini Metindilbilim açısından analiz ettim. Ne var ki az bir zaman geçmesini müteakip bu sefer de kültür tarihi beni kendisine cezbedi. Bilhassa şu‘arâ tezkirelerinde bulunan ve bu açıdan zengin olan malzeme, dikkatimi çekmişti ve ben, tezkirelere yöneldim. Bu yöneliş esnasında bunlarda insan kadrosunun yanı sıra inanılmaz bir mekân kadrosunun da yer aldığını fark ettim. Tezimi okuyanlar XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinden ne denli geniş bir malzemeyi devşirebildiğimi gördüklerinde ne kastettiğimi anlayacaklardır. Hakikaten de tezkireler, Osmanlı kültür tarihine, bilhassa da kültürü oluşturan mekânlara dair doyurucu ve dikkat çekici bilgiler ihtiva ediyordu. Bunları fişlemeye ve tasnif etmeye başladım. Okudukça mekânın kültüre, tarihe ve insana tesir eden tarafları daha da aşikâr hale gelmeye başladı ve ben, elde ettiğim verileri bir araya getirerek mekânın bu yanına dair açılımlar geliştirmeye çalıştım. Nihayetinde bu çalışma meydana geldi. Elbette ki kusursuz değil, geliştirilmesi gereken çokça noktası var. Yine de bu çalışmanın edebiyat sahasına az çok katkı sağlayacağını düşünüyorum ve eğer hatalarıma rastlarsa okuyucunun müsamahasına sığınmakla birlikte yapıcı eleştirilerini bekliyorum.

Teşekkür faslına gelirsek tabî ki şükür ve teşekkür evvela O’nadır. Ancak bu işin tamamlanması için O’nun bana vesile kıldığı kimseler de yok değil. Bunlardan birisi kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Şerife AĞARI’dır. Kendisi benim tutkulu bir şekilde çalışmayı istediğim konu üzerine bir tez hazırlamam noktasında beni teşvik etti ve kritik noktalarda bana rehberlik etti. Bu sebeple kendisine içten bir şekilde teşekkür ederim. Ayrıca hiçbir şekilde ulaşamadığım Garîbî tezkiresi adlı çalışmasını bana tek tek her

sayfayı fotoğraflayarak ulaştıran Prof. Dr. İsrail BABACAN'a olan minnettarlığıma değinmeden de geçemeyeceğim. Diğer taraftan bir başka destekçim de TÜBİTAK Bilim İnanı Destek Programları Başkanlığı idi. Onlar da yüksek lisans tezimi 2211-Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı kapsamında desteklediler. Bu destekleri sebebiyle onlara da teşekkürü bir borç bilirim. midim odur ki bu desteklere layık olmuş ve sahaya faydalı bir eser sunmuşumdur. Muhakkak ki gayret bizden, tevfiğ Allah'tandır.

ÖZ

Bu tez çalışması XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerindeki mekânları ele almaktadır. Bu bağlamda tezkirelerdeki coğrafî mekânlar, şehirler ve şehir içi mekânlar, tasnif edilmiş ve analize tabi tutulmuştur. Tez metni içerisinde tezkirelerde geçen her mekâna ayrıntılı şekilde yer verilmiş olsa da esas odak noktası merkez mekânlar olmuş ve daha ziyade bunlar üzerinde durulmuştur. Neticede öznelere faaliyetleri neticesinde merkez haline gelen mekânların sonrasında bu merkezîyet sayesinde ilmî ve edebî faaliyetleri filizlendirerek diğer öznelere birer nesne gibi tesir ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çeşitli coğrafyalarda ve şehirlerde insanların toplanıp siyasî organizasyonlar kurmaları neticesinde buralarda her meslek ve meşrepte insan için istikrarlı ve güvenli limanlar oluşmuştur. Bu merkezler, doğrudan ya da dolaylı olarak buralarda siyasî ve kültürel hayatın gelişmesini teşvik etmişlerdir. Buralarda oluşmuş şehir içi merkez mekânların tesiriyle hem yerleşik halk hem de dışarıdan gelenler arasında ilmî, dinî ve edebî açıdan meşhur zatlar yetişmiştir. Yani kültürel hayatın, edebî patronajın ve merkezlerin oluşmasında en büyük rolü siyasî yapı oynamıştır. Ne var ki ilmî ve dinî yapılar da siyasetten hem bağımsız hem de ona paralel bir şekilde kültürel faaliyetleri sürdürmüşler ve ona kuvvet vermişlerdir. Siyasî, dinî ve ilmî merkezîyeti haiz olan şehir ve coğrafyalar, uzun süre bu hususiyetlerini sürdürebilmişler, bir veya ikisine sahip olanlar ise yavaş yavaş bu niteliklerini kaybetmişlerdir. Dolayısıyla siyasî yapının kuvvetlendiği yerde ilmî ve dinî yapılar da kurulmuş ve siyasî yapının başlattığı edebî patronaj hiyerarşik bir şekilde bu yapılar tarafından sürdürülmüştür. Sonrasında siyasî yapı zayıfladığında çoğu zaman söz konusu merkezin merkezîyeti kaybolmuştur. Ancak bazen de diğer yapılar kültürel hayatı devam ettirebilmiş ve bunlar sayesinde günü geldiğinde siyasî yapı, yeniden yeşerebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şu'arâ Tezkireleri; 16. yüzyıl; Mekân; Merkez; Himaye; Edebiyat Tarihi

ABSTRACT

This thesis is about the places in the biographies of Ottoman poets (tezkires of şu‘arâ) of the 16th century. Thus, we have classified and analyzed the geographical places, cities and urban places in them. As a result, we see that the places that become centers due to the activities of the subjects living in them, then produce scientific and literary activities thanks to this centrality and begin to influence the subjects as objects. The political organizations formed by people, i.e. subjects, who gathered in different regions and cities, created stable and safe havens for people of all professions and traditions. These centers directly or indirectly promoted the development of political and cultural life in these places. Under the influence of the centers in the central cities, famous scientific, religious, and literary figures emerged among both residents and outsiders. In other words, the political structure played the greatest role in the formation of centers with their cultural life and literary patronage. However, scholarly and religious structures also continued and strengthened cultural activities, both independently and in parallel with politics. Cities and regions with political, religious, and scientific centers were able to maintain these characteristics for a long time, while those with one or two of them gradually lost these qualities. Therefore, where the political structure was strong, scientific and religious structures were also established, and the literary patronage initiated by the political structure was hierarchically maintained by these structures. Later, when the political structure weakened, the centrality of the center in question was often lost. Sometimes, however, other structures were able to sustain cultural life, and thanks to them, the political structure was able to flourish again when the time came.

Keywords: Biographies of Ottoman Poets (Tezkires of Şu‘arâ); 16th-century; Place; Center; Patronage; History of Literature

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	XVI. Yüzyıl Şu'arâ Tezkirelerinde Mekânlar
Tezin Yazarı	Abdullah Tahir ÖZDEMİR
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Şerife AĞARI
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	22/01/2024
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	509
Anahtar Kelimeler	Şu'arâ Tezkireleri, 16. Yüzyıl, Mekân, Merkez, Himaye, Edebiyat Tarihi

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Places in 16th-Century Biographies of Ottoman Poets (Tezkires of Şu'arâ)
Author of the Thesis	Abdullah Tahir Özdemir
Advisor of the Thesis	Assoc. Prof. Şerife AĞARI
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	22/01/2024
Field of the Thesis	Department of Turkish Language and Literature
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	509
Keywords	Biographies of Ottoman Poets (Tezkires of Şu'arâ), 16th-century, Place, Center, Patronage, History of Literature

KISALTMALAR

- A** : *Gülşen-i Şu‘arâ* (‘Ahdî Tezkiresi)
- AÇ** : *Meşâ‘irü’ş-şu‘arâ* (‘Âşık Çelebi Tezkiresi)
- B** : *Tezkire-i Şu‘arâ* (Beyânî Tezkiresi)
- Bkz.** : Bakınız
- G** : *Garîbî Tezkiresi*
- İA** : TDV İslam Ansiklopedisi
- KA** : *Kühü’l-ahbâr*’ın Tezkire Kısmı (Gelibolulu ‘Âlî)
- KH** : *Tezkiretü’ş-şu‘arâ* (Kınalı-zâde Tezkiresi)
- L** : *Tezkiretü’ş-şu‘arâ ve Tabsıratü’n-nüzemâ* (Latîfi Tezkiresi)
- S** : *Heşt Behişt* (Sehî Tezkiresi)
- s.** : sayfa
- TEİS** : *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*
- vb.** : ve benzeri

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Hazırlanmış olan tez çalışmasının konusu XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerindeki mekânlardır. Burada mekân ile coğrafya üzerinde somut bir varlığa ve isme sahip olan, içerisinde beşerî münasebetlerin ve anekdotların yaşandığı her *yer* kastedilmektedir. Mekân, büyük bir şehir olabileceği gibi küçük bir dükkân da olabilir. Dolayısıyla söz konusu tezkirelerde bir şekilde ismi geçen, somut bir varlığa da sahip olan ve beşerî münasebetlere ev sahipliği yapan her *yer* mekân olarak kabul edilmiş ve tasnife dâhil edilmiştir. Yapılacak çalışmanın bir yüksek lisans tezi olması hasebiyle taranacak kaynaklar XVI. yüzyıl şu'arâ tezkireleri ile sınırlı tutulmuştur. Bu bağlamda hazırlanan tezde XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerindeki her mekân, tasnif edilmiş ve analize tabi tutulmuştur. Tezde hem ferdî olarak insan hem de sosyal olarak cemiyet için son derece mühim olan mekânların insanı ve toplumu şekillendirici tesirlerinin şu'arâ tezkirelerinde nasıl görünür olduğu ortaya konmak istenmiştir. Dolayısıyla “*Osmanlı'da mekânlar, şehirlerden tutun da dükkânlara kadar, kültürel ve edebî hayatın teşekkülünde nasıl bir yere sahiptir ve bu şu'arâ tezkirelerinde nasıl tezahür etmektedir?*” sorusuna cevap aranmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Hazırlanacak tez XVI. yüzyılda kaleme alınmış tezkirelerde şehirlerin ve coğrafi mekânların yanı sıra dinî mekânlar ile eğlence mekânlarının vb. ne şekillerde yer aldığını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin şu'arâ tezkirelerine yansımış olan kültürel coğrafyasının, özellikle de *merkezlerin* ortaya çıkarılması ve bu mekânlarda Osmanlı kültürünün ve bilhassa da edebî kültürün nasıl şekillendiğinin gösterilmesi maksatları da güdülmektedir. Bu gaye doğrultusunda tezkirelerde farklı mahiyetlere sahip olan tüm mekân isimleri ile bu mekânlarda doğmuş, yaşamış, vazife yapmış, eğlenmiş, dinî hayatına devam etmiş ve ölmüş bütün insanlara dair anekdotlar tasnif edilmiştir. Bu tasnif neticesinde elde edilen veriler analiz edilmiş, Osmanlı kültürel ve edebî hayatının teşekkülünde rol oynayan merkezî mekânlar tespit edilmiş ve bu şekillenmenin ne şekilde vuku bulduğu saptanmıştır. Çalışmanın önemi de burada ortaya çıkmaktadır: Edebiyatın ve edebî muhitlerin şahıslar vesilesiyle ve bunlar üzerinden olduğu kadar belli mekânların etkisi ve atmosferi sayesinde de şekillenebildiği görülmektedir. Örneğin Vardar Yenicesi gibi belli bir şehirde hâkim

olan dinî/tasavvufî atmosfer ve bu atmosferi destekleyen edebî eserlerin verildiği tekkeler, burada doğan insanlarda bu konular hakkında yazma meyli doğurmuştur.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

XVI. yüzyıla ait bütün tezkireler evvela teker teker belli başlı kategoriler üzerinden mekân esaslı olarak fişlenmiştir. Bu kategoriler arasında doğum yeri, memleket, vazife yapılan mekânlar vb. yer almıştır. Daha sonra fişlenen bütün veriler uygun başlıklar altına yerleştirilmiştir. Bu başlıklardan ilki *Coğrafi Mekânlar ve Yerleşim Yerleri* başlığıdır. Bu başlık altına *Anadolu, Rumeli, Rûm, 'Acem vb.* gibi coğrafi bölgeler ve *Kütahya, Manisa vb.* gibi şehirler dâhil edilmiştir. Akabinde *Şehir İçi Mekânlar* başlığı altında *meyhane, bahçe, tekke, cami, medrese* gibi mekânlara yer verilmiştir. Ardından bu veriler, başlıklar altına yerleştirilmiştir. Esasında bu çalışmada tezkirelerde geçen her mekâna yer verilmiştir. Bu mekânlar, bir şairin doğduğu, öldüğü, yetiştiği, görev yaptığı, ikamet ettiği, uzlete çekildiği, bir hadise yaşadığı, hakkında veya orada iken şiiirler yazdığı herhangi bir coğrafya, şehir yahut şehir içi mekân olabilmıştır. Dolayısıyla bazen tek bir şairin memleketi olan ve bir tezkirede bir kere zikredilen bir nahiyeye de yer verilmiştir.

Bununla beraber tezkirelerde bahsi çok az geçen yerleşim yerleri ve mekânlar, daha çok bahsi geçenlerin başlıkları altında ve ayrı bir başlık açılmadan zikredilmiştir. Örneğin Vardar Yenicesi gibi Paşa Sancağına bağlı bir kaza, tezkirelerde çokça bahsi geçtiği için ayrı bir başlık altında zikredilmiştir. Canik'ten ise tezkirelerde bu sancağa dair yalnızca birkaç cümle geçtiği için bağlı bulunduğu Rûm vilayetinin başlığı altında ve müstakil bir başlık açılmaksızın söz edilmiştir. Bunların başlıklandırılması esnasında da Devlet Arşivlerinin yayımladığı ve Osmanlı Devletindeki yerleşim yerlerinin idarî teşkilatına dair olan dört ayrı eserden faydalanılmıştır. Dolayısıyla çokça şairin memleketi ve ikamet ettiği mekânlar olan yerleşim yerleri, ayrı başlıklar altında zikredilmiş, diğer yerleşim yerlerine ise muhtasar bir şekilde değinilmiştir.

Diğer bir deyişle merkez mekânlar, tabii bir şekilde tezin esas odak noktası olmuşlardır. Bu tabii şekillenmeye ilave olarak ayrıca değerlendirme yapılırken de elde edilen bütün veriler arasından yalnızca merkez mekânlara dair olanlar göz önünde bulundurulmuştur. Sonuç kısmında daha ziyade merkez mekânlar ön planda tutulmuş ve bu mekânların kültürel ve edebî muhit oluşumuna tesir edip etmediğine dair bazı ipuçları

aranmıştır. Bu esnadaki en mühim yönlendirici, belli mekânların edebiyatçıları bir araya getirip getirmediği ya da diğer mekânlara nazaran daha çok edebiyatçıyı barındırıp barındırmadığıdır. Bu bağlamda merkez mekânlar esas alınarak bunlara dair elde edilen bütün veriler ve başta değinilen kavramlar çerçevesinde bir senteze ulaşılmaya çalışılmış ve mekânın şair ve edebî muhit üzerindeki etkisi hakkında birtakım genellemelere ulaşılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Tezin cevaplamak istediği sorulardan birisi hem ferdî olarak insan hem de sosyal olarak cemiyet için son derece mühim olan merkez mekânların insanı ve toplumu şekillendirici tesirlerinin şu'arâ tezkirelerinde nasıl görünür olduğudur. Dolayısıyla bu tezde *“Osmanlı merkez mekânları, şehirlerden tutun da dükkânlara kadar, kültürel ve edebî hayatı ne şekilde teşkil etmektedir ve bu şu'arâ tezkirelerinde nasıl tezahür etmektedir?”* sorusu sorulmuştur. Buradaki temel varsayım belli mekânlarda edebiyatın daha çok neşvünema bulduğudur. Öyle ki belli nedenlerle merkez haline gelen mekânlar, bu merkezlik sayesinde, bu hususiyetlerini kaybedene kadar ilmî ve edebî faaliyetleri filizlendirmişlerdir. Sonuçta ise belli coğrafyalarda, yerleşim yerlerinde ve meyhane, tekke, medrese vb. gibi şehir içi mekânlarda belli edebî muhitler oluşmuş ve bu muhitler mekânın merkezîliğini uzun süre devam ettirmesini sağlayarak edebî faaliyetleri desteklemiştir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Tez hazırlanırken karşılaşılan en büyük problem, şu'arâ tezkirelerinde verilen bilgilerin çoğu zaman bir arkaplan bilgisi olmaksızın okuyucuya aktarılmasıdır. Örneğin şu'arâ tezkirelerinde belli bir şairin meyhane yahut dükkân gibi belli bir mekâna sürekli olarak gittiği söylenirken burada oluşan muhitten ancak çok yüzeysel ve dağınık bir şekilde bahsedilmektedir. Bir şairin başka bir şairle bir meyhaneye gittiği söylenirken diğer maddede de bu ikisinin haricindeki bir diğer şairin de bu meyhaneye gittiği söylenmektedir. Oysa bu üçünün aynı devirde mi yaşadığı, aynı devirde yaşadılarsa söz konusu meyhanede görüşüp görüşmedikleri ise cevapsız kalmaktadır. Ayrıca aynı devirde yaşamış ve aynı şehirdeki medreselerde vazife yapmış iki müderrisin

birbirlerine bir vesileyle yazdıkları şiirlere değinilmekte ancak bu şiirlerin edebî bir muhitte mi okunduğu ya da birbirlerine çatan bu iki kişinin aynı edebî muhitte mi yer aldığı konuları muğlak kalmaktadır. Üstelik bazen şairlerin buldukları mekânların ismi, bunların hangi şehirde yer aldığı vb. bilgiler bile verilmemektedir. Dolayısıyla mekânlar çevresinde oluşmuş bu muhitlerin fişlenmiş dağınık veriler üzerinden tespit edilmesi de araştırmacının yapması gereken bir vazife olarak karşısına çıkmaktadır. Tezde bu yapılmaya çalışılmış, bahsedildiği üzere dağınık olan veriler belli bir düzene sokularak aynı mekânda bulunmuş olan şairler tespit edilmiş ve burada bir edebî muhit oluşup oluşmadığı hakkında belli bir yargıya ulaşılmaya gayret edilmiştir. Ayrıca şairlerin doğduğu, bulunduğu, vazife yaptığı vb. mekânlara dair bilgi verilirken tezkirelerde boşluk bırakılan ya da yanlış bilgi verilen noktalarda düzeltmeler yapılmış, dolayısıyla alandaki yanlış bilgi dolaşımının bir kısmına naçizane bir müdahalede bulunulmuştur.

GİRİŞ

Mekân, sözlükte “*bulunulan, durulan, oturlan yer, mahal, ev, yurt, mesken, ikametgâh*” gibi manalara gelmektedir (Ayverdi, 2010, s. 789; Parlatır vd., 1998, s. 1526). Etimolojik açıdan bakıldığında ise bu kelimenin Arapça kökenli olup aslen *kevn* masdarından türetilmiş olduğu ve “*oluşun meydana geldiği yer*” anlamını verdiği görülmektedir (Kutluer, 2003, s. 550). Dolayısıyla mekân, nesnelere ve bunların *var oluşlarının* vuku bulduğu yerdir. Felsefeciler, mekân kavramının bu bağlamda bir *sahne* olmasından yola çıkarak onun manasını sözlüklerin ötesine geçerek çözmeye çalışmış ve neticede iki farklı yaklaşım ortaya koymuşlardır. Bunlardan ilkinde göre eşyalarla dolmaya hazır boş bir alan olan mekân, kendi içinde yer alan unsurların aksine mutlak ve bunların hepsinden önce gelmektedir. Diğer yaklaşıma göre ise mekân, içinde yer alan unsurların birbirlerine karşı olan konumları ve içine girdikleri durumlar neticesinde teşekkül etmiş, bizatihi var olmayan bir ilintiler bütünüdür. İkinci yaklaşım günümüzde daha çok kabul görmekte ve mekânın öznenin, yani insanın çevrelenmesi ve onun eksen olduğu bir daire etrafında yapılanması ile şekillendiği düşünülmektedir. Yani mekân, bir öznesi varsa ve bu özne mekânı yalnızca görmenin ötesinde bütün hislerle birlikte algılıyor ve hissediyor ise vardır (Usta, 2020, s. 26). Mekân, kendi içinde yaşayan öznelerin yani insanların birbirleri arasında kurdukları sosyal ilişkiler ve mekânı

hissedişleri neticesinde var olmakta ve varlığını sürdürmektedir.

Diğer taraftan mekân kavramıyla doğrudan ilişkili olan bir diğer kavram da *merkez* fikridir. Bütün mitolojilerdeki ortak inanca göre şehirler ve tapınaklar semavî arketiplere bağlıdır ve gök ile yerin buluştuğu kutsal dağ, tapınak, şehir ve kraliyet ailesinin ikamet ettiği saray, dünyanın merkezindedir. Öyle ki mitolojik düşünceye göre bütün Doğu şehirleri dünyanın merkezinde yer aldığı gibi yaratılış da bu merkezlerden başlamıştır (Eliade, 2017, s. 25-29). Bu arkaik fikir yalnızca eski devirlere mahsus kalmamış, İslamî devirlerde de öyle ya da böyle varlığını sürdürmüştür. Örneğin Divan edebiyatı anlayışında Osmanlı devlet yapısının bir aksisi olarak maşuk *padişah* sayılırken âşıklar da onun *tebaası* sayılmış ve söz konusu yansımanın neticesinde ortaya çıkan bütün bu dağınık elemanlar geniş ve büyük bir saray istiaresini meydana getirmiştir. Bu saray, feyiz ve aydınlık membaı olan haşmetli bir merkeze, her şeyin etrafında döndüğü ve ona doğru koştuğu bir hükümdara ve onun çekim gücü ile iradesine bağlıdır. Bunun yanı sıra aşk, hayvanlar ve bitkiler âlemi, kâinattaki düzen, varlık, hatta yokluk, bütün bu kavramlar, dahası vücudumuzun kendisi, hepsi merkezî birer saraydır ve hükümdarlara sahiptir (Tanpınar, 1988, s. 5-6). Diğer taraftan Osmanlı devri edebiyatında bir motif olarak yer alan *merkez mekân* fikri soyut ve dayanaksız olmayıp tam tersine Orta ve Yeni Çağların sosyal ve kültürel hayatının bir yansımasıdır. Bu fikrin, yani iyi olan her şeyin bir merkezden ışıması ve herkesin bu merkeze çekilmesi düşüncesinin günlük hayatta en çok tezahür ettiği saha edebî patronajdır. Doğu'dan Batı'ya bütün devlet ve toplumlarda edebî himaye belirli merkezlerden yürütülmüştür. Örneğin XII. yüzyılın başlarında Norman Sicilya'sı bilimin ve sanatın merkezi olmuş, Rönesans Devri orta İtalya'sında ise piskoposluğun güçlü bir politik etkisi olduğu Floransa, himayenin kurumsallaştığı ve aristokrat ailelerin sanatı desteklediği bir merkez haline gelmiştir. Akkoyunlu hükümdarı Ya'kûb Bey, sanatkârları himaye ederek Tebrîz'e uluslararası bir ün kazandırmış, Osmanlı Devleti'nde ise bu korumacılık İstanbul'da padişah sarayından ve devlet büyüklerinin konaklarından, İstanbul dışında ise şehzade sancaklarındaki saraylardan ve paşa ve bey konaklarından, hatta akıncı beylerinin merkezlerinden yürütülmüştür (Durmuş, 2021, s. 17-20, 31, 39). Patrimonyal bir sisteme sahip olan Osmanlı Devleti'nde egemenlik gücü, mülk ve tebaa mutlak biçimde hükümdar ailesine ait olup hükümdar ve hükümdara müntesip ekâbirin sarayları "*toplumda şeref ve itibarın, servet ve becerinin tek kaynağı ve sığınağıdır*" (İnalçık, 2019, s. 8). Dolayısıyla bu devlette sanat, saraya göre şekillenmiş, neticede bir saray

üslubu oluşmuş ve bu üslup İmparatorluğun çeşitli kurumları vasıtasıyla merkez olan İstanbul'dan taşraya doğru yayılmıştır. Eski İstanbul başkentleri olan Bursa ve Edirne en çok şair yetiştiren merkezler olduğu gibi beylerbeylikleri ve şehzade sancakları da saray üslubunu devam ettiren merkezler olmuştur. Bilhassa şehzadelerin valilik yaptıkları şehirlerde tıpkı İstanbul'daki gibi maiyet oluşturabilmeleri ve sultanlar gibi bilimin ve sanatın hamisi olabilmeleri edebi patronajın merkezden taşraya doğru yayılmasına katkıda bulunmuş, bu şehirleri de birer merkez haline getirmiştir. Saraydan daha alt konumlara yayılan bu hiyerarşik düzen, İstanbul'daki saray modelini taklit eden şehzade sancaklarının, beylerbeyliklerinin, konakların, tekkelerin, hankâhların ve çarşının birer merkez olmasını sağlamıştır (Durmuş, 2021, s. 55-57). İmparatorluğun büyük kültür merkezlerinden uzakta yaşayan şairler, sancak beylerinin, İstanbul'dan sürülmüş devlet görevlilerinin, Mihaloğulları, Evrenosoğulları, Malkoçoğulları, Turhanlılar ve Yahyâlılar gibi uç beylerinin ve defterdar, muhasebeci gibi hali vakti yerinde memurların oluşturdukları merkezlerin etrafında toplanmışlardır. Ayrıca Mevlevîlik, Gülşenîlik vb. tarikatların tekke, zaviye ve hankâhları da hem İstanbul'da hem de İstanbul dışındaki merkezlerde şiir ve musiki sahasında birer merkez işlevini üstlenmiştir. Bütün bunların haricinde şairlerin kendi aralarında kurdukları meclisler ve bu meclislerin kurulduğu mekânlar da birer merkezdir (s. 122-132). Bunlara dayanarak mekânların bizatihi var olmasalar ve içlerinde yaşayan insanların yaşayışlarına, algı ve hislerine tabi olsalar da bu mekanların öznelere faaliyetleri neticesinde var olduktan sonra diğer öznelere birer nesne gibi tesir edecek merkezler haline geldikleri söylenebilir.

Literatüre bakıldığında Anadolu sahası şu'arâ tezkireleri ile *mekân* kavramının kesişim kümesinde yapılmış iki çeşit çalışma olduğu görülmektedir. Bunlardan birisi doğrudan bu kaynaklarda bahsi geçen mekânlar üzerine yapılmış olan çalışmalardır. Diğerleri ise belirli mekânlar hakkında hazırlanmış olan ve şu'arâ tezkirelerini birincil kaynak olarak kullanan çalışmalardır. Literatür taraması yapılırken bu tezin konusuyla doğrudan alakalı olan birincilere zaten herhangi bir ayıklamaya gidilmeksizin yer verilmiştir. İkincilere bakılırken ise söz konusu çalışmalarda tezkirelerin başlıca kaynak olduğunun açık şekilde belirtilmesine ve bunların ikinci el kaynaklardan değil, bizzat tezkirelerden faydalanılmış olmalarına dikkat edilmiştir. Bu bağlamda söz konusu taramada bu iki şekilde olan toplamda 99 adet çalışmaya ulaşılabilmektedir. Bunlardan 60 tanesi yani yaklaşık %61'i ya doğrudan Anadolu sahası şu'arâ tezkirelerindeki mekânlar

üzerine yapılmış olan ya da sadece tezkireleri esas alarak bunlardaki mekânlara da değinen çalışmalardır. Bu tarzdaki çalışmalardan ilki tabiri caizse bir çığır açan ve metodunun kendisinden sonra yapılan üç çalışmada daha uygulandığı *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*'dir. Harun Tolasa bu eserinde Sehî, Latîfî ve ve 'Âşık Çelebi Tezkirelerini esas almış ve çalışmasının bir alt başlığını tezkirelerdeki mekânlara ayırmıştır. Ona göre şairin coğrafi mekânı ya da çevresi her üç tezkirecinin de üzerinde durduğu bir konudur. Tezkireciler şaire ait tanıtım bilgilerini verirken onun doğum ve yerleşme yerleri gibi coğrafi mekânına dair bilgileri de vermişlerdir. Tolasa, bu mekân bilgilerinin verilirken nasıl bir usul izlendiğini incelemiş ve sonrasında bu mekân tanıtımlarının Osmanlı kültürel coğrafyasına dair çoğunlukla dolaylı bilgiler verdiğini de belirtmiştir. Akabinde tasnif ettiği coğrafi mekân isimlerini alfabetik bir düzende sıralamış ve bunlara tezkirelerde nasıl değinildiğini izah etmiştir. Bölümün sonunda da tüm bu mekân belirtmelerin ve bilgilerinin ne şekilde ve hangi usulde yapıldığına dair umumî bir değerlendirme yapılmıştır (Tolasa, 2002).

Tolasa'yı takiben aynı metot XVI. yüzyılın geri kalan tezkireleri ile XVII. ve XVIII. yüzyıl şu'arâ tezkireleri üzerinde uygulanarak tekrarlanmış ve bu eserlerde mekân başlığı Tolasa'ya nispeten çok geniş şekilde ele alınmıştır (Çapan, 1993; Kılıç, 1998; Solmaz, 2012b). Bu dört eserin, bilhassa da bir öncü olan Tolasa'nın tezkirelerdeki mekânlar üzerine yaptıkları öncü ve kıymetli yorumları ve değerlendirmeleri hakikaten ehemmiyetlidir. Bununla beraber bu dört çalışmada da tezkirelerdeki mekânlar müstakil şekilde değil, daha büyük bir konuyu pekiştirecek bir unsur olarak ele alınmıştır. Bu sebeple tasnif edilen bilgilerin veriliş şekli ve yapılan değerlendirmeler ve yorumlar, bir alt başlık mesabesinde ve minyatür bir tarzda kalmıştır. Yine de Tolasa'nın ilk defa tezkirelerdeki mekânlara değindiği ve bu konuda bir öncü olduğu yadsınamaz bir gerçektir. O ve onu takip edenler, çalıştıkları tezkirelerdeki mekânları inceleyerek bu açıdan tez çalışmamıza ilham kaynağı olmuşlardır.

Bunun yanı sıra birtakım çalışmalarda belli şehir ve coğrafyalardan olduğu söylenen şairlere değinilmektedir. Mesela bazı makale ve bildirilerde söz konusu tezkirelerde geçen ve Yunanistan'dan (Çapın, 2022), Edirne'den (Akkuş, 1996; Zavotçu, 1994), Vardar Yenicesi'nden (Ekinci, 2012), Selânik'ten (Özcan, 2013), Kahramanmaraş'tan (Alıcı, 2004), Kilis'ten (Şener, 2014), Isparta'dan (Yörür, 2019),

Diyârbakır'dan (Adak, 2012) ve Tokat'tan (Abdülkadiroğlu, 1987; İsen, 1987; Keleş, 2015; Musalı, 2015) olan şairler tasnif edilip listelenmiştir. Aynı şekilde tezkirelerdeki İstanbullu (Güneş, 2016; Musalı, 2009), Üsküdarlı (Kaplan, 2004; Kaya, 2018), Burdurlu (Kazan Nas, 2001), Çorumlu (Güngör, 2004), Eğirdirli (Beyzadeoğlu, 2002), Mardinli (Çalka, 2006), Kastamonulu (Abdülkadiroğlu, 1989; Kılıç, 2000), Kayserili (Köksal, 1999), Kütahyalı (Altuner, 2000; Zavotçu, 2000), Trabzonlu (Nemlioğlu, 2005), Bosnalı (İspir, 2018), Prizrenli (Özdingiş, 2015; Tamir, 1987) ve Kırımlı (Güngör, 2016) olan ya da buralarda yetişmiş olan şairler hakkında hazırlanmış bildiriler, kitaplar ve kitap bölümleri mevcuttur. Ayrıca Şentürk (2009), XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde bahsi geçen Bursalı şairler üzerine, Nureski (2006) ise tezkirelere göre Makedonya şehirlerinde yetişmiş olan şairler hakkında iki yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. Bundan başka bir makalede Latîfi tezkiresinde Kastamonulu olduğu söylenen şairlerin diğer XVI. yüzyıl tezkirelerinde bulunan biyografik maddeleri karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiş (Haydaroglu, 2021), bir bildiride ise Latîfi tezkiresinden hareketle Kastamonulu şairler listelenmiştir (Kılıç, 2003). Değirmençay ile Özkan ise *Tuhfe-i Nâ'ili*'de geçen Konyalı şairleri ele aldıkları bir makale yazmışlardır (2015). Bu sahada en çok çalışma yapmış kişilerden birisi olan Mustafa İsen'e gelince o, *Varayım Gideyim Urumeli'ne, Türk Edebiyatı'nın Balkan Boyutu ve Ötelerden Bir Ses, Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler* adlı kitaplarında yer alan çeşitli yazılarında Bulgaristanlı, Üsküplü, Priştineli, Manastırlı ve Bosnalı şairleri konu edinmiştir (1997a; 2009). Bu makaleleri arasında yer alan *Tezkirelerin Işığında Dîvân Edebiyatına Bakışlar, Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış* adlı yazısında ise şairleri şu'arâ tezkirelerini baz alarak doğum yerlerine göre tasnif etmiş ve sonrasında elde edilen verileri yorumlamıştır (İsen, 1997b). Ayrıca Ceylan da bir makalesinde şu'arâ tezkirelerinde 'Acem diyarından Osmanlı memleketine geldiği söylenen şairlerin bir tasnifini yapmış ve bunların buraya niçin ve nasıl geldiğine de değinip Anadolu'da nasıl karşılandıklarını değerlendirmeye çalışmıştır (2023). Yayla ise sunduğu bir bildiride Rûm coğrafyasının ve Rûmîliğin birer bölge ve kimlik olarak iki tezkirede nasıl yer aldığını incelemiştir (2015). İbrahim Sona'ya gelince o, sunduğu bir bildiride XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde bahsi geçen evler, dükkânlar ve bahçeler gibi şairlerin bir araya geldiği sohbet mekânlarından söz etmektedir (Sona, 2016). Bunun haricinde 'Âşık Çelebi, Latîfi ve Safâyî tezkirelerinde (Çınarcı, 2021; Çapan, 2010; Yörür, 2018) ve bütün XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde (Akgül & Çetin, 2012)

Balkanların ve Balkan şehirlerinin nasıl görünür olduğunun incelendiği makaleler mevcuttur. Ayrıca Kınalı-zâde tezkiresinde yerleşim yerlerinin ve mekânların nasıl tavsif edildiğinin tetkik ve şairlerin memleketlerine göre tasnif edildiği üç makale (Eyduvan, 2000; Beyzadeoğlu, 2001; Solmaz, 2012a) ve bütün tezkirelerdeki şehir tasvirlerini tetkik eden bir bildiri bulunmaktadır (Açıkğöz, 1993). Öte yandan Karavelioğlu bir makalesinde Şu'arâ tezkirelerinde Galata'nın nasıl tasvir edildiğini araştırmış (2014), Aydın, Şu'arâ tezkirelerinin Osmanlı şehirlerini hangi unvanlarla andığını incelemiş (2017), Çapan ise bu kaynaklarda İstanbul'un nasıl ele alındığını tespit etmeye çalışmıştır (2004). Beyzadeoğlu'nun (2009) ve Kılıç'ın da (2003) tezkirelerde İstanbul'un nasıl yer aldığına dair çalışmaları vardır. Ayrıca Bayram, bir makalesinde iki XX. yüzyıl tezkiresinde Isparta'nın nasıl görüldüğünü incelemiştir (2003), Tatçı ise Amasya'da yaşamış olan erenlere dair bir bildiri sunmuştur (2007).

Bahsedilen bütün bu çalışmaların çoğunda daha ziyade tezkirelere göre her şehirden kaç tane Şair yetiştiğinin ya da tezkirelerde belli yerleşim yerlerinin nasıl ele alındığının tespiti yapılmakta ve bunlar hakkında istatistikî bilgi verilmektedir. Bazılarında ise bu kısıtlı tespitler daha Őumullü saptamalara dönüştürölmektedir. Bilhassa Mustafa İsen, makalelerinde Balkanlarda yetişmiş Şairlerden söz ederken bunların yetiştiği şehirlerin akıncı beyleri yönetiminde birer kültür merkezi haline geldiğinden, burada pek çok büyük Şairin yetiştiğinden ve bu Şairlerin de Divan edebiyatına nev'i Őahsına münhasır bir üslup kattığından kapsamlı Şekilde bahsetmektedir. Spesifik bir örnek olması açasından bu makaleler arasında yer alan *Tezkirelerin Işığında Divân Edebiyatına Bakışlar, Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış* başlıklı yazı ele alınabilir. Bu makalesinde İsen, Şu'arâ tezkirelerine dayanarak en çok Şairin İstanbul, Bursa ve Edirne'de en çok Şairin yetiştiğini ve hususıyla İstanbul'un Şairlerin ekseriyetine memba olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre Bursa ve Edirne de eski payitahtlar ve kültür merkezleri olmaları hasebiyle çokça Şair yetiştirmişler ancak XVI. yüzyıldan sonra azalan politik ehemmiyetleri dolayısıyla bu sayı sürekli düşmüştür. Ayrıca o, Şehzade sancaklarının ve XVI. ilâ XVII. yüzyıla kadar Kastamonu, Tokat ve Üsküp gibi, bu yüzyıllardan sonra da Sofya, Manastır ve Bağdâd gibi kültür merkezlerinin çokça Şair yetiştirdiğini saptamıştır. Bundan başka Gelibolu'nun da XVI. yüzyılın sonuna kadar askerî ve coğrafi hususiyetleri sebebiyle birçok Şaire *yatak* olduğu da onun tespitleri arasındadır. Sonrasında İsen, bilhassa Vardar Yenicesi gibi birkaç şehirden çıkan Şairlerin bolluğunu Őařırtıcı bulduğunu ekleyip Şu'arâ tezkirelerinde

‘Acem, Rûm vb. coğrafi ifadelerin neyi kastettiğini izaha girişmektedir (İsen, 1997, s. 291-293). Onun bu makalesi bazı sebeplerle kültür merkezleri haline gelen belli şehirlerin nasıl olup da bir edebî muhitin oluşmasına sebep olduğuna kısa ve öz bir şekilde değinmektedir. Öte yandan tabiidir ki İsen’in haricinde de çalışmalarında bu konularla ilgili bazı tespitlerde bulunan araştırmacılar vardır. Mesela Ekinci, makalesinde yüzyıllara göre şair sayısına bakarak akıncı beyleri sayesinde bir kültür merkezi haline gelen Vardar Yenicesi’nin XVII. yüzyıldan sonra bu beylerin güç kaybetmesiyle bir kültür merkezi olma hususiyetini de kaybettiği çıkarımını yapmaktadır (2012, s. 1676). Özcan ise aynı şekilde XVII. yüzyıldan sonra yazılmış tezkirelerde Selânikli şairlerin daha çok yer almasına dayanarak bu şehrin bu tarihten sonra bir kültür merkezi olarak öneminin arttığını söylemektedir (2013, s. 425). Kılıç’a gelince o, bildirisinde Kastamonu’da yetişmiş şairlerin çokluğunun buranın bir şehzade sancağı olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir (2001, s. 249). Ceylan ise tezkirelerde iddia edildiğinin aksine ‘Acem şairi olmanın Osmanlı memleketinde mutlak bir itibar sağlamadığı çıkarımını elde ettiği veriler ışığında yapmaktadır. Öyle ki İstanbul’un bir kültür merkezi olarak yükselmesinden sonra ‘Acem’den buraya gelenler, çoğu zaman yerli şairlerle neticesi olumsuz olan rekabetlere girişmek zorunda kalmışlar ve hatta bazen de davranışları sebebiyle padişahların meclislerinden bile kovulmuşlardır. Ona göre ilerleyen yüzyıllarda Osmanlı kültür muhitindeki özgüvenin artması neticesinde ‘Acem şairlerine verilen göreceli itibar da azalmıştır (Ceylan, 2023, s. 82-84). Son olarak Şentürk de tezinde bir şehzade sancağı olmaması sebebiyle Bursa’da Ahmed Paşa ve Çakşırıcı Şeyhî etrafında teşekkül edenlerin haricinde bir edebî muhit oluşmadığını ancak buna rağmen edebî bir kültürün var olduğunu iddia etmiştir (Şentürk, 2009, s. 470).

Öte yandan yukarıda bahsi geçen ikinci kısım çalışmalar ise 39 adettir ki bu da yekûnun yaklaşık %39’una denk gelmektedir. Bunlarda şu‘arâ tezkireleri başlıca kaynaklardır. Bu şekildeki bazı makale ve bildirimlerde Aksaraylı (Ak, 2016), Çorumlu (Güngör, 2005), Diyârbakırlı (Arslan vd., 2020; Bektaş, 2018), Edirneli (Yapıcı, 2011), Erzurumlu (Atak, 2018), Karanlı (Kıyçak, 2021), Kalkandelenli (Ördek, 2015), Kastamonulu (Kaçalın, 2005; Yazar, 2003), Kütahyalı (Güler & Ersoy, 2009; Güner, 1967), Muğlalı (Açık Önkaş, 2011), Musullu (İçli, 2022), Rumelili (İğci & Güler, 2014), Filibeli (Kılıç, 2007b), Priştineli (Uğur, 2016), Tireli (Soysal, 2015) ve Üsküdarlı (Yıldırım, 2004) şairler, şu‘arâ tezkireleri başta olmak üzere biyografik kaynaklardan

faydalanılarak tasnif edilmekte ve listelenmektedir. Bunların dışında Batı Trakya (Molla Memet, 2021) ve Bulgaristan doğumlu (Kılıç & Bülbül, 2007) şairlerden bahseden iki makale ve Burdur’da yetişmiş iki şairden söz eden bir bildiri (Demirel, 2007) mevcuttur. Aynı şekilde Molla Memet de şu’arâ tezkireleri başta olmak üzere biyografik kaynaklardan faydalanarak Yunanistanlı Divan şairlerini biyografik açıdan incelediği bir yüksek lisans tezi (2016) ve Ege Adalarındaki edebî muhiti incelediği ve buradan yetişen şairleri tespit ve tasnif ettiği bir doktora tezi (2022) hazırlamıştır. Bülbül ise bir bildirisinde Nevşehirli mühim şahsiyetleri tespit etmiş ve bunların Osmanlı yönetiminde ve aydınlanmasında oynadıkları rolleri saptamaya çalışmıştır (Bülbül, 2012). İlhan’a gelince o, makalesinde Necâtî Bey’in Kastamonu hayatına dair tezkirelerde verilen bilgileri çeşitli kaynaklar yardımıyla teyit etmiş ve düzeltmiştir (İlhan, 2021). Nureski ise aralarında şu’arâ tezkirelerinin de bulunduğu kaynaklarda Makedonya şehirlerinin nasıl yer aldığını ve burada yetişmiş olan başta şairler olmak üzere çeşitli meşhur şahsiyetleri tespit etmiştir (Nureski, 2014). Ayrıca Oğraş da Mısır’da yaşamış olan Divan şairlerini, bunların sayısının hangi yüzyılda ne kadar olduğunu, mesleklerini ve bir tarikata mensup olup olmadıklarını belirlemiştir (Oğraş, 2009). Son olarak başta Halûk İpekten’in *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler* adlı çalışması olmak üzere Osmanlı devrindeki edebî muhitleri tespit ve tetkik eden çalışmalar hem şu’arâ tezkirelerini başlıca kaynak olarak kullanmakta, hem de birer edebî muhite ev sahipliği yapan mekânlara değinmektedirler (1996). Bu bağlamda Çeltik, Haleb’te Kınalı-zâde Hasan Çelebi’nin etrafında oluşan edebî muhit ve burada toplanan şu’arâ meclisleri (2007), Erkan ve Kurtoğlu ise sırasıyla Tekirdağ ve Diyârbakır’daki edebî çevreler ve hamilik üzerine (Erkan, 2023; Kurtoğlu, 2018) birer makale yazmışlardır. Ayrıca Fatih Sona, Kanunî devri sarayındaki edebî muhite dair bir bildiri sunmuş (2016), İlhan Toker ise doktora tezinde XV. ilâ XIX. yüzyıllar arasında İstanbul’da bulunan ve birer edebî muhit olan Mevlevîhaneleri incelemiştir (2022). Bundan başka Onay, III. Ahmed devrindeki sosyal ağları ve edebî prestiji incelediği doktora tezinde (Onay, 2002), Durmuş ise Osmanlı Devleti’ndeki edebî himaye geleneğini incelediği doktora tezinde (İsen-Durmuş, 2006), iki kitabında (Durmuş, 2009; Durmuş, 2021) ve bir makalesinde (Durmuş, 2019) ele alınan bu meselelerin tezahür ettiği şehzade sancakları, akıncı şehirleri, payitaht, Gülşenî ve Mevlevî tekkeleri gibi mekânlardan da söz etmektedir.

Dolayısıyla yukarıda bahsi geçen bütün bu çalışmalar, daha ziyade söz konusu tezkirelerin belli başlı mekânları ne şekilde ve ne kadar içerdiğini ve mekânlara dair bazı

anekdotları tasnif ve tahlil etmektedir. Ayrıca bunlarda ya tek tek şehirler ile bu şehirlerde yetişen veyahut buralı olan şairler ya da edebî muhit niteliğindeki şehir içi mekânlar tasnif edilmiş, listelenmiş ve istatistikler verilmiştir. Zaman zaman daha şümüllü ve çok değerli yorumlar yapılmış olsa da bunlar da daha dar kapsamlı bir çalışma bağlamında yapıldığı için ne kadar şümüllü olurlarsa olsunlar yine aynı niteliği haizdirler. Tabîî Osmanlı'daki edebî muhitleri ve himayeyi inceleyenlerde olduğu gibi geniş kapsamlı çalışmalar ve bunların yine bu nitelikteki yorumları da yok değildir. Ne var ki bu tarzdaki çalışmalar mekânları değil, daha çok bu mekânlardaki sosyal ağları ve himaye ilişkilerini esas almışlardır. Oysa hazırlanan bu tezde hem şehirler ve coğrafyalar hem de meyhane, tekke ve medrese gibi şehir içi mekânlar olmak üzere XVI. yüzyıl tezkirelerindeki bütün mekânlar mercek altına alınmış, ayrıca sosyal ağlar ile edebî himaye meselelerine de mekân merkez alınarak bakılmıştır. Böylece mekânın edebî kültürün teşekkülündeki rolünün, en azından bu tezkirelere yansımış olan kısımları ile, netliğe kavuşturulmasına gayret gösterilmiştir. Yani edebiyat tarihine mekân kavramı ve mekânın bütün bu kültürün oluşmasındaki rolü noktainazarından bakılmıştır denebilir ki bu da sahaya sağlanacak katkılardan birisidir. Ayrıca hazırlanmış olan bu tez çalışması ile literatürün tezkirelerdeki mekânlar üzerine bütüncül ve topluca yapılmış bir çalışma noktasındaki eksikliğinin doldurulmasına gayret gösterilmiş ve XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde mekânın edebî geleneğin oluşmasında ve gelişmesinde ne tür etkileri olduğuna dair ipuçları aranmıştır. Bu bağlamda himaye kavramının ve geleneğinin mekânlar ve belli merkezler çevresinde nasıl geliştiği de gözler önüne serilmiş ve böylece *edebî patronaj* mevzuuna mekânlar üzerinden katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Söz konusu tez çalışması XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerindeki mekânları ele almaktadır. Buradaki mekândan kasıt, başta tarif edildiği şekliyle öznelerin konum ve durumları neticesinde coğrafya üzerinde somut bir varlığa ve isme sahip olan, içerisinde beşerî münasebetlerin ve anekdotların yaşandığı ve bunlar neticesinde diğer insanlara nesnelere gibi tesir eden her yerdir. Mekân, büyük bir şehir olabileceği gibi küçük bir dükkân da olabilir. Dolayısıyla söz konusu tezkirelerde bir şekilde ismi geçen, somut bir varlığa da sahip olan ve beşerî münasebetlere ev sahipliği yapan her yer mekân olarak kabul edilmiş ve tasnife dâhil edilmiştir. Yapılmış olan çalışmanın bir yüksek lisans tezi olması hasebiyle taranacak kaynaklar XVI. yüzyıl şu'arâ tezkireleri ile sınırlı tutulmuştur. Bu bağlamda hazırlanan tezde XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerindeki her mekân, tasnif edilmiş ve analize tabi tutulmuş bir şekilde yer almıştır. Tezkirelerde yer

verilen şiirlerde pek çok mekân ismi geçmekle beraber şaire ait olmaları dışında herhangi bir hususiyeti haiz olmayan şiir örneklerinde geçen mekân isimleri dikkate alınmamıştır. Diğer taraftan bir bağlama sahip olması, yani örneğin belli bir mekânda ya da belli bir mekâna dair yazılan ve bahsi geçen kişinin hayatının belli bir devrinde bulunduğu, dolayısıyla onunla doğrudan ilgili görünen ve somut olan mekân adlarını ihtiva eden şiir parçaları ise göz önünde bulundurulmuştur. Nesir kısımlarında geçen mekân isimlerine ise bu *bağlamsallık* dışında bir benzetme yahut mecazın konusu olmaları ve biyografi maddesinde anlatılmak istenen manaya kuvvet vermeleri koşuluyla yine yer verilmiştir. *Kafdağı* ve *Bî-sütûn* gibi tamamen hayalî ve kurgusal mekânlar ile *Heft 'İklîm* gibi belli bir başlık altına konulamayan çok genellemeci bölge isimleri ise çalışmanın dışında tutulmuştur.

Esasında bu çalışmada yukarıdaki prensipler çerçevesinde tezkirelerde geçen her mekâna yer verilmiştir. Bu mekânlar, bir şairin doğduğu, öldüğü, yetiştiği, görev yaptığı, ikamet ettiği, uzlete çekildiği, bir hadise yaşadığı, hakkında veya orada iken şiirler yazdığı herhangi bir coğrafya, şehir yahut şehir içi mekân olabilmıştır. Dolayısıyla bazen tek bir şairin memleketi olan ve bir tezkirede bir kere zikredilen bir nahiyeye de bu çalışmada yer verilmiştir. Ne var ki bunun gibi tezkirelerde bahsi çok az geçen yerleşim yerleri ve mekânlar, bahsi daha çok geçenlerin başlıkları altında ve müstakil bir başlık açılmadan zikredilmiştir. Örneğin Vardar Yenicesi gibi Paşa Sancağına bağlı bir kaza, tezkirelerde çokça bahsi geçtiği için ayrı bir başlık altında zikredilmiştir. Canik'ten ise tezkirelerde bu sancağa dair yalnızca birkaç cümle geçtiği için bağlı bulunduğu Rûm vilayetinin başlığı altında ve müstakil bir başlık açılmaksızın söz edilmiştir. Bunların başlıklandırılması esnasında da Devlet Arşivlerinin yayımladığı ve Osmanlı Devletindeki yerleşim yerlerinin idarî teşkilatına dair olan dört ayrı eserden faydalanılmıştır. Dolayısıyla çokça şairin memleketi ve ikamet ettiği mekânlar olan yerleşim yerleri, ayrı başlıklar altında zikredilmiş, diğer yerleşim yerlerine ise muhtasar bir şekilde değinilmiştir.

Diğer bir deyişle merkez mekânlar, tabii bir şekilde tezin esas odak noktası olmuşlardır. Bu tabii şekillenmeye ilave olarak ayrıca değerlendirme yapılırken de elde edilen bütün veriler arasından yalnızca merkez mekânlara dair olanlar göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda tezde bütün bu mekânlardan az çok bahsedilirken sonuç kısmında ise yalnızca merkez mekânlar değerlendirmeye dahil edilmiştir. Bir merkez olmayan mekânlara dair veriler ise yalnızca ham veri olarak ilim camiasına sunulmuştur.

Bu tez çalışması, bir yandan merkez mekân kavramı üzerinden alana yeni bir yaklaşım sunmak isterken bir yandan da tezkirelerdeki mekânlar üzerine gelecekte yapılacak umumî çalışmalara da barındırdığı ham veri ve dizin vasıtasıyla katkı sağlamayı maksat edinmektedir. Dolayısıyla tezin cevaplamak istediği ve odak noktasına aldığı esas soru, hem ferdî olarak insan hem de sosyal olarak cemiyet için son derece mühim olan merkez mekânların insanı ve toplumu şekillendirici tesirlerinin şu'arâ tezkirelerinde nasıl görünür olduğudur.

Bu tezde “*Osmanlı mekânları, şehirlerden tutun da dükkânlara kadar, Osmanlı edebî hayatını ne şekilde teşkil etmektedir ve bu şu'arâ tezkirelerinde nasıl tezahür etmektedir?*” sorusu sorulmuştur. Buradaki temel varsayım belli mekânlarda edebiyatın daha çok neşvünema bulduğudur. Öyle ki belli nedenlerle merkez haline gelen mekânlar sonrasında bu merkezlik sayesinde ve bu hususiyeti kaybedene kadar burada ilmî ve edebî faaliyetleri filizlendirmişlerdir. Sonuçta ise belli coğrafyalarda, yerleşim yerlerinde ve meyhane, tekke, medrese vb. gibi şehir içi mekânlarda belli edebî muhitler oluşmuş ve bu muhitler de bu mekânın merkezîliğini uzun süre devam ettirmesini sağlayarak edebî faaliyetleri desteklemiştir. Bu varsayımı sağlam bir zemine oturtmak için söz konusu tezkirelerde şehirlerin ve coğrafi mekânların yanı sıra dinî mekânlar ile eğlence mekânlarının vb. ne şekillerde yer aldığı ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin şu'arâ tezkirelerine yansımış olan kültürel coğrafyasının, özellikle de *merkezlerin* irdelenmesi ve bu mekânlarda Osmanlı kültürünün ve bilhassa da edebî kültürün nasıl şekillendiğinin gösterilmesine çalışılmıştır.

Bu gaye doğrultusunda tezkirelerde farklı mahiyetlere sahip olan tüm mekân isimleri ile bu mekânlarda doğmuş, yaşamış, vazife yapmış, eğlenmiş, dinî hayatına devam etmiş ve ölmüş bütün insanlara dair anekdotlar teker teker belli başlı kategoriler üzerinden tasnif edilmiştir. Bu tasnif neticesinde elde edilen veri bir analize tabi tutularak Osmanlı kültürel ve edebî hayatının teşkilinde rol oynayan merkezî mekânlar tespit edilmiş ve bu şekillenmenin ne şekilde vuku bulduğu saptanmıştır. Sonrasında bir giriş bölümü de eklenerek burada mekân ve merkez kavramlarına, bunların edebiyat tarihindeki görünümüne, literatüre ve tezde cevabı aranan sorulara değinilmiştir. Ardından elde edilen bütün veriler uygun başlıklar altına yerleştirilmiştir. Bu başlıklardan ilki *Coğrafi Mekânlar ve Yerleşim Yerleri* başlığıdır. Bu başlık altına *Anadolu, Rumeli, Rûm, 'Acem vb.* gibi coğrafi bölgeler ve *Kütahya, Manisa vb.* gibi şehirler dâhil edilmiştir. Akabinde *Şehir İçi Mekânlar* başlığı altında *meyhane, bahçe,*

tekke, cami, medrese gibi mekânlarla yer verilmiştir. Bunu müteakip başlıklar altına yerleştirilen tüm verilerde bu mekânların edebî muhit oluşumuna tesir edip etmediğine dair bazı ipuçları aranmıştır. Bu esnadaki en mühim yönlendirici, belli mekânların edebiyatçıları bir araya getirip getirmediği ya da diğer mekânlara nazaran daha çok edebiyatçıyı barındırıp barındırmadığıdır. Diğer taraftan gereksiz bir kalabalık yapmamaları açısından *Kısaltmalar* bölümünde değinilen şekilde tezdeki tablolarda tezkirelerin isimleri kısaltılarak verilmiş, yapılan atıflarda da naşirin ismi, yayın tarihi vb. bilgiler yerine yalnızca tezkirenin kısaltması ile sayfa numarası verilmiştir. Ayrıca verilen şiir örneklerinin de eğer metinde manasına dair herhangi bir izahat yapılmamışsa dipnotta diliçi çevirisi yapılmıştır. Sonuç kısmında ise yine merkez mekânlar esas alınarak bunlara dair elde edilen bütün veriler ve başta değinilen kavramlar çerçevesinde bir senteze ulaşılmaya çalışılmış ve birtakım genellemelere ulaşılmıştır.

Bu uğraşı esnasında dilsel ve kültürel farklılıkların yanı sıra karşılaşılan en büyük problem, şu'arâ tezkirelerinde verilen bilgilerin çoğu zaman bir arka plan bilgisi olmaksızın okuyucuya aktarılmasıdır. Örneğin şu'arâ tezkirelerinde belli bir şairin meyhane yahut dükkân gibi belli bir mekâna sürekli olarak gittiği söylenirken burada oluşan muhitten ancak çok yüzeysel ve dağınık bir şekilde bahsedilmektedir. Mesela bir şairin başka bir şairle bir meyhaneye gittiği söylenirken diğer maddede de bu ikisinin haricindeki bir diğer şairin de buraya devam ettiği aktarılmaktadır. Oysa bu üçünün aynı devirde mi yaşadığı, aynı devirde yaşadılarsa söz konusu meyhanede görüşüp görüşmedikleri ise cevapsız kalmaktadır. Ayrıca aynı devirde yaşamış ve aynı şehirdeki medreselerde vazife yapmış iki müderrisin birbirlerine bir vesileyle yazdıkları şiirlere değinilmekte ancak bu şiirlerin edebî bir muhitte mi okunduğu ya da birbirlerine çatan bu iki kişinin aynı edebî muhitte mi yer aldığı konuları muğlak kalmaktadır. Üstelik bazen şairlerin buldukları mekânların ismi, bunların hangi şehirde yer aldığı vb. bilgiler bile verilmemektedir. Dolayısıyla mekânlar çevresinde oluşmuş bu muhitlerin fişlenmiş dağınık veriler üzerinden tespit edilmesi de araştırmacının yapması gereken bir vazife olarak karşısına çıkmaktadır. Bu tezde de bu yapılmaya çalışılmış, bahsedildiği üzere dağınık olan veriler belli bir düzene sokularak aynı mekânda bulunmuş olan şairler tespit edilmiş ve burada bir edebî muhit oluşup oluşmadığı hakkında belli yargılara ulaşılmaya gayret edilmiştir. Ayrıca şairlerin doğduğu, bulunduğu, vazife yaptığı vb. mekânlara dair bilgi verilirken tezkirelerde boşluk bırakılan ya da yanlış bilgi verilen noktalarda düzeltmeler yapılmış, dolayısıyla alandaki

yanlış bilgi dolaşımının bir kısmına da naçizane bir müdahalede bulunulmuştur.

1. XVI. YÜZYIL ŞU‘ARÂ TEZKİRELERİ

1.1. *Tezkire Kavramı ve Türk Edebiyat Geleneğinde Tezkirecilik*

Temel olarak *tezkire*, şairler olmak başta üzere belli bir meslekte meşhur olmuş kişilerin, hattatların, evliyaların, musikîşinasların, mimarların ve hatta usta bir çiçek yetiştiricisinin biyografisini konu alan ve bunların sanatına dair konuşan türün adıdır (Kılıç, 2007a, s. 543). Türün tanımı böyle olmakla birlikte sonrasında diğer meslek ehlinin hayatının ve sanatının işlendiği eserler yerine daha ziyade şairlerin toplandığı biyografik eserler ortaya konmaya başlanmış ve bu isim, *Tezkire-i Şu‘arâ* ya da *Tezkiretü’ş-şu‘arâ* adı da verilen şu‘arâ tezkirelerine münhasır bir hale gelmiştir. Bu türün tarihçesine bakıldığında ise *tezkire* türünün esasen *biyografinin* bir alt kolu olduğu, *biyografi* türünün de şöhret sahibi kişilerin hayat hikayesinden bahsettiği ve insanlıkla yaşıt bir ilim dalını teşkil ettiği görülmektedir. Başlangıçta *tarih* ilmi içerisinde yer alan bu tür, hem Doğulu hem de Batılı tarihçilerin bir hadise kadar o hadisede tesiri olan kişileri de ehemmiyetli saymaları ve bunların hayat hikayelerini kıymetli addetmeleri neticesinde ayrı bir tür haline gelmiştir. Nitekim *tezkire* türünün İslamî gelenekte *tarihe* ve *tarihin* alt dallarından biri olan *biyografi* türüne verilen ehemmiyetin neticesinde serpilip gelişen bir tür olduğu görülmektedir (İsen, 2018, s. 7). Bilhassa Hz. Peygamberin *Siyer-i Nebevî* adı verilen hayatı ile yaşarken yaptıklarını ve söylediklerini ihtiva eden hadisleri üzerine İslam tarihçileri tarafından yapılan çalışmalar, bir ilim dalı olarak biyografinin İslam dünyasında gayet ehemmiyetli bir pozisyon kazanmasını sağlamıştır. Ayrıca *biyografi* türünün Arap edebiyatında başta Hz. Peygamber olmak üzere tarihî şahsiyetlerin insanlara örnek kişiler olarak takdim edilmesi için ve Arap geleneğindeki bir alışkanlık olan soy soplâ övünmek maksadıyla kullanılması da bu pozisyonu pekiştirmiştir (Kılıç, 2007a, s. 545). İslam tarihinin ilerleyen safhalarında siyasî tarih, hanedanlıklara bağlı resmî tarihçiler tarafından yazılan kroniklere dönüştürülünce serbest tarihçiler için *biyografi* türü daha da ehemmiyet kazanmıştır. Bunlar dünyevî yapının temsilcilerindense peygamber varisi olan ulemanın hayatına dair yazmayı evla görmüşler ve böylece belli meslek gruplarının biyografileri yazılmaya başlanmıştır (İsen, 2018, s. 8). Nitekim Türk edebiyatındaki *tezkire* türünün kökeninin de Arap edebiyatındaki *tabakât* adı verilen bu tür biyografik çalışmalar olduğu söylenebilir. Mevzubahis *tabakât* geleneği XII. yüzyıl sonlarına kadar Arapça devam

etmiş, müteakip yüzyıldan itibaren yerini Farsça örneklere bırakmaya başlamıştır. Arap ve Fars biyografi geleneğinde ehemmiyetli bir yere sahip olan tezkirecilik, neredeyse aynı şekil ve muhteva ile Türk edebiyatında da takip eden yıllarda yerini almıştır. Ne var ki bu örneklik, Türk edebiyatında sürekli bir taklitçiliği doğurmamış ve Anadolu’da süratli bir gelişme sağlayan lisanın ve edebiyatın mühim temsilcilerinin gelecekte unutulmamaları için art arda bir kısmı örnek alınanlardan çok daha başarılı olan tezkireler kaleme alınmıştır (Kılıç, 2007a, s. 545-546).

Biyografi türünün Fars edebiyatındaki ilk temsilcisi, *Lübâbü’l-elbâb* adlı eseriyle Muhammed el-‘Avfi olup o, söz konusu eserini yazarken Arap edebiyatı geleneğine bağlı kalmıştır. Onun yolunu Mollâ Câmî izlemiş ve *Nefehâtü’l-üns* adlı bir biyografik eser kaleme almıştır (İsen, 2018, s. 9). Bundan başka Mollâ Câmî’nin Fars şu‘arâ tezkireciliği geleneği içerisinde kaleme aldığı *Bahâristân* adlı eseri ise Nevâyî başta olmak üzere Türkçe şu‘arâ tezkiresi yazarlar üzerinde çok etkili olmuş olan ilk şu‘arâ tezkirelerindedir. Sekiz bölümden oluşan bu eserin yedinci bölümü, şair biyografilerine ayrılmış ve burada toplam 38 şairden bahsedilmiştir. Ayrıca Câmî’den sonra Devletşâh da bir tezkire kaleme almış ve bunu ‘Alî Şîr Nevâyî’ye sunmuştur. Mukaddime, yedi tabaka ve bir hatimedden oluşan *Devletşâh Tezkiresi*, ele aldığı 149 şairin hayatını anlattıktan sonra şiirlerinden örnekler vermektedir. Bu şekliyle söz konusu tezkire, sonraki zamanlarda kaleme alınacak olan Fars ve Türk tezkirelerine örneklik teşkil etmiş ve o vakte kadar yazılmış olan benzer eserlerden daha çok biyografi içermiştir. Bir başka şu‘arâ tezkiresi de ‘Alî Şîr Nevâyî tarafından kaleme alınmış ve Türk edebiyatının bilinen ilk tezkiresi olan *Mecâlisü’n-nefâ’is* adlı eserdir. *Mecâlisü’n-nefâ’is* gerçi öncelikle Fars, sonra da Çağatay sahası Türk edebiyatı için çok ehemmiyetli bir kaynaktır ancak bu eserin esas mühim tarafı onun Anadolu’da kaleme alınmış tezkirelere modellik etmiş olmasıdır. Nevâyî, söz konusu eserini hazırlarken Fars tezkirelerinin tesiri altında kalmış, bilhassa da Câmî’nin *Bahâristân*’ı ile Devletşâh’ın tezkiresini model olarak benimsemiştir. Mahiyet itibariyle tam bir şair tezkiresi niteliğinde olan *Tezkire-i Devletşâh*’a benzeyen *Mecâlisü’n-nefâ’is* aynı zamanda tıpkı *Bahâristân*’da olduğu gibi meclis adı verilen sekiz bölümden oluşmaktadır (Kılıç, 2007a, s. 546-548). Bu üç tezkire (*Bahâristân*, *Devletşâh Tezkiresi* ve *Mecâlisü’n-nefâ’is*) Herât’ta kaleme alındıkları içindir ki *Herât Ekolü Tezkireleri* şeklinde isimlendirilmektedirler. Bu ekol, hem edebî biyografi türü içerisinde bir hareketlilik meydana getirmiş hem de sonraki zamanlarda Osmanlı coğrafyasında

kaleme alınacak olan şu'arâ tezkirelerini derinden etkilemiştir (İsen, 2018, s. 10). Anadolu sahasında şu'arâ tezkiresi olarak kaleme alınan ilk örnek ise Sehî Bey'in *Heşt Behişt* adlı, şekil ve muhteva açısından *Mecâlisü'n-nefâ'is*'e çok benzeyen tezkiresidir. Bu tezkirenin en ehemmiyetli yanı, Osmanlı Devleti hudutları içerisinde yetişmiş olan şairleri ilk kez bir eserde toplamış olması ve böylece pek çok şairin unutulmasına mâni olmasıdır. Öyle ki söz konusu tezkire, ilk devir Osmanlı edebiyatı şairlerinin ekseriyetine dair bilgi içeren tek kaynaktır. Dahası Sehî Bey, Anadolu'da şu'arâ tezkireciliği geleneğini de başlatmış ve kendisinden sonraki Osmanlı tezkirecilerine de örnek olmuştur. Ondan sonra bilhassa Latîfi ve 'Âşık Çelebi gibi XVI. yüzyılda yetişmiş müellifler, şair biyografilerinin çok başarılı örneklerini vermişlerdir. Sehî'nin hemen akabinde ve peş peşe kaleme alınmış olan bu XVI. yüzyıl şu'arâ tezkireleri, artık taklitten öte özgün ve olgun eserlerdir (Kılıç, 2007a, s. 549-551).

Şu'arâ tezkirelerinde biyografik bilgiler ve Türkçenin bir edebiyat dili olarak Anadolu'daki gelişimine dair dolaylı malumat yanında dönemin şiir diline ve anlayışına ilişkin mühim ipuçları de yer almaktadır (Uzun, 2012, s. 70). Kendi çağının edebî ve kültürel bir verimi olan şu'arâ tezkireleri, aynı zamanda içerikleri dolayısıyla o dönem hakkında hâlihazırda yapılan muhtelif inceleme ve araştırmalar için birer belge ve kaynaktır. Bu türe ait eserlerin bir başka mühim hususiyeti ise şairlere dair hem tenkidi hem de methi ihtiva etmeleridir. Bir şair ile aynı dönemde yaşayan kişilerin onun sanatı ve eserleri hakkında ne düşündüğünü bilmek, ne kadar okunduğunu ve takdir edildiğini öğrenmek elbette ki edebiyat tarihçisinin o şairi değerlendirebilmesi için elzemdir. Bu açıdan tezkire müelliflerinin şairlerin sanatına dair eleştirileri gayet ehemmiyetli bir kıstas addedilebilir. Zira birer şair de olan tezkire müelliflerinin eserlerine hangi şiirleri alacaklarına karar verirken dikkate aldıkları noktalar incelendiğinde o günün şiir zevki de keşfedilecektir. Bunun yanı sıra tezkire müelliflerinin şiir tercihlerine göre döneme ait zevkleri ve beğenileri daha iyi aksettiren bir başka öge de tezkire başlarında bulunan ve umumiyetle müelliflerin şiir ve şairlik hakkındaki düşüncelerini açıkladığı *Mukaddime* kısımlarıdır. Bu yönüyle bir kısım tezkire mukaddimelerinin özgün birer poetika denemesi olduğu söylenebilir (Kılıç, 2007a, s. 552, 556).

Diğer yandan Osmanlı tezkireciliği önceden beri mevcut olan bir ananenin takipçisi olduğu içindir ki belli şablonlar üzerinden yazılagelmiştir. Buna göre bir tezkire evvela *Mukaddime* ile başlar ancak bu mukaddimelerin uzunluğu da eserlere göre

değişiklik göstermektedir. Örneğin antolojik veya küçük hacimli tezkireler kısa bir mukaddimeyi haizdir (Kılıç, 2007a, s. 556). Bu kısımlarda eserin takdim edildiği kişi ya da kişiler hakkında yazılmış manzum-mensur bir methiye, yazarın şiir sanatına, dönem insanının edebiyat hakkındaki telakkilerine ve bu edebiyatın hususiyetlerine dair fikirleri ve yazarın eseri telif etme nedeni (sebeb-i te'lîf) başta olmak üzere eserin yazılışıyla alakalı bilgiler yer almaktadır. Bu mukaddimenin (dîbâce) haricinde tezkireler umumiyetle şairlere dair bilgileri içeren asıl metinden ve hâtimedan meydana gelmektedir. Tezkirenin esasını teşkil eden biyografiler kısmında mümkün mertebeye mevzubahis “*şairin ailesi, hayatı ve yetişmesi, hocaları, yakın arkadaşları ve meslektaşları, diğer eserleri, bazen ilmî-edebî hüviyetine dair bilgiler, hakkındaki rivayetler, devrinde çok beğenilmiş nükteleri, fikirleri ve sanatı üzerine eleştiriler ve şiirlerinden örnekler*” yer almaktadır (Uzun, 2012, s. 70). Tezkirelerin bu kısmında kişi isimleri ile birlikte başta ölüm tarihi olmak üzere kronolojik unsurların da ihtimam gösterilerek saptanmasına gayret edilmekte, akabinde ise şaire ait şiirlerden örnekler verilmektedir. Bazen de şair ve eseri muayyen bazı niteleyici kelimelerle ve çok umumî bir şekilde değerlendirilmektedir. Tezkirelerin bir kısmı ise sonunda hatime adı verilen ve tezkirecinin eserinin telifi sırasında başına gelen zorlukları anlattığı, yazdığı eserin muvaffak olması için Allah’a yalvardığı ve okuyucudan ne beklediğine dair konuştuğu bir sonuç bölümü yer almaktadır (Kılıç, 2007a, s. 557).

Bundan başka farklı yüzyıllarda yazılmış tezkireler de kendilerine has bir mahiyettedirler. Örneğin XVI. yüzyıl tezkirelerinde ele alınan şairlerin ekseri bu eserlerin kaleme alındığı tarihten önce yaşamışlardır ve söz konusu biyografilerin bu kişilere dair bir araya getirilmiş tüm bilgileri içermelerinden dolayı uzun oldukları söylenebilir. XVII. yüzyıl tezkirelerinde ise, daha muasır şairler işlenmiş ve zaten herkesin malumu olan bilgilerin tekrarlanmasına lüzum görülmemekle biyografiler kısaltılırken örnek olarak zikredilen şiirler artmıştır. Bu şekli değişimler içeriğe de aksetmiş ve XVII. yüzyıldan itibaren adına *Antolojik Tezkireler* denebilecek eserler telif edilmeye başlanmıştır. Antolojik Tezkireler, şiiri biyografinin önüne geçirmiş ve böylece örnek olarak verilen şiirlerin hem sayısı hem de hacmi artmıştır. Ne var ki bu artış şiir değerlendirmelerine yansımamış ve bunlara çok az yer verilmiştir. XVIII. yüzyılda ise Antolojik Tezkire geleneğine bir reaksiyon ve XVI. yüzyılın mükemmel eserlerine benzeme çabası başlamıştır. Bu motivasyonla tezkirelerdeki biyografiler yine XVI. yüzyıldaki gibi uzatılırken örnek olarak ise daha az şiir verilmiştir. Bu yüzyıla ait

bir diğerk ayırıcı hususiyet de bu devirde Türk edebiyat tarihinin ilk zümre tezkirelerinin yazılmış olmasındır. Esrar Dede, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Mevleviyye* veya *Esrar Dede Tezkiresi* diye de bilinen ilk zümre tezkiresinde Mevlevî şairleri toplamıştır. XIX. yüzyıl ise “XVII. ve XVIII. yüzyıl tezkirelerinin şekil ve muhteva olarak adeta harmanlanmış” olduğı bir devirdir (Kılıç, 2007a, s. 551-554). Bu devirde yazılmış olan *Hâtimetü’l-eş‘âr* ise şair sayısı açısından şu‘arâ tezkirelerinin en zengin olanıdır ve Türk edebiyat tarihinin XVIII. yüzyıldan sonraki devri için başlıca kaynaktır. Bu tezkirenin bir başka hususiyeti de teceddüt devri eğitim tarihiyle alakadar materyal içermesidir. Bu eserle birlikte klasik tezkireler döneminin kapanmış olduğı addedilmektedir (Uzun 2012: 72). Ayrıca bu yüzyıldan sonra tezkire yazarı Şefkat’i takiben hem gelenekteki bozulmaların hem de toplumdaki yeni yapı neticesinde ortaya çıkan farklı arayışların tesiriyle antolojik tezkire yazma geleneğine bağılı olarak eser veren kimse de kalmamıştır. Tezkirecilik geleneğinin bittiğı XX. yüzyılda yazılan son tezkireler ise daha ziyade muayyen bazı bölgelerde yaşamış şairlerin biyografilerine yer vermeleri itibariyle diğerk devirlerin tezkirelerinden farklı bir mahiyeti haizdirler (Kılıç, 2007a, s. 552, 555).

1.2. XVI. Yüzyıl Şu‘arâ Tezkireleri

1.2.1. Heşt Behişt

XVI. yüzyılda kaleme alınmış olan toplamda sekiz şu‘arâ tezkiresi mevcuttur. Bunlardan ilki olan Sehî Bey’e ait *Heşt Behişt*, aynı zamanda Anadolu’daki tezkirecilik geleneğini başlatan eserdir. Tamamlandıktan sonra Kânûnî Sultan Süleymân’a sunulan bu tezkire, başta bir önsöz ve sonda bir hâtıme ile birlikte her birine behişt denen sekiz tabakalık biyografi kısmından meydana gelmektedir. Müellif her tabakanın başında o tabakada hangi sınıftan şairleri ele alacağını izah etmiş, sondaki tetimme ile de bu şairlerin hususiyetlerini bir kez daha kısaca zikretmiştir. Sehî Bey, hem *Bahâristan*’dan hem de *Devletşâh Tezkiresi*’nden etkilenmiştir ancak onun mukaddimede de açıkladığı gibi asıl esas aldığı tezkire *Mecâlisü’n-nefâ’is*’tir. Nitekim o, ‘Alî Şîr Nevâyî’ nin sekiz *meclisinden* mülhem olarak kendi tezkiresini sekiz *behişte* taksim etmiştir. Tezkireye aldığı şairler hakkında çok fazla bilgi vermemiş, şairlerin hayat hikâyelerine kısaca değindikten sonra şiirlerinden bir ya da birkaç beyti örnek olarak vermiştir. Onun şairlerin sanatına ve eserlerine dair değerlendirmeleri ise sathî olup çoğı şair için sık sık

aynı hükümleri vermiş ve aynı ifadeleri kullanmıştır. Bu esnada kullandığı dil de ağdalı olmaktan uzak, sade ve açıktır. Ayrıca sözü uzatmaktan da çoğu zaman kaçınmıştır ancak bu gayreti bazen kurduğu cümlelerin araya bazı ifadeler eklenmeden anlaşılamayacak derecede yarım ve eksik halde kalmasına sebep olmuştur. Heşt Behişt'in bunların ötesinde en mühim tarafı Osmanlı mülkü içerisinde yetişmiş şairleri ilk kez bir araya getirmesi ve bunları unutulmaktan kurtarmasıdır. Öyle ki bazı şairler hakkında bilgi veren tek eser bu tezkiredir (İsen, 2018, s. 37-39).

1.2.2. Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nüzemâ

XVI. yüzyılın ikinci tezkiresi Latîfi'ye ait olan *Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nüzemâ*'dır. Eser, Herât ekolü tezkireleri ile *Heşt Behişt*'ten tesirleri taşımakla beraber bunların kronolojik tasnifinin aksine Arap biyografilerindeki alfabetik sistemin Anadolu sahasında ilk kez uygulandığı eserdir. Latîfi, tezkiresinin başında yer alan *Mukaddime*'ye besmele, hamdele ve salvele ile başlayıp farklı başlıklar altında şiirin hususiyetlerini, şairlerin neden şiir söylediğini, bu eseri niye telif ettiğini, şairleri ve şiirleri eserine alırken hangi kıstaslara göre hareket ettiğini ve eserini nasıl tasnif ettiğini izah etmektedir. Mukaddime'den sonra üç fasla ayrılmış olan biyografik kısım, bunu takiben de Hâtıme kısmı gelmektedir. Latîfi, bu son kısımda zamandan şikâyet etmekte ve bir yandan da okuyucunun kendisi için dua etmesini istemektedir. *Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nüzemâ*, birçok yönüyle *Heşt Behişt*'ten üstün bir eserdir. Alfabetik sıralamayı ustalıklı kullanması, şairler hakkında isabetli tespitler yapıp doğru bilgiler vermesi ve beğenmediği şairleri de objektif bir şekilde tenkit etmesi bu tezkireyi üstün kılan hususiyetlerdendir. Latîfi'nin tezkiresindeki dili sade, üslubu akıcı, ahenkli ve bazen de alaycı, cümleleri ise kısa ve secilidir (İsen, 2018, s. 44-46).

1.2.3. Meşâ'irü'ş-şu'arâ

Kronolojik açıdan Latîfi'yi takip eden XVI. yüzyıl tezkiresi 'Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü'ş-şu'arâ*'sıdır (Kılıç, 2007a, s. 546). II. Selîm'e takdim edilmiş olan bu eser, bir *Mukaddime* ile biyografilerin bulunduğu bölüm olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Şiirin manasından, iç ve dış unsurlarından ve tarihî gelişiminden, ayrıca

müellifin hayatı ile tezkireyi yazarken dikkate aldığı hususlardan bahsedilen *Mukaddime*'den sonra ihtiva ettiği 426 şairle biyografi kısmı gelmektedir. En hacimli tezkirelerden birisi olan *Meşâ'irü's-şu'arâ*, orijinal bir üslupla kaleme alınmıştır ve esas itibariyle kısa biyografilerde diğer tezkirelere benzerken 'Âşık Çelebi'nin bizzat tanıdığı şairlerden bahsedilirken bunlardan ayrılmaktadır. Bu şairlerden bahsedilirken müellifin samimî, canlı ve esprili üslubu ortaya çıkmaktadır. O, bizzat şairlerin kendisinden ya da yakınlarından öğrendiği en doğru ve geniş bilgileri okuyucuya aktarmakta, ayrıca bu kişileri isabetli şekilde tahlil etmektedir. Bundan başka devrin sosyal yapısına, gelenek ve adetlerine dair bilgi verirken çevreyi ve mekânı da anlatmaktadır. Bu yönüyle söz konusu eser, diğer tezkirelerden farklı olarak hikâyeye yahut roman havası taşımaktadır. Ebced sistemine göre tasnif edilmiş olması ise bu tezkirenin kullanımını zorlaştıran bir husustur (İsen, 2018, s. 58-59).

1.2.4. Tezkiretü's-şu'arâ (Kınalı-zâde)

Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-şu'arâ*'sı ise 'Âşık Çelebi'nin eserini müteakiben yazılmıştır. Bu eser, bir *Mukaddime* ile sırasıyla sultan şairlerden, şehzade şairlerden ve esas şairlerden bahseden üç fasıllık bir biyografik kısımdan meydana gelmiştir. Biyografik kısmın birinci ve ikinci faslı kronolojik, üçüncü faslı ise alfabetik şekilde listelenmiştir. Hasan Çelebi, *Mukaddime* kısmında padişah III. Murâd'ı ve Hâce Sa'âdeddîn Efendi'yi övmüş ve telif sebebini açıklamıştır. Müellif, eserine çoğunlukla ilmiye sınıfına mensup olan şairleri dâhil etmiş ve meşhur olan yahut bizzat görüşüp tanıştığı şairlerin biyografilerini uzun tutarken yeni yahut şöhret sahibi olmayan şairlerin biyografilerini ise kısa tutmuştur. Bilhassa padişahlardan ve ulemadan bahsederken bunlara yaraşır şekilde ağır bir dil ve sanatkârane bir üslup kullanmıştır. *Tezkiretü's-şu'arâ* bunların dışında dil ve üslup açısından olduğu kadar yüz yirmi iki şair hakkında bilgi veren tek kaynak olması dolayısıyla da ehemmiyetlidir. Dahası Hasan Çelebi, biyografilerde şairlerin doğduğu ve ikamet ettiği yerleri okuyucuya takdim ederken şehir ve kasabaların sosyokültürel canlılığını ve zenginliğini, buraların coğrafi güzelliklerini ve insanlara sunduğu imkânları da tarif ve tasvir etmektedir. Böylece söz konusu tezkire, XVI. yüzyılın kültür ve sanat coğrafyasını dikkatlere arz etmesi bakımından diğer tezkirelerden ayrılmaktadır (İsen, 2018, s. 67-69).

1.2.5. Gülşen-i Şu‘arâ

Filiz Kılıç'ın makalesinde kronolojik listede Kınalı-zâde'nin tezkiresinden sonra gelen ancak *Şair Tezkireleri* adlı çalışmada Latîfi tezkiresinin hemen ardına yerleştirilen *Gülşen-i Şu‘arâ* da bu yüzyılın tezkireleri arasındadır (İsen, 2018, s. 51; Kılıç, 2007a, s. 546). ‘Ahdî’nin telif ettiği bu eser, her ne kadar ilk defa 1564 senesinde yani Latîfi’den hemen sonra bir mukaddime, üç *ravza* ve bir hâtîme şeklinde tamamlanmış olsa da ‘Ahdî ölene kadar bu tezkireyi geliştirmeyi sürdürmüştür. Eser, son şekliyle dört *ravzaya* sahiptir. Kronolojik listedeki sırasının nasıl olacağı hakkında farklı görüşlerin olması da bundandır (İsen, 2018, s. 51). ‘Ahdî, eserinin mukaddimesinde Kânûnî Sultan Süleymân ile Şehzade Selîm’i övmekte ve bu tezkireyi telif etme sebebini açıklamaktadır. Biyografik kısma ait birinci *ravza*da devrin padişahı ile şehzadeleri, ikinci *ravza*da devrin ileri gelen devlet adamları, üçüncü *ravza*da ulema ve müderrisler, dördüncü *ravza*da ise alfabetik sırayla devrin şairleri anlatılmaktadır. Esere sonradan ilavelerin yapılması sebebiyle söz konusu alfabetik düzende bozulmalar olmuştur. Hâtîme kısmında ise müellif, günahlarının bağışlanması temennisinde bulunup eserini övdüğü bir şiire yer vermektedir. Tezkirede kullanılan dil, biyografisi verilen kişinin sosyal statüsüne göre değişmekte ve devlet vazifelilerinden yahut meşhur şairlerden bahsedilirken ağdalı bir dil kullanılmaktadır. Ayrıca bu eserde biyografisine yer verilen çoğu şair, aşırı şekilde övülmüş ve iyi ile kötüyü ayıracak tenkidî bir tutum takılmamıştır. ‘Ahdî’nin yalnızca kendi devrinin şairlerine yer verdiği tezkire, aynı zamanda ülkenin Doğu bölgelerinde yetişmiş şairler hakkında bilgi veren ilk ve tek kaynak olması dolayısıyla önemlidir (İsen, 2018, s. 52-57).

1.2.6. Tezkire-i Şu‘arâ (Beyânî)

Beyânî’nin *Tezkire-i Şu‘arâ*’sı ise Kınalı-zâde Hasan Çelebi’nin *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*’sının bir özeti olması yanında bu yüzyılın son tezkiresidir ve bir mukaddime ile iki bölümlük biyografik kısımdan oluşmaktadır. Beyânî, tezkirenin mukaddime kısmında şiir ve şair hakkında bilgi verip tezkire kelimesinin anlamı üzerinde durmuş ve eseri, başkaları okusun diye değil kendisi için Kınalı-zâde’nin tezkiresinden kısaltarak kaleme aldığını belirtmiştir. Biyografik kısmın ilk bölümünde şair olan padişahlar ve şehzadeler, ikinci bölümde ise diğer şairler hakkında bilgi verilmiştir. Bu esnada

kullanılan dil, süsten uzak, sade ve açık olup biyografiler de son derece kısadır. Beyânî, bu kısalığa rağmen kişilere dair elzem olan bilgileri vermeyi ihmal etmemiş ve sadelikten ödün vermeden yer verdiği seci sanatını yalnızca padişahlardan, şehzadelerden ve büyük şairlerden söz ederken kullanmıştır. Dahası bu tezkire, Kınalı-zâde'de yer almayan dört şairi daha ihtiva etmesi ve bunlardan bahsedilen ilk kaynak olması açısından mühim olsa da bunlara dair çok fazla bilgi bulunmamaktadır (İsen, 2018, s. 74-75).

1.2.7. Künhü'l-ahbâr

Gelibolulu 'Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr* adlı eserinde yer alan şair biyografileri diğer tezkirelerden daha farklı bir yer işgal etmektedir. *Künhü'l-ahbâr*, bir tarih kitabı olup dört *rüknd*den oluşmaktadır. İlk üç *rüknd*, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar olan devri anlatmaktayken dördüncü *rüknd* Osmanlı'nın kuruluşundan başlamakta ve XVI. yüzyılın sonuna kadar gelmektedir. Bu *rüknd*de her padişahın tahta çıkışı ve saltanatı esnasında yaşanan siyasî hadiseler aktarıldıktan sonra bu padişahların devrinde kültür sahasında yetişmiş olan kimselerin biyografilerine yer verilmektedir. Bu kişiler arasında elbette ki çok sayıda şair bulunmaktadır. 'Âlî, kendisinden önce ortaya konmuş olan biyografik gelenekten ve bu gelenek çerçevesinde üretilen eserlerden faydalanarak hacimce ve şekilce diğerlerinden çok da farklı olmayan şu'arâ biyografilerini umumî tarihinin içine yerleştirmiştir. Böylece her padişah devrinin sonunda yer alan şair biyografileri bir araya getirildiğinde diğer tezkirelere nazaran ya eşit ya da çok daha fazla şaire yer veren bir şu'arâ tezkiresi ortaya çıkmaktadır. Böyle olmakla birlikte elbette bu eserin umumî bir tarih içerisinde yer alması sebebiyle diğer tezkirelerden bazı farkları vardır. Mesela eserde şair biyografilerinden bahsedilirken bu mevzulara daha ziyade tarih kitabının diğer kısımlarında temas edildiğinden dolayı tekrar olmaması için şiir dışı konulara girilmemiştir. Ayrıca müellif, verdiği şiir örneklerini eleştirip bunlara *şu kelime yerine bu olsa daha iyi olurdu* gibi ifadeler kullanarak müdahale etmiş, bahsettiği şairlerden şairlikleri ve şiir seviyeleri nispetinde söz etmeye çalışmış ve bu şekilde bir ölçü fikrine sahip olduğunu okuyucuya göstermiştir (İsen, 2018, s. 81-85).

1.2.8. Tezkire-i Garîbî

XVI. yüzyıla ait olduğu bilirse de kesin telif tarihi tartışmalı olan ve bu sebeple sonda zikredilen tezkire ise Garîbî'ye aittir. Müellife dair ne Anadolu ne de İran sahası kaynaklarında net bir bilgi bulunmamaktadır. Bilindiği kadarıyla o, ya Menteşe doğumludur ya da çocukluğunu burada geçirmiştir. Sonrasında gençlik çağında İstanbul'a, bunu takiben de Tebriz'e gelerek Şah Tahmasb'a sığınmış ve bu devirde söz konusu şehrin büyük şair ve âlimlerinden birisi olmuştur. Nitekim kaleme aldığı *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm*'un da Âzerbaycân sahasından bir müstensihinin istinsah ettiği tek nüshası İran'da bulunmaktadır. Tezkire, müellifin iyi ve kötü şiirin farkından ve eseri kaleme alma sebebinden bahsettiği manzum-mensur karışık bir mukaddime ile başlamaktadır. Müellif, bu bölümde daha önce Anadolu sahasında yetişmiş şairleri kaydeden bir eserin kaleme alınmamasından doğan rahatsızlığını dile getirmektedir. Dolayısıyla o, ya kaleme alınan diğer tezkirelerden habersizdir ya da bu tezkire Anadolu sahası şairlerine dair kaleme alınmış olan ilk şu'arâ tezkiresidir. Garîbî'nin XIII. ilâ XV. asırda yaşamış olan veya bizzat görüştüğü ya da görüşenlerden haklarında bilgi aldığı şairlerden bahsetmesi de ikinci ihtimali kuvvetlendirmektedir. Söz konusu tezkiredeki biyografiler, tek bir kıstasa bağlı olmaksızın, kronoloji, akrabalık, hoca-talebe ve efendiköle ilişkileri gibi çeşitli ölçütler dikkate alınarak sıralanmıştır. Bu esnada müellif, şairler hakkında muhtelif değerlendirmeler de yapmıştır ancak bunların edebî olanlar dışındaki çoğu kendisinin koyu bir Şia taraftarı olması sebebiyle taraflıdır. Şairleri, Osmanoğullarına bağlılıkları ve Şîi yahut Şîi saydığı Mevlevîliğe mensup olup olmadıklarına göre sınıflandırmaktadır. Bu esnada açık, anlaşılır ve akıcı bir dil kullanmaktadır. Öyle ki bazen sohbet ediyormuş havasında bir samimiyet ile konuşmaktadır. Diğer taraftan öteki tezkireciler gibi üslubuna şairlerin sosyal statüsüne göre şekil vermiyor da değildir. En nihayetinde bu tezkire, Anadolu sahası şairlerinin İran sahasında da bilindiğini göstermesi ve edebî değerlendirmeleri itibariyle dikkate alınması gereken bir eserdir (Babacan, 2010, s. 15-46).

2. XVI. YÜZYIL ŞU‘ARÂ TEZKİRELERİNDE COĞRAFİ MEKÂNLAR VE YERLEŞİM YERLERİ

2.1. ‘Acem

İsfahan, Hemedan ve Tahran arasında kalan merkezî İran bölgesine Selçuklular devrinden itibaren *‘Irâk-ı ‘Acem* denmişken müteakip dönemlerde ‘Acem kelimesi hem İran coğrafyasının bütününe hem de İranlı manalarını karşılamıştır (Karaismailoğlu, 1988, s. 321). Bu coğrafya, pek çok âlimin, zarifin ve ârifin bulunduğu ve hem zahirî hem de bâtinî ilimlerin üretildiği, nakledildiği ve tahsil edildiği bir merkezdir. Çok uzun zaman boyunca Sünnî İslam’ın ve İslamî eğitimin kalelerinden birisi olan ‘Acem’e Osmanlı memleketinden pek çok kişi çeşitli vesilelerle gitmiş ve burada maddî yahut manevî ilimleri tahsil etmiştir. Şu‘arâ tezkirelerinde özellikle şairlerin ‘Acem’de buldukları süre içerisindeki faaliyetleri ve maddî ilimleri tahsil etme süreçleri “*şuğl itmek (meşgul olmak)*” tabiriyle karşılanmıştır. Örneğin Halîmî Çelebi mülâzım iken mülâzemeti terk edip ilim tahsili için gittiği ‘Acem’de nice zaman “*şuğl etmiştir*” (KA, 94; L, 194). Aynı şekilde idam edilen Molla Lütfî ile bağı olan Vasiî Çelebi padişahın gazabından korkarak ‘Acem’e kaçmış ve orada “*azîm şuğl itmiştir*” (L, 543). Fenârî-zâde ‘Alî Çelebi ömrünün bir kısmında ‘Acem’de bulunup burada ilim tahsili ile meşgul olmuş, Abdülvasî Çelebi de bu işigali esnasında çeşitli faziletler edinmiş ve hasletlerini ıslah etmiştir (B, 142; KH, 645; S, 36, 40;). Fâtih Sultan Mehmed’in gazabından kurtulmak için Şehzade Bâyezîd’in yardımıyla ‘Acem’e kaçan Mü’eyyed-zâde, Şîrâz’da Mollâ Celâl Devânî hizmetinde ilim tahsil etmiş (AÇ, 627; KH, 318; S, 38;), Şeyhî ise gençliğinde ‘Acem vilayetine “*çıkarak*” Seyyîd Şerîf-i Cürcânî’den ders okumuştur (S, 68). Nizâmî de ‘Acem diyarına “*çıkmuş*” ve ilim tahsil edip her fende tekâmül etmiştir (S, 83). Vefâyî ‘Acem diyarında her fenne vakıf ve her ilim ile meşgul olmuş, inşa ile kitabet sanatlarını ilk kez o, ‘Acem’den Rûm’a getirmiştir (S, 28). Fevzî ise ilim tahsil etmek için ‘Arab ve Rûm memleketlerinin yanı sıra ‘Acem’i de dolaşmıştır (A, 246).

Diğer yandan medreseler, müderrisler ve mollâlar üzerinden ilerleyen klasik eğitimin yanı sıra ‘Acem tarikatlar ve şeyhler üzerinden ilerleyen manevî ve bâtinî bir eğitimin de merkezidir. Anadolu’dan pek çok kişi, ‘Acem’in Mollâ Câmî, Şeyh Seyyîd Yahyâ vb. büyük şeyhleri ile görüşmek ve bunlara intisap etmek üzere bu bölgeye gitmiştir. ‘Acem’e bu maksatla yolculuk edenler arasında olan Şeyh Rûşenî, burada Şeyh Seyyîd Yahyâ hizmetine girmiş, Şeyhî ise birçok büyük şeyhlerle ihtilat etme

imkânı bulmuş, hatta Latîfî'ye göre velayet mertebesine çıkmıştır (L, 84, 310; S, 81). Ayrıca 'Acem, hakikat ve fazilet ehlinin, sıdk ve safa ashabının çokça bulunduğu bir yer olup Osmanlı memleketinden sırf bu kimselerle bir arada olabilmek gayesiyle birçok kişi 'Acem'e gelmiştir. Örneğin Ca'fer Çelebi seyahat yoluyla tarikat erbabına hizmet etmek ve hakikat ehliyle birlikte olmak maksadıyla 'Acem'e gitmiş, öncesinde tımar sahiplerinden olan Hâtemî her şeyi terk ederek 'Acem'i dolaşmış, buradaki fazilet ehlinde ve sıdk ve safa ashabından feyz almış, Kelâmî ise cihanın gül bahçesindeki gülleri görmek arzusuyla 'Acem'e varmış ve burada kerem sahipleriyle ve hüner talipleriyle musahip olmuştur (A, 132, 146, 256). Aynı şekilde Kemal Ümmî 'Acem vilayetini seyahat etmiş ve pek çok büyük şahsiyetin hizmetinde bulunmuştur (KA, 90)

'Acem'e gidilmesindeki en büyük maksatlardan yahut gidildiğinde yapılması en çok istenenlerden bir diğeri ise meşhur Mollâ Câmî ile görüşmektir. Bu bağlamda Kandî gençliğinde 'Acem'i gezip Mollâ Câmî ile görüşmüş, Câmî'î Nakşibendî büyüklerinden pek çok kimseyi ziyaret ettiği gibi Mollâ Câmî'ye de intisap etmiş, Melihî ise Rûm'da ilim tahsilini tamamladıktan sonra 'Acem'e varıp pek çok fazılın yanı sıra Horasan'da Mollâ Câmî ile beraber olma fırsatı bulmuştur (AÇ, 354; L, 169; 431). Le'âlî uzun süre 'Acem diyarında seyahat ettikten ve Mollâ Câmî ile görüştüğünden sonra onun ve sair 'Acem ulularının selamını Rûm'a getirmiştir (KA, 62; L, 457; S, 93). Câmî-i Rûmî de 'Acem'e seyahat etmiş, hatta Mollâ Câmî'yi ziyaret ederek ona intisap etmiştir (KA, 52; KH, 259). Sultan II. Bâyezîd devrinde hatalı bir davranışı sebebiyle İstanbul'dan kaçan Behişî, 'Acem'de Mollâ Câmî ile birlikte olma fırsatı bulmuştur (AÇ, 189; B, 40; KA, 71; KH, 243; L, 153; S, 119). Öte taraftan Mollâ Câmî yalnızca ziyaret edilen değil, uzaktan da kendisine sultanlar tarafından hediyeler gönderilip iltifatlar edilen bir zattır. Fâtih Sultan Mehmed'in 'Acem vilayetinde meskûn olan Mollâ Câmî'ye her sene bin filori göndermiş olduğu bilinmektedir (L, 99)

'Acem aynı zamanda Hüseyin Baykara gibi bir sultanın ve 'Alî Şîr Nevâyî gibi bir vezirin bulunduğu topraklardır. Sanatı destekleyen büyük hamiler olan bu kişiler de 'Acem'e pek çok kişiyi cezbetmiştir. Kandî gençliğinde 'Acem'i gezdiği esnada Mollâ Câmî'nin yanı sıra 'Alî Şîr Nevâyî'nin huzuruna da ermiştir (L, 431). Behişî, 'Acem'e kaçtığı anda bu diyarın padişahı Hüseyin Baykara'nın yanına sığınmış ve burada Mollâ Câmî'nin ve 'Alî Şîr Nevâyî ile birlikte olma fırsatı bulmuştur (AÇ, 189; B, 40; KA, 71; KH, 243; L, 153; S, 119). Rûm ile 'Acem arasında özellikle edebiyat üzerinden yürüyen

sürekli bir iletişim mevcuttur. Buna bir örnek olarak ‘Acem şairlerinden Hayretî’nin Rûm şairlerini yerdiği bir beyti Rûm’a göndermesi verilebilir (AÇ, 619). Dahası Sultan II. Bâyezîd devrinde Mollâ Câmî ve Horasan’ın padişahı olan Sultan Hüseyin Baykara himayesinde olan Mir Süheylî ve ‘Alî Şîr Nevâyî hangi gazeli söylerlerse söylesinler bunları nazire yazılması maksadıyla Anadolu’ya da göndermişlerdir. Anadolu sahasındaki kudretli şairler ise bunlara hemen cevap vermek için gayret göstermişlerdir (L, 100). ‘Acem şairlerine nazireler yazmak Rûm şairleri için hiç de ender rastlanan bir hadise değildir. Refikî’nin ‘Acem vilayeti şairlerinin emiri olan tavsif edilen Hüsrev Dehlevî’ye olan Farsça tanziri bunlardan yalnızca birisidir (L, 241).

‘Acem bölgesi, Şark ve Garp memleketlerinden, özellikle de Osmanlı’dan çok sayıda kişi tarafından daha farklı sebeplerle de ziyaret edilmiş ve ‘Acem, bir kaçış mekânı olarak zor durumda kalan ve yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalanlara güvenli bir liman olmuştur. Örneğin Mü’eyyed-zâde Fâtih Sultan Mehmed’in gazabından kurtulmak için Şehzade Bâyezîd’in yardımıyla, Behiştî, Sultan II. Bâyezîd devrinde hatalı bir davranışı sebebiyle ve Firdevsî, eserinin ciltlerinin bir kısmını yaktıran Sultan II. Bâyezîd’e bazı hoş olmayan sözler söyledikten sonra ‘Acem’e kaçmışlardır (AÇ, 189, 627; B, 40, 146; KA, 71, 80; KH, 243, 318, 659; L, 153, 405; S, 38, 119). Kânûnî Sultan Süleymân’ın oğlu şehzade Bâyezîd ise kaybettiği taht savaşından sonra ‘Acem’e firar etmiştir (KA, 107). Hatta bu firarından sonra Hüsrev Paşa komutasındaki bir ordu onu yakalayıp katletmek üzere ‘Acem’e doğru yola çıkmış, bu orduda Zühdi de bizzat bulunmuştur (A, 174). Sonrasında Turak Çelebi, Şehzade Selîm tarafından ‘Acem’e kardeşi Şehzade Bâyezîd’in katlinin sağlanması için elçi olarak gönderilmiştir (KH, 880). Bunun haricinde Mu‘ammâyî gibi gençliğinde Kalenderî dervişleriyle beraber ‘Acem’i gezen ve ‘Acem erenleriyle muhabbet edenler de vardır (L, 486). Bunlar gönüllü olarak ve daha çok macera arzusuyla seyahate çıkanlardır. Nitekim Nahîfî, ‘Arab ve Hind diyarlarının yanı sıra, Fanî ise ‘Irâk-ı ‘Arab ile birlikte ‘Acem diyarını da gezmiştir (A, 249; S, 90). Le’âlî uzun süre ‘Acem diyarında seyahat ettikten sonra Rûm’a dönmüş, Hâlî ise defalarca Rûm ve ‘Acem arasında gidip gelmiş, Şehrî ise ticaret maksadıyla ‘Acem’e gitmiştir (A, 137; KA, 57, 62; L, 457; S, 93;). Seydî ‘Alî Reis’in başarısız Hind seferinden sonra Anadolu’ya geri dönerken Hind ve Sind’in yanı sıra Deylem’den, ‘Acem’den ve Horasan’dan da geçmesinde olduğu gibi zaruret icabı ‘Acem’e seyahat edenler de vardır (A, 255; B, 162; KA, 196; KH, 706).

‘Acem, bir cazibe merkezi olduğu için Şu‘arâ tezkirecilerine göre bu merkezden gelen ve buralı olan herkese mesleği ve meşrebi ne olursa olsun Osmanlı memleketinde ayrı bir gözle bakılmaktadır. Bilhassa Fâtih Sultan Mehmed devrinde ‘Acem’den gelen kimselere çok rağbet, hürmet ve riayet gösterilmiş, bunu işiten pek çok ‘Acem fazılı da Rûm’a gelmiştir. Bu esnada kendisini İranlı olarak tanıtan Le’âlî aslen Rûmî olduğu anlaşılınca padişahın meclislerinden uzaklaştırılmış, bunun üzerine o da Şikâyet babında bir Şiir yazmıştır. Bu Şiirinde itibarlı olmak için ‘Arab yahut ‘Acem diyarlarından gelmek gerektiğini, Rûm’a gelen her İranlının ya vezirlik ya da sancak beyliği umduğunu ve ‘Acem’den gelenlerin Rûm’da bu izzet ile ikrama mazhar olması sebebiyle büyükmelerinin de gayet normal olduğunu söylemektedir (KA, 63; L, 457; S, 93):

Olmak istersen i‘tibâra mahal

Yâ ‘Arabdan yahud ‘Acemden gel

[...]

Rûmda kellelenmesün mi ‘Acem

Buldı bu ‘izzet ile çün ekrem

‘Acemden her biri ki Rûma gelür

Yâ vezâret yâ sancak ana gelür

Sonraki Osmanlı sultanları da kâh gönüllü olarak kâh zorla bu merkezden pek çok kişiyi bir ilim ve kültür merkezi haline gelmesi için İstanbul’a getirtmişlerdir. Mesela İdrîs-i Bitlisî Sultan II. Bâyezîd’in hususi gayretleriyle ‘Acem’den getirilmiş, Cevrî’nin babası ise Yavuz Sultan Selîm’in düzenlediği sefer sonrasında ordu ile birlikte ‘Acem taraflarından Edirne’ye sürülmüştür (KH, 276; S, 17). İkinci durum elbette ki savaş ve galibiyet neticesinde mağlup tarafın sanatkâr ve âlimlerinin esir alınmasıyla alakalıdır. Neticede Osmanlı ile İran arasında XVI. yüzyıl boyunca hep savaşlar vuku bulmuş ve Osmanlı Şair ve yazarları nezdinde ‘Acem biraz da gaza ile birlikte anılmıştır. Buna en iyi örneklerden birisi Şükrî’nin Kânûnî Sultan Süleymân tahta cûlus ettiğinde ona sunduğu kasidesidir. Şükrî, padişahın eğer büyük bir cihada girişmek istiyorsa Kızılbaş Safevîler üzerine gitmesi gerektiğini, zira bu rezillerin zulmü yüzünden ‘Acem’in gözünün yaşla dolduğunu söylemektedir (AÇ, 603; KA, 162):

Cihâd-ı a‘zam istersen kızılbaş üzre bir ‘azm it

Ki ol evbâş zulmünden 'Acem çeşmünde vardur nem

Şairler bu seferlerin yalnızca çağrısını yapmamış, aynı zamanda bunlara katılmışlardır. Örneğin Taşlıcalı Yahyâ, Hayâlî Bey'e sataşan meşhur beytini Kânûnî Sultan Süleymân'ın 'Acem'e düzenlediği sefer esnasında söylemiş, Fevrî ise yine bu sefer esnasında yazdığı bir gazelinde ona kendi başının yârin yüzündeki bene musahhar olduğu gibi Rûm sultanının da bu kez Kızılbaş alacağını söylemiştir (KA, 263; KH, 931):

Musahhar oldı hâl-i rûy-ı yâre bağrımın başı

Diyâr-ı Rûm sultânı bu kez alur Kızılbaş

Yukarıda da söylendiği gibi 'Acem'e Osmanlı sultanları tarafından defalarca seferler düzenlenmiştir. Bu sultanlardan birisi olan Yavuz Sultan Selîm, 'Acem seferine giderken bir veliyi ziyaret ettiğinde ondan fetih müjdesini almış ve akabinde Şâh İsmâ'il'e galebe çalarak İran'ı hâkimiyeti altına alıp diğer Osmanlı vilayetleri arasına katmıştır. İran memleketlerini teshir ve Âzerbaycân beldelerini zapt ettikten sonra buradaki her fende meşhur kişileri, özellikle de muamma sanatında mahir sanatkârları İstanbul'a sürmüştür (B, 15, 189; KH, 135, 792). Bu konuyla alakadar olarak *Meşâ'irü's-su'arâ*'da Yavuz Sultan Selîm ile Hayâlî Çelebi arasında geçen bir konuşmaya yer verilmektedir. Padişah, Hayâlî Çelebi'ye Rûm'daki kabiliyet sahibi kişilerin 'Acem üstatlarına galip olmaları için pek çok kişiyi 'Acem'den İstanbul'a sürdüğü halde hâlâ insanların Rûm üstatlarındansa 'Acem'den gelenlere müracaat etmesini şikâyet etmiştir. Bunun üzerine Hayâlî Çelebi, onun saltanatında İstanbul'un 'Acem'deki Tebrîz haline geldiğini ve Rûm'daki nice kabiliyetli kişilerin 'Acem tarzını taklit ederek kendilerini geliştirmeye hevesli olduklarını söylemiştir. Ardından sırasıyla Rûm hattatlarının, ressamlarının, takkecilerinin, kazzazlarının, hayyatlarının, harratlarının, aşçıların, başçıların, helvacıların, ayrancıların, sazandelerinin, avvadlarının, hallaçlarının, pazarcıların, yayıncıların, güreşçilerinin, tirgerlerinin, şerbetçilerinin ve tellaklarının 'Acem'dekileri geçtiğini çeşitli benzetmelerle anlatmıştır (AÇ, 649-650). Buradan sanatkâr ve âlimlerin hâlihazırda merkez olan bir yerden böyle olmasının istendiği bir diğerine şuurlu bir şekilde sürülüğü hadisesi görülmektedir.

Bunun tam tersi de vaki olmuştur. Örneğin 'İyânî Diyârbakır'ın Pasin kazasında kadılık yaparken Safevîlere esir düşmüş ancak tatlı dili sayesinde evvela şaha musahip ve nişancı olmuş, akabinde de kurtulup Anadolu'ya dönmüştür (AÇ, 493; KH, 623).

Ayrıca taht kavgasını kaybeden şehzade Bâyezîd'in 'Acem'e sığınması gibi İran'daki taht kavgalarını kaybeden tarafların da Rûm'a sığındığı olmuştur. Bunun en meşhur örneklerinden birisi veraset savaşını kaybedip yanında Derviş Çelebi olduğu halde Osmanlı Devleti'ne sığınan Elkas Mirzâ'dır (A, 214; B, 116; KA, 166; KH, 534). 'Acem'de Sünnî olması ile bilinen Mirzâ Mahdûm ise gördüğü zulüm yüzünden mecburen Rûm'a sığınmıştır (KH, 810). Bütün bunların yanı sıra 'Acem'den diğer bölgelere yahut bu bölgelerden 'Acem'e gönüllü göçler de söz konusudur. Mesela Mollâ Halîmî 'Acem'den Şâm'a gelmiş ve ömrünün geri kalanını burada geçirmiş marifet sahibi bir âlimdir (KA, 95). Anadolu'ya kendi rızasıyla gelmişlerden birisi olan 'Ahdî ise tezkiresinin dibacesinde o zaman şehzade olan Sultan II. Selîm'i öven bir şiir yazmış, bu şiirde kendisini 'Acem'den Rûm'a onun ihsanının getirdiğini söylemiş ve eğer onun ihsanı olmasa burada avare bir şekilde nasıl mekân tutabileceğini sormuştur (A, 41):

Rûm'a ihsânun getürmüşdür 'Acem'den 'Ahdî'yi

Yohsa ol âvâre n'eylerdi idüp bunda mekân

Tezkire yazarları bir kültür dairesi olan 'Acem'i, bazen tek başına, bir tarzın ve ekolün merkezi olarak kullanmışlardır. Bu bölgenin şairleri ve ahalisi üstattırlar ve Anadolu'daki şairlerin bunların takdirine mazhar olması övünülecek bir şeydir. Örneğin 'Ahdî, Gelibolulu 'Âlî'nin divanından bazı örnekler verirken bunların 'Acem ahalisi tarafından beğenilen şiirler olduğunu söylemektedir (A, 94). Hayâlî Bey şiir sanatında 'Acem şairleri gibi renkli sözler kullanması ile bilinmekte iken Hâtemî Bey'in Farsça'daki mahareti 'Acem dostlarının takdirini kazanmıştır (A, 144, 146). Sâlikî'nin pak nefesi ise eda bakımından 'Acem tarzına hâkimdir (A, 185). Buna ilave olarak 'Acem, bazen diğer kültür daireleri ve hâkimiyet coğrafyaları olan 'Arab ve Rûm ile birlikte çeşitli kimselerin yeterliliklerini ve hükümlerliklerini tarif etmek için kullanılmıştır. Mesela Basîrî, latife ve şakalarıyla 'Arab ve 'Acem bölgelerinde kabul görmüş, 'Acem fasihleriyle müzakere etmekten ve karşılıklı şiir söylemekten de geri kalmamıştır (A, 120). Dervişlik namı ile bilinen Tâbî, çokça malumatıyla 'Arab ve 'Acem bölgesindekilerin beğenisini kazanmış, hafızası gayet muhkem olan Sünnî'nin has sohbetleri ise 'Arab ve 'Acem bölgelerinde takdirle karşılanmıştır (A, 125, 179). Halîlî-i 'Acem 'Arab diyarında ve 'Acem dostları arasında misli nadir bulunan birisi olup muamma sanatında bir sihirbaz gibi mahir iken Hâce Sa'âdeddîn Efendi ise 'Arab zümresinin kendisine uyduğu kişi ve 'Acem mülkünün de temelidir (A, 151; KH, 791).

‘Acem şairlerini taklit etmiş olan Rahmî, Rûm’un ikinci Selmânı’dır (A, 161). Hâce-i Selmân’ın şiirleri üzerinde çalışıp bu şiirlere nazireler söyleyen Murâdî-i ‘Acem ise ‘Acem şairleri ve Rûm zarifleri nezdinde makbuldür (A, 281). Gelibolulu ‘Âlî’nin şakirtlerinden olan Sâfi, Necâtî’nin de aralarında bulunduğu altı Rûm şairini üstat addedilen bazı ‘Acem şairlerine eş saymakta ve Rûm ile ‘Acem’den kopmuş bu büyük şairlerin birbirlerinin misli olduğunu söylemektedir (KA, 86). Latîfi ise şiirden anlayanlarca Zâtî’nin ‘Acem şairlerinin üstadı olan Şeyh Kemâl Hocendî’ye eş olduğunu söylemektedir (L, 233).

Satranç-bâz ‘Abdülkadîr diye bilinen zat, satranç oyununda öyle üstattır ki büyük şöhreti ‘Arab, ‘Acem ve Rûm memleketlerinde konuşulmaktadır (A, 286). Ebussu’ûd Efendî, ‘Arab, ‘Acem ve Rûm diyarlarındaki âlimlerin sultanı olduğu gibi Enîsî de ‘Acem’de talik yazının ustalarındandır (AÇ, 616; KH, 401). Ayrıca Rahmî öyle kabiliyetli ve ehliyetli birisidir ki harfleri hecelemeye başladığı andan itibaren ‘Acem fazılları ile Rûm mollalarına laf atmaya başlamıştır (AÇ, 588). Ayrıca ‘Acem’in diğer bölgelerle birlikte Osmanlı padişahlarının hükümdarlıklarını vurgulamak için de kullanıldığı görülmektedir. ‘Ahdî, şehzade olan Sultan II. Selîm’i ‘Arab ve ‘Acem meliklerinin efendisi olarak tavsif etmekten Kınalı-zâde ise Yavuz Sultan Selîm’i ‘Arab ile ‘Acem’in padişahı olarak, Kânûnî Sultan Süleymân ve III. Murâd’ı da ‘Arab ve ‘Acem mülklerinin efendisi şeklinde vasıflandırmaktadır (A, 130; KH, 138, 142, 355).

En nihayetinde ‘Acem pek çok şairin doğum yeridir yahut şairler buradan Rûm’a gelmişlerdir. Bu durum, XVI. yüzyıl tezkirelerinde söz konusu şairler için aslının ‘Acem’den olduğu, ‘Acemoğlu olduğu yahut Rûm’a ‘Acem’den geldiği söylenerek ifade edilmektedir. Bazen de daha ayrıntılı bilgiler verilebilmektedir: ‘Âşık Çelebi’nin babası Seyyîd ‘Alî Nattâ’î’nin (Nizam) ‘Acem diyarının bereketi bol seyitlerinden olduğu yahut Âşık Paşa’nın ‘Acem sınırına yakın bir yerden gelerek Kırşehir’e yerleştiği gibi (L, 79; KA, 251; KH, 528; B, 115). Söz konusu tezkirelerde hakkında kısaca yahut detaylı olarak ‘Acem ile nesebî bir bağı olduğu söylenen şairler, Tablo 1’de alfabetik sırayla listelenmiştir:

Tablo 1: ‘Acem bölgesi ile nesebî bir bağı bulunan şairler

	S	L	AÇ	KH	A	B	KA
Ahdî			s. 492				
Alî Kuşçu		s. 97		s. 723			
‘Atâ (Ecdadı)				s. 569			
Basîrî	s. 152			s. 235	s. 120		s. 70
Bîdârî			s. 194	s. 249	s. 122	s. 43	
Dâ‘î					s. 83		
Fazlî (Ebu'l-fazl)					s. 56		
Firâkî							s. 184
Garîbî			s. 688				
Habîbî		s. 184		s. 286		s. 51	s. 93
Hâfız-ı 'Acem		s. 182		s. 282		s. 50	
Halîmî							s. 95
Hâşimî		s. 557					s. 90
Hâşimî (Babası)				s. 912			
Hayâfî Efendi					s. 71		
Hüseyin Çelebi					s. 109		
Kemânçeci Şâhkulu			s. 551				
Kiçi Mîr				s. 816		s. 197	
Kukla 'Acem				s. 282			
Kurbî (Dedesî)					s. 254		
Latîfî (Büyükbabası)					s. 260		
Mîrek/Emîrek		s. 500				s. 31	
Mollâ Fahrî		s. 467		s. 723			
Nusretî					s. 291		
Penâhî					s. 121		
Sarfî					s. 204		

Sehâbî	s. 84	s. 93
Seyyîd ‘Alî Nattâ‘î	s. 528	s. 115 s. 251
Sürûrî	s. 417	s. 425
Şemsî	s. 604	s. 474 s. 201
Şems-i Mu‘ammâyî	s. 152	
Şühûdî		s. 191
Turak Çelebi		s. 272
Ulama Paşa	s. 652	
Yârî	s. 565	

2.1.1. Âzerbaycân

Âzerbaycân, X. yüzyıl İslâm coğrafyacıları tarafından doğusunda Cibal, Deylem ve Hazar Denizi'nin batısı, batısında Ermenistan ve Erran, kuzeyinde Kafkas Dağları, güneyinde ise Irak el-Cezire'nin bir kısmı bulunan ve Rûm'un yani Bizans memleketinin sınırı olan bir coğrafya olarak tasvir edilmiştir (Aydoğmuşoğlu, 2015, s. 338). Bu bölge, Osmanlılar ile Safevîler arasında pek çok çarpışmaya ve el değiştirmelere sahne olmuştur. İlk olarak Yavuz Sultan Selîm devrinde Osmanlı ile Safevî ordusu arasında İran Âzerbaycânı'nda bulunan Çaldıran ovasında büyük bir savaş gerçekleşmiş, çok yiğitler bu çarpışmada hayatını kaybetmiş ancak en nihayetinde zafer Osmanlı Devleti'nin olmuştur. Şâh İsmâ‘îl ise geriye kalan bir miktar adamı ile birlikte buradan kaçmıştır (KH, 137; Varlık, 1993, s. 193). Bu savaşta Sun‘î mahlaslı Mustafâ Bey, büyük yararlılıklar göstermiş, bu sebeple de kendisine padişah tarafından sancak ihsan edilmiş, Safevîler safında savaşan Sürurî ise bu savaşta ölmüştür (KH, 511; L, 269). Yavuz Sultan Selîm, İran memleketlerini teshir ve Âzerbaycân beldelerini zapt ettikten sonra buradaki her fende meşhur kişileri, özellikle de muamma sanatında mahir sanatkârları İstanbul'a getirtmiştir (B, 189; KH, 792).

Kânûnî Sultan Süleymân devrinde de Âzerbaycân'ın fethi için Van seferine çıkılmış, hatta bu sefere katılan Hâtîfî de ordu Kayseri'ye geldiğinde orada vefat etmiştir (AÇ, 229-230; KH, 909). Sultan III. Murat devrinde ise padişah Şîrvân ve Revân ile birlikte Âzerbaycân'ın fethine himmet etmiş ve vezirleri ile askerlerini göndererek bu

toprakları memleketine katmıştır. Zaferi dilediğine veren Allah, İran ile Tûrân'ı Sultan III. Murâd'ın iktidar kabzası altında birleştirmiş ve o, bu iki memleketin askerlerini kıran bir sultan unvanını kazanmıştır. Bu sefer neticesinde Tebrîz valisine ondan şerefli bir ferman ulaşmış, Âzerbaycân'dan bağ vergisi alınmış ve İsfahân sürme konusunda meşhur iken artık İsfahân ahalisi padişahın ayak toprağından yapılan sürmeleri gözlerine çeker olmuştur (B, 19; KH, 85).

Savaşların ve çarpışmaların haricinde Âzerbaycân seyyahların da güzergâhı üzerindedir. Örneğin Seydî 'Alî Reis başarısız Hint seferinden sonra Gûcerat'a düşmüş ve buradan kara yoluyla Anadolu'ya dönerken Sind, Hindistan ve Horasan'ın yanı sıra Âzerbaycân'dan da geçmiştir. Döndüğündeyse sultana bütün bu memleketlerin selamını getirmiştir (B, 162; KA, 196; KH, 706).

XVI. yüzyıl tezkirelerinde doğrudan Âzerbaycânlı olduğu söylenen bir şair yoksa da Garibî'ye göre İbrâhim Gülşenî Berda'dandır (G, 87). Berda yahut Berde, eski devirlerde Kura ve Aras nehirleri arasında yer alan bütün vilayetleri kapsayan Arran memleketinin, dolayısıyla da Kuzey Âzerbaycân'ın başkentliğini yapmış bir şehirdir (Mustafâev, 2018, s. 17, 33). Diğer taraftan Âzerbaycân bölgesinde vefat etmiş olan meşhur şahsiyetler de vardır. Bunlardan birisi olan Şeyh Rûşenî, Hoy kasabasında irtihal etmiştir (G, 71). Bu kasaba, günümüzde İran'ın Batı Âzerbaycân eyaletinde yer alan bir şehre dönüşmüştür (Yazıcı, 1998b, s. 258).

Bunun haricinde 'Âşık Çelebi, bir sünnet düğününü tasvir ederken Bahtiyâr isimli bir Ermeni güzelinden Ermeni ayı diyerek bahsetmekte ve onu Ermen diyarına hükümdar olan Şîrîn ile karşılaştırmaktadır (AÇ, 656). Ayrıca Latîfi, Âhî'nin Hüsrev ü Şîrîn hikâyesini Şîrîn'in Ermen vilayetinden Medâyin'e gittiği zamana kadar nazmettiğini söylemektedir (L, 143). Buradaki Ermen, Âzerbaycân ile birlikte Arran vilayetinin güneyinde yer alan Ermeniye'dir. Hatta Araplar bu bölgeyi fethettikten sonra Âzerbaycân ile Ermeniye vilayetlerini birleştirip tek bir vali ile yönetmişler ve bu yeni vilayete bazen Âzerbaycân bazen de Ermeniye demişlerdir (Mustafâev, 2018, s. 21). Diğer yandan 'Ahdî, Hızır Paşa'nın bu bölgede yer alan Erivan ve Nahcivan şehirlerindeki halka adaletli davranması ve bölgeyi güzel yönetmesi ile buralara tekrar hayat erıştirdiğini ifade etmektedir (A, 181).

2.1.1.1. Erdebîl

Âzerbaycân bölgesindeki bir başka şehir olan Erdebîl, Savalan yahut Sabalan dağ silsilesinin eteklerindeki platoda kurulmuştur ve Hazar Denizi sahiline 64 kilometre uzaklıktadır. Ayrıca Sâsânî devrinde Âzerbâycan hâkiminin başkentliğini yapmıştır. Erdebil, Şeyh Safiyyüddîn Erdebîlî'nin türbesine ev sahipliği yapması ile meşhurdur. İlhânî devrinin korunmuş ve kollanmış olan bu şeyhi, ölümünden sonra bu şehirdeki dergahının avlusuna defnedilmiştir. Sonrasında şeyhi olduğu tarikat Şîliğe meyletmış, şeyhin türbesi bir Şîî ziyaretgahına dönüşmüş ve Erdebîl'in dinî ve siyasî konumu Şîî Safevî devletinin kurulmasından sonra da son derece kuvvetlenmiştir (Aliev, 1995, s. 276-277). Şu'arâ tezkirelerinde Sünnî olan Mehmed Emîn ve babasının Ebher'de Şîîlik mezhebi yaygınlaşıp da burada yaşamak iyice zorlaşınca bu türbenin bulunduğu Erdebil'e kaçıp sığındıklarından bahsedilmektedir (KH, 755). Yavuz Sultan Selîm, bu bölgeye bir sefer düzenlemiş ve bu esnada Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, İdrîs-i Bitlisî ve Halîmî Çelebi ona eşlik ederek musahibi olmuşlardır. 'Âşık Çelebi'nin aktardığına göre bu sefer esnasında sabah namazından sonra Ca'fer Çelebi "*hırz-ı Yemânî*" diye bilinen duayı okumakla meşgul olur ve padişahın çadırından çıkıp ata binmesinden önce yapılan selamlama alayı için geç hareket edermiş. Hatta pek çok vazifeli çavuş o çadırından alaya varana kadar gidip gelir ve defalarca "*Padişah ata binmek üzere, hemen buyurmalısınız*" derlermiş (AÇ, 196; B, 46; KH, 260). Mesîhî, bu seferin neticesinde galebe çalındığında güzel üsluplu bir mektup kaleme almış ve bu mektuba meydanın Erdebil ölüleri ile kaplandığını ve kuzgunların bu meydana üşüşüp ölüleri üleştiklerini ifade eden bir beyit derç etmiştir (L, 485). XVI. yüzyıl tezkirelerinde buralı olduğu söylenen tek kişi Nakşibendî tarikatından olan Sinân Efendi'dir (A, 237). Ferdî'nin ise yalnızca doğum yerinin burası olduğu söylenmektedir (A, 247).

Şah II. İsmâ'il ise şehzadelğinde Erdebîl şehrine yakın bir mevkiye yer alan Kahkaha kalesinde hapsedilmiştir. Bu kale Güney Âzerbaycân'da, Karadağ mevkiinde ve Erdebil'den yetmiş kilometre kuzey batıdaki bir dağ başında yer almaktadır. Etrafi derin uçurumlarla kaplıdır ve öyle sarp bir yerde bulunmaktadır ki tek bir tüfekli asker bu kaleyi yalnız başına müdafaa edebilir. Burası bilhassa siyasî suçluların tutulduğu bir hapisane işlevi görmektedir (Nəcəfli, 2019, s. 498). Şehzade İsmail buradaki mahpusluğu esnasında kitaplara merak salmış ve ecdadından kalma bazı kitapları da bu esnada mütalaa fırsatı bulmuştur. Bu kitaplarda Hz. Ebû Bekir ve Hz. 'Ömer için

“*radiya’llahu ‘anh*” ifadelerinin kullanıldığını görmüş ve Şîilikten şüphe duyarak Sünnî bir âlimin kendisine getirilmesini istemiştir. Adamları ona Mirzâ Mahdûm’u getirmişler ve onla yaptığı sohbetler neticesinde içi Ehl-i Sünnet mezhebine ısınmıştır. Şâh olduğunda ise bazı dinî reformlar yapmak istemiş ancak katledilmiştir (B, 195-196).

2.1.1.2. Tebrîz

Eskiçağlardan beri yerleşme yeri olan Tebrîz, Sehend dağının kuzey eteklerinde bulunan geniş bir düzlükte kurulmuştur ve Urmiye gölüne ulaşan Acıçay’ın yahut diğer ismiyle Sefîdrûd’un kollarından Mihrân-rûd, şehrin içinden geçmektedir (Bilgili, 2011, s. 219). Bu şehir, gönüllerin kendisine asılıp kaldığı ancak Râfîzîlerin toplanma mekânı haline gelmiş bir şehirdir (L, 84). Ayrıca kanaat önderlerinin ve pek çok kişinin müntesibi olduğu tarikat şeyhlerinin de bulunduğu bir yerdir. Nitekim Halîmî Çelebi, ‘Acem’de bulunduğu esnada Tebrîz’e gitmiş ve burada Şâh Kâsım’ın babası olan Şeyh Mahdûmî hizmetinde birkaç gün tevbe, riyazet ve çile ile meşgul olmuştur. Şâh Kâsım ile tanışıklıkları da bu zamana dayanmaktadır. Sonrasında Yavuz Sultan Selîm ile birlikte Tebrîz’e geldiklerinde Halîmî Çelebi, Şâh Kâsım’ı padişaha tanıtmış ve böylece onu alarak beraberce Anadolu’ya dönmüştür (AÇ, 593). Sehâbî de aynı şekilde Kânûnî Sultan Süleymân’ın Tebrîz seferinde Kadrî Efendi’nin tanıyıp ilmine ve irfanına saygı duyduğu, padişaha tanıttığı ve kendi beraberinde Anadolu’ya getirdiği bir zattır (KA, 151; B, 88; KH, 420). Bütün bu gidişlerin ve gelişlerin vuku bulduğu Tebrîz’e Mehmed Emîn ise maceralı bir seyahatin neticesinde gelmiş, burada babasından kendisine kalan mirası teslim aldıktan sonra ise hacca gitmek üzere yola çıkmıştır (KH, 757).

Tebrîz, kültürel ve siyasî olarak mühim bir merkezdir. Bu sebeptendir ki Yavuz Sultan Selîm’in kudreti anlatılmak istendiğinde Tebrîz’e malik olan emirlerin onun sahip olduğu kuvvetin korkusuyla titredikleri söylenmektedir (L, 106). Ayrıca Hayâlî Çelebi, Yavuz Sultan Selîm ile olan bir konuşmasında ona saltanatında İstanbul’un Tebrîz gibi bir yer haline geldiğini ve nice kabiliyetli Rûm usta ve sanatkârlarının ‘Acem’deki meslektaşlarına yetişmeye, hatta onları geçmeye başladığını ifade etmektedir (AÇ, 649). Dahası Sultan III. Murâd’ın İran fetihlerinden bahsedilirken de Tebrîz’e ehemmiyetli bir yer tahsis edilmektedir. Kınalı-zâde bu fetihlerin neticesinde Tebrîz valisine padişahın şerefli bir ferman ulaştığını, Âzerbaycân’dan bağ vergisi

alındığını ve İsfahân sürme konusunda meşhur iken İsfahân ahalsinin padişahın ayak toprağından yapılan sürmeleri gözlerine çeker olduğunu söylemektedir (KH, 85).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Tebrîzli olduğu söylenen üç kişi mevcuttur: Şâh Kâsım, Hemdemî ve Halîfe’nin babası (A, 148, 303; AÇ, 593). Şeyh Rûşenî ise buralı olmamakla beraber sonradan Tebrîz’de tavattun etmiş, ömrünün geri kalanını bu şehirde geçirmiş ve burada vefat etmiştir (L, 84; S, 82). Diğer taraftan Yûsuf Bey, Tebrîz’in Osmanlı hâkimiyetinde olduğu müddet içerisinde buranın kadılığını yapmıştır (A, 203).

2.1.1.3. Diğer (Revân, Şemâhî, Şirvân)

Şirvân, Kafkas sıradağları ve Alazan çayı arasında yer alan, “*Albanya veya Aran’ın bir kısmını teşkil eden ve halk arasında Ahvan diye adlandırılan Şirvân Kür nehri*” etrafındaki bölgeye verilen addır (Aydın, 2010, s. 204). Revân ise Alagöz dağının güneydoğusunda ve “*Aras ırmağının sol taraftan aldığı bir kolu olan Zengi çayının kenarında*” yer alan ve “*Anadolu, İran ve Kafkasya arasında önemli bir geçiş yolu*” oluşturan tarihi bir şehirdir. Bugün Erivan adıyla anılmakta olup Ermenistan Cumhuriyeti’nin başkentidir (Aydın, 2008, s. 26). Bu iki bölge, XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde çoğunlukla Osmanlı-Safevî savaşları bağlamında geçmektedir: Sultan III. Murâd hicrî 982 senesinde (M. 1574/1575) hüküm sahibi olduğunda Şirvân, Revân ve Âzerbaycân’ı fethetmeye himmet etmiş, bu maksatla bazı vezirlerini bir orduyla sefere göndermiş ve söz konusu memleketleri zapt etmiştir (B, 19). Bu sefer esnasında serdar olarak tayin edilen Lala Mustafâ Paşa’nın “*Şirvân’ı ve Aras ile Ceyhun nehirlerini akıttığı düşman kanıyla suladığı*” seferde Muhîti, evvela ordu kadısı, akabinde de Şirvân kadısı olmuştur. Kınalı-zâde Hasan Çelebi *Tezkiretü’ş-şu‘arâ*’yı yazdığı esnada da halen bu görevine devam etmektedir. Şirvân seferi tamamlanıp geri döndükten sonra ise Lala Mustafâ Paşa vefat etmiş, o da Şirvân’dan İstanbul’a dönmüştür (A, 203, 273; KH, 770). Diğer taraftan Lala Mustafâ Paşa, Erzurum’a çekilmesini müteakip Şirvân ve Dağıstan muhafızlığına Özdemiroğlu ‘Osman Paşa’yı tayin etmiş ve bu vazifesi esnasında Şirvân’dan birkaç sefer geri çekilen ‘Osman Paşa, birisi 1579 birisi de 1583 senelerinde olmak üzere iki defa Şirvân’ı Safevîlerden geri almıştır (Özergin, 1971, s. 257). Hatta Zeynî, bu iki fetihten birisine dair yazılan ve matlası şu şekilde olan bir şiir kaleme

almıştır (KH, 410):

Bugün meydân-ı rezm içre sen itdün feth Şîrvânı

Umarın idesin min ba'd zemîn-i İrân u Tûrânı¹

Meylî mahlaslı Mustafâ Şeyhülislam Ebû's-su'ûd Efendi'den mülâzım olduktan sonra 'Osman Paşa ile birlikte Şîrvân seferine katılmış ve bu şehirde bir müddet defterdarlık bir müddet de sancak beyliği yaptıktan sonra Anadolu'ya dönmüştür (B, 201; B, 201). Diğer taraftan Şîrvân hem Mehmed Emîn'in maceralı seyahatindeki bir güzergâh hem de Şeyh Rûşenî'nin manevî yolculuğunda bir duraktır. Mehmed Emîn, bu seyahati esnasında Şîrâz'a gitmiş ancak orada da kalamayıp derviş kıyafetiyle Horasan'a, oradan da Şîrvân ve Tebrîz'e gitmiştir. Babasından kendisine kalan mirası teslim aldıktan sonra da hacca gitmek üzere yola çıkmıştır (KH, 757). Şeyh Rûşenî ise 'Acem'e geldikten sonra Şîrvân yakınlarındaki Bakü adlı karyede Seyyîd Yahyâ'ya intisap etmiştir (L, 84).

Bunların haricinde Şîrvânlı olduğu ya da burada doğduğu söylenen üç kişi vardır: Eflâtûn-ı 'Acem, Hasırî, Mîr Kadrî ve Nutkî (A, 104, 140, 254; KA, 111; KH, 857). Hâlî'nin babasının 'Acem olduğu söylene de Şîrvânlı olup olmadığına dair bilgi verilmemekte ancak bu şehirden Anadolu'ya gelip kadı olduğu nakledilmektedir (A, 141). 'Atîkî ise Şemâhî'dendir (A, 235). Şemâhî, Şîrvân'ın güneyinde bulunmakta olup Şîrvânşâhlar idaresi esnasında kurulmuş ve uzun müddet bu bölgenin merkezliğini yapmış bir şehirdir. XVI. yüzyılın sonlarında bu şehir, Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmiş ve bura merkezli ve on beş sancaklı bir eyalet kurulmuştur (Aydın, 2010, s. 204-20).

2.1.2. Buhara

Buhara, Zerefşân ırmağının aşağı havzasındaki büyük vahada yer almaktadır. Bu bölgede çok eski devirlerden beri şehirler kurulmuş ve Buhara, bazen küçülüp genişlemiş bazen de yıkılıp yeniden inşa edilmiş ancak yerini hiç değiştirmemiştir (Şeşen, 1992, s. 363-364). 'Acem, umumî olarak zahîrî ve bâtinî ilimlerin merkezi

¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Bugün kavga meydanında Şîrvân'ı sen fethettin. Bundan sonra İrân ve Tûrân coğrafyalarını fethetmeni umuyorum.

olduğu gibi Buhâra da bu merkez içerisindeki bir başka merkezdir. Burası ‘Acem’e söz konusu ilimleri tahsil etmek için gelenlerin uğrak yeridir. Örneğin Fenârî-zâde ‘Alî Çelebi ilim tahsili için ‘Acem’e seyahat etmiş ve nice zaman Buhâra’da kalmıştır (B, 142; KH, 645). şeyh İlâhî ise gençliğinde ‘Acem’de zahir ilimlere çalışırken kalbine cezbeli bir ateş düşmüş ve akabinde Latîfi’ye göre Buhâra’da Hâce Bahâüddin Nakşibendî’nin türbesine gelerek mana âleminde onun ruhaniyetinden istifade etmiş ve velayete erişmiştir. ‘Âşık Çelebi’ye göre ise Hâce Nâsirüddîn-i ‘Ubeydullah-ı Semerkandî’ye intisap ederek seyr ü süluk etmiş, geri dönerken de şeyh şemseddîn Buharî’yi yanında götürmüştür (AÇ, 110; L, 86-87). Buharalı olduğu söylenen şairler ise yalnızca iki kişidir: Cüdâyî ve Handân (A, 133, 154).

2.1.3. Hemedan

Hemedan, “*Elvend dağının eteğinde Kuruçay, Abbasâbâd, Sûmîne, gibi ırmaklarla sulanan ve aynı adı taşıyan bereketli bir ovada yer alır*” (Yazıcı, 1998a, s. 183). Bu şehir, gayet güzel bir yerleşim yeri olması sebebiyle cihanın diğer beldeleri arasından sıyrılmış, İnan beldeleri arasında zamanın meşhur bir yerleşim yeri olarak öne çıkmış ve İnan ile Tûrân memleketlerinin gülşeninde güzel bir servi gibi başını yükseltmiştir. Bu kasaba halkının çoğu ince manalardan anlayan, nüktedan kişiler olup bunlar kemal ve marifet ile donandığı gibi her şeyi de görüp bilmektedirler (KH, 420, 542). XVI. yüzyıl tezkirelerinde Hemedanlı olduğu söylenen üç kişi vardır: Abdülvehhâb es-Sabûnî, Zeyrekî ve Sehâbî (A, 175; B, 88; KH, 542). Sehâbî, Latîfi tezkiresinde ‘Acem’den gelmiş birisi olarak tanıtılırken *Künhü’l-Ahbâr*’ın tezkire kısmında ise sadece ‘Acem olduğu belirtilir. ‘Ahdî onun memleketinin Dergüzîn olduğunu söyleyerek ‘Acem ifadesini detaylandırırken ‘Âşık Çelebi ile Kınalı-zâde Hasan Çelebi ise onun aslen Hemedanlı olduğunu belirtirler (A, 176; AÇ, 409; KA, 93; KH, 420; L, 84).

2.1.4. Horasan

İsmi, “*güneşin doğduğu yer, güneş ülkesi, doğu bölgesi*” manasını taşıyan Horasan, “*tarihte İnan’ın kuzeydoğusunda yer alan çok geniş bir coğrafi bölgenin*”

adıdır (Çetin, 1998, s. 234). Bu bölge, zahirî ilimlerin okutulduğu ve büyük mollalara ev sahipliği yapan bir bölgedir ve bu sebeple ilim talebelerinin geldiği yerlerden birisidir. Bunlardan birisi olan ve gençliğinde ‘Acem’e gelen Şeyh İlâhî, Horasan’da Mevlânâ Tûsî huzurunda zahirî ilimlere çalışmıştır (AÇ, 110; L, 86). Ayrıca Horasan, kuvvetli ve muktedir hükümdarlara da hâkimiyet sahası olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı sultanlarının kudreti tarif edilirken Horasan hükümdarının bile onlardan zayıf olduğu vurgusu zaman zaman yapılır. Mesela Kınalı-zâde’ye göre Yavuz Sultan Selîm haşmeti ve heybeti ile Doğu ve Batı memleketlerini lerzeye getirmiş ve onun kılıcı yüzünden Horasan şahı değersiz bir adama dönüşmüştür (KH, 134). Latîfi’ye göre Horasan’a malik olan emirler, Yavuz Sultan Selîm’in sahip olduğu kuvvetin korkusuyla titremektedirler (L, 106). Firâkî ise Şehzade Bâyezîd’in Kütahya’ya geldiği bir sırada ona sunduğu bir gazelinde Kızılbaşların Osmanlılardan korktukları için Osmanoğulları tahtını arzulayamadıklarını ve bu korkaklıkla Horasan tahtını terk edemediklerini söylemiştir. Ayrıca yine Horasan vilayetine bağlı olan Bistâm şehri yerine Şehzade Bâyezîd’in payitahtı olan Kütahya’nın görülmesinin yeterli olacağını söylemektedir (AÇ, 499):

Ârzû kılmaz kızılbaş âl-i ‘Osmân tahtını

Ol hirâsânlıkla terk itmez Horasan tahtını

[...]

‘Azm-i Bestâm eyleme gel şehr-i Kütâhiyyeye

Görmek istersen şehâ ger Bâyezîd Han tahtını

Diğer yandan bu bölge meşhur sanatkârlara ev sahipliği yapmıştır. Bu sebeple kendisini Hâce Hâfız-ı Şîrâzî ve Mevlânâ ‘Abdurrahman Câmî kadar büyük bir şair addeden Nehârî mahlaslı Abdülmü’min, kaleme aldığı ve sürekli okuyup okudukça da kendisinden geçerek feryat ettiği bir beytinde kendisini güzel kerametleri olan birisi diye övmektedir. Ayrıca “şehr-i zerrîn” yani altından yapılmış şehir adını verdiği Prizren’i bu sanatkârların memleketi olan Horasan ile bir tutmaktadır (KH, 807):

Hoş kerâmet ehlinin Mü’min bileydün menzilün

Şehr-i Zerrînden misin yohsa Horâsândan mısın

Bunların haricinde Kınalı-zâde Hasan Çelebi, tezkiresinde Mehmed Emîn’in

maceralı seyahati esnasında Horasan'da bulunduğunu söylemektedir. Buna göre İran'dan kaçtıktan sonra Hürmüz'den gemiye bindiğinde yoldaki meşakkat onu Hindistan'a gitmekten vazgeçirmiştir. Bunun yerine Şirâz'a gitmiş ancak burada da kalamayıp önce derviş kıyafetiyle Horasan'a, oradan da Şirvân ve Tebrîz'e gitmiştir. Babasından kendisine kalan mirası teslim aldıktan sonra ise hacca gitmek üzere yola çıkmıştır (KH, 757). Seydî 'Alî Reis ise Anadolu'ya dönerken Sind, Hindistan ve Âzerbaycân'ın yanı sıra Horasan'dan da geçmiştir. Döndüğündeyse sultana bütün bu memleketlerin selamını getirmiştir (B, 162; KA, 196; KH, 706). Son olarak XVI. yüzyıl tezkirelerinde yalnızca Molla Ma'sûm'un Horasan'daki Merulahcan adlı şehirden olduğu bilgisi mevcuttur (KH, 791).

2.1.5. İsfahân

İsfahan şehri, “*merkezî İran platosunu sulayan Zâyenderûd nehrinin sol sahilinde ve Yahûdiye'ye yaklaşık 2 mil mesafedeki eski Gaba/Gay, Gey (Ar. Cey) şehrinin yerinde kurulmuştur*” (Özgüdenli, 2000, s. 497). Bu şehir, musikisi ve sürmesi ile meşhurdur. Bu sebeple XVI. yüzyıl tezkirelerinde sürmeden bahsedileceği zaman hemen bu şehrin ismi anılmakta ve herhangi bir musikişinas övüleceği zaman da onun bestelerinin İsfahân hanendelerince beğenildiği söylenmektedir. Mesela Tâbî'nin Hüseyinî makamında düzdüğü türküler İsfahân'da büyük küçük herkesin dilindedir (AÇ, 620). Derûnî'nin tasnif ettiği murabba ve savtlar bütün âlemi dolaşarak meşhur olmuş ve İsfahân'ın hoş sesli hanendeleri tarafından kabul görmüştür (KH, 354). Vâlihî ile aynı meclislere katılan nice zevk ehli kimseler onun şevkiyle İsfahân'ın 'Acemî dergâhında se-darb ve se-gâh usulünce çalmaktadırlar (L, 547). Diğer taraftan Şeyhî dükkânında sattığı sürmeleri överken bunları hiçbir gözün görmediğini ve en güzel sürmelerin üretildiği İsfahân ahalsininin bu sürmenin naziri bir sürmeden haber vermediğini söylemektedir (L, 310). Sultan III. Murâd'ın 'Acem üzerine düzenlediği sefer neticesinde ise İsfahân sürme konusunda meşhur iken bu şehrin ahalsi padişahın ayak toprağından yapılan sürmeleri gözlerine çeker olmuştur (KH, 85).

XVI. yüzyıl tezkirelerinde İsfahân'ın bir güzergâh olduğu da görülmektedir. Mesela sürekli bir arayış içerisinde olan Handân, seyahat yoluyla aradığını bulmaya çalışmış, bunun için evvela Nişâbur ve İsfahân yoluyla Mekke'ye gitmiştir (A, 154).

Ayrıca İsfahan'ın bir payitaht olarak nitelendiği de görülmektedir. Örneğin Firâkî, Şehzade Bâyezîd'e sunduğu bir kasidede kendisine İsfahan tahtının verilse dahi onun yanından ayrılmak istemediğini söylemektedir (AÇ, 499). Tezkirelerde İsfahânlı olduğu söylenen iki kişi mevcuttur: Fazl-ı İsfahânî ve Müfredî (A, 119, 266). Bunlardan ikincisi olan Müfredî, memleketi olan İsfahân'ı hayatının bir devresinde terk etmiş, münzevi bir hayat tarzını benimseyerek 'Arab memleketlerini dolaşmış ve sonrasında Rûm'a gelerek burada sefa ehlinin ve şairlerin hizmetinde ve sohbetinde bulunmuştur (A, 266).

2.1.6. Kazvîn

Sâsânî hükümdarı I. Şâpûr tarafından Deylemîler'in akınlarına karşı kuzey sınırlarını koruma amacıyla kurulan bu şehir, Elburz dağlarının güney eteğinde ve Tahran'ın 150 kilometre kuzeybatısında yer almaktadır (Bazın, 2022, s. 154). Bu şehir, Anadolu'daki Seferîhisâr'a benzemektedir ve halkı takvaları ile meşhur olup aynı zamanda nakkaşlık sanatıyla meşguldürler. Ayrıca büyük küçük bütün ahali ve âlimleri Sünnî olmalarıyla bilinmektedir. Benzersiz güzellikteki memleketlerin civarında yer alan ve diğer beldeler arasında eşi benzeri olmamasıyla öne çıkan bu şehir, 'Irâk-ı 'Acem beldeleri arasında havasının letafeti ve suyunun tatlılığı ile bilinmekte ve yüksek göğe ve Cennet'e benzemektedir (AÇ, 595; KH, 301, 755). Buralı olduğu söylenenler arasında Şâh Mehmedü'l-Kazvînî, 'Iyşî, Baba 'Alî Kazvînî ve Halîlî vardır. Kazvînli olan Halîlî ticaret gayesiyle memleketini terk etmiş ve en nihayetinde Haleb'de tavattun etmiştir (A, 124, 151; AÇ, 595; KH, 467, 626). Hâverî-i 'Acem ise Sultâniyye'dendir. Bu şehir, İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han tarafından başkent olarak inşa ettirilmiş olan, Sultâniyye Kümbeti gibi ihtişamlı bir şahesere ev sahipliği yapan ve Kazvîn eyaletine bağlı olan bir şehirdir (Sadeghnezhad, 2014, s. 15-16; A, 151).

Kazvîn eyaletine tâbi bir kasaba olan Ebher ise vücudunun hilali feleklerin zemininde yerleşmiş, çok latif ve ziynetli bahçeleri yüce gökleri kiskandıran, Cennet tabiatlı bir kasabadır. Bu meşhur kasabanın İrem şehrindekilere benzeyen her bahçesinde bulunan nazenin kasırlar, Çin'de bulunan tasvirlerle dolu mabetleri kiskandıracak derecede güzeldir (KH, 755). Kınalı-zâde'nin aktardığına göre burası Şîî mezhebine mensup olanların ağırlıkta olduğu bir kasabadır. Nitekim Sünnî olan Mehmed Emîn ve babası, Ebher'de Şîilik mezhebi yaygınlaşıp da burada yaşamak iyice

zorlaşınca Şeyh Safiyyüddîn Erdebîlî'nin türbesinin bulunduğu Erdebil'e kaçıp sığınmıştır (KH, 755). Hakîmî ve Mehmed Emîn buralıdır (B, 179; KH, 301, 755).

2.1.7. Şîrâz

Şîrâz, “İran körfezini kuzeyde İsfahan, Kum, Hemedan ve Rey, doğuda Yezd ve Kirman gibi şehirlere bağlayan tarihî ticaret yolu” üzerinde ve Zağros dağları arasındaki bir düzlükte yer almaktadır (Özgüdenli, 2010, s. 182). Şîrâz, ‘Acem vilayeti içerisinde başı dik bir servi gibi yüksek ve seçkin olan, pak bir beldedir. Bu belde niyaz ehlinin sır bahçesi olup aynı zamanda kalpleri bağlayan bir bağdır (A, 112; KH, 620). Bu şehir, zahirî ilimlerin okutulduğu ve büyük hocaların bulunduğu bir şehirdir. Fâtih Sultan Mehmed’in gazabından kurtulmak için Şehzade Bâyezîd’in yardımıyla ‘Acem’e kaçmış olan Mü’eyyed-zâde, yolda Haleb’e uğramış ve burada kendisine ilim tahsili için Şîrâz’a gitmesine maddi destek sağlayacak zengin bir adamla tanışmıştır. Sonrasında Şîrâz’da Mollâ Celâl Devânî hizmetinde ilim tahsil etmiştir (AÇ, 627; KH, 318; S, 38). Dahası Şîrâz musikisi ile de meşhur bir yerdir. Bu sebeple Tâbî’nin Hüseyinî makamında düzdüğü türkülerin büyük küçük herkesin dilinde olduğu memleketler arasında Şîrâz da sayılmaktadır (AÇ, 620).

Bunun dışında XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde bazı kişilerin ya dışarıdan yolu düşerek Şîrâz’a geldiği ya da bir seyahat için Şîrâz’dan ayrıldığı söz konusu edilmektedir. Mehmed Emîn, İran’dan kaçtıktan sonra Hürmüz’den gemiye bindiğinde yoldaki meşakkat onu Hindistan’a gitmekten vazgeçirmiş, bunun yerine Şîrâz’a gitmiş ancak orada da kalamayıp derviş kıyafetiyle Horasan’a, oradan da Şîrvân ve Tebrîz’e geçmiştir (KH, 757). Seydî ‘Alî Reis ise başarısız Hind seferinin akabinde Rûm’a geri döndüğü üç buçuk yıllık seyahat esnasında Şîrâz’ın da aralarında bulunduğu pek çok yeri dolaşmış ve İstanbul’a geri geldiğinde padişaha bu diyarların selamını getirmiştir (KA, 196). ‘Ankâ ise Şîrâz’da yaşamaktayken İstanbul’a göç etmiştir (KH, 620).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Şîrâzlı olduğu söylenen ise dört kişi vardır: ‘Ankâ, Muhammed-i Şîrâzî, Zârî-i Şîrâzî ve Muhyî-i Şîrâzî (A, 112, 216, 291; B, 135; KH, 620). Muhammed-i Şîrâzî, Ahmed Zarîf’in babasıdır ve tıp ilminde mahir bir hekimdir (A, 112). Elvân-ı Şîrâzî’nin ise ataları aslen Şîrâzlıdır ve Şîrâzî mahlasını bu sebeple edinmiştir (L, 81).

2.1.8. Diğer (Bedahşân, Bistam, Dizfûl, Gilân, Lûristan, Nîşâbur, Semerkand, Yezd)

Yukarıdaki alt başlıklarda geniş şekilde bahsedilen ‘Acem şehirlerinin haricinde bazı şehir ve bölgelerden de daha kısa şekilde bahsedilmektedir. Bunlardan birisi Bedahşân’dır. “*Afgan Türkistanı olarak da bilinen bölgenin kuzeyinde Amuderya, güneyinde Hindukuş dağları, doğusunda Doğu Türkistan, batısında ise Kunduz ırmağı bulunur*”. Ayrıca bu bölge, “*la ‘l-i Bedahşânî*” adı verilen pembe yakutu ile meşhurdur (Saray, 1992, s. 291). Bu sebeple XVI. yüzyıl tezkirelerinde bazı benzetmelerin konusu olmuştur. Bunlardan ilkinde göre Mîrzâ Mahdûm, Hz. Yûsuf gibi hapse atılmıştır ancak saadet ve ikbal Mısır’ının azizi olması mukarrer iken bir müddet bu çileyi çekmesi çok da mühim değildir. Zira Bedahşân ve Remmân yakutları nice müddet madende hapis zahmetini çekmedikçe bu hallerini kazanamazlar (KH, 811). Bir diğerinde ise Latîfi, şairlerin mertebelerinden bahsederken bir kişinin feyze mazhar olabilmesi için temiz bir cevher sahibi olması gerektiğini, her taşın ve çamurun Bedahşân yakutu olamayacağını ifade etmektedir (L, 66).

Semerkand, ‘Acem coğrafyasına ait olduğu zikredilen bir diğer şehirdir. Bu şehir, Orta Asya ticaret yolları üzerindeki mühim bir merkezdir ve İbn Havkal burayı Mâverâünnehir’in limanı diye tasvir etmektedir. Bu şehir, İslâm toprakları üzerinde en kaliteli kâğıdın üretildiği merkezdir ve ayrıca ipek, yün kumaş ve dokumaları ile de meşhurdur. Bilhassa Timur’un burayı başkent yaparak çeşitli bölgelerden âlimleri ve sanatkarları burada toplaması Semerkand’ı uzun yılların ardından tekrar parlayan bir yıldız haline getirmiştir (Aydınlı, 2009, s. 483). Nitekim tezkirelerde Fenârî-zâde ‘Alî Çelebi ilim tahsili için ‘Acem’e seyahat ettiği esnada bir müddet Semerkand’da ikamet ettiğinden bahsedilmektedir (B, 142; KH, 645). Molla Halebî ise Timur’un ordusu Haleb’e geldiğinde esir alınıp Semerkand’a götürülmüştür. Sonrasında Timur Anadolu’ya sefer düzenlediğinde o da bunlarla birlikte Anadolu’ya gelmiş ve burada kalmıştır (AÇ, 226). Tezkirelerde Semerkandlı olduğu söylenen tek kişi Mollâ ‘Îmâd’dır (A, 229).

Diğer bazı şehirlerden de belli kişilerin memleketi olmaları hasebiyle bahsedilmektedir. Mesela Kutb Yezdli, Murâdî ise Bistamlıdır (A, 253, 281). Yezd, “*İran’ın orta kesimlerinde Deşt-i Kevîr çölüne komşu ve bir bölümü kumlarla kaplı ova üzerinde*” bulunmaktadır (Merçil, 2013, s. 510-511). Bistam ise Hazar Denizinin

kıyılarını İran platosundan ayıran Şâhkûh dağlarından akan Şâhrûd nehri boyundaki verimli vadide yer almaktadır ve küçük ancak gelişmiş bir şehirdir (Bapaeva, 2013, s. 82). Tarzî'nin doğum yeri, âlemdeki makbul tabiatların doğduğu yer olan Dizfûl'dür (A, 210). Dizfûl, "*Bürûcird'den doğup Bend-i Kîr'de (Askerimükrem) Kârûn nehrine kavuşan Âb-ı Diz (Dizfûl-rûd) ırmağının sol kıyısında, denizden 200 m. yükseklikteki bir kaya kütlesi üzerinde kurulmuştur*" (Yazıcı, 1994, s. 481). Bidarî, Fedayî, Sehabî ve Lûtî ise 'Ahdî'ye göre 'Acem'in seçkin bir vilayeti ve beldesi olan Dergûzîn'dendirler (A, 122, 176, 251, 262). Dergûzîn, Kazvîn ile Hemedan arasında yer alan bir şehirdir (Öztorâ, 1966, s. 10). Mevlânâ Celalü'd-din Rumî'nin annesi ise Belh padişahının kızıdır ve Mevlânâ, ailesiyle birlikte henüz dört yaşındayken Belh'ten Anadolu'ya gelmiştir (L, 72). Belh, "*Amuderya'nın güneyindeki Dehâs ırmağı üzerinde ve Kûhibâbâ dağının eteğinde kurulmuştur*" ve İslam kültür ve medeniyeti açısından çok büyük bir ehemmiyeti vardır. İlmî bir merkez olan bu şehirde Mevlânâ'nın babasının da aralarında bulunduğu birçok âlim yetişmiştir (Yazıcı, 1992, s. 410-411).

Bunlardan başka Şeyh Rûşenî İmam 'Alî Rızâ'nın türbesini ziyaret etmek üzere Meşhed'e seyahat etmiştir (G, 71). Keşefrûd, diğer ismiyle de Âbimeşhed vadisinde kurulmuş olan Meşhed'in eski ismi Senâbâz'dır. İmam 'Alî Rızâ, Senâbâz'da âniden hastalanıp ölmüş, bunu takiben küçük bir köy olan Senâbâz, Şîîler için bir ziyaretgâh haline gelerek zamanla "Meşhed" diye anılmaya başlanmıştır (Öz, 2004, s. 363). Sürekli bir arayış içerisinde seyahat eden Handân'ın gezdiği yerler arasında Nîşâbur da vardır (A, 154). Nîşâbur, Horasan bölgesindeki Merv, Herât ve Belh'in de dâhil olduğu dört büyük şehrin en mühimidir. Binâlûd dağının güneybatısında ve Tahran'ı Meşhed'e bağlayan yol üzerinde yer alan bu şehrin çevresinde bakır, gümüş, demir ve firuze ocakları bulunmaktadır (Özgüdenli, 2007, s. 149). Aslen Gilânlı olan Mahfî ise hicrî 965 senesinde (M. 1557/1558) Rûm'a geldiğinde kendisini Gilân sultanı Sultan Muzaffer Şâh'ın şairi olarak tanıtmış ve devlet erkânı katında kendisine yer bulmuştur (A, 279). Gilân ya da Geylân, "*sınırları güneydoğuda Çâlûs'a, doğuda Çâbüker'e ve kuzeydoğuda bazan Gilân'ın bir parçası sayılan Tâliş'e kadar*" uzanan bir bölgedir ve başta 'Abdülkâdir Geylânî olmak üzere pek çok âlim burada yetişmiştir (Yazıcı, 1996, s. 68-69). Garîbî'ye göre de Şah İsmâ'îl, 'Âlî Bey'e Bayat Kalesi'nin emirliğini vermiştir (G, 93). Bu kale, Lûristan eyaletinde bulunmaktadır ve ismini Bayat boyundan almıştır (Sümer, 1992, s. 219).

2.2. ‘Arab/‘Arabistan

‘Arab kelimesi *Kubbealtı Lügatı*’na göre hem Arap kavminin adını hem de bu kavmin yaşadığı Arabistan’ı karşılamaktadır (Ayverdi, 2010, s. 63). XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde ise bu, ya içine Şâm ve Haleb’in de dâhil olduğu ve nüfusunun ekseriyetini Arapların oluşturduğu bölgeye isim olarak verilmekte ya da bu ikisinin yanında ayrı bir bölge olarak anılmaktadır. Örneğin Celâl Çelebi, makam ve mansıbını terk ettikten sonra ‘Arab’a, Şâm’a ve Haleb’e Kalenderîlerle birlikte seyahat etmiştir (A, 57; KH, 266). Hayâtî, ‘Arab diyarında bulunan Haleb ve Şâm yörelerine mutasarrıf/sancak beyi olmuş, hayli büyük bir servet edinmiş ve sonrasında İstanbul’a dönerek Eyüp’te kendisine bir ev almış ve orada ikamet etmiştir (AÇ, 272; KH, 312). Bursalı Şemsî, Yavuz Sultan Selîm ‘Arab diyarına sefere çıktığı ve bu diyarı, Şâm’ı ve Haleb’i fethettiği esnada Kefe’de kadılık yapmaktadır (B, 102; L, 299; KA, 100; KH, 474). Nihânî, ‘Arab, Şâm ve Haleb fethi için bir mısraı muamma, bir mısraı ise musanna ve musammat bir tarih olan bir kaside kaleme almış, Bâlî ise bu fetihler için pek çok tarih düşürmüştür. Bunlardan birisi “*Sultân Selîm şuvey şuvey (Sultan Selîm, yavaş ol)*” tarihidir (L, 144, 529). Diğer taraftan Yavuz Sultan Selîm, ‘Arab seferine çıkmadan önce Şeyhî’nin Hüsrev ü Şîrîn’inden tefeül etmiş ve karşısına aralarında,

Tutar ol Rûmilinde çın-seher câm

Yacanur heybetinden Mısır ile Şâm²

beytinin de bulunduğu beyitler denk gelmiştir. Buradan da ‘Arab bölgesine Şâm’ın yanı sıra Mısır’ın da dâhil edildiği anlaşılmaktadır (AÇ, 614).

‘Arab bölgesinin aynı zamanda ‘Arabistan şeklinde zikredildiği de görülmektedir. Fânî, Zeyrek-zâde’den mülâzım olduktan sonra ‘Arabistan’a kadı olmuş, mesleğindeki derecesi kırk beş akçeye vardığı esnada da vazifesi başında vefat etmiştir (AÇ, 497; B, 144; KH, 653). Fehmî, Yavuz Sultan Selîm ile birlikte Mısır seferine katıldıktan sonra ‘Arabistan’da kalarak burada emin ve nazır olmuş, en nihayetinde bu diyarda vefat etmiştir (AÇ, 550; KH, 688). Ayrıca bu bölgenin Mısır’ı kapsadığı da söylenebilir. Zira Beyânî, Revânî’nin bütün malı mülkü müsadere edildikten sonra

² **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** O, Rumeli’de tam seher vakti elinde kadeh tutar, heybetinden Mısır ve Şâm korkar, titrer.

‘Arabistan’a revan olduğunu söylerken Kınalı-zâde Hasan Çelebi ise onun Mısır’a gitmek üzere yola çıktığını dile getirmektedir (B, 79; KH, 395).

‘Arab diyarı pek çok kişinin çeşitli maksatlarla gittiği, gezip dolaştığı yahut vazife yaptığı bir coğrafyadır. Bir kısım insanlar macera arzusu ve seyahat gayesiyle ‘Arab’a gelmiştir. Örneğin Nahîfî, Fars ve Hind diyarlarının yanı sıra ‘Arab’ı da gezmiştir (S, 90). Tâbî, ‘Arab ve Rûm diyarlarının seyyahıdır (A, 125). Taşlıcalı Yahyâ hacca giderken ‘Arab diyarını, Şâm’ı ve Haleb’i gezmiş ve Hz. Yûsuf’un yaşamış olduğu, Ken’an diye bilinen Safed’de *Yûsufu Züleyhâ* mesnevisini kaleme almıştır (AÇ, 288). Fedayî ise ticaret maksadıyla Rûm’u ve ‘Arab’ı gezmiştir (A, 251).

Bunlardan bir kısmı da ilim tahsili ve buradaki fazıl ve âlim kişilerle görüşmek için buraya gelmişlerdir. Söz gelimi esasında tımar ehlinde olan Hatemî, sahip olduklarını terk ederek fazıl ve âlimlerden feyizlenmek üzere ‘Arab’a gitmiştir (A, 146). Fevzî ilim tahsili için ‘Acem ve Rûm’un yanı sıra Arab’a da seyahat etmiştir (A, 246). Ahmedî ise gençliğinde Mollâ Fenârî ve Hâcî Paşa ile birlikte ‘Arab diyarında ilim tahsil etmiştir (KA, 31).

Diğer yandan bir kısım kişiler burada çeşitli görevler ifa etmiştir. Sabûhî ‘Arab’da kadılık yapmıştır (AÇ, 561). Cenâbî Paşa’nın kâtipliğini yapmış olan Tâbî’î, ‘Âşık Çelebi *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*’yı yazdığı esnada ‘Arab’da zeamet ve makam mevki sahibidir (AÇ, 622). Kadı ‘Ubeydu’llah Çelebi ‘Arab’da defterdarlık yapmıştır (AÇ, 694). Sâbirî ise Beyânî ve Kınalı-zâde onunla alakalı maddeleri tezkirelerine eklediği esnada halen yüz elli akçe ile ‘Arab diyarında kadılık yapmaktadır ve şanlı kadılardandır (B, 106; KH, 492).

‘Arab, XVI. yüzyıl tezkirelerinde ‘Acem, Rûm vb. diğer memleketlerle beraber hükümdarların hâkimiyet sahasının ne kadar geniş, âlimlerin ne kadar âlim, şairlerin ve bestekârların da ne kadar meşhur olduğunu tasvir edebilmek için kullanılmaktadır. Örneğin Yavuz Sultan Selîm ‘Arab ile ‘Acem’in padişahıdır. Aynı şekilde Kânûnî Sultan Süleymân ile III. Murâd, ‘Arab ve ‘Acem mülklerinin efendisi, şehzade olan Sultan II. Selîm ise ‘Arab ve ‘Acem meliklerinin efendisidir (A, 130; KH, 138, 142, 355). Ebussu’ûd Efendi, ‘Arab, ‘Acem ve Rûm diyarlarındaki âlimlerin sultanıdır (KH, 401). Hâce Sa’âdeddîn Efendi, ‘Arab zümresinin kendisine uyduğu kişi olup ‘Acem mülkünün de temelidir (KH, 791). Basîrî, latife ve şakalarıyla ‘Arab ve ‘Acem

bölgelerinin makbulü olmuş, Selânikli Bâkî ise hezel tarzında ve güldürücü bir üslupla yazdığı şiirleri sayesinde bu iki bölgede yaşayanların takdirine mazhar olmuştur (A, 120, 123). Dervişlik namı ile bilinen Tâbî, çokça malumatıyla ‘Arab ve ‘Acem bölgesindekilerin beğenisini kazandığı gibi hafızası gayet muhkem olan Sünnî’nin has sohbetleri de bu iki bölgede beğeniyle karşılanmaktadır (A, 125, 179). Müslim Çelebi, her bir dilde çeşit çeşit manaları ortaya çıkararak âlemin muhtelif fenlerde ihtisas sahibi bir âlimi haline gelmiş ve ‘Arab ile ‘Acem ahalsinin makbulü olmuştur (A, 266). Satranç-bâz ‘Abdülkadîr diye bilinen zat ise satranç oyununda öyle üstattır ki büyük şöhreti ‘Arab, ‘Acem ve Rûm memleketlerinde konuşulmaktadır (A, 286). Halîlî-i ‘Acem, ‘Arab diyarında ve ‘Acem dostları arasında misli nadir bulunan birisi olup muamma sanatında da bir sihirbaz gibi mahirdir (A, 151). Tâbî’nin Hüseyinî makamında düzdüğü türküler ise ‘Arab, ‘Irâk, Hicâz, ‘Acem, İsfahân ve Şîrâz gibi memleketlerde büyük küçük herkesin diline dolanmıştır (AÇ, 620). Son olarak Le’âlî’nin itibarlı olmak için Rûm’a ‘Arab yahut ‘Acem diyarlarından gelmek gerektiğini söyleyerek bundan şikâyet ettiği ve ‘Acem başlığında metni verilen bir şiir de mevcuttur (KA, 63; L, 457; S, 93).

2.2.1. Haleb

Haleb, “kuzey Suriye’nin en önemli şehri ve kendi adını taşıyan ilin merkezi olup Anadolu’dan Mezopotamya’ya ve Akdeniz’den İran’a giden ana yolların kavşak noktasında kurulmuştur. Bu dikkat çekici coğrafi konumu dolayısıyla kervanların uğrak yeri olmuş, bunun sonucunda ticaretle zenginleşip medeniyette yükselirken” aynı zamanda orduların da sıkça hedefi olmuştur (Yâzîcî, 1997, s. 239). Bu bölgeye dair şu‘arâ tezkirelerinde sıkça bahsedilen şeylerden birisi burada Memlûkler ile Osmanlılar arasında vuku bulan hâkimiyet mücadelesidir. Yavuz Sultan Selîm ile Mısır Sultanı Kansu Gavri’nin orduları Haleb’e bağlı Dâbık köyündeki Merc-i Dâbık ovasında, Hz. Dâvud’un türbesi yakınlarında karşı karşıya gelmişler ve savaş, Osmanlı galibiyetiyle neticelenmiştir. Yavuz Sultan Selîm, önce bu savaşta Kansu Gavri’yi akabinde de diğer harplerde Tomanbay’ı yendikten sonra Mısır, Şâm ve bütün ‘Arab diyarları ile birlikte Haleb’i ele geçirmiştir (KH, 139; S, 19). Bu fetihlerden sonra çok sayıda şiir yazılmış, Bâlî, bu fetihler için birden fazla tarih düşürmüştür. Bunlardan birisi yukarıda bahsi geçen “Sultân Selîm şuvey şuvey (Sultan Selîm, yavaş ol)” tarihidir (L, 144). Nihânî ise

bu fetihler için bir mısraı muamma, bir mısraı ise musanna ve musammat bir tarih olan bir kaside kaleme almış ve bu kaside dolayısıyla sultanın ihsan ve caizelerine mazhar olmuştur (L, 529). Diğer taraftan XVI. yüzyıl tezkirelerinde bazı hadiselerin bu fetihlerle aynı zamana denk geldiği söylenmektedir. Mesela Sehâyî Şâm ve Haleb'in fethedildiği tarihlerde ölmüştür (L, 267). Bursalı Şemsî ise Yavuz Sultan Selîm Mısır seferine çıktığı ve Şâm ile Haleb'i fethettiği esnada Kefe'de kadılık yapmaktadır (B, 102; KA, 100; KH, 474; L, 299).

Haleb, pek çok kişinin çeşitli sebeplerle ziyaret ettiği ve bazen de gelip ikamet ettiği bir şehirdir. Örneğin Hâtemî hac vazifesini yerine getirmiş ve dönüşte hac güzergâhı üzerinde bulunan Haleb'e uğramıştır (KA, 240). Dergüzînlî olan Fedâyî ise memleketinden hacca gitmek niyetiyle ayrılmış, maksadına erişmiş ve ticaret ede ede 'Arab ve Rûm diyarlarını gezmesini müteakip Haleb'e yerleşmiştir (A, 251). Taşlıcalı Yahyâ da hacca giderken 'Arab diyarını, Şâm'ı ve Haleb'i gezmiş ve Hz. Yûsuf'un yaşamış olduğu, Ken'an diye bilinen Safed'de *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisini kaleme almıştır (AÇ, 288).

Hacca giderken veya hacdan dönerken buraya uğramanın haricinde Haleb, seyyahların çeşitli sebeplerle geldiği bir duraktır. Mesela Mü'eyyed-zâde, Fâtih Sultan Mehmed'in gazabından korkarak Anadolu'dan Haleb'e kaçmış ve burada kendisinin ilim tahsili için Şîrâz'a gitmesine maddi destek sağlayacak zengin bir adamla tanışmıştır (AÇ, 627; KH, 318). Celâl Çelebi ise sahip olduğu tımarları terk ederek 'Arab, Şâm ve Haleb diyarlarını Kalenderîlerle beraber gezmiştir (KA, 234; KH, 266). İsfahânlı olan Müfredî memleketini terk ederek 'Arab diyarını ve Haleb'i gezmiş (A, 266), Halîlî ise ticaret gayesiyle memleketi olan Kazvîn'i terk ederek en nihayetinde Haleb'de tavattun etmiştir (A, 151). İstanbul'da dükkân sahibi olan Sübûtî, Merhâbâ Çelebi Şâm'a kadı olduğunda bir müddet için burayı kapatıp onunla birlikte Şâm ve Haleb'e gitmiş ancak sonrasında geri dönerek tekrar dükkânını açmıştır (A, 127; AÇ, 625; KA, 120; KH, 255). Kâbilî ise 'Arab, Mekke, Medîne ve Şâm'ın yanı sıra Haleb'de de ikamet etmiştir (AÇ, 571).

Diğer taraftan Haleb, manevî yönü kuvvetli bir şehirdir. Pek çok kişi buranın yaşayan büyükleriyle görüşmek, ölmüşlerini ziyaret etmek ya da burada uzlete çekilmek için bu şehre gelmektedir. Örneğin Halîfe, Şâm ve Haleb'i gezmek ve oralardaki şeyhler, âlimler ve büyük zatlarla görüşmek için bir seyahate çıkmış (A, 149), La'fî ise seyahat

yoluyla Mısır, Şâm, Bağdâd ve Haleb gibi yerleri ve buralardaki evliya kabirlerini ziyaret etmiştir (A, 263). Haleb kadısı Mîrim Kösesi ile Haleb'e gelen Hâletî, burada Şeyh Üveys'e intisap etmiştir (AÇ, 260; KA, 126), Şûrî ise uzun müddet Melamî olarak hayatını sürdürmüş ve nerede bir müzik sesi duysa semaya kalkıp oynadığı bir cezbe halinde yaşamıştır. Sonrasında bu cezbesi sakinleşmiş, tövbesini etmiş ve zaman zaman Ka'be ve Tayyibe'de, zaman zaman da Mısır, Şâm ve Haleb'de uzlet halinde olmuştur (AÇ, 610).

Ayrıca Latîfi, Bursa'da Hz. Peygamberin Hz. 'Îsâ'dan üstün olmadığını söyleyen bir vaize karşı çıkan bir 'Arab'ın bu vaize bir yaptırım uygulatamaması üzerine Mısır ve Haleb'e gidip buradaki âlimlerden bu adamın katline dair altı defa fetva getirmesini ve en nihayetinde de vaizi kendi elleriyle boğazlamasını anlatan bir rivayete yer vermektedir (L, 93). Bu hadise, Haleb'de, verdikleri fetvalar İslam dünyasında ciddiye alınan âlimlerin bulunduğunu göstermesi bakımından ilginçtir.

İlmî bir merkez olan Haleb, ayrıca Mahreç mevleviyetleri arasındadır. Bu mevleviyete Süleymâniyye Dârü'l-hadisinin ve Medreselerinin müderrisleri tayin edilmektedir. Osmanlı ilmiye teşkilatında Devriye mevleviyetlerinden sonra kişi Mahreç mevleviyetlerine, bundan sonra da en yüksek paye olan Bilâd-ı Hamse mevleviyetlerine tayin edilmektedir. Mahreç kadısı olan kişi, Bilâd-ı Hamse kadılığı için sıra beklemeye başlamaktadır. Bu açıdan Haleb, yüksek payeli bir kadılıktır (Gür, 2017, s. 65-66). Nitekim 'Aşık Çelebi, Vusûlî'nin şehzade iken Sultan II. Selîm'in yanında, Konya ve Kütahya'da kadılık yaptığından ve bu esnada padişahın himayesine mazhar olduğundan bahsetmektedir. Öyle ki kadılık yaptığı kazaların dereceleri Şâm ile Haleb'e eş addedilmiş, yani Konya ve Kütahya Devriye mevleviyetleri iken Bilâd-ı Hamse ve Mahreç mevleviyetlerine misil sayılmıştır (AÇ, 246).

Mahreç kadılığı olan Haleb'de pek çok kişi kadılık yapmıştır. Örneğin Meylî mahlaslı Zekeriyâ Efendi, Sultan II. Selîm'in ihdas ettiği medresede müderris iken buradan Haleb kadılığına tayin edilmiş ancak sonrasında düşmanlarının ve onu kıskananların girişimleri neticesinde buradan azledilmiştir (B, 198; KH, 819). Aynı mahlası taşıyan Mehmed Çelebi Efendi ise Şâm kazasından azledildikten sonra Haleb'e tayin edilmiş ve burada bu vazifesini sürdürürken vefat etmiştir (KH, 817-818). Diğer taraftan bu şehre yapılan kadı tayinlerinin belirli hizmete karşılık mükâfat olarak yapıldığı da olmuştur. Söz gelimi Celâl-zâde Sâlih Çelebi sekiz dokuz ciltlik Fîrûz Şâh

hikâyesinin Kânûnî Sultan Süleymân tarafından sipariş edilen tercümesini kısa zamanda tamamlayıp ortaya açık, fasih ve süslü bir tercüme koyduğunda bunun mukabilinde Haleb'e kadı olarak tayin edilmiştir (AÇ, 555; KH, 497).

Şehre gelen bu kadılar, yanlarında asistanlarını ve işlerini görececek kişileri de getirmişlerdir. Misal olarak Hâletî, Mîrim Kösesi lakaplı Mehmed Çelebi Haleb'e tayin edildiğinde onunla birlikte hizmetini görmek üzere buraya gelmiş ancak sonrasında annesine olan özlemi sebebiyle Anadolu'ya geri dönmüştür (AÇ, 260, KA, 126). Beyanî ise Mollâ-zâde Mehmed Çelebi Haleb'de kadı iken onun hizmetinde bulunmuştur (AÇ, 193). Bütün bunların haricinde XVI. yüzyıl tezkirelerinde bazı kadıların diğerlerine nazaran daha çok öne çıktığı da ifade edilmektedir. Mesela Ümmülveled-zâde Abdül'azîz Çelebi'nin oğlu 'Alî Çelebi Haleb'de kadılık yapmış ve hicrî 981 senesinde (M. 1573/1574) burada vefat etmiştir. Mezarı Haleb'deki Kubûrû's-sâlihîn'dedir. Vazifesini ifa ettiği süre boyunca takvası, iffet ve istikameti ile öne çıkmış, Haleb ahali ondan razı olduğu gibi vakar ve edebini de küçük büyük herkes uzun süre anlatagelmiştir (KH, 614). Son olarak Haleb'de kadılık yapmış olan bütün isimler Tablo 2'de alfabetik sırayla listelenmiştir:

Tablo 2: Haleb'de kadılık yapmış isimler

	S	AÇ	KH	A	B
Celâl-zâde Sâlih Çelebi		s. 555	s. 497		
İmâm-zâde Efendi		s. 555			
Kemâlbey-zâde			s. 502		
Merhabâ Çelebi		s. 625			
Meylî (Ebussu'ûd-zâde Mehmed Çelebi)			s. 817	s. 67	s. 198
Meylî (Zekeriyâ Efendi)			s. 819- 820		
Mîrî		s. 358			
Pîr Ahmed Çelebi			s. 828		s. 201
Sinân Efendi			s. 450		
'Ubeydu'llah Çelebi		s. 694			

Ümmülveled-zâde Abdül'azîz Çelebi	s. 62	s. 452	s. 544	s. 119
Yahyâ Efendi (Zekeriyyâ-zâde)				s. 239

Kadınların haricinde Haleb'de pek çok Osmanlı memuru vazife yapmıştır. Bunlardan birisi beylerbeyilerdir. Beylerbeyiler, buldukları vilayette edebî bir muhit oluşturup sanatın koruyuculuğunu yapmışlardır. Örneğin Haleb beylerbeyliği yapan Dukakin-zâde Mehmed Paşa'nın buradaki vazifesi esnasında meclislerine gidip gelenler arasında musikişinas ve şair Turak Çelebi de vardır (KA, 272). Beylerbeyliğin bir alt kademesinde sancak beyliği vardır. Sancak beyleri bir vilayete bağlı olan sancakların yöneticiliğini yapmışlardır. Bu beylerden birisi olan Hayâtî, Haleb ve Şâm yörelerindeki sancaklara mutasarrıf/sancak beyi olmuş, hayli büyük bir servet edinmiş ve sonrasında İstanbul'a dönerek Eyüp'te kendisine bir ev alarak orada ikamet etmiştir (AÇ, 272; KH, 312). Bu iki vazifenin dışında çeşitli kimseler tezkirecilik, defterdarlık, kâtiplik vb. vazifelerle Haleb'e gelmişlerdir. Misal olarak Sihrî, defterdar Sirozî Hasan Çelebi ile Haleb'e gelmiş ve orada Atpazarı kâtipliği yaparken genç bir güzelle beraberlik yaşamıştır. Durumun anlaşılması akabinde gencin akrabaları onu Veysi/Kubat Paşa'ya şikâyet etmişler ve Sihrî, Paşa tarafından hadım edilmiştir (A, 183; KA, 153; AÇ, 413; B, 88). Haleb'de vazife yapmış olan diğer isimler, Tablo 3'te alfabetik sırayla verilmiştir:

Tablo 3: Haleb'de görev yapmış diğer isimler

	Vazifesi	AÇ	KH	A	B	KA
Bahrî	Tezkireci	s. 178				
Bâlî (Zihnî)	Defterdar		s. 376			
Dukakin-zâde Mehmed Paşa	Beylerbeyi					s. 272
‘İyânî (Babası)	Müftü		s. 624		s. 137	
Lisânî	Divan kâtibi			s. 264		
Mehmed Paşa (Mustafâ Paşa'nın oğlu)	Beylerbeyi			s. 264		

Mehmed Paşa (Nâmî)	Beylerbeyi	s. 830	
Okçu-zâde Mehmed Paşa	Beylerbeyi	s. 470	s. 100
‘Ömer Bey	Defterdar	s. 616	s. 134
Seyfî	Defterdar	s. 458	s. 99
Sihri	Atpazarı kâtibi / Atpazarı emini*	s. 413	s. 423 s. 153
Sirozî Hasan Çelebi	Defterdar	s. 423	s. 153
Üveys Paşa / Kubâd Paşa*	Beylerbeyi	s. 423	s. 153

*Gelibolulu ‘Âlî ve ‘Âşık Paşa, Sihri’nin Atpazarı kâtibi olduğunu söylerken Kınalı-zâde Hasan Çelebi ise tezkiresinde onun Atpazarı emini olduğunu dile getirmektedir.

*Gelibolulu ‘Âlî, Sihri’yi hadım eden Paşa’nın isminin Kubâd olduğunu söylemekte, Kınalı-zâde ise bunun Üveys olduğunu iddia etmektedir.

XVI. yüzyıl tezkirelerinde doğrudan Halebli olduğu söylenen iki kişi vardır: Şevkî Çelebi ve Vasfî (A, 190, 299). Şevkî Çelebi Haleblidir ve Haleb’de baba mesleği olan ticaretle meşgul olmuş, aynı zamanda şehrin maarif ehlinin meclislerine ve sohbetlerine devam etme fırsatı bulmuştur (A, 190). Buradan da bu şehrin âriflerin, şairlerin ve âlimlerin toplandığı meclislere de ev sahipliği yaptığı ve buralı olsun olmasın pek çok kişinin bunlara katıldığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında tezkirelerde Mollâ Halebî’nin Halebli bir âlimin oğlu olduğu söylenmektedir (AÇ, 225-226). Latîfî-i Hânende’nin büyükbabasının da aslen Halebli olmamakla beraber sonradan İnan’dan Haleb’e göçüp buraya yerleştiği ve Latîfî’nin burada doğduğu bilgisi verilmektedir (A, 260). Zamîrî ve Mîr Kadrî de tıpkı onun gibi aslen Halebli olmamakla beraber buraya yerleşmişlerdir (A, 208, 254). Tezkirelerde ayrıca Sâbirî’nin Haleb yakınlarından ve Şehdî’nin de bu eyalete bağlı bir sancak olan Antakya taraflarından olduğu söylenmektedir (KH, 480; L, 307, 319).

Bu şehirde doğanlar olduğu gibi ölenler de vardır. Bir asker olan Âsafî, Haleb’de vefat etmiştir (AÇ, 141; KH, 194). İlâhî Bey, Yavuz Sultan Selîm tarafından Haleb’de infaz edilmiş (AÇ, 146; KH, 198), Nesîmî ise kendisinden şeriata mugayir sözler sadır olduğu gerekçesiyle Haleb’de derisi yüzülerek idam edilmiştir (B, 207; KA, 43; KH,

851; L, 513). Kânûnî Sultan Süleymân'ın oğlu Şehzade Cihângîr ise ordunun kışladığı esnada Haleb'de vefat etmiştir (A, 49; KA, 107). Aynı şekilde bu şehirde kadı iken ölen ve Ebussu'ûd Efendi'nin oğlu olan Meylî Mehmed Efendi'nin mezarı da Haleb'dedir (A, 67). Son olarak XVI. yüzyıl tezkirelerinde Haleb'in ismi, Belîğî'nin Rûm memleketinde kahve içmenin revaç bulup da şarabın kıymetten düşmesi üzerine kahve hakkında yazdığı bir gazelin şu beytinde de geçmektedir (KA, 118; AÇ, 183; KH, 240):

Mısr u Şâm u Halebi gezdi gelicek Rûma

Ayagın aldı şarâbun o cihân fettânî³

2.2.1.1. Adana

Adana, Haleb eyaletine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 7). Ahdî, Ramazânoğulları ayanından olan Lisanî'nin ve Adana'da doğup büyüdüğü için Pirî Paşa'nın bu şehirden olduğunu söylemektedir. Pirî Paşa doğup büyüdüğü yer olması hasebiyle Adana'ya hususi bir ihtimam göstermiştir. Örneğin Şâm beylerbeyi olduğunda Adana'daki imaretlerin ve vakıfların ne halde olduklarını ve işlerliklerini sorup soruşturmuş, oradaki beylerin zulüm ve kabahatleri dolayısıyla bunların neredeyse harap olduklarını öğrendiğindeyse hemen bu yapıları tekrar kendi çabasıyla ihya etmiş ve şehrin her köşesini temaşa yerleri ile doldurmuştur. Zaten sonrasında memleket hasreti kendisine galebe etmiş, Adana sancağına talip olmuş ve neticede Adana'ya sancak beyi olmuştur. Buradaki vazifesi esnasında etrafında edebî bir muhit de oluşturmuştur. Nitekim şair Lisânî, Pirî Paşa'nın ondaki kabiliyeti keşfetmesiyle Paşa'ya sır kâtibi olmuş ve hizmet etmiştir. Zîrekî'nin de memleketini terk ettikten sonra Adana'ya yolu düşmüş ve orada kâtiplik yapan Pirî Çelebi vasıtasıyla Pirî Paşa'ya intisap etmiştir. 'Ahdî, tezkiresini yazdığı sıralarda onun halen Türkçe'ye çalıştığını ve kurulan meclislerde karşılıklı şiir söylemek ile meşgul olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu esnada Ahdî de Adana'yı ve dolayısıyla Pirî Paşa'yı ziyaret etmiş ve ona bir kaside sunmuştur. Dolayısıyla onun sancak beyliği devrinde Adana'nın kabiliyetli şairleri kendisine çeken cazibe merkezlerinden birisi haline geldiği söylenebilir (A, 50, 175,

³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** O cihanın fettanı olan kahve, Mısır, Şâm ve Haleb'i gezdikten sonra Rûm'a geldiğinde eline şarap kadehini aldı, şarabı revaçtan düşürdü.

264).

2.2.2. Hicâz

Hicâz, “Arabistan yarımadasında Kızıldeniz’in doğu sahili boyunca uzanan ve Haremeyn ile mîkât yerlerini içine alan coğrafi” bir bölgedir (Küçükaşçı, 1998, s. 432). Diğer bir deyişle bu bölge, Mekke ve Medîne’nin içinde bulunduğu kutsal toprakları tarif etmektedir. XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde bu bölge, ağırlıklı olarak hac farizasını eda etmek ve umre yapmak üzere bu bölgeye gelenlerden bahsedilirken kullanılmaktadır. Öte yandan bunlardan bazılarının buraya gelmek üzere yola çıktıkları ancak başarılı olamadıkları da görülmektedir. Mesela Sâfi (G, 81), Kandî (G. 86) ve Sücûdî (S, 144) çıktıkları hac yolunda vefat ettikleri için Hicâz’a hiç ulaşamamışlardır. Aynı şekilde Fazlî de hac yolunda iken hicrî 982 yılında (M. 1574/1575) vefat etmiştir (KH, 665). Ayrıca Tarzî, hacca gitmek ümidiyle yola çıkmış ancak seyahatin sonunu getiremeyip Bağdâd’a gelerek buraya yerleşmiş (A, 210), yine bu arzuya yola çıkan Vahdetî ise Basra’ya vardığında burada kalmış ve Mehmed Paşa’nın divan kâtibi olmuştur (A, 294). Sehî Bey ise Rûhî’nin sevdiği güzel kendisi yanında olmadan hacca gitmek üzere yola çıktığında şu iki beyti söylediğini nakletmektedir (S, 167):

‘Aceb mi dünyede bî-nûr olursa çeşm-i giryânım

Ki bensüz Ka‘beye gitdi benim ol şâh-ı hûbanım

Sefer kıldukça ol mâhum cervesvâr inledüm gamdan

Çekildi kâfile gibi benim ol mâh-ı tâbânım⁴

Öte yandan bu yolculuğu tamamlayanlar daha çoktur. Mesela Şeyh Rûşenî, ilim tahsilinde iken bundan feragat ederek yola çıkmış ve Mekke’yi ziyaret etmiş (G, 71), Beyânî ise kadılık yaparken hacca gitmeye muvaffak olarak Mekke ile Medîne’yi ziyaret ettikten sonra dönüşte kadılıktan feragat etmiş ve Şeyh Ekmel Efendi’ye intisap etmiştir (B, 42). Mu‘îdî, dostu olan Fazıl Çelebi öldüğünde bir buhran yaşamış ve ilim tahsilini

⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Dünyada gözümün nursuz kalmasına şaşılmamalı zira güzellerin padişahı olan sevgilim ben olmadan Ka‘be’ye gitti. O ay gibi sevgilim yola çıktığında ben de çan gibi gamdan inlemeye başladım ve bu şekilde parlayan bir ay gibi olan sevgilimin kafilesi gözden kayboldu.

yarıda bırakıp hacca gitmiştir. Dönüşte ise Mısır'da ikamet etmiş ve burada beytülmal kâtibi olmuştur (S, 176; KA, 211). Bundan başka Temerrüd 'Alî Paşa (A, 52) ve Sürûrî (S, 63) de hacca gitmeye muvaffak olanlardandır. Hızrî, Şâm'a yeniçeri olarak gittiğinde hac yapma fırsatı bulmuş (AÇ, 646), 'Ârifî ise zahirî ilimlerle meşgulken kendisine hâkim olan cezbenin tesiriyle her şeyi terk etmiş ve padişahın ihsan ettiği para ile hacca gittikten sonra dönüşte Mısır'da Şeyh İbrâhim Gülşenî hizmetine varmıştır (L, 355). Medhî de hacca gitmiş, diğer hacılarla birlikte burada nice defa ağlayarak tavaf etmiş, Safâ ve Merve'de sa'y yapmış ve Arafat'ta hazin bir kalp ile dostlarıyla akşam sohbeti etmiştir. Bu hallerini tasvir ettiği ve Mekke'yi methettiği bir şiirinde Bathâ yoluna çıktığı, safa ile Ka'be'yi tavaf ettiği, Taybe'ye gittiği, Medîne'de Mescîd-i Nebevî'de hizmet ettiği ve Mescîd-i Aksâ'yı ziyaret ettiği günleri hasretle anmaktadır (L, 480).

Bunların haricinde Fevrî Efendi, danışmentliği zamanında hacca gitmeye muvaffak olmuş ve Mekke'nin yanı sıra Medîne'yi de ziyaret etmiştir (KA, 263). Askerî ise İshâk Paşa'nın ölmüş olan oğlunun dul karısıyla evlenmiş, bu evlilik sonucunda çokça mal ve mülke malik olmuş ve böylece hacca gitmeye de muvaffak olmuştur. Hatta Kınalı-zâde onun hacı oluşuna dair "Eşek Ka'be'ye gitmekle hiç hacı olur mu?" şeklinde bir yorum yapmaktadır (KH, 564). Günâhî, kâh Mevlevî tekkesinde sema ve safa ile meşgul olmuş, kâh da tevekkül kafilesi ve fakirlerin azığı ile Hicâz'a gitmiş (KH, 719), Kınalı-zâde 'Alî Efendi ise hac farizasını eda ettikten sonra orada Abdülvehhâb es-Sabûnî ile görüşmüştür (KH, 543). Harîmî de hacca gidip Hz. Peygamberin kabrini ziyaret edenlerdendir ve hatta Harîmî mahlasını da bu sebeple edinmiştir (L, 190). Revânî, Yavuz Sultan Selîm Hicâz'ı da Osmanlı topraklarına kattıktan sonra Surre Emîni olarak hacca gitmiş, hatta bazı kişiler onu bu esnada surre ile Ka'be'ye gönderilen sadakaları zimmetine geçirmekle itham etmiştir (L, 248; KA, 95-96; KH, 398). Sehî Bey ise tezkiresinde diğer tezkirelerden farklı olarak Revânî'nin Surre Emîni olarak Sultan II. Bâyezîd devrinde Hicâz'a gittiğini ve Mekke ile Medîne ahalisinin onu bu itham ile Sultan II. Bâyezîd'e şikâyet ettiğini belirtmektedir (S, 102). Bu meyanda onun hakkında yazılan bazı beyitlerde Müslümanlığın bu olmadığı, Revânî'nin Ka'be'ye varalı Allah'ı unuttuğu ve gözlerinde oluşan rahatsızlığın da Ka'be'nin hakkını yemesinden ileri geldiği ifade edilmiştir. Revânî ise buna,

Be Revânî göre neler dirler

Bal tutan parmagın yalar dirler

Ka'beyi böylece ziyâret iden

Dîn ü dünyâsını yapar dirler⁵

kıtasıyla cevap vermiştir. Gelibolulu 'Âlî ise farklı olarak Yavuz Sultan Selîm'in ona bu ithamlar üzerine “*Be Revânî sana neler dirler*” mısraını gönderdiğini, onun ise “*Bal tutan parmağın yalar dirler*” mısraıyla cevap verdiğini ifade etmektedir (L, 248; KA, 95-96; KH, 398).

Diğer taraftan bazı kimselerin Hicâz'a gidişleri ya da Hicâz'dan dönüşleri uzun bir seyahatin parçasıdır. Mesela Kâbilî, Mısır, Şâm ve Rumeli'nin yanı sıra Hicâz'ı da derbeder bir halde seyahat etmiş (AÇ, 571), Handân ise Nişâbur ve İsfahân yoluyla Mekke'yi ziyaret ettikten sonra Anadolu'yu görmek arzusuyla buradan ayrılmıştır (A, 154). Hemdemî başka memleketlerdeki fazıllarla ve ilim erbabıyla tanışmak üzere memleketinden ayrılıp yola düşmüş ve Mekke ile Medîne'ye uğradıktan sonra ayrıca Hz. 'Alî ile Hz. Hüseyin'in türbelerini de ziyaret etmiştir (A, 303). Dergüzinli olan Fedâyî, memleketinden hacca gitmek niyetiyle ayrılmış, maksadına erişmiş ve sonrasında ticaret ede ede 'Arab ve Rûm diyarlarını gezip en nihayetinde ise Haleb'e yerleşmiştir (A, 251). Padişahın has adamlarından olan Mehmed Ağa ile Dervîş Hasan ise beraberce 'Arab diyarını, Yemen'i ve Hicâz'ı gezmişlerdir (KH, 365).

Bunların haricinde pek çok kişi ya Anadolu'dan ya da diğer coğrafyalardan yola çıkıp hac farizalarını eda ettikten sonra Anadolu'ya gelmişler yahut dönmüşlerdir. Örneğin Mîr Kadrî (A, 254) ile Lütî (A, 262) Mekke ve Medîne'yi ziyaret ettikten sonra İstanbul'a gelmişlerdir. Molla 'Îmâd ise Hindistan ve Sind diyarlarını gezdikten sonra hacca gitme niyetiyle yola çıkmış ve farizasını eda ettikten sonra Anadolu'ya gelmiştir (A, 230). Murâdî de Mekke ve Medîne'den sonra Anadolu'ya gelmiş (A, 281), Hâtemî ise Kalenderî olup yürüye yürüye hacca gittikten sonra dönüşte Mısır, Haleb ve Şâm'ı dolaşarak Kânûnî Sultan Süleymân'ın oğlu Şehzade Selîm'in yanına gelmiştir (KA, 240). Cem Sultan, abisi Sultan II. Bâyezîd ile arasında yaşanan taht savaşından mağlup ayrılınca kaçmış, Hicâz'â gidip Ka'be'yi ziyaret etmiş, burada bir müddet mücavir olarak kalmış, dönüşte ise tekrar Anadolu'daki Karaman vilayetine gelerek saltanat

⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey Revânî, gör bak, sana “*Bal tutan parmağın yalar*” ve “*Ka'be'yi böyle ziyaret eden hem dinini hem dünyasını abat eder*” gibi neler neler diyorlar.

davası etmiştir (AÇ, 213; B, 13; G, 76; L, 101; S, 17, 155). Bu esnada musahibi Sa'dî de onunla birlikte (G, 77; L, 272).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde en çok bahsedilen bir diğer zümre ise "mücvirler"dir. Mücvir, Hz. Peygamber'e "daha yakın olma düşüncesiyle yerini yurdunu terk edip Mekke veya Medine'ye yerleşen kimse" manasına gelmektedir ve Osmanlı tarihi boyunca pek çok şair ve âlim Hicâz'a mücvir olmak üzere gelmişlerdir (Ayverdi, 2010, s. 865). Bunlardan birisi olan Gubârî, kendisine İstanbul'da iken bir cezbe eriştiğinde Nişâncı Ramazan-zâde Mehmed Efendi'nin himmetiyle Surre Emîni tayin olunmuş, bu şekilde Hicâz'a gitmiş ve bazen Mekke'de bazen de Tayyibe'de mücvir olduktan sonra Medîne'de ikamet etmeye başlamıştır (L, 385; KA, 176; AÇ, 420, 680; A, 236; KH, 628). Hatta bu esnada Sürûrî'nin Şehzade Mustafâ'nın hâcesi olduğunu duyarak ona dünyaya bu şekilde meyletmesini kınayan mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir şiir göndermiştir. Sürûrî ise cevabında ona,

Ey Ka'be mücâviri 'azîzüm

Zann itme ki olmaya temîzüm

diyerek seslenmiştir (KA, 155-157; AÇ, 420; KH, 426-428, 628-630). Ne var ki sonrasında kendisi de mücvirliği bırakarak Şehzade Bâyezîd'in oğullarına hâcelik için Anadolu'ya geri dönmüş ancak Şehzade Bâyezîd'in isyanı sebebiyle çok sıkıntılar çekmiş ve en nihayetinde Şâm'dan Hicâz'a gidecek kafilenin başına kadı tayin edilmiştir. Sultan, Hicâz'da mücvir olacağı için ona günlük kırk akçelik ulufe bağlattığı gibi cebini de kızıl dinarla doldurmuştur. Böylece Gubârî, tekrar Mekke'ye dönerek ömrünün geri kalanını burada mücvir olarak geçirmiştir (AÇ, 423, 680-681; B, 138; KH, 630).

Gubârî'nin haricinde Hicâz'a mücaveret için gelen bir başka meşhur şair de Deli Birâder lakaplı Gazâlî'dir. O, sahip olduğu mansıplarını elli akçelik tekaüt maaşına çevirtmiş ve Surre Emîni tayin olunarak gittiği Mekke'de hicrî 933 senesinden (M. 1526/1527) itibaren mücvir olmuştur. Söz konusu şehrin yakınlarındaki Dikke adlı mevkide bir mescit ve bahçe inşa etmiş ve bu hadiseye de makta beyti şu şekilde olan Farsça bir tarih düşürmüştür (AÇ, 135, 699; B, 140; KA, 183; KH, 639; L, 390; S, 109):

Be-güftem behr-i û târih bâdâ

Teferrücgâh bî-mânend Mekke⁶

Buradaki bahçesinde bilhassa Mekke'nin ileri gelenleriyle bir araya gelmiş ve sohbet meclisleri kurmuştur. Hatta yine bu meclislerin birisinde vefat etmiş (KA, 183;), bunun üzerine orada bulunanlar gözyaşlarına hâkim olamamışlar ve Gazâlî'nin cenaze namazı salavatlar ve tekbirler ile Hicâz'ın ve Taif'in ileri gelenleri tarafından Ka'be'de kılınmıştır. Sonrasında Gazâlî, kendi bahçesinin, Gelibolulu 'Âlî'ye göre ise inşa ettirdiği mescidinin haziresine gömülmüştür (AÇ, 699-700; KA, 183; KH, 639). Latîfi ise onun kabrinin 'Abbâs diyarında olduğunu nakletmektedir (L, 390).

Öte yandan Gazâlî'nin Mekke'den gönderdiği manzum mektup çok meşhurdur ve bu mektupta aralarında Hüdâyî'nin de bulunduğu pek çok şair anılmaktadır (KA, 132). Ayrıca o, şu rubaîyi de Ka'be'yi tavaf ettiği esnada ve Zemzem kuyularının başında iken kaleme almıştır (L, 390):

Ka'be kiblem senün cemâlündür

Zemzem ağzundaki zülâlündür

Ka'be örtüsüdür siyeh zülfün (20)

Hacerü'l-esved anda hâlündür⁷

Bu ikisinin haricinde de XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde mücavir oldukları belirtilen kimseler mevcuttur. Misal olarak Halîl-i Zerd, isminin bir güzelle anılması üzerine utanarak yaya şekilde hacca gitmiş ve Ka'be ile Tayyibe'de uzlet içerisinde ikamet ederek cüzi bir surre geliri ile kanaat etmiştir (L, 218; AÇ, 647; KH, 337). Aynı şekilde Hayâtî de bir güzel sevmiş ancak karşılık bulamamış ve çektiği acıya tahammül edemeyerek Mekke'ye gitmiştir. Burada ikamet ettiği esnada Cidde Emîni olan kardeşi Memâtî, Mısır, Suriye ve Şâm'daki gayrimüslimlerden toplanan "cevâlî" vergisinden ona bir iki akçelik ulufe bağlatarak maddi destek sağlamıştır (KH, 312). Şûrî ise uzun müddet Melamî olarak hayatını sürdürmüş ve nerede bir müzik sesi duysa semaya kalkıp

⁶ **Türkçe Çevirisi:** Onun için tarih olsun diye dedim ki: "Mekke'nin benzersiz seyran yeri".

⁷ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Kiblem olan Ka'be benim için senin güzelliğindir, zemzem ise senin ağzındaki tatlı suya benzeyen tükürüğündür. Ayrıca siyah saçın Ka'be örtüsü, yanağındaki ben ise Hacerü'l-esved'dir.

oynamıştır. Sonrasında bu cezbese sakinleşmiş, tövbe etmiş ve Hicâz'a gelerek Mekke ile Tayyibe'de uzun müddet mücavir olmuştur (AÇ, 610; A, 192). Ayrıca Abdü'l-vâsi Çelebi de bütün mansıplarını terk ettikten sonra Ka'be'ye gelerek burada ikamet etmiş (S, 40), Kâbilî ise ilim tahsilinden feragat ettikten sonra istiğna göstererek bazen Mekke ve Medîne'de bazen de Mısır, Şâm ve Haleb'de yaşamıştır (AÇ, 571).

Lâyihi dünyadan el çekmişler zümresine iltihak ettikten sonra bir müddet Mısır'da Gülşenî dergâhında kalmış, sonrasında hac için Mekke'ye gelerek burada uzun süre ikamet etmiştir. Kâh hacılarla tavaf etmiş, kâh Batha'daki ibadet mekânlarında ibadetlerine devam etmiş, kâh da Medîne'de Hz. Peygamber'in kabrinde gözyaşı dökmüştür (KA, 201; AÇ, 321; A, 259). Hâtemî ise yaya şekilde Mekke ve Medîne'yi ziyaret etmiş, burada mücavir olmuş ve tasavvuf ehli ile ve serbest yaşayışlı Kalenderîler ile mülakatta bulunmuştur (AÇ, 631). 'Îzârî, hacca gidip burada bir sene itikâfa girmiş (A, 219), 'Ulûmî de şeyhi olan Abdü'l-latif Efendi ile birlikte Mekke'ye gelerek burada mücavir olmuş, böylece nice aziz kişilerden maddî ve manevî olarak istifade etmiştir (A, 228). Şâh Mehmed el-Kazvîni de memleketinden hac farızasını yerine getirmek üzere çıkmış, Mekke ile Tayyibe'de ibadetlerini yaparken bir yandan da *Risâle-i Tibbiyye*'sini yazmış ve akabinde bunu Sultan II. Bâyezîd'e göndermiştir. Padişah söz konusu eseri çok beğenmiş ve Memlûk Sultanı Kansu Gavri'ye bu hekimin kendisine gönderilmesini rica eden bir mektup yollayarak onu Medîne'den yanına getirtmiştir (AÇ, 595; KH, 467-468).

Mücavirlik için Hicâz'a gelenler arasında en çok azledilmiş kadılar, müderrisler ve kazaskerler ile ilim yolundan ayrılmış olan danışmentler, mülâzımlar ve muidler vardır. Örneğin kazasker Kadrî Efendi azledildikten sonra Hicâz'da uzlete çekilmiş ve zaman zaman Mekke ve Tâ'if'i ziyaret edip Mekke'de tavaf etmiş ve Tayyibe'de itikâfa girmiş, bazen de gönül ehli olanlarla beraber olup bunlarla birlikte tasavvufî keşif ve mücahedeye katılmıştır (AÇ, 574). İstanbul kadısı olan Muhyiddin el-Fenârî ise vazifesinden azledildikten sonra Mekke'de ve Medîne'de bir yıl mücavir olmuş ve burada büyük bir cömertlikle sürekli sadaka dağıtarak Ka'be'de üç dilde ders de vermiştir (AÇ, 337; B, 181; KH, 763). Ayrıca Nihânî, İstanbul'daki Mustafâ Paşa Medresesinde müderris iken ihtilat içerisinde olduğu salih, müttaki kişilerin, seyit ve şeyhlerin tesiriyle müderrisliği bırakmış ve Hicâz'a gitme saadetine mazhar olarak nihayetsiz bir şevk ve sevinç içerisinde iken hicrî 972 senesinde (M. 1564/1565) burada

vefat etmiştir (B, 219; KH, 878). Nitekim onun bu esnada yazdığı ve hacca gitmek ve Mekke ile Medîne'yi ziyaret etmek ile alakalı pek çok kasidesi mevcuttur (B, 154).

Müderrislerden başka daha ilim yolunun başındayken bu yolu terk edip mücavir olanlar da vardır. Mesela Muhyî Çelebi danışman olmak üzere iken her şeyi terk etmiş, Hicâz'a gelerek Mekke ile Medîne'de bir müddet ikamet etmiş, (A, 274), Subhî ise Ağazade'den mülâzım olduktan sonra bu yoldan ayrılmış ve Ka'be'yi ziyaret ederek burada mücavir olmuştur (B, 109). Ayrıca 'Îdî de danışmendi olduğu Merhabâ Çelebi vefat ettikten sonra her şeyi terk etmiş, yaya şekilde hacca gitmiş ve yirmi yıl boyunca da hiçbir geçim kaynağı olmaksızın, rızkını yalnızca Allah'tan umarak Mekke'de mücavirlik etmiştir. Tezkirelerde onun halen Ka'be civarında ibadet ettiğiinden ve kâh hac kâh da umre yaptığıından bahsetmektedir (AÇ, 493). Tâbî ise kasaba kadısı olduktan sonra hacca gitmiş ve burada da vefat etmiştir (B, 44; KH, 250). Son olarak buraya gelen bütün bu âlimler için Hicaz'da canlı bir ilmî muhitin mevcut olduğuna da değinmek gerekmektedir. Nitekim Gelibolulu 'Âlî, Mekke'de Mahmûd Paşa'nın dört mezhebe mahsus olarak inşa ettirdiği birer medresenin var olduğunu söylemektedir. Bu medreselerdeki ilmî faaliyet aktif olarak devam etmektedir (KA, 59).

Hicaz'a mücavir olmak üzere yerleşenlerin haricinde başta kadılık olmak üzere çeşitli vazifeler deruhte etmek üzere gelenler de mevcuttur. Örneğin 'Arab-zâde 'Abdü'l-bâkî (AÇ, 460; KH, 552), Bâkî (B, 37; KH, 230) ve Bahâyî (B, 40) Mekke'de kadılık yapmış, Hâce Kaynı ise burada vazife yaptıktan sonra mütekait olmuştur (KH, 197). 'Ahdî, onunla alakalı maddeyi tezkiresine eklediği esnada halen Medîne kadısı olan Ahmed Çelebi ise buradaki vazifesi esnasında vefat etmiştir (AÇ, 500; A, 70). Mîrzâ Mahtûm, mevleviyet ile Mekke'de kadılık yapmış ve bu diyarın büyük küçük bütün ahali onun sayısız lütuflarına mazhar olmuştur. Sonrasında bu vazifesinden nakibüleşraf olmak üzere ayrılıp bu vazife ile birlikte İstanbul kadılığını da yürütmüş ancak bir müddet sonra Mekke'ye tekrar kadı olmuştur (B, 196; KH, 812-814).

Diğer taraftan burada kadılık yapanlar çoğu zaman bazı medrese talebelerini hizmetlerinde bulunmak üzere yanlarında getirmişler ve bu talebeler söz konusu kadıların danışmentliğini yapmıştır. Misal olarak Hakîm-zâde, Medîne'de kadılık yapmış, bu esnada Mollâ Çelebi'nin danışmendi olan Selikî'yi yanına danışman olarak almış, akabinde de onun kendisinden mülâzım olmasını sağlamıştır (AÇ, 435; KH, 445). 'Îzârî, ilim yoluna girmesini müteakip 'Arab-zâde Abdü'l-bâkî Efendi'nin hizmetine

girmiş ancak onun Mekke kadılığı esnasında yaşanan bazı hadiseler sebebiyle bu vazifesinden ayrılmış ve Rûm'a dönerek Hasan Bey Efendi'den mülâzım olmuştur (KH, 552). Nihâlî Mehmed ise Süleymâniyye Medreselerinin birisinde müderrislik yapmasının ardından Mekke'ye kadı olarak tayin edilen ancak buradaki görevinden bir müddet sonra hiçbir sebep gösterilmeksizin azledilen Lütûfîbey-zâde'den mülâzım olmak için danişmendi olarak onun yanında Mekke'ye gitmiş ve bir an bile olsun ondan ayrılmamıştır. Öyle ki Hindistan'daki Babürlüler hükümdarı Celalüddin Ekber Şah, Mekke'deki fakirlere ve mücavirlere Celâlî adlı altın paralarından gönderdiğinde onun için bir kaside yazıp Hindistan'a göndermiştir. Ancak bir müddet sonra Lütûfîbey-zâde'nin bazı hareket ve tavırlarından incinip yanından ayrılmış, hasutların kıskançlığına hedef olmamak için de bu sefer, Kınalı-zâde'ye göre Kadı Hasan'ın, Beyânî'ye göre ise Kadı Hüseyin'in hizmetine girmiştir. Ondaki mülâzım olduktan sonra ise Rûm'a dönerek medresede ders verme ile meşgul olmuştur (B, 218; KH, 824, 876). Son olarak Emrî, gelirlerini Medîne'ye gönderen bir vakfın mütevelliliğini yapmıştır (A, 99).

Bütün bunların dışında Hicâz bölgesinin ve bilhassa da Ka'be'nin adları tezkire yazarları tarafından çeşitli benzetmeler ve vurgulamalar yapmak için de kullanılmaktadır. Örneğin Latîfi, Temennâyî'nin batıl bir mezhep olan Hurûfîliğe mensup olduğunu ifade etmek için onun gibilerin Ka'be'ye gider gibi Bağdâd'a gittiğini ve ölümlere haddinden fazla değer verdiğini söylemektedir (L, 161). Aynı şekilde secde etmesi gerekse Kalenderî dervişleriyle tekkelerde şeyhlere secde ettiğini ve Mekke'ye gitmeye niyet etse bunun yerine Kerbelâ'ya gittiğini söyleyerek Sun'î-i Selânî'nin itikadının da bozuk olduğunu ifade etmektedir (L, 338).

Ayrıca Hicâz, musikişinaslarının çokluğu ile meşhur bir bölge olduğu için tezkire yazarları tarafından çeşitli musikişinasların ustalığı bu bölgenin adı zikredilerek belirtilmektedirler. Mesela Tâbî'nin Hüseyinî makamında düzdüğü türküler 'Arab, 'Irâk, Hicâz, 'Acem, İsfahân ve Şirâz gibi memleketlerde büyük küçük herkesin dilinde olduğu gibi (AÇ, 620) Latîfi-i Hânende de türkü bağlamada 'Irâk ve Hicâz ahâlisinin makbulü olmuştur (A, 260). Ubeydî ile Bina Emîni Hüseyin Çelebi'nin evlatlığı olan Ahmed'in Rûm diyarında bağladığı murabbalar ise 'Irâk ile Hicâz'ın hoş sesli hanendelerinin ağızlarındaki ahenk haline gelmiş ve bu iki memlekete sedalar salmıştır (KA, 255; KH, 176, 545). Ayrıca Hüdâyî'nin âşıkların hallerine uyan ve herkesin makbulü ve mergubu

olan şiiirleri, Hicâz ve ‘Irâk’ın doğru yolda giden kişilerinin virdidir (KH, 916). Sultan II. Selîm ise musiki ilminde Hicâz ve ‘Irâk ehlinin önderi olduğu gibi ‘Acem makamlarını bilmede de büyük küçük herkesten ileridedir (A, 45). Dahası Ülfetî’nin sihirli terennümleri ‘Irâk ve Hicâz hafızlarında kıskançlık uyandırmakta iken (A, 106) Zihnî ise sazlar arasında kemeçede ustalık kesp etmiş ve böylece Hicâz ve ‘Irâk ahalisinin öncüsü olmuştur (A, 159). Son olarak Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-şu‘arâ’yı* yazmak istemesindeki maksadının söz meclisinde nağmeyi Hüseyinî makamına eriştiren ve böylece ‘Irâk ve Hicâz’daki büyük küçük bütün ahalinin takdirine mazhar olan şairleri bir yere cem etmek olduğunu ifade etmektedir (KH, 95).

Diğer taraftan Ka’be’nin ismi, dinî bir merkez olması hasebiyle ya belirli müspet hususiyetlerin teşhis edilmesi için ya da muhtelif kişileri öven cümlelerde o kişinin çeşitli meziyetlerin ve kişilik hususiyetlerinin kendisinde toplandığı kişi olduğunu anlatmak için kullanılmaktadır. Örneğin Turâk-zâde Şânî’nin “*kemal ve marifet Ka’be’si*”ni latiflikler ihramıyla tavaf ettiğinden bahsedilmekte (KH, 460), Müderrîs Yahyâ’nın ölümü anlatılırken ise onun Cennet Ka’be’sini tavaf etmek için kefenden ibaret olan ihramını giyerek “*lebbeyk!*” dediği ifade edilmektedir (KH, 767). Ayrıca murat Ka’be’sinin cemalinin sıkıntı çekmeye ve bunlara tahammül etmeye hazır taliplere tecelli edeceği söylenmekte (KH, 824), Seyyîd Nesîmî ise muhabbet Ka’be’sinin büyük bir kurbanı olarak tasvir edilmektedir (L, 510).

Öte yandan Hâce Sa’âdeddîn Efendi’nin ise bizzat kendisi iyi haslet sahibi kişilerden müteşekkil kabilelerin ve yüksek kimselerin ziyaret ettiği bir Ka’be’dir. Bütün marifet ehli, büyük bir sadakatle onun emniyetli bir yer olan huzurunda ikamet etmektedirler (KH, 107, 757). Aynı şekilde Halîmî Çelebi ve Kınalı-zâde ‘Alî Çelebi de güzel ahlaklı kabilelerin Ka’be’si olarak tarif edilmektedir (KH, 308, 573). Seydî ‘Alî Reis’in Ka’be’ye benzeyen ve yüce manalar barındıran makamını ise lütuf ve talih hacılarının her gün dolandığından bahsedilmektedir (KH, 705). Bundan başka Ebussu’ûd Efendi, kahraman tabiatlı kişilerin Ka’be’si olarak (KH, 817), Şeyh Vefâ ise sadakat Merve’si ve safa Ka’be’si olarak (L, 83) tarif edilmektedir. Ayrıca bir anekdota göre Gelibolulu ‘Âlî ile Celâl Bey, ikamet ettiği yerin Ka’be’sini tavaf edenlerin canlarını kurban olarak sundukları genç bir güzel hakkında irticalen birer beyit söylemişler ve bunun üzerine şehzade Selîm tarafından ödüllendirilmişlerdir (KA, 237).

Bunların yanı sıra vezirlerin ve sultanların da Ka’be olarak tasvir edildiği vakidir.

Mesela Makbûl İbrâhim Paşa cömertlik ve mürüvvet Ka‘be’sinin banisi olarak tarif edilmekte iken (KH, 371) çevre memleketlerdeki bütün ulema ile eşrafın da Fâtih Sultan Mehmed’in keremle muttasıf Ka‘be’sini tavaf ettiğinden bahsedilmektedir (KH, 127). ‘Âşık Çelebi de tezkiresini tamamladıktan sonra bu eseri ulu kimselerin tavaf ettiği bir Ka‘be olan Sultan II. Selîm’e sunmuştur (KH, 528-529). Ayrıca bazı mekânlar da birer merkez olmaları hasebiyle Ka‘be olarak tasvir edilmektedirler. Misal olarak İstanbul, insanoğlu dairesinin merkezi ve âlem halkının murat ve meramlarının Ka‘be’si’dir (KH, 857). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin Konya’daki türbesi de âşıkların ve şevk ehlinin Ka‘be’sidir ve Hicâz ile ‘Irâk’ın müstakim zatlarının ziyaret ettiği bir makamdır (KH, 355). Öte yandan ‘Ahdî, Hüsâm Bey’in Ca‘fer-âbâd’daki tekke inşaatının tamamlanması üzerine,

Hamdülillah ki in huceste-makâm

Şod besî dil-küşâ ve hem dil-keş

Geşt mülhem zi hâtıf-i gaybem

Ka‘betü’l-‘ârifîn târîh-eş⁸

şeklindeki Farsça bir tarih düşürdüğünü nakletmektedir (A, 142-143). Son olarak Kınalı-zâde Hasan Çelebi, tezkiresini yazmasındaki diğer bir gayesinin de ulu Ka‘be gibi gönülleri süsleyen bir eser meydana getirmek, böylece fazilet ehli olanların iltifatını kazanmak olduğunu söylemektedir (KH, 99).

2.2.3. ‘Irâk (‘Irâk-ı ‘Arab)

‘Irâk-ı ‘Arab, Selçuklu hâkimiyetinden sonra bugün Irak diye bilinen Aşağı Mezopotamya’ya yahut Sevâd bölgesine verilmiş olan isimdir (Küçükaşçı, 1999, s. 86). XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde ‘Irâk’ın ismi bu memleketin bilhassa musiki sahasında çok kabiliyetli olan sanatçıların toplandığı bir yer olması münasebetiyle geçmektedir. Bu bağlamda söz konusu bölge, sık sık Hicâz ve diğer bazı memleketler ile birlikte

⁸ **Türkçe Çevirisi:** Elhamdülillah bu mübarek mekân çok hoş ve güzel oldu. Bana gayb elçisinden ilham olundu. Tarihi “*Ka‘betü’l-‘ârifîn (Ariflerin Ka‘be’si)*” oldu.

anılmış ve pek çok kişinin musiki açısından meşhur olan bu memleketlerin ahalisince makbul görüldüğü ya da eserlerinin bu memleketlerde sıklıkla okunduğu ifade edilmiştir. Mesela ‘Ubeydî ile Bina Emîni Hüseyin Çelebi’nin evlatlığı olan Ahmed’in Rûm diyarında bağladığı murabbalar ‘Irâk ile Hicâz’ın hoş sesli hanendelerinin ağızlarındaki ahenk haline gelmiş ve bu iki memlekete hoş sedalar salmıştır (KA, 255; KH, 176, 545). Tâbî’nin Hüseyinî makamında düzdüğü türküler ise ‘Arab, ‘Irâk, Hicâz, ‘Acem, İsfahân ve Şîrâz gibi memleketlerde büyük küçük herkesin dilindedir (AÇ, 620). Derûnî’nin tasnif ettiği murabba ve savtlar bütün âlemi dolaşarak meşhur olmuş ve ‘Irâk ile İsfahân’ın hoş sesli hanendelerince kabul görmüştür (KH, 354). Ayrıca Hüdâyî’nin âşıkların hallerine uyan ve herkesin makbulü ve mergubu olan şiirleri, Hicâz ve ‘Irâk’ın doğru yolda giden kişilerinin virdi olmuş (KH, 916), Ülfetî’nin sihirli terennümleri ise bu iki memleketin hafızlarında kıskançlık uyandırmıştır (A, 106). Zihnî, sazlar arasında kemançede ustalık kesp ederek Hicâz ve ‘Irâk ahalisinin öncüsü (A, 159), Latîfi-i Hânende ise türkü bağlamada ustalaşarak bu iki memleketin makbulü olmuştur (A, 260). Sultan II. Selîm, musiki ilminde Hicâz ve ‘Irâk ehlinin önderi olduğu gibi ‘Acem makamlarını bilmede de büyük küçük herkesten ileridedir (A, 45). Vâlihî ile aynı meclislere katılan nice zevk ehli kimseler onun şevkiyle İsfahân ve ‘Irâk’ın ‘Acemî dergâhında sazları se-darb ve se-gâh usulünce çalmaktadırlar (L, 547). Bundan başka Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-şu‘arâ*’yı yazmak istemesindeki maksadının söz meclisinde nağmeyi Hüseyinî makamına eriştiren ve böylece ‘Irâk ve Hicâz’daki büyük küçük bütün ahalinin takdirine mazhar olan şairleri bir yere cem etmek olduğunu dile getirmektedir (KH, 95).

‘Irâk ile Hicâz, musiki açısından olduğu kadar inanç ve itikat bakımından da istikametli zatların bulunduğu mekânlardır. Dolayısıyla Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin Konya’daki türbesini âşıkların ve şevk ehlinin Ka‘be’si ve Hicâz ile ‘Irâk’ın müstakim zatlarının ziyaret ettiği bir makam olarak tasvir etmektedir (KH, 355). Nihayetinde ‘Irâk’ın ismi, Doğu memleketindeki kudretli emirlere ev sahipliği yapması münasebetiyle zikredilmektedir. Nitekim Yavuz Sultan Selîm haşmeti ve heybeti ile Doğu ve Batı memleketlerini lerezeye getirdiğinde onun kılıcı yüzünden Horasan şahı değersiz bir adama dönüşmüş, ‘Irâk emiri ise tere boğulmuştur (KH, 134).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Bağdâd ve yöresini muhtevi ‘Irâk-ı ‘Arab ile

kuzeybatı İrân'ı kapsayan 'Irâk-ı 'Acem bölgelerinin ikisine de girilmesinden ötürü 'Irâkeyn ismini alan sefer münasebetiyle 'Irâk'tan bahsedilmektedir (Emecen, 1999, s. 116). Mesela 'Atâyî mahlaslı Celâl-zâde Mustafâ Çelebi, hicrî 941 senesinde⁹ (M. 1534/1535) çıkılan 'Irâkeyn seferi esnasında ölen Nişancı Seydî Bey yerine nişancı olarak tayin edilmiştir (KA, 214; KH, 854). Yine bu sefer sırasında kazasker Sinân Efendi, Hamza Bey Medresesi müderrisi olan Kınalı-zâde 'Alî Efendi'yi Bursa'daki Velîyüddîn Medresesine namzet göstermiş ve neticede 'Alî Efendi bu medreseye müderris olarak tayin edilmiştir (KH, 591).

Bu seferde ordunun fethettiği memleketlerden Sehâbî gibi Anadolu'ya getirilenler de vardır. O, 'Irâkeyn seferinde Kadrî Efendi'nin tanıyıp ilmine ve irfanına saygı duyduğu, padişaha tanıttığı ve kendi beraberinde Anadolu'ya getirdiği bir zattır (B, 88). Ayrıca bu seferde ya da bu sefer münasebetiyle kaleme alınan şiirler de mevcuttur. Örneğin Fuzûlî 'Irâkeyn seferi esnasında Kânûnî Sultan Süleymân'a "gül" redifli, güzel bir kaside sunmuştur (Sungurhani 2017a, s. 150; KH, 670-671). Sürûrî ise hicrî 941 senesinde (M. 1534/1535) Kânûnî Sultan Süleymân 'Irâkeyn seferine çıktığında "sor" redifli bir gazel kaleme almıştır. Hatta Gubârî bu gazele onu küçümseyen bir nazire ile karşılık vermiş, buna gücenen Sürûrî de hıncını yukarıda zikredilen ve ona uzleti terk edip Şehzade Mustafâ'nın hâcesi olması üzerine gönderdiği bir şiir ile çıkartmıştır (KA, 155; KH, 630). Bütün bunlardan başka bu seferde ya da seferin gerçekleştiği sıralarda vefat edenler de bulunmaktadır. Misal olarak 'Âşık Çelebi'nin babası Seyyid 'Alî, Filibe kadısı iken 'Irâkeyn seferine katılmış ve hicrî 941 senesinde (M. 1534/1535), bu sefer esnasında vefat etmiştir (AÇ, 488). Sühâyî ise sefere katılmamakla birlikte sultanın orduyla İstanbul'dan sefer için henüz ayrıldığı günlerde ölmüştür (KH, 453).

Bazı Osmanlı memurları da 'Irâk'ta görev yapmışlardır. Örneğin Tab'î, Bağdâd'ın yanı sıra 'Irâk Cezâyir'ine yakın mevkilerin de mal defterdarlığı görevini deruhte etmiştir (A, 90). 'Irâk Cezâyir'i, Fırât ile Dicle nehirlerinin birleştiği "Sadri'd-

⁹ Kınalı-zâde Hasan Çelebi, 'Irâkeyn seferi için "sene ihdâ ve hamsîn ve tis'ami'ede" diyerek hicrî 951 tarihini vermektedir ancak bu tarih yanlıştır. Nitekim söz konusu seferi tarihlendiren diğer tezkirelerde de hicrî 941 senesi (M. 1534/1535) telaffuz edildiği gibi İA'nın "Irakeyn Seferi" maddesinde de bu seferin 1534 ila 1536 yılları arasında yapıldığı söylenmektedir (Emecen, 1999, s. 116-117). Ayrıca "Celâl-zâde Mustafa Çelebi" maddesinde de Mustafâ Çelebi'ye bu vazifenin 1534 yılının Aralık ayında yani hicrî 941 senesinde tevdi edildiği söylenmektedir (Kerslake, 1993, s. 261).

dâr'dan itibaren nehrin yataklarının çevrelediği ve küçük nehir kollarının birbirinden ayırdığı büyük küçük üç yüz altmış adacıktan” meydana gelen bölge olup buraya Osmanlılar tarafından Cezâyir-i ‘Irâk-ı Arab ya da Şattü’l-‘Arab da denmiştir. Bu adalarda kaleler kurmuş olan bedevî Araplar bağımsız hareket etmiş ve hem kendi aralarında hem de Osmanlı Devleti’ne karşı muharebe etmişlerdir. Bu bölgedeki kalelere ancak kayıklarla ulaşılabilmesi sebebiyle burayı kuşatacak bir ordu getirmek çok zor olmuş ve bu nedenle Osmanlı Devleti söz konusu bedevîleri bir türlü kontrol altına alamamıştır (Sağırılı, 2005, s. 43-45).

‘Irâk Cezâyir’inin şekillenmesinde en mühim rolü oynayan Fırât nehri, bir taraftan da XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde ‘Irâk bölgesinden olan ya da bu bölgede bulunmuş olan bazı şairler hakkında yapılan birtakım tasvirlerde de kullanılmaktadır. Örneğin Hâce Sa’âdeddîn Efendi’nin oğlu Mehmed, Fırât nehrini dünyaya akıtan bir buluttur (KH, 752). Fuzûlî, sadrazam İbrâhim Paşa’ya, kazasker Kadri Efendi’ye ve onların vasıtasıyla Kânûnî’ye kaside sunduğunda karşılığında nice caize ve atiyeler alıp gönlünün ve canının yeşilliği onların ihsan ve övgü Fırât’ı ile sulanarak yeşermiştir (KH, 671). Necâtî Bey ise yanında divan kâtibi olarak sancağa çıktığı şehzade Abdu’llah vefat ettiğinde gözlerinden bir kan seli halinde Fırât ve Ceyhun nehirlerini akıtarak İstanbul’a geri dönmüştür (KH, 844). Kâdî-zâde ile birlikte Erdebil’den ayrılan Mehmed Emîn’in yolu da Fırât nehrinin aktığı gibi Bağdâd’a düşmüştür (KH, 755).

2.2.3.1. Bağdâd

Bağdâd, Dicle nehrinin her iki yakasında Abbâsîler tarafından kurulup 1258’e kadar hilafetin merkezi olmuş olan bir şehirdir (ed-Dûrî, 1991, s. 425). Basra’dan Suriye’ye uzanan ticaret yolunun tam ortasında yer alan bu şehir uğruna Osmanlılar, Safevîlerle pek çok kez karşı karşıya gelmiştir. Osmanlıların eline geçmeden çok önce medeniyet merkezi olma hususiyetini kaybetmiş olan bu şehir, Osmanlıların elinde ilmî ve edebî açıdan yeniden az da olsa canlanmış ve Fuzûlî, ‘Ahdî, Zihnî vb. bazı meşhur şahsiyetler bu şehirde yetişmiştir (Halaçoğlu, 1991, s. 433, 436). XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Bağdâd çeşitli şekillerde tasvir edilmiştir. Bunlara göre Bağdâd, sevinci ve mutluluğu fazla olan, velayet yıldızlarının burcunu ve kerametten zahir olmuş incilerin kutusunu teşkil eden bir şehirdir (AÇ, 487; KH, 377). İrem’e benzeyen bu şehir,

evvelce gelmiş halifelerin sancaklarının dikildiği büyük bir belde olup hürmete layık bir barış ve selamet diyarıdır (KH, 622). Bağdâd, büyük evliyaların kubbesi, diğer belde ve memleketlerin en güzeli ve meşhuru, büyük imamlar ve azametli şeyhler yatağı olan tertemiz bir şehirdir (A, 97; KH, 627). Bağdâd'ın letafetle dolu fezası, kerem sahibi olan ve nimetlendiren bir kalp gibi geniş olup letafeti genişleten sahası ise insana arka çıkan feyizli irfanın güzel kokular yayan gönlü gibi açık ve parlaktır (KH, 670). Diğer yandan önceki halife ve meliklerin taht şehri olan ve İrem bahçelerinin süslediği bu şehir, cennet gibi tezyin edilmiştir (KH, 670). Burası doğrulukla dolu, içinde gül bahçelerinin yetiştiği bir bahçe ve barış beldesidir (A, 95, 103; B, 150).

Bağdâd, Kânûnî Sultan Süleyman tarafından düzenlenen 'Irâkeyn seferi ile Osmanlı topraklarına ilhak edilmiş olup tezkirelerde bu sürece ve bu süreç esnasında yaşananlara dair şeyler de söylenmektedir. Örneğin bu sefer esnasında Nişânî mahlaslı Celâl-zâde'ye nişancılık vazifesi tevdi edilmiş ve Kandî, bu hadise üzerine "*Mustafâ bin Celâl Tevki'i (Nişancı Celâl oğlu Mustafâ)*" tarihini kaleme almıştır (L, 431, 516). Fetih gerçekleşikten sonra bu haber İstanbul'a ulaşmış ve şehir donatılarak kutlamalar yapılmıştır. Kandî, bu hadise dolayısıyla da "*Serîr-i pâdşâh oldu müzeyyen (Padişahın payitahtı süslendi)*" mısraını söylemiştir (AÇ, 583). Mahremî ise Kânûnî Sultan Süleymân'ın cülusundan bu sefere kadar olan fetihlerini remel bahrinde renkli bir eda ve şirin lafızlarla nazmetmiştir (L, 478). Ayrıca bu seferde ölenler de olmuştur. Mesela Hızrî-i Amasyavî (L, 212) ve Müftü Sa'dî Çelebi (274) Kânûnî Sultan Süleymân Bağdâd seferine çıktığı esnada, orduyla sefere katılan Makâmî ise Bağdâd'ın fethi esnasında burada ölmüştür (AÇ, 353; S, 138). Şanî', yine bu sefer esnasında (B, 100; KH, 463) ve Kasr-ı Şîrîn'de şehit olmuştur (L, 287). İskender Çelebi ise fetihden sonra Bağdâd'da asılarak idam edilmiştir (L, 391).

Osmanlı Devleti'nin bu şehri fethinden sonra Bağdâd, kültür merkezi olma vasfını muhafaza etmiş ve bu şehirde hem devlet görevlilerinin hem de şairlerin kendi aralarında kurdukları edebî muhitler oluşmaya başlamıştır. Bu şehre gelip şairlerin edebî muhitine iştirak edenler hakkında en teferruatlı bilgiyi kendisi de bu muhit içerisinde yer alan 'Ahdî vermektedir. Misal olarak Hamdî, etraf yerleri seyir ve seyahat ederek sonunda Bağdâd'a varmış ve burada Ahdî'nin de içinde bulunduğu pek çok kişiyle sohbet etme imkânı bulmuştur. Hatta bu şehre sonraki bir gelişinde beyitlerinden birisi şu şekilde olan bir gazel kaleme almıştır (A, 138-139):

Lâlenün hep yanduran şimdi fitil-i dâğını

Bir mehün Bağdâd'da ruhsâr-ı âteşnâkidür¹⁰

Gelibolulu Rûhî Çelebi, ‘Abdülkâdir Geylânî’ye karşı içinde doğan muhabbetin cezbesiyle Bağdâd’da kadılığa razı olmuş ve orada şeyhin türbesine yüz sürdükten sonra ‘Ahdî ile de mülakatta bulunmuştur (A, 167). Tarzî, hacca gitmek gayesiyle yola çıkmış ancak ‘Irâk-ı ‘Arab ile ‘Irâk-ı ‘Acem’i dolaştıktan sonra Bağdâd’a gelmiş ve burada karar kılıp tecrit üzere yaşamaya başlamıştır. Bir yandan da beldenin hem şairleriyle hem de derviş meşreplileriyle ihtilatta bulunmuştur. Bunlar arasında ‘Ahdî de vardır. Tarzî ile Ahdî’nin dostluk ve beraberliği hakikate erişmiş olanları gibi sapasağlamdır (A, 210). ‘Ahdî’nin tıpkı Tarzî gibi dostluk kurduğu bir başka seyyah da Fânî’dir. Onun Fânî ile olan hukuku Fânî’nin ‘Irak-ı ‘Arab’a yaptığı seyahat esnasında Bağdâd’a yerleşip burada yaşamaya başlamasıyla oluşmuştur. Bu öyle derin bir hukuktur ki tarifine imkân yoktur. Nitekim İstanbul’da da devam etmiştir (A, 249).

Diğer taraftan pek çok şair ya bizzat Bağdâd’a gelerek ya da uzaktan mektup göndererek ‘Ahdî’ye tezkiresine ilave etmesi için şiirlerini iletmişlerdir. Mesela Mustafâ ve Mehmed Çavuşlar ayrı zamanlarda Sultan III. Murâd’ın emriyle ve kendilerine verdiği çeşitli vazifelerle Bağdâd’a geldiklerinde ‘Ahdî ile de görüşmüşler ve ona tezkireye ilave etmesi için babalarının şiirlerinden okumuşlardır (A, 222, 237). Adnî de hicrî 987 senesinde (M. 1579/1580) yine aynı şekilde Bağdâd’a vazifeli olarak gelmiş ve ‘Ahdî ile görüşüp ona tezkireye koymasını için kendi şiirlerini vermiştir (A, 228). Na’tî mahlaslı Ahmed Paşa ise Bağdâd’da ikamet eden Ahdî’ye bir mektup ile tezkiresine alması için bazı şiirlerini göndermiştir (A, 83).

Bunların haricinde çeşitli şairlerin Bağdâd’a dair yazdıkları şiirleri de ‘Ahdî tezkiresine derç etmiştir. Örneğin Harîmî, padişahın emriyle vazifeli olarak Bağdâd’a geldiğinde birer birer evliya ve asfiya mezarlarını ziyaret ederek her birisi için birer gazel söylemiş ve ‘Ahdî bunlardan Hz. ‘Alî hakkında olanının matlasını tezkiresine almıştır (A, 135). ‘Ahdî’nin bizzat kendisinin İstanbul’da iken Bağdâd hakkında kaleme aldığı şiirler ve yaptığı tasvirler de mevcuttur. Misal olarak o, Rûm güzellerinin tavrından perişan olduğu için Bağdâd ve ‘Acem güzellerini görmek istediğini belirttiği

¹⁰ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Lalenin bağrındaki yaranın fitilini sürekli olarak yakan Bağdâd’daki bir ayın ateşli yüzüdür.

Farsça bir beyit kaleme almış ve tezkiresini Bağdâd'ın gül gibi renk, koku ve güzellik ile süslenmiş gençlerine ve envaî çeşit fazilet ve kemal ile donanmış güçsüz pirlere hediye olarak kaleme aldığını ifade etmiştir (A, 39-41):

Dil ez tavr-ı bütân-ı Rûm çün 'Ahdî perîşân est

Hevâ-yı dâden-i Bağdâd u hûbân-ı 'Acem dâred

Gönle ferahlık veren Edirne'nin gülistanlarını, gül gibi açılmış gençlerini, serviler gibi salınan güzellerini ve çarşılarda gezinen mahbuplarını gördüğünde 'Ahdî bundan mülhem Farsça bir gazel de kaleme almıştır. Bu gazelde Edirne'nin servi gibi salınan güzellerinden, Tunca kenarı ile Edirne'nin güzellerini seyretmenin kişiye Şatt kenarı ile Bağdâdlıları hatırlattığından ve bu şehrin güzellerinin dostlukları ile onu şımarttığından bahsetmiştir (A, 75-76):

Yâd ez kenâr-ı Şat u zi Bağdâdiyân dehed

Seyr-i kenâr-ı Tunca vü hûbân-ı Edrine

Öte yandan 'Ahdî, bizzat görüşüğünü söylediği şairlerin haricinde diğer bazılarının yalnızca bu şehirdeki edebî muhite dâhil olduğunu belirtmekle yetinmektedir. Mesela Hasırî bir müddet Bağdâd'da sakin olmuş ve oradaki şiir ehliyle sürekli irtibat halinde olması sebebiyle şiir vadisine girerek gazel metaından haylice mala malik olmuştur (A, 140). Ruhî Bağdâd'da ikamet etmiş ve buraya gidip gelen dervişler ve şairler ile sohbet ederek onlarla karşılıklı şiirler söylemiştir (A, 165). Kutb, memleketi olan Yezd'den ilim tahsili için çıkmış, pek çok yeri gezdikten sonra en son Bağdâd'da ikamete karar vermiştir. Burada zamanın hoşça yazanlarıyla musahip olmuş, üstatların şiirlerini cemetmeye girişmiş ve her an hat meşk etmeye de devam etmiştir (A, 253). Hüseyin Paşa ve Minnetî de beraberce Lahsâ'ya doğru giderlerken Bağdâd'a uğramışlar ve Minnetî buranın zarifleriyle ihtilat edip sohbet etmiştir (A, 282). Derûnî ise tımar defterine kaydolarak Bağdâd'daki tımarlı sipahiler arasına katılmış ve orada Fuzulî ve Şemsî gibi şairlerle sürekli irtibat halinde olarak bunların şiirlerine daima nazireler söylemiştir (A, 157). Bundan başka meşhur şairlerden olan Fuzulî Bağdâd'a geldiklerinde Kânûnî Sultan Süleymân'a, İbrâhim Paşa'ya, kazasker Kadri Efendi'ye ve Celal-zade Mustafâ Çelebi'ye kasideler sunmuştur (KH, 671; KA, 186). Bu sefere katılmış olan şair Hayalî Bey ile de bir müddet sohbet etmiş ve muaşeretinde bulunmuştur (KA, 186).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Bağdâd’da vazife yapmış olan Osmanlı memurlarından da söz edilmektedir. Bunlardan ilki beylerbeyiler olup tezkirelerde bu vilayetin fethedilmesini müteakip buraya tayin edilen ilk beylerbeyinin Süleymân adlı bir kişi olduğu söylenmektedir. Kudsî ise onun yanında kâtiplik vazifesini deruhte etmiş ve burada tavattun etmiştir (A, 255). Onun yanı sıra Ayas Paşa (A, 164), Elvânoğlu ‘Alî Paşa (KA, 265; A, 95), Ferhâd Paşa (A, 106) ve Hızır Paşa da (A, 89) Bağdâd’da beylerbeylik yapmışlardır. Hatta Bağdâd’da kullar ağası iken söz konusu vilayete beylerbeyi olan Hızır Paşa (A, 89) ile birlikte Tufeylî de bu memlekete gelmiş ve buranın şairleri ve yaranıyla görüşüp Ahdî ile de musahabeye fırsat bulmuştur (A, 209). Sihri de Hızır Paşa’nın kethüdası olarak buraya gelmiş ve iyi tedbirleriyle hem kendisine hem de Hızır Paşa’ya çokça dua ettirmiştir (A, 182).

Çıkala-zâde Sinân Paşa ise Bağdâd ve Basra’nın beraberce beylerbeyliğini yapmış, Hükmî de bu esnada onun divan kâtibi olmuştur (A, 143). Tezkirelerde beylerbeyi olarak adı geçen son kişi Temerrüd ‘Alî Paşa’dır. O, burada vazife yapmış ve hatta Keşfi de bu esnada onun kâtipliği görevini ifa etmiştir. Paşa, azledildikten sonra Sivas’a geçerken Ahdî de onun yanında gitmiş (A, 52), Keşfi ise onun yanındaki kâtipliğini müteakip Bağdâd’a bağlı bir sancak olan Rumâhiye’de iki sene sancak beyliği yapmıştır (A, 98). Bağdâd eyaletindeki sancakların beyliğini yapan diğer kişiler ise Tavîl Sinân (A, 96) ve Bînî-zâde Mehmed Çelebi’dir (AÇ, 447). Hatta Budin’deki defterdarlık vazifesinin akabinde Bağdâd’a gönderilen Bînî-zâde Mehmed Çelebi, ‘Âşık Çelebi’nin deyişiyle burada sancak beylerine serdar olmuştur (AÇ, 447).

Bağdâd’da vazife yapmış olup da XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde anılan diğer Osmanlı memurları ise defterdarlar, muhasebeciler ve kadılardır. Bunlardan birisi olan Gelibolulu ‘Âlî hicrî 994 senesinde (M. 1585/1586) Bağdâd hazinesine defterdar olarak tayin edilmiş ve onun şehre gelişi üzerine çeşitli şairler kendisine kaside, tarih ve gazeller sunmuşlardır. Bu kişiler arasında ‘Ahdî, Molla Tarzî ve Rûhî de vardır (KA, 260). Pîr Ahmed Çelebi, Bağdâd’da mal defterdarlığı yaparak istidadı sayesinde gittikçe kemal bulmuş (AÇ, 464), Tab‘î ise çevre yerlerde bir müddet kadılık yaptıktan sonra ‘Irâk Cezâyir’ine yakın bölge ile Bağdâd’ın ortak şekilde defterdarı olmuştur (A, 90; B, 114; KH, 525). Hatta Tab‘î, bu vazifesine hem ‘Ahdî hem de Kınalı-zâde Hasan Çelebi, tezkirelerine onunla alakalı maddeleri ekledikleri esnada devam etmektedir (A, 90; B, 114; KH, 525).

Bu kişilerin haricinde ‘Ömer Bey (A, 88) ve Feyzî de (A, 97) Bağdâd’da bu vazifeyi deruhte etmişlerdir. Sabrî ise Bağdâd’da yirmi yıla yakın ikamet etmiş ve bir muhasebeci olarak hesap kitap işleriyle meşgul olmuştur. Ayrıca şehirde bulunan şu‘arâ, ulema, süleha ve fukaraya da çok yardımları dokunmuş ve şehre dışarıdan gelenlere de ikramlarda ve taltiflerde bulunmuştur (A, 197; AÇ, 560; KH, 504). Bu yirmi yılın akabinde İstanbul’a dönmüş olsa da burada da çok duramayıp anne babasını alarak tekrar Bağdâd’a gelmiştir (AÇ, 561). Mirza Mahdum ise hicrî 987 senesinde (M. 1579/1580) Kerbelâ ve Necef’i kapsayan bir şekilde Bağdâd’a yani ‘Irâk-ı ‘Arab’a kadı ve müftü olmuştur. Bu esnada ‘İlmî, onun danışmendi olarak yanında gelmiş ve burada onun emrinde bir müddet fetva yazmak ve hat meşk etmek ile meşgul olmuştur (A, 221; B, 196; KH, 812). Bunun haricinde Bağdâd’da kadılık yapmış olan isimler Kâtib Mahmûd (A, 82) ve Kemâl Efendilerdir (A, 84). Hulûsî, Bağdâd’da kassamlık vazifesini yürütmüş (A, 152), Hadimî’nin babası ve ataları ise Bağdâd’da bulunan Kanber ‘Alî Türbesinde türbedarlık yapmışlardır (A, 153). Ayrıca Şerhî, Bağdâd’a bağlı nahiyelerde bulunan Semevât kalesinde Azaplar Ağası iken babası ise aynı kalede dizdardır (A, 192).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde buralı olan, burada doğan, yetişen ya da ikamet eden bazı isimler de zikredilmektedir. Misal olarak Nesimî Bağdâd’a bağlı Nesim kasabasındandır (B, 207; KH, 851; L, 510; KA, 43) Hâlî ise yine buraya tâbi Mendilcebin kasabasında doğmuştur (A, 137). Ruhî’nin babası zamanında Bağdâd’a beylerbeyi olmuş olan Ayas Paşa’nın bendelerindendir ve Bağdâd’da gönüllü bölüğüne geçerek burada evlenmiştir. Nitekim Ruhî de burada doğmuştur (A, 164). Nâtikî, yine buraya bağlı sancaklardan birisi olan Musul’dandır (A, 288). Nâdirî ise Musul’da yetişmiştir (A, 288).

Bundan başka Seyyîd Nattâ’ aslen Bağdâdlı olmakla birlikte ‘Irâk-ı ‘Arab şehirlerinden olan Hürrem-âbâd’a göç etmiş (AÇ, 487), Sabrî ise mülâzemetin kahrına ve İstanbul’da durmaya daha fazla dayanamayıp Bağdâd’a gelerek burada tavattun etmiştir (KH, 504). Tıpkı Sabrî gibi Bağdâd’a sonradan gelip burayı ziyaret eden ya da buraya yerleşen başkaları da yok değildir. Bunlardan birisi olan Nusretî de uzun zaman Bağdâd’da ikamet etmiş (A, 291), ‘Askerî ise uzun seneler boyunca Bağdâd diyarındaki İmâm Hasan ‘Askerî türbesinde mücavir olmuş ve bu sebeple de söz konusu mahlasını edinmiştir (L, 365). Mehmed Emîn ve babası Sünnîlerdir ve bu sebeple İran’da çok sıkıntı çekmişlerdir. Babasının ölümünden sonra Mehmed Emîn, Kadı-zâde ile birlikte

İran'dan kaçmış, Bağdâd'a gelmiş ve burada İskender Paşa'nın yardımlarını görmüştür (KH, 755). Vahdetî de hicrî 986 yılında (M. 1578/1579) Bağdâd'a gelmiş, büyük imamları ziyaret etmiş ve ziyaretçilerin namdarlarından olmuştur (A, 294). Nihayetinde XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Bağdâdlı olduğu ya da burada doğduğu söylenen bütün isimlerin alfabetik bir listesi Tablo 4'te verilmiştir:

Tablo 4: XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Bağdâdlı olduğu ya da burada doğduğu söylenen bütün isimlerin alfabetik bir listesi

	L	AÇ	KH	A	B	KA
Ahdî			s. 622		s. 136	s. 260
Ahmed Harîrî				s. 103		
Ahmed Zarîf				s. 112		
Âteşî				s. 115		
Basîrî	s. 148					
Beyânî				s. 118		
Cevherî				s. 132		
Dâ'î				s. 83		
Fikrî				s. 95		
Fuzûlî	s. 414	s. 521		s. 240	s. 150	s. 186
Germî				s. 95		
Hâdimî				s. 153		
Hakîkî				s. 89		
Hürremî				s. 145		
Hüseynî				s. 139		
Iyşî			s. 627			
İlmî				s. 221		
Murâdî				s. 281		
Nâdirî				s. 288		
Rindî				s. 171		
Riyâzî				s. 171		

Rûhî		s. 164	
Seyyîd ‘Alî Nattâ‘	s. 487		
Şemsî		s. 189	
Vâlihî		s. 295	
Zamîrî		s. 208	
Zâyi‘î		s. 207	
Zihnî	s. 377	s. 159	s. 74

Bağdâd ve bu şehre bağlı diğer yerleşim yerleri, tezkirelerde bunların dışında farklı vesilelerle de zikredilmektedir. Mesela Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Seydî ‘Alî Reis’in Galata’da inşa ettirdiği köşkü Havernâk’a benzetmektedir (KH, 706). Havernâk Köşkü, Necef’e bağlı bir kaza merkezi olan Hîre’de bulunmaktadır ve Abbâsî halifelerinin de av köşkü olarak kullandığı bir Lahmî sarayıdır (ed-Dakûkî, 1998, s. 122-124). Latîfî ise Âhî’nin *Hüsrev ü Şîrîn* hikâyesini Şîrîn’in Ermenistan vilayetinden Medâyin’e gittiği zamana kadar nazmettiğinden bahsetmektedir (L, 143). Medâyin, Bağdâd’ın otuz kilometre kadar güneydoğusunda bulunan ve Dicle nehrinin her iki yakasında kurulmuş olan yedi şehre verilen addır. Bu yedi şehir köprülerle birbirine bağlanmıştır (Avcı, 2003, s. 289). Son olarak Bağdâd’a bağlı bir sancak olan Hille’de bulunan Bâbil antik kentinin ismi ise *Meşâ‘irü’ş-şu‘arâ*’da geçmektedir (Sezen, 2017, s. 76). Buna göre Firâkî, Babil vilayetindeki Selâsil Kalesinde oturan ve kendi itikadına son derece bağlı olan bir Hıristiyan ile anlaşmazlık yaşamış, asasıyla onun başını yarmış ve sonrasında şu beyti söylemiştir (AÇ, 499):

Çıkarmadum göz ammâ kaş yardum

*Dahı şimdi er oldum baş yardum*¹¹

2.2.3.2. Kerbelâ

Kerbelâ, Yezîd’in askerleri tarafından şehit edilen Hz. Hüseyin’in başsız naaşının gömüldüğü bir meşettir. Daha sonra buraya bir türbe inşa edilmiş, su getirilmiş ve Kerbelâ, çölün ortasındaki bir vahaya dönüştürülmüştür (Uzun, 2022, s. 274). Hz.

¹¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Belki göz çıkarmadım ama kaş yardım ve baş yararak erkek oldum.

‘Alî’nin naaşının defnedildiği Necef’ten sonra ikinci “*atabe*” sayılan bu belde, Şiîler tarafından kutsî addedilmiş ve burayı ziyaret etmek hacca gitmek ile eşdeğer sayılmıştır (Öz, 2022, s. 271). Öte yandan yalnızca İranlı Şiîler değil, Osmanlı’nın hem Sünnî hem Alevî meşrepli tasavvuf erbabı da burayı ziyaret etmişler ve hatta bazıları bu ziyareti hac yolculuklarının bir parçası haline getirmişlerdir (Uzun, 2022, s. 274). Mesela Kevserî, kaba kumaşı terk ederek külah ile aba giymiş ve Kerbelâ’ya gelerek buradaki mihnet çeken dervişlerle beraber olmayı kendisine iftihar vesilesi bilmıştır (A, 259). Handân ise dünya kayıtlarından azade olmayı dileyerek Kerbelâ’da mücavir olmuş ve burada safa ehli ve iyi şairler ile musahabete devam etmiştir (A, 154). Bir Kalenderî dervişi olan ‘Askerî, Kerbelâ’da Hz. Hüseyin türbesini ziyaret etmiş (L, 365) Hemdemî de kâmil insanlarla görüşmek ve hal ehli olanların hizmetinde bulunmak gayesiyle seyahate çıkarak Kerbelâ’ya gelmiş ve burada bu türbeyi ziyaret etmiştir (A, 303).

Semâ’î ve La’lî, ilkinin bir müddet Mısır’da Gülşenî tekkesinde kalmasından, ikincisinin de seyahat yoluyla Mısır, Şâm ve Haleb’i gezmesinden sonra Bağdâd’a gelmişler ve Necef ile Kerbelâ’da Hz. ‘Alî ve Hz. Hüseyin türbelerini ziyaret etmişlerdir (A, 187, 263). Ahmed ve Muhitî Efendiler de Bağdâd’da birlikte devlet erbabının ve fazilet ashabının meclislerinde ıyş u işret ve hoş tabiatlı şairlerle ârifane muhabbetler ettikten sonra Muharrem ayında beraberce Kerbelâ’ya Hz. Hüseyin’in türbesine gitmişlerdir. Ahmed Efendi, zamanında Bağdâd’da defterdar olarak vazife yapmış olan Lâle-zâr Efendi’nin oğludur, Muhitî Efendi ise bir müddet ordu kadılığı vazifesini yürütmüştür (A, 273). Hâyırî ise uzun süre çevre memleketleri gezdikten sonra Kerbelâ’ya gelerek burada karar kılmıştır (A, 135).

Diğer taraftan Osmanlı tezkire yazarlarının bilhassa Haydârî, Kalenderî, Hurûfî vb. heterodoks tarikatlara mensup dervişlerin buraya olan ziyaretlerine çok da sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Latîfî, Temennâyî’nin batıl bir mezhep olan Hurûfiliğe mensup olduğunu ifade etmek için onun gibilerin Ka’be’ye gider gibi Bağdâd’a gittiğini ve ölümlere haddinden fazla değer verdiğini söylemektedir (L, 161). Aynı şekilde Sun’î-i Selânîkî’nin itikadının bozuk olduğunu ise secde etmesi gerekse Kalenderî dervişleriyle tekkelerde şeyhlere secde ettiğini ve Mekke’ye gitmeye niyet etse bunun yerine Kerbelâ’ya gittiğini söyleyerek ifade etmektedir (L, 338).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde buralı olan, burada vefat eden, görev yapan veya buraya dair bazı şiirler kaleme alan kimselerden de bahsedilmektedir. Örneğin

Kelâmî, Kerbelâlı olup gençliğinde Hz. Hüseyin türbesi yakınlarında bulunan Rûm abdallarının barındığı tekkede Hüseyin Dede'ye intisap ederek tarikat yoluna süluk etmiş ve envaî çeşit edebe ve çokça marifete malik olmuştur (A, 256). Hüseyinî, Kerbelâ'da ölüp burada defnedilmiş (A, 139), Sabrî ise Bağdâd'da ikamet ettiği müddet içerisinde bir sene boyunca Necef ile Kerbelâ'daki türbelerin mütevelliliğini yapmıştır (A, 197). Câmî', Vaiz Hüseyin Kâşifi'nin meşhur Kerbelâ hadisesinin anlatıldığı *Ravzatü's-şühedâ*'sını *Sa'âdet-nâme* ismiyle tercüme etmiş (KA, 121), Fuzûlî ise Kerbelâ'da inşa edilen bir çeşme için makta beyti,

Önine kim gelse dir târîh için

Mâ Hüseyin ile Hasan 'ışkına su'¹²

şeklinde olan bir tarih kaleme almıştır (KH, 673). Harîmî, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da bulunan tübesi için,

Cennetâsâ ravza-i kûyun ser-â-ser nûrdur

Dûd-ı kandilün anunçün kühl-i çeşm-i hûrdur¹³

matlasını söylemiş (A, 138), Sahrî ise "*Dürr-i Necef (Necef'in İncisi)*" lakabı verilen 'Alî adlı genç için şöyle bir beyit kaleme almıştır (A, 183):

Viridi cihanda silk-i cevâne çün şeref

Lâyık degül mi dinse 'Alî'ye dürr-i Necef¹⁴

2.2.3.3. Basra

Basra, "*Bağdâd'ın 420 km. güneydoğusunda, Dicle ile Fırat nehirlerinin birleştiği noktanın 50 km. güneybatısında yer alır*" (Bakır, 1992, s. 108). Basra körfezi ve Şattü'l-'arab yoluyla Akdeniz limanlarına ulaşan yolun üzerinde bulunan bu şehir, Osmanlı idaresi esnasında ticarî, ziraî ve nüfus açısından her daim hareketli olmuştur.

¹² **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Bu çeşmenin önüne kim gelse tarih düşürmek için "*İşte Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin aşkına akan su!*" diye tarih söylerler.

¹³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Senin Cennet gibi olan bahçe köşen baştanbaşa nurdur ve bunun için kandilinden çıkan dumanı huriler gözlerine sürme olarak çekmektedirler.

¹⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Dünyada gençliğin ipine şeref verdiği için 'Alî'ye Necef'in incisi denmesi layık değil midir?

Bilhassa buranın baharat ticareti yolu üzerinde bulunması şehrin ehemmiyetini arttırmış ve Portekizliler ile Osmanlılar arasında geçen uzun mücadelelere yol açmıştır (Halaçoğlu, 1992, s. 113). Nitekim XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Basra, evvela bir liman olması hususiyetiyle mevzubahis edilmektedir. Nitekim Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Mehmed Emîn ile Kadı-zâde'nin İran'dan kaçtıklarını ve Hindistan'a gitmek maksadıyla Basra'ya vardıklarını ancak orada Kadı-zâde'nin vefat etmesiyle birlikte Mehmed Emîn'in tek başına gemiye binip Hürmüz'e yöneldiğini nakletmektedir (KH, 755). 'Ahdî'ye göre ise Seydî 'Alî Reis'e hicrî 960 senesinde (M. 1552/1553) Hind seferi için bu limanda kaptanlık tensip edilmiştir (A, 255).

Bunun haricinde tezkirelerde çoğunlukla burada vazife yapmış olanlardan söz edilmektedir. Bunlardan ilki beylerbeyilerdir. Mesela İskender Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa (A, 152, 264) ve Elvânoğlu 'Alî Paşa (KA, 265), Basra'da beylerbeyi olarak vazife yapanlar arasındadır. Hüseyin Paşa da burada bu vazifeyi yürütmüş ve Lahsâ'ya beylerbeyi olduğunda Minnetî, şöyle bir tarih düşürmüştür:

Bu peygâm-ı sürûr-encâmı gûş idüp didüm târîh

Bihamdillâh bugün Lahsânun oldun mîr-i mîrânî¹⁵

Bu tarihi duyan ve beğenen Paşa ise ona Lahsâ kadılığını vermiştir (A, 282). Germî ise Lahsâ vilayetindeki sancaklardan azledildikten sonra Basra'ya bağlı sancaklara sancak beyi olarak tayin edilmiştir. Hatta bu azil ve tayin üzerine,

Reftî be-sûy-ı Basra çü Lahsâ harâb şod

Ba'd ez harâb-ı Basra kucâ mîrevî begû¹⁶

şeklindeki Farsça bir beyit kaleme almıştır (KA, 265).

Tezkirelerde buraya tayin edilen beylerbeyilerin yanında defterdar ve kâtip olarak görev alanların da sözü edilmektedir. Misal olarak Vahdetî, Hicâz'a gitmek maksadıyla yola çıkmış ancak Basra'ya vardığında buraya yerleşmiş ve beylerbeyi olan Mehmed Paşa'nın divan kâtibi olmuştur (A, 294). Aynı şekilde Zârî, hicrî 985 senesinde (M. 1577/1578) Rıdvân Paşa'nın hizmetine girmiş, Paşa, Basra'ya beylerbeyi olarak

¹⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Bu mutluluk veren haberi duydum ve "Elhamdülillah bugün Lahsâ'nın beylerbeyi oldun" diye bir tarih söyledim.

¹⁶ **Türkçe Çevirisi:** Lahsâ yıkılınca Basra'ya doğru gittin, peki Basra yıkılınca nereye gideceksin?

nasbedildiğinde de onun divan kâtibi olarak bu vilayete gelmiştir (A, 173). Zârî, divan kâtipliğini müteakip defterdarlık da yapmış ve bu vazifesini ölene kadar yürütmüştür (AÇ, 248). Lisânî ise uzlete çekilmek üzere iken Ahmed Paşa'nın Lahsâ'ya beylerbeyi olması üzerine buraya onun yanında divan kâtibi olarak gelmiş ve Paşa'nın pek çok ihsanına ve iltifatına mazhar olması sebebiyle hakikaten minnettar olmuştur (A, 264). Basra'da vazife yaptığına tezkirelerde değinilen son kişi Keşfi'dir. O, hicrî 973 senesinde (M. 1565/1566) Basra'da mukataacı¹⁷ olmuş ve kendi gayretiyle ağır zeamete mutasarrıf olmayı da başarmıştır (A, 98).

2.2.3.4. Lahsâ (Ahsâ)

Lahsâ yahut Ahsâ, “Doğuda Basra körfezine, kuzeyde Kuveyt civarında Katîf’e, batıda Devmât, Kariye ve Şa‘b dağlarına, güneyde Katar yarımadasına kadar uzanan” bir vahalar bölgesidir. Bu bölge, Osmanlı hakimiyetine geçmesini müteakip beylerbeyliği statüsüne yükseltilmiş ve buraya Bağdâd ve Şâm'da beylerbeylik yapmış olan kimseler tayin edilmiştir (Bilge, 2003, s. 59). XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde yalnızca burada vazife yapmış olan kişilerden ve bunların başlarından geçen anekdotlardan bahsedilmektedir. Mesela Germî, Lahsâ vilayetine bağlı sancaklarda sancak beyi olmuş (KA, 265), Kapudan Sâlih Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa ise Lahsâ'da beylerbeylik yapmış ve burada adaletli yönetiminin namı ta Hindistan'a kadar ulaşarak pek çok kişinin duasını almasına sebep olmuştur (A, 53, 230). ‘Îzârî de bu vazifesi esnasında ona divan kâtibi olarak eşlik etmiş ve onun iltifatlarına mazhar olup gece gündüz meclislerinde bulunarak şeref bulmuştur (A, 230). Diğer taraftan Paşa, bir ara bu görevinden azledilip sonrasında tekrar buradaki vazifesine iade edildiğinde Katîf'te kadı olan Şemsî-i Dîvâne matlası şu şekilde olan bir tarih söylemiştir (A, 195):

Bihamdillah Mehemed Paşaya Lahsâ makarr şod

*Şeb-i zulmet be-refte vü hûş âmed rûz bihter şod*¹⁸

¹⁷ Mukataa, “devlete ait bir gelir veya araziye kira karşılığında ve başkasına satmamak şartıyla geçici mülk olarak bir kimseye devretme, kesime verme” manasına gelmekte olup mukataacı da “Osmanlı maliye teşkilatında mukataa ile ilgili işlere bakmakla görevli” memurdur (Ayverdi, 2010, s. 848).

¹⁸ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Allah'a hamdolsun Lahsâ Mehmed Paşa'ya makarr oldu. Böylece karanlık gece bitti, gün hoş geldi, daha güzel oldu.

Şemsî-i Dîvâne'ye 'Ahdî, tezkiresinde geniş bir yer ayırmakta ve hatta onun Lahsâ vilayetine bağlı bir sancak olan Katif'e kadı olarak tayin edilmesine dair bir anekdotu nakletmektedir (Sezen, 2017, s. 436). Buna göre Şemsî-i Dîvâne, kadı olmak için zamanın Anadolu kazaskeri olan 'İvaz Paşa'yı darlamış, Paşa onu başından savmak istemiş ve "molla, eğer kadılıktan bir nasibin varsa kendi emsalin ve akranın ile birlikte imtihan edilmen gerekir" demiştir. Şemsî, buna razı olmuş ve kendisi gibi birtakım cahilleri imtihan edilmek üzere bulup getirmiştir. 'Ahdî'nin deyişiyle yapılan imtihan esnasında Şemsî rakiplerine "delilikle" galebe çalmış ve bunun üzerine 'İvaz Paşa ona "aferin bre kellecik" diyerek çok keyiflenmiştir. Bir zaman sonra Katif kadılığı boşalmış ve 'İvaz Paşa onu çağırarak "işte gidersen talihine bir kadılık düştü" demiştir. Şemsî, önce gidebileceğine dair belli belirsiz birkaç şey söylese de kazaskerin "eğer gitmezsen karın üç talakla boş olsun mu" demesi üzerine "işte şimdi talihimize Katif kadılığı düştü" deyip razı olmuştur. Bunu duyan dostları ona alaylı şekilde "size layık bir vazife değildi, niçin kabul ettiniz" dediklerinde ise "ne yapayım, öyle bir hal vuku buldu ki eğer karımı boşamak şüphesi olmasaydı kabul etmezdim" diye cevap vermiştir. Katif'teki kadılığı esnasında buranın iklimi sağlığına iyi gelmediği için burayı kötüleyen ve matlası şu şekilde olan bir gazel kaleme almıştır:

Teb-i hasret cânımı gâyet ile itdi nahîf

Odlara yansun yıkılsun dilerüm mülk-i Katîf¹⁹

Lahsâ eyaleti de matlası şu şekilde olan bir gazel vasıtasıyla onun bu nefretinden nasibini almıştır (A, 194-195):

Seng-i mihnetle yapılmışdur binâsı Lahsâ'nun

'Âkîbet gamla yire giçer esâsı Lahsâ'nun²⁰

Öte yandan Lahsâ eyaletinde 1580 yılına kadar tımar ile iltizam karışımı bir ekonomik sistem uygulanmış, 1580 yılından sonra ise tamamen iltizama geçilmiştir (Bayatlı, 2005, s. 172). Mültezimler bu sistemin uygulandığı yerlerde açık arttırma yoluyla arazilere talip olmuşlar ve sonrasında yıllık olarak devlete bu arazi üzerinden

¹⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Hasretin harareti ile vücudum çok zayıfladı, bu sebeple Katif memleketinin ateşler içerisinde yanmasını dilerim.

²⁰ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Lahsâ'nın binası mihnet taşından yapılmıştır. Bu sebeple bu memleketin temeli gam yüzünden en nihayetinde yıkılıp yere batar.

vergi ödemişlerdir. Bu sistem içerisindeki yetkili isimlerden birisi de kadıdır. Mültezim olmak isteyen adaylar eğer defterdar ya da muhassıl gibi daha üst düzey bir sorumlu yoksa kadıya başvuruda bulunmuşlardır (Genç, 2000, s. 155). Mültezimlerin talip olduğu arazilerden birisi de mirî olanlardır. Mirî arazi aslen gayrimüslimlere ait sayılmakla birlikte mülkiyeti devlete ait olan haracî araziye denmektedir. Bu araziye kullanan kişiler devlete dönüm başına belirli bir yıllık vergiyi yani haracı ödemekle yükümlüdür (“Haraç / Osmanlı Devletinde”, 1997, ss. 89). Şemsî-i Dîvâne, Katif’te kadı olarak bulunduğu esnada da buranın mültezimi olan Ferec ölmüş, bunun üzerine kiraladığı mirî arazinin yıllık haracı açık artırma usulü ile bir başka mültezime verilmiştir. Bunun üzerine Şemsî, Ferec’in Katif’e mültezim olmasından beri gönlünün dert ve gamdan huzur bulmadığını, mirî malı yiyenin aynen Ferec’in başına geldiği gibi bütün malının ve mülkünün tellal tarafından açık arttırmaya çıkarılacağını ifade eden bir şiir kaleme almıştır (A, 196):

Mültezim olalı Katif’e Ferec

Derd ü gamdan bulmadı gönli ferec

Mâl-ı mirî yiyenün hâli budur

Giyerüz esbâbı dellâlde harac

2.2.4. Mısır

Mısır coğrafyası, dört bölgeden oluşmaktadır: “Nil vadisi ve deltası, Doğu çölü (Arap çölü), Batı çölü (Libya çölü), Sînâ yarımadası” (Doğaner, 2004, s. 553). Fâtımîler tarafından kurulmuş olan Kâhire ise Mısır tarihindeki diğer bütün başkentler gibi Nil deltasının güneyinde yer almaktadır (Seyyid, 2001, s. 173). Memlûk hâkimiyetinde Mısır, doğu Akdeniz’in merkezi haline gelmiş, Kâhire de Doğu’daki en ehemmiyetli şehirlerden birisi olma hususiyetini kazanmıştır. Osmanlılardan sonra başkentlikten bir eyalet merkezliğine tenzili sebebiyle görece ehemmiyeti azalsa da ticaret yollarının ortasında yer alması bu mahiyetini bir süre daha devam ettirmesini sağlamıştır (Raymond, 2001, s. 175-176). Nitekim *Künhü’l-ahbâr*’ın tezkire kısmında Kâhire için “dünyanın annesidir” ifadesi kullanılmaktadır (KA, 267). Daha geniş bir mekân olan Mısır için ise böyle bir tasvir cümlesi yoktur. Diğer taraftan XVI. yüzyıl tezkirelerinde Osmanlı fethinden önce bir mekân olarak Mısır çok fazla yer almamaktadır. Sadece Cem

Sultan ve Şehzade Korkud gibi iki şehzadenin bir müddet ikamet ettikleri bir yer olarak geçmektedir.

Cem Sultan, Bursa yakınlarında ağabeyi Sultan II. Bâyezîd ile yaptığı savaştan mağlup ayrılınca kaçarak Mısır'a sığınmıştır. Memlük sultanının izniyle bu esnada hacca gitmiştir (B, 12; G, 76; KH, 155). Şehzade Korkud ise babası Sultan II. Bâyezîd'in ağabeyi Ahmed'i veliaht tayin etmek istediğini hissetmesi üzerine her şeyi terk edip bir müddet için Mısır'a gitmiştir. Bu esnada Gazâlî de kendisiyle birlikte (AÇ, 691-692; B, 139; KH, 636; L, 104). Hatta burada bir işret meclisinde sarhoş iken şehzade Gazâlî'ye öfkelenmiş ve kapıcıbaşına onun boynunu vurmasını emretmiştir. Kapıcıbaşı tam kendisine emredilene yapmak üzereyken Gazâlî ona “*sen şu anda şehzadenin sarhoşken verdiği bir emri yerine getiriyorsun, bir düşün, yarın şehzadenin sarhoşluğu geçip de sana beni çağırmanı söylediğinde beni öldürdüğünü söylersen senin halin nice olur*” demiştir. Kapıcıbaşı bu sözleri haklı bulmuş ve onu bir yere saklayarak şehzadeye emri yerine getirdiğini söylemiştir. Ertesi gün şehzade uyanıp da aklı başına geldiğinde kapıcıbaşına Gazâlî'yi çağırmasını emretmiş ancak kapıcıbaşı ona verdiği emir gereği Gazâlî'yi öldürdüğünü söylemiştir. Bunun üzerine şehzade öfkelenmiş ve bu sefer de kapıcıbaşının ölüm emrini vermiştir. O anda kapıcıbaşı can havliyle şehzadeye her ne kadar bu, emrine itaatsizlik anlamına gelse de Gazâlî'yi öldürmediğini söylemiş ve onu sakladığı yerden çıkartıp şehzadenin huzuruna getirmiştir. Bu anekdot *Meşâirü's-şu'arâ*'da Mısır'da geçiyor gibi anlatılmaktayken *Künhü'l-ahbâr*'ın tezkire kısmında ise Manisa'da yaşanmış bir hadise olarak nakledilmektedir (AÇ, 691-692; KA, 180-181).

XVI. yüzyıl tezkirelerinde Mısır'a dair bahsi en çok geçen husus bu ülkenin fethi, bu fethin giden süreç ve hem fetih esnasında hem de fetihten sonra yaşananlardır. Bütün bunlara dair pek çok anekdot anlatılmaktadır. Mesela Mısır'ın fethinden evvel Memlük sultanına bir mektup göndermek lazım gelmiş ve Yavuz Sultan Selîm idam ettirdiği Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'yi anarak “*eğer merhum hayatta olsaydı böyle bir vazifenin altından kalkmaya kifayet gösterirdi*” demiştir. Orada bulunanlar hâlihazırda Sahn-ı Semân Medreselerinde müderris olan kardeşi Sa'dî Çelebi'nin de aynı onun gibi belagat ve fesahat noktalarından üstün olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selîm, Sa'dî Çelebi'yi huzuruna istemiş, adamlar göndermiştir. Bu haberciler kendisine geldiğinde Sa'dî Çelebi sultanın kendisini kardeşinin idamı sebebiyle öfke içerisinde söylediklerinden mütevellit idam edilmek üzere çağırıldığını düşünmüş, abdest almış,

vasiyetini yazmış ve cenaze işlemleri ile alakalı levazımatı hazırlamıştır. Ardından korka korka saraya gitmiş ancak padişahın mektup yazma vazifesini almıştır. Sevinç içinde eve dönerek bir gecede bu mektubu yazmış ve ertesi gün padişaha teslim etmiştir. Bu mektup, Yavuz Sultan Selim'in takdirine mazhar olmuş ve Sa'dî Çelebi'ye çeşitli ihسانlarda bulunmuştur (KH, 430-431).

Mısır seferinin öncesine dair bir de Sultan Selim'in bir tefeülünden bahsedilmektedir. Buna göre o, sefere çıkmadan önce Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'inden tefeül etmiş ve karşısına aralarında,

Tutar ol Rûmilinde çın-seher câm

Yacanur heybetinden Mısır ile Şâm²¹

beytinin de bulunduğu beyitler denk gelmiştir. Padişah ve işiten herkes bu tefeülden çıkılması kararlaştırılan seferin zaferle neticeleneceği sonucunu çıkartmıştır (AÇ, 614).

Sefere çıktığında padişah, yanında Revânî, Sücûdî gibi şairleri ve Kemâlpaşa-zâde, Aşçı-zâde Hasan Çelebi gibi âlimleri götürmüştür. Yolda bunlarla onun arasında pek çok nükteli konuşmalar geçmiş ve çeşitli hadiseler vuku bulmuştur. Kemâlpaşa-zâde'nin Yavuz Sultan Selim ile Mısır seferi esnasında ettikleri sohbetlerden birisinde padişah, Seydî 'Alî-zâde'nin aslı Farsça olan *Gülistân*'ı Arapça şerh etmesine şaşırıldığını ifade etmiştir. Kemâlpaşa-zâde ise latifeli bir tarzda onun Farsça bilmediğini, bu sebeple eseri Farsça şerh edemeyeceğini ima etmiş ve "*Arapça şerh etmeyip de ne yapsın*" demiştir (AÇ, 118).

Ayrıca Revânî yine bu sefer esnasında Temmuz'un sıcak günlerinden birisinde Yavuz Sultan Selim'e "*berf*" redifli bir kaside sunmuştur. Padişah bundan hoşlanmamış ve "*böyle karın ne olduğunun bile bilinmediği bir çölde kar övülecek bir şey midir ki bu soğuk bir sözü kullanarak bana kaside sunarsın*" demiştir. Bunun üzerine kendisi de sefere katılmış olan Sücûdî, bu durumla alay eden ve matlası şu şekilde olan bir şiir kaleme almıştır:

Sovuk sözlerle tondurdun cihânı

²¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** O, Rumeli'de tam seher vakti elinde kadeh tutar, heybetinden Mısır ve Şâm korkar, titrer.

*Başuna tolular yağsun Revânî*²²

Karşılığında ise Revânî şu cevabı vermiştir (L, 264-265; KA, 97):

Yüzün tokunmaduk yer yok cihânda

*Anunçün didiler sana Sücûdî*²³

XVI. yüzyıl tezkirelerinde bu sefer esnasında yapılan bazı savaşlardan da bahsedilmektedir. Bunlardan birisi Cindî savaşıdır. Hatta Sun'î Bey bu savaşta büyük yararlıklar gösterdiği için Yavuz Sultan Selîm onu taltif ederek sarığına kendi elleriyle sorguç takmış ve ona derece bakımından daha büyük bir sancağı ihsan etmiştir (L, 335).

Kansu Gavri'nin mağlup edilmesi ve Mısır'ın tamamının ele geçirilmesi sonrasında Yavuz Sultan Selîm, Kahire'ye girmiş ve şehirde asayişini sağlamıştır. Ancak Çerkes beylerinden Tomanbay geriye kalan Memlük beylerini ve askerlerini toparlayıp mücadeleyi tekrar alevlendirmeye çalışmıştır. Bu haberi işitmesi üzerine Yavuz Sultan Selîm kederlenmiş ve Kemâlpaşa-zâde'yi vakitsiz şekilde yanına davet etmiştir. Kemâlpaşa-zâde korkarak ve “*lâ havle*” çekerek padişahın yanına girdiğinde onu kederli görmüş ve sebebini anlamıştır. Ona üzülmemesini, zira Tomanbay'ın bu hareketinin mum ateşinin sönmeye yüz tuttuğu zaman son bir defa parlaması gibi geçici ve bitmeye mahkûm olduğunu söyleyerek teselli vermiştir. Bu sözler üzerine Yavuz Sultan Selîm rahatlamış ve hakikaten de sabahleyin önce Tomanbay'ın yakalandığı haberi, akabinde de kendisi zincirli bir şekilde padişaha getirilmiştir. Tomanbay Babü'l-Züveyle'de idam edilmiş, Kemâlpaşa-zâde ise padişahın pek çok ihsanına mazhar olmuştur. Yavuz Sultan Selîm'in bu şekilde hem Kansu Gavri'yi hem de Tomanbay'ı etkisiz hale getirmesini müteakip Mısır, Şâm, Haleb ve bütün ‘Arab diyarları Osmanlı mülkü haline gelmiştir (S, 19; AÇ, 118; KH, 139). Babü'l-Züveyle, Kahire şehrinin güney surlarında Emirü'l-Cüyüş Bedrü'l-Cemâlî tarafından 1091 yılında açılmış olan kapılardan birisidir ve Tomanbay'ın idam edildiği yer olması sebebiyle ayrı bir ehemmiyeti vardır. (Bayhan, 2006, s. 10).

Sefer dönüşünde de padişah ile Kemâlpaşa-zâde hep birlikte dirler. Hatta padişah bu dönüşte ondan Mısırlı bir tarihçi olan İbn Tağrıberdî'nin *en-Nücûmü'z-zâhire fi*

²² **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey Revânî, cihanı soğuk sözlerle doldurdun, başına dolular yağsın!

²³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Senin dünyada yüzünün dokunmadığı yer yok, herkes karşısında zelilsin. Bu sebeple sana Sücûdî, “secdeyle alakalı olan” demişler.

mülûki Mısır ve 'l-Kâhire adlı eserini Türkçe'ye tercüme etmesini istemiştir. Kemâlpaşa-zâde dönüş yolunda her gece bu eserden bir cüz tercüme etmiş, sefere “*bana lazımdır*” diyerek beraberinde götürdüğü Aşçı-zâde Hasan Çelebi de bu müsvedde halindeki tercümeyle temize çekmiştir. Sabah da bu cüzlerin her birisini padişaha sunmuşlardır. Aşçı-zâde Hasan Çelebi, Kemâlpaşa-zâde'nin dostlarından ve musahiplerindendir ve sefer vesilesiyle Kemâlpaşa-zâde onu padişaha da takdim etmiştir (AÇ, 117, 265; B, 54; B, 54; KH, 167).

Mısır seferi dönüşünde Kemâlpaşa-zâde ile padişah arasında yaşanan bir hadise ise *Meşâ'irü's-su'arâ*'da şu şekilde anlatılmaktadır: Geri dönüş yolunda Hain Ahmed Paşa padişahla beraber at sürerken yere tükürmüş ve tükürüğünün bir kısmı da padişahın üzerine gelmiştir. Yavuz Sultan Selîm buna çok öfkelenmiş, onu öldürmeyi bile düşünmüş ancak etrafındakilerin sakinleştirmesi neticesinde azil ile yetinmiştir. Sonraki gün Kemâlpaşa-zâde padişah ile beraber at sürüp bir yandan da onunla sohbet ederken atının ayağından padişahın üzerine çamur sıçramıştır. Bunu fark ettiğinde Kemâlpaşa-zâde dehşete düşmüş ancak hiç bozuntuya vermeden konuşmasına devam etmiştir. Bir Abbâsî halifesinin ölüm döşeginde iken bir sandık içerisinde bulunan yastığı mezarda başının altına koymalarını vasiyet ettiğini anlatmıştır. Halife, böyle istemiştir zira bunun kendisine mağfiret sebebi olacağını düşünmektedir. Vasiyeti yerine getirmişler ve sonrasında halifenin hizmetkârlarından ve harem vazifelilerinden bu işin hikmetini sormuşlardır. Onlar da halifenin kendi yanına gelen ulemanın tozunu toplayıp bu yastığın içine koyduğunu, bunu ilmin şerefi ile ulemaya verilen değer için kabir azabından kurtulmaya ve ahirette de yüksek mertebelere ulaşmaya vesile olacağına iman ettiği için yaptığını söylemişlerdir. Bu hikâyeye üzerine Yavuz Sultan Selîm sakinleşmiş ve gülümsemiştir (AÇ, 118-119).

Bundan başka 'Ahdî, tezkiresinde Seydî 'Alî Reis'in Hind seferinden de bahsetlmektedir. O, Basra'da kaptan olarak tayin edildikten sonra denize açılmıştır. Maksadı kendisine verilen vazifeyi yerine getirdikten sonra 'Arab yarımadasını dolaşmak ve Mısır tarafında karaya çıkmaktır. Ancak hava şartları sebebiyle nice gemisini, malını ve denizcisini kaybettikten sonra maksadına erişmeden karaya çıkmış ve İstanbul'a karadan yolculuk etmiştir (A, 255).

Sefere ve savaşa dair olan bütün bahislerin ötesinde Mısır, aynı zamanda seyyahların da gözde mekânlarından birisidir. Pek çok seyyah Şâm, Haleb vb. şehirlerle

birlikte burayı da ziyaret etmektedir. Öyle ki “Şâm, Haleb ve Mısır” üçlüsü seyyahların seyahatini anlatırken neredeyse hep beraber kullanılmaktadır. Örneğin Kâbilî, Hicâz, Şâm ve Rumeli’nin yanı sıra (AÇ, 571), La’lî de Şâm, Haleb ve Bağdâd’dan başka Mısır’ı ziyaret etmiştir (A, 263). İsfahânlı Müfredî memleketini terk etmiş ve Şâm, Haleb ve Mısır’ı gezdikten sonra Anadolu’ya gelmiştir (A, 266). Lütfî-i ‘Acem ise Hicâz’a gitmek üzere yola çıkıp yolda Mısır ve Şâm’ı ziyaret edenlerdendir (A, 262-263). Hâtemî de yürüye yürüye hacca gittikten sonra dönüşte Şâm, Haleb ve Mısır’ı dolaşmıştır (KA, 240). Bunun haricinde doğrudan Mısır’a gelenler ya da gelmek üzere yola çıkanlar da vardır. Söz gelimi Revânî bütün malı mülkü müsadere edildikten sonra hiçbir şeyi kalmamış, perişan bir şekilde Mısır’a gitmek üzere yola çıkmış ancak Yavuz Sultan Selîm tarafından yoldan geri çevrilmiştir (KH, 395). Bina Emîni Hüseyin Çelebi’nin oğlu olan Ahmed ise bir güzele âşık olmuş, bu aşka tahammül edemeyerek her şeyini terk edip Mısır’a gitmiştir (KH, 176).

Mısır’a çeşitli maksatlarla gelip burada ikamet edenler de vardır. Mesela İran’daki Şîî baskısına dayanamayıp Anadolu’ya kaçan Sünnî âlim ‘Abdülvehhâb es-Sabûnî bir dönem Şâm ve Kahire’de ikamet etmiştir. Hatta hac farızasını eda ettikten sonra memleketine dönen Kınalı-zâde ‘Alî Efendi ile Kahire’de görüşmüştür (KH, 542-543). Şûrî ise hayatının bir döneminde zaman zaman Ka’be ve Tayyibe’de, zaman zaman da Mısır, Şâm ve Haleb’de uzlet halinde yaşamıştır (AÇ, 610). Kâbilî de aynı şekilde bazen Mekke ve Medîne’de bazen de Mısır, Şâm ve Haleb’de ikamet etmiştir (AÇ, 352). Mu’îdî hac dönüşünde Mısır’a gelmiş ve burada beytülmal kâtibi iken vefat etmiştir (KA, 211 Nûrî ise himayesine girmek için çaba gösterdiği Rüstem Paşa’dan bir karşılık alamayınca üzüntüden kendisini afyona vermiş, sonra da karısı olması için aldığı bir köleyle birlikte Mısır’a gidip orada ölmüştür (AÇ, 387; KH, 868).

Mısır, ilmin ve irfanın da merkezi olan bir coğrafyadır. Burası âlimleri kendisine çektiği gibi birçok âlime de ev sahipliği yapmaktadır. Örneğin Şeyh ‘Alî el-Mukaddesî’nin ismi Mısır uleması arasında geçmektedir (KH, 750). Latîfî’nin daha önce aktarılan anekdotunda ise bir adamın katline dair Mısır’dan getirilen ve Osmanlıların boyun eğdiği bir fetvadan bahsedilmektedir. Bu hadise, Mısır âlimlerinin verdiği fetvaların İslam âleminde muteber olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir (L, 93). Mısır, ilme ve âlimlere bu şekilde ev sahipliği yapmasının bir sonucu olarak ilmin talipleri ve diğer âlimler için bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Mesela Ahmedî,

Mısır'da Molla Fenârî ve Hâcî Paşa ile beraber Şeyh Ekmelüddîn'den ilim tahsil etmiştir. Hatta burada beraberce tarikat şeyhlerinden keramet sahibi bir zatın ziyaretine gitmişlerdir. Bu zat Ahmedî'ye “*sen şair olacaksın*” Hacı Paşa'ya “*sen tıp ilminde mahir olacaksın*” ve Molla Fenârî'ye ise “*sen zahirî ve bâtinî ilimlere sahip olacaksın*” diyerek gelecekteki hallerini bir keramet eseri olarak haber vermiştir (KA, 32; KH, 180-181). Mühim âlimlerden olan Hayâlî Çelebi, Şeyh Şemsüddîn El-likâ'î'den *Mugni'l-lebîb* kitabını okumak için Kahire'ye gitmiştir. Bu gidişi üzerine zaten *Hâşiye-i Şerhü'l-akâ'id* adlı eserini kendisine ithaf etmemiş olması sebebiyle ona kırgın olan Fâtih Sultan Mehmed'in hatırı iyice kırılmıştır (A, 71). Fevzî, ilim tahsili için uzun müddet 'Arab, 'Acem ve Rûm memleketlerini dolaştıktan sonra Mısır'a yerleşmiş ve zamanını dinî ilimleri çalışmaya, ayrıca insanlara da eğitim vermeye hasretmiştir (A, 246). Âlim Hayâlî Efendi ise Mısır'da tavattun etmiş, burada fukarayı irşat etmekle meşgul olmuş ve evi zengin ve fakir herkesin uğrak yeri olmuştur (KH, 341).

Mısır'ın cazibe merkezi olmasının bir sebebi de burada meşhur Şeyh İbrâhim Gülşenî'nin dergâhının bulunmasıdır. Şeyh İbrâhim Gülşenî, hacca gitmiş ve ardından Şeyh Rûşenî'nin halifesi olarak Mısır'a gelmiştir (G, 87; S, 82). Burada avam ve havas herkes onun talibi ve müridi olmuş ve dergâhı dolup taşmıştır. Hatta ünü ta İstanbul'a kadar ulaştığında bu şöhret devlet erkanını rahatsız etmiştir. Bu sebeple İbrâhim Gülşenî tahkikat yapılmak üzere Kânûnî Sultan Süleymân tarafından İstanbul'a davet edilmiş ve yaşı yüze yakın olduğundan Mısır'dan tahtirevanla İstanbul'a getirilmiştir. Kânûnî Sultan Süleymân onunla bizzat görüşmüş ve ona hürmet edip duasını istedikten sonra Mısır'a geri dönmesine izin vermiştir. Şeyh, Mısır'a geri dönmüş ve burada vefat etmiştir (G, 87).

Pek çok şair ya bizzat İbrâhim Gülşenî'ye ya da onun ölümünden sonra halifelerine intisap etmek üzere Mısır'daki dergâha gelmiştir. Örneğin Sâlikî bir müddet Galata'da azaplık yaptıktan sonra Mısır'a İbrâhim Gülşenî kisvesiyle ve arzusuyla gitmiş, burada yaşamış ve vefat etmiştir (AÇ, 406). Feyzî ise ilim tahsilinde iken bunu bırakıp kalp tasfiyesi için Mısır'a gelmiş ancak burada sipahi olup devlet vazifelileri arasına girmiştir (A, 246). Lâyihî de aynı şekilde İstanbul'da danışment iken kalbini tasfiye edebilmek için her şeyini terk etmiş ve Hicâz, Şâm ve Mısır'ı dolaşmıştır (A, 260). Hicâz'dan Mısır'a hicrî 957 senesinde (M. 1550/1551) geldiğinde Şeyh İbrâhim Gülşenî dergâhında bir müddet kalmış, burada tevbe edip kanaat lokması ile iktifa etmiş

ve gözlerinden hasret ve pişmanlık yaşları Nil nehri gibi akmıştır (B, 170; KH, 727). Bu esnada burada beylerbeyi olan Cesîm ‘Alî Paşa ile de dostluk kurmuştur (KA, 201; AÇ, 322; A, 260). Sonrasında sabık Mısır beylerbeyi Cesîm ‘Alî Paşa veziriazam olduğunda onu kendisine hâce edinmiş ve ona bazı sultan vakıflarından vazife ayarlamıştır (KA, 201; AÇ, 322; A, 260). ‘Ârif’in babası ise Elkas Mirzâ ile Anadolu’ya geldikten sonra onun yanından ayrılmış ve Mısır’a gidip orada Şeyh İbrâhim Gülşenî’nin kızıyla evlenmiştir. Bu evlilikten de ‘Ârif dünyaya gelmiştir (B, 116; KH, 534). Gelibolulu ‘Âlî, ‘Ârif’ten başka Mısır’da doğmuş olan ve burada ikamet eden Muhyî-i Gülşenî’nin de İbrâhim Gülşenî hanedanına mensup olduğunu söylemektedir (KA, 267). Ayrıca Beyânî, Hayretî’nin Mısır’daki İbrâhim Gülşenî’ye matlası şu şekilde olan bir gazel gönderdiğinden bahsetmektedir (B, 58):

Ben de tapunda serverâ derbân olayın varayın

Ya ‘nî sa ‘âdet mülkine sultân olayın varayın²⁴

Gülşenîliğe ve Mısır’daki Gülşenî tekkesine “*Tekkeler, Zaviyeler ve Hankâhlar*” adlı bölümde daha ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

Mısır, en yüksek payedeki bir mevleviyet kadılığı olup “*Bilâd-ı Hamse*” kadılıkları arasındadır (Gür, 2017, s. 65-66). XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde bu vazifeye tayin edildiği söylenen pek çok kişi vardır. Bunların zaman zaman sadece burada kadılık yaptığı söylenmekte zaman zaman da bu vazifeden mütekait oldukları ya da bu vazifeyi yürütürken öldükleri dile getirilmektedir. Mesela Leys-zâde ve ‘Arab-zâde ‘Abdü’l-bâkî Efendi Mısır kadılığında (AÇ, 224, 460, 686; KH, 351, 633), Celâl-zâde Sâlih Çelebi ise Kahire kadılığında mütekait olmuştur (A, 68; AÇ, 555; B, 107; KH, 497). Ganî Şâm’daki vazifesinden sonra Kahire’ye kadı olmuş ancak bir müddet sonra bu vazifesinden azledilmiştir (B, 143; KH, 649). Ayrıca Mehmed Bey ile Manav ‘Abdî, Mısır’da (AÇ, 120, 498, 586), Mahmûd Çelebi, Kahire’de (KH, 759) ve Sabûhî, Reşîd’de kadı iken vefat etmiştir (AÇ, 561). Reşîd, Mısır eyaletine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 640). ‘Ârifî Mehmed ise Kâhire’de kadılık yapmış ve vazifesini tamamlayıp geri dönerken hayata gözlerini yummuştur (B, 117).

²⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey efendim, ben senin dergâhına varıp kapıcı olayım. Yani saadet memleketine varıp sultan olayım.

Mısır'a tayin edilen bazı kadılar hakkında bazen daha detaylı bilgiler de verilmektedir. Bu kadılardan birisi olan Müslim Çelebi Amasya'dan sonra uzun müddet mazul kalmış, en nihayetinde Kânûnî'ye sunduğu Farsça bir Bahâriyye kaside ile Mısır'da Mahalle kadılığını talep etmiştir. Padişah da bu şiir mukabilinde onu affetmiş ve onu buraya kadı olarak tayin etmiştir (AÇ, 343; B, 186; KA, 209; KH, 776). Kahire'de kadılık yapan Kınalı-zâde 'Alî Efendi ise bu vazifesi esnasında şehir ahali tarafından şefkati ve sahip olduğu faziletler sebebiyle çok sevilmiştir. Hatta Mısır'ın mühim âlimlerinden olan ve halkın kendisininin güzel, süslü ve kafiyeli konuşmasına hayran olduğu Bekrî-zâde, Kınalı-zâde'nin kadı olmasını tebrik etmek üzere yanına geldiğinde de bu tarzda konuşmaya başlamış, Kınalı-zâde'nin de kendisine aynı tarzda cevap verdiğini gördüğünde ise şaşkınlığını gizleyememiştir. Onun sözlerinin ne kadar belîğ ve beyanının ne kadar tatlı olduğunu anlamış ve onu övmüştür (KH, 595). Bunların haricinde şu'arâ tezkirelerinde Mâlikî'nin Kınalı-zâde 'Alî Efendi'den mülâzım olduktan sonra Kâhire'ye bağlı kazalarda ve özellikle Fiyume'de kadılık yaptığı, Bahâyî'nin ise Rumeli kazaskerliğini takiben Mısır kadısı olduğu bilgileri de verilmektedir (B, 40, 174; KH, 736).

XVI. yüzyıl tezkirelerinde anlatılan bir diğer hikâye ise Mısır kadılığına tayin edilen 'Arab-zâde'ye dair olandır. Mısır kadılığına tayin edilen iki 'Arab-zâde vardır. İlki Muhyiddîn Mehmed adındaki 'Arab Vâ'iz'in çocuklarından olan 'Arab-zâde Mehmed Efendi, ikincisi ise 'Alâeddîn 'Arabî Efendi'nin çocuğu olan 'Arab-zâde Abdülkadîr Efendi'dir (Akbayar vd., 1996a, s. 102; Aksoyak, 2021). Bu ikisinin babaları da Mollâ 'Arab diye meşhur olmuş, bu sebeple Muhyiddîn Mehmed'i ayırmak için ona 'Arab Vâ'iz denmiştir (Özcan, 2020, s. 240). Ancak her ikisinin de çocuklarının yine 'Arab-zâde lakabıyla anılması karışıklık meydana getiren bir husustur. Tezkirelerde geçen boğulma hikâyesi ise 'Arab-zâde Mehmed Efendi'nin başından geçmiştir. Buna göre Süleymâniyye Medresesindeki görevinin ardından Kahire'ye kadı olarak tayin edilen Arab-zâde Efendi, Mısır'a giderken yolda Gelibolu'ya da uğramış ve orada meşrebine ve tarikatına karşı olduğu Şeyh İbrâhim Gülşenî'nin halifelerinden olan Za'îfi'nin tekkesini yıktırıştır. Ayrıca kendi danışmentlerine de *"Mısır'a vardığımda o Gülşenî'nin tekkesini ve dervişlerini yeryüzünden silmek boynumun borcu olsun"* demiştir. Ardından da 'Ahdî'ye göre ilkbaharda, Gelibolulu 'Âlî'ye göre sonbaharda, 'Âşık Çelebi ile Kınalı-zâde'ye göre ise kara kışta İskenderiyye limanına giden bir gemiye binmiştir. O esnada Mısır'daki Gülşenîler bir belanın geldiğini hissederek hep

beraber bu belanın deffi için dua etmektedirler. Nitekim ‘Arab-zâde Efendi Mısır’a varamadan bir fırtına çıkmış ve onun yanı sıra seksen akçe ile Mısır’ın Menûf kazası kadılığına tayin edilen Dânişî de gemiye isabet eden bir dalga sebebiyle denize düşüp boğulmuştur. Fırtına öyle şiddetlidir ve herkes o kadar dehşete düşmüştür ki ‘Arab-zâde Efendi’nin gemiden düştüğü ancak birkaç gün sonra anlaşılmıştır. Makâlî ise bu gemi kazasından sağ kurtulanlar arasındadır (KA, 137; AÇ, 221; A, 154-155; B, 69, 160, 193; KH, 350, 492, 699-698-700, 786).

Şâh Çelebi Efendi de Mısır’da kadılık yapmıştır. ‘Ahdî onunla alakalı maddeyi tezkiresine eklediği esnada onun halen burada kadı olduğunu söylemekte, ‘Âşık Çelebi ise buradaki vazifesinden azledilip Edirne’ye tayin edildiği bilgisini vermektedir. Dahası ‘Âşık Çelebi, ‘Ahdî’ye nazaran onun bu vazifeye tayiniyle alakalı daha fazla bilgi vermektedir. Hatta onun Mısır’a gidişiyile ilgili “*udhulû Mısra (Mısır’a giriniz)*” şeklinde bir tarih bile düşürmüştür. Ona göre Şâh Çelebi Efendi, Mısır’a geldiğinde Bulak İskelesini allak bullak bulmuştur. Piramitlerin tepeleri şeytanların toplanma yeri olmuş, Karafeteyn zulüm ve işkenceyle afetlerin meydana geldiği yer haline gelmiş, Resafe şeriatın haricindeki uygulamaların merkezi olmuş ve Beyne’l-kasreyn ise kanun ve şeriatın icrasındaki noksanlıklarla bilinen bir mekâna dönüşmüştür. Şâh Çelebi Efendi tüm bu düzensizlikleri tadil ve geçmişte yaşamış imamlar ile salihlerin ruhlarını ise şad etmiştir (AÇ, 599; A, 68-69). Adı geçen bu mekânların hepsi Mısır’da ve özellikle Kahire’de yer alan mühim yerlerdir. Örneğin Bulak, eski Kahire’nin 2 km. kuzeybatısında, Nil nehrinin de batı kıyısında yer alan ve Mısır kadı naibi tarafından yönetilen bir şehirdir (Kallek, 1992, s. 387). Karafeteyn ise Karâfe olmalıdır. Karâfe ya da Karâfetü’l-kübrâ, güneydoğusunda yer alan Fustat ve doğusunda yer alan Mukattam tepeleri boyunca uzanmakta ve yaklaşık iki kilometre kuzeyinde de Kâhire yer almaktadır. Bu mezarlık aynı zamanda bir yerleşim yeri fonksiyonu da üstlenmiştir. Örneğin Fâtımîler devrinde burada hanedan mensuplarının mezarlarıyla çevrelenmiş şekilde birer cami, saray, hamam, bahçe, su deposu, fırın ve çarşı inşa edilmiştir. Eyyübîler devrinde bu mezarlıkta medreseler kurulmuş, ayrıca burada inşa edilen ve Salâhaddîn Eyyübî’nin ismini taşıyan bir komplekste de medrese, hamam, fırın ve dükkânlar yer almıştır. Memlûkler ise bu mezarlığı sufilerin yerleştiği kubbeli yapılarla doldurmuş, hatta buraya bir at ve deve pazarı da inşa ettirmişlerdir (Ibrashy, 2000, s. 42-44; Russel, 1939, s. 168). Beyne’l-kasreyn ise Kahire’nin özellikle Memlûkler döneminde büyük gelişme gösteren ve pek çok gösterişli yapıya ev sahipliği yapan en

nezih, en bayındır sokaklarından birisidir. Bu sokak pek çok kandil ile aydınlatılır, dükkânlarında etler, türlü türlü yiyecekler, tatlılar ve diğer şeyler satılır, insanlar ise burada şiirler okur ve eğlenceler düzenlerlerdi. Resâfe hakkında ise herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır (Yürekli, 2022, s. 227). Son olarak Mısır'a kadı olarak tayin edilmiş isimlerin alfabetik bir listesi Tablo 5'te verilmiştir:

Tablo 5: Mısır'a kadı olarak tayin edilmiş isimler

	Vazife Yeri	AÇ	KH	A	B	KA
'Arab-zâde 'Abdü'l-bâkî Efendi	Mısır	s. 460				
'Arab-zâde Mehmed Efendi	Mısır	s. 221	s. 350, 492, 698-700, 786	s. 154-155	s. 160	s. 137
'Ârifî Mehmed	Mısır				s. 117	
Bahâyî	Mısır				s. 40	
Celâl-zâde Sâlih Çelebi	Kahire (Mısır)	s. 555	s. 497	s. 68	s. 107	
Çivi-zâde	Mısır	s. 135				
Dânişî	Menûf (Mısır)	s. 221	s. 350	s. 154-155	s. 69	s. 137
Dülbend-zâde Mehmed	Kahire (Mısır)		s. 759			
Ganî	Kahire (Mısır)		s. 649		s. 143	
Kınalı-zâde 'Alî Çelebi	Mısır	s. 485	s. 595			
Leys-zâde	Mısır	s. 224, 686	s. 351, 633			
Ma'lûl Emîr Efendi	Mısır	s. 542				
Mahmûd Çelebi	Kahire (Mısır)		s. 759			
Mâlikî	Fiyume (Kahire / Mısır)		s. 736		s. 174	

Manav ‘Abdî	Mısır	s. 498	
Mehmed Bey	Mısır	s. 120, 586	
Müslim Çelebi	Mahalle (Mısır)		
Nişâncı-zâde Ahmed Efendi	Mısır		s. 166
Sabûhî	Reşîd (Mısır)	s. 561	
Şâh Çelebi Efendi	Mısır	s. 599	s. 69

Kadınların haricinde Mısır’da vazife yapmış olan bir diğer Osmanlı memuru da beylerbeyidir. XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Mısır’da beylerbeyi olarak vazife yapmış olan pek çok kişinin ismi geçmektedir. Bunlardan birisi olan ‘Alî Paşa Mısır beylerbeyi iken mütekait olmuştur (AÇ, 384). Dukakin-zâde Mehmed Paşa, vazifesine hicrî 960 senesinde (M. 1552/1553) tayin edilmiş, bu tayin üzerine Müdâmî makta beyti şu şekilde olan bir tarih söylemiştir (A, 271; B, 220; KH, 879):

Bu Müdâmî didi ana târîh

Devlet ile ‘azîz-i Mısır oldı²⁵

Dukakin-zâde Mehmed Paşa, etrafında edebî bir muhit de teşkil etmiştir. Bu muhite dâhil olan şair ve musikişinas Turak Çelebi onun musahiplerinden birisidir. Turak Çelebi, Halep’den itibaren Paşa ile beraber olup Mısır’a beylerbeyi olduğunda da onunla birlikte buraya gelmiştir. Sonrasında Paşa, o zaman Manisa’da sancak beyi olan Sultan II. Selîm’e kendi hizmetinde bulunan Turak Çelebi vasıtasıyla bazı hediyeler göndermiş, Turak Çelebi, Şehzade Selîm kendisini sevince Manisa’da kalmıştır (B, 220; KA, 272; KH, 879). Hadım Süleymân Paşa da aynı şekilde bir şairi kâtibi edinmiştir. Na‘tî sahip olduğu her şeyi terk edip Süleymân Paşa ile birlikte Mısır’a gitmiş ve onun divan kâtibi olmuş ve burada vefat etmiştir (AÇ, 379; KH, 861). Tezkirelerde Mısır beylerbeyliği yapmış bir diğer kişi olan İskender Paşa’nın ismi oğlu Dervîş Bey dolayısıyla geçmektedir. Buna göre Bina Emîni Hüseyin Çelebi’nin oğlu olan Ahmed,

²⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Müdâmî, Mehmed Paşa’nın beylerbeyi olması üzerine “Onun başına devlet kuşu kondu ve Mısır azizi oldu” şeklinde bir tarih düşürdü.

Mısır'a geldiğinde burada Mısır beylerbeyi İskender Paşa'nın oğlu Dervîş Bey ile tanışmış ve onunla birlikte Kudüs'e yaptığı bir seyahat esnasında ölmüştür (KH, 176).

Mısır'daki asayiş sorunlarını çözmek üzere geçici olarak bu vazifeye tayin edilen Makbûl İbrâhim Paşa da Mısır'da beylerbeylik yapmıştır. Ona intisaplı olan Celâl-zâde Mustafâ Çelebi bu vazifesi esnasında onunla birlikte sır kâtibi olarak Mısır'a gitmiş, hatta Celâl-zâde'nin kardeşi Sâlih Çelebi onların Mısır'a gidişi üzerine maktâ aşığıdaki şekilde olan bir tarih düşürmüştür (AÇ, 372, 554; KH, 496-497, 854):

Hâtif-i gaybî didi târihin ilhâm eyleyüp

Âsaf-ı devrân-ı 'âdil Mısırî âbâd eyleye²⁶

İbrâhim Paşa Mısır'dan döndüğünde ise Kandî bu dönüş için "*Halîl-i sâye-i sübhân geldi²⁷*" tarihini düşürmüştür (AÇ, 584), İstanbul'da kapıkulu olan 'Ârifî ise Paşa'ya bir kaside sunarak karşılığında Anadolu defterdarlığında tezkirecilik vazifesine tayin edilmiştir (AÇ, 446; B, 117; KH, 536). Diğer taraftan Gelibolulu 'Âlî'ye göre 'Ârifî kuloğullarından iken Mısır'a İbrâhim Paşa ile birlikte gitmiş, İstanbul'a dönüşünde de bölük halkı arasına katılmak arzusuyla devlet kapısına gelmiş ancak kendisine tezkirecilik vazifesi verilmiştir (KA, 169).

Mısır'da vazife yapan başka devlet görevlileri de olmuştur. Örneğin Câmî Bey Sultan II. Selîm'in atmacacı başı iken onun avlanmaya çok meyilli olmaması sebebiyle kenara çekilmiş, Mısır'a gidip buranın muhafazasındaki emirler arasına katılmış ve akabinde burada sancak beyi olmuştur (B, 46, KH, 259). Şîrî, bir müddet sancak beyliğini müteakip nikris hastalığına yakalanınca kendisine Mısır'da verilen tekaüt sancağında uzlete çekilmiştir. Buradaki sıcak havanın hastalığına iyi gelmesi sebebiyle birkaç yıl sağlıklı şekilde yaşadığından sonra da vefat etmiştir (AÇ, 618; B, 106; KH, 490). İstanbul'da sipahi iken Mısır'a giden Ra'dî, burada uzun zamandır padişah hizmetini görmektedir (A, 172). Kudsî Mısır vakıflarının defterdarlığını yapmış (AÇ, 580), Rumûzî ise Sipahi Oğlanı Bölüğüne geçtikten sonra burada muhasebeci olmuştur (A, 167).

²⁶ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Gayptan bir ses, bana ilham vererek şu tarihi söyletti: Zamanın adil veziri Mısır'ı bayındır kılsın

²⁷ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olan Halîl İbrâhim geldi.

Latîfi, Mısır’da yaşamasına yetecek kadar bir maaş aldığı kitabet vazifelerinde çalışmakta, ayrıca şiir ve inşanın yanı sıra ibadetle de meşgul olmaktadır (AÇ, 313; KA, 203). Hac dönüşünde Mısır’a gelen Mu’îdî ise burada beytülmal kâtibi iken vefat etmiştir (KA, 211). Mısır’da katiplik yapmış olan bir diğer kişi Câmî’dir. O, mukataa, ruz-nâmçe ve muhasebe hizmetlerinde uzun süre çalıştıktan sonra “*nâzıru’n-nüzzâr*” makamına kadar çıkmıştır. Ömrünün sonlarına doğru bir oğul sahibi olmuş ve “*bu çocuk benim halefîm olacak*” diye sevinmiştir. Ancak bu evladı genç yaşta vefat edince yaşadığı acıyı dindirmek için Mısır’da Vaiz Hüseyin Kâşifi’nin *Ravzatü’ş-Şühedâ*’sını tercüme etmeye girişmiştir (KA, 121-122). Lütü’llah Çelebi ise İskenderiyye’ye emin ve buradaki haslara nâzır olmuştur. Garîbî’ye göre Hekîmî öldükten sonra yetkililer oğullarından olan Lütü’llah Çelebi’yi Sipahi Oğlanları Bölüğüne almak istemişlerdir. Ancak o, bunu kabul etmediğinde gazaba uğramış ve başında bir çavuşla birlikte İskenderiyye’ye eminlik ve oradaki haslara nazırlık yapması için cebren gönderilmiştir. Burada, bu vazifesini ifa ederken de ölmüştür (G, 97). Kadılar dışında Mısır’da vazife yapmış olan bütün isimlerin listesi Tablo 6’da alfabetik bir şekilde listelenmiştir:

Tablo 6: Mısır’da vazife yapmış isimler

	Vazifesi	AÇ	KH	A	B	KA	G
Alî Paşa	Beylerbeyi	s. 384					
Câmî (Ahmed)	Katip / Nâzıru’n- nüzzâr					s. 121-122	
Câmî Bey	Sancak beyi		s. 259		s. 46	s. 233-234	
Celâl-zâde Mustafâ Çelebi	Sır katibi	s. 372, 554	s. 496- 497, 854				
Dukakin-zâde Mehmed Paşa	Beylerbeyi		s. 879	s. 271	s. 220	s. 272	
Hadım Süleymân Paşa	Beylerbeyi	s. 379	s. 861				
İskender Paşa	Beylerbeyi		s. 176				
Kudsî	Defterdar	s. 580					
Latîfi	Katip	s. 313				s. 203	

Lütfu'llah Çelebi	Emin / Nazır (İskenderiyye)			s. 97
Makbûl İbrâhim Paşa	Beylerbeyi	s. 372, 446, 554, 584	s. 496- 497, 536, 854	s. 117
Mu'îdî	Beytûlmal katibi	s. 352		s. 211
Ra'dî	Padişah hizmeti		s. 172	
Rumûzî	Muhasebeci		s. 167	
Semiz 'Alî Paşa	Beylerbeyi			s. 201
Şîrî	Sancak beyi (Tekâüt)			

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Mısırlı olduğu, Mısır'da doğduğu ya da burayla bir münasebeti olduğu söylenen bazı kişiler mevcuttur. Örneğin Sâfî mahlaslı Kâsım Paşa, Mısır'dan Anadolu'ya gelmiş mühim bir âlim olan Cezerî'nin kölesidir (KH, 494-495). Nigârî'nin atalarından olan Satranç-bâz Abdülkadîr de Mısırlıdır ve satranç konusunda öyle meşhurdur ki Fatih Sultan Mehmed onu adamlar gönderek zorla İstanbul'a getirtmiştir (A, 286). Muhyî-i Gülşenî ise Mısır'ın Kahire şehrinde doğmuştur ve Şeyh İbrâhîm Gülşenî'nin soyundandır (KA, 267).

Bütün bunların haricinde Mısır, çeşitli benzetmelerin de konusu olmuştur. Özellikle pek çok şahsiyet, tezkire yazarlarınca “*bazı hususiyetler ve hasletler Mısır'ının Yûsuf'u ya da Mûsâ'sı*” olarak tavsif edilmiştir. Mesela Kânûnî Sultan Süleymân hilafet Mısır'ının (S, 9), Sinân Efendi kolaylıklar Mısır'ının (KH, 824) ve Lem'î güzellik Mısır'ının Yûsuf'udur (B, 173; KH, 732). Lisânî ise fesahat ve beyan Mısır'ının “*yed-i beyzâ*” mucizesini gösteren Mûsâ'sıdır (KH, 729). Hz. Yûsuf ve Hz. Mûsâ'nın isminin yanı sıra bir makam olarak Mısır azizliği de bu benzetmelerde kullanılmıştır. Örneğin Sultan III. Murâd keremler Mısır'ının (KH, 85), Sinân Efendi fazilet, kemal ve irfan Mısır'ının (KH, 589, 885), Vâlî, kalpleri esir eden kemali ile güzellik Mısır'ının (A, 298), Sinân Paşa vezirler Mısır'ının (KH, 803), Zekeriyâ Efendi ise izzet Mısır'ının azizidir (KH, 820).

Mısır ve bu memleketin çağrıştırdığı manalar etrafında örüntülenen unsurlar, mecazî ve alegorik bir anlatım oluşturmak, dolayısıyla da ifade edilmek istenen şeyi anlaşılır kılmak ya da vurgulamak için kullanılmıştır. Misal olarak Latîfî, mukabilinde bir hediye almak için herhangi bir şaire kaside ya da gazel sunmanın Mısır'a şeker, Hindistan'a ise biber götürmekle eşdeğer olduğunu söylemektedir. Zira bu memleketler zaten söz konusu metaların en büyük üretim merkezleridir (L, 149). Kınalı-zâde Hasan Çelebi ise kendisine zamanında çok iltifat gösterilmemesine rağmen Hâce Sa'âdeddîn Efendi'nin onu alaka gösterip himaye ettiğini, bu sebeple de emel ve ümidinin daima onun ihsan Mısır'ına buğday almak üzere gittiğini söylemektedir (KH, 109). Kınalı-zâde, ayrıca Sultan II. Selîm'in Hz. Yûsuf gibi kardeşlerinden yana sıkıntı çektiği için Mısır azizi olmaya layık olduğunu (KH, 150), Mîrzâ Mahdûm'un ise Hz. Yûsuf gibi hapse atıldığını ancak saadet ve ikbal Mısır'ının azizi olması mukarrer iken bir müddet bu çileyi çekmesinin çok da mühim olmadığını da ifade etmektedir (KH, 811). Bunların dışında yine Kınalı-zâde, Mânî'nin nazik şairlik tabiatını, belagat ve fesahat Mısır'ında şeker yemek ile meşgul olan bir papağan şeklinde tasvir etmektedir (KH, 738). Tezkirelerin üçünde birden yer alan Belîğî'nin bir gazelinde de Mısır'ın ismi geçmektedir. Rûm memleketinde kahve içme revaç bulup da şarap kıymetten düştüğünde kahve hakkında kaleme alınan bu gazelin bir beytinde kahve, Mısır, Şâm ve Haleb'i gezdikten sonra Rûm'a gelen ve şarap kadehini eline alan fettan bir güzel olarak tarif edilmektedir (AÇ, 183; KA, 118; KH, 240):

Mısır u Şâm u Halebi gezdi gelicek Rûma

Ayagın aldı şarâbun o cihân fettânı

2.2.5. Şâm

Şâm, Dımaşk ya da Dımaşkuşşâm, Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün bölgelerinin ortak ismi olan Bilâdüşşam bölgesinin en önemli merkezlerinden birisidir. Şehir, “*Cebelüşarkî dağlarının doğu eteklerindeki Kâsiyûn dağı ile Bâdiyetüşşâm adı verilen çöl sahası arasındaki Gûta vahasında*” kurulmuştur. Osmanlı hâkimiyetine geçip bir paşalık olduktan sonra Dımaşk olarak bilinen adını bütün Suriye bölgesini ifade etmek için kullanılan Şâm ismine terketmiştir (Tomar, 2010, s. 311). Tezkirelerde Şâm, Cennet kokulu ve şerefli bir şehir olarak tasvir edilmektedir (KA, 95; KH, 309).

Bu şehri fetheden Yavuz Sultan Selîm'dir. 'Âşık Çelebi onun Mısır seferine çıkmadan önce *Hüsrev ü Şîrîn*'inden tefeül ettiğinden ve karşısına içinde Şâm isminin geçtiği beyitlerin geldiğinden bahsetmektedir (AÇ, 614). Söz konusu sefer başarılı olmuş ve Şâm'ın da aralarında olduğu pek çok şehir Kansu Gavri'nin ve Tomanbay'ın yapılan savaşlarda ölmesiyle Osmanlıların hâkimiyetine geçmiştir (KH, 139). Bu fetihden sonra Bâlî'nin (L, 144) ve Nihânî'nin de (L, 529) aralarında olduğu pek çok şair, tarihler düşürmüştür. Bunlara Mısır başlığı altında zaten değinilmiştir. Mısır'ın fethini müteakip geri dönüş yolunda Şâm'da kışlanmıştır. Halîmî Çelebi'nin ölümü de bu esnada vuku bulmuştur (KA, 95, KH, 309). Ayrıca bazı hadiseler bu fetihlerle aynı zamana denk gelmiştir. Mesela Sehâyî Şâm ve Haleb'in fethedildiği tarihlerde ölmüştür (L, 267). Bursalı Şemsî ise Yavuz Sultan Selîm Mısır seferine çıktığı ve Şâm ile Haleb'i fethettiği esnada Kefe'de kadılık yapmaktadır (L, 299; KA, 100). Bundan başka şair Garîbî, Cânbirdî Gazâlî ile olan savaşta şehit düşmüştür (S, 151). Bu savaş, Kânûnî Sultan Süleymân'ın tahta yeni geçtiği sıralarda Cânbirdî Gazâlî'nin isyan kuvvetleri ile Osmanlı ordusu arasında ve Şâm yakınlarındaki Mastaba'da vuku bulmuştur (Emecen, 1993, s. 142;).

Şâm, Haleb ile birlikte pek çok seyyahın, bilhassa da hacca gidenlerin güzergâhındaki bir duraktır. Örneğin Lâyihî, zahirî ilimler ile meşgul olan bir danışment iken fena yoluna süluk etmeyi arzulamış ve Şâm ile Haleb'i görmek, Hicâz'ı da ziyaret etmek üzere yola çıkmıştır (A, 260). Lütfî-i 'Acem, Hicâz'a gitmek üzere yola çıkıp yolda Mısır ve Şâm'ı ziyaret edenlerdendir. Bunun akabinde İstanbul'a gitmiş, bir müddet sonra tekrar Şâm'a gitmek üzere yola çıkmış ancak şehre vardığında vefat etmiştir (A, 262-263). Taşlıcalı Yahyâ hacca giderken 'Arab diyarını, Şâm'ı ve Haleb'i gezmiş ve Hz. Yûsuf'un yaşamış olduğu, Ken'an diye de bilinen Safed'de *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisini kaleme almıştır (AÇ, 288). 'Âşık Çelebi'nin atalarından olan Seyyid Nattâ' ise Timur'un elinde bir müddet esir kaldıktan sonra serbest bırakıldığında hacca gitmeye niyet etmiş ancak Safed'de hasta olup yatağa düşmüştür. İyileştiğinde ise burada evlenip döşekçilik yapmaya başlamış, sonrasında Sultan II. Murâd tahta geçtiğinde ismini işiterek onu İstanbul'a davet etmiştir (AÇ, 487). Safed, Şâm eyaletinde yer alan bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 648). Hâtemî, hacdan geri dönüş yolunda Şâm'a uğramış (KA, 240), Nigârî ise Ahmed Şemsî Paşa ile birlikte Şâm'a gitmiş ve burada bulunduğu müddet içerisinde hacca gidip gelme fırsatı bulmuştur (AÇ, 383). Diğer yandan Hicâz'a giden mahfillerden birisi de buradan gönderilmektedir. Örneğin Gubârî,

Şehzade Bâyezîd'in isyanından sonra hapsedildiği Yenihisâr'dan padişahın affıyla kurtulmuş ve Şâm'dan Hicâz'a gidecek kafilenin başına kadı tayin edilmiştir. Sultan, Hicâz'da mücavir olacağı için ona günlük kırk akçelik ulufe bağlattığı gibi ayrıca cebini de kızıl dinarla doldurmuştur (AÇ, 680-681).

Haccın dışındaki maksatlarla yola çıkan gezginler de Haleb ile birlikte bu şehre uğramaktadırlar. Mesela La'î seyahat yoluyla tıpkı Mısır, Şâm, Haleb ve Bağdâd gibi Şâm'ı da ziyaret etmiş (A, 263), Kâbilî ise Hicâz, Mısır ve Rumeli'nin yanı sıra Şâm'a da seyahat etmiştir (AÇ, 571). Celâl Çelebi ilk başlarda tımar ehli iken İstanbul'a gelip bir müddet burada ikamet etmiş ancak sonrasında devlet büyüklerinden mansıp beklemeyi terk edip Kalenderîlerle 'Arab diyarına, Şâm'a ve Haleb'e seyahat etmiştir. Sonrasında Hama'ya gelerek Hama beyi olan Ca'fer Beye musahip ve damat olmuştur (AÇ, 204; KA, 234; KH, 266). Şûrî uzun müddet Melamî olarak hayatını sürdürmüş ve nerede bir müzik sesi duysa semaya kalkmış, oynamıştır. Sonrasında bu cezbesi sakinleşmiş, tövbe etmiş ve zaman zaman Ka'be ve Tayyibe'de, zaman zaman da Mısır, Şâm ve Haleb'de uzlet halinde olmuştur (AÇ, 610). Mehmed Emîn ise İran'daki maceralı yolculuğundan sonra hacca gitmek üzere buradan ayrıлып Şâm'a gelmiştir. Burada defterdarlık vazifesini deruhte etmekte olan akrabası Şeyh Kemâl-zâde'nin hizmetine girmiştir (KH, 757).

Bu şehir, âlimlerin ve şairlerin de uğrak yeridir. Misal olarak Halîfe, buralardaki şeyhlere hizmet, ulema ile sohbet ve yöneticilerle musahabet etmek için memleketinden ayrılarak Haleb ile Şâm'a gelmiştir (A, 149). Mollâ Halîmî 'Acem'den Şâm'a gelmiş ve ömrünün geri kalanını burada geçirmiş olan marifet sahibi bir âlimdir (KA, 95). Bu şehirde yaşayan Zü'n-nûn ise gece gündüz Şâm şehrine gelen ilim ehli ile ve 'Arab, 'Acem ve Rûm şairleri ile ihtilat etmiş, bunların her birisinin dilini mükemmel şekilde öğrenmiş ve üç dil ile şiir söyleyecek kadar kendini geliştirmiştir (A, 160). Şair ve âlim 'Abdülvehhâb es-Sabûnî de Anadolu'ya gelmek üzere yola çıktıktan sonra Şâm'da ikamet etmiştir. Vefatı hicrî 954 senesinde (M. 1547/1548) burada vaki olmuştur (KH, 543).

Şâm, en yüksek payedeki bir mevleviyet kadılığı olup "*Bilâd-ı Hamse*" kadılıkları arasındadır (Gür, 2017, s. 65-66). Bu bağlamda 'Âşık Çelebi'ye göre Sultan II. Selîm şehzade iken onun yanında Konya ile Kütahya'da kadılık yapmış olan Vusûlî, bu esnada padişahın öyle çok himayesine mazhar olmuştur ki kadılık yaptığı kazaların

dereceleri mevleviyet ile Şâm ve Haleb'e eş addedilmiştir. Yani kadılık yaptığı yerler Devriye mevleviyetleri iken Bilâd-ı Hamse ve Mahreç mevleviyetlerine misil sayılmıştır (AÇ, 246).

Şâm'da pek çok kadı vazife yapmıştır. Bunların en meşhurlarından birisi İshâk Çelebi'dir. İshâk Çelebi, Sahn'da müderris iken Murâdiyye'den buraya gelen Yegân-zâde ile sıkıntılar yaşamaya başlamış, sonrasında hicrî 942 senesinin Zilhicce ayında (M. 05/06.1536) Şâm'a kadı olarak tayin edilmiştir. İlk başta kabul etmeyecek gibi olmuş ancak en nihayetinde kaderine razı olmuştur. Yola çıkmadan evvel söz konusu hadiseden memnun olmadığını hissettiren şöyle bir tarih düşmüştür (AÇ, 135-136; B, 25; KA, 108-110; KH, 190; L, 130-131):

Şehr-i zî'l-hiccede 'azmüm sefer-i Şâm oldu

Başladum yazmaga târîhini ahşâm oldı²⁸

Yola çıkıp Şâm'a yaklaştığında ve Sâlihiyye adlı mevki uzaktan görüldüğünde ise bu sefer öncekinin aksi bir meyli gösteren şu matlası kaleme almıştır (AÇ, 135-136; KA, 108-110; KH, 190):

Cennet kokusu gelmege başladı meşâmma

İrişe gibi kâfilemiz menzil-i Şâma²⁹

Onun bu şehre kadı olarak tayin edilmesine başka şairler tarafından düşülmüş tarihler de mevcuttur. Bunlardan birisi Sihri'nin "*Aldun yine Dımışkı kılıcun ile İshâk*" şeklindeki tek mısralık tarihidir (KH, 424). 'Âşık Çelebi, İshâk Çelebi'nin bu kadılığı esnasında yaşanmış iki anekdota yer vermektedir. Bunlardan ilkinde göre o, Şâm'da kadı iken günün birinde yanına bir kadın gelmiş ve ona Arapça "*ey kadı hazretleri, beni boşa*" demiştir. Bunun üzerine İshâk Çelebi aynı dilde ve bir hadis-i şerifi de iktibas ederek şu şekilde cevap vermiştir: "*Ey kadın, hadiste de buyrulduğu gibi 'Boşama yetkisi bacak elinde olandadır' yani kocandadır, benim elimde değil. Bu sözü Şâm kazasının kadısı ve muhabbet ve aşk memleketinin yerlisi olan İshâk söyledi*" (AÇ, 136). İkincisine göre de İshâk Çelebi, Şâm'daki bu kadılığı esnasında daha Sahn'da müderris

²⁸ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Zilhicce ayında Şâm seferine azmettim. Bu seferin tarihini yazmaya başladım ancak yazana kadar akşam oldu.

²⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Burnuma Cennet kokuları gelmeye başladı. Sanırım kâfilemiz Şâm menziline erişiyor.

iken sevdiği bir güzele aşk mektupları iletmeye, ona olan hasretini ve ayrılıktan doğan gözyaşlarını göstermek için dirhem ve dinar ve aşkının hâlâ revaçta olduğunu izhar etmek için de elbise ve sarık göndermeye devam etmiştir (AÇ, 252). Ayrıca bu vazifesi esnasında ona lalasının oğlu olan ve Sahn’da müderris iken de yanından ayrılmamış olan Hem-demî refakat ve hizmet etmiştir (AÇ, 237). İshâk Çelebi ömrünün geri kalanını Şâm’da kadı olarak geçirmiş ve bu vazifede iken vefat etmiştir (S, 61). Ölümünden önce kendi vefatına düşürdüğü şu tarihi okumuş ve can vermiştir (AÇ, 135-136; KH, 190):

Gelicek hâlet-i nez‘a didi târîhini İshâk

Yöneldüm cânib-i Hakka başum açuk yalın ayak³⁰

Şâm’da kadılık yapmış bir diğer meşhur isim Kınalı-zâde ‘Alî Efendi’dir. O, hicrî 971 senesinde (M. 1563/1564) Şâm’a kadı olmuştur. Hatta ‘Ahdî ve ‘Âşık Çelebi, tezkirelerine onunla alakalı maddeyi eklediği esnada halen buranın kadısındır (A, 69; AÇ, 485). Buradaki vazifesi esnasında keremi ve cömertliği ile meşhur olmuş, Şâm’ı saadete kavuşturmuştur. Bu esnada yazdığı *Ahlâk-ı ‘Alâ’î* adlı kitabı kendi güzel ahlakı gibi çok meşhurdur. ‘Alî Efendi ilmi ve irfanı ile tanınmıştır. Bir keresinde, Şâm âlimlerinden olmakla beraber aslen Mağribli olan, Şeyh Ebülfeth el-Mâlikî ile konuştukları esnada söz Mağrib’e gelmiş ve ‘Alî Efendi bu memleketin neredeyse her köşesini ona tarif etmiştir. Şeyh bunun üzerine ona Mağrib’e ne için gittiğini ve ne kadar süre kalıp da bu bilgileri edindiğini sormuş ancak onun bu bilgileri tarih kitaplarından edindiğini öğrendiğinde şaşkınlığa gark olmuştur. Bir keresinde de Şâm müftüsü olan ve Şâm ahalesince Süyûtî ve İbn Hacer’e eş görülen Şeyh Rızâüddîn bin Bedrüddîn ile aralarında, Hz. Yahyâ’nın kabrinde, bir ihtilaf vuku bulmuştur. Ebû Hayyân’ın *Sahibü’l-Keşşâf*’a itirazı ve şeyhin talebelerinden olan İbnüssemîn el-Halebî’nin de bu itiraza cevabı arasından hangisinin tercih edilmesi gerektiği konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. ‘Alî Efendi “*Ebû Hayyân itirazında insaflı değildir ve mutaassıp bir tavır takınmış, hâlbuki İbnüssemîn insaftan şaşmamış, muhakkik bir tavırla cevap vermiş ve dolayısıyla âriflerin kabulüne mazhar olmuştur*” diyerek İbnüssemîn’den yana olduğunu belirtmiştir. Şeyh Rızâüddîn ise Ebû Hayyân’dan yana taraf olmuş ve tartışma bu şekilde bitmiştir. ‘Alî Efendi eve döndüğünde de bu tartışma mektuplaşmalar ile devam etmiş ve Kınalı-zâde Hasan Çelebi’ye göre ‘Arab âlimleri ince fikirlerden

³⁰ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Can çekişme hali geldiğinde İshâk şu tarihi dedi: Hakkın canibine başım açık ve yalın ayak bir şekilde yöneldim.

mahrum olduğundandır ki bu tartışmanın galibi ‘Alî Efendi olmuş ve bütün Şâm uleması onun hakkını teslim etmiştir. Zaten Şâm ahalisinin hepsi onun faziletine şahittir ve her yerde onun methini etmektedirler (KH, 593-595).

‘Alî Efendi burada kadı iken hem o hem de oğlu Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Şâm’a gelen pek çok kişi ile görüşme fırsatı bulmuşlardır. Bunlardan birisi olan Bekâyî, ‘Alî Efendi, Şâm’da kadı iken buraya gelmiş, buradaki Mevlevîhane’de mesnevîhânlık yapmış ve hem onunla hem de oğlu Hasan Çelebi ile yakınlık kurmuştur (B, 39; KH, 237). Mirzâ Mahdûm, Şâm’a geldiğinde ise Kınalı-zâde ‘Alî Efendi çok sevinmiş, onun gelişini saadetin bizzat kendisi bilmiş ve “*bu Hüma kuşunu gökte ararken yerde bulduk*” diyerek şükretmiştir. Sonrasında ‘Alî Çelebi ve oğlu Hasan Çelebi ile Mirzâ Mahdûm arasında çok derin bir muhabbet hâsıl olmuştur (KH, 813-814). İstanbul’dan yola çıkıp Şâm’da mola veren bir hac kafilesinin kadısı olan Cevherî de bu şekilde Hasan Çelebi ile aralarında bir dostluk bağı kurulanlardandır (KH, 281). Kıbrıs fatihi Lala Mustafâ Paşa hicrî 972 senesinde (M. 1564/1565) Şâm beylerbeyi olduğunda Gelibolulu ‘Âlî ve Konyalı Dervîş onunla beraber, hizmetinde bu şehre gelmişlerdir. Burada Kınalı-zâde ‘Alî Efendi ve Hasan Çelebi ile bunlar arasında sarsılmaz bir dostluk peyda olmuş ve gurbet diyarında birbirlerinin sohbet arkadaşı olmuşlardır (KH, 357, 530). Kınalı-zâde ‘Alî Efendi, Gelibolulu ‘Âlî’ye çok büyük dostluk göstermiş ve onu haftada bir defa sohbet etmek üzere yanına davet etmiştir. Bu sohbetler esnasında hem Gelibolulu ‘Âlî’nin telif ettiği *Enîsü’l-kulub*, hem de Kınalı-zâde ‘Alî Efendi’nin üzerinde çalışmakta olduğu *Ahlâk-ı ‘Alâ’î* adlı eserlerden birer fasıl okunmaktadır. Kınalı-zâde ‘Alî Efendi kendi eserinden parçalar okurken Gelibolulu ‘Âlî’den bu eserde müdahale yahut taarruz edilecek bir yer görürse hemen söylemesini istemiş ve eklemiştir: “*Zira buradaki dostluktan maksat dostunun eserine düşman göziyle bakmaktır. Böylece beşeriyetin muktezasınca ortaya çıkan sehiv ve hatalar giderilmiş olur*”. Bu ikili bahsedilen şekilde bir haftanın ürünü birbirlerine okumakta ve eğer eserdeki bir hataya itiraz gelirse ve bu itiraz doğru değilse buna cevap vermeyi, doğruysa da hemen hatayı düzeltmeyi şart bilmektedirler. Bu meclislerde Kınalı-zâde ‘Alî Efendi hiçbir kibir eseri göstermeden Gelibolulu ‘Âlî’nin dile getirdiği hataları kabul etmiş ve hemen düzeltmek için çaba göstermiştir (KA, 174). Gelibolulu ‘Âlî’nin Kınalı-zâde ‘Alî Efendi’nin yanına geldiği gibi Vardar Yenicali Selmân da zaman zaman Gelibolulu ‘Âlî’nin yanına gelmiş ve ikisi baş başa sohbet etmişlerdir. Hatta burada Selmân, ‘Âlî’nin bazı eserlerine ulaşmış, bunları istinsah etmeye girişmiş ve söz konusu eserlerin

mütalaası esnasında tam anlayamadığı ince manaları ‘Âlî’nin de yardımıyla keşfetmeye çalışmıştır (KA, 229).

Kınalı-zâde ‘Alî Efendi’nin Gelibolulu ‘Âlî ile beraber Şâm’a gelen Dervîş ile aralarındaki muhabbet hiç bozulmamıştır. Hatta o Şâm’da pirifâni iken genç bir güzele âşık olup da bu aşkı herkesin malumu olduğunda ‘Alî Efendi ona,

Bâde-i ‘ışk u cünûna eyleyüp peymâne ser

Bir cevân ‘ışkına oldum mübtelâ pîrâne ser³¹

şeklindeki bir matla göndermiştir. Bunun üzerine Dervîş de ona Câmî’nin,

Meger ki pîr şudî terk-i ‘ışk kon Câmî

Ki men be- ‘ışk-ı tu pîrâne-ser cevân şudeem³²

şeklindeki maktanı göndermiştir (KH, 357). Emânî mahlaslı Mustafâ ise ilim yoluna girdikten sonra Şâm kadısı olan Kınalı-zâde ‘Alî Efendi’nin hizmetine girmiş ancak bir müddet sonra ilim yolundan ayrılarak şiire heves etmiştir (AÇ, 148).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde başka kadı ve naiplerden de bahsedilmektedir. Örneğin Muhîfî Efendi, talebesi olduğu Bûstân-zâde Mehmed Çelebi’nin Şâm’daki kadılığı esnasında onun naipliğini yapmış ve bir yandan da gece gündüz ilmî mütalaalar ile meşgul olmuştur (A, 272). Sinân Efendi, Haleb kadılığından azledilmesini takiben geri dönüş yolundayken bu sefer de Şâm’a tayin edilmiştir (KH, 450). Kireççi-zâde Ahmed Çelebi, Şâm’da kadı iken buradan mütekait olmuştur (AÇ, 682; KA, 179). Ganî ise Süleymâniyye Medresesindeki vazifesini takiben Şâm’a kadı olarak tayin edilmiştir (KH, 649). Mevleviyet kadıları olan bu kişiler dışında Şâm’ın kazalarında kadılık yapanlar da vardır. Mesela Sabûhî, Ba‘lbek’te kadılık yapmış ve bu vazifesini ifa ederken ölmüştür (B, 110; KH, 506). Beyânî, Havran kazasında kadılık yapmış (B, 42), Kîrâmî ise Rumeli’de uzun zaman kadılık yaptıktan sonra Anadolu kazaskeri olan Kınalı-zâde ‘Alî Efendi tarafından Hamâ sancağı kadılığına tayin edilmiştir (KH, 713). Bu yerleşim yerlerinin üçü de Şâm vilayetine bağlıdır (Sezen, 2017, s. 84, 325, 339).

³¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Aşk ve delilik şarabına başımı kadeh eyledim, bir gencin aşkına yaşlı başımla müptela oldum,

³² **Türkçe Çevirisi:** Ey Câmî, eğer yaşlı değilsen aşkı terk et, zira ben senin aşkın sayesinde şu yaşlı başımla gençleşiyorum.

Rızâyî mahlaslı Abdü'l-kerîm ise bir müddet müderrislik yaptıktan sonra payitahtlık payesiyle Kudüs'e kadı olarak tayin edilmiş ancak vazifesine giderken yolda vefat etmiştir (B, 76; KH, 388). Şâm'da eyalet ya da kaza kadılığı yapmış bütün isimler Tablo 7'de alfabetik şekilde listelenmiştir:

Tablo 7: Şâm'da kadılık yapmış isimler

	L	AÇ	KH	A	B	KA
Beyânî					s. 42	
Bûstân-zâde Mehmed Efendî			s. 748			
Celâl-zâde Sâlih Çelebi		s. 555	s. 497		s. 107	
Ganî			s. 649		s. 143	
İshâk Çelebi	s. 130	s. 135	s. 190		s. 25	s. 108-110
İsrâfil-zâde		s. 135				
Kâf Ahmed Çelebi			s. 784			
Kınalı-zâde 'Alî Efendî		s. 148, 485	s. 237, 281, 357, 530, 593, 813		s. 39	s. 174, 229
Kirâmî			s. 713			
Kireççi-zâde Ahmed Çelebi		s. 682				s. 179
Mehmed Çelebi Efendî (Meylî)			s. 817	s. 67	s. 198	
Mîrî		s. 358				
Rızâyî (Abdü'l- kerîm)			s. 388		s. 76	
Sabûhî			s. 506		s. 110	
Sinân Efendî			s. 450			

Kadılarinkine çok benzer bir vazife üstlenen bir diğer meslek grubu da müftülerdir. Müftünün fetva verirkenki vazifesi, şer'î bir hükmü kadıya ulaştırmak ve tebliğ etmektir. Ne var ki bu hüküm bağlayıcı değildir ve fetvayı alan kadı buna uygun

amel etmezse böyle yapması için zorlanamaz. Aynı zamanda müftülerin kadılar gibi verdikleri hükmü uygulamak için güç kullanma hakları da yoktur zira bu vazife siyasi değil ilmî bir vazifedir (Gür, 2017, s. 44-45). Bu kapsamda Abdülfettâh Efendi ve Fevrî Efendi, Şâm'da müftülük yapmışlar ve ikisi de bu vazifeleri esnasında vefat etmişlerdir (B, 154; KH, 662, 682).

Kadılar ve müftüler haricinde pek çok Osmanlı memuru Şâm'da vazife yapmıştır. Bunlardan ilk akla gelenler beylerbeyilerdir. Mesela sarayda yetişmiş olan Ahmed Şemsî Paşa, bazı ağıllıkları müteakiben Şâm'a bir milyon akçe ile beylerbeyi tayin edilmiş ve burada bir müddet vazife yapmıştır (AÇ, 606; B, 102; KH, 476). Nigârî de onunla birlikte Şâm'a gelmiş ve burada bulunduğu müddet içerisinde hacca gidip gelme fırsatı bulmuştur (AÇ, 383). Kıbrıs fatihi Lala Mustafâ Paşa, Kınıalı-zâde 'Alî Efendi'nin Şâm'a kadı olmasından bir sene sonra yani hicrî 972 senesinde (M. 1564/1565) Şâm'a beylerbeyi olmuştur. Bu esnada Gelibolulu 'Âlî ile Konyalı Dervîş de onun hizmetinde bu vilayete gelmiştir (KH, 357, 530). Paşa'ya buraya tayin edilmeden evvel intisap etmiş olan Zârî ise Konyalı Dervîş Efendi'nin yanında divan kâtibi olarak bu vilayete gelmiş, ayrıca burada Paşa'nın mühürdarlığını yapmıştır (A, 173). Pîrî Paşa, Şâm'a iki kere beylerbeyi olarak tayin edilmiş ve genç yaşlı bütün ahali onun yönetiminden memnun kalmıştır (A, 50). Ca'fer Bey Şâm vilayetine bağlı Hama livasında sancak beyi olarak vazife yapmıştır (AÇ, 204). Hayâtî ise İstanbul'da uzun zaman Hassa Haraç Eminliği ve imaret vakıflarında kâtiplik yaptıktan sonra Şâm ve Haleb'e sancak beyi olarak büyük bir servet sahibi olmuştur. Geri döndüğünde de Eyüp'te şehrin zariflerinin ve güzellerinin işret meclisleri için toplandığı bir mekân olan büyük bir bahçe ve köşk inşa ettirmiştir (AÇ, 272; KH, 312).

Künhü'l-ahbâr'ın tezkire kısmında anlatılan bir diğer anekdot da Celâl Çelebi'nin Şâm beylerbeyliğine tayin edilmesine dair olandır. Buna göre Celâl Çelebi, Sultan II. Selîm'in yanında musahip iken veziriazam, şeyhülislam vb. kimselere düşmanlık beslemesi sebebiyle padişahın gözünden düşmüştür. Sultan II. Selîm'in eşi, Sultan III. Murâd'ın ise annesi olan Nûrbânû Sultan, padişahın da izniyle Celâl Çelebi'nin eşine kocasının gezip gördüğü yerler arasında en çok nereyi sevdiğini sorarak ağzını aramıştır. Kadın, kocasının en çok Şâm'ı sevdiğini söyleyince padişaha bu haber ulaştırılmış ve hemen Şâm beylerbeyliği için hatt-ı hümayun Celâl Çelebi'ye ulaştırılmıştır. Söz konusu vaziflendirmenin yapılmasından iki gün evvel ise Celâl

Çelebi, hareme davet edilmiş ve hem ihsanlara mazhar olmuş hem de pek çok iltifat görmüştür. Öyle ki bu davranışlar onda padişahın yanındaki mevkiinin baki olduğu zannını uyandırmıştır. Ne zaman ki eline onun Şâm beylerbeyliğine tayin edildiğini bildiren belge ulaşmış, işte o zaman gerçeği anlamıştır. Hareme gidip padişahla görüşmüş, ona sadrazamla görüşmesi gerekip gerekmediğini sormuştur. Karşılığında “*evet, görüşesin, sadrazamımızdır, müracaat edesin*” cevabını almış ve bu cevap, kararın geri çekilmesine olan ümidini hepten yok etmiştir. Bir iki gün sonra Sokollu Mehmed Paşa’nın köşküne gitmiş ve önce memleketini ziyaret etmek, sonrasında Şâm’a gitmek için ondan izin istemiştir. Mehmed Paşa, bu teklifi olumlu karşılamış ancak aynı zamanda ona oğlu ile birlikte bir voyvodanın önden Şâm’a gitmesini ve bu belde ile birlikte oradaki Celâl Çelebi’ye ait hasları zapt etmesini önermiştir. Celâl Çelebi buna pek sıcak bakmamış ancak bu sefer de Mehmed Paşa, ikna etmek için ona ait haslardan bir kısmını oğluna bağışlamıştır. Bunun üzerine Celâl Çelebi gitmekten başka çare kalmadığını anlayıp son kez padişahla görüşmüş ve hem ondan hem de sadrazamdan armağanlar aldıktan sonra evvela Manastır’a gitmek üzere yola çıkmıştır. Ancak ne Şâm’a beylerbeyi olabilmiş ne de Manastır’a varabilmiş ve yolda ölmüştür (KA, 234-236; KH, 266).

Beylerbeyilerin dışında Şâm’da daha farklı vazifeler yürüten pek çok kişi vardır. Örneğin İstanbullu Seyfi, Şâm’da padişaha ait olan mülklerin defterdarı ve tarım arazilerindeki mahsulatın da koruyucusu ve zapt edicisidir. Bu hizmetteki başarıları saray tarafından takdir edilmiş ve bu vazifesinin ardından kendisine Anadolu defterdarlığı ihsan edilmiştir (KH, 458). Pîrî-zâde Mehmed Çelebi, Şâm’da muhasebeci olarak vazife yapmıştır. Hatta ‘Ahdî tezkiresine onunla alakalı maddeyi eklediği esnada halen bu vazifesini sürdürmektedir (A, 214). Lala Mustafâ Paşa Şâm’da bir imaret inşa ettirdiğinde ise Zârî’yi buranın kâtibi olarak nasbetmiş, bir müddeti müteakip Zârî buranın mütevellisi olmuştur. Ancak sonrasında bu vazifesini bırakarak bir zeamete tasarruf etmeyi tercih etmiştir (A, 173). Gamî, Kınalı-zâde Hasan Çelebi ile Beyânî, tezkirelerini yazdığı esnada ağır zeametle birlikte Şâm’da mütevellilik vazifesini yürütmektedir. Bu hizmetteki başarılarından olsa gerek Şâm’dan gönderilecek mahfille Hicâz’a gitmesi için padişah tarafından hicrî 984 senesinde (M. 1576/1577) şehre ulaştırılan kafiye ona hem caize hem terakki haberi hem de övgü getirmiştir (KH, 647). İlim yolundan feragat etmiş olan Vücûdî de Şâm’da kırk bin akçe gelirlili bir zeamete sahiptir (B, 225; KH, 893). Hızrî ise Sahn’da Taşkoprî-zâde’nin yanında ilim tahsilinde

ve danışman iken buradan ayrılıp çuha kıyafet ve börk giyip Şâm'daki Yeniçeri Bölüğüne katılmıştır (A, 150, AÇ, 646; KH, 335). Hüsrev yayabaşılıktan sonra Şâm dizdarlığına tayin edilmiş (KA, 241), Muhîfî Efendi ise “*cevâlî*”den kendisine bir miktar tekaüt akçesi ayırtıp Şâm'da mütekait olmuştur (B, 184; KH, 893). “*Cevâlî*”, Suriye'deki gayrimüslim erkeklerden alınan cizye manasına gelmektedir (Ayverdi, 2010, s. 193).

Şâmlı olan yahut bu şehirde dünyaya gelmiş toplamda dört kişi vardır. Bunlardan Zü'n-nûn ve Şâmlıoğlu Mustafâ Bey Şâmlıdırlar (A, 160; AÇ, 591; B, 99; L, 286). Nitekim ikincisi mahlasını bu şehirde dünyaya gelmesi sebebiyle Şâmî yapmıştır (KH, 459). Mahlasını Şâmlı olması sebebiyle Şâmî yapan bir diğer kişi ise Amasya'da sancak beyliği yapmış olan Mustafâ adlı kişidir ki listemizde Şâmlı olarak yer alan üçüncü kişidir (KH, 459). Zuhûrî ise Şâm vilayetinin doğusunda dünyaya gelmiştir ve Şâm'da Pîrî-zâde diye bilinmektedir (B, 115; KH, 527). İki kişi ise Şâm sınırları içerisinde hayatını kaybetmiştir. Ahmed, Dervîş Bey ile birlikte Kudüs'e yaptığı seyahat esnasında (KH, 176), Âzerî ise Şâm eyaletine bağlı bir sancak olan Hamâ'da hicrî 993 (M. 1585) senesinde vefat etmiştir (KH, 184).

XVI. yüzyıl tezkirelerinde Şâm'ın ve Şâm'a bağlı olan Safed sancağının isimleri, birkaç şiir parçası ile bir temsilde de geçmektedir. Örneğin Belîğî, Rûm memleketinde kahve içme revaç bulup da şarap kıymetten düştüğünde beyitlerinden birisinde kahvenin Şâm'ı gezip Anadolu'ya geldiğinden bahsettiği bir gazel kaleme almıştır. Bu gazele daha önceki başlıklarda değinilmiştir (KA, 118; AÇ, 183; KH, 240). Zuhûrî ise Sultan III. Murâd'ın Şâm'a bir adalet-nâme göndermesi üzerine on sekiz yaşında iken şu matlası yazmıştır (A, 214):

İrişdi şeh Murâd eyyâmı 'âlem kâme gelmişdür

*Begüm zulm itme 'uşşâka 'adâlet-nâme gelmişdür*³³

Ayrıca Latîfî, Şeyh İbrâhim Gülşenî'nin yanında olan bazı dervişlerin yanlış hareketleri yüzünden töhmet altında bırakılmayacağını “*Ken 'an 'dakilerin azgınlığı Hz. Nûh'un peygamberliğine zarar vermez*” diyerek bir temsil ile ifade etmiştir (L, 90;).

³³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Padişah olan Murâd'ın saltanat günleri erişti ve âlem coşkuya kapıldı. Beyim, aşıklara artık zulüm etme, zira adalet-nâme geldi.

2.2.6. Trablusşâm

Yavuz Sultan Selîm tarafından fethedilen Trablusşâm, 1574 senesine kadar Şâm vilayetine tâbi iken 1578 senesinden sonra ayrı bir vilayet olmuştur (Sezen, 2017, s. 761). Yavuz Sultan Selîm, ‘Arab vilayetleri fethedildikten sonra Trablusşâm’ın ilk yazım ve kayıt işlerini Fazlî’ye yaptırmıştır. Fazlî kitabet işini tamamlayıp bunu padişaha sunduğunda ise, padişah, henüz o huzurundayken, vezirlerine dönmüş ve “*sakın makam ve mevkiye layık adam yoktur demeyin, bundan daha iltifata yaraşır kişi mi bulunur, hemen bu zatı uygun bir makama yerleştirin*” demiştir (AÇ, 516). Fehmî ise bu seferin akabinde Trablusşâm’a nazır olarak tayin edilmiş ve bu vilayetin il yazıcısının kayıtlarını incelediğinde kendisine gelir olarak yazılan bir mansıbın olmadığını görmüştür. Bunun üzerine şair, söz konusu yazıcıya hitap eden, onun değerli değersiz her şeyi kendisine gelir olarak yazdığını ve kendisinden başka kimseye faydalanabilecek bir nesne bırakmadığını ima eden bir beyit kaleme almıştı. Bu il yazıcısı, her ne kadar isim belirtilmese de Fazlî olabilir (AÇ, 550). Diğer taraftan Sun’î Bey’e de Mısır seferinde büyük cesaret gösterdiği için Yavuz Sultan Selîm tarafından Trablusşâm’ın sancak beyliği ihsan edilmiştir. Sun’î Bey, bu padişahın saltanatı boyunca vazifesini sürdürmüştür (KA, 100; L, 334-335).

Osmanlı Devleti’nde eyalet kadılıkları “*mevleviyet*” suretinde tevcih edilmekte ve mevleviyetler de üç yüz ve beş yüz akçelik mevleviyetler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Beş yüz akçelik mevleviyetlere “*taht kadılıkları*” denilmekte olup bunlar devletin gayet ehemmiyet verdiği kadılıklardır (Gür, 2017, s. 65). XVI. yüzyıl şu’arâ tezkirelerinde Trablusşâm’a tayin edilmiş kadıların “*mevleviyet*”le ve “*taht kadılığı*” ile tayin edildikleri özellikle belirtilmektedir. Nitekim söz konusu tezkirelerden anlaşıldığına göre Trablusşâm kadılığı beş yüz akçelik bir taht kadılığıdır ve bu husus, burada vazife yapmış kadılardan bahsedilirken kullanılan “*pây-tahtlık*” ve “*taht kadılığı*” kavramlarıyla birlikte bilhassa vurgulanmaktadır. Misal olarak Sâni’î’nin Enbûb lakaplı, ilim ve marifetten arî olan ve bu halini ekâbire sunduğu, tuhaf ve saçma kelimelerle dolu her tarih ve beytinde izhar eden bir kardeşi vardır. Bu kişi, haiz olduğu söz konusu hususiyetlere rağmen büyük medreselerde müderrislik yapmış ve hatta Trablusşâm’a “*pây-tahtlık*” ile kadı olmuştur (KH, 500). Medhî de Beyânî’ye göre “*taht kadılığı*” ile Trablusşâm’da kadılık yapmıştır (B, 184). Geri kalan kadılardan

bahsedilirken ise sadece “*mevleviyet*” kavramı kullanılmaktadır. Örneğin Bahrî Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-şu‘arâ* yazıldığı esnada halen Trablusşâm’da “*mevleviyet*” ile kadılık yapmaktadır (KH, 233). Beyânî ise onun bu vazifesi esnasında Dürzîler tarafından katledildiği bilgisini vermektedir (B, 38). Ayrıca Mîrzâ Mahdûm da burada “*mevleviyet*”le kadılık yapmıştır (B, 196; KH, 812).

2.2.7. Yemen

Miladî 1539 senesinde Hadım Süleymân Paşa tarafından bir sancak olarak teşkilatlandırılıp eyalet olmasının temelleri atılan ve 1540 yılında da ilk beylerbeyinin tayin edildiği Yemen, 1568’den sonra bir ara Zeydî hâkimiyetine geçmiş ancak sonrasında Vezir Sinan Paşa tarafından tekrar fethedilmiştir (Bostan, 2013, s. 407-408). Hatta şu‘arâ tezkirelerine göre Paşa’nın hicrî 978 senesinde (M. 1570/1571) vuku bulan bu fethi üzerine Emânî “*Bi-hamdi’llâh yine feth oldu yümnün ile Yemen dirler*³⁴” ve Beyânî “*Yemen feth oldu makdemün ile*³⁵” şeklindeki tek mısralık tarihleri düşürmüşlerdir (B, 27; KH, 200). Ayrıca tezkirelerde bu vilayeti gezmiş yahut burada vazife yapmış olan bazı kimselerden de bahsedilmektedir. Mesela padişahın has adamlarından olan Mehmed Ağa ile birlikte Dervîş Hasan beraberce ‘Arab diyarını, Yemen’i ve Hicâz’ı gezmişlerdir (KH, 365). Şemsî hayatının bir devrinde ticarete girişmiş, bu münasebetle ‘Aden ile Yemen’e de gitmiş ve büyük bir tüccar olmuştur (L, 298). Babası padişahın makbul kullarından olan ve kendisi de Sipahi Oğlanları Bölüğünde yer alan Vahdetî ise Bölük Ağası olmak arzusuyla Yemen’e gitmiştir (A, 295).

Yemen vilayeti ve bu vilayette yer alan şehirler çeşitli benzetme ve tasvirlerde de kullanılmıştır. Örneğin ‘Âşık Çelebi, Bahtiyâr adlı bir Ermeni güzelinden bahsederken onun eşik taşının Yemen’den gelmiş bir akik ile aynı olduğunu söylemektedir (AÇ, 656). Aynı şekilde Kınalı-zâde de Cevherî’nin sevdiği güzel öldüğünde ayrılık acısıyla “*atîk-i Yemen-i pür-hûn*” yani Yemen’in kırmızı akiği gibi kanlı gözyaşları döktüğünü söylemektedir (KH, 280). Yine ona göre Sultan III.

³⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Hamt olsun senin uğurunla Yemen yine fethedildi diyorlar.

³⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Yemen adım atmanla fethedildi.

Murâd'ın sözleri sedefini yırtıp çıkan bir 'Aden incisi gibidir (KH, 82). Ayrıca Yemen vilayetindeki İrem ve Sabâ şehirleri de bazı şehirler ve kişiler tasvir edilirken birer güzellik unsuru olarak tezkirelerde kullanılmıştır. Bu iki şehirden birisi olan İrem şehri rivayetlere göre Yemen'de, Hadramut ile San'a arasında, Şeddâd tarafından inşa ettirilmiş bir şehirdir (Harman, 2000, s. 443). M.Ö. X. veya XI. yüzyıllarda Yemen'de kurulmuş bir devlet olan Sabâ ya da Sebe ise verimli toprakları ve bu toprakları sulayan kanalları ile meşhur olmuştur (Yiğit, 2009, s. 241-243).

Bu bağlamda en çok Kınalı-zâde Hasan Çelebi, yaptığı şehir tasvirlerinde bu iki efsanevî yerleşim yerinin ismini anmıştır. Örneğin ona göre Aydın sancağına bağlı bir kaza olan Tire, büyük kasabaların da büyüklerinden olup İrem şehrine benzemektedir. Onun güzel zeminindeki bahçeler, Sabâ şehrinin bahçeleriyle aynı tarz ve üslupta olup yeryüzünün gözü onun saadetli vücudu ile aydındır. Ayrıca bu safalı bahçeler, güzellikleri ile İrem ve Sabâ bahçelerinin gözünü bulandırmaktadır (KH, 556, 567). Bursa ve Bursa'nın gülistanları, Çin ve Hıtâ'da bulunup güzellerin tasvirleriyle süslü olan mabetleri ve İrem ve Sabâ bahçelerini kıskandırdığı gibi (KH, 724, 873) Ebher'in İrem şehrindekilere benzeyen her bahçesinde bulunan nazenin kasırlar da Çin'de bulunan tasvirlerle dolu mabetleri kıskandıracak derecede güzeldir (KH, 755). Siroz'un methine dair işaretler kâinat sayfalarında açıkça görülmekte ve onun çok safalı bahçelerinin kıskançlığından Sabâ memleketinin gülşenleri gönülleri yaralı bir şekilde medet istemektedir (KH, 769). Ayrıca 'Âşık Çelebi, Efşânçı Mehmed Çelebi'nin mütekait olduktan sonra İstanbul'da edindiği Efşâncı Bahçesi'nin servi ve şimşir ağaçlarının çokluğuyla direkli İrem bahçelerini kıskandıracak bir mahiyette olduğunu söylemektedir (AÇ, 432). Kınalı-zâde ise Hâce Sa'âdeddîn Efendi'yi hicrî 943 senesinde (M. 1536/1537) vaki olan doğumuyla âlemin her köşesini Çin'in güzel tasvirlerle süslü mabetlerinin kıskandığı birer İrem bahçesine dönüştüren bir zat olarak (KH, 118), Garîbî ise Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi İrem gülistanının bülbülü olarak tasvir etmektedir (G, 67).

2.3. Cezâyir-i Garb (Mağrib)

Cezâyir-i Garb yahut Mağrib diye de anılan Cezâyir, 1534 yılından itibaren Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet statüsünü almıştır (Sezen, 2017, s. 155). Şu'arâ

tezkirelerinde Cezâyir'in ismi umumiyetle buranın ilk hâkimi olan Barbaros Hayre'd-dîn Paşa'dan ve burada vazife yapmış olan diğer kişilerden bahsedilirken anılmaktadır. Mesela tezkirelere göre Yetîm, Barbaros Hayre'd-dîn Paşa ile Oruç Reis'in Mağrib ve Frengistân taraflarında kâfirler ile yaptıkları gazaları parlak bir eda ve pak lafızlarla nazmetmiştir (L, 567). Ayrıca Paşa vasfında kaleme aldığı kasidede onu Cezâyir'in efendisi, Batı emirlerinin şahı ve düşman ordusunun saflarını yaran yiğitler arasında bir savaş kahramanı olarak tavsif etmiştir (KA, 224).

Bunun dışında yukarıda söylendiği gibi tezkirelerde burada vazife yapmış diğer kişilerden de söz edilmektedir. Örneğin 'Înâyetullah son derece kabiliyetli birisi iken afyona müptela olması sebebiyle akıllı bulanmış, zihni kuvvetten düşmüş ve bu sebeple ancak Cezâyir-i Garb eyaletinde kadı olabilmıştır. Sonrasında düşmana esir düşmüş, bir şekilde kurtulup tekrar Cezâyir'e geldiğindeyse Tilimsan'a talip olarak öldüğü hicrî 971 senesine (M. 1563/1564) kadar burada vazifesine devam etmiştir (KH, 619). Tilimsan, Mağrib eyaletindeki Vahran sancağına bağlı bir kazadır (Sezen, 2017, s. 155;). Yakînî ise mülâzım olduktan sonra "*semt-i kazâya*" yönelmiş ve Cezâyir-i Garb'da kadılık yapmıştır. Ölümü de bu vazifesini sürdürmekte iken vaki olmuştur (B, 240; KH, 937). Bu ikisinin haricinde İskender Çelebi ise Cezâyir'de defterdar olarak vazife yapmıştır (KA, 197). Son olarak da Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Şeyh Ebulfeth el-Mâlikî'nin Mağrib'den olduğunu ifade etmektedir (KH, 594).

2.4. Çin

"Hitay veya Hitâ, Sarı Nehir ile Çin Seddi arasındaki bölgenin adı olup merkezi Pekin idi. Hoten, Turfan'ın güneybatı eyaleti durumundaydı ve İslâm kaynaklarında bütün Kuzey Çin ve Doğu Türkistan'ı içine alacak şekilde kullanılıyordu. Çin veya bazı nüshalarda geçen Mâçin ise (Sanskritçe Maha-Çin: Büyük Çin) Çin'in geri kalan kesimini ifade ediyordu" (Taşağıl, 1998, s. 405). Bununla beraber bu coğrafya, XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde belli bir kişinin memleketi olan ya da bu kişinin seyahat ettiği ve gördüğü somut bir yer olarak yer almamaktadır. Bir tek 'Ahdî, Seydî 'Alî Reis'in başarısız Hind seferinden sonra Osmanlı memleketine geri dönmek için çıktığı yolda uğradığı yerleri sayarken bunların arasına "*Çin ü Maçin*"i de eklemiştir. Oysa Seydî 'Alî Reis'in gittiği yerler arasında Çin ile Maçin yoktur. Burada söz konusu mekân

isimleri uzaklığı vurgulamak için kullanılmıştır. Çin'in aynı şekilde uzaklığı vurgulamak için kullanılışı Latîfi'nin Kânûnî Sultan Süleymân'ı övdüğü esnada da görülmektedir. Ona göre Kânûnî Sultan Süleymân'ın himmeti karşısında çok uzak olan Çin serhaddi ve yeryüzünün nihayeti bir anlık, belki bir adımlık yoldur (L, 50; A, 255).

Bunun dışında Çin, hep resim ve nakış sanatları çerçevesinde kullanılmaktadır. Çin, mahir ressamların bulunduğu bir memleketdir ve güzel tasvirlerle süslenmiş pek çok tapınağa sahiptir. Bu bağlamda 'Âşık Çelebi, bir nakkaş olan Rahmî hakkında konuşurken onun eline kalem ve kâğıt alması gerekmediğini, duvarlara ve kapılara yüzünün aksi düşse ortaya Çin'in bir suretinin ortaya çıkacağını söylemektedir (AÇ, 588). Çin'in bu hususiyetlerini belki de en çok Kınalı-zâde şairleri tasvir ederken kullanmaktadır. Kınalı-zâde'ye göre Hâce Sa'âdeddîn Efendi dünyaya geldiğinde âlemin her köşesi Çin'in güzel tasvirlerle süslü mabetlerinin kıskandığı birer İrem bahçesine dönüşmüştür. Onun güzel ahlakının kokusu öyle hoştur ki böyle bir kokuyu seher vaktinde hiçbir nesim Tübbet ve Hıtâ'dan getirmemiştir (KH, 117-118). Diğer taraftan Sâ'î nakkaşlıkta öyle ustadır ki Çin tasvirleri onun nakışlarına hayran kalmış, onu çokça övmüş ve kalemiyle ortaya koyduğu eserleri gördükçe parmaklarını kaldırarak şahadet getirmişlerdir (KH, 412). Nakış'ın çok güzel ve değerli tasvirleri ise Çin ve Hıtâ nakkaşlarının Erjeng'ine eşdeğerdir ve gönüller genişleten kaleminden Çin nakkaşları hayran iken renkler saçan kabiliyetinden ise Hıtâ nakkaşlarının gönülleri cansız birer surete dönmüştür (KH, 863-864). Ayrıca meşhur nakkaş Manî, Nigârî'nin çizdiği tasvirleri görse Çin resimleri gibi hayran olur ve Çin ile Hıtâ'daki resim atölyelerinin ustaları onun kara kalemle yaptığı resimleri inceleseler put gibi cansız birer surete dönüşürler (B, 213). Bir nakkaş olan Penâhî ise diğer meslektaşları arasında Çin nakkaşları gibi misilsizdir (A, 121).

Kınalı-zâde Çin motifini şehirleri tasvir ederken de kullanmaktadır. Örneğin Bursa, Çin ve Hıtâ'da bulunup güzellerin tasvirleriyle süslü olan mabetleri ve İrem ile Sabâ'nın bahçelerini kıskandırmaktadır (KH, 724). Ebher, İrem'e benzeyen bir köşedir ve bu kasabanın İrem şehrindekilere benzeyen her bahçesinde bulunan nazenin kasırlar, Çin'de bulunan tasvirlerle dolu mabetleri kıskandıracak derecede güzeldir (KH, 755). Edirne'nin toprağı ise insandaki gayreti arttıran bir şekilde Tibet miskinde ve Tatar nefesinde olduğu gibi misk, amber ve reyhan kokmaktadır (KH, 856). Şehir içi yapıların tasvirinde de bazen Çin motifi kullanılmaktadır. Mesela Seydî 'Alî Reis'in Galata'da

inşa ettirdiği kasır, nakış ve tasvirleriyle Çin'in güzellerin resimleriyle dolu mabetlerini kışkırtmaktadır (KH, 706). Son olarak Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Allah'ın "Sâni'" oluşunu tasvir ederken onun tahrir ettiği her Rûmî ve Hıtâ'î varak karşısında akıl ve mantık tapınağının nakkaşlarının hayret içerisinde kaldığını ifade etmektedir (KH, 69).

2.5. Deşt-i Kıpçak

"*Deşt-i Kıpçak*", zamanında Kıpçak Hanlığı'nın hüküm sürdüğü coğrafyaya verilen isimdir. Bu coğrafya, doğuda İrtiş ırmağından başlayıp batıda Karpat dağlarına kadar dayanıyor, güneyde Kırım'ı içine alıyor, Hazar Denizine, Aral Gölüne ve Siriderya'ya uzanıyor, kuzeyde ise Orta İdil bölgesinde sonlanıyordu (Biol, 1991, s. 1). "*Deşt-i Kıpçak*", XVI. yüzyıl tezkirelerinde tek bir yerde geçmektedir: Molla Ma'sûm doğum yeri olan Horasan'dan ayrılarak seyahat yoluyla Deşt-i Kıpçak üzerinden İstanbul'a gelmiştir (KH, 791). Deşt-i Kıpçak'ta yer alan Kırım'a ise şu'arâ tezkirelerinde genişçe yer verilmiştir. Bu sebeple Kırım'a bir alt başlık olarak yer verilecektir.

2.5.1. Kırım

Kırım, batısı ve güneyi Karadeniz, doğusu ve kuzeyi de Azak denizi ile çevrili olan ve bir berzahla karaya bağlanan bir yarımadadır ("Kırım", 2022, s. 447). Kınalı-zâde'ye göre bu yarımada, İran ve Tûrân memleketleri arasında Cennet'ten işaretler taşıyan ve insandaki gayreti arttıran bir makamdır (KH, 549). Ayrıca o, *Tezkiretü's-şu'arâ*'sında Mollâ Kırımî ile Fâtih Sultan Mehmed arasında geçen ve Kırım memleketine dair olan bir konuşmayı aktarmaktadır. Buna göre Fâtih Sultan Mehmed, Mollâ Kırımî ile beraberce at sürdükleri, bir yandan da sohbet ettikleri bir zamanda ona Kırım'ın mamur iken ve içinde fetva vermeye kadir dört yüz mollâ var iken neden kısa zamanda harap olduğunu sorar. Mollâ ise buna yalancı, altına düşkün ve kötü huylu bir vezirin kendisine tabi olan adamlarla alakalı kötü tedbirinin ve ilim ile ulemaya karşı gerekli riayeti göstermemesinin sebep olduğunu söyler. Bunun üzerine Fâtih, o esnada orada olmayan Veziriazam Mahmûd Paşa'yı yanlarına çağırır ve ona meseleyi anlatarak bütün bu kötülüklerin bir vezirin başının altından çıktığını, ulemaya riayetin âlemin bekasına sebebiyet verdiğini, bu sebeple onun da âlimlere hürmet edip onların şanını

yüce etmesi gerektiğini ifade eder. Mahmûd Paşa ise buradaki esas suçlunun böyle bir adamı kendisine vezir olarak tayin etmesi sebebiyle sultan olduğunu söyler, Fâtih de ona hak verir (AÇ, 458; KH, 549). Öte yandan Kırım'ın hükümdarları olan Kırım hanları da etraflarında edebî bir muhit teşkil etmişlerdir. Mesela Tâlibî Kırım hanına intisap etmiş ve onun övgücülerinden olmuş ümmî bir şairdir (L, 349).

2.5.1.1. Kefe

Kırım yarımadasında bulunan Kefe de büyük memleketlerden birisidir (AÇ, 226). Önceleri Cenevizlilerin kolonileri arasında bulunan Kefe, 1475'te Fâtih Sultan Mehmed'in düzenlediği sefer neticesinde diğer koloniler ile birlikte Osmanlı eline geçmiş ve burada bir sancak kurulmuştur ("Kırım", 2022, s. 448). Bu şehrin ismi, XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde pek çok münasebetle zikredilmektedir. Bunlardan birisi bazı şehzadelerin burada valilik yapması ve bu esnada bazı şairleri yanlarında kâtip, defterdar vb. görevlerle bulundurmalarıdır. Örneğin şair Zihnî, Sultan II. Bâyezîd'in oğlu Şehzade Mehmed Kefe'de vali iken onun yanında defterdar olarak vazife yapmıştır. Şehzadenin yanında bulunan erkânın iftiharî ve mutemedidir (L, 234; KH, 377). Diğer taraftan Zihnî ile alakalı *Künhü'l-ahbâr*'ın tezkire kısmında iki madde mevcuttur. Bunlardan birisinde Şehzade Mehmed, Şehzade Bâyezîd'in, diğerinde ise Yıldırım Bâyezîd'in oğlu olarak gösterilmektedir (KA, 36, 74). Oysa Yıldırım Bâyezîd'in yedi oğlundan adı Mehmed olan tek oğlu Çelebi Mehmed'dir ve ona da valilik yapması için Amasya sancağı verilmiştir. Kânûnî'nin oğlu olan Şehzade Bâyezîd'in ise Kefe'de valilik yapmış bir oğlu yoktur (Uzunçarşılı, 1975, s. 661).

Yavuz Sultan Selîm, yaşanan taht savaşlarından sonra Kefe'ye gidip burada mutasarrıf olmuş iken askerinin ve beylerin isteğiyle Şehzade Ahmed yerine İstanbul'a gelip tahta oturmuştur (KH, 130). Kânûnî Sultan Süleymân da Kefe'de valilik yapmıştır. Hatta o, Kefe'ye gittiğinde Ece-zâde Muhyîddîn Mehmed Çelebi de Trabzon'daki kadılık görevini Kefe'ye naklettirerek onunla beraber bu şehre gelmiştir³⁶ (AÇ, 497).

³⁶ *Meşâ'irü's-su'arâ*'nın bu kısmında bir karışıklık mevcuttur. 'Âşık Çelebi, Fahrî Çelebi'nin babasının adının "Mehmed" olduğunu ve Trabzon'da kadılık yaptığını söylemiş, Fahrî Çelebi'nin başka bir adının olup olmadığına ise değinmemiştir. Hal böyle iken bir anda şehzade Süleyman'ın Kefe'ye gitmesi üzerine Mehmed Çelebi'nin Trabzon'daki kadılığını Kefe'ye naklettiğini aktarmaktadır. Geri kalan kısımda da hep bu isme atıfta bulunarak söz konusu zatın kariyerine dair bilgiler vermektedir ki bunlardan birisi de onun Sahn'da müderris iken vefat ettiği (AÇ, 497). Oysa Sahn'da müderris iken vefat eden kişi Fahrî Çelebi'dir. Nitekim diğer bütün tezkireler de onunla alakalı bu bilgiye kesinlikle değinmektedirler (B,

Şehzade valilerin yanı sıra XVI. yüzyıl tezkirelerinde Ece-zâde’de olduğu gibi pek çok kişinin Kefe’de vazife yaptığı söylenmektedir. Mesela Dervîş Çelebi Kefe’de kadılık yapmış ve buradaki vazifesi esnasında vefat etmiştir (AÇ, 226). Selikî ise Kefe taraflarında olan Mankub kazasında kadılık yapmış, hatta buraya tayin olduğu duyulduğunda dostları onunla “*sen artık ‘menkûb (talihsiz, felakete uğramış)’ bir kadı oldun*” diyerek şakalaşmışlardır. ‘Âşık Çelebi’ye göre bu şakalaşma ona uğursuzluk getirmiş ve süresi dolup da bu vazifesinden azledildikten sonra kara yoluyla İstanbul’a dönerken malı ve ailesiyle birlikte geride hiçbir iz bırakmaksızın ortadan kaybolmuştur (AÇ, 435; KH, 445).

Bursalı Şemsî, Yavuz Sultan Selîm Mısır seferine çıkıp Şâm ile Haleb’i fethettiği esnada, Sadrî ise Kânûnî Sultan Süleymân’ın tahta çıktığı tarihlerde Kefe’de kadılık yapmaktadır (L, 299, 328; KA, 100; B, 102; KH, 474). Zeynî ise Rodos’un fethedildiği tarihlerde Kefe’de sancak beyliği yapmaktadır. Hatta matlası şu şekilde olan “*lâle*” redifli gazelini de burada sancak beyi iken kaleme almıştır (L, 255-256):

Devr-i gülde düşmeyüp elden ayağı lâleniün

Bezm-i gülşende yanar par par çerâğı lâleniün³⁷

Medhî, Ebussu’ûd Efendi’den mülâzım olmasını takiben ilim ehlinin ve müderrislerin hizmetlerinde bulunmuş, en nihayetinde Kefe’de müftülük vazifesini ifa etmiştir (B, 183; KH, 769). Garîbî ise Bursa’daki mütevellilik vazifesini müteakip Kefe’de Hassa Haraç Emîni olmuş, hatta burada beraberlikleri olduğu Kefe kadısı Dımışkî-zâde’yi, bendinin Türkçe’ye tercümesi “*Elhamdülillah, en azından eşek Dımışkî-zâde değilim. Haydar soyunun inkârcılarından değilim*” şeklinde olan Farsça

145; KH, 653; L, 401; S, 63) Bu karışıklığın sebebi hem babanın hem de oğulun isimlerinden birisinin “*Mehmed*” olmasıdır (Akbayar, 1996a, s. 505; Akbayar, 1996b, s. 1108). *Sicill-i Osmânî*’ye göre baba Ece-zâde Muhyîddîn Mehmed Çelebi Kefe’de kadılık yapmıştır, dolayısıyla kadılığını Kefe’ye aktaranın o olduğu söylenebilir. Öte taraftan bu eserde oğul Ece-zâde Fahreddîn Mehmed Çelebi’nin Kânûnî Sultân Süleymân’ın tahta çıkışından sonra Bursa kadılığı yaptığı da söylenmektedir (Akbayar, 1996, s. 505). Babası ise Yavuz Sultân Selim tahta geçtiğinde Bursa’ya kadı olarak tayin edilmiş, yine onun devrinde azledilmiş ve mazul iken vefat etmiştir (Alp, 2021, s. 477). Dolayısıyla ‘Âşık Çelebi her ikisi de Bursa kadılığı yapmış olan baba ile oğulu birbirine karıştırmıştır. Önce Kefe’ye, sonra da Yavuz Sultân Selim tarafından Bursa kadılığına tayin edilen Ece-zâde Muhyîddîn Mehmed Çelebi’yi anlattıktan sonra bir anda sanki aynı kişi hakkında konuşuyormuş gibi Sahn müderrisi iken ölen Ece-zâde Fahreddîn Çelebi’ye geçmiştir (AÇ, 497).

³⁷ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Gül devrinde yani bahar mevsiminde lalenin kadehi elden düşmez ve gül bahçelerinde kurulan meclislerle kandili par par yanar.

bir şiir ile hicvetmiştir (AÇ, 689):

Bi-hamdillah Dımışkî-zâde-i har nîstem bârî

Yekî ez münkirân-ı âl-i Haydar nîstem bârî

Bunların haricinde Kefe ismi, *Künhü'l-ahbâr*'ın tezkire kısmında Gelibolulu 'Âlî'nin yazdığı bir şiirde kullandığı “*pervâz-ı lâle (pervazlı ya da saçaklı lale)*” adlı çiçekten bahsederken geçmektedir. O, bu lalenin Kefe'ye mahsus olduğunu söylemektedir ve söz konusu çiçeğe şu beyitte yer vermiştir (KA, 132-133):

Çeşm-i tâtâra karşı hatt-ı rûyun âşikâr

*Pervâz-ı lâledür Kefeden Rûma yâdigâr*³⁸

Son olarak XVI. yüzyıl tezkirelerinde Kefeli olduğu söylenen üç kişi vardır: Bekâyî, Tâlibî ve Hüseyin Çelebi (L, 349; AÇ, 183; B, 55; KH, 237, 523).

2.6. Frengistân

XV. yüzyıla ait ilk Osmanlı kaynaklarında çok sık geçen Frenk kelimesi Macarlar hariç diğer Katolik hıristiyanları, özellikle Venedikliler'i belirtmek üzere kullanılmıştır. Dursun Bey, Engürüs (Macaristan) dışındaki Avrupa ülkelerini Frenk tabiriyle andığı gibi bu topraklara da Frengistân demektir. Ayrıca Osmanlı ordularının karşısındaki müttefik hıristiyan güçlerinden bahsedilirken sık sık 'Frenk askeri, Frenk beyleri' gibi adlandırmalar yapıldığı görülür. Özellikle Cem Sultan olayı sırasında Frenk ve Frengistân kelimeleri iyice yaygınlık kazanmıştır” (Şakiroğlu, 1996, s. 197).

Bir tek Garîbî, tezkiresindeki Ahmed Paşa maddesinde İstanbul'daki bir hamamda tellak olan on ila on iki yaşlarındaki bir çocuğun Frenk olduğunu ve onun Frengistân'dan geldiğini belirtmektedir (G, 74). Bunun dışında umumiyetle ya Avrupa'ya seyahat edenlere ve kaçanlara değinilirken ya da buraya düzenlenen seferler anlatılırken Frengistân'dan bahsedilmektedir. Misal olarak Mesîhî-i Ermenî ticaret maksadıyla Venedik'e gitmiş ve burada Frenk güzellere müptela olup bütün sermayesini bu yolda harcamıştır. Bu sebeple Anadolu'ya geri dönmek imkânsız hale gelince çaresiz kalarak Venediklilerin yaşam tarzını benimsemiş ve muallimlik yaparak Venedikli çocuklara Farsça ve Türkçe okuma ile yazmayı öğretmiştir (AÇ, 359). Baba Dıraz ise seyahat sevdasına düşüp şeyhi olan İbrâhim Gülşenî'den izin aldıktan sonra Frengistân'a doğru

³⁸ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Tatar'ın gözüne karşı yüzündeki ayva tüyü apaçık görünmektedir. Nasıl ki saçaklı lale, Kefe'den Anadolu'ya yadigârdır.

yola çıkmıştır. Frengistân'a ticaret yapmak üzere gidip gelen tacirlerin aktardıklarına göre Venedik taraflarında bir manastıra ruhbanlar tarafından keşiş olmak üzere kabul edilmiştir ve Garîbî tezkiresini yazdığı esnada halen burada ikamet etmektedir (G, 88).

Cem Sultan da taht savaşını kaybettikten sonra deniz yoluyla Frengistân'a kaçmış ve burada vefat etmiştir (L, 102). Beyânî, Cem Sultan'ın taht kavgasını kaybettikten sonra Frengistân'a gitmek üzere yola çıktığını ancak Rodos kalesine vardığında kurtuluştan ümidini keserek burada karar kıldığını ve vefat ettiğini iddia etmekle beraber tarihî gerçeklik onun Frengistân'a vardığıdır (B, 13). Buraya geldiğinde Frenk yöneticiler onu güzelce karşılamışlar ve ona Nitse/Niçe şehrinde kalacak bir yer vermişlerdir. Hatta bu şehir hakkında Cem Sultan'ın şöyle bir beyti vaki olmuştur (AÇ, 213-214):

'Acâ'ib şehri imiş bu şehir-i Nitse

Ki kalur yanına her kişi n'itse³⁹

'Âşık Çelebi'nin imlasıyla Nitse ya da Niçe, Fransa'daki Nice şehridir ve Cem Sultan'ın Villefranche'yi takiben götürüldüğü ikinci yerleşim yeridir. O, burada dört ay kalmıştır (Şakiroğlu, 1993a, s. 284). Burada iken matlası şu şekilde olan bir kaside yazmış ve bunu Anadolu'ya göndermiştir (AÇ, 214; KH, 156). Gelibolulu 'Âlî ve Latîfi ise bu kasideyi Sa'dî'ye isnat etmektedirler (KA, 56; L, 273):

Câm-ı Cem nûş eyle ey Cem bu Frengistândur

Her kulun başına yazılan gelür devrândur⁴⁰

Latîfi, bunun dışında Cem Sultan'ın Sultan II. Bâyezîd ile şiirler vasıtasıyla mektuplaştığını ve bu şiirlerde Frengistân'da çektiği sıkıntıları anlattığını aktarmaktadır (L, 102). Cem Sultan ve musahipleri, Nice'de "*Cem Bahçesi*" diye anılan bahçede ıyş ü işret ile vakit geçirmişlerdir. Onun musahiplerinden birisi olan Sa'dî Çelebi bu esnada Cem Sultan'ın divanını istinsah etmiş ve sonuna "*Sa'dî bin Mustafâ*" şeklinde bir kayıt ve tarih düşürmüştür (AÇ, 423; B, 90; G, 76-77; KA, 56; KH, 429; L, 272-273). 'Âşık Çelebi'ye göre Cem Sultan abisine af dilemek için Sa'dî vasıtasıyla mektuplar

³⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Bu Nitse şehri çok acayip bir şehirmiştir. Kim ne yapsa yanına kalıyor.

⁴⁰ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Mitolojik İran hükümdarı Cem'in kadehinden iç ey Cem, burası Frengistan'dır. Kaderin hükmü gereği her kulun başına alınma yazılan gelir.

göndermiş ancak bu talebi kabul görmemiş ve Sa'dî casusluk suçuyla idam edilmiştir. Sonrasında Cem Sultan da zehirli bir usturayla tıraş edilmek suretiyle suikaste uğramıştır (AÇ, 214; KH, 156). Cem Sultanın nişancısı, sır kâtibi, musahibi ve hem savaşta hem de barışta vefalı yoldaşı olan, Frengistân'a da onunla birlikte giden Sa'dî'nin yanı sıra Sehâbî, La'î, Haydâr ve Kandî-i Sirozî de Cem'in yanında buraya gelmiş, hatta Kandî-i Sirozî burada vefat etmiştir (AÇ, 213-214; KA, 53; KH, 313; L, 204; S, 121-122). Onun ölüm haberi ile birlikte terekesini Frengistân'dan Anadolu'ya getiren kişi ise musahiplerinden Haydâr Çelebi'dir (KA, 53; KH, 313, L, 204).

XVI. yüzyıl tezkirelerinde en çok sözü edilen memleketlerden birisi de Engürüs yani Macaristan'dır. Macaristan, her ne kadar Osmanlı tarihçileri tarafından doğrudan Frengistân içerisinde sayılmamışsa da Avrupa'da yer alıyor olması dolayısıyla bu başlık altında zikredilmiştir. Tezkirelerde Macaristan'dan edilen bu bahislerin çoğu Kânûnî Sultan Süleymân'ın Macaristan'a düzenlediği sefer hakkındadır. Örneğin İskender Çelebi, Kânûnî, Macaristan seferine çıktığında Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'inden tefeül etmiş ve karşısına şu beyit çıkmıştır (AÇ, 614):

Alur ednâ kulı Eflâk u Rûsı

Kemîne çâkeri sar Üngürüsü⁴¹

Buranın fethi üzerine pek çok kişi tarih düşürmüştür. Mesela Basîrî, düşürdüğü tarihte İslam dininin yardımcısı olan Sultan Süleymân'ın dergâhına feleğin yaygı olduğunu, onun cihadını işiten Cebraîl'in hal diliyle onu methettiğini ve sultanın Macaristan'ı fethettiğini ifade etmiştir (KH, 236):

Anunçün dindi fethine bu târîh

Bilâd-ı Engürüs eyledi feth⁴²

Mu'ammâyî ise hicrî 936 senesinde (M. 1529-1530) vuku bulan bu fethi "*Feth oldu külli Engürüs⁴³*" şeklindeki tek mısralık tarihi düşürmüştür (KH, 793). Ayrıca Bâkî,

⁴¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** O öyle yücedir ki onun sıradan ve aşağı mertebedeki kulları bile Eflak, Rusya ve Macaristan memleketlerini ele geçirebilirler.

⁴² **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Bu yüzden onun bu fethi için "*Macaristan beldelerini fethetti*" şeklinde bir tarih düşüldü.

⁴³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Macaristan'ın tamamı fethedildi

Kânûnî Sultan Süleymân mersiyesine şöyle bir beyit dercetmiştir (KH, 223):

Baş egdi âb-ı tîgine küffâr-ı Engürüs

Şemşîr-i gevherini pesend eyledi Freng⁴⁴

Macaristan'a yapılan akınlar Kânûnî'nin düzenlediği seferden sonra da devam etmiştir. Misal olarak Kınalı-zâde, Macaristan kâfirlerinin hayat binasının Yahyâlı Mehmed Bey'in vebaya benzer şiddeti yüzünden ayaklar altına alındığından ve onun rüzgâr gibi giden atının fırtınasından bu beldenin dalalet üzerine vücut bulan esasının yıkılmaya yüz tuttuğundan bahsetmektedir (KH, 904). Bundan başka Macaristan'ın ismi XVI. yüzyıl tezkirelerinde Nebâtî'nin on beş yıl burada esir kalması ve Vâlihî'nin âşık olduğu güzelle birlikte olan ve vaaz ettiği camiye gelen rakibini kürsüden inerek Engürüs yapımı bir bıçakla kovalaması dolayısıyla geçmektedir (AÇ, 360; B, 223;).

Frengistân'ın bir diğer mühim şehri Viyana'dır. "*Tuna'nın sağ kıyısına yakın bir yerde, buraya dökülen Wien nehrinin iki tarafında düz bir alanda kurulmuş olan*" Viyana'yı Osmanlılar, Macarca'dan ödünç alınan Beç ismiyle anmışlardır (Beydilli, 2013, s. 113). Bu şehre ve Alman memleketine düzenlenen seferlere de tezkirelerde değinilmektedir. Örneğin Kudsî Viyana seferinden döndüğü tarihlerde vefat etmiş (L, 428), Feyzî ise Viyana seferine giderken kendi kulları tarafından malına tamah edilerek katledilmiştir (KH, 688; L, 424). Hayretî Peç (Viyana) seferine "*Şâhum kızıl almayı ay vây ile toldurdu⁴⁵*" tarihini düşürmüş (AÇ, 275), 'Aşkî'nin ise yeniçeri iken Alman seferi esnasında öldü diye ulufesi kesilmiş, bunun üzerine o da yeniçeriliği bırakarak sufi olmuştur (KA, 173).

Frengistân'a düzenlenen seferler şairler tarafından telif edilen pek çok eserin mevzusu olmuştur. Mesela Yetîm, Barbaros Hayreddîn Paşa ile Oruç Reis'in Mağrip ve Frengistân taraflarında kâfirler ile yaptıkları gazaları parlak bir eda ve pak lafızlarla nazmetmiştir. Dahası Barbaros Hayreddîn Paşa vasfında kaleme aldığı bir kasidede de onunla birlikte "*milket-i Efrenci*" yani Frenk memleketini yakıp yıktıklarını ve buradaki kiliselerin çanlarına ot tıkadıklarını söylemektedir (KA, 224; L, 567). Sâlih Çelebi, Edirne'deki Serâciyye Medresesine müderris olduktan sonra tatil günlerinde ilmî

⁴⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Macaristan kâfirleri onun su gibi akan kılıcına baş eğdiler ve Frengistan onun mücevherli kılıcını beğendi.

⁴⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Padişahımız Kızıl Elma'mız olan Viyana'yı ah vah ile doldurdu.

mütalaalardan bıkkınlık geldiğinde kafasını dağıtmak ve keyiflenmek için Kânûnî Sultân Süleymân'ın Belgrat, Rodos, Budin ve Macaristan seferlerini Makbûl İbrâhim Paşa adına kaleme almıştır. Böylece onun himayesini de kazanmıştır (AÇ, 555; KH, 496). Sa'dî Çelebi ise hicrî 940 senesinde (M. 1533/1534) Körfüz adasının fethi için düzenlenen seferde ulak olarak vazife almıştır. Bu esnada yoluna giderken at üstünde “*Feth-i mülkü'l-Efrenç ü hatf-ı mülkü'l-Efrenç*”⁴⁶ tarihini düşürmüştür (AÇ, 427).

Doğrudan Avrupa'da yer almasa da Aziz Yahyâ Şövalyelerine ait olması sebebiyle Frenk toprağı sayılabilecek olan Malta adası da başarısız geçen bir kuşatmaya sahne olmuştur. Şu'arâ tezkirelerinde bu kuşatmaya, dolayısıyla da Malta'ya dair kaleme alınmış iki şiir parçası mevcuttur. Rahmî tarafından yazılan ve Malta seferine çıkmış olan padişah gemisini tasvir eden ilk şiirin maktası şu şekildedir (AÇ, 590):

*'Adûyı Rahmiyâ bir lokma eyler çekse bir demde
Sürinür sînesi üstine gûyâ şekl-i ejderdür*⁴⁷

Dâ'î ise bu sefer ile alakalı beyitlerinden birisi şu şekilde olan bir şiir kaleme almıştır (AÇ, 221):

*Feth olmadı diyü sakın olma melûl kim
Ma'lûmdur Uhudda nice olduğu haber*⁴⁸

2.7. Hindistan, Sind

Hindistan, “*Uman deniziyle Bengal körfezi arasında, kuzeyde Himalaya sıradağlarından güneyde Hint Okyanusu'na doğru giderek daralan bir üçgen biçiminde uzanır*” (Erinç, 1998, s. 69). Sind ise Hindistan'da ve Arap coğrafyacılarına göre Umman deniziyle Keşmir dağları arasında yer alan tarihî bir bölgedir (Özcan, 2009, s. 242). XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde bu iki bölge farklı şekillerde geçmektedir. Bunlardan birisi Osmanlı Devleti'nin Hind denizinde düzenlediği birkaç sefere dairdir.

⁴⁶ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Frenk mülkünün fethi, Frenk mülkünün ölümü.

⁴⁷ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey Rahmî, gövdesi üstünde sürünmesi sebebiyle bir ejderhaya benzeyen bu gemi, düşmanı bir anda ve bir lokmada yutabilir.

⁴⁸ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Malta fethedilmedi diye sakın üzülme zira Uhud'da neler yaşandığı malumdur (Uhud savaşı kaybedilse de bu hezimet büyük zaferlere vesile olmuştur).

Söz konusu seferlerden ilkin Seydî ‘Alî Reis, Kânûnî Sultan Süleymân’ın İran seferine çıktığı esnada düzenlemiş ancak bu sefer başarısız olmuş ve o, Gûcerat’a düşmüştür. Dolayısıyla Rûm’a kara yoluyla geri dönmek zorunda kalmış ve bu seyahati esnasında Deylem ile ‘Acem’in yanı sıra Hindistan ve Sind’den de geçmiştir (KA, 166, 196; A, 255; B, 162; KH, 706). Bir diğer sefer de Hadım Süleymân Paşa tarafından Hind sahillerine düzenlenendir. Gelibolulu ‘Âlî, Mollâ ‘Ârif’in bu seferi iki bin beyitlik bir mesnevi ile anlattığını söylemektedir (KA, 166).

Hindistan ile Sind, deniz seferlerinin hedefi olmalarının yanı sıra seyyahlar ve tacirler için de bir cazibe merkezidirler. Mesela Molla ‘Îmâd, Anadolu’ya gelmeden evvel Hindistan ve Sind diyarlarını (A, 229-230), Nahîfî ise ‘Arab ve ‘Acem diyarlarının yanında Hindistan’ı gezmiştir (S, 90). Şemsî bir tacirdir ve Hindistan, Hoten, ‘Aden ve Yemen gibi memleketlerde ticaret yapıp çok mal mülk sahibi olduktan sonra İstanbul’a dönmüştür (L, 298-299). Ayrıca Hindistan, kaçaklar ve alıp başını gidenler için de bir çekim merkezidir. Örneğin Mehmed Emîn ile Kâdî-zâde İran’dan kaçmışlar ve Hindistan’a gitmek amacıyla Basra’ya varmışlardır. Burada Kâdî-zâde vefat etmiş, bunun üzerine Mehmed Emîn tek başına gemiye binip Hürmüz’e yönelmiş ancak sonrasında Hindistan’a gitmekten vazgeçerek geri dönmüştür (KH, 755). Fenârî-zâde Ahmed Paşa, Fâtih Sultan Mehmed tarafından oğlu Şehzade Bâyezîd’i yoldan çıkardığı gerekçesiyle öldürülmek istenirken şehzadenin yardımıyla Hindistan’a kaçmıştır (S, 38). Hakikî Bey ise Bağdâd’da kullar ağası iken beylerbeyi olan Hızır Paşa ile bazı konularda anlaşmazlıklar yaşamış ve Bağdâd’ı terk edip Hindistan’a gitmiştir (A, 89).

Hindistan zenginliğin, ilmin ve âlimlerin de merkezi olup tıpkı Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi hami sultanlara sahiptir. Misal olarak Hindistan’daki Bâbürlüler hükümdarı Celâlî’-d-din Ekber Şah, Mekke’deki fakirlere ve mücavirlere Celalî adlı altın paralarından göndermiş, Nihâlî de onun için bir kaside yazıp Hindistan’a ulaştırmıştır. Buradan Ekber Şah’ın uzak memleketlerdeki cömert bir patron olarak görüldüğü anlaşılmaktadır (B, 218; KH, 877). Diğer taraftan Bâbürlü hükümdarı Mekke’ye ihsanlarını gönderdiği gibi Fâtih Sultan Mehmed de Hindistan’daki Hâce-i Cihân lakaplı âlime her yıl bin flori göndermektedir. Bunun yanı sıra o, yüksek ilimlerde eser telif etmeye kadir ve çeşitli fenlerde mahir âlimleri Hindistan’da yahut Sind diyarında olsalar dahi iltifat eden mektuplar gönderip, çeşitli makam ve mevkiler verip ve nice mal harcayıp Anadolu’ya getirtmek için de uğraşmıştır (L, 98-99).

Hindistan, yukarıda zikredilen bütün bu hususların haricinde benzetmelerin, karşılaştırmaların ve mecazların da konusu olmaktadır. Örneğin Latîfi, Kânûnî Sultan Süleymân'ın yanında Hindistan hükümdarının siyahî bir köle ve Sind diyarının efendisinin de aşağı derecedeki bir hizmetkâr olduğunu söylemektedir (L, 108). Ayrıca mukabilinde bir hediye almak için herhangi bir şaire kaside ya da gazel sunmanın Mısır'a şeker, Hindistan'a ise biber götürmekle eşdeğer olduğunu dile getirmektedir. Zira bu memleketler zaten söz konusu metallerin en büyük üretim merkezleridir (L, 149). Kınalı-zâde Hasan Çelebi ise marifetin iltifata tabi olduğunu anlatırken belagat Hindistan'ındaki papağanı konuşuranın lütuf ve ihsan şekeri olduğunu (KH, 109), Ümîdî'den bahsederken de onun belagat Hindistan'ındaki şeker sözlü bir papağan olduğunu ifade etmektedir (KH, 208). Bundan başka Şemsî Ahmed Paşa'nın ise şair ve belîğ kişilerle alakadar olarak fesahat Hindistan'ı kuşlarının cihan kafesinde konuşur olmasını sağladığına değinilmektedir (KH, 475). Son olarak Hindistan'ın bir uzaklık ifadesi olarak kullanıldığı da vakidir. Mesela Kapudan Sâlih Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa Lahsâ'da beylerbeylik yapmış ve buradaki adaletli yönetiminin namı ta Hindistan'a kadar ulaşarak pek çok kişinin duasını almasına sebep olmuştur (A, 53).

2.8. Rûm

Osmanlılar, Rûm kelimesini hem coğrafi olarak dar manada Anadolu topraklarını (mülk-i Rûm), geniş anlamda ise Osmanlı memleketini tanımlamak, hem de bu coğrafyada yaşayanları tarif etmek için kullanmışlardır. Nitekim Rûmî ifadesi de hem Anadolu hem de Osmanlılı manalarını karşılamaktadır (Avcı, 2008, s. 225). XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde daha ziyade Osmanlı memleketine tekabül etmekle birlikte her iki manada da kullanılmıştır. Mesela Mevlânâ Celâleddîn'in 'Acem'de Mollâ-yı Rûm, Rûm ikliminde ise Mevlânâ Hünkâr olarak bilindiği (G, 66), Keşmîr-zâde Yahyâ'nın (Mîrî) Rûm diyarının nakibüleşraflığını yaptığı (B, 196) ya da Timur'un ordusuyla Rûm'a sefer düzenlediği (AÇ, 226) söylenirken Rûm'dan maksat daha çok Osmanlı memleketidir. Aynı şekilde Garîbî'nin Kayseri civarında ikamet eden İslâm oğlu Süleymân Bey'in oymağından ve Rûm vilayetinde Safevî taraftarı olan Kızılbaşlar'ın umumî olarak bu oymaktan çıktığından bahsederken kastettiği Osmanlı memleketidir (G, 92).

Tezkirelerde zaman zaman Rûm'un Batı Anadolu ve Rumeli topraklarını vasıflandırdığı da görülmektedir. Misal olarak Kınalı-zâde, Sinân Çelebi'nin Rûm kasabalarında kadılık yaptığını (KH, 451), Beyânî ise Rumeli'de kadılık yaptığını söylemektedir (B, 97). Benzer şekilde Kınalı-zâde, Bi'atî'nin Kalenderîlere katılarak seyahat maksadıyla Rûm memleketine geldiğini söylemektedir (KH, 249). Oysaki *Gülşen-i Şu'arâ*'da yazdığına göre o, Diyârbakırlıdır ve buradan ayrılarak Edirne'ye gelmiştir (A, 124). Dolayısıyla bu tanımlamaya göre Diyârbakır gibi Doğu Anadolu'da yer alan şehirler Rûm memleketine dâhil değildir. Ayrıca 'Âşık Çelebi'ye göre İran seferinin ardından Amasya'da kışlayan Osmanlı ordusu burada çıkan Yeniçeri ayaklanmasının akabinde çok oyalanmadan Rûm'a dönmüştür. Görüldüğü üzere burada da Amasya Rûm'a dâhil edilmemiştir (AÇ, 275).

Diğer taraftan Osmanlı Devleti, Rûm saltanatı şeklinde, sultanları ise Rûm sultanları olarak tavsif edilmektedir. Nitekim Yavuz Sultan Selîm'in tahta geçişi "*Rûm saltanatının tahtına oturması*" şeklinde ifade edilmektedir (KH, 481). Gelibolulu 'Âlî ise aynı devir içerisinde Horasan padişahının 'Alî Şîr Nevâyî ve Osmanlı sultanının da Mahmûd Paşa gibi vezirlere sahip olmalarını talihin saadetli bir cilvesi sayarken Osmanlı padişahı yerine "*Hudâvendigâr-ı Rûm*" tabirini kullanmaktadır (KA, 59). Aynı şekilde Kânûnî Sultan Süleymân'ın 'Acem'e düzenlediği sefer esnasında onunla beraber olan Fevrî, bu esnada ona bir beytinde kendi başının yârin yüzündeki bene musahhar olması gibi Rûm sultanının da bu kez Kızılbaş alacağını söylediği bir gazel sunmuştur. Bu gazelin matlası şu şekildedir (KA, 263):

Musahhar oldı hâl-i rûy-ı yâre bağrımın başı

Diyâr-ı Rûm sultânı bu kez alur Kızılbaş

Latîfî ise Kânûnî Sultan Süleymân'ın zaferler kazanan kılıcıyla pek çok düşmanı kılıçtan geçirip çeşitli hükümdarların memleketlerini Rûm mülküne kattığı gibi aynı zamanda ağız kınından dil kılıcını çekip söz mülkünü de fethettiğini dile getirmektedir: "*Lâbüd tîğ-ı feth-i âyât-ı zafer-beyyinâtı 'idâd-ı a'dâyı kesr idüp memâlik-i mülûki mülk-i Rûma zamm itdüğü gibi niyâm-ı dehândan tîğ-ı zebân çeküp suhan vilâyetinün fâtihi ve âyet-i 'adl ü ihsânun şârihi olmuşdur*" (L, 51).

Ayrıca bütün bu resmî olmayan coğrafi nitelermelerin yanı sıra Rûm, bir de Osmanlı idarî yapılanmasının bir parçası olan bir vilayetin adıdır. Bu vilayet, 1519

senesine kadar Amasya-Çorum, Sivas-Tokat, Sonisa-Niksar ve Karahisâr-ı Şarkî ile Canik sancaklarını kapsamıştır. Sonrasında bu eyalet Trabzon, Kemah, Bayburt, Malatya, Gerger-Kâhta ve Divriği-Darende sancaklarının da ilavesiyle genişlemiştir. Söz konusu vilayet, genişlemeden önce Rûm-ı Kadîm ismi ile anılmış, genişledikten sonra ise Rûm-ı Hâdis diye bilinmiştir. XVII. yüzyıl başlarında ise bu eyaletin ismi Sivas eyaleti şeklinde değiştirilmiştir (Sezen, 2017, s. 645). Bu eyalete daha sonra ayrıntılı şekilde değinilecektir.

Rûm, tıpkı ‘Acem gibi her bölgeden kişilerin akın ettiği bir coğrafyadır. Bunlardan bir kısmı âlim, bir kısmı şeyh, bir kısmı da şairdir. Örneğin Ahmed Sâdık Rûm’a dışarıdan gelmiş bir Nakşîbendî şeyhi (KA, 248), İdrîs-i Bitlisî ise Sultan II. Bâyezîd devrinde ‘Acem’den Rûm’a gelmiş namı bir âlimdir (A, 56). Molla Halebî, Timur ordusuyla Rûm’a sefer düzenlediğinde orduyla birlikte buraya gelmiş ve burada kalmıştır (AÇ, 226). Şair ‘Ahdî, hicrî 960 senesi (M. 1552/1553) civarında Rûm’un payitahtı olan İstanbul’a gelmiş, on yıl boyunca devrin şairleri ile oturup kalkmış ve nihayetinde bir şuaara tezkiresi kaleme almıştır (KA, 260). Aslen Gilanlı olan Mahfî ise hicrî 965 senesinde (M. 1557/1558) Rûm’a geldiğinde kendisini Gilan sultanı Sultan Muzaffer Şah’ın şairi olarak tanıtmış ve devlet erkânı katında kendisine yer bulmuştur (A, 279).

Rûm’a gelenlerden bir kısmı macerayı, ticareti, uzleti ya da hacca gitmeyi arzulayan seyyahlardır. Çoğu Rûm’a geldikten sonra buraya yerleşmiştir. Mesela Cüdâyî Buhara’da ikamet etmekte iken düşe kalka, gezerek Rûm’a gelmiş ve buradaki ilim ehli insanlarla görüşme fırsatı bulmuştur (A, 133). Hâlî Bey pek çok defa Rûm ve ‘Acem vilayetlerini gezmiş ve Osmanlı padişahının hizmetinde bulunduktan sonra doğduğu yer olan Bağdad’a geri dönmüştür (A, 137). Tâbî-i Büzürg, Rûm ve ‘Arab diyarlarında sıklıkla seyahat etmiş (A, 125), ‘Ankâ ise ‘Acem’den seyahat yoluyla Rûm’a gelerek burada kalmıştır (B, 135). Müfredî memleketi olan İsfahân’ı terk etmiş, münzevi bir hayat tarzını benimseyerek ‘Arab memleketlerini dolaştıktan sonra Rûm’a gelmiş ve burada sefa ehlinin ve şairlerin hizmetinde ve sohbetinde bulunmuştur (A, 266). Ferdî-i ‘Acem aslen Erdebili olmakla birlikte dünya ile alakasını kesip bütün dostlarından ve sevdiklerinden ayrılmış, vahdetin arayışıyla tek başına seyahate çıkmış ve Rûm’a gelmiştir (A, 247). Habîbî (KA, 93) ile Şâhî (L, 292) Yavuz Sultan Selîm döneminde buraya gelmişler, hatta Habîbî burada vefat etmiştir. Murâdî ise Hicâz’ı

ziyaret etmek amacıyla yola çıkıp maksadına nail olduktan sonra hicrî 955'te (M. 1548/1549) bu diyara gelmiştir (A, 281). Aynı şekilde Fedâyî memleketi olan Dergüzin'i Hicâz'ı ziyaret etmek maksadıyla terk etmiş ve gayesine ulaştıktan sonra Rûm ve 'Arab memleketlerini ticaret yaparak dolaşmıştır (A, 251).

Rûm, siyasî yahut dinî sebeplerle ülkesini terk etmek zorunda kalanların da sığındığı bir merkezdir. Mesela Mehmed Emin doğduğu şehir olan Ebher'de İslam'dan nasibini almış kimse olmadığını müşahede edip burayı terk ederek Rûm'a gitme gayretiyle yola çıkmış ve buraya yerleşerek bir müddet mütevellilik, muhasebecilik ve defterdarlık yapmıştır (B, 179). Elkas Mirza ise kardeşi Tahmasb ile giriştiği saltanat kavgasının neticesinde yanındaki Eflâtûn ve Derviş Çelebi ile beraber Rûm'a kaçmıştır (A, 104; KH, 534). Bazısı da Rûm'a gelmek gayesiyle yola çıkmış ancak yol, onları farklı yerlere sürüklemiştir. Mesela gençliğinden itibaren hayattaki maksadının arayışıyla seyahat eden Handân, evvela Nişâbur ile İsfahân üzerinden Hicâz'ı ziyaret etmiş, sonra da Rûm'a gitmek gayesiyle tekrar yola çıkmış ancak Kerbelâ'ya geldiğinde burada karar kılmıştır (A, 154). Abdülvehhâb es-Sabûnî ise İran'daki zulümden kaçmış, Rûm'a gelme niyetiyle yola çıkmış ancak Şâm ve Kâhire'de tavattun etmiştir (KH, 542-543).

Rûm'dan 'Acem, 'Arab ve Frengistân gibi memleketlere çeşitli sebeplerle gidip sonrasında Rûm'a geri dönen pek çok kişi vardır. Örneğin Fenârî-zâde 'Alî Çelebi, 'Acem'e gidip orada ilim tahsil ettikten ve bir müddet Herât, Semerkand ve Buhara gibi şehirlerde ikamet ettikten sonra Sultan II. Bâyezîd devrinde Rûm'a geri dönmüştür (B, 142). 'İyânî, Safevîler'e esir düştükten sonra bir şekilde kendisini sevdirmiş, hatta Şah Tahmasb'a musahip olmuştur. Akabinde bir yolunu bulup Rûm'a dönmüştür (KH, 623). Gubârî uzun müddet Hicâz'da mücavir olarak kaldıktan sonra vatan hasretine yenik düşmüş ve Rûm'a dönmüştür (A, 236). Nihâlî Mehmed, Lütîbey-zâde Efendi Mekke'ye kadı olduğunda mülâzımı olmak için yanında gitmiş ancak onun bazı hareket ve tavırlarından incinip Kınalı-zâde'ye göre Kadı Hasan'ın Beyânî'ye göre Kadı Hüseyin'in hizmetine girmiştir. Ondan mülâzım olduktan sonra Rûm'a dönerek medresede ders verme ile meşgul olmuştur (B, 218; KH, 876). 'Îzârî Mekke'de Abdü'l-bâkî Efendi'nin hizmetinde iken bazı hadiseler sebebiyle ondan ayrılmış ve Rûm'a dönerek Hasan Bey Efendi'den mülâzım olmuştur (KH, 552). Hızrî Şâm'da yeniçeri iken burada çok durmayıp Rûm'a geri dönmüş (A, 150), Vahdetî ise Hicâz'a gitmek

gayesiyle çıktığı yolda Basra'ya varmış, orada Mehmed Paşa'ya divan kâtibi olmuş ve sonrasında onunla birlikte Rûm'a gelmiştir (A, 294). Sa'dî, Garîbî'ye göre Cem Sultan'a Mekke'de ve Avrupa'da eşlik ettikten sonra onun vefatının akabinde Rûm'a gelmiş ve Cem Sultan için mersiye, Sultan II. Bâyezîd için de kaside söylemiştir (G, 77). Oysa diğer tezkireler Cem Sultan'ın sağlığında, onun emriyle Anadolu'ya gelen Sa'dî'nin padişahın emriyle Galata Boğazına atılmak suretiyle infaz edildiğini ifade etmektedir. Garîbî muhtemelen Cem Sultan'ın ölümünden sonra hakikaten Anadolu'ya dönüp padişaha bir papağan marifetiyle hem mersiye hem de kaside tarzında bir mısra ulaştıran, böylece affa mazhar olan Haydâr Çelebi ile Sa'dî'yi karıştırmıştır (KA, 56; KH, 313; L, 274; S, 87).

Rûm'a bilhassa 'Acem'den gelenler bu coğrafyadaki kültürel ve edebî havaya ayak uydurmuşlar ve Rûm'daki entelektüel muhitlere kolayca uyum sağlamışlardır. Bunlardan birisi olan Sâbirî Rûm'da tavattun etmesi ve zamanının çoğunda Rûmîlerle ihtilat halinde olması sebebiyle Rûmîler gibi konuşmakta ve şiir yazarken Rûmîlerin üslubunu kullanmaktadır (L, 319). Zuhûrî Rûm memleketine gelip burada ikamet ettiğinde Rûm şairleri ile nazireler yazmak yoluyla epey bir münazarası vaki olmuştur (L, 354). Üç dilde divanı olan Nesîmî Sultan II. Murad devrinde Rûm'a gelmiş, Rûm'da ilk kez Türkçe şiirle şöhret bulmuş ve Rûm halkı onun şiirinden faniliğin kokusunu almıştır (B, 207; L, 510). Bağdâdlı olan 'Iyşî, Rûm'a geldiğinde bu coğrafyanın edebî muhitine mensup Kınalı-zâde Hasan Çelebi ile dostluk kurup ona tezkiresine derç etmesi için şiirlerini vermiştir (KH, 627). Bu ortamdaki müstesna bir şahsiyet olan Hâverî' ise aslında ilmi olmayan, avamdan bir 'Acem olmakla birlikte otuz yıl boyunca Rûm'da yaşamış ve nükteci, latifeci tarafı sayesinde Rûm şair ve ârifleriyle ve buraya gelen 'Acem zarifleriyle oturup kalkabilmiştir (A, 151).

Rûm'daki edebî muhit ile diğer coğrafyalar arasında sıkı bir münasebet vardır. Misal olarak Hayretî mahlaslı bir İranlı şair Osmanlılara tarizde bulunarak bir Şâhî paranın on akçeye tekabül etmesinden hareketle bir şah mensubunun da on Osmanlı'ya bedel olduğunu ifade eden Farsça bir beyit yazarak bunu Rûm'a göndermiştir (AÇ, 619):

Rûmiyân râ ceng-i şâhî ez ser-i nâ-dânî est

Her kücâ dîdîm yek şâhî bedeh 'Osmânâ est

Şîrî adlı şair de buna cevaben altı Şâhî paranın bir Sultânî paraya tekabül ettiğini

ifade eden yine Farsça bir beyit yazmıştır (AÇ, 619):

Hayretî gufteest yek şâhî bedeh 'Osmânîst

Men hemî bînem ki şeş şâhî be yek sultânîst

Hicâz'a gitmek üzere yola çıkan Deli Birader Gazâlî sırasıyla şu beyitleri muhtevi kıtayı ve kasideyi Rûm'a göndermiştir (B, 141; KH, 639):

Kıta: *Sanmanuz kim diyâr-ı gurbetde*

Kişi mesrûr olup safâ sürmez

Dûr olur gerçi kim ehibbâdan

Hele a'dâ yüzün dahı görmez⁴⁹

Kaside: *Sag esen misin ey nesîm-i şimâl*

Nedür ahvâl-i rûzgâr iyi mi

Şöyle benzer ki Rûmdan geldün

Nice bi'llâh ol diyâr iyi mi⁵⁰

'Acem'den gelenler Rûm'da çok iyi karşılanmış ve sultanlar tarafından kendilerine pek çok ihsanlarda bulunulmuştur. Mesela Şehrî 'Acem'de ticaret yaptıktan sonra pek çok malla ve hediyelerle Rûm'a dönerek Fâtih Sultan Mehmed'in huzuruna çıkmış ve onun ihsanlarına mazhar olmuştur (KA, 57). Sehâbî, kardeşi Bîdârî ile birlikte Rûm'a gelerek Kânûnî Sultan Süleymân'ın ihsanlarını ve himayesini görmüş (KA, 151), Kazvînli olan 'Iyşî ise Rûm'a geldiğinde Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin deyişiyle diğer 'Acemlerin yaptığı gibi padişahın divanında kâtip olmuştur (KH, 626). Bilhassa Fâtih Sultan Mehmed devrinde 'Acem'den gelen kimselere çok rağbet, hürmet ve riayet gösterilmiş, bunu işiten pek çok 'Acem fazılı da Rûm'a gelmiştir. Bu esnada kendisini İranlı olarak tanıtan Le'âlî de aslen Rûmî olduğu anlaşılınca padişahın meclislerinden

⁴⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Kişi gurbettyken mutlu olup safâ sürmez sanmayın. Gerçi sevdiği kişilerden uzak olur ama düşman yüzünü de hiç görmez.

⁵⁰ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey kuzey rûzgârı, sağ mısın esen misin, zamanın halleri nasıl, iyi mi? Öyle görünüyor ki Rûm'dan geldin, Allah'ın adını verdim, o diyar iyi mi?

uzaklaştırılmış, bunun üzerine Le'âlî şikâyet babında bir şiir yazmıştır. Bu şiirinde itibarlı olmak için 'Arab yahut 'Acem diyarlarından gelmek gerektiği, Rûm'a gelen her İranlının ya vezirlik ya da sancak beyliği umduğu ve 'Acem'den gelenlerin Rûm'da bu izzet ile ikrama mazhar olması sebebiyle büyüklenmelerinin de gayet normal olduğunu söylemektedir (KA, 62-63; L, 457; S, 93). 'Ahdî ise tezkiresinin dibacesinde o zaman şehzade olan Sultan II. Selîm'i öven bir şiir yazmış ve bu şiirde kendisini 'Acem'den Rûm'a onun ihsanının getirdiğini, eğer onun ihsanı olmasa burada avare bir şekilde nasıl mekân tutabileceğini ifade etmiştir (A, 41).

Rûm'a gönüllü gelişler olduğu gibi Yavuz Sultan Selîm'in yaptığı gibi mecburî sürgünler de söz konusudur. Hatta bununla alakalı *Meşâirü's-şu'arâ*'da aktarılan bir anekdota göre Yavuz Sultan Selîm, Hayâlî Çelebi'ye Rûm'daki kabiliyet sahibi kişilerin 'Acem üstatlarına galip olmaları için pek çok kişiyi 'Acem'den İstanbul'a sürdüğünü ancak hâlâ insanların Rûm üstatlarındansa 'Acem'den gelenlere müracaat ettiğini söyleyerek bundan şikâyet etmiştir. Bunun üzerine Hayâlî Çelebi, onun saltanatında İstanbul'un 'Acem'deki Tebrîz haline geldiğini ve Rûm'daki nice kabiliyetli kişilerin 'Acem tarzını taklit ederek kendilerini geliştirmeye hevesli olduklarını söylemiştir. Ardından sırasıyla Rûm hattatlarının, ressamlarının, takkecilerinin, kazzazlarının, hayatlarının, harratlarının, aşçıların, başçıların, helvacıların, ayrancılarının, sazandelerinin, avvadlarının, hallaçlarının, pazarcılarının, yaycıların, güreşçilerinin, tirgerlerinin, şerbetçilerinin ve tellaklarının 'Acem'dekileri geçtiğini çeşitli benzetmelerle anlatmıştır (AÇ, 649-650).

Rûm, pek çok şaire ve âlime ev sahipliği yapmış, bilhassa bazıları bunlar arasından sivrilerek büyük şair ve âlim sınıfına girmişlerdir. Bu kişiler Rûm'un büyüklerinden oldukları gibi aynı zamanda Rûm'da ve Rûm'un ahalisince haklarında çokça konuşulan kimselerdir. Örneğin Hızır Bey Çelebi Rûm âlimlerinin meşhurlarındandır (B, 63). Ebussu'ûd Efendi, 'Arab ve Rûm diyarlarındaki âlimlerin sultanıdır (KH, 38, 40). Kemâlpaşa-zâde, Rûm fazıllarının en fazılı olup (B, 21) Hacı Hasan-zâde ise bu kişiler arasında metin ve namlı bir kişidir (B, 46). Riyâzî', Fars diline çalışmakta büyük bir çaba ve ciddiyet göstererek Rûm memleketinin her köşesinde, bütün ahalinin makbulü olmuştur (A, 164; KH, 401). Müslim Çelebi ise gece gündüz ilim tahsil ederek Rûm ahalisinin beğenisini kazanmıştır (A, 266).

Ahmed Paşa ve Necâtî, Rûm şairlerinin öncüsü ve reisi (B, 23, 203); Hayâlî,

Rûm memleketlerinin meclisleri süsleyen şairler meliki (B, 68); Âhî ise Rûm şairlerinin âlâlarından ve bu zümrenin seçkinlerindedir (B, 34; KH, 216). Taşlıcalı Yahyâ, Rûm diyarında “*hamse*” sahibi olan fasihler zümresinden olup ‘Ahdî’nin yaşadığı devirde Rûm zarifleri ve ilim erbabı arasında nazik şiirler söyleyen şairler çok olsa da mesnevi üslubunda Taşlıcalı Yahyâ’ya yaklaşabilen yoktur (A, 304; KH, 930). Rûm şairleri arasında Hayretî gayet belîğ olması ile meşhur olmuş (B, 58), Zâtî’nin sahip olduğu letafet, belagat ve külliyyete ise bu memleketin şairlerinden hiçbirisi malik olamamıştır (B, 73). Rûm ehli, hoş tabiatlı olması ve aniden hale münasip şiirler söyleyebilmesi dolayısıyla iyi şair olduğu noktasında Zâtî’nin hakkını teslim etmişlerdir (G, 90). Nizâmî, Rûm fasihleri arasında belagatli sözler söyleyen bir şair (B, 210), Mirzâ Mahdûm ise Rûm sultanının tabiatınca beğenilen nüktedan bir emirdir (A, 221). Şehzade iken Sultan II. Selîm’in musahibi olan Câmî-i Rûm, diyarında ikinci Mollâ Câmî diye anılmaya layık bir şairdir (A, 130). Hüdâyî, şiirleri ve bu şiirlerde bulunan nazik beyanlı manaları ile her memleketi aydınlatmış ve Rûm zariflerinin tabiatlarınca kabul görmüştür (A, 300). Basîrî, latife ve şakalarıyla ‘Arab ve ‘Acem bölgelerinin makbulü olmuş, hem Rûm şairleri hem de ‘Acem fasihleri ile müzakere etmekten ve karşılıklı şiir söylemekten geri kalmamış (A, 120), Hâce-i Selmân’ın şiirleri üzerinde çalışıp nazireler söyleyen Murâdî-i ‘Acem ise ‘Acem şairleri ve Rûm zarifleri nezdinde takdire şayan görülmüştür (A, 281).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Rûm’da ünlenmiş şairlerin eserlerinden de zaman zaman bahsedilmektedir. Örneğin Edirneli Nazmî, eski ve yeni şairlerin birbirlerine yazdıkları nazireleri toplayıp bunların her birisine kendisi de ikişer gazellik nazireler söyleyerek telif ettiği *Câmi’ü’n-nezâyir* adlı eseri ile (A, 290), ‘Atâyî ise *Divan*’ı ile Rûm diyarında meşhur olmuştur (G, 91). Safevîlere mensup Garîbî’nin ise Rûm şairlerine dair yazdığı bir tezkiresi mevcuttur. O, bu eseri neden yazdığını anlatırken o güne kadar Şark’taki ve ‘Acem’deki diğer şairlerin isimlerinin ve şiirlerinin çeşitli eserlere derç edildiğini ancak Rûm şairlerinin bahsinin hiçbir eserde geçmediğini ifade etmektedir. Bu sebeple o da “*Ehl-i Beyt’e hürmetkâr*” şairlerden bahsettiği bir tezkire yazmıştır (G, 65).

Bundan başka kendisini Rûm’un büyüklerinden gören ancak bu iddiaları kabul edilmeyen kimseler de vardır. Mesela Kireççi-zâde Mahmûd Çelebi bir şiirinde kendisinin Rûm fazıllarının üstadı olduğunu ve Rûm’da marifetle bilindiğini ifade

etmektedir. Oysa bu iddiaları Gelibolulu ‘Âlî ve ‘Âşık Çelebi’nin de aralarında bulunduğu çok sayıda kişi tarafından kabul görmemiştir (AÇ, 684; KA, 178). Mu‘îdî de aynı şekilde kendisinin zamanın eşsiz kişisi ve Rûm şairleri arasında yegâne bir fert olduğunu düşünmekte ancak diğer şairlerce bu düşünceleri ancak küçümseme ile karşılanmaktadır (KA, 211). Diğer taraftan tezkire yazarlarının Rûm’daki üstünlüklerini kabul ettiği şairler de elbette mevcuttur. Misal olarak Rahmî öyle kabiliyetli ve ehliyetli birisidir ki harfleri hecelemeye başladığı andan itibaren ‘Acem fazılları ile Rûm mollalarına laf atmaya başlamıştır (AÇ, 588). Gazel tarzında Hayâlî’ye, kaside üslubunda İsmâ‘îl-i İsfahânî’ye ittiba etmiş, ‘Acem şairlerini taklit etmiş ve hatta Rûm’da ikinci Selmân olmuştur (A, 161). Necâtî ise Rûm’un *Hüsrev*’i yani büyük şairi ve hükümdarıdır. Bu konuda Gelibolulu ‘Âlî, bu söz eğer o zamana kadar gelen Rûm şairlerine nazaran söylendiyse az bile söylendiğini ancak haleflerine göre bu teşbihe yer verildiyse bunun hayal olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca ‘Âlî, Necâtî’nin şakirtlerinden olan Sâfî’nin Necâtî’nin de aralarında bulunduğu altı Rûm şairini üstat addedilen bazı ‘Acem şairlerine eş saydığı bir şiirine de tezkiresinde yer vermektedir (KA, 86).

Farklı meslek gruplarından kişiler de ya Rûm’un büyükleri arasında zikredilmekte ya da bunların ünlerinin Rûm’a kadar yayıldığından bahsedilmektedir. Misal olarak Satranç-bâz ‘Abdülkadîr diye bilinen zat, satranç oyununda öyle üstattır ki büyük şöhreti ‘Arab, ‘Acem ve Rûm memleketlerinde konuşulmaktadır (A, 286). Şeydâ, ‘Acem’de talik yazının ustası olan Enîsî gibi Rûm’da hat sanatının piridir (AÇ, 616). Şâmlıoğlu Mustafâ Bey ise Rûm vilayetinin yiğit ve dilaver bir sancak beyidir (S, 48). Ayrıca Bina Emîni Hüseyin Çelebi’nin evlatlığı olan Ahmed’in Rûm diyarında bağladığı murabbalar da ‘Irâk ile Hicâz’ın hoş sesli hanendelerinin ağızlarındaki ahenk haline gelmiştir (KH, 176).

Bunlar dışında Rûm ismi iki farklı bağlamda daha kullanılmaktadır. İlkinde Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Allah’ın “*Sâni*” oluşunu tasvir ederken onun tahrir ettiği her Rûmî ve Hitâ’î varak karşısında akıl ve mantık tapınağının nakkaşlarının hayret içerisinde kaldığını ifade etmektedir (KH, 69). İkincisinde ise Belîğî, Rûm memleketinde kahve içme revaç bulup da şarap kıymetten düştüğünde kahve hakkında kaleme aldığı gazelin bir beytinde kahveyi Mısır, Şâm ve Haleb’i gezdikten sonra Rûm’a gelen fettan bir güzel olarak tarif etmektedir (KA, 118; AÇ, 183; KH, 240). Son olarak XVI. yüzyıl tezkirelerinde Şehdî’nin, Sâni’nin ve Mu‘îdî’nin aslen Rûmî (KA, 72, 73;

L, 163; S, 86), ‘Ârif ‘Alî’nin ise Rûm vilayetindeki kasabaların birisinden olduğu (KA, 48), Fazlî’nin ise Rûm’da doğduğu söylenmektedir (A, 56). Ayrıca Basîrî’nin aslen ‘Acem olmakla birlikte (A, 120), Zeyrekî’nin ise ‘Acem vilayetinde doğmakla birlikte Rûm’da yetiştiği dile getirilmektedir (KA, 148).

2.8.1. Anadolu

Anadolu, Osmanlı tarafından 1393 senesinde teşkilatlandırılıp 1566 senesinden itibaren de merkez sancağı Kütahya yapılan büyük bir eyalettir (Sezen, 2017, s. 39). Bu eyalet, XVIII. yüzyılda Paşa yani merkez sancağı olan Kütahya’nın yanı sıra Ankara, Aydın, Bolu, Hamid, Hudavendigâr, Karahisar-ı Sahib, Karesi, Kastamonu, Kengiri, Mentеше, Saruhan, Sultanönü ve Teke sancaklarından müteşekkildir (Coşkun vd., 2020, s. 26). XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerine göre Âhî (G, 94), Ahmedî (G, 69), Bezmî (S, 156), Cihânî (S, 155), Esîrî (AÇ, 140; KH, 194), Makâlî (AÇ, 352), Neşrî (KA, 103), Nihânî (S, 133), Sâ‘atî (AÇ, 402; KH, 413), Servî (S, 185) ve Şem‘î (KH, 480) Anadolu vilayetinden yahut Anadolu caniplerindedir. Dâ‘î’nin ise Latîfî tezkiresinde Anadolu eyaletinde ve Karadeniz kıyısında bir yerden olduğu söylenmekte, herhangi bir spesifik yer ismi belirtilmemektedir (L, 221). Oysa Kınalı-zâde’ye göre Latîfî onun Kastamonulu olduğunu söylemiştir (KH, 349).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Anadolu vilayetinden daha ziyade başta kadılar olmak üzere burada vazife yapmış olan kimseler münasebetiyle söz edilmektedir. Tezkirelerde umumî olarak şairlerin nerelerde kadılık yaptığına dair ayrıntılı bilgiler verilse de bazen de “*Anadolu kadısıdır*” yahut “*Anadolu’da kadılık yapmıştır*” gibi daha muğlak ifadeler de kullanılabilir. Mesela ‘Âşık Çelebi, Hâletî’nin Anadolu taraflarında kadılık yaptığından bahsetmektedir (AÇ, 260). Ayrıca Tûtî-i Latîf’in Rumeli ve Anadolu’da toplam ulufesi yüz elli akçe tutan bazı kadılık vazifelerini yürüttüğünü de söylemekte ancak bu vazifelerin bir anda mı yoksa ayrı ayrı zamanlarda mı deruhte edildiğine dair bir ayrıntı vermemektedir (AÇ, 312). Gelibolulu ‘Âlî’nin Anadolu kadılarının meşhurlarından birisi olarak saydığı Mahvî’nin ise tezkiresine onunla alakalı maddeyi eklediği esnada halen Anadolu vilayetinde kadılık yaptığı bilgisini vermektedir (AÇ, 336; KA, 207). Aynı şekilde Kınalı-zâde Hasan Çelebi de tezkiresine onun hakkındaki maddeyi ilave ettiği esnada Nahîfî’nin Anadolu’da kadılık yaptığını

zikretmektedir (KH, 850). Bunun dışında Kirâmî, Anadolu'nun itibarlı kasabalarında (B, 165), Muhîfî Efendi, mülâzım olduktan sonra Anadolu vilayeti kasabalarında (KH, 770), 'İyânî ise müderrisliği takiben Anadolu'da kadılık yapmıştır (KH, 623). 'Abdül'alî Efendi Anadolu vilayetinde kadılık ve nazırlık görevlerinin övgüye değer olanlarına hâkim olmuş (G, 94), Me'âlî ise zamanın kazaskerleri onu rindane tavırlarından ötürü müderrisliğe layık görmeyince kadılığa meylederek Anadolu'nun büyük beldelerinde bu vazifeyi deruhte etmiştir (KH, 735). Subhî Filibe'de müderris iken sonrasında "kazâ semtine sülûk idüp" Anadolu'nun pek çok büyük kasabasında kadılık yapmıştır (KH, 501). Şühûdî ise kalp tasfiyesi için bir müddet dervişler arasında yaşayıp diyar diyar gezmiş ancak sonrasında bu yoldan vazgeçerek zaman zaman Anadolu'da zaman zaman da Rumeli'de kadınların naipliğini yapmıştır (A, 191).

Kadılar dışında XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde en çok bahsi geçen Osmanlı memurları Anadolu kazaskerleridir. Anadolu kazaskerleri, her ne kadar bizzat Anadolu'ya gidip vazife yapmamış olsalar da unvanları sebebiyle bu başlık altına alınmıştır. Bunlardan çoğu tezkirelere onlara dair maddeler eklendiği esnada ya ölmüştür ya da bu vazifede değillerdir. Mesela Câmî mahlaslı Hâcî Hasan-zâde, Sultan II. Bâyezîd devrinde Anadolu kazaskerliği yapmıştır (B, 46; KH, 257). Kınalı-zâde 'Alî Efendi bu vazifeyi yürütmekte iken vefat etmiş (B, 132), Meylî mahlaslı Zekeriyâ Efendi ise bu vazifeden mazul olmuştur (KH, 819). Fenârî-zâde 'Alî Çelebi, Rumeli ve Anadolu kazaskerliklerini beraberce, biri sekiz, diğeri on yıl olmak üzere iki defa (B, 142), onun oğlu olan Muhyîddîn Efendi de bu ikisinin kazaskerliği vazifesini on beş yıl boyunca yürütmüştür (KH, 762-763). Kazaskerlerin bazıları da hâlihazırda bu vazifelerine devam etmektedirler. Misal olarak Âhî-zâde Efendi, Beyânî onunla alakalı maddeyi tezkiresine ilave ettiği esnada (B, 56), Mollâ Ahmed Efendi ise Kınalı-zâde Hasan Çelebi *Tezkiretü's-su'arâ*'ya ilgili maddeyi yazdığı sırada halen Anadolu kazaskeridir (KH, 738). 'Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâ*'ya onlarla alakalı maddeyi ilave ettiği esnada Pervîz Efendi, Anadolu kazaskerliği vazifesini yürütmektedir (A, 65), Abdü'l-kerîm-zâde ise bu vazifeden uzaklaştırılmıştır (A, 66). Bununla birlikte Hulûsî maddesinde hâlihazırda Bûstân-zâde Efendi'nin Anadolu kazaskeri olduğu, Hulûsî'nin ise onun danışmendi olduğu ifade edilmektedir. Bu çelişki söz konusu iki maddenin farklı zamanlarda yazılmasından kaynaklanıyor olabilir (A, 152).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Anadolu defterdarlarından da

bahsedilmektedir. Bunlardan birisi olan Fazlî, evvela Semendire ve Rudnik kadılıklarını bir arada yürütürken sonrasında Kânûnî Sultân Süleymân onu bu iki kazanın gelirlerini de bağışlayarak Anadolu defterdarlığına tayin etmiştir (AÇ, 516; B, 148; KH, 664). İstanbullu Seyfî, Şâm'da başarıyla yürüttüğü defterdarlığının ardından Anadolu vilayetine defterdar olarak tayin edilmiş ancak birkaç ay bu vazifeyi ifa ettikten sonra istifa ederek uzlete çekilmek istemiştir. Ne var ki istifası kabul edilmemiş ve görevine iade edilmiştir. Dolayısıyla Beyânî, onun iki kez Anadolu defterdarlığı vazifesini yürüttüğünü ifade etmektedir (B, 99; KH, 458). Celâl Çelebi, Şehzade Bâyezîd ile olan savaş, müntesibi olduğu şehzade Şehzade Selîm lehine neticelendiğinde bir süre için Anadolu vilayetinin tımar defterdarlığına tayin edilmiş ancak sonrasında bu vazifeyi bırakarak tekrar şehzadenin yanına dönmüştür (A, 58; AÇ, 205; KA, 234; KH, 266). İstanbul'da kapıkulu olan 'Ârifî ise Makbûl İbrâhim Paşa'nın Mısır'dan dönüşünde ona "lâmiyye" bir kaside sunarak karşılığında Anadolu defterdarlığında tezkirecilik vazifesine tayin edilmiştir. Böylece Anadolu defterdarı olan Mahmûd Çelebi'nin kaleminde tezkireci olmuş ancak sonrasında ikisi anlaşılamadığı için Mahmûd Çelebi onu azletmiş, 'Ârifî de her şeyini satıp Mısır'a gitmiştir (AÇ, 446; B, 117; KA, 169; KH, 536).

Son olarak Meylî mahlaslı Zekeriyâ Efendi, Ma'lûl Emîr Efendi'nin Anadolu kazaskerliği zamanında onun tezkireciliği hizmetinden mülâzım olmuş ve birçok medresede müderrislik yapmıştır (KH, 819). Na'tî, Kadrî Efendi'nin Anadolu kazaskerliği zamanında onun divan kâtipliğini yapmış ve gönderdiği resmî yazıları yazmıştır (KH, 860-861). Cenâbî Paşa, Anadolu beylerbeyliği vazifesini yirmi yıl kadar ifa etmiş ve bu vazifesindeyken vefat etmiştir (A, 50; AÇ, 622; KA, 124; KH, 274). Hoca geçinen, gezdiği yerlerde vaazlar veren ve oranın ileri gelenleriyle sohbetlere girişen, hatta kadınlara tılsım, büyü vb. yazan Sâ'atî ise bu münasebetle de Rumeli ve Anadolu'nun her köşesini gezmiştir (AÇ, 402). Anadolu'da yahut Anadolu unvanıyla vazife yapmış isimlerin tümünün bir listesine Tablo 8'de yer verilmiştir:

Tablo 8: Anadolu'da yahut Anadolu unvanıyla vazife yapmış isimler

Vazifesi	S	AÇ	KH	A	B	KA	G
----------	---	----	----	---	---	----	---

‘Abdü’l-‘alî Efendi	Kadı, Nazır					s. 94
‘Abdü’l-kerîm-zâde	Kazasker			s. 66		
Âhî-zâde Efendi	Kazasker		s. 306		s. 56	
Ahmed Çelebi	Ahkâm tezkirecisi		s. 672			
‘Ârifî	Tezkireci (Defterdarlık)		s. 446	s. 536	s. 117	s. 169
Büstân-zâde Efendi	Kazasker			s. 152		
Ca’fer Çelebi	Kazasker	s. 39	s. 385			
Câmî (Hacı Hasan-zâde)	Kazasker			s. 257		s. 46
Celâl Çelebi	Tımar defterdarı		s. 205	s. 266	s. 58	s. 234
Cenâbî Paşa	Beylerbeyi		s. 215	s. 274	s. 50	s. 50 s. 124
Fazlî	Defterdar		s. 516	s. 664		s. 148
Fenârî-zâde ‘Alî Çelebi	Kazasker	s. 39		s. 762		s. 142
Hâlefî	Kadı		s. 260			
Hulûsî	Danişment (Büstân-zâde Efendi)				s. 152	
‘İyânî	Kadı			s. 623		
‘İvaz Paşa	Kazasker				s. 194	
Kadrî Efendi	Kazasker		s. 266	s. 695, 861		s. 159
Kınalı-zâde ‘Alî Efendi	Kazasker			s. 500, 599, 612		s. 132
Kirâmî	Kadı					s. 165
Ma‘lûl Emîr Efendi	Kazasker			s. 819		

Mahvî	Kadı	s. 336	s. 207
Me'âlî	Kadı	s. 735	
Mollâ Ahmed Efendi	Kazasker	s. 304, 738	
Muhîfî Efendi	Kadı	s. 770	
Muhyîddîn Efendi	Kazasker	s. 763	
Na'tî	Divan kâtibi (Kadrî Efendi)	s. 861	
Nahîfî	Kadı	s. 850	
Pervîz Efendi	Kazasker	s. 65	
Seyfî	Defterdar	s. 458	s. 99
Sinân Efendi	Kazasker	s. 451	
Şemsî Ahmed Paşa	Beylerbeyi	s. 606	s. 476 s. 102
Şühûdî	Kadı naibi		s. 191
Temerrüd 'Alî Paşa	Beylerbeyi		s. 52
Tûtî-i Latîf	Kadı	s. 312	
Zekerîyyâ Efendi (Meylî)	Kazasker	s. 819	

2.8.1.1. Ankara

Ankara, Anadolu vilayetine bağlı olan ve zaman zaman bu vilayetin merkezliğini de yapmış olan bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 41). Burası Hâcî Bayrâm-ı Velî'nin dergâhına ev sahipliği yapmasıyla meşhur olmuştur. Hâcî Bayrâm-ı Velî, Somuncu Baba'dan el aldıktan sonra Fetret Devrinde Ankara'ya gelmiş, burada ziraat ile meşgul olmuş ve etrafında bir müritler halkası oluşmaya başlamıştır. Öyle ki II. Murâd'ın tahta geçtiği yıllarda bu geniş etki, sarayı rahatsız etmiş ve Hâcî Bayrâm-ı Velî, tahkikat için Edirne'ye çağırılmıştır. Kötü niyetli olmadığı anlaşıldığında ise taltiflerle Ankara'ya geri gönderilmiş ve Bayrâmîlik büyük şöhret kazanmıştır (Azamat, 1996, s. 444-445). Nitekim tezkirelerde Ankara'ya bu şeyhe intisap etmek üzere gelen iki kişiden

bahsedilmektedir: Kemâl Halvetî ve Şeyhî. Kemâl Halvetî, Ankara'ya gelerek Hâcî Bayrâm'a intisap etmiş ve bu yolda nice riyazetler ve mücahedeler çekmiştir (KA, 40; L, 452). Şeyhî ise aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra buraya gelmiş ve aynı şekilde ona intisap etmiştir (KA, 39).

Tezkirelerde Ankara'da görev yaptığından bahsedilen tek kişi Ümmülveled-zâde Abdül'azîz Çelebi'dir. O, Ankara'da kadılık yapmış, buranın ahalisi onun adalet ve doğruluğundan hoşnut olmuştur (AÇ, 452; KH, 544). Ankaralı olduğu söylenen ise üç kişi vardır: Meylî mahlaslı Zekeriya Efendi (KH, 819), Hâtîfî (A, 301; KH, 909) ve Hâcî Bayrâm-ı Velî (L, 452). Ayrıca Beyânî, tezkiresinde Ankara'da gömülmüş olan tarihi bir şahsiyetten de bahsetmektedir. Bu kişi İmrülkays'tır. Arap meliklerinden olan babası katledilip toprakları gasp olduğunda destek bulmak için Doğu Roma İmparatorluğu'na gelmiş ve tarih kitaplarında Ma'mûriyye diye anılan Ankara'da ölmüştür (B, 198). Necid'de doğan İmrülkays, Kinde'nin son hükümdarı olan Hucr'un oğludur ve babası Hucr, Esedoğullarının bir isyanı neticesinde öldürüldüğünde intikam için yemin etmiştir. İmrülkays, önce Bekr ve Tağlib kabilelerinin, sonra da akrabası olan Hımyer kralının yardımıyla Esedoğullarını mağlup etmiştir. Ancak sonrasında Hîre hükümdarının Sâsânîlerden yardım alarak üzerine yürümesi neticesinde evvela Gassânîler'in yanına sığınmış, sonra da onlar aracılığıyla Doğu Roma İmparatoru Iustinanos'tan yardım istemek üzere İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. İmparator, onun isteğini kabul etmemiş, İmrülkays eli boş şekilde geri dönerken Ankara'da Elmadağ yakınlarında hastalanmış ve ölmüştür (Savran, 2000, s. 237).

Diğer taraftan Ankara'ya bağlı birer kaza olan Çubuk ile Sivrihisar'ın isimleri de tezkirelerde geçmektedir (Sezen, 2017, s. 191, 691). İki tezkirede Çubuk ovasının ismi, latife olarak lakabına göre kişilere mansıp dağıtan Basîrî'nin burayı Haşarı Hasan'a vermesi dolayısıyla geçmektedir (AÇ, 181; B, 38, 40). Ayrıca Deli Birâder Gazâlî, Sivrihisar'da müderrislik yapmıştır. Hatta müddetini doldurmadan geri İstanbul'a gelmiş ve devlet erkânının karşısına çıkmıştır. Bunlar ona neden müddeti tamam olmadan geri geldiğini sorduklarında ise sivri yer olduğundan oturup rahat edemediğini söylemiş ve kendisine daha düz bir yer ihsan etmelerini istemiştir (AÇ, 692; KA, 181; KH, 637; L, 389). Bunun yanı sıra Haydâr Çelebi (KH, 313) ve Sâfî (G, 80) Sivrihisarlıdır. Cem Sa'dî'si ise Beyânî'ye göre Sivrihisar'dan (B, 90), Latîfî'ye göre ise Sivrihisâr'a bağlı ve Karaman'a yakın olan bir karyedendir (L, 272).

2.8.1.2. Aydın

Kendisinde eşsiz işaretler bulunan Aydın, geniş sahasının letafeti ince şeyleri görebilen tabiatlar tarafından çok iyi takdir edilen bir memleketdir (KH, 898). Anadolu vilayetine bağlı bu sancağın ismi pek çok münasebetle XVI. yüzyıl tezkirelerinde geçmektedir (Özkılınç vd., 2013a, s. 10). Mesela Cem Sultan Avrupa’da iken onun talimatıyla ve tebdil-i suret ile Anadolu’ya geçen Sa’dî önce Rodos’a, oradan da Aydın iline geçip harabelerde ve mağaralarda gizlenmiştir (AÇ, 423; KH, 429). Lala Ca’fer Bey’in oğlu olan Hatmî, Ahdî tezkiresine onunla alakalı madde eklendiği esnada Kânûnî ile oğlu şehzade Selîm’in iltifatlarını görmüş ve Aydın’a sancak beyi olarak tayin edilmiştir. O esnada da bu vazifesini sürdürmektedir (A, 91). Bunun dışında Bezmî (AÇ, 179; KH, 232), Cevherî (AÇ, 218), Gubârî (S, 115), ‘İşkî (AÇ, 471), ‘Îdî (AÇ, 493), Nîgâhî (B, 214; KH, 865), Selmân (AÇ, 431; KH, 442), Şeyh Rûşenî (L, 84) ve Visâlî (KA, 89; L, 550; S, 114) Aydınlıdır.

Ayrıca *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*’da Mûsâ Kadı diye bahsedilen kişinin memleketinin Yenişehir, köyünün ise “*Cezelî Korusu*” olduğu söylenmektedir (AÇ, 540). Kayıtlara bakıldığında Cezelî Korusu diye bir köye rastlanmasa da Aydın’daki Yenişehir kazasına bağlı Dikmen Korusu adlı bir yerin ise var olduğu bilinmektedir (Özkılınç vd., 2013, s. 424). “*Cezel*”in Arapça manalarından birisi “*kuru büyük odun*” olduğu gibi “*dikmen*” kelimesi de Burdur ağzında “*çam ve başka ağaçların gövdeleri*” anlamına gelmektedir (“Almaany”, t.y.; Vardarlı, 1993, s. 1489). Dolayısıyla “*Cezelî Korusu*” ile “*Dikmen Korusu*”nun aynı yer olduğu ve Mûsâ Kadı’nın da Aydın Yenişehirli olduğu söylenebilir. Zaten “*koru*”nun “*bakımlı küçük orman*” manasına geliyor oluşu da bu tespitini sıhhatini kuvvetlendirmektedir (Ayverdi, 2010, s. 697).

XVI. yüzyıl şu’arâ tezkirelerinde bu sancağa tâbi bazı kaza ve kasabalardan da söz edilmektedir. Örneğin Latîfi’nin Aydınlı olduğunu zaten belirttiği Şeyh Rûşenî, Sehî Bey’e göre Aydın’ın Yeniceköy, Garîbî’ye göre ise Yiglice kazasındandır (G, 70; L, 84; S, 82). Hatta Aydınlı olmasına atıfta bulunarak kaleme aldığı bir beyitte Mısır’ın meşhur olan hediyelik eşyasının şeker olduğunu, Aydın ilininkinin ise kendisi olduğunu söylemektedir (S, 82):

Sorarsan tuhfesi Mısrun şekerdür

Velî Aydın ilinün Rûşenîdür

Kınalı-zâde'ye göre hem mülâzım Makâlî, hem de tımar erbabı Makâlî, Aydın'ın namdar kasabası olarak nitelediği Güzelhisar'dandır (KH, 798). Oysa Beyânî ve 'Ahdî, bunların her ikisinin de Aydın'ın meşhur ve namdar bir kasabası olan Alaşehir'den olduğunu söylemektedir (A, 277; B, 193). Ayrıca tezkirelere göre Veysî ve İbrâhim Paşa'nın arpa kâtibi olan Zârî mahlaslı 'Abdurrahmân Çelebi de Alaşehirlidir (AÇ, 248; B, 229; KH, 907). Muhyî ise Aydın'ın Birgi kazasındandır ve hatta memleketinde kadılık da yapmıştır (S, 134). Burada kadılık yapan bir diğer kişi Aydın'lı Selmân'dır. O, Kemâlpaşa-zâde'den mülâzım olduktan sonra Birgi'de kadılık yapmış ve bu vazifesi esnasında da vefat etmiştir (KH, 442).

Habîbî, Sehî Bey'e göre Pavra ve Kınalı-zâde'ye göre Badra kasabasındandır. O, bir müddet hatiplik yaptıktan sonra kendi memleketi olan bu kasabaya dönerek seyr ü süluk yoluna girmiş, sofî olup pek çok riyazet ve mücahedelerden geçmiştir. Mezarı, iki tezkirecinin de Aydın'a bağlı olduğunu ifade ettiği bu kasabadadır (S, 127-128; KH, 287).

Ayrıca tezkirelerde Aydın'a bağlı olduğu söylenmese de böyle olduğunu bildiğimiz kazalar da vardır. Bunlardan birisi Tire'dir (Sezen, 2017, s. 756). Tire, büyük kasabaların da büyüklerinden olup İrem şehrine benzemektedir (KH, 440). Onun güzel zeminindeki bahçeler, Sabâ şehrinin bahçeleriyle aynı tarz ve üslupta olup yeryüzünün gözü onun saadetli vücudu ile aydındır (KH, 556). Ayrıca bu safalı bahçeler, güzellikleri ile İrem ve Sabâ bahçelerinin gözünü bulandırmaktadır (KH, 567). Hayâlî mahlaslı Abdülvehhâb (B, 68; KH, 343) ve Ümmülveled-zâde Abdül'azîz Çelebi (AÇ, 452; B, 119; KH, 544), bu kazada kadılık yapmışlar; hatta ikincisinin adalet ve doğruluğundan buranın ahali hoşnut olmuştur. Ayrıca Şeyh Rûşenî, burada zahir ilimleri tahsil ettikten sonra genç yaşında dünya ile alakalarını kesmeye niyet edip Hicâz'a doğru yola çıkmıştır (G, 71). Buralı olduğu yahut burada doğduğu söylenen birçok kişi vardır. Misal olarak Enverî (AÇ, 166), Sa'yî mahlaslı Memik-zâde (AÇ, 428; B, 94; KH, 440), 'Arşî (AÇ, 463; KH, 556), Ânî (AÇ, 166; KH, 213), 'İşkî (AÇ, 471; KH, 567), Ârâmî (A, 114), Hamdî (A, 142), Siyâhî (A, 177) ve Vecdî (A, 296) Tire'dendir. Diğer taraftan Latîfî, Sa'yî'nin "*bazılarına göre*" Tireli olduğunu nakletmektedir (L, 277). Mu'ammâyî (AÇ, 349; B, 189; KH, 792) ve 'İşkî (AÇ, 471) ise Tire'de doğmuşlardır.

Tezkirelerde bahsi geçen ve tezkireciler doğrudan söylemese de Aydın'a bağlı olduğunu bildiğimiz bir başka kaza Kestel'dir (Sezen, 2017, s. 454). Tezkirelere göre

Beyânî, şeyhülislam Ebussu‘ûd Efendi’den mülâzım olduktan sonra Kestel’de müderrislik yapmıştır (B, 42). Zârî ise Kestel kazasına bağlı Gerek karyesindedir (A, 173).

İzmir’in de Aydın’a tâbi kazalardan birisi olduğu bilinmektedir (Sezen, 2017, s. 390). Ayrıca burası Mahreç mevleviyetleri arasında bulunmakta ve bu mevleviyete Süleymâniyye Dârü’l-hadîs’i ile medreselerinin müderrisleri tayin edilmektedir (Gür, 2017, s. 66). Tezkirelerde bu kazada mevleviyet ile kadılık yapan kişilerin isimleri zikredilmiştir. Bunlar arasında Abdülvehhâb Çelebi (S, 45) ve ‘Ârifî (KH, 538) vardır. Lütüfîbey-zâde ise Sahn-ı Semâniyye’den sonra İzmir’de “*pây-tahtlık*” mertebesiyle kadılık yapmış ancak sonrasında azledilmiştir. Kınalı-zâde *Tezkiretü’ş-şu‘arâ*’ya onun maddesini ilave ettiği esnada durum hâlâ bu şekildedir (B, 222; KH, 885-886). Ayrıca Kınalı-zâde, Re’îs-zâde ‘Alî’nin de Urla kasabasından olduğu bilgisini vermektedir (KH, 533). Burasının da Aydın’a tâbi olduğu bilinmektedir (Sezen, 2017, s. 776).

Son olarak Seferîhisâr, Aydın’ın Çeşme kazasına bağlı bir nahiyedir (Özkılınç vd., 2013a, s. 10). Bu nahiyenin halkı takvası ile meşhur ve nakkaşlık sanatıyla meşgul olan Kazvîn’e benzemektedir (AÇ, 595). Şemsî ve Sa’dî buradandır (KA, 56; L, 302). Haydâr da Latîfî’nin Karaman’a yakın bir yer diye tasvir ettiği Seferîhisâr’dandır ve bu kasabanın namlı bir şairidir (KA, 53; L, 204). Deli Birâder lakaplı Gazâlî ise burada müderrislik yapmıştır (AÇ, 692).

2.8.1.3. Germiyan (Kütahya)

Anadolu vilayetine bağlı bir sancak olan Germiyan, aynı zamanda merkezi olan Kütahya’nın ismiyle de bilinmektedir ve Anadolu vilayetinin merkez sancağıdır (Sezen, 2017, s. 505). Germiyan, suyunun ve havasının letafeti ile övülmüş, güzelliği ve değeri ise adil kimselerin şahadetiyle meşhur ve meşhûr olmuştur (KH, 905). Kütahya’nın gökler kadar intizamlı kalesi ise günlerin getirdiği bütün hadiselerden daha ulu olup burç ve surlarının kubbeleri de sanki gökyüzünü koruyormuşçasına yüksektir (KH, 657). Bu şehrin en belirgin hususiyeti, şairler ve âlimler için bir cazibe merkezi olması ve edebî bir muhite ev sahipliği yapmış olmasıdır.

Bu edebî muhit ve merkezîyet Osmanlı hâkimiyetinden evvel, Germiyanogulları

beyliği devrinden itibaren mevcuttur. Örneğin Hamzavî ile kardeşi Ahmedî Kütahya’da yetişip sonra oradan gurbete gitmiş iki kardeştir (AÇ, 123). Ahmedî, Kütahya’dan ayrılmadan evvel Sultan I. Murâd’ın uç beylerinden olan Mîr Süleymân’ın himayesine girmiş ve ona kasideler sunmuş şairlerden birisidir. Hatta İskender-nâme’sini de Mîr Süleymân için kaleme almıştır (L, 119, 121). Buradaki Mîr Süleymân, I. Murâd devrine denk gelen 1361 ila 1387 yılları arasında Germiyanogulları beyi olan Süleymân Şah olmalıdır. Buradaki “Uç beyi” vurgusu ilginçtir. Gerçi Germiyanogulları, Osmanogulları, Karamanogulları ve diğer Batı Anadolu Türkmen beylikleri Selçuklu’nun uç beylikleri olarak kurulmuştur. Zira Selçuklu’yu Anadolu’da Hıristiyan devletler çevrelemekte ve Batı Haçlı girişimleriyle işbirliği yapmaktadırlar. Güneyde Kilikya’da Ermenistan Krallığı, Akdeniz’de Kıbrıs Krallığı, kuzeyde Trabzon Rûm İmparatorluğu ve Gürcistan ve batıda Doğu Roma İmparatorluğu, bu Hıristiyan devletler arasındadır. Ayrıca Ege Adalarına da Hıristiyan güçler yerleşmiştir ve bunlar hem Papalık hem de Avrupa devletleriyle ittifak halindedirler. İşte bu stratejik durum karşısında Selçuklu Devleti, Kastamonu, Eskişehir, Kütahya, Denizli ve Larende-Ermenek bölgelerinde “Uç beylikleri” kurmuş ve başlarına “Uç beylerini” yerleştirmişlerdir. Bu beylikler zamanla yarı bağımsız hanedanlar haline gelmişlerdir (İnalçık, 2016, s. 88).

Anadolu’nun bu çevrelenmiş ve her an taarruza açık hali yalnızca Selçuklu devrine mahsus kalmamıştır. Nitekim I. Murâd devrinde Anadolu topraklarına karşı Kıbrıs kralı I. Pierre tarafından başlatılıp Ceneviz, Rodos ve Papalık kuvvetleriyle de takviye edilen bir Haçlı Seferi mevcuttur. Bu kuvvetler Antalya, Alanya ve Manavgat’ı ele geçirerek hâkimiyet sahalarını genişletmekte, bunlara karşı ise aralarında Germiyanogullarının da bulunduğu Beylikler bir ittifak kurarak karşı durmaktadır (Alkan, 2017, s. 375-376). Süleymân Şah’ın hâlâ uç beyi olarak anılmasının sebebi Akdeniz’den taarruz eden Haçlılara karşı verdiği bu mücadele olmalıdır. Süleymân Şah savaşlarla geçen hükümdarlığı esnasında edebî patronajı da ihmal etmemiş ve Ahmedî, bu beyin nedimi olup Kütahya’da onun sarayında yetişmiştir. Hatta *İskender-nâme*’sini onun için kaleme almış ancak bazı sebeplerle ona değil Yıldırım Bâyezîd’in oğlu Emîr Süleymân’a sunmuştur. Ahmedî, Ahmed-i Dâ’î ve Şeyhî gibi şairler Germiyan sarayındaki edebî muhitte bulunup sonrasında Osmanlı sarayına naklolun ediplerdir (Güler, 2017, s. 360). Bunlardan birisi olan Cemâlî de Kütahya’da Germiyan beylerinin nişancılık ve defterdarlık hizmetini görmüştür (S, 72; KA, 39).

Osmanlı hâkimiyeti esnasında Kütahya'da edebî bir muhitin oluşmasına sebep olan kişiler burada valilik yapmış olan Osmanlı şehzadeleridir. Bu şehzadelerden birisi olan Kânûnî Sultan Süleymân oğlu Şehzade Bâyezîd devrinde Kütahya'da pek çok şair onun himayesine girmiş ve kendisine şiir sunmuştur. Firâkî de söz konusu şairler arasındadır. O, şehzadeye Kütahya'ya yeni geldiği esnada kişinin eğer onun payitahtını görmek istiyorsa İran'daki Bistâm şehri yerine Kütahya'ya gelmesi gerektiğini ifade eden ve bir sevda ile Karaman'dan Germiyan'a gelen şehzadenin yüzünü kara çıkarmamasını Allah'tan niyaz ettiği bir gazel sunmuştur (AÇ, 499):

'Azm-i Bestâm eyleme gel şehri-i Kütâhiyyeye

Görmek istersen şehâ ger Bâyezîd Han tahtını

Sen yüz aklığın vir Allâhum çü bir sevdâ ile

Germiyana geldi terk idüp Karaman tahtını

Firâkî, padişah tarafından kendisine ihsan edilen aylık on beş akçe ile uzlet içerisinde, Kütahya'da hayatını idame ettirmiş ve bir yandan da camilerde vaazlar verip halka nasihat etmiştir. Hatta bu vaazların bazısında Kütahya'ya vali olarak gelen Şehzade Bâyezîd de hazır bulunmuştur (AÇ, 498; B, 145). Ayrıca Şehzade Bâyezîd, Kütahya'ya vali olarak geldiğinde Edirne'de iken tanışmış olduğu 'İşretî'yi de yanına almış ve ona Eskişehir kadılığını ayarlamıştır (AÇ, 469; B, 126; KA, 257). Kıyâsî, uzun müddet Şehzade Bâyezîd'in hizmetinde bulunmuş, hatta şehzade ona mülâzım olması için referans bile olmuştur (AÇ, 585). Bu hizmeti Emîr Gîsû'nun vefatı dolayısıyla mülâzım olmasından önceki bir tarihte vuku bulmuştur. Emîr Gîsû'nun 1556 yılında vefat ettiği dikkate alınacak olursa Kıyâsî'nin Şehzade Bâyezîd'e Konya'nın yanı sıra 1553 yılı civarında tayin edildiği Kütahya'da hizmet etmiş olması da mümkündür (Akbayar, 1996d, s. 1110; Turan, 1992, s. 230). Son olarak Gubârî Hicâz'da mücavir iken Anadolu'ya deniz yoluyla gelmiş, bu esnada Kütahya'ya da uğramıştır. Burada kendisine Şehzade Bâyezîd'in oğlu Orhan'a hoca olması teklif edildiğinde bu teklifi kabul etmiştir (AÇ, 680; KA, 177; L, 385).

Burada valilik yapmış şehzadelerden bir diğeri olan Sultan II. Selîm'in bu şehirde kurduğu muhit, kardeşi Bâyezîd'e göre daha geniştir. Ona burada iken intisap eden pek çok kişinin ismi XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde geçmektedir. Bu müntesiplerin çoğu şairlerdir. Örneğin Vusûlî, şehzadenin yanında olan

musahiplerinden birisidir ve onun maiyetine ve muhitine girebilmesi yani “*vâsıl*” olabildiği sebebiyledir ki söz konusu mahlası edinmiştir. Sultan II. Selîm kabiliyetini fark etmiş ve onu “*terbiye ederek*” yanında bulunmasını arzu etmiştir. Hatta bunun için hâcesi olan Şems Efendi’nin damadı olmasını bile sağlamıştır. Böylece Vusûlî’nin şehzade ile beraberliği Kütahya’da da devam etmiş ve şehzade, bu şehirde vali iken burada onun himayesiyle kadılık yapmıştır (AÇ, 246). Hatta ‘Ahdî, tezkiresine onunla alakalı maddeyi eklediği esnada halen bu vazifesine ve şehzadenin meclislerinin müdavimliğine devam etmektedir (A, 73). Nigârî, bir müddet Kütahya’da Şehzade Selîm’in yanında bulunarak onun dergâhında makbul olmuş, ona musahip ve nedim olarak has meclislerine dâhil olmuştur. Böylece kendi kadrini yüce ederken akıl sahiplerinin de beğenisine mazhar olmuştur (A, 286; AÇ, 383; B, 213; KH, 864). Sırrî ise Rumeli beylerbeyi iken vefat eden Hasan Paşa’nın yanında kâtiplik yaptıktan sonra pek çok sıkıntı çekmiş ve sahipsiz kalmıştır. En nihayetinde Şehzade Selîm’in valilik yaptığı Kütahya’ya gelerek buraya yerleşmiş ve şehzadenin muhitine girmiştir (A, 185).

Bu muhitin bir başka şairi olan Derûnî, şehzade iken pek çok defa Sultan II. Selîm’in meclislerine katılmış, gece gündüz onun dergâhında yiyip içerek mutluluk içerisinde yaşamış ve hatta şehzadeyi gemicilik ıstılahlarını kullandığı bir “*bahâriyye*” kaside ile methetmiştir (A, 156; KH, 353-354). Kınalı-zâde, Beyânî ve Gelibolulu ‘Âlî, sonrasında onun şehzadenin yanından ayrıldığını söylerken ‘Ahdî ise ondan hâlâ şehzadenin yanında olduğunu ima eder şekilde bahsetmektedir (A, 156; B, 70; KA, 242; KH, 353-354). *Gülşen-i Şu‘arâ*’nın ‘Ahdî tarafından zaman zaman yeni ilavelerle genişletildiği ve genişletilmemiş ilk versiyonun nihaî olarak eserin yazımına başlanan yıllar olan 1564-1565’e kadarki bilgileri ihtiva ettiği bilinmektedir. Ayrıca şair, bu ilk telif ettiği versiyonu Bağdâd’a giderken uğradığı Kütahya’da şehzade Selîm’e de sunmuştur (Akün, 1988, s. 511). ‘Ahdî, Derûnî maddesinde Selîm’i “*şâh-zâde-i bahr u berr*” olarak tavsif ettiğine ve Derûnî’nin hâlihazırda şehzade Selîm’in yanında olduğunu söylediğine göre söz konusu madde telif edilen ilk versiyona ait olmalıdır (A, 156). Bu versiyonun telif edildiği esnada da şehzade Selîm’in Kütahya’da valilik yaptığı bilinmektedir. Dolayısıyla Derûnî Kütahya’da iken kesinlikle şehzadenin yanındadır ve ayrılırken de yine bu şehirden ayrılmıştır. Ayrıca ‘Ahdî, Visâlî Çelebi’nin de çok uzun zamandır saltanatın varisi olarak nitelediği şehzadenin yanında bulunduğunu ve dolayısıyla hem onun dergâhında hem de sair kişiler nezdinde makbul olduğunu söylemektedir (A, 297). Burada da net bir mekân belirtilmemekle birlikte şehzade

Selîm'in tahtın tek varisi olduğu dönemde Kütahya'da olduğundan hareketle Visâlî Çelebi'nin Kütahya'da iken şehzadenin yanında olduğu sonucuna varılabilir (Emecen, 2009, s. 416).

Bu muhitte bulunan diğeri bir şair Fazlî'dir. O, Şehzade Mustafâ'yı takiben Şehzade Selîm'e intisap etmiştir (A, 243; AÇ, 519; KA, 261, KH, 667, L, 411). Bir müddet şehzadeye hizmet ettikten sonra hicrî 969 senesinin (M. 1561/1562) sonlarında reisülküttap olup altmış bin akçelik zeametle şanını arttırmıştır (KA, 261). Fazlî, 'Âşık Çelebi'ye göre hicrî 970 senesinin Ramazan ayında (M. 05/06.1563) vefat etmiştir (AÇ, 519). Oysa Gelibolulu 'Âlî, onun bu vazifeyi iki yıl sürdürdüğünden ve reisülküttap iken hicrî 971 senesinde (M. 1563/1564) Kütahya'da öldüğünden bahsetmektedir. Fazlî, reisülküttap iken Gelibolulu 'Âlî'nin onun emri altında başkâtiplik yaptığı dikkate alınacak olursa 'Âlî'nin söylediklerine itimat edilmelidir (KA, 261). Nitekim 'Ahdî de onun 971 senesinde (M. 1563/1564) vefat ettiğini söylemektedir (A, 243). Fazlî'nin bu ölümünden hemen önce, yani hicrî 970'li yıllarda (M. 1562/1563) başka bir şair daha Kütahya'ya gelmiştir: Kör Makâlî. O, Kütahya'ya şehzadenin eşiğine gelmiş ve Turak Çelebi'nin yardımıyla günlük beş akçe ile askeriye intisap etmiştir (KA, 270). Ayrıca Turak Çelebi'ye yine bu yıllar içerisinde defterdarlık vazifesi verilmiş, o da bir ikinci vakti imrahor iken giydiğı altın işlemeli elbisesiyle, çakırkeyif şekilde haremden çıkmış ve orada hazır bulunan müntesiplerine elini öptürmüştür. Bu sırada Sultan II. Selîm şehzade iken onun eşiğinin kulları arasına girerek mutfak emini olan Merdümî de çıkagelmiş ve el öperken irticalen söylediğı şu beyit ile elli parçadan fazla altın işlemeli ipek elbisenin orada bulunanlara dağıtılmasına vesile olmuştur (KA, 268-269):

Çünkü defterdâr oldun hâreler giymek gerek

*Şeh-benek kaftanların bî-çâreler giymek gerek*⁵¹

Hicrî 970 (M. 1562/1563) ve sonrasında şehzade Selîm'in Kütahya'da olduğundan hareketle bu hadisenin Kütahya'da yaşandığına ve Merdümî'nin de kesin olarak Kütahya'da şehzadenin yanında olduğuna hükmedilebilir (Emecen, 2009, s. 416).

Turak Çelebi'ye defterdar olduktan sonra istediğı kimselerin ulufelerine

⁵¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Defterdar olduğun için artık hare kumaştan elbiseler giymelisin, şahbenek kumaştan kaftanları ise senin çaresiz kulların giymeli.

toplamda elli akçelik terakki yapabilme imkânı verilmiştir. Gelibolulu ‘Âlî’ye bu hadiseden altı ay önce zaten günlük on akçe ulufe ile divan kâtipliği vazifesi tevcih edilmiş ve uzun müddet şehzadenin yanında olması sebebiyle müteferrikalık makamına yükseltilmiştir. Yetkiyi almasından sonra Turak Çelebi ona altı akçe daha terakki vermiştir. Manisa’dan beri şehzadeye intisaplı ‘Ulvî ile Hâtemî’ye de altışar akçelik terakki verilip bunlar Sipahi Oğlanları arasına katılmıştır. Ayrıca Turak Çelebi, Hâtemî’nin bir kasidesini şehzadeye sunarak onu “*terbiyet etmiş*”, şehzade bu şiiri beğenmiş ancak onun Mâtemî olan mahlasını Hâtemî’ye çevirmesini istemiştir (KA, 240, 259). Şairlerin yanı sıra bazı beyler de Kütahya’da şehzade Selîm’e intisap etmiştir. Mesela Câmî, şehzade iken Sultan II. Selîm’e intisap etmiş, onun meclislerine ava müteallik işlerle ilgilenen ağa sıfatıyla girmiş ve her sohbetinde hazır bulunur olmuştur. Burada onun maiyetinde bulunmuş ve o tahta geçtikten sonra da atmacacı başı olmuştur (AÇ, 194; KA, 233; KH, 259). Aslen Kütahyalı olan Rahîmî Bey ise Şehzade Selîm’in valilik yaptığı esnada Kütahya’da alay beyliği yapmıştır. Ayrıca sohbet adabına aşina olduğu için şehzadenin has meclislerine de erişebilmiş ve herkesi muradına erdiren bu kapıdan girerek saadete ulaşmıştır (A, 135, 162-163).

Şehzade Selîm’in Kütahya’da iken yanında bulunan bir diğer dikkat çekici figür, Hubbî Hatun’dur. Sultan II. Selîm şehzade iken Akşemseddîn-zâde Şemseddîn Çelebi onun hocalığını yapmıştır. Eşi olan Hubbî mahlaslı ‘Â’işe Hâtun ise şehzade ile öncesinde de tanıştığı gibi kocası öldükten sonra da bizzat şehzadenin haremindedir kalmaya başlamış, onun nedimesi ve musahibesi olmuştur. Şehzade tahta geçtikten sonra ise bu beraberlikleri devam etmiş ve hatta bu esnada padişah üzerindeki tesirini de son derece arttırmıştır (AÇ, 494; KA, 238; KH, 287). Şemseddîn Çelebi, şehzade Manisa’da iken ona hâce olarak tayin edilmiş, 1552 yılında ise Manisa’da iken vefat etmiştir. Dolayısıyla Hubbî Hâtun’un Manisa, Konya ve Kütahya’da onunla beraber olduğu söylenebilir (Akbayar, 1996c, s. 985; Donuk, 2017a, s. 539).

Nihayetinde Kütahya’da vazife yaptıkları esnada Şehzade Bâyezîd’in maiyetinde Firâkî, ‘İşretî ve Gubârî gibi kişilerin, Şehzade Selîm’in ise yanında Vusûlî, Nigârî, Sırrî, Derûnî, Visâlî Çelebi, Fazlî, Kör Makâlî, Merdümî, Gelibolulu ‘Âlî, Hâtemî, ‘Ulvî, Turak Çelebi, Câmî, Rahîmî Bey ve Hubbî Hatun gibi isimlerin bulunduğu görülmektedir. Bir taraftan bu kişiler Kütahya’da zengin bir edebî muhit oluşmasını sağlamış, bir taraftan da oluşan edebî muhit farklı kişileri de kendisine

cezbetmiştir. Ayrıca Sultan II. Selîm tahta geçtiğinde buradaki maiyetinin çoğu da kendisiyle beraber İstanbul'a gelmiş ve Âşık Çelebi'nin deyişiyle, gökleri nurlandıran ve hükümeti dilediğine veren Allah, onun devletinin mumunu yaktığında, bu mum, Saruhan, Karaman ve Germiyan (Kütahya) illerini aydın etmiştir (AÇ, 374).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde bir mekân olarak Germiyan Kalesi yer almakta ve bu kaleden iki kez bahsedilmektedir. Bunlardan birisine göre Kemâl Halvetî, Germiyan Kalesindeki zaviyelerden birisinde şeyhlik yapmıştır (L, 452). Bir diğeri ise Haydâr Çelebi ile alakalıdır. O, Cem Sultan'a Avrupa'daki ikameti esnasında eşlik etmiş, ölümünü müteakip de terekesini Anadolu'ya getirmiştir. Bunlar arasında bir papağan da vardır. Haydâr Çelebi geri dönerken bu papağanı "*El-hüküm lillahi pâyende bâd 'ömr-i pâdşâh*⁵²" demesi için eğitmiştir. Anadolu'ya geldiğinde Haydâr Çelebi'yi yakalayıp Germiyan Kalesinde hapsedmişler, papağanı ise padişaha götürmüşlerdir. Hayvan padişahın huzurunda kendisine öğretilen sözleri söylediğinde Sultan II. Bâyezîd bundan hoşlanarak Haydâr Çelebi'yi hapishaneden çıkartmış ve ona Germiyan Kalesinde âlâ bir zeamet ihsan etmiştir. Haydâr Çelebi ise bunu huzurdan kovulmak olarak algılamış ve bu tayinin hangi cürmüne binaen yapıldığını soran bir beyit kaleme alarak sultana göndermiştir (KA, 53; KH, 313).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Devriye mevleviyeti olan Kütahya'da kadılık yapmış olan kişilerden bahsedilmektedir. Buna göre Subhî, Kütahya'da kadılık yapmıştır (AÇ, 559; S, 112). Taht kadılığı yani mevleviyet ile bu vazifeyi sürdürdüğü özellikle vurgulanan Medhî, Kınalı-zâde Hasan Çelebi *Tezkiretü's-şu'arâ*'ya onunla alakalı maddeyi eklediği esnada halen bu vazifesini sürdürmektedir (B, 183; KH, 769). 'Abdu'r-rahmân Çelebi ise bu vazifeyi yürüttüğü esnada vefat etmiştir (AÇ, 226). Tezkirelerde Kütahya'ya bağlı bir kaza olan Denizli'nin de ismi geçmektedir (Sezen, 2017, s. 209). Me'âlî, Denizli kadılığına talip iken kendisi yerine bu vazife 'Ubeydoğlu lakaplı kişiye verildiğinde matlası şu şekilde olan bir şiir kaleme almıştır (AÇ, 323):

Denizliyi virüp ibn 'Ubeyd'e

⁵² **Türkçe Çevirisi:** Hüküm Allah'ındır, padişahın ömrü uzun olsun

*Deniz ne virisersiz bu 'ubeyde*⁵³

Tezkirelerde Germiyanlı olan ya da burada doğan kişilerden de söz edilmektedir. Misal olarak Germiyan'ın kadılar taifesinden olan Ahmed-i Dâ'î (KA, 34), Kütahya'da alay beyliği vazifesini yürüten Rahîmî Bey (A, 162) ve onun oğlu Harîmî (A, 135) Kütahyalıdırlar. Minnetî Kütahya sancağına bağlı Kula kasabasından (A, 282), Şeyh İlâhî ise Kütahya'nın Simav kazasına bağlı Tekellûf karyesindedir (AÇ, 110; L, 86). Ayrıca 'Azmi (A, 233), Hasbî (AÇ, 263; KA, 127; KH, 289) ve Keşfi (AÇ, 305; B, 166; KA, 198; KH, 715) Germiyan'ın Gedus kazasından, 'Abdül'alî Efendi ise Germiyan'da Bozyokuş civarında bulunan Yenice adlı köydedir (G, 94). Ni'metî'nin asıl doğum yeri Honaz kalesidir ancak o, bu kale yakınlarındaki, Denizli kasabasında yetişmiş ve buraya yerleşmiştir (AÇ, 379; KA, 216). Hem Honaz hem de Denizli, Kütahya'ya bağlı birer kazadırlar (Sezen, 2017, s. 354).

Buralı olmanın ya da burada doğmanın haricinde tezkireler Kütahya'da ikamet etmiş olan şairlerden de bahsetmektedirler. Mesela Germiyanlı olan Şeyhî, aynı zamanda Germiyan sınırları içerisinde ikamet etmiştir ve hatta mezarı da buradadır (S, 68-70). Firâkî, ömrünün bir kısmında büyük emeller beslemeyi bırakmış şekilde Kütahya'da inzivaya çekilmiştir (KA, 184). Mu'îdî ise Gedus kasabasında ikamet etmektedir (B, 191). Son olarak Germiyanlı olan ya da burada doğan bütün isimlerin bir listesi Tablo 9'da verilmiştir:

Tablo 9: Germiyanlı (Kütahyalı) olan ya da burada doğan isimler

	Memleketi	S	L	AÇ	KH	A	B	KA	G
'Abdül'alî Efendi	Yenice / Bozyokuş								s. 94
Ahmedî	Germiyan (l.)				s. 180				
Ahmed-i Dâ'î	Germiyan (l.)		s. 122		s. 175			s. 34	

⁵³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** 'Ubeydoğlu'na Denizli'yi verip bu "*ubeyde (kulcuğa)*" nereyi vereceksiniz, bunu bana "*deniz (deyiniz)*"?

'Azmi	Gedus (kz.), Germiyan (l.)		s. 561	s. 233	
Emiri	Germiyan (l.)				
Firaki	Germiyan (l.)	s. 401	s. 657	s. 244	s. 145
Harimi	Germiyan (l.)			s. 135	
Hasbi	Gedus (kz.), Germiyan (l.)	s. 263	s. 289		s. 127
'Iydi	Germiyan (l.)			s. 235	
'Izari	Germiyan (l.)	s. 459	s. 551		s. 122
Kabuli	Germiyan (l.)		s. 694		s. 158
Keşfi	Gedus (kz.), Germiyan (l.)	s. 305	s. 715	s. 166	s. 198
Minneti	Kula (kz.), Germiyan (l.)			s. 282	
Ni'meti	Honaz (kz.), Denizli (kz.), Germiyan (l.)	s. 379			s. 216
Rahimi Bey	Germiyan (l.)			s. 162	
Re'yi	Germiyan (l.)	s. 586			
Sa'ati	Germiyan (l.)				s. 85
Siraci	Germiyan (l.)	s. 415			
Şeyhi	Germiyan (l.)	s. 309	s. 612	s. 482	s. 104 s. 36
Şeyh İlâhi	Tekellüf (n.), Simav (kz.),	s. 86	s. 110		

	Germiyan (I.)	
Vusûlî	Germiyan (I.)	s. 905

2.8.1.4. Hamîd

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Hamîd vilayeti daha ziyade kaza ve kasabaları anılarak zikredilmiştir. Bu coğrafyadan umumî şekilde yalnızca birkaç yerde bahsedilmektedir. Mesela Gelibolulu ‘Âlî, Kınalı-zade ‘Alî Efendi’nin Hamid ili civarındaki memleketlerde nezaheti, meziyetleri, ilim ve irfanıyla temayüz etmiş bir âlim olduğunu (KA, 174), Kınalı-zâde Hasan Çelebi ise Merâmî’nin Hamîd vilayetinin yazımına memur edildiğini ve bu vazifede iken vefat ettiğini dile getirmektedir (KH, 772). Ayrıca Kınalı-zâde, Hamid eyaletinde ikamet eden ve Nakşibendî tarikatının büyüklerinden olan Pîrî Halife adlı bir şeyh ile alakalı bir anekdota yer vermektedir. Buna göre Yavuz Sultan Selîm ile babası arasında taht mücadelesi başladığında manevi âlemlerden sürekli “*Onlar azabı uzak görüyorlar ancak biz onu yakın görüyoruz (Me‘âric/7)*” ayetinin tekrarlandığını işitmiştir. Buna bir mana verememiş ancak sonrasında “*kevn esselîm ümerâ⁵⁴*” ibaresini duyduğunda taht mücadelesini Yavuz Sultan Selîm’in kazanacağını anlamıştır (KH, 131).

Tezkirelerde en çok Hamîd’in bir kazası olan Isparta üzerinde durulmaktadır. Hamîd vilayetinin temeli olan Isparta, nice irfan cevherlerine maden ve sayısız marifet ve kemale de mekân olan bir kasabadır (KH, 445). Bu kasabanın latif ve nezih kasrı, Allah tarafından envaî çeşit övgülere mazhar olacak şekilde tesis edilmiştir (KH, 691). Isparta, üstün güzellikten izler taşıyan fasih kimselerin membaı ve çok hakikatli fazılların beşiği olup pak ağaçların sınıfları ile çevrilidir. Bu şehrin saadetten eserler gösteren bahçeleri altından ırmaklar akan Cennet’e benzemektedir (KH, 775). Bu tasvirler arasında bilhassa söz konusu kasabanın fesahatli ve faziletli kimselerin kaynağı olmasına odaklanılması dikkat çekicidir. Zira Isparta, Kınalı-zâdeler gibi meşhur bir ulema ailesinin memleketidir. Hatta bu ailenin üyeleri bir müddet Isparta’da da yaşamış ve burada ilmî ve edebî bir muhit oluşturmuşlardır. Bu muhite dâhil olanlardan birisi

⁵⁴ **Türkçe Çevirisi:** Beyler “*selîm (doğru)*” olacaktır.

Gubârî'dir. O, Isparta'da ilim yoluna girdiğinde Kınalı-zâdelere intisap etmiş ve kâh 'Alî Efendi'den kâh da kardeşi Müslim Çelebi'den ders almıştır. Bu muhitin mensupları zaman zaman Isparta kasabasında meclisler kurmakta ve Kınalı-zade 'Alî Efendi ile ilim ve kemal tahsili yolunda olan Gubârî de bunlara katılmaktadır. Nitekim Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-şu'arâ*'sında geçen bir anekdota göre yine bir bahar mevsiminde Gubârî'nin ve 'Alî Efendi'nin de bulunduğu bir sohbet meclisi kurulmuştur. Hazır bulunanların birisinin elinde Molla Câmi'nin Bahâristan'ı vardır. Kınalı-zade 'Alî Efendi muhabbet devam ederken bu eseri eline almış ve incelemeye başlamıştır. Bir müddet geçtikten sonra ona "*kitaptaki hikâyelerin bazısını okuyabildiniz mi*" diye sormuşlar, Kınalı-zade ise "*evet, hepsini okuyup hafızama aldım*" diye cevap vermiştir. Meclistekiler buna inanmamış ve onunla dalga geçmeye başlamışlardır. Fakat Kınalı-zade 'Alî Efendi eserden beyitleri ve hikâyeleri ezbere okumaya başladığında oradaki herkes şaşkınlığa kapılarak onun fazilet ve irfanına şahadet getirmişlerdir (KA, 176; KH, 586-587).

Tezkirelerde Hamîd sancağına bağlı kazalarda kadılık yaptığı söylenen iki kişi vardır. Bunlardan birisi Isparta-zâdelere olan ve Ağlasun'a kadı olarak tayin edilen Abdü'l-hayy isimli kişidir. Hatta bu tayin üzerine Seyfî şöyle bir beyit kaleme almıştır (AÇ, 441):

Çünkü 'Abdü'l-hayya virildi kazâ-yı Ağlasun

*Ol yir ehli ölüsin kosun dirisin ağlasun*⁵⁵

Ağlasun, Hamîd vilayetine bağlı bir kazadır (Özkılınç vd., 2013a, s. 5).

Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin kardeşi olan Vehhâbî, Gölhisar kazasında kadılık yapmıştır. Hatta Hasan Çelebi, kardeşinin kaleme almış olduğu şu matlası ona Gölhisar kazasında iken yazdığını söyleyerek gösterdiğini aktarmaktadır (KH, 907):

Şehâ tâ meskenüm sensüz diyâr-ı Gölhisâr oldu

*Göl oldu gözlerüm yaşı bana ol göl hisâr oldu*⁵⁶

⁵⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** 'Abdü'l-hayy'a Ağlasun kazası verildi. O halde şimdi bu beldenin ahali ölüsüne ağlamayı bırakıp dirisine ağlamaya başlasın.

⁵⁶ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey padişah sevgili, sen olmadan meskenim Gölhisar oldu. Gözümün yaşı göl oldu ve oluşan bu göl benim hareket etmemi engelleyen bir hisara dönüştü.

Kayıtlarda birisi Bosna eyaletindeki bir nahiyeye, diğeri ise Hamîd sancağındaki bir kaza olmak üzere iki adet Gölhisar bulunmaktadır. Burada bahsi geçen Gölhisar'ın bir kadısı olduğu için kaza olması lazımdır. Dolayısıyla Vehhâbî'nin kadılık yaptığı yer Hamid sancağına bağlı Gölhisar'dır denebilir (Sezen, 2017, s. 299-300).

Deli Birâder Gazâlî ise Akşehir'deki müderrisliğinden sonra Kınalı-zâde'ye göre Agros, diğeri tezkirelere göre ise Agras yahut Ağras müftülüğü vazifesinde bulunmuştur⁵⁷ (AÇ, 693; B, 140; KA, 181; KH, 637; S, 109). Söz konusu yerleşim yeri hem Ağros hem de Ağras isimleriyle anılan ve Hamîd'deki Eğirdir kazasına tabi olan karye olmalıdır (Özkılınç vd., 2013a, s. 60).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Hamîd'den ya da bu sancağa bağlı kazalardan olan birçok isim zikredilmektedir. Mesela Hâşimî Üsküdar'da doğmuş ve burası ikinci vatanı gibi olmuştur ancak babası aslen Ispartalıdır (KH, 913). Isparta-zâdeler de Isparta'nın meşhur hanedanlarından birisidir. Zamanında Hamîd beyi Emîr Ahmed'in Şeyh Kutbü'd-din el-'Irâkî'ye Isparta'yı temlik etmesi sebebiyle onun soyundan gelenler de Isparta-zâde şeklinde anılmışlardır (B, 157; KH, 691). Son olarak Hamîdli olduğu söylenen isimler Tablo 10'da alfabetik bir şekilde listelenmiştir:

Tablo 10: Memleketi Hamîd yahut Hamîd'e bağlı kaza ve nahiyeler olan isimler

	Memleketi	L	AÇ	KH	A	B	KA	G
'Adnî	Hamîd (l.)				s. 228			
Du'âyî	Hamîd (l.)				s. 156			
Gubârî	Hamîd (l.)		s. 679					
Hâşimî	Hamîd (l.)							
İshâk Çelebi	Hamîd (l.)							s. 85
Kâdirî	Isparta (kz.), Hamîd (l.)		s. 572	s. 691		s. 157		

⁵⁷ Öteki tezkirelerde Gazâlî'nin fetva makamına tayin edildiği söylenirken Heşt Behîşt'te ise ona Ağras medresesinde müderrislik vazifesinin verildiği söylenmektedir (S, 109). Daha fazla bilgi için bkz. *Bölüm 2.5.3. Telvîh (Kırklı) Medreseleri*

Kadrî Efendi	Isparta (kz.), Hamîd (l.)			s. 695				
Kadrî Efendi	Hamîd (l.)		s. 573			s. 159		
Kınalı-zâde 'Alî Efendi	Isparta (kz.), Hamîd (l.)			s. 582				
Kınalı-zâde 'Alî Efendi	Hamîd (l.)		s. 484				s. 174	
Kınalı-zâde Hasan Çelebi	Isparta (kz.), Hamîd (l.)			s. 582				
Mîrî	Isparta (kz.), Hamîd (l.)			s. 815		s. 197		
Mîrî	Hamîd (l.)		s. 358					
Müslim Çelebi	Isparta (kz.), Hamîd (l.)			s. 775				
Müslim Çelebi	Hamîd (l.)		s. 293				s. 209	
Nahîfî	Hamîd (l.)			s. 850		s. 206		
Nâmî	Ağros (n.), Eğirdir (kz.), Hamîd (l.)			s. 832		s. 286		
Rüsûhî	Hamîd (l.)					s. 171		
Sânî'î	Ağros (n.), Eğirdir (kz.), Hamîd (l.)			s. 499				
Selâmî	Isparta (kz.), Hamîd (l.)			s. 430				
Selîkî	Isparta (kz.), Hamîd (l.)	s. 278	s. 435	s. 445	s. 177	s. 96	s. 158	
Selîkî	Hamîd (l.)	s. 278	s. 435		s. 177		s. 158	
Servî	Burdur (kz.), Hamîd (l.)		s. 423	s. 434				
Seydî	Hamîd (l.)		s. 439	s. 455				
Sun'î	Yalvaç (kz.), Hamîd (l.)			s. 518		s. 112		
Şerîf	Eğirdir (kz.), Hamîd (l.)			s. 471		s. 101		
Şerîfî	Eğirdir (kz.), Hamîd (l.)			s. 471		s. 101		

Ümîdî	Hamîd (I.)	s. 104
Ziyâyî	Hamîd (I.)	s. 346

2.8.1.5. Hüdâvendigâr (Bursa)

Bursa, 1326 ila 1402 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin başkentliğini yapmış, bu tarihten sonra da Hüdâvendigâr sancağının merkezi olmuş olan bir şehirdir (Sezen, 2017, s. 139). Bu şehir, bilhassa Kınalı-zâde Hasan Çelebi tarafından uzun cümlelerle tasvir edilmektedir. Örneğin Bursa, sayısız güzelliği içinde toplayan, uçsuz bucaksız zemininde bulunan gelinleri, lütuf ve güzellik gerdanlarıyla süslenmiş ve gönüller açan, letafetle zinetlenmiş gökyüzü ise hüsün süpürgeciyle cilalanmış olan bir şehirdir (KH, 442). Güzelliğinin binası yüksek dağlar ile sağlamlaşmış, suyunun ve havasının latifliği ile de Sabâ memleketindeki gülşenin hükmünü neshetmiştir (KH, 515). Bu şehir, Çin ve Hıtâ'da bulunan ve güzellerin tasvirleriyle süslü mabetler ile İrem ve Sabâ bahçelerini kıskandırmaktadır (KH, 724). Öyle ki 'Âd şehri onun ulu yapısının ardında kalarak bir perde arkasına çekilmiş ve Sabâ şehrinin bahçeleri, bu Cennet'e benzeyen şehri gördüğünde utancından ortadan kaybolmuştur (KH, 914).

Bursa, zemininin yüce göğü kıskandırması, toprağının gönlü genişletmesi ve havasının misk gibi kokması yanında hoş içimli sularının Kevser ve Selsebil Irmakları gibi her taraftan akması sayesinde bir yeşillığe ve cennete dönüşmüş, böylece diğer beldeler arasından sivrilmiştir (AÇ, 648; KH, 626, 724, 732). Bu şehir, gamları yok eden havası ile bahar nesiminin estiği bir iklimdir ve ruha ruh katan hoş kokuları her diyar sakininin dimağını ıtırlandırmaktadır (KH, 873). O, cihan beldelerinin Cennet'ten nişaneler taşıyan bir şeref evidir ve onun çok kıymetli vücudu kalpleri kendisine çeken bir zamane güzelinin yüzü gibidir (KH, 849). Cihan beldelerinin yüzükleri yanında firuze taşlı bir yüzük olan bu şehir, zarif bir geyik kadar güzeldir ve övgüsü daima insanoğlunun dillerinde virt olarak zikredilmektedir (KH, 635, 732). Bursa, billurdan bir taka benzeyen gökyüzünün altında ve dünya denen geniş sarayda cennet bahçesinden bir numune ve gül yanaklı ve gümüş sineli, sümbül kokulu ve ay yüzlü güzellerin toplandığı yerdir (KH, 268). Bu beldenin bağları ve bahçeleri ay yüzlü sevgililer gibi taze ve mesut olup gülistanları ise İrem bahçelerini kıskandırmaktadır (KH, 873). Bursa'nın bene benzeyen bu bahçeleri, içine girenlerin ebediyen orada kalacakları Adn Cennet'inden bir numune olup bu bahçelerdeki gönül çelen sevgililere benzeyen

reyhanların kokusu ise öd ağacının ve İrem gülistanının kokularına benzemektedir (KH, 914). Bu şehrin her daim letafet saatinde olan geniş arazisi gökleri andırmakta ve insana kuvvet veren sahasının temiz toprağı misk ve karışık rayihalar gibi güzel kokmaktadır (B, 230, KH, 911).

Ekâbirin ve yüce kimselerin madeni, ilmin ve ulemanın toplanma mekânı olan bu cennet gibi şehir, afetlerin toprağından ve dertlerin, noksanlıkların tozlarından süpürülmüştür (KH, 303, 380, 635). Çevresinde de faniliğin tozundan eser yoktur ve letafetle tezyin edilmiş, gönüller açan seması güzellik süpürgesiyle temizlenmiştir (KH, 275). Bu şehir, güzellik istirdyesinin ve lütuf ve letafet semasının incisidir (KH, 366). Onun amber kokulu rüzgârı, kavuşmaktan gelen lütuflardır ve nehirlerinin suları, zülalden bile lezzetlidir (KH, 387). Bursa'nın Cennet gibi güzel havası sevgilinin yüzü gibi kişiye hayat vermekte ve safalı suları ile safi nehirleri ise gamların ve kederlerin bulanıklarını alıp götürmektedir (B, 235; KH, 922). Bu özellikleri sebebiyle Bursa, ulu dağların ve yüksek tepelerin yüceliği gibi diğer beldelerden üstün ve âlidir. Gamları defeden geniş aynası, lütuf ve safa cilasıyla cilalanmıştır (KH, 387). Sayısız ve hesap edilemez güzelliklerin cem olduğu bu şehir, havuzlarının, ağaçlarının ve nehirlerinin çokluğu ve çeşit çeşit çiçekleri ile altından ırmaklar akan cennete ait güzelliğin bir aynasıdır (KH, 502). O, bahçelerinin, yeşil dallı, meyveli ağaçlarının çokluğu, ormanlarının ferahlığı ve dağlarının yüksekliği ile diğer dünya beldelerinden üstün olup Cennet bahçelerine taş çıkartacak bir mahiyettedir ve tarife ve tavsife layık bir şehirdir (KH, 502, 528, 659). Bu şehir, barındırdığı selatin hazirelerinin ve imaretlerinin çokluğu ile kubbelerin feleğidir ve havasının letafeti ve saadeti, semasının nezafeti ve suyunun tatlılığı ile de genç yaşlı herkesin makbulüdür (KH, 539). Sanki güzellik ülkesinin kudret kâtibine Bursa, tımar olarak verilmiştir (KH, 704).

Bursa, hem siyasî hem de kültürel açıdan bir merkezdir. Siyasî merkeziyeti eski başkent olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim bütün taht savaşlarında da merkezî bir rol oynamıştır. Örneğin Cem Sultan ile Sultan II. Bâyezîd arasında geçen saltanat kavgasına sahne olmuştur. Cem Sultan babası Fâtih Sultan Mehmed vefat ettiğinde Karaman'dan Bursa'ya geçmiş ve orada kendi adına hutbe okutup sikke kestirmiştir. Daha sonrasında ağabeyi Sultan II. Bâyezîd ile arasında Bursa havalisinde bir savaş olmuş ancak neticede başarısız olmuş ve Avrupa'ya kaçarak orada ölmüştür. Ölümünden sonra naaşı Bursa'ya getirilmiştir. Mezarı Bursa'da Muradiye civarındadır

(S, 18; B, 12; KH, 155-156).

Bursa, bu merkeziyetini Fetret Devrinde de devam ettirmiş, Çelebiler arasında el değiştirmiş ve zaman zaman bazı Çelebilere başkentlik yapmıştır. Yıldırım Bâyezîd'in oğlu olan ve Fetret Devrindeki taht savaşında aktif rol oynayan Emîr Süleymân 1402 ile 1411 yılları arasındaki hükümdarlığının bir kısmını Edirne'de bir kısmını da Bursa'da geçirmiş ve şairleri himaye edip içki meclisleri kurması ile meşhur olmuştur (Kayapınar, 2010, s. 82-85). Şeyhî de onunla Bursa'da bulunduğu esnada temas kurmuş ve muhtemelen hükümdarlığının burada geçirdiği senelerinde onun edebî muhitine girmiştir (Timurtaş, 1953, s. 104). Nitekim Latîfi, Şeyhî'nin Emîr Süleymân'a kasideler sunan bir şair olduğunu söylemektedir (L, 309). Sehî Bey ise onun Emîr Süleymân tarafından kabiliyetinin keşfedilerek şiir yazmaya yönlendirildiği ve zaman zaman Emîr Süleymân'ın karşısında Ahmedî ile karşılıklı şiir söylediğini ifade etmektedir (S, 68, 71). Diğer taraftan Latîfi'nin aktardığına göre Şeyhî ile Nesimî'nin Bursa'da bir beraberlikleri de vuku bulmuş ve Nesimî de ömrünün bir kısmında Bursa'daki edebî muhite dâhil olmuştur (L, 309).

Tezkire yazarlarına göre Ahmed-i Dâ'î de Emîr Süleymân'ın şairler topluluğuna dâhil olmuş ve hatta onun adına *Çeng-nâme* adlı eserini kaleme almıştır (L, 122; S, 73). Bu eserin tamamlanış tarihi 1406 yılıdır ve o tarihte Emîr Süleymân Bursa'dadır. Dolayısıyla Ahmed-i Dâ'î de Emîr Süleymân'ın Bursa'daki muhitinin mensuplarından (Kortantamer, 1977, s. 107). Onun haricinde Emîr Süleymân'ın yiyip içme ve keyfetme esnasında has meclislerine dâhil olan nedimleri arasında Ahmedî, Ahmedî'nin kardeşi Hamzavî ve Şeyhî'nin yeğeni Cemâlî de vardır. Bunlar söz konusu meclislerde toplanmış, "*sıhr-i helâl*" denebilecek şiirleri karşılıklı söylemiş ve mukabilinde eteklerini dolduracak kadar caize alıp avuç avuç verilen altın ile gümüşe ise kanaat etmemişlerdir (KA, 34, 39).

Bursa'ya sürülen ve burada mütevellilik ile meşgul olan Ahmed Paşa da etrafında edebî bir muhit teşkil etmiş, ömrünü Bursa'nın şairleri ve zarifleri ile musahabe üzere geçirmiş ve Keşiş Dağı yaylaklarında fırsat buldukça işret ve şiir meclisleri kurmuştur (AÇ, 112; KA, 50). Bursa gibi büyük bir kültürel merkezde kurulan bu meclislerde Bursa şairlerinin olduğu kadar diğer şehirlerde ve bölgelerde yaşayan şairlerin de şiirleri okunmaktadır. Hatta Kınalı-zâde 'Alî Efendi'nin Mîrî'den naklettiğine göre Bursa'da kurulan ve Ahmed Paşa'nın da hazır bulunduğu böyle bir meclise Kastamonu'dan

gelenler olmuş ve Necâtî adlı bir şairin Kastamonu’da şöhret bulduğunu ve “*döne döne*” redifli meşhur gazelini yazdığını meclistekilere haber vermişlerdir (KH, 838). Ahmed Paşa’nın buradaki ikameti esnasında onun meclislerinin müdavimi olan birçok kişinin ismi XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde geçmektedir. Mesela Bursa şairlerinden olan Harîrî, ona intisap dava etmiş, onun çevresinde kurulan edebî muhit ile sürekli muâşeret içerisinde bulunmuştur. O ve Resmî, Ahmed Paşa’nın huzurundan bir an bile ayrılmayarak onun birer musahibi vaziyetini takınmışlardır. Harîrî, Ahmed Paşa’nın yazdığı her şiire birer nazire kaleme almış ancak kabiliyetsiz bir şair olması sebebiyle bu kötü nazireleri Paşa’yı sadece bunaltmış ve çaresiz bir hale sokmuştur (AÇ, 262; B, 53; KA, 53; KH, 288; L, 189). Diğer taraftan Resmî ile birlikte Kandî de daha şiire yeni heves etmiş bir genç iken Bursa’da Ahmed Paşa’nın meclislerine devam etmiş, hatta Ahmed Paşa onun Şehdî olan mahlasını Kandî’ye çevirmiştir (AÇ, 582; KA, 192). Bunun dışında Gelibolulu ‘Âlî, Sehî Bey’in de Ahmed Paşa’nın meclislerine katıldığını ve bir müddet onun hizmetinde bulunduğunu söylemektedir. Eğer bu bilgi doğruysa bunun Paşa’nın etrafında edebî bir muhitin oluştuğu Bursa’da gerçekleşmiş olması muhtemeldir (KA, 99).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Ahmed Paşa’dan sonra Bursa’da halen bir edebî muhitin mevcut olduğu görülmektedir. Buralı olan ve İstanbul’un yanı sıra bu şehirde ikamet eden tezkire yazarı ‘Âşık Çelebi, buradaki edebî muhitin müdavimlerinden birisidir. Hatta Gelibolulu ‘Âlî, ‘Âşık Çelebi’nin de bir tenezzüh mekânı olan Keşiş Dağı yaylağına zaman zaman çıktığına ve orada bile dersleri ile meşgul olduğuna değinmektedir⁵⁸ (KA, 251). Buraya şehrin şair ve zarifleri ile beraber işret meclisleri kurmak üzere çıkıyor olmalıdırlar. Bu meclisler kurulduğu esnada ve diğer zamanlarda onun burada pek çok şair ile birlikteliği olmuştur. Örneğin Nişanî ile Bursa’da beraber olup onun iltifatları ile iyi bakışına mazhar olmuş (AÇ, 371), Sa‘yî ile de nice yıllar bu şehirde aşinalık kesp etmiş ve bu ikisi birbirlerini dert ortağı edinerek sıcağı da soğuğu da beraberce yaşamışlardır (AÇ, 428). Bursa’da inzivaya çekilen Kadrî Efendi ile aralarındaki samimiyet babasının ta talebelikten tanışması sebebiyle devam etmiş, hatta Kadrî Efendi, bu eski hukuktan dolayı ona bir baba şefkatiyle

⁵⁸ Gerçi *Künhü’l-Ahbâr*’ın tezkire kısmının neşrinde “*Keşiş Tağı*” ifadesi yerine “*Keşiş ağı*” ifadesi vardır. Bu ifadenin Keşiş Dağı ile benzerliğine ve özel ismin bir parçası olan “*Keşiş*” büyük harfle başlarken “*ağı*”nın ise böyle başlamamasına dayanarak “*t*” harfinin sehven yazılmadığı söylenebilir.

yaklaşmış ve ‘Âşık Çelebi’nin deyişiyile Bursa’da onunla sohbet “*tenezzül etmiştir*” (AÇ, 574). Şair Garîbî ise seyahati esnasında Bursa’ya geldiğinde bir müddet ‘Âşık Çelebi’nin yanında kalmıştır (AÇ, 690).

‘Âşık Çelebi’nin haricinde Bursalı olan ve Bursa’da yaşayan Halîl-i Zerd de bu şehirde nice zaman ekâbirden sözden anlayanların ve devlet memurlarından hüner ehli olanların meclislerine devam etmiştir. Bu memurlar arasında muhasebeci Ahmed Çelebi de vardır. Onun bahçesi İshâk Çelebi ve Halîl-i Zerd gibi rintlerin istirahat mekânıdır (AÇ, 647). Ayrıca Ahdî de bu şehirde bir müddet bulunmuş ve Rızâyî ve Mecdî gibi şairlerle ihtilat içerisinde olmuştur. Ahdî, kendi ifadesiyle, Rızâyî’den türlü türlü istifade edip onun inciler saçan şiirlerini dinlemiş (A, 76), Mecdî ile de defalarca mülakat ve beraberlik fırsatı bulmuştur (A, 265). ‘Ahdî ve Mecdî, Bursa’da ekseriya diğer yaranın da bulunduğu meclislerde beraber olmuşlar ve bu meclisler için Mecdî, ya yaranına evini açmış ya da onların evine gitmiştir (A, 265). Ayrıca Kızılca Hayrüddînoğlu, Kınalı-zâde ‘Alî Çelebi’nin Bursa kadılığı esnasında Bursa’da ‘Îsâ Bey Medresesinde müderris olarak vazife yapmıştır. Bu sayede Kınalı-zâde ‘Alî Efendi ve oğlu Hasan Çelebi ile aralarında bir samimiyet oluşmuş ve bir miktar sohbet arkadaşlığı yapmışlardır (KH, 542). Kadrî Efendi ise azledildikten sonra burada uzlete çekilmiş ve bağlarda, gül bahçelerinde, dağlarda ve yaylalarda âlimler ve şairler ile sohbet meclisleri kurmuştur. Hatta bu meclislerde şairlerle karşılıklı şiirler de söylemişlerdir (AÇ, 573-574).

Bütün bu kişilerin söz konusu şehirdeki edebî muhite dâhil olduğu XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinden açıkça anlaşılakta ise de Mecdî dışındakilerin meclis kurucu olup olmadığı belirsizdir. Oysa Mecdî hakkında çok muğlak şekilde ifade edilen bu husus, Bursalı şair Lâmi‘î’de daha bariz şekilde görülmekte ve onun bu şehirde işret meclislerini ve şiir sohbetlerini düzenleyenlerden birisi olduğu müşahede edilmektedir. Hatta Kınalı-zâde ‘Alî Efendi’nin naklettiğine göre Kâdirî mahlaslı ‘Abdülkâdir Efendi Bursa’ya geldiğinde bir gece Lâmi‘î onun için bir ziyafet düzenlemiştir. Burada sohbet edilirken Lâmi‘î Fars şiirinde bulunan manaların ve nüktelerin ‘Arab şiirinde olmadığını, dolayısıyla ilkinin diğerinden üstün olduğunu iddia etmiş ancak Kâdirî buna karşı çıkarak ‘Arab şiirinin daha üstün olduğunu öne sürmüştür. Lâmi‘î ve hazır bulunanlar itiraz etmişler ve tartışma bitmeyince Kâdirî, Lâmi‘î’ye “*siz bildiğiniz Farsça şiirlerdeki mana ve nükteleri söyleyin, ben de aynılarının bulunduğu Arapça şiirlerden örnekler vereyim, eğer herhangi birisi için bir nazir bulamayacak olursam*

haksız çıkmış olayım” demiştir. Bu teklif kabul edilmiş, bir müddet karşılıklı mana ve nükteler söylenmiş ancak Kâdirî, Lâmi‘î’nin her söylediği mana ve nüktenin bir nazirini ‘Arab şiiirinden getirmiştir. En nihayetinde Lâmi‘î pes etmiş ve *“bu ilme ve hafızaya zamanın müftüsü Kemâlpaşa-zâde bile malik değildir”* demiştir (KH, 691).

Bursa, çok sayıda kişinin tekaüt, azil yahut uzlete çekilme iştiiyakı neticesinde gelip yerleştikleri bir mekândır. Buna ilk misal Ulvî’dir. O, ilim yolunu ve ders vermeyi bırakarak Nakşibendî tarikatına intisap etmiş ve Bursa’da tekaüde ayrılmıştır (AÇ, 478). Aynı şekilde Firâkî de her şeyini terk etmiş ve Bursa’da Şeyh ‘Abdülmümin Zaviyesinde riyazete girmiştir (AÇ, 500). Rahîmî ise danışment olduktan sonra bu görevinden ayrılmış, Bursa’da ‘Abdülmü’min Efendi’ye intisap etmiş, geri kalan ömründe selatin imaretlerinde şeyhlik vazifesini yürütmüş ve kitabet ile geçimini sağlamıştır (B, 75; KH, 383). Halîmî Çelebi ilim ve hünerden ihtiyacı olanı aldıktan sonra Bursa’da Zeyniye tarikatı şeyhlerinden Hacı Halife’ye intisap etmiş (KH, 308), Hüsrev ise İstanbul’da kadî iken padişahın kendisine gerekli olan ehemmiyeti vermediği zannına kapılarak bir anda vazifesini bırakmış ve tekaüt ihtiyar ederek Bursa’ya gitmiştir (B, 61; KH, 329). Burada bir medrese ile mescit inşa ederek ölünceye kadar burada ikamet etmiştir (KH, 329).

‘Arab-zâde Mehmed, dövülerek azledildiği Sahn’dan ayrıldıktan sonra kendisini güç bela Bursa’ya atmış ve Kânûnî’nin onu vazifesine iade ettiği tarihe kadar burada ikamet etmiştir (B, 160; KH, 698). Cebri, İstanbullu olmasına rağmen Bursa’ya gelip burada ikamet etmeye başlamış (AÇ, 195), Kadri Efendi ise azledildikten sonra Bursa’ya gelmiş ve burada uzlete çekilmiştir (AÇ, 573-574). Kadri Efendi, buradayken dağlarda, yaylalarda ve bahçelerde ders vermiş, aklî ve naklî ilimlerin feyzini diğerlerine aktarmıştır. Diğer taraftan farklı âlimler ile çeşitli bahisler ve ilmî meseleler üzerine konuşmuş ve şairler ile de sohbet üzere olmuştur. Ayrıca Bursa’ya ilk geldiğinde kendi ölümünü dileyen bir kıta kaleme almış, nitekim istediği olmuş ve birkaç sene içerisinde hicrî 958 senesinde (M. 1551) Bursa’da vefat etmiştir. Kendi medresesinin ve mescidinin haziresinde metfundur (AÇ, 573-574, 579).

Bursa, tezkireciler tarafından nakledilen pek çok anekdot ve rivayetin de sahnesidir. Misal olarak Kınalı-zâde’nin aktardığı bir rivayete göre İslî ‘Abdî lakaplı ‘Abdülvehhâb’ın Lâmi‘î’yi hicvetmesi üzerine Nakşibendî tarikatına mensup pek çok kişi toplanıp ‘Abdülvehhâb için beddua okumuşlardır. Bu esnada ‘Abdülvehhâb’ın akrabalarından olan ve Bursa Hisariçinde oturan müttaki, salih ve duası makbul bir

imam da bu bedduaya mukabele etmiş, neticede ise evvela Lâmi'î, akabinde de 'Abdülvehhâb ölmüştür (KH, 540). 'Âşık Çelebi'nin aktardığı bir anekdota göre Bursa'nın hanendelerinden olan Sinân Çelebi'nin Mesîh adlı, çok yakışıklı bir oğlu vardır. Bu oğlan 'Abdî Çelebi'nin sevdiği bir güzele âşık olmuştur ve aşk tek taraflı kalmamıştır, karşılıklıdır. Bir gün söz konusu güzel 'Abdî Çelebi'ye o gece yeni ay gibi onun hanesinde akşamlayacağını söylemiş, 'Abdî Çelebi ise bu vaat üzerine sohbet meclisi için malzemeleri hazırlamış ve iştret için her şeyi tertip etmiştir. Sonrasında heyecanla beklemeye başlamış ve en ufak bir ses duysa ayağa dikilip sevdiceği mi geldi diye bakmıştır. En nihayetinde sabah güneş doğmuş ve 'Abdî Çelebi hayal kırıklığı içerisinde uyumuştur. Sevgilisi ise nihayet gelmiş ve onu yatakta yakalamıştır. Her ne kadar inkâr etse de 'Abdî Çelebi, onun Mesîh'in evinden geldiğini ve geceyi onunla geçirdiğini anlamış ve umutsuzluk içerisinde şu kıtayı kaleme almıştır (AÇ, 454):

Hele ey yir yüzinde mihr-i münîr

Elün alup göge çıkarsa Mesîh

Bendene half-i va 'de itmekle

Senden umulmaz idi zulm-ı sarîh

Yine bu cümle ile biz diyelim

Küllü şey'in mine'l-melîh melîhün⁵⁹

Başka bir güzelle alakalı bir rivayeti de Latîfi aktarmaktadır. Buna göre Rûşenî, Bursa'da ilim tahsil ettiği esnada muallimliğini yaptığı Hızır isimli bir güzele âşık olmuş ancak bazı gammazlar sebebiyle ondan ayrılmak zorunda kalmıştır. Rûşenî çıldırmış, mahvolmuş ve uzlet köşesine çekilip Hızır ismini virt gibi tekrar ederek sevdiğini çağırmaya koyulmuştur. Üçüncü gün yanına Hz. Hızır çıkagelmiş "Hızır'dan muradın ve kalbindeki arzun nedir" diye sormuş ve birkaç nasihat ettikten sonra da kaybolmuştur. Bunun akabinde Şeyh Rûşenî'nin sevdiği yanına gelmiş ancak bu sefer de o, bunu istememiş ve "ben hakikî Hızır'ı buldum" diyerek o şevk ve zevkle 'Acem'e gitmiş, Seyyîd Yahyâ'ya intisap etmiştir (L, 84).

⁵⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey yeryüzündeki parlak güneş! Her ne kadar Mesîh senin elinden tutarak göge çıksa da vaadine aykırı hareket ederek açıkça bana zulmetmen senden beklenmezdi. Yine de biz "güzelden gelen her şey güzeldir" diyelim.

‘Âşık Çelebi’nin aktardığı bir başka rivayet ise Şevkî hakkındadır. Şevkî, Yavuz Sultan Selîm Trabzon’da şehzade iken defterdar ve lala olan Fenârî Sems Bey’e intisap etmiş, o öldükten sonra ise Bursa’ya giderek bir sahaf dükkânı açmıştır. Hayli zaman geçmiş ve padişah olan Yavuz Sultan Selîm Bursa’ya av için geldiğinde içinde Şevkî’nin de olduğu şehir ahali onu karşılamaya çıkmışlardır. Yavuz Sultan Selîm, Şevkî’yi kalabalık içinde görmüş ve yanındaki Zeynel Paşa’ya “*bu bizim Şevkî değil mi*” diye sormuş, Zeynel Paşa ise “*yok değildir, o ölmüştü*” diye cevap vermiştir. Sonrasında Şevkî, Zeynel Paşa’nın yanına gitmiş, Paşa onu gördüğünde “*vay miskin, sen daha sağ mısın*” demiş, halini hatırlarını sormuş ve ayrıca Yavuz Sultan Selîm’in onu tanıdığını da anlatmıştır. ‘Âşık Çelebi’nin Bursa’daki “*şairler tekkesinin*” iki büklüm olmuş bir ihtiyarı olarak nitelediği bu Şevkî, daha sonrasında Bursa’da Osmân ve Orhan Gâzilerin türbelerinde türbedarlık vazifesini de ifa etmiştir (AÇ, 611). Yine ‘Âşık Çelebi’nin naklettiğine göre İshâk Çelebi, Üsküp’ün akabinde Bursa’da Kaplıca Medresesine müderris olarak atanmış ve burada yaptığı çapkınlıklar ve yaşadığı maceralar o güne değin Bursa’da söylenegelmiştir. Anlatılanlar arasında İshâk Çelebi’nin Tahte’l-kal’a (Tahtakale) Çarşısına gidip Şerbetçi Bekir adındaki genç esnaftan kadayıf alarak at üzerinde yemesi de vardır. Ayrıca şehrin güzellerini övdüğü bir Bursa şehrengizi de yazmıştır (AÇ, 134). Onun haricinde bu şehir için şehrengiz yazan ‘Âşık Çelebi ve Halîl-i Zerd olmak üzere iki kişi daha vardır (AÇ, 570, 647).

Bursa’nın XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde hakkında bilgi verilen bir diğer meşhur siması da kendisine delilik arız olmuş olan şair Celîlî’dir. O, düzenli bir hayatı varken kaçmış, öldü sanılmış ancak o, uzun müddet derbeder şekilde etraf yerlerde gezmeye devam etmiştir. Hayatta olduğu anlaşıldığında ailesi tarafından Bursa’ya geri getirilmiş ve Bursa’nın Kaplıca mevkiindeki evine yerleştirilmiştir (AÇ, 210; KH, 268; L, 175). ‘Âşık Çelebi’nin naklettiğine göre hiç kimseyle görüşmez ve diyaloga girmez. Câmî‘-i Kebîr (Ulu Cami) ile çarşıya gidip gelir, aybaşlarında Murâdiyye Vakfından ulufesini alır ve ayda bir iki defa da hamama gider. Nitekim ‘Âşık Çelebi ona bir keresinde Kadı Hamamında rastlamış ve onun yazdığı gazellerden bazılarını ona yüksek sesle, manasına ve veznine dikkat etmeden okumuştur. Bunun üzerine Celîlî dayanamayarak bu şiirlerin ona ait olduğunu söylemiş ve bunları tashih ederek okumuştur. Bu fırsattan istifade ‘Âşık Çelebi ona ne ile meşgul olduğunu sormuş, o, yanında bazı kitaplar olduğunu ve bunları okumakla işigal ettiğini söylemiştir. İkinci olarak “*Şeh-nâme tercümesi ile meşgul olduğunuz söyleniyor, doğru mudur, doğruysa*

yarısı bitti mi” diye sormuş, Celîlî “*evet, doğrudur*” diye cevaplamış ancak daha yarısına gelmediğini, inşallah Allah’ın yardımıyla günün birisinde bitireceğini ifade etmiştir. Akabinde ‘Âşık Çelebi ona hâlâ hayatta olan Zâtî ile Hayâlî’den bahsetmiş, Celîlî ise bunu “*hep malum şeyler*” diyerek geçiştirmiştir. Bunu müteakiben Celîlî, ‘Âşık Çelebi’den yazdığı şiirlerden okumasını istemiş, okuduğu şiirleri beğenmiş ve nihayetinde kalkıp gitmiştir (AÇ, 210). Gelibolulu Âlî ise onunla çarşılarda, başında müzevvece sarık ve üstünde yamalı elbise ile avare şekilde gezerken karşılaşmıştır. Celîlî Bursa çarşılarında gezmekte, bazen tezgâhlardan çeşitli meyveler almakta ve parasını ödemediği gitmektedir. Ne esnaf ona istediği meyveyi vermekten imtina etmekte ne de ondan aldığı malın parasını istemektedirler. ‘Âlî bu işin aslını söz konusu kişilerden sorduğunda Celîlî’nin parası olmadığına böyle ücretini ödemediği meyve aldığını ancak sonrasında ne kadar borcu olduğunu unutmadan gelip bunu kapattığını söylemişlerdir. ‘Âlî, bunu takiben ısrarla Celîlî ile de konuşmaya çalışmış ancak Celîlî, onun bu ısrarları karşısında “*gamların hücumu bana ağız açtırmaz, sana ne diyeyim ki*” şeklinde bir cevap vermiştir (KA, 122-123).

Tezkirelerde Bursa’da kadılık yaptığı söylenen isimler de zikredilmektedir. Mesela Vusûlî, Sultan II. Selîm tahta geçtikten sonra ailesiyle birlikte İstanbul’a göçtüğünde padişah ona Bursa kadılığını ihsan etmiştir (AÇ, 246; B, 229; KH, 903). Kara Çelebi, müderrisliğini müteakip iki defa Bursa kadılığı yapmış (AÇ, 233; B, 231; KH, 914), Lütüfîbey-zâde ise azledildiği Mekke kadılığı vazifesinden sonra bu sefer Bursa’ya atanmış ancak bir süre sonra buradan da azledilince son derece kederlenmiş ve bezmiştir (KH, 825). Fenârî-zâde ‘Alî Çelebi, Murâdiyye Medresesindeki vazifesini takiben Bursa’ya kadı olmuş (KH, 645), Bûstân-zâde Mehmed Efendi ise Bursa’ya kadı olarak tayin edilmesi üzerine yola çıkmış ancak daha Bursa’ya varmamış iken bu sefer Edirne kadısı olarak tayin edilmiştir (KH, 748). Meylî mahlaslı Zekeriyâyâ Efendi, düşmanlarının desiseleriyle Halep kadılığından azledilmiş ancak çok uzun zaman geçmeden bu kez Bursa kadılığına tayin edilmiştir. Ne var ki hasut insanlar yine boş durmamış ve çeşitli entrikalarla onu bu kadılıktan da azlettirmişlerdir (KH, 820). Aşçı-zâde Hasan Çelebi ise Bursa’da kadı iken Lâmi’î’nin onu Makbûl İbrâhim Paşa’nın meclisinde kötülemesi üzerine kadılıktan azledilmiştir. Bunun haberini aldığı anda azlini kazasker Kâdirî Efendi’den bilmiş ve nikris hastalığına müptela olduğu için İstanbul’a gitmek üzere at yerine bir kağrı ile yola çıkmıştır. Ne var ki Mudanya civarında kağrı kırılmış ve bunun üzerine şu iki beyti söylemiştir (AÇ, 266; KH, 293-294):

Tevsen-i dehrün itdüğini bana

Hergiz itmeye kişi kanlusına

Cevr-i gerdûna sabr ide görelüm

Ya öküz öle veya kanlu sına⁶⁰

‘Âşık Çelebi’ye göre Aşçı-zâde, bu azli takiben seksen akçe ile Sahn’da müderrislik yapmış ve sonrasında yüz akçe ile mütekait iken vefat etmiştir (AÇ, 117, 265-266). Kınalı-zâde ise onun Sahn’daki müderrisliğine değinmeden yalnızca yüz akçe yevmiye ile mütekait olduğunu söylemektedir (KH, 167, 293-294). Ayrıca Beyânî, yalnızca onun Bursa kadılığından mütekait olduğunun, Latîfi de Bursa kadısı iken vefat ettiğinin bilgisini vermektedir (B, 54; L, 191).

Merhabâ Çelebi, Bursa’da kadılık yapmış olanlardan birisidir. O, Bursa’da kadı iken Kazâziyye Medresesi müderrisi olan ve kimse arasında ayırım gözetmeden herkesi hicveden Karaferyeli Mustafâ Çelebi’yi ona şikâyet etmişlerdir. Ancak Merhabâ Çelebi onun ilim, irfan ve faziletine vakıf olduğundan harekete geçmekte tereddüt etmiş ve çeşitli bahanelerle onları oyalamıştır. Bu esnada Manastır Müderrisi ve güzeller sevdasından o güne kadar uzak durmuş yaşlı bir adam olan Martalos Efendi, Simidcibaşı denen bir güzele âşık olmuş ve onun peşinde koşmaya başlamıştır. Bu hali Merhabâ Çelebi’ye arz ettiklerinde ise duymazlıktan gelmiştir. Bunun üzerine Mustafâ Çelebi onu şu Farsça beyit ile hicvetmiştir:

Der devr-i Merhabâ-yı ‘atâ-bahş u cürm-pûş

Şud Martalos be-çeng ü çegâne piyâle-nûş⁶¹

‘Âşık Çelebi bir mecliste bu beyti Merhabâ Çelebi’ye okuduğunda o, sevinmiş ve dualar ederek “çok şükür, bana Mustafâ Çelebi’yi şikâyet edenlere ne cevap vereceğim belli oldu, artık ben de hicvedilenler arasına girdiğime göre eğer ona cezaî bir müeyyide uygularsam bunu intikam için yaptığımı iddia ederler” demiştir. Dolayısıyla onu cezalandırmaktan başka bahanelere sığınmadan kaçınabilmiştir (AÇ,

⁶⁰ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Zamanın serseri atının bana ettiğini hiç kimse kanlusına bile etmez. Feleğin zulmüne sabret de görelim, ya öküzün ölür ya da kağının tekerleği kırılır.

⁶¹ **Türkçe Çevirisi:** İhsanda bulunan ve suçu örten Merhabâ Çelebi zamanında Martalos, çeng ve çalparayla şarap içer oldu

398). Ayrıca Merhabâ Çelebi'nin Bursa'daki bu kadılığı esnasında Sahn'da danışman olan 'İdî de onun hizmetine girmiştir (AÇ, 493).

Tezkirelerde Bursa kadılarının hizmetinde bulunmuş kişilerden de bahsedilmektedir. Misal olarak Fevrî, hicrî 951 senesinde (M. 1544/1545) Bûstân Efendi Bursa kadısı olduğunda onunla birlikte Bursa'ya gelmiş ve bu şehrin çok çilesini ve ahalisinden yana da sıkıntısını çektikten sonra mülâzım olmuştur (AÇ, 532; KA, 263). Kirâmî, Abdü'l-bâkî Efendi Bursa kadısı iken onun hizmetine girmiş ve aynı şekilde ondan mülâzım olmuştur (KH, 713). 'Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*'yı yazdığı esnada ise Kınalı-zâde 'Alî Çelebi Bursa kadısıdır ve Re'yî onun danışmanlığını yapmaktadır (AÇ, 586). Ayrıca tezkirelerde Bursa kadılığı vazifesini yürüttükleri esnada vefat ettiği belirtilen iki kişiden de bahsedilmektedir. Bunlardan birisi Ece-zâde Muhyiddîn Mehmed Çelebi'dir (B, 145; KH, 653). Diğeri ise Vâsî 'Alî'sidir. Vâsî 'Alî'si Edirne'deki müderrisliğinden sonra kadı olduğu Bursa'da bu vazifesindeyken hicrî 950 senesinde (M. 1543/1544) vefat etmiştir (B, 134; L, 379; KH, 613).

Tezkirelerde Hüdâvendigâr sancağının merkez kadılığı haricinde Bursa'ya bağlı kazalarda görev yapmış kadılardan da söz edilmektedir. Mesela Yavuz Sultan Selîm tahta geçtiğinde 'Âşık Çelebi'nin babası Seyyîd 'Alî'ye İnegöl kadılığını ihsan etmiştir (AÇ, 488). İnegöl, Hüdâvendigâr sancağına bağlı bir kazadır (Özkılınç vd., 2013a, s. 8). Kadı Bozan ise Mihaliç'te kadılık yapmıştır. Bu vazifesi esnasında Mısır seferi vuku bulmuş ve Yavuz Sultan Selîm yanına âlim kimselerden musahipler istemiştir. Bunun üzerine Galata kadısı Nihâlî Ca'fer Çelebi ve Üsküp kadısı İshâk Çelebi ile birlikte onu sultanın yanına göndermişlerdir. Ancak sultan lakayt tavırlarından rahatsız olduğu için bunları geri vazifelerine göndermiştir (AÇ, 133-134, 389-390; KA, 103; KH, 192). Kadı Bozan'ın haricinde Mihaliç'te kadılık yapmış bir diğeri isim Me'âlî'dir. Gelibolulu 'Âlî, Me'âlî'nin yalnız Mihaliç (Karacabey) kadılığı vazifesini ifa ettiğini söylerken 'Âşık Çelebi ise onun Mihaliç, Kepsut ve Fırt (Susurluk) kazalarının üçünün kadılığını aynı anda yürüttüğünü ifade etmektedir (AÇ, 323; KA, 204). Bunlardan ilk ikisi Hüdâvendigâr sancağında yer alan kazalardır. Üçüncüsü ise Karesi sancağında yer almaktadır (Sezen, 2017, s. 415, 450, 702).

Me'âlî'nin Mihaliç'teki kadılığı esnasında yaşadığı bir hadise *Meşâ'irü's-şu'arâ*'da ayrıntılarıyla, *Künhü'l-Ahbâr*'ın tezkire kısmında ise muhtasar şekilde nakledilmektedir. Buna göre Mihaliç'te bulunduğu esnada âşık olduğu güzel onu gizlice

buluşmak için kasabanın dışındaki cüzzamlılar köyüne çağırılmış, sonrasında mekânı ayarlayacağını söyleyip önden giderek oradaki cüzzamlıların imamıyla buluşmuştur. Köyün önde gelenlerini toplayarak oraya padişahın musahiplerinden cüzzam olduğundan haberi olmayan birisinin geldiğini, padişahın onu kendisine emanet ettiğini, kendisinin de onu bir şekilde kandırıp buraya getirdiğini söylemiştir. Onlardan Me'âlî'yi güzelce ağırlamalarını, hem malı mülkünün de çok olduğunu, eğer burayı severse çokça mal vakfedip hayır işi yapabileceğini ifade etmiştir. Nihayetinde de *“sakin ben onu buraya getirip yanından ayrılmadan kendinizi göstermeyin”* demiştir. Sonrasında Me'âlî'nin yanına gelip onu köydeki bir ambarın üst katına çıkartmış ve samanların üstüne oturtmuştur. Bir müddet karşılıklı güzel sözler söylendikten sonra dilber ona biraz uzaktaki gayrimüslim köyünden şarap getireceğini ve kendisi gelene kadar biraz beklemesini söyleyerek ambardan çıkmış, atına binmiş ve hiçbir şey olmamış gibi evine gitmiştir (AÇ, 326-330; KA, 204).

Onun gitmesiyle her taraftan cüzzamlılar yavaş yavaş çıkmışlar ve Me'âlî'nin yanına gelmeye başlamışlardır. Me'âlî önce onları para istiyor zannetmiş, sadaka vermeye kalkmış ancak durmadıklarını görünce kendisinin kadı olduğunu anlayıp bir davalarını ona anlatmaya geldiklerini sanmış, onlara kasabadaki mahkemeye gelmelerini söylemiştir. Ancak cüzzamlılar yine de durmamışlar ve Kadı'nın yanına gelmişlerdir. Küçükler ayakta durmuş, büyükler ise oturmuştur. Me'âlî öfkelenmiş, bağırıp çağırılmış ancak onlar oralı olamayıp ortaya yemek getirip koymuşlar ve ondan da yemesini istemişlerdir. Me'âlî daha da gazaplanmış ancak onlar Me'âlî'nin kaderine boyun eğmesi gerektiğini, padişah emriyle buraya getirildiğini ve burada oturmasının emredildiğini söyleyip ayrıca ona imamın daha yeni cüzzam olmuş kızıyla evlenmesini teklif etmişlerdir. Bunun üzerine Me'âlî hem dilbere hem de onlara lanet okuyarak ambardan kaçmaya kalkmış ancak cüzzamlılar onu tutmuşlar ve hepsi beraber merdivenden yuvarlanmışlardır. Me'âlî onlarla kucak kucağa geldiğinde cüzzam sebebiyle oluşan kötü kokuya tahammül edememiş ve bayılmıştır. Bir müddet sonra ayıldığında ise ağlamaya başlamış ve cüzzamlılara işin aslını ve kandırılarak buraya getirildiğini anlatmıştır. İnanmıyorlarsa da şehre adam gönderip mahkemeden sorabileceklerini söylemiştir. Aralarından birisi Mihaliç'e gidip mahkeme kethüdasına Me'âlî'yi tarif ettiğinde kethüda, tarif edilen kişinin kadı olduğunu söylemiş ve gelen adam da ona kadılarının cüzzamlılar köyünde hasta yattığını haber vermiştir. Adamlar hemen atlanıp köye gelmişler ve Me'âlî'yi alıp evine götürmüşlerdir. Me'âlî bir müddet

hasta yatmış ve sık sık içinde cüzzamlıların olduğu kâbuslar görerek uyanmıştır. Ayrıca bu hadiseden sonra tövbe ederek hayat tarzını da değiştirmiştir (KA, 204; AÇ, 330-332).

Kadılar haricinde Bursa'da vazife yapmış olan ve tezkirelerde en çok bahsi geçen isimler vakıf mütevellileridir. Misal olarak Ahmed Paşa, Fâtih Sultan Mehmed'in gazabına uğramış ve öldürülmesi muhtemelken bundan kurtulup Bursa'ya gönderilmiştir. Bursa'da sırasıyla Orhan Gazi ve Emir Sultan vakıflarına müteveli tayin edilmiş, Sehî Bey'e göre ise kendisine Murâdiyye vakfı mütevelliliği verilmiştir. Bir müddet Sultanönü sancağında sancak beyi olarak vazife yaptıktan sonra Sultan II. Bâyezîd tahta geçtiğinde ona Bursa sancak beyliğini ihsan etmiştir (AÇ, 112; B, 23; G, 75; KA, 49-50; KH, 172-173; S, 26). Garîbî Bursa'daki selatin vakıflarına müteveli olmuş, Kaplıca'da mütevellilik ve Hassa Haraç Eminliği vazifelerini yürütmüş ancak çok zaman geçmeden azledilmiştir (AÇ, 688). Hayâlî'yi yeren bir şiir yazması üzerine Rüstem Paşa tarafından Eyüp mütevelliliği ile ödüllendirilen Taşlıcalı Yahyâ ise bunu müteakiben yine Paşa tarafından ihsan edilen sırasıyla Kaplıca ve Orhan Gazi vakıflarının mütevelliliklerini yürütmüştür (AÇ, 288). Revânî de Kaplıca mütevelliliği yapanlardandır. Diğer tezkireler onun önce Kaplıca'ya, sonra Ayasofya'ya müteveli olduğunu söylüyorsa da Sehî Bey ise bunun tam tersini söylemekte ve onun Kaplıca mütevellisi iken vefat ettiğini iddia etmektedir (KA, 96; KH, 396; L, 245; S, 102). İslî Sırık ya da 'Abdî lakaplı 'Abdülvehhâb ise Bursa'da sultanlara ait imaret ve vakıfların muhasebesi ve teftişi ile meşgul iken hicrî 943 yılında (M. 1536/1537) ölmüştür (AÇ, 452; KH, 539).

Zâtî müteveli olmasa da bu vazife kendisine teklif edilmiştir. O, Sultan II. Bâyezîd devrinde bazı şiirlerini padişaha sunmuş, padişah bu şiirleri çok beğenmiş ve etrafındakilere "*görün, âlemde mana tükendi derler ancak haşa, tükenmemiştir, dünya mana doludur, hüner onu bulmaktadır*" demiştir. Sonrasında Kapıağası Hüseyin Ağa'ya Zâtî'ye bir mansıp verilmesini emretmiş, Ağa da bunu vezirlere iletmiştir. Bunu müteakiben vezirler Zâtî'yi çağırılmışlar ve kulaklarının az işitmesi sebebiyle vakıf tevliyeti dışında bir mansıbın ona uygun olmadığını söylemişlerdir. Ardından Bursa'da ve çevresinde 'Âşık Çelebi'ye göre otuz akçelik, Kınalı-zâde Hasan Çelebi ile Gelibolulu 'Âlî'ye göre ise yirmi beş akçelik bir mütevelliliği ona teklif etmişlerdir. Ne var ki Zâtî, padişahın ve diğer devlet erkânının kendisine olan ihsanları bu meblağdan fazla olduğu ve Bursa'ya gitmek İstanbul'daki dostlardan ayrılmak manasına geldiği

için söz konusu teklifi reddetmiştir. Zamanla hamileri teker teker ya ölmüş ya da azledilmiş, kendisine destek olan kimsesi kalmayan Zâtî de kum falı bakarak geçinmeye başlamıştır. Yavuz Sultan Selîm tahta geçtiğinde ona da bir şiir sunmuş, padişah bu şiiri beğenmiş ve bir köyün tımar olarak ona verilmesini buyurmuştur. Anadolu Kazaskeri Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi onu çağırması ve belli kişilere verilmek üzere padişaha arz edilmeyi bekleyen bir listeden kendisine münasip bir köy seçmesini istemiştir. Zâtî ilk başta Şeyh Hasan'a verilmek üzere yazılan bir Bursa köyünü seçmiştir. Çelebi “*ya Hasan ne yesin*” demiş, Zâtî ise “*zehir yesin*” diyerek Hz. Hasan'ın zehirlenerek şehit edilmesine telmihte bulunmuştur. İkinci olarak Leylek Seydî'ye verilmek üzere yazılan ve memleketi olan Balıkesir'de bulunan bir köyü seçmiştir. Çelebi tekrar “*ya Leylek ne yesin*” diye sorunca bu sefer de Zâtî “*yılan yesin*” cevabını vermiştir. Bu latifeler Çelebi'nin hoşuna gitmiş ve Zâtî için Leylek Hasan'ın Balıkesir'deki yerini padişaha arz etmiştir (KA, 139; AÇ, 671; KH, 370-371).

Bunların haricinde Bursa'da görev yapmış başka isimlerden de söz edilmektedir. Mesela Emîr Sultan'ın halifelerinden olan Süleymân Çelebi, Yıldırım Bâyezîd'in Bursa'da inşa ettirdiği camide imamlık (KA, 30; L, 92), Hızır Bey Çelebi'nin babası Ahmed Paşa ise Bursa'da müftülük yapmıştır (AÇ, 646; KH, 449; L, 211). Ayrıca Helâkî, Yarhisar kazasındaki mescidin imamlığı vazifesini çok uzun süre ifa etmiştir. (B, 233; KH, 919). Yarhisar, Hüdâvendigâr eyaletine bağlı bir kazadır (Sezen, 2017, s. 802). Son olarak Bursa'da kadılık, mütevellilik ve başka görevler üstlenmiş olan bütün bu isimlerin bir listesi Tablo 11'de alfabetik şekilde verilmiştir:

Tablo 11: Bursa'da kadı, müteveli olmuş yahut başka vazifeler üstlenmiş isimler

	Vazifesi	S	L	AÇ	KH	A	B	KA	G
'Abdülbâkî Efendi	Kadı (Bursa)				s. 713				
Ahmed Çelebi	Muhasebeci			s. 647					
Ahmed Paşa (Hızır Bey Çelebi'nin babası)	Müftü	s. 211	s. 646		s. 449				

Ahmed Paşa (Vezir)	Mütevelli / Sancak beyi	s. 26	s. 112	s. 172- 173	s. 23	s. 49- 50	s. 75
Aşçı-zâde Hasan Çelebi	Kadı (Bursa)	s. 191	s. 117, 266	s. 167, 293, 725	s. 54		
Bûstân Efendi	Kadı (Bursa)		s. 532			s. 263	
Bûstân-zâde Mehmed Efendi	Kadı (Bursa / Göreve başlamadı)			s. 748			
Ebussu'ûd Efendi	Kadı (Bursa)			s. 339	s. 66		
Ece-zâde Muhyîddîn Mehmed Çelebi*	Kadı (Bursa)	s. 63	s. 401	s. 497	s. 653	s. 145	
Eyyühüm Erîk (Riyâzî'nin babası)	Kadı (Bursa)	s. 113					
Fenârî-zâde 'Alî Çelebi	Kadı (Bursa)			s. 645	s. 142		
Fevrî	Danışment		s. 532			s. 263	
Garîbî	Mütevelli		s. 688				
Gürz Seydî	Kadı (Bursa)		s. 615				
Helâkî	İmam (Bursa / Yarhisar)			s. 919	s. 233		
İsli Sırık / 'Abdî (‘Abdülvehhâb)	Müfettiş		s. 452				
Kadı Bozan	Kadı (Bursa / Mihaliç)		s. 133, 390	s. 192			
Kadrî Efendi	Kadı (Bursa)			s. 695	s. 159		
Kara Çelebi	Kadı (Bursa)		s. 233	s. 914	s. 67	s. 231	
Kınah-zâde 'Alî Çelebi	Kadı (Bursa)		s. 586	s. 542, 595			

Kirâmî	Danişment (Abdü'l-bâkî Efendi)			s. 713	
Kirâmî	Kadı (Bursa)			s. 713	
Lütfibey-zâde	Kadı (Bursa)			s. 825	
Me'âlî	Kadı (Bursa / Mihaliç, Kepsut, Firt?)	s. 323			s. 204
Merhabâ Çelebi	Kadı (Bursa)			s. 398, 493	
Rahîmî	Şeyh			s. 383	
Re'yi	Danişment (Kınalı-zâde 'Alî Çelebi)	s. 586			
Revânî	Mütevelli	s. 102	s. 245	s. 396	s. 96
Seyyid 'Alî ('Âşık Çelebi'nin babası)	Kadı (Bursa / İnegöl)			s. 488	
Sinân Efendi	Kadı (Bursa)			s. 450	
Süleymân Çelebi	İmam				s. 30
Şerbetçi Bekir	Esnaf			s. 134	
Şevkî	Esnaf			s. 611	
Taşlıcalı Yahyâ	Mütevelli			s. 288	
Vâsî' 'Alî'si	Kadı (Bursa)	s. 379	s. 482	s. 613	s. 134
Vusûlî	Kadı (Bursa)	s. 246		s. 903	s. 229
Yûsuf Bâlî	Kadı (Bursa)	s. 337			
Zekerîyyâ Efendi (Meylî)	Kadı (Bursa)			s. 820	

* *Meşâ'irü 'ş-su 'arâ'* da Ece-zâde Muhyüddîn Mehmed Çelebi'nin kadılığında bahseden kısımda bir karışıklık mevcuttur. Daha fazla bilgi için bkz. Dipnot 36

Bursa düşürülen birçok tarihin ve yazılan şiirin de mevzusu olmuştur. Mesela Bursa'daki kirin, pislğin ve çamura bulanmış suların aktığı lağım kanalları tıkanmış, bu sebeple kirli sular şehirdeki çarşıların ortasından akmaya başlamıştır. Öyle ki sokaklardan kim geçerse geçsin paçaları ve etekleri ıslanmakta, kirlenmektedir. Bu duruma Kânûnî ile Makbûl İbrâhim Paşa bir çözüm bulmuşlar ve şehirdeki lağım kanallarını onarıp temizletmiş ve şehrin sokaklarını da kirli sulardan ve çamurdan arındırmışlardır. Bunun üzerine Halîl-i Zerd, şu tek mısralık tarihi düşürmüştür (AÇ, 648):

*Pâdşâhum âb-ı lutfun Burusayı pâk eyledi*⁶²

Çakşırı Şeyhî'nin Sultan II. Bâyezîd'in Bursa'da inşa ettirdiği Yeni Han hakkında düşürdüğü bir tarih mevcuttur (AÇ, 615; KH, 483):

Yenile yapılan Sultân Hânı

*Binâsın bilmezem târihi hoşça*⁶³

Yine Çakşırı Şeyhî, Bursa'nın Hisariçi bölgesindeki Yerkapısını, şu beyitle tarif etmiştir (KH, 483-484):

Hisârın Yirkapusını sorarsan

*Agac bâzârına var da dönüvir*⁶⁴

Enverî, Bursa'nın Kaplıca mevki hakkında yazdığı ve ay yüzlü sevgiliye seslendiği bir beyitte burayı her gece şehir uçlarında cihan halkını soymak için bekleyen bir haramîye benzetmektedir (AÇ, 166):

Her gice şehri ucını bekler harâmîler gibi

Ey kamer-ruh soymaga halk-ı cihânı Kabluca

⁶² **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Padişahım, lütfunun suyu Bursa'yı tertemiz kıldı.

⁶³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Yeni yapılan Sultan Hanı'nın binası nerededir ve güzel midir bilmiyorum ancak tarihini çok hoş şekilde düşürdüm.

⁶⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Hisarın Yerkapısını sorarsan Ağaçpazarına var da dönüver.

Son olarak Zeynî, kendisine bazı ekâbir tarafından Bursa'dan bir yastık gönderildiğinde ve bunu beğenmediğinde onlara şu iki beyti göndermiştir (KH, 409):

Efendim bana göndermiş munakkaş bir 'aceb yasdık

Ne yasdandık ne kullandık ne toldurdık ne hod basdık

Anı kullanmayup aslâ temâşâ ecliçün halka

*Ev ortasına bir iple katı muhkem çeküp asdık*⁶⁵

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Hüdâvendigâr (Bursa) sancağından olan yahut burada doğan isimlerden de söz edilmektedir. Mesela Neşrî, 'Âşık Çelebi'ye göre Bursalıdır (AÇ, 374). Gelibolulu 'Âlî ise onun Anadolu kasabalarının birinden olduğunu ancak Bursa'da yetiştiğini dile getirmektedir (KA, 103). Yine 'Âşık Çelebi, Rumelili Şem'î'den bahsederken sonlara doğru Bursa'da yaşayan ve mum satan bir başka Şem'î'nin daha olduğundan bahsetmektedir. O da Rumelili olan Şem'î gibi zayıf yapılı birisidir. Diğer taraftan Rumelili olan Şem'î usta bir şair iken Bursalı olan ise şüirden pek nasibi olmayan bir şairdir (AÇ, 608). Ayrıca ona göre Nevâlî de Bursa'nın Hisariçi'nde Kavaklı İmamı diye bilinen bir imamın oğludur (AÇ, 384). Bunun dışında memleketinin neresi olduğu konusunda tam bir netlik olmayan şairler de mevcuttur. Misal olarak Cemâlî, Latîfi'ye göre ya Bursalıdır ya da Karamanlıdır (L, 177). Garîbî ise diğer tezkirelerde Germiyan vilayetinden olduğu açıkça belirtilen Şeyhî'nin Bursalı olduğunu söylemektedir (G, 67).

'Âşık Çelebi'nin babası Seyyîd Nizâm, 'Acem asıllı olmakla birlikte Bursa'ya yerleşmiştir (KA, 251). Subhî, Bursa'da imam ve hatip olan bir adamın oğludur. Mahlası esasında babasının iken o, bunu miras olarak almıştır (B, 109). Memleketi burası olanlardan başka burada ölenler ya da mezarı burada olanlar da vardır. Örneğin Aşçı-zâde Hasan Çelebi (AÇ, 265) ile Resmî (S, 131) Bursa'da vefat etmiş, Ahmed Paşa'nın ölümü de Bursa'da vaki olmuş ve burada defnedilmiştir (G, 75; S, 26). Ayrıca babası Kânûnî Sultan Süleymân tarafından idam ettirilen Şehzade Mustafâ'nın kabri Bursa'dadır (A, 48). İnfaz edilen Cem Sa'dî'sinin cesedi de Bursa'ya getirilip

⁶⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Efendim bana nakışlı ve acayip bir yastık göndermiş. Biz bunu ne yaslanmak için kullandık, ne de içini boşaltıp tekrar doldurduk. Aksine bunu asla kullanmayp halkın temaşa etmesi için evin ortasına bir iple sağlam şekilde astık.

Murâdiyye Camii civarında defnedilmiştir (AÇ, 214).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde bu şehrin meşhurları da zikredilmektedir. Örneğin Gelibolulu ‘Âlî, Lâmi‘î’nin Bursa’nın Rahmî’den sonra gelen güzide şairi olduğu değerlendirmesini yapmaktadır (KA, 201). Ayrıca Beyânî, Remzî’yi Bursa’daki tüccarların büyüklerinden birisi olarak (B, 77), Kınalı-zâde ise Bursalı Selmân’ı bu şehrin kemal sahiplerinin mert olanlarından birisi olarak tasvir etmektedir (KH, 442). Son olarak Latîfi, Rızâyî’nin Bursa’da Yeşil-zâde ve Baba Çelebi diye bilinip tanındığından bahsetmektedir (L, 239).

Tezkirelerde Hüdâvendigâr sancağının kaza ve kasabalarından olanlara da değinilmektedir. Bergama bu kazalardan birisidir. Kemâl-i Zerd buralıdır ve kaleme aldığı bir beytinde her diyarın kuşkusuz bir metaı olduğundan, Bergama’nın ise su ile havasından mahbup ve şair koptuğundan bahsetmiştir. ‘Âşık Çelebi ile Latîfi bu beyti bir bağlam içerisine oturtmaktaysa da Sehî Bey söz konusu beytin söylendiği herhangi bir bağlama değinmemekte, bunun yerine yalnızca Kemâl-i Zerd’in Bergamalı olması sebebiyle söylendiğini ifade etmektedir (AÇ, 306; L, 448; S, 99). Latîfi, Bergama’nın Saruhan sancağına bağlı bir kasaba olduğu bilgisini veriyorsa da bu kaza, Hüdâvendigâr sancağına bağlıdır (Sezen, 2017, s. 108). Güvâhî ise Geyve’denir ve burada dul ve zengin bir kadınla evli olarak yaşamaktadır (B, 167; KA, 102; KH, 720; L, 454). Geyve, Hüdâvendigâr eyaletine bağlı bir kazadır (Sezen, 2017, s. 289). Son olarak Bursalı olan yahut burada doğmuş olan isimler alfabetik bir sırayla Tablo 12’de alfabetik şekilde listelenmiştir:

Tablo 12: Bursalı olan yahut burada doğmuş olan isimler

	Memleketi / Doğum Yeri	S	L	AÇ	KH	A	B	KA	G
‘Abdullah	Bergama (kz.), Bursa (l.)						s. 119		
Âfitâbî	Bergama (kz.), Bursa (l.)								s. 83
Ahmed Paşa	Bursa		s. 111					s. 49	s. 73
Ânî	Bursa					s. 103			

‘Aşık Çelebi	Bursa	s. 358		s. 528	s. 218	s. 115
‘Atâyî	Mihaliç (kz.), Bursa (l.)					s. 91
Baba Hasan	Bursa					s. 72
Bedrî	Mihaliç (kz.), Bursa (l.)	s. 145				
Celîf	Bursa			s. 269		s. 73
Cinânî	Bursa	s. 216				
Çakşırıcı Şeyhî	Bursa	s. 158	s. 615	s. 483		
Dâ‘î	Bursa					s. 55
Du‘âyî	Bursa	s. 118	s. 224	s. 366		
Dürrî	Bursa			s. 366		
Emîrî	Bursa		s. 160	s. 210		
Fahrî	Bursa			s. 244		
Fenârî-zâde ‘Alî Çelebi	Bursa	s. 36				
Fenârî-zâde Şâh Çelebi	Bursa	s. 39				
Fikrî	Bursa			s. 681	s. 154	
Firdevsî	Bursa	s. 403		s. 659	s. 146	s. 79
Gazâlî	Bursa	s. 388	s. 691	s. 635	s. 139	s. 179
Güvâhî	Geyve (kz.), Bursa (l.)	s. 454			s. 167	s. 102
Hâce ‘Abdu’r- ra‘ûf	Bursa	s. 548				
Halîl-i Zerd	Bursa	s. 218	s. 647	s. 337		s. 65

Hamdî	Bursa				s. 138		
Hamdu'llah Hamdî	Göynük (kz.), Bursa (l.)	s. 198				s. 57	
Hamîdî-zâde Celîfî	Bursa	s. 128	s. 209	s. 268		s. 48	s. 122
Hammâloğlu (Tacir)	Bursa	s. 158					
Hamzavî	Bursa						s. 67
Harîmî	Bursa	s. 190		s. 289			
Harîrî	Bursa	s. 189	s. 262	s. 288		s. 53	s. 53
Hâşimî	Bursa			s. 911		s. 230	
Hevâyî	Bursa			s. 922		s. 235	
Hilâlî*	Bursa	s. 560		s. 921			s. 90
Hilmî	Bursa	s. 176		s. 303			
Hüsrevî	Bursa				s. 150		
'Iyânî	Bursa			s. 626			
İslî Sırık / 'Abdî (‘Abdülvehhâb)	Bursa	s. 360	s. 452	s. 539		s. 118	s. 171
Kandî**	Bursa	s. 179	s. 431	s. 582	s. 698	s. 252	s. 192 160
Kara Çelebi	Bursa				s. 914	s. 231	
Kâtibî	Bursa	s. 432			s. 704	s. 161	s. 61, 82
Kemâl-i Zerd	Bergama (kz.), Bursa (l.)	s. 99	s. 448	s. 306	s. 716		s. 61
Kerîmî	Bursa	s. 442					
Kudsî	Bursa				s. 255		

Lâmi'î	Bursa	s. 458	s. 316	s. 724	s. 168	s. 199
Lem'î	Bursa			s. 732	s. 173	
Me'âlî (Babası)	Yarhisar (kz.), Bursa (l.)		s. 322			
Mehdî	Bursa	s. 495				s. 65
Meylî	Mihaliç (kz.), Bursa (l.)		s. 358	s. 828		
Meylî (Bezzâz)	Bursa		s. 358	s. 826	s. 199	s. 213
Mîrî	Bursa			s. 816	s. 197	
Necmî	Bursa		s. 368	s. 849	s. 206	
Nevâlî	Bursa		s. 384			
Nihâlî Ca'fer Çelebi	Bursa	s. 108	s. 527	s. 389	s. 873	s. 103
Niyâzî	Bursa		s. 539			s. 31
Osmân Zarîf	Bursa		s. 561			
Pârepâre-zâde	Bursa		s. 124			
Rahîmî	Bursa				s. 172	
Rahmî	Bursa	s. 170	s. 237	s. 587	s. 381	s. 161
Remzî	Bursa	s. 161	s. 245		s. 392	s. 78
Resmî	Bursa	s. 131	s. 238			s. 145
Rızâyî	Bursa				s. 387	s. 75
Riyâzî	Bursa	s. 113				s. 76
Safâyî	Bursa				s. 205	
Saffî	Bursa		s. 330			
Sâfî (Nakkaş)	Bursa	s. 77				s. 47

Şehâbî	Bursa			s. 421		
Şehâyî	Bursa	s. 267				
Selmân	Bursa	s. 433			s. 94	
Sirkeci Bahşî	Bursa	s. 694				
Subhî	Bursa	s. 327		s. 502		
Subhî (Baba)	Bursa				s. 109	
Subhî (Oğul)	Bursa				s. 109	
Sun'î (Nakkaş)	Bursa			s. 517	s. 59	
Sun'î (Sun'u'llah)	Bursa	s. 335	s. 567	s. 515		
Sûzî	Bergama (kz.), Bursa (l.)					s. 77
Şemsî	Bursa	s. 126	s. 299	s. 474	s. 102	s. 100
Şevkî	Bursa		s. 611	s. 488		
Şûrî	Yenişehir (n.), Bursa (l.)		s. 609	s. 487		
Şükûfî	Bursa		s. 603			
Tûtî-i Latîf	Bursa		s. 311	s. 724		
'Ulvî	Bursa	s. 375		s. 613	s. 131	s. 60
'Ulvî (Yegânoğlu)	Bursa	s. 377	s. 478	s. 612		
Zarîfî	Bursa	s. 351				s. 78
Zarîfî	Göynük (kz.), Bursa (l.)			s. 526		

* Garîbî, Hilâlî'nin Marmara şehriden olduğunu söylemektedir (G, 85).

** Garîbî, Kandî'nin İstanbul'da yaşayan sufi bir şekerinin oğlu olduğunu söylemektedir (G, 86).

2.8.1.6. Karesi (Balıkesir)

Karesi yahut merkez kazasının ismiyle Balıkesir, Anadolu vilayetine bağlı bir sancaktır (Özkılınç vd., 2013a, s. 9). Tezkirelerde doğrudan söylenmese de Karesi sancağına bağlı olduğunu bildiğimiz kaza ve karyelerin ismi geçmektedir. Bunlardan birisi Edremit'tir (Sezen, 2017, s. 237). Edremit, bir ilim merkezidir. Hatta gençliğinde ilme talip olan Şeyhî, Edremit'e varıp tahsile başlamış ve burayı vatan edinmiştir (G, 67). İştîyâkî ise Edremit'te sipahidir (G, 91). Bundan başka 'Âşık Çelebi, Gürz Seydî'nin Varsak'ta kadı niyabetini sürdürürken Bursa kadısı olarak tayin edildiğinden (AÇ, 615), Garîbî ise Nücûmî'nin Manyaslı olduğundan bahsetmektedir (G, 86). Manyas, Karesi'ye bağlı bir nahiye, Varsak ise Manyas'a tabi bir karyedir (Özkılınç vd., 2013a, s. 1407). Ayrıca 'Âşık Çelebi, Me'âlî'nin Mihaliç (Karacabey), Kepsut ve Fırt (Susurluk) kazalarının üçünün kadılığını aynı anda yürüttüğüne de değinmektedir (AÇ, 323). Bunlardan ilk ikisi Hüdâvendigâr sancağında yer alan kazalardır. Üçüncüsü ise Karesi sancağında yer almaktadır (Sezen, 2017, s. 415, 450, 702).

Meşhur şair Zâtî, Balıkesirlidir (A, 158; AÇ, 666; B, 73; KA, 137; KH, 367; L, 228; S, 140). 'Âşık Çelebi, tezkiresinde ona memleketinde yer alan bir tımarın verilmesine dair şu anekdotu aktarmaktadır: Yavuz Sultan Selîm tahta geçtiğinde Zâtî ona bir şiir sunmuş, padişah bu şiiri beğenmiş ve bir köyün tımar olarak ona verilmesini buyurmuştur. Anadolu Kazaskeri Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi onu çağırması ve belli kişilere verilmek üzere padişaha arz edilmeyi bekleyen bir listeden kendisine münasip bir köy seçmesini istemiştir. Zâtî ilk başta Şeyh Hasan'a verilmek üzere yazılan bir Bursa köyünü seçmiştir. Çelebi "ya Hasan ne yesin" demiş, Zâtî ise "zehir yesin" diyerek Hz. Hasan'ın zehirlenerek şehit edilmesine telmihte bulunmuştur. İkinci olarak Leylek Seydî'ye verilmek üzere yazılan ve memleketi olan Balıkesir'de bulunan bir köyü seçmiştir. Çelebi tekrar "ya Leylek ne yesin" diye sorunca bu sefer de Zâtî "yılan yesin" cevabını vermiştir. Bu latifeler Çelebi'nin hoşuna gitmiş ve Zâtî için Leylek Hasan'ın Balıkesir'deki yerini padişaha arz etmiştir. Yavuz Sultan Selîm kabul ettiğinde ise söz konusu tımar Zâtî'ye ihsan edilmiştir. Bu tımar iki karyeden oluşmaktadır ve on bir bin beş yüz akçe geliri vardır. Zâtî uzun müddet burada mutasarrıf olmuştur (AÇ, 671).

Son olarak 'Abdullah (KH, 542), Hâcî Hasanoğlu (S, 36), Rıf'atî (A, 170), Senâyî (A, 128; KA, 121; KH, 257) ve Vâhidî de (L, 549) Balıkesirlidirler. Serirî ise Balıkesir şehrinde mütemekkindir (G, 91).

2.8.1.7. Kastamonu

Kastamonu, Anadolu vilayetine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 435). Kastamonu'yu kendisi de bu Őehirli olan Latîfi Şu Şekilde tasvir etmektedir: Sırçadan bir beldeye benzeyen Kastamonu, toprağı pak ve nazif, suyu ve havası ise latif olan bir Şehirdir. Havasının ve suyunun bu letafeti sayesinde söz konusu Şehirden hoş sesli hafızlar, nefis nefesli hanendeler, güzel tabiatlı Şairler ve Şaşaalı mahbuplar zuhur etmiştir. Kastamonu'nun halkının ekseriyeti güzellere dost, güzelleri ise âŐıklara karşı ihtimamlı ve vefalıdır (L, 468).

Bu Şehirden tezkirelerde özellikle Şehzade Mahmûd'un burada yaptığı valilik esnasında etrafında oluşturduğu edebî muhit ve bu muhite dâhil olan Necâtî Bey münasebetiyle bahsedilmektedir. Latîfi'ye göre Necâtî Bey, Şehzade 'Abdullah'ın ardından Şehzade Mahmûd'un nişancısı olarak Kastamonu'ya gelip buraya yerleşmiş, hatta Şiirlerinin ekseriyetini bu Şehirde yazmıştır (L, 501, 507-508). Kınalı-zâde ve Beyânî de her ne kadar herhangi bir yer ismi vermeseler de Latîfi'nin görüşünü doğrular Şekilde Necâtî'nin Şehzade Mahmûd'un ilk sancağı olan Kastamonu'ya gittiğini ima etmektedirler (B, 204-205; KH, 845-846). Gelibolulu 'Âli ile 'ÂŞık Çelebi ise ilki "*müceddeden sancağa çıkan*" ibaresini kullanarak, ikincisi ise doğrudan Manisa'nın ismini zikrederek Necâtî'nin Kastamonu'dan sonra Manisa'ya gönderilen Şehzade ile birlikte ilk olarak Manisa'ya gittiğini ifade etmektedirler (AÇ, 363; KA, 84). Bu tezkirelerin tümünde onun Şehzade Mahmûd vefat ettiği esnada yanında bulunduğu ve onun vefatından sonra İstanbul'a döndüğu ittifakla kabul edilmiş bir bilgidir (AÇ, 363; B, 204-205; KA, 84; KH, 845-846; S, 96).

Şehzade Abdu'llah, 1485 yılında ölmüş (Uluçay, 1959, s. 109), Şehzade Mahmûd ise 1487'den önceki bir tarihte, en erken de 1484 veya 1485 yılları arasında Kastamonu'ya gönderilmiştir (Yakupoğlu, 2010, s. 323). Buradan kesin bir sonuç çıkarmak oldukça zordur. Ancak yukarıdaki iki bilgi dikkate alınacak olursa Necâtî'nin Şehzade 'Abdullah öldükten hemen sonra sancağa çıkan Mahmûd ile birlikte Kastamonu'ya gönderildiği çıkarımı yapılabilir. Nitekim Sun'î ve Tâli'î gibi iki Şair, Necâtî'nin Őakirtleri olarak anılmaktadır (L, 504). Muhtemelen burada Sun'î, Tâli'î vb. Kastamonulu Şairler Necâtî'nin vasıtasıyla Şehzadenin maiyetine girmiş, sonrasında 1504 yılında Şehzade Mahmûd Manisa'ya gönderildiğinde Kastamonu ekibi de onunla birlikte bu Şehre gelmiştir. Nitekim Necâtî'nin etrafında, dolayısıyla da Şehzade

Mahmûd'un yanında neredeyse tamamı aslen Kastamonulu olan ve Necâtî Bey'in terbiyesiyle şehzadenin maiyetine girmiş şairler vardır (Yakupoğlu, 2010, s. 329).

Bunlardan birisi olan 'Andelîbî, Şehzade Mahmûd'un nedimi ve şairi olmuştur (KA, 79). Latîfî, onun Necâtî ve Tâli'î ile muasır olduğunu ve Tâli'î'nin mahlasına atıfta bulunarak ona "öte git" diye seslendiğini de aktarmaktadır (L, 382). Kastamonulu olması, dahası Kastamonu'da Necâtî Bey'in ve Şehzade Mahmûd'un yanında olduğu tahmin edilen bir şairle samimiyeti olması münasebeti ile 'Andelîbî'nin muhtemelen Kastamonu'dayken Şehzade Mahmûd'un maiyetinde bulunduğu çıkarımı yapılabilir. Ayrıca Latîfî, Şâvur'un da Necâtî ve Tâli'î ile musahip olduğunu söylemektedir. Hatta Şâvur Kastamonu yakınlarındaki Araç kazasına kadı olarak tayin edilmiş, bunun üzerine Tâli'î onunla dalga geçen şöyle bir beyit kaleme almıştır (L, 289):

Şâvur-ı a'rec kim bugün akzâ'l-kuzât olmak diler

Bin yıl ki tahsîl eyleye A'rac anun mi'râcîdur⁶⁶

Neticede Şehzade Mahmûd'un ilk sancağı olan Kastamonu'ya Necâtî Bey ile birlikte geldiği ve burada neredeyse tamamı Kastamonulu olan şairlerden oluşan bir maiyet kurduğu, sonrasında da bu maiyetle Manisa'ya gittiği söylenebilir. Nitekim Enes İlhan da Necâtî Bey'in Şehzade Mahmûd'a sunduğu yedi kasidenin Manisa'daki iki üç yıl içerisinde yazılmış olamayacağından ve onun şehzade ile daha uzun bir birlikteliği olması gerektiğinden hareketle Necâtî Bey'in Kastamonu valiliği esnasında Şehzade Mahmûd'un yanında olduğu sonucuna varmaktadır (İlhan, 2021, s. 1046).

Necâtî'nin Şehzade Mahmûd'dan evvel Kastamonu'da yaşamış olup olmadığı meselesi tartışmalıdır. Bu konuda tezkire yazarları farklı şeyler söylemektedirler. Kınalı-zâde Hasan Çelebi ve Beyânî, Necâtî'nin Kastamonu'da yetiştiğini ve gençliğinde Kastamonu'dan İstanbul'a gelerek Fâtih Sultan Mehmed'e bir kaside sunduğunu nakletmektedirler. Buna göre Necâtî'nin Kastamonu'dan İstanbul'a pek çok defa gidip gelişleri olmuş ve bunların çoğu sultanlara kaside sunma vesilesiyle gerçekleşmiştir (B, 203; KH, 840). Latîfî ise aynı şekilde onun parladığı yerin Kastamonu olduğunu söylemektedir. Bu sebeple ekseriya hem kendisi hem de başkaları onu bu şehirden saymışlardır (L, 501). Kınalı-zâde 'Alî Efendi'nin Mîrî'den naklettiğine göre Bursa'da

⁶⁶ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Topal (A'reç) Şâvur bugün kadıların kadısı olmak istiyor ancak bin yıl ilim tahsil etse de onun miracı Araç'tır.

Ahmed Paşa'nın da bulunduğu bir meclise Kastamonu'dan gelenler olmuş ve Necâtî adlı bir şairin Kastamonu'da şöret bulduğunu ve “*döne döne*” redifli meşhur gazelini yazdığını meclistekilere haber vermişlerdir (KH, 837-838). Buna paralel olarak Latîfî, onun divanında yer alan şiirlerin çoğunun Kastamonu'da yazılması sebebiyle bunlarda Kastamonu'da yaygın olan mahallî kelimelerin kullanıldığını ifade etmiş ve bu kelimeler arasında “*nasîb*” ile “*Temennâ kayası*”nı saymıştır (L, 505-506). ‘Âşık Çelebi ise Latîfî'nin Necâtî Bey'i “*Temenna Kayası*” tabirini kullanması sebebiyle Kastamonulu saydığını iddia etmiş, onu eleştirmiş ve bu tabirin Amasya'da da kullanıldığını, o halde Necâtî'nin Amasyalı olmadığını ne malum olduğunu sormuştur (AÇ, 313). Kınalı-zâde Hasan Çelebi ve Beyânî de onun memleketini bilmediği bütün şairleri Kastamonulu saydığını, bu sebeple de tezkiresinin *Kastamonî-nâme* diye anıldığını söylemektedirler (B, 170; KH, 728). Gelibolulu ‘Âlî ise bunun doğru olmadığını ve ‘Âşık Çelebi ile Kınalı-zâde'nin öne sürdüğü bu iddiaların garaz eseri olduğunu söylemektedir (KA, 202).

Hâsılı, Necâtî Bey'in Şehzade Mahmûd'dan evvel de Kastamonu'da yaşadığına dair yaygın bir görüş vardır. Enes İlhan makalesinde bu görüş üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuş ve onun Şehzade Mahmûd'dan evvel Kastamonu'da yaşamış olduğu görüşünün yanlışlığına kanaat getirmiştir. Makalede bu görüşünü isnat ettiği pek çok delil saymış olsa da bunlar arasında en çok vurguladığı Necâtî Bey'in İstanbul'a Fâtih Sultan Mehmed'e şiir sunmak üzere gelmiş olmasına rağmen bu süre içerisinde Kastamonu valisi olan Cem Sultan'a bir kez bile kaside sunmamış olmasıdır (İlhan, 2021, s. 1045;).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Kastamonulu olduğu söylenen bir başka meşhur kişi Halîmî Çelebi'dir. O, 'Acem'deki ilim tahsilinden sonra Mekke'ye gelmiş ve buradaki meşhur Zeynîyye tarikatı şeyhlerinden birisine intisap ederek kalp tasfiyesine ve bâtinî ilimlerin tahsiline girişmiştir. Daha sonrasında vatan hasreti ağır basarak Kastamonu'ya dönmüştür. O esnada Trabzon sancağında vali olan Yavuz Sultan Selîm kendisine bir musahip aramaktadır. Araştırmalar neticesinde böyle bir vazifeye en uygun olan kişinin Halîmî Çelebi olduğu anlaşılmıştır. Bu sebeple Kastamonu'da ikamet etmekte olan Halîmî Çelebi'yi bir yandan zorla bir yandan da türlü türlü izzet ve ikram ile Trabzon'a getirmişlerdir. Burada Halîmî, şehzade Selîm'in çok sevdiği bir musahibi olmuştur (KA, 94; L, 194-196). Halîmî'nin yanı sıra Kastamonu Camiinde

muarriif olarak vazife yapmakta olan Şemsî de buralıdır (KH, 474). Ayrıca Şemsî-i Hisârî Kastamonu'nun Hisariçinden (L, 301), Hamdî ise Bakır Küresi civarındaki sahil şeridindedir (L, 196).

Kastamonu, tezkirelerde anlatılan bazı anekdot ve rivayetlerin de vuku bulduğu yerdir. Mesela Sâ'atî Kastamonu'da vaaz için geldiği ilk caminin minberinde “*önce nefesine, sonra halka öğüt ver*” ve “*nasihat kolaydır, zor olan onun kabulüdür*” anlamındaki Arapça yazıları bulmuştur. İş bununla da kalmamış ve gittiği diğer iki caminin minberlerinde de “*ey Hâfiz, şarap iç rindçe davran ve mutlu ol, başkaları gibi Kur'ân'ı riya tuzağı yapma*” ve “*bunlar halka dünyayı terketmesini öğretirler, ama kendileri gümüş ve buğday biriktirirler*” anlamlarındaki Farsça beyitleri bulmuştur. Bunun üzerine oradaki cemaate “*ey Kastamonu halkı, sizin vaaza ve nasihate ihtiyacınız yok, nasihlere siz nasihat ediyorsunuz, ben size nasıl nasihat edeyim*” demiş ve minberden inmiştir (L, 258). Ferâhî bu şehirde bir debbağın çocuğuna âşık olarak ilim yolunu terk etmiş ve debbağ olmuş (L, 406), bir köle olan Esîrî ise yanında bulunduğu ailenin namusuna halel getirdiğinde bu tarz kişilerin sürüldüğü Bakır Küresine gönderilmiştir (L, 132). “*Küre*”, “*Küre-i Nühas*” ya da “*Bakır Küresi*”, Kastamonu sancağına bağlı bir nahiyedir (Sezen, 2017, s. 503).

Dâ'î, cin çağırın, defineci bir Mağripli Kastamonu'ya gelip nişanlısı olan Zühre adlı kadınla nikâh kıyarak evlendiğinde küplere binmiş ve onlara şu beyti göndermiştir (KA, 54):

Mağribî imiş inanduk erüne Zühre kadın

Ele bir genc getürdi yine bir kân deldi⁶⁷

Bu hadiseyi Latîfî de zikretmekte ancak herhangi bir mekân ismi vermemektedir (L, 222). Son olarak Boyabat'ın ismi iki tezkirede bir latife olarak lakabına göre kişilere mansıp dağıtan Basîrî'nin Boyabat'ı Uzun Mustafâ'ya vermesi dolayısıyla geçmektedir (AÇ, 181; B, 38). Boyabat, Kastamonu'ya bağlı bir kazadır (Sezen, 2017, s. 129).

⁶⁷ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Zühre kadın, kocan Mağripliymiş inandık, ele bir hazine geçirdi ve bir maden deldi.

2.8.1.7.a. Sinop

Makbul ve mergup bir kasaba olan Sinop, dokuz kubbeye sahip felekler kadar alicenaptır (KH, 509, 704). ‘Ahdî, Sinop’u Kastamonu yakınlarında bir kasaba diye tarif etmektedir (A, 258). Nitekim kayıtlarda da Kastamonu sancağına bağlı bir kaza olarak geçmektedir (Özkılınç vd., 2013a, s. 6). Bu kazada bilhassa Candaroğulları Beyliği devrinde canlı bir edebî muhit mevcuttur. İsfendiyâroğlu İsmâ‘îl Bey, Kastamonu ve Sinop olmak üzere iki kola ayrılan Candaroğullarının Sinop kolunun beyliğini yapmış ve Sinop’ta hüküm sürmüştür. Bu hanedan içerisinde ilmi, fazileti, yüksek karakteri, ihdas ettiği müesseseler ve imar faaliyetleri ile öne çıkmıştır (Uzunçarşılı, 1969, s. 135; Yücel, 1993, s. 148). Ayrıca sarayında Mollâ Hâkî, Sinoplu Mehmed, Kastamonulu Türâbî, Senâyî ve Hâmidî gibi şairlerden oluşan bir edebi muhit teşkil ederek sanatı himaye etmiştir (Uzunçarşılı, 1969, s. 139). Bilhassa Mollâ Hâkî, onun zamanında bazı vakıf görevlerinde bulunmuş, onun himayesine mazhar ve çokça mal mülk sahibi olmuştur. İsmâ‘îl Bey onu kendi etrafındaki diğer sanatçılardan daha üstün tutmuş, hatta Hâkî’nin divanı yine bu bey devrinde meşhur olmuştur (KA, 40). Osmanlı hâkimiyetinden sonra ise burası zaman zaman bir şehzade sancağı işlevi görmüştür. Mesela Sultan II. Bâyezîd’in torunu olan Şehzade Orhan, babası Şehzade Mahmûd’un ölümünden sonra Sinop’a vali olarak tayin edilmiştir (Uluçay, 1959, s. 115). Burada şair Necâtî Sun‘î’si onun kâtipliğini yapmıştır (S, 145).

Diğer taraftan burada doğan şairler de vardır. Örneğin Seyfi, Sinop’ta dünyaya gelmiş (AÇ, 440), Beyânî-i Heccâv ise Sultan III. Murad devrinde Sinop’ta doğmuştur (KA, 120). Ayrıca Kınalı-zâde, Şükrî’nin Sinop caniplerinden olduğu bilgisini vermektedir (KH, 473). Bu kişilerin haricinde de tezkirelerde bahsi geçen Sinoplu şairler olmakla birlikte bunlar burada anılmayacaktır. Bunun yerine Kastamonu’dan ya da Sinop’un da aralarında bulunduğu kazalardan olan bütün isimler, Tablo 13’te alfabetik bir şekilde listelenmiştir:

Tablo 13: Kastamonu’dan ya da Sinop’un da aralarında bulunduğu kazalardan olan isimler

Memleketi	S	L	AÇ	KH	A	KA
-----------	---	---	----	----	---	----

‘Andelîbî	Devrekânî (n.), Kastamonu (l.)	s. 382	s. 491	s. 620		
Beyânî	Kastamonu	s. 157		s. 246		
Beyânî-i Heccâv	Sinop (kz.), Kastamonu (l.)				s. 120	
Dâ‘î	Kastamonu			s. 349		
Ferâhî	Kastamonu	s. 406				
Ferrûhî	Kastamonu	s. 407		s. 661		
Fünûnî	Kastamonu				s. 252	
Hâkî	Kastamonu	s. 207		s. 323		
Halîmî Çelebi	Kastamonu	s. 194	s. 269	s. 308		
Hamdî	Bakır Küresi (n.), Kastamonu (l.)	s. 196		s. 312		
Harîrî	Kastamonu	s. 188		s. 289		
Kânî‘î	Kastamonu	s. 426		s. 694		
Kâtîb/Kâtîbî	Sinop (kz.), Kastamonu (l.)		s. 297	s. 704	s. 258	s. 197
Kıyâsî	Kastamonu	s. 432	s. 584	s. 703		
Latîfî	Kastamonu	s. 184	s. 468	s. 312	s. 728	s. 260
Lâyhî	Kastamonu	s. 464				
Mahvî	Kastamonu			s. 761		
Melîhî*	Kastamonu		s. 354			
Neşâtî	Kastamonu	s. 518				
Nihânî	Kastamonu	s. 530				
Nûrî	Kastamonu	s. 536		s. 865		
Safâyî	Sinop (kz.), Kastamonu (l.)	s. 91	s. 328	s. 564	s. 509	s. 76
Seyfî	Sinop (kz.), Kastamonu (l.)		s. 440	s. 457		s. 74
Sun‘î	Kastamonu	s. 145	s. 332	s. 510		
Şânî	Kastamonu	s. 287		s. 463		

Şâver/Şâvur	Kastamonu	s. 288	s. 593	s. 467
Şemsî-i Defterdâr	Kastamonu	s. 298		
Şemsî-i Edvârî	Kastamonu	s. 300		s. 474
Şemsî-i Hisârî	Kastamonu	s. 301		s. 474
Şükrî	Sinop (kz.), Kastamonu (l.)	s. 293		s. 473
Tâcî-zâde Sa'dî Çelebi	Kastamonu		s. 425	
Tâli'î**	Kastamonu	s. 104	s. 347	s. 520
Türâbî	Kastamonu	s. 159	s. 622	s. 251
Za'îfî	Kastamonu	s. 342		s. 519
Zeyneb Hâtun	Kastamonu	s. 256		

* *Meşâ'irü 'ş-şu'arâ'* da Melihî'nin Sinoplu ya da Kastamonulu olduğu söylenmektedir. Oysa Gelibolulu olduğunu söyleyen Garîbî dışındaki diğer tezkireciler onun Tokatlı olduğunda hemfikirdirler (AÇ, 354; G, 82; KA, 63; KH, 800; L, 490)

** 'Âşık Çelebi Tâli'î'nin *galiba* kaydını düşmekle beraber Manisalı olduğunu söylemektedir. Kınalı-zâde Hasan Çelebi ise iki görüşü aktarmakla yetinmektedir: Latîfî onun Kastamonulu, 'Âşık Çelebi de Manisalı olduğunu söylemektedir (AÇ, 275; KH, 520).

2.8.1.8. Kocaeli

Kocaeli yahut Kocaili, Anadolu vilayetine bağlı bir sancaktır (Özkılınç vd., 2013a, s. 7). 'Âşık Çelebi'ye göre Sultan II. Selîm, gökleri nurlandıran ve hükümeti dilediğine veren Allah, devletinin mumunu yaktığında Saruhan, Karaman ve Germiyan/Kütahya illerini aydın etmiş ve Kocaeli ve Gönen gibi memleketlerden pek çok yiğitler onun bendesi olmak için kapısına gelmişlerdir (AÇ, 374).

İznik, Kocaeli'nin kazalarından ve şehirlerinden birisidir (Özkılınç vd., 2013a, s. 7). Her ne kadar Latîfî, Sadrî Çelebi'nin İznikli olduğunu söylerken İznik'i Bursa'nın semtlerinden birisi olarak saysa da idarî yapılanma açısından bu doğru değildir (L, 328). İznik, Rûm beldeleri içerisinde İslamiyeti çok eskiden benimsemiş olması sebebiyle müderrislere ve muhakkiklere menşe olmuş bir şehirdir (KH, 511). Bu muhterem şehir, nice öndere, mollâya, himmet ve anlayış sahibi kişilere makam olmuştur (KH, 924).

Örneğin Halîlî Diyârbakır'dan o devirde ilmin ve âlimlerin toplandığı bir yer olan İznik'e ilim tahsili için gelmiş ancak orada rastladığı bir güzele âşık olarak buraya yerleşmiş, ilim tahsilini bırakmış ve yaşadıklarını anlatan bir manzume kaleme almıştır (AÇ, 648; B, 65; KA, 54; KH, 336; L, 215-216; S, 82-83). Bundan başka tezkirelerde Bekâyî'nin İznikli olduğu ve bu şehirde Cimri Çinganoğlu diye bilindiği de söylenmektedir (A, 123). 'Âşık Çelebi ise Güvâhî'nin memleketi olan Geyve kasabasını İznik yakınlarındaki bir kasaba olarak tasvir etmektedir (AÇ, 308). Ayrıca tezkirelerde İznikli olduğu yahut İznik'te doğduğu söylenen kimseler de vardır. Bütün bu isimler, Tablo 14'te alfabetik bir şekilde listelenmiştir:

Tablo 14: Tezkirelerde İznikli olduğu yahut İznik'te doğduğu söylenen isimler

	S	L	AÇ	KH	A	B	KA
Bekâyî				s. 239	s. 123		
Celîlî	s. 149	s. 175					
Derûnî	s. 182	s. 222	s. 223	s. 351		s. 70	
Fahrî			s. 497				
Hayâlî Çelebi				s. 341			
Hilmî				s. 304		s. 56	
Hümâmî	s. 75	s. 562		s. 924	s. 45	s. 234	
Kurbî	s. 183	s. 430	s. 581	s. 701			
Nikâbî	s. 162	s. 525	s. 381	s. 862		s. 212	s. 217
Paşa Çelebi	s. 56						
Sadrî	s. 111	s. 328					
Sun'î		s. 334		s. 511			
Vahyî		s. 550	s. 240				
Veznî				s. 897	s. 295	s. 226	

Tezkirelerde Kocaeli'ye bağlı başka kazaların da sözü edilmektedir. Mesela Müderris Yahyâ, Sahn'daki müderrislikten ayrılmasını müteakip Beşiktaş'a yerleşip

burada bir mescit ile medrese inşa ettirmiştir fakat beyler ile vezirler de dâhil olmak üzere küçük büyük herkes onun meclis halkasına dâhil olmak isteyince Yahyâ istediği inziva ortamını burada bulamamıştır. Bunun üzerine Yevrez mevkiine çekilerek burada da birer mescit, medrese ve hamam inşa ettirmiştir (B, 182-183; KH, 766-767). Yevrez, Kocaeli sancağına tabi Yoros, namıdiğer Beykoz kazası olmalıdır (Özkılınç vd., 2013a, s. 167; Sezen, 2017, s. 114). Ayrıca Mustafâ Paşa'nın Gegbûze'de bir imareti mevcuttur (AÇ, 573). Gegbûze, Kocaeli'ye tâbi Gebze kazasının diğeri ismidir (Sezen, 2017, s. 280).

2.8.1.9. Mentеше

Menteşe, Anadolu vilayetine bağı bir sancaktır ve merkez kazası Muğla'dır (Sezen, 2017, s. 545, 563). Tezkirelerde Mentешeli olduğı söylenen tek kişi Vedâ'î'dir (G, 81). Şâhidî ise Muğlalı olup aynı zamanda burada yaşamaktadır. Mevlevî tarikatına mensup olan, fazıl bir kişidir ve bu yörede oldukça meşhurdur. Garîbî de "*cehl 'âlemi*" diye tarif ettiğı ve muhtemelen İran'a gitmeden önceki devreyi kastettiğı dönemde Muğla'da yaşamış ve vaktinin ekserisinde Dede unvanıyla andığı Şâhidî'den Mesnevî, sarf ve nahiv dersleri almıştır. İddiasına göre Şâhidî Osmanlılardan "*sûfi*" olduğı için baskı görmüş ve Muğla'da inzivaya çekilerek zamanını Mesnevî'ye nazire yazmakla geçirmiştir (G, 95-96). Diğeri tezkirelerde Şâhidî hakkında bu tarz bir şeye değinilmezken yalnızca onun Muğlalı olduğından, Mevlevîliğinden, eserlerinden ve *Mesnevî-i Ma'nevî*'yi şerh ettiğinden bahsedilmektedir (AÇ, 592; B, 100; KA, 159; KH, 466; L, 290).

Ayrıca tezkirelerde Mîrî'nin Mentеше sancağına bağı bir kaza olan Peçin yahut Piçin'de yüz elli akçe ile kadılık yaptığından ve bu vazifesi esnasında vefat ettiğinden söz edilmektedir (AÇ, 358; KH, 815). Burası günümüzde Beçin şeklinde anılan ve Mentеше sancağına bağı olan Peçin kazasıdır (Sezen, 2017, s. 612). Zekâyî ise Şehzade 'Alemsâh'ın divan kâtipliğı vazifesini yürütmüştür (KA, 74; L, 234). Sultan II. Bâyezîd'in oğullarından olan Şehzade 'Alemsâh, 1490 senesinde Mentеше sancağına vali olarak tayin edilmiş ve 1502 senesinde Saruhan sancağına nakledilmesine kadar da burada vazife başında kalmıştır. Saruhan sancağındaki valiliğı ise iki sene bile sürmemiş, 1503 yılında burada vefat etmiştir (Uluçay, 1959, s. 111). Dolayısıyla Zekâyî

hem Mentеше’de hem de Saruhan’da onun kâtipliğini yapmış olabilir. En uzun süreli olarak bu vazifeyi sürdürdüğü yer ise muhtemelen şehzadenin on iki yıl civarı kaldığı Mentеше sancağı olmalıdır.

2.8.1.10. Saruhan (Manisa)

Saruhan, Anadolu vilayetine bağlı bir sancaktır ve merkez kazası olan Manisa’nın adı ile de anılmıştır (Sezen, 2017, s. 666). 1595 senesine kadar Manisa, burada teşkilatlanmış şehzade sancağının merkezi iken bu tarihten sonra Saruhan sancağının merkezi kazası olmuştur (Sezen, 2017, s. 531). Manisa, toprağı amber, havası misk kokan, havasının ve suyunun mahiyetine ilave olarak şerefli ve değerli olması sebebiyle Cennet’i andıran bir şehirdir (KA, 242; KH, 353). Bu şehir bilhassa şehzade sancağı olması sebebiyle edebî bir muhite ve merkeze ev sahipliği yapmıştır ve bu sebeple öne çıkmaktadır. Tezkirelerde bazen doğrudan bu şehrin ismi zikredilerek bazen de yalnızca şehzadeden bahsedilerek bu muhit etrafında kümelenen şairlerden bahsedilmektedir.

Burada valilik yapan şehzadelerden birisi Şehzade Korkud’dur. O, 1498 senesinde gönderildiği Manisa’da 1501 yılı sonları ile 1502 yılı başlarında vali olduğu Antalya’ya gidene kadar valilik yapmıştır (Uluçay, 1959, s. 113). O, fazıllara ve hüner sahiplerine meyli olan ve onları gözeten, kâmil ve hünerli bir hamî olması sebebiyle onun valilik yaptığı şehirler şairlerin, fazılların ve fasihlerin toplanma yeri haline gelmiştir. İnsanların mertebelerine ve kıymetlerine vakıf olması sayesinde her kâmile kemali derecesinde rağbet etmiştir (L, 104). Mesela Zeynel’âbidîn adlı İranlı musikişinas Şehzade Korkud’un ricası üzerine Amasya’dan ayrılarak onun yanına gelmiştir. Burada dâhil olduğu bir mecliste oradakilerin musikiden çok anlamadığını düşünerek sazını üstünkörü bir şekilde çalmış, bunun üzerine şehzade ona sitem ederek kendilerinin de musikiden anladığını belirtmiştir. Sonrasında kendi icat ettiği ve “*Ruh-efzâ*” adını verdiği sazla icrada bulunmuş, Zeyne’l-âbidîn bundan çok etkilenerek bu sefer daha itinalı bir şekilde sazını çalmıştır. Böylece şehzade nezdinde makbul olmuştur (KH, 153-154). Zeyne’l-âbidîn’in şehzadenin yanına gelişinin ve yaşanan bu hadisenin şehzade Korkut’un valilik yaptığı yerlerden olan Antalya’da mı yoksa Manisa’da mı gerçekleştiği tezkirede belirtilmemiştir. Herhangi bir ipucunun da olmaması sebebiyle

söz konusu yerlerden ikisinin de bu geliş ve hadiseye ev sahipliği yapmış olması muhtemeldir.

Deli Birâder lakaplı Gazâlî, Şehzade Korkud vali olarak bulunduğu esnada Manisa'ya gelmiş ve şehzadenin musahiplerinden olan Piyâle Bey'e intisap etmiştir. Zamanla şehzadenin de has meclisine girmiş, onun takdirine mazhar olmuş ve telif ettiği eserlerin mukabelesini yapmıştır. Ayrıca Piyâle Bey adına eski bilginlerden Efdalüddîn'in Sultan İbrâhîm Gazvîni için telif ettiği *Elfiyye ve Şelfiyye* adlı risaleyi *Dâfi 'ü'l-gumûm ve Dâfi 'ü'l-humûm* adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir (AÇ, 691-692; B, 139-140; KA, 179; KH, 636; L, 388-389). Ne var ki Latîfi'ye göre bu eseri Şehzade Korkud'a sunduğunda şehzade bu kadar müstehcen bir eserin kendisine arz edilmesine öfkelenmiş ve söz konusu eseri yaktırdığı gibi onu da boğdurmaya kalkmıştır. Sonrasında “*sabık şairler, geçmiş sultanlar için duaya ve övgüye sebep olan, din ile dünyaya faydalı eserler telif ederler, sen benim için böyle müstehcen bir eser mi yazıyorsun*” demiş ve onu yanından kovmuştur (L, 388-389). Ancak diğer tezkirelerde Gazâlî'nin son anına kadar Şehzade Korkud'un yanında bulunduğu belirtildiğine göre bu rivayet doğru olmasa gerektir.

Gazâlî kovulmak bir yana her daim şehzadeyle birlikte. Hatta bir ara beraberce Mısır'a da gidip gelmişlerdir. Sonrasında Yavuz Sultan Selîm tahta geçmiş ve Manisa'ya Şehzade Korkud'un üzerine yürümüştür. Haberi alan şehzade, o esnada huzurunda bulunmayan Gazâlî olmaksızın Piyâle Bey ve Çavuş Hasan ile birlikte dağlara kaçmıştır. Yakalandığında ise “*hiçbir şey istemiyorum, isterse yerin altında ya da bir tekke köşesinde oturayım, yeter ki yanımda Piyâle ile Gazâlî olsun*” demiştir (AÇ, 692; B, 139-140; KH, 636). Gazâlî'nin Manisa'da Şehzade Korkud'un yanındayken yaptığı latifeler ve kaleme aldığı şiirler de meşhur olmuştur. Misal olarak Şehzade Korkud'un Düriye adlı bir hanendesi ve Kel Kâsım adlı bir tamburcusu vardır. İlki günlük otuz akçe, ikincisi yirmi beş akçe ve Gazâlî ise yirmi beş akçe ulufe almaktadır. Gazâlî, bunun artırılması için şehzadeye ikinci beyti şu şekilde olan bir kıta sunmuş ve karşılığında ulufesi otuz beş akçeye yükseltilmiştir (KA, 180).

Döndi didi n'olaydı ırlamacak bile idün

*Tanburacık çalayidün böyle gezince serseri*⁶⁸

Sultan II. Bâyezîd'in oğullarından olan Şehzade 'Âlemşâh da Manisa'da valilik yapmış şehzadelerden birisidir. O, 1490 senesinde Menteşe sancağına vali olarak tayin edilmiş ve 1502 senesinde Saruhan sancağına nakledilmesine kadar burada vazife başında kalmıştır. Saruhan sancağındaki valiliği ise iki sene bile sürmemiş, 1503 yılında burada vefat etmiştir (Uluçay, 1959, s. 111). Latîfi'ye göre Zekâyî, valilik yaptığı dönemde Şehzade 'Âlemşâh'ın divan kâtipliği vazifesini yürütmüştür (L, 234). Şehzadenin hem Menteşe'de hem de Saruhan'da valilik yaptığı dikkate alınacak olursa Zekâyî'nin Menteşe ile birlikte Manisa'da da onun divan kâtipliğini yapmış olabileceği söylenebilir.

Şehzade 'Alemşâh'tan sonra Şehzade Mahmûd burada vali olmuştur (Uluçay, 1959, s. 114). Necâtî bu valiliği esnasında onun nişancısı olmuş ve onun nezdinde itibar bulup musahipliğini yapmıştır (AÇ, 363). Kınalı-zâde'nin Necâtî'nin has şakirdi olarak nitelediği Sehî Bey de burada onun yanındadır (KA, 99; KH, 454). Ayrıca söz konusu şairin talebeleri denebilecek Tâli'î ve Sun'î de şehzadenin çevresindedirler. Bu ikisi hem Necâtî ile hem birbirleriyle hem de şehzade ile musahip olup daima dostluk meclislerinde birlikte olmuşlardır. Ayrıca şehzadenin sırasıyla defterdarlığını ve Divan kâtipliğini yapmışlardır (AÇ, 275, 565; B, 113; KA, 77; KH, 510, 521; L, 333; S, 104, 145). Sonrasında Şevkî de Manisa'ya gelerek buradakilerle dostluk kurmuş ve neticede şehzadenin muhitine girerek onun divanında kâtip olmuştur (AÇ, 610; B, 105; KA, 95; KH, 487-488). Bunların her birisi şairdirler ve Manisa'da bu sayede edebî bir muhitin kurulmasını sağlamışlardır.

Yavuz Sultan Selîm'in tahta geçmesiyle Kânûnî Sultan Süleymân, Manisa'ya gönderilmiştir. O, Manisa'da vali iken Nişânî nişancılığını (AÇ, 371), Sehî Bey de divan kâtipliğini yapmıştır (KA, 99; L, 283). Burada Ferrûhî, ona mektuplar ve kasideler sunarak daima devletine duacı olduğunu belirtmiş (AÇ, 509), Me'âlî ise ona sunduğu manzum ve mensur eserlerle yakınlık kesp etmiştir (KA, 204-205). Kânûnî, tahta çıktıktan sonra Ferrûhî'nin bu sadakatini unutmayıp ona çeşitli ihsanlarda bulunduğu gibi Me'âlî'ye de lütuflar etmiş ve bu sayede Me'âlî, hem kadılık hem de tevliyet

⁶⁸ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ah ne ola idi böyle serseri gezeceğime şarkı söyleseydim yahut tanbur çalsaydım!

gelirleriyle müreffeh bir hayat geçirmiştir (AÇ, 509; KA, 205).

Kânûnî tahta geçtikten sonra Manisa valiliğine oğlu Şehzade Mehmed tayin edilmiş ancak ömrü çok uzun olmamış ve Manisa'da daha genç yaşta iken hayatını kaybetmiştir (KH, 158). O, Manisa'ya sancağa çıktığında Nûhî, reisü'l-küttabı ya da sır kâtibi (B, 214; KA, 218; KH, 869), 'Azmî, mutfak kâtibi (AÇ, 463), Fazlî-i Kâtip ise divan kâtibi olmuştur (AÇ, 519; B, 149; KA, 261; KH, 667). 'Azmî Efendi, Sahn Medresesindeki vazifesini bırakarak şehzade Mehmed'e hâce olmuş ancak bu vazifesini sürdürmekteyken Manisa'da vefat etmiştir (B, 124; KH, 557-558). Şifâyî ise şehzadenin tabiplerinin reisliğini yapmış, şehzade vefat ettikten sonra da İstanbul'a gelerek devlet hekimlerinden olmuştur (S, 131).

Şehzade Mustafâ, Kânûnî Sultan Süleymân Manisa'da şehzade iken doğmuş ve Şehzade Mehmed'den sonra Manisa'da valilik yapmıştır (KH, 157). Tezkirelerde Manisa'da onun muhitine dâhil olduğu söylenen tek isim Senâyî'dir. O, Manisa'da ilim tahsili ile meşgulken bir yandan da burada vali olan Şehzade Mustafâ'nın meclislerine devam etmiş ve onun şairlerinden olmuştur. Bir müddet mülâzımlıktan sonra kadı olduğunda ise Şehzade Mustafâ'nın yanından ayrılmamış ve şehzade Amasya'ya geçtiğinde buraya kadı olmuştur (KA, 121; AÇ, 625; B, 45; KH, 256).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde etrafındaki edebî muhit hakkında en çok bilgi verilen şehzade ise Şehzade Selîm'dir. Sultan II. Selîm Manisa'da vali iken pek çok kişi onun yanına gelmiş ve ona intisap etmiştir. Misal olarak Mısır beylerbeyi olan Dukakin-zâde Mehmed Paşa, o zaman Manisa'da vali olan Sultan II. Selîm'e kendi hizmetinde bulunan Turak Çelebi vasıtasıyla bazı hediyeler göndermiştir. Turak Çelebi, burada Celâl Çelebi'nin gayretleriyle hareme, padişahın meclislerine dâhil olmuştur. Şehzade, bir iki defa onun saz çalışmasını dinlemiş, sohbet ve meclis adabına hâkimiyeti ile silahşorluktaki maharetini görmüş ve onu sevmiştir. Böylece onu saz çalmaya tövbe ettirip büyük imrahorluğuna tayin ettirmiş ve Manisa'da yanında alıkoymuştur (KA, 234, 272; B, 220; KH, 879). 'Ulvî, Mu'allim-zâde Manisa müftüsü olduğunda buraya gelerek onun danışmendi ve hem ilmi hem de istifadesi bol olan meclislerinin müdavimi olmuştur. Ayrıca burada Celâl Çelebi vasıtasıyla pek çok devlet vazifelisi ve bilhassa şehzade Selîm ile tanışma ve bunların meclislerine dâhil olma fırsatı bulmuştur. Sonrasında Manisa'ya gelerek şehzadenin yakınlarından olan Turak Çelebi de ona hususî bir ilgi göstermiştir (B, 130; KH, 577-578). Fazlî-i Kâtip ise Şehzade Mustafâ

idam edildikten sonra kendisi için yeni bir hami arayışına girmiş ve Sultan II. Selîm'in yanına gelerek onun divan kâtibi olmuş, ferman ve mektuplarını yazmıştır (AÇ, 519; B, 149; KA, 261; KH, 667; L, 411). Ancak ondan bahseden tezkirecilerin hiçbiri, Fazlî'nin Şehzade Selîm'in yanına Manisa'da iken mi yoksa Konya'da iken mi geldiğini açıkça belirtmemektedir. Ancak Şehzade Selîm, Manisa'ya 1544 yılında gelmiş ve valiliğinin Konya'ya nakledildiği 1558 yılına kadar burada kalmıştır (Emecen, 2009, s. 415). Şehzade Mustafâ ise 1553 senesinde idam edilmiştir (Turan, 2020, s. 290). Bunlar göz önünde bulundurulduğunda Fazlî'nin Sultan II. Selîm'in yanına muhtemelen Manisa'da iken geldiği söylenebilir.

Kınalı-zâde'ye göre babası Manisa'da Sultan II. Selîm'in kapıcıbaşı olan Vusûlî, şehzadenin himayesi altında yetişmiş, şehzade sultan olduktan sonra da Manisa'dan ailesiyle İstanbul'a göçmüş ve kendisine Bursa kadılığı ihsan edilmiştir (KH, 902-903). Beyânî onun Manisa kadısı iken Bursa kadılığına tayin edildiğini söylemektedir (B, 229). Oysa 'Âşık Çelebi'ye göre o, Konya ile Kütahya'da da şehzadenin yanındadır ve bu esnada söz konusu şehirlerde kadılık da yapmıştır (AÇ, 246). Ayrıca Akşemseddîn-zâde Şemseddîn Çelebi, Sultan II. Selîm şehzade iken onun hocalığını yapmıştır. Eşi olan Hubbî mahlaslı 'Â'îşe Hâtun ise şehzade ile öncesinde de tanıştığı gibi kocası öldükten sonra da bizzat şehzadenin haremindedir kalmaya başlamış, onun nedimesi ve musahibesi olmuştur. Şehzade tahta geçtikten sonra da onun yanında kalmaya devam etmiş ve padişah üzerindeki tesirini son derece arttırmıştır (AÇ, 494; KA, 238; KH, 287). Şemseddîn Çelebi, şehzade Manisa'da iken ona hâce olarak tayin edilmiş, 1552 yılında ise Manisa'da iken vefat etmiştir (Akbayar, 1996c, s. 985; Donuk, 2017a, s. 539). Dolayısıyla Şemseddîn Çelebi'nin yalnızca Manisa'da şehzadenin yanında olduğu, Hubbî Hâtun'un ise Manisa, Konya ve Kütahya'da onunla beraber olduğu söylenebilir.

Derûnî şehzade iken pek çok defalar Sultan II. Selîm'in meclislerine katılmış, gece gündüz onun dergâhında yiyip içerek mutluluk içerisinde yaşamış ve hatta şehzadeyi gemicilik ıstılahlarını kullandığı bir "bahâriyye" kaside ile methetmiştir (A, 156; B, 70; KA, 242; KH, 353-354). Onun ilk defa nerede şehzade Selîm'e intisap ettiğine ise tezkireciler değinmemektedir. Ancak Beyânî, Derûnî'nin şehzade Selîm'den önce şehzade Mustafâ'ya müntesip olduğu bilgisini vermektedir (B, 70). Eğer bu bilgi doğruysa Derûnî, şehzade Mustafâ idam edildikten sonra şehzade Selîm'e o esnada vali

olarak bulunduğu Manisa’da intisap etmiş olmalıdır. Meşrebî de Manisa’ya gelerek şehzadenin muhitinde yer alabilmek için çaba gösterenler içerisinde ancak ömrü emeklerinin karşılığını almasına yetmemiş ve burada şehzadenin yanındayken ölmüştür (AÇ, 347; B, 189; KH, 783-784). Sultan II. Selîm, Manisa’nın ardından Konya ve Kütahya’da da valilik yapmıştır (Emecen, 2009, s. 415). Sonrasında tahta geçerek Âşık Çelebi’nin deyişiyle, gökleri nurlandıran ve hükümeti dilediğine veren Allah, devletinin mumunu yaktığında, Saruhan, Karaman ve Germiyan/Kütahya illerini aydın etmiştir (AÇ, 374).

Sultan II. Selîm tahta geçtikten sonra oğlu Şehzade Murâd Manisa’da valilik yapmıştır. XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde burada vali iken Sultan III. Murâd’a intisap eden bazı isimler zikredilmektedir. Misal olarak Hakîmî, Manisa’da vali iken III. Murâd’ın hâcesi olan İbrâhim Çelebi ile aralarındaki dostluk sayesinde şehzadenin yakınlığını da kazanmıştır (KH, 302). Sırrî ise Sultan III. Murâd’ın lalası olan Celâl Bey’in meclislerinin müdavimi olmuş ve muhtemelen yine onun vasıtasıyla şehzadenin de divan kâtibi olmuştur (B, 93; KA, 247; KH, 436). Şehzade Murâd tahta geçtiği 1562 yılına kadar valilik yapacağı Manisa’ya tayin edildiğinde Celâl Bey, onun lalası olarak bu şehre gönderilmiş ve dört senelik bir fasıla haricinde sürekli şekilde onun lalalığını yapmıştır. İşte Sırrî de bu esnada şehzadenin divan kâtipliği vazifesini yürütmüştür. (Emecen, 2021, s. 20; Kütükoğlu, 2020, s. 172).

Tezkirelerde Manisa’da kadılık yaptığı söylenen isimlerden de bahsedilmektedir. Örneğin Hayâlî mahlaslı Abdülvehhâb (B, 68; KH, 343) ve Vusûlî (B, 229), Manisa’da kadılık yapmışlardır. Ümmülveled-zâde ‘Abdül’azîz Çelebi, Dâvud Paşa Medresesinde müderris iken Zeyrek-zâde’nin bir hilesi neticesinde Manisa’ya kadı olarak tayin edilmiş ve buranın ahalisi onun adaletinden ve doğruluğundan hoşnut olmuştur (AÇ, 451-452; B, 119; KH, 543-544). Bu kadılığı esnasında verdiği hüccetlere yazdığı manzum imzanın son beyti şu şekildedir (AÇ, 452; B, 119-120; KH, 544; S, 62):

Sâre ‘Abdül’azîz kâtibühâ

Kâdîyen fî diyâri Mağnisâ⁶⁹

Ayrıca Mu‘allim-zâde Manisa’da müftülük yapmış ve bu esnada Ulvî mahlaslı

⁶⁹ **Türkçe Çevirisi:** Bu belgenin kâtibi Manisa’da kadı olan ‘Abdül’azîz’dir.

Derzî-zâde Mehmed, onun danışmendi olmuştur (KH, 577). İslî Sırık lakaplı ‘Abdî ise Menemen’de yetmiş akçe ile kadılık yapmıştır (KH, 539). Menemen, Saruhan sancağına bağlı bir kazadır (Sezen, 2017, s. 543). Benzer şekilde Çâk-zâde de Akhisar’da kadılık yapmıştır (AÇ, 509). Burası da Saruhan’a bağlı bir kazadır (Sezen, 2017, s. 19).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Manisa’dan veya Saruhan’a bağlı kaza ve kasabalardan olan yahut buralarda doğmuş olan isimlere de yer verilmiştir. Misal olarak Manisalı olan Derûnî uzun müddet seyahat ettikten sonra memleketine geri dönmüş ve burada bir tekkede hayatına devam etmiştir (KA, 243). Ferruhî, Saruhan vilayetinde bulunan Akhisar’dandır (AÇ, 509; B, 146; G, 90; KH, 660; L, 408; S, 144). Burada mütevellilik ve kitabet ile geçimini sürdürmekte olup sahip olduğu tekkede uzlete çekilmiştir. Hatta Çâk-zâde hicrî 944 senesinde (M. 1537/1538) Akhisar’a kadı olduğunda buradaki bir hankâhta şeyhlik yapan Ferrûhî ile araları bozulmuş ve onun şeyhliğini, hankâhını ve tevliyetten gelip kıt kanaat geçinmesini sağlayan maaşını elinden almıştır. Bunun üzerine Ferrûhî padişaha durumunu anlatan pek çok şiir sunmuş ve en nihayetinde Çâk-zâde’yi azlettirip elinden alınan mansıplara da tekrar sahip olmuştur (AÇ, 509). Son olarak Manisa’dan ve Saruhan’a bağlı kaza ve kasabalardan olan yahut buralarda doğmuş olan isimler Tablo 15’te alfabetik bir şekilde listelenmiştir:

Tablo 15: Manisa’dan ve Saruhan’a bağlı kaza ve kasabalardan olan yahut buralarda doğmuş olan isimler

	Memleketi / Doğum Yeri	S	L	AÇ	KH	A	B	KA	G
‘Aşkî	Saruhan (Manisa)		s. 372						
Câmi‘î	Saruhan (Manisa)		s. 168	s. 625					
Derûnî	Saruhan (Manisa)			s. 225	s. 353	s. 156	s. 70	s. 242	
Fehmî	Saruhan (Manisa)		s. 424						
Fenâyi	Saruhan (Manisa)					s. 250			

Ferrûhî	Akhisar (kz.), Saruhan (l.)	s. 144	s. 408	s. 509	s. 660	s. 146	s. 90
Füsûnî	Saruhan (Manisa)			s. 513	s. 663	s. 147	
Gülşenî	Saruhan (Manisa)		s. 447				s. 61
Kâni'î (Emre-zâde)	Saruhan (Manisa)			s. 627			
Keşfi	Saruhan (Manisa)		s. 445				
Le'âlî	Saruhan (Manisa)			s. 309	s. 721		
Mehmed Çelebi	Saruhan (Manisa)	s. 135					
Nevâlî Çelebi	Saruhan (Manisa)			s. 384		s. 81	
'Ömrî	Demircili (k.), Saruhan (l.)						s. 85
Sa'yî	Saruhan (Manisa)		s. 277			s. 175	
Sâfî	Saruhan (Manisa)						s. 79
Sâmi'î	Saruhan (Manisa)			s. 626			
Senâyî	Saruhan (Manisa)			s. 625	s. 256	s. 45	s. 121
Serîrî	Saruhan (Manisa)	s. 154					
Servî	Saruhan (Manisa)		s. 271				
Şeydâ	Saruhan (Manisa)			s. 615			
Şühûdî	Saruhan (Manisa)				s. 481	s. 104	
Tâli'î*	Saruhan (Manisa)			s. 275			

* Tâli'î 'Âşık Çelebi tarafından "galiba" kaydı konulmakla birlikte Manisalı olarak zikredilmiştir (AÇ, 275).

2.8.1.11. Teke (Antalya)

Adını Selçuklu valisi Teke Paşa'dan alan Teke, Anadolu vilayetine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 747). Bu sancak, bir müddet şehzade sancağı işlevi de görmüştür. Örneğin Şehzade Korkud Antalya'da valilik yapmıştır (Uluçay, 1959, s. 113). Buradaki valiliği esnasında buku bulmuş olması ihtimal dâhilinde olan bir hadise Kınalı-zâde tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: Zeynel'âbidîn adlı İranlı musikişinas Şehzade Korkud'un ricası üzerine Amasya'dan ayrılarak onun yanına gelmiştir. Burada dâhil olduğu bir mecliste oradakilerin musikiden çok anlamadığını düşünerek sazını üstünkörü bir şekilde çalmış, bunun üzerine şehzade ona sitem ederek kendilerinin de musikiden anladığını belirtmiştir. Sonrasında kendi icat ettiği ve "*Ruh-efzâ*" adını verdiği sazla icrada bulunmuş, Zeynel'âbidîn bundan çok etkilenererek bu sefer daha itinalı bir şekilde sazını çalmıştır. Böylece şehzade nezdinde makbul olmuştur (KH, 153-154). Zeyne'l-âbidîn'in şehzadenin yanına gelişinin ve yaşanan bu hadisenin şehzade Korkud'un valilik yaptığı yerlerden olan Antalya'da mı yoksa Manisa'da mı gerçekleştiği tezkirede belirtilmemiştir. Herhangi bir ipucunun da olmaması sebebiyle söz konusu yerlerden ikisinin de bu geliş ve yaşanan hadiseye ev sahipliği yapmış olması muhtemeldir.

Antalya bu vilayetin merkez kazasıdır (Sezen, 2017, s. 42). Tezkirelerde buralı olduğu söylenen tek kişi Gedâyî'dir (A, 257). Bu şehrin "*bilâd-ı mu'azzam*"dan yani büyük beldelerden birisi olduğu XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde bilhassa vurgulanmaktadır. Mesela 'Âşık Çelebi, Kâdirî'nin "*bilâd-ı mu'azzam*"dan olan Antalya ve emsalinde kadılık yaptığını ifade ederken Kınalı-zâde ise detay vermeden onun yalnızca "*bilâd-ı mu'azzam*"da kadılık yaptığını nakletmektedir (AÇ, 572; KH, 691). Kınalı-zâde onunla alakalı bir anekdot da aktarmaktadır. Buna göre Kâdirî, Rodos'a yakın bir yerde kadılık yaparken Yavuz Sultan Selîm'e Rodos kalesinin neden fethedilmesi gerektiğini açıklayan bir mektup göndermiştir. Ancak padişah, böyle küçük bir kalenin fethinin kendisine teklif edilmesinden son derece rahatsız olmuş ve eğer bunu gönderen kişi mektubu ustaca yazmış olmasa onu öldüreceğini söylemiştir. Kâdirî'nin kadılık yaptığı Rodos'a yakın yer Antalya ve civarı olsa gerekir (KH, 692).

Diğer taraftan Kınalı-zâde, Nâmî mahlaslı Ca'fer Çelebi'nin Elmalı kasabasında kadılık yaparken öldüğünü ifade etmekte ancak bu Elmalı'nın hangi Elmalı olduğuna açıklık getirmemektedir (KH, 833). Tarihi kayıtlara bakıldığında Osmanlı memleketinde

iki adet Elmalı'nın var olduğu görülmektedir. Birisi bir müddet Teke sancağının merkezliğini yapmış olan Elmalı kazası, diğeryse Ordu kazasına bağlı bir nahiye olan Elmalı'dır (Sezen, 2017, 245-246). Kadıların kazalarda vazife yaptığı ve yetkilerindeki nahiyelerde idarî ve adlî işleri sürdürmek üzere naipleri görevlendirdikleri dikkate alınırca Nâmî'nin Teke sancağına bağlı bir kaza olan Elmalı'da kadılık yapmış olduğu söylenebilir (Şahin, 2006, s. 307).

2.8.1.12. Diğer ('Alâiyye / Alanya, Biga, Bolu, Çankırı / Kengırı, Eskişehir, Karahisâr-ı Sâhib)

Yukarıda bahsi geçen ve tezkirelerde genişçe sözü edilen sancak ve kazalardan başka bazılarının isimleri de daha muhtasar şekilde zikredilmektedir. Mesela Manavgad, *Meşâirü 'ş-şu'arâ'*daki bir anekdotta geçmektedir. Buna göre Mûsâ Kadı, yerine Narda'ya kadı olarak tayin edilen 'Âşık Çelebi aleyhinde Yanya sancak beyinin ve çeşitli voyvodaların desteğiyle muhtelif entrikalar çevirmiştir. Bu yüzden 'Âşık Çelebi buradaki kadılığından azledilmiş ve Manavgad kazasına tayin edilmiştir. (AÇ, 546-547). Bu kaza, Anadolu vilayetine bağlı 'Alâiyye sancağına tâbidir (Özkılınç vd., 2013a, s. 12). Ayrıca burası, bilhassa sürgün edilen kadılara verilen kazalardan birisi olmalıdır zira 'Âşık Çelebi zaten sürgün edildiğini belirtmekte ve kendisine "ahmaklar diyarı" olarak vasıflandırdığı bu belde kadılığının verilmesini alnına kara bir leke sürülmesi olarak nitelemektedir.

Ezine'nin ismi *Gülşen-i Şu'arâ'*daki bir anekdotta geçmektedir. Buna göre Rûhî'nin Şeyh 'Abdülkâdir Geylânî'ye duyduğu derin muhabbet onda ilahi bir zevk uyandırmış ve onu öten bir bülbül gibi konuşurmuştur. Böyle kendinden geçmiş bir halde naip olmak üzere Rumeli'ye giderken yolda Ezine'ye uğramıştır. Burada eskiden Nişâncı-zâde Efendi'nin danışmendi iken onun yanından ayrılıp bir tarikata intisap etmiş olan Şeyh Mahmûd Efendi ile karşılaşarak ona intisap etmiş ve onun huzurunda huzur bulmuştur. Hatta burada *Tuhfetü'l- 'Uşşâk* adlı bir eser de telif etmiştir (A, 166). Biga, Anadolu eyaletine bağlı bir sancak, Ezine yahut Ezinebazarı ise bu sancağına bağlı bir kazadır (Özkılınç vd., 2013a, s. 9). Lâpseki ise Biga sancağına tâbi bir kazadır (Sezen, 2017, s. 509). Hâtifi Lâpseki'dendir (A, 303).

Celîlî (A, 132), Senâyî (L, 165) ve Yûnus Emre (AÇ, 293), Bolu'dandır.

‘Abdülganî Efendi, ‘Ahdî’ye göre Bolulu (A, 77), Kınalı-zâde’ye göre de fazilet ve edep kumaşlarına mahal ve makam olan Gerede kazasındandır (KH, 648). Bolu, Anadolu vilayetine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 127). Gerede ise bu sancağa bağlı bir kazadır (Sezen, 2017, s. 285). Ayrıca Latîfi, Zârî-i Sûzenî’nin Mudurnu kasabasından olduğunu söylemektedir (L, 254). Mudurnu da Bolu’ya bağlı bir kazadır (Sezen, 2017, s. 563).

Reml sanatında cihanın makbulü olan Zamîrî, Kangırlıdır (B, 113; KH, 520; L, 345). Âfitâbî (S, 106), Celâl-zâde Mustafâ Çelebi (B, 208; KH, 853; L, 516) ve Kadı Celâl (AÇ, 372) Tosya’dandır. Ayrıca Celâl-zâde Mustafâ Çelebi’nin babası Kadı Celâl ve Küçük Mustafâ Çelebi ise Tosya’da doğmuşlardır (KA, 214; KH, 786). Kangırı, Kengırı yahut Çankırı, Anadolu vilayetine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 171). Tosya ise Kengırı sancağına bağlı bir kazadır (Sezen, 2017, s. 761). Nitekim Latîfi de Tosya’nın Kangırı sancağına bağlı olduğunu ifade etmektedir (L, 516).

Eskişehir Anadolu eyaletine ve Sultanönü sancağına tabi olan bir kazadır (Özkılınç vd., 2013a, s. 4; Sezen, 2017, s. 259). XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde buralı olduğu söylenen tek şair Şûrî’dir (A, 192). Ayrıca Şehzade Bâyezîd Kütahya’ya vali olarak gittiğinde Edirne’de iken tanışmış olduğu ‘İşretî’yi de yanına alarak ona Eskişehir kadılığını ayarlamış ve İşretî bu vazifesi esnasında burada bulunan ve şer yuvası haline gelmiş olan Seyyîd Battâl Gâzi külliyesinden Kalenderîlerin defedilmesini sağlamıştır. Buna dair ayrıntılar “*Tekkeler, Zaviyeler ve Hankâhlar*” başlıklı bölümde verilecektir (AÇ, 469; B, 126; KA, 257; KH, 565).

Karahisâr-ı Sâhib’in ismi XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde çok fazla geçmemektedir. Yalnızca Râyî’nin yahut Rey’î’nin buralı olduğu (A, 169; KA, 244; KH, 379), Sübûtî’nin ise burada doğduğu söylenmektedir (AÇ, 625). Bunun haricinde Mâlikî’nin Sandıklı’da kadılık yaptığı ve bu vazifesinde iken vefat ettiği (B, 174; KH, 736). Sâ‘atî’nin ise Bolvadin’de doğduğu nakledilmektedir (AÇ, 402). Karahisâr-ı Sâhib, Anadolu vilayetine bağlı bir sancaktır (Özkılınç vd., 2013a, s. 4). Sırasıyla Bolvadin ve Sandıklı ise Karahisâr-ı Sâhib’e bağlı birer kazadırlar (Sezen, 2017, s. 127, 658)

2.8.2. Budin ve Peşte (Budapeşte)

Macarca ismi Buda olan Budin, “*Macaristan’ın kuzeyinde Tuna ırmağının sağ yakasında*”, Peşte ise nehrin sol kıyısında yer almaktadır. Ayrıca Peşte, “*Obuda (Eski Buda) ile birlikte bugünkü Budapeşte şehrini*” teşkil etmektedir (Dávid, 1992, s. 344). Budin’in ismi, XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde bilhassa buranın fethi, düşman tarafından kuşatılması ve burada görev yapanlar dolayısıyla zikredilmektedir. Örneğin Dilirî Budin’in fethi esnasında şehit olmuştur (L, 226). Tuluû ise Budin ve Peşte’nin düşman tarafından kuşatılması esnasında Budin’de bulunmuştur. Bu sıkıntılı ve dehşetli macera Tuluû’nin değirmen taşındaki bir buğday gibi hissetmesine ve günahlarına tövbe etmesine sebep olmuştur (AÇ, 278). Ayrıca bu vilayetin fethedildiği tarih, Fakîrî misalinde olduğu gibi farklı hadiselerin tarihlendirilmesinde de kullanılmaktadır. Buna göre o, Budin ile Varadin’in yeni fethedildiği günlerde Rumeli’de kâh imamlık ve hatiplik kâh da kum falcılığı (remmallık) ve tabiplik yapmaktadır (L, 421). Bu fethi anlatan bazı eserler de kaleme alınmıştır. Misal olarak Sâlih Çelebi, Edirne’deki Serâciyye Medresesine müderris olduktan sonra tatil günlerinde ilmî mütalaalardan bıkkınlık geldiğinde kafasını dağıtmak ve keyiflenmek için Kânûnî Sultân Süleymân’ın Belgrat, Rodos, Budin ve Macaristan seferlerini Makbûl İbrâhim Paşa adına kaleme almış ve böylece onun himayesini de kazanmıştır (AÇ, 555; KH, 496).

Tezkirelerde burada vazife yapmış olan Osmanlı memurlarına da değinilmektedir. Bunlardan birisi olan Güzelce Rüstem Paşa, Budin’de beylerbeyi olarak görev yapmış ve bu vazifesini yürütmekte iken de vefat etmiştir (KH, 290). Kânûnî Sultan Süleymân, Sifâli mahlaslı Arslan Paşa’yı Osmanlı hudutlarının muhafazası için Budin’e beylerbeyi olarak tayin etmiştir. Ancak Paşa, Kınalı-zâde Hasan Çelebi’nin deyişiyle her ne kadar son derece cömert birisi olsa da öte taraftan ahlaksızca işler yapan, kan dökmeyi seven ve tabiri caizse Allah’tan korkmayan bir adamdır. Nitekim en nihayetinde Sokollu Mehmed Paşa’nın padişahı ikna etmesiyle Arslan Paşa, idam edilmiştir (KH, 441-442). Bu ikisinin haricinde Hudâyî, Budin’e şehrin muhafazası için yeniçeriler gönderildiğinde bir müddet Budin’de bu yeniçerilerin kâtipliğini yapmış ancak burada rahat edemediğinden İstanbul’a dönerek padişah kapısında hizmet etmeye başlamıştır (KA, 132; A, 149; B, 61; KH, 327). Merdümî, Budin’de mal kâtipliği yapmış (AÇ, 342), Bînî-zâde Mehmed Çelebi ise Budin’de defterdarlık yapmıştır (AÇ, 447). Ayrıca ‘Alî Çelebi bu şehirde mal defterdarlığı yapmış

ve sonrasında yetmiş bin akçe geliri olan bir zeamet edinerek köşeye çekilmiştir (B, 185; KH, 411, 773). Niyâzî ise Pojega’da kadılık yapmıştır (AÇ, 400). Pojega, Budin eyaletine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 622).

Tezkirelerde en çok bahsi geçen bir diğer yer, Budin’e bağlı Semendire sancağıdır (Sezen, 2017, s. 674). Cinânî (AÇ, 216; KH, 276), Sünnî (KH, 448) ve Tarîkî (A, 213), buralıdır. Latîfi’ye göre Nûrî, Tuna Yalılarında ve “*Semendire delilerindendir*” (L, 538). Tezkirelerde bu sancakta ve bu sancağın kazalarında vazife yapmış muhtelif kimselerin de sözü edilmektedir. Örneğin Fazlî, önceleri Semendire ve Rudnik kadılıklarını bir arada yürütürken sonrasında Kânûnî Sultân Süleymân onu bu iki kazanın gelirlerini de bağışlayarak Anadolu defterdarlığına tayin etmiştir (AÇ, 516). Rudnik ve Semendire, 1540 yılına kadar Rumeli, akabinde de Budin vilayetine bağlanan Semendire sancağına tabi birer kazadırlar. Semendire bir sancağın ismi olduğu gibi aynı zamanda bu sancağın merkez kazasının da adıdır (Özkılınç vd., 2013b, s. 26-27; Sezen, 2017, s. 674). Fikrî Semendire kazasında kadılık yapmış olup hatta buradaki kadılığı esnasında Piriştine kadısı olan ‘Âşık Çelebi ona bir “*nakl-i şehâdet*”⁷⁰ göndermiş, bu belge üzerinde onun ismini ve unvanını kendisinin önüne geçirerek Fikrî’nin takdirini kazanmıştır (AÇ, 529). Tûfî-i Latîf ise Niş’te altmış akçe ulufe ile kadılık yapmıştır (AÇ, 312). Niş, Semendire sancağına bağlı bir kazadır (Özkılınç, 2013b, s. 27).

Hazânî’nin babası, Ayluk kalesinin muhafızlığı vazifesini yürütmüştür. Babası Hazânî’yi de on yaşında iken bu kaleye getirmiş, ona altı ayda bir verilen bir ulufe bağlatmış ve bu adadaki mutasarrıflığı esnasında oğlunu yanında tutmuştur. Ne var ki Hazânî, babasının vefatını müteakip bu kaleden ayrılmıştır (AÇ, 641). Söz konusu kale Semendire sancağında bulunan Sirem adasındaki İlok kalesi olmalıdır (Özkılınç vd., 2013b, s. 42). Hâşimî ise Draça kazasında kadılık yapmıştır (AÇ, 232). Dolayısıyla Draça, bir kaza olmalıdır. Oysa Gölen, Semendire sancağındaki tımar ve zeametleri tetkik ettiği çalışmasına Draça’yı bir nahiye olarak dâhil etmiştir (Gölen vd., 2018, s. 223). Bu farklılığın sebebi sancaklara ait tahrir defterlerinin tımar sistemini ortaya koymak üzere hazırlanması ve bu sebeple daha kapsayıcı olan kaza birimlerinin bazen

⁷⁰ “*Nakl-i şehâdet*”, bir kadı tarafından tespit edilen ve iki şahidin de tanıklığı ile yazıya geçirilen şahadet tutanağının bir başka mahkemede kullanılmak üzere diğer bir kadıya gönderilmesini ifade etmektedir (Kılıç, 2008, s. 60).

tımar sistemi örgütlenmesinin temel birimi olan nahiyeler şeklinde gösterilmesidir. Oysa nahiyeler hukukî birimler olan kazaların altında yer alan askerî birimlerdir (Şahin, 2006, s. 307).

Zigetvar, Budin eyaletine tâbi bir başka sancaktır (Sezen, 2017, s. 835). Kânûnî Sultan Süleymân, saltanatının başında Rodos'u fethettiği gibi ömrünün sonunda da yine Rodos kadar muhkem ve yüksek bir kale olan ve sonraları aynı adlı sancağın merkezi haline de getirilen Zigetvar'ı fethetmiştir (B, 15; KH, 144). XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Zigetvar seferi esnasında gerçekleşen iki hadiseden söz edilmektedir. İlkine göre Celâl-zâde Mustafâ Çelebi azledildiği nişancılık vazifesine Zigetvar seferi esnasında tekrar tayin edilmiştir (KA, 214). İkincisine göre ise bu seferde Hudâyî, Kânûnî Sultan Süleymân'ın atının ayağından kıvılcımlar çıktığını gördüğünde ilk iki beyti şu şekilde olan bir şiir kaleme almıştır (AÇ, 640):

Şeh-i devrân dün oldukda süvâre

Sabâ refâtırlu bir râhvâre

Atı ayağı altından çıkardı

Yalun odlar sipihr-i zer-nigâre⁷¹

Tezkirelerde Zigetvar seferinin nakledildiği bazı eserlerin de sözü edilmektedir. Misal olarak Seyfi Çelebi, Zigetvar'ın fethini nazım nesir karışık bir üslupla ve Sokullu Mehmed Paşa namına kaleme almıştır (AÇ, 442). Gelibolulu 'Âlî'nin kaleme aldığı *Heft Meclis* ise Zigetvar'ın fethini anlatmaktadır ve Kınalı-zâde'nin deyişiyle “*muhteri inşâdur*” (B, 116; KH, 532).

Belgrad, tezkirelerde ismi geçen ve Budin vilayetine bağlı olan bir diğer sancaktır (Sezen, 2017, s. 101). Her ne kadar Beyanî, tezkiresinde bu yerleşim yerinin Sultan II. Bâyezîd devrinde fethedildiğini söylüyorsa da bu bilgi yanlıştır (B, 13). Belgrad, Kânûnî Sultan Süleymân tarafından 29 Ağustos 1521 tarihinde neticelenen bir muhasara neticesinde fethedilmiştir (Özçelikbaş, 1962, s. 57). Hatta bu sefer esnasında Şükrî, Kânûnî Sultan Süleymân ile beraber olup ona bir kaside bile sunmuş (AÇ, 601),

⁷¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Zamanın padişahı, dün rüzgârın estiği gibi yürüyen rahvan bir ata bindiğinde atın ayaklarının altından çıkan yalın ateşler altın nakışlı semaya yükseldi.

Basîrî ise Belgrad'ın fethine şu tarihi düşürmüştür (AÇ, 182):

Anunçün dindi fethine bu târîh

*Bilâd-ı Üngürüsi eyledi feth*⁷²

Celâl-zâde Sâlih Çelebi, kaleme aldığı bir eserde Kânûnî'nin diğer seferlerinin yanı sıra Belgrad fethini de anlatmış ve bu sayede Makbûl İbrâhim Paşa'nın himayesini kazanmıştır (AÇ, 555; KH, 496). Ayrıca tezkirelerde bu şehirde vazife yaptığı söylenen bazı Osmanlı memurlarının ismi de geçmektedir. Mesela Latîfî, İskender Çelebi'ye onu öven, “bahâriyye” tarzında, mensur bir eser sunmuş, bunun karşılığında da kendisine Belgrad'da kâtiplik vazifesi verilmiştir (AÇ, 312). Zihnî ise ‘Âşık Çelebi *Meşâ'irü's-şu'arâ*'yı yazdığı esnada Belgrad'da yüz akçe ile kadılık yapmaktadır (678). Son olarak tezkirelerde Nûrî'nin (KH, 868; L, 538) ve Vâlihî'nin (L, 545) Belgradlı olduğu, Sadık'ın ise Belgrad'da doğduğu söylenmektedir (KH, 493).

2.8.3. Cezâyir-i Bahr-i Sefid (Kaptanpaşa Eyaleti)

“XVI. yüzyıl başlarına ait Osmanlı idarî teşkilâtını gösteren listelerde adı geçmemekle birlikte buranın Gelibolu merkez olmak üzere bir eyalet halinde teşkilâtlanması 1533'ten sonra oldu. 1568-1574 tarihli listelerde Cezâyir-i Bahr-i Sefid veya Kaptanpaşa eyaletinin yedi idarî birime ayrıldığı görülmektedir. Bunlar Gelibolu, Eğriboz, Karlı-ili, İnebahtı, Rodos, Midilli, Sakız ve Cezâyir-i Mağrib'den ibaretti” (Şakiroğlu, 1993b, s. 500). Kaptanpaşa Eyaleti diye bilinen bu vilayet, XVI. yüzyıl tezkirelerinde daha ziyade kazaları münasebetiyle anılmaktadır. Örneğin İnebahtı, bu eyalete bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 375). Hisâlî, İnebahtı sancağının merkez kazasında bulunan hisarda kethüdalık yapmıştır (A, 147). Mûsâ Kadı ise bu sancakta kadılık ve mal müfettişliği yapmış ve burada kiminin yuvasını yıkmış, bazısının canını, bazısının da şeytan gibi her türlüğü pisliği yaparak imanını elinden almıştır. Böylece sırf cebini doldurabilmek için bu beldeyi cehenneme çevirmiştir (AÇ, 540). Ayrıca tezkirelere göre Derviş Hasan (KH, 364), Vedâ'î (AÇ, 242) ve Hisâlî (A, 147), İnebahtılıdır.

⁷² **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Bunun içindir ki Belgrad'ın fethine tarih düşürüldü ve “Macar diyarı Kânûnî Sultan Süleymân tarafından fethedildi” dendi.

Midilli, yine bu vilayete bağılı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 553). Sehî Bey, ayrıca Midilli'nin bir ada kalesi olduğundan bahsetmektedir (S, 179). Hitâbî Midillilidir (S, 179). 'İbâdî, şarap, meyhane düşkünü ve zampara birisi olması sebebiyle bu adaya göçmüş ve burada bir sipahinin kızıyla evlenip dilediğince meyhaneye gitmeye ve şarap içmeye devam etmiştir (KA, 254). 'Ubeydî Çelebi ise Midilli'de kadılık yapmıştır. Hatta bu vazifesi esnasında beylerden birisi Midilli'ye sancak beyi olarak tayin edildiğinde beyitlerinden birisi şu şekilde olan bir tarih söylemiştir (A, 218):

Midilli sancağı zât-ı sa'âdet-intisâbunla

Bihamdillah ki 'ünvân buldı ey mîr-i suhen-dânum⁷³

2.8.3.1. Gelibolu

Gelibolu, Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilayetinin merkez sancağıdır (Sezen, 2017, s. 283). Hürmete layık olan bu şehir (KH, 736), Hz. Hızır gibi deniz kıyısında karar etmiş ve böylece güzellik ve safa incilerinin sahibi olmuştur (KH, 512). Bu şehir, cihan beldeleri içerisinde kitaplardaki haşiyeler gibi kıyıdaki bir sadettir (KH, 769), genç yaşlı herkesin makbulü olmuştur ve Cennet'ten izler taşımaktadır (KH, 524). Ayrıca hem denizden hem de karadan gelen misafirlere ve tacirlere imdat edip onları doğru yola götüren, övgüye şayan bir limandır (KH, 512). Diğer memleketlerdeki kalelerden daha sağlam olan ve burç ve bentlerinin yükseklikleri Ülker yıldızına ve Ay'a kadar ulaşan bu şehrin kalesi, Rumeli'nin kilididir (KH, 530). Hatta Rumeli fetihlerinin başladığı yer de burasıdır. Rumeli mülkünü Osmanlılara ilk defa açan ve Gelibolu canibindeki denizi, döktüğü kanlara bulayan Orhan Gazi oğlu Süleymân Paşa, askerleriyle Gelibolu'dan salları dizerek Rumeli'ye geçmiş ve burada fetihleri gerçekleştirmiştir (KA, 30).

Gelibolu siyâsî ve askerî açıdan olduğu kadar manevî açıdan da mühim bir merkez olup burada pek çok tarikatın tekke ve zaviyeleri bulunmaktadır. Mesela Beyânî kendisi gibi ilim tahsili yolundan feragat edip meşihat tarikine dâhil olmuş olan Şeyh Ekmel Efendi'ye intisap etmiş ve ondan hilafet alarak Gelibolu'daki zaviyelerin birisinin başına geçmiştir. Şeyhi vefat ettiğindeyse onun postuna oturmuştur (B, 42; KA,

⁷³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey sözden anlayan efendim, Allah'a çok şükür ki Midilli sancağı, senin saadeti kendisine bağlayan zatının teşrifıyla bir şeref ve unvan buldu.

230). Burada bir Gülşenî tekkesi de bulunmaktadır. Hatta Mısır'a kadı olarak tayin edilen 'Arab-zâde Efendi, Mısır'a giderken yolda Gelibolu'ya uğramış ve orada meşrebine ve tarikatına karşı olduğu Şeyh İbrâhim Gülşenî'nin halifelerinden olan Za'îfi'nin tekkesini yıktırılmıştır. Ayrıca kendi danışmentlerine de "*Mısır'a vardığımda o Gülşenî'nin tekkesini ve dervişlerini yeryüzünden silmek boynumun borcu olsun*" demiştir. Ne var ki Mısır'a varamadan bindiği gemi batmış ve 'Arab-zâde Efendi boğularak ölmüştür (A, 155). Günâhî ise hicrî 960 senesinde (M. 1552/1553) başında Mevlevî külahıyla Gelibolu'ya gelmiş ancak burada bir güzele âşık olmuştur. Sonrasında buradan ayrılarak memleketi olan Vardar Yenicesine yakın olan Selânîk'e yerleşmiştir (KA, 199).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde pek çok Osmanlı memurunun burada vazife yaptığından bahsedilmektedir. Bu zümrelerden ilki, üçüncü dereceden bir payeye sahip Gelibolu mevleviyetinde kadılık yapanlardır (Gür, 2017, s. 66). Örneğin Hâletî (KA, 126; AÇ, 260), Subhî (S, 110; AÇ, 559), Remzî (S, 161) ve Medhî (B, 183), Gelibolu'da kadılık yapmışlardır. Medhî'nin burada mevleviyet payesi ile kadılık yaptığı Beyânî tarafından bilhassa vurgulanmaktadır (B, 183). Bunlara ek olarak Me'âlî de Gelibolu'da kadılık yapmış ve bu vazifede iken hicrî 942 senesinde (M. 1535/1536) vefat etmiştir (S, 110; KA, 205; AÇ, 323; B, 173; KH, 735). Ona buradaki kadılığı esnasında Bolayır'daki imaretlerin tevliyeti de kadılık maaşına ek yüz akçe şeklinde tevdi edilmiş ve Me'âlî, böylece ömrünün geri kalan on yılını refah içerisinde geçirmiştir (KA, 205). Ayrıca Taşlıcalı Yahyâ da Bolayır imaretlerinde vazife yapmıştır (AÇ, 288; KA, 224). Bolayır, Gelibolu'ya bağlı bir nahiyedir (Sezen, 2017, s. 127). Bu nahiyeye, Rumeli fatihi Süleymân Paşa'nın kabrine de ev sahipliği yapmaktadır (KA, 31).

Şah İsmâ'îl tarafından Anadolu'ya elçi olarak gönderilen ve Kayseri'de yakalanıp hapsedilen Garîbî, bir müddet burada kaldıktan sonra sefer esnasında Kayseri havalisine gelen Yavuz Sultan Selîm'e bir kaside sunarak affını istemiştir. Sultan bu kasideden onun kim olduğunu bilip yanına getirtmiş, tavırlarını ve ahvalini beğenmiş ve makam mevki sahibi olma ümidi vererek onu Gelibolu'ya göndermiş, ardından da sefere devam etmiştir. Dönüşünde ise Garîbî, ondan Gelibolu'da bir tevliyet istemiş ve sultan, bu talebin küçüklüğünden her ne kadar incinse de ona istediğini vermiştir. Garîbî, Gelibolu'da mütevellî iken buradaki vazifesinin yanında ticaret de yapmış ve hayli mala malik olmuştur (AÇ, 688).

Bu yerleşim yerinde vazife yaptığı bilgisi verilen bir başka isim, kadıların gözetiminde Gelibolu gümrüğünün nezareti vazifesini yürütmüş olan Sun‘î mahlaslı Mehmed’dir (AÇ, 565). ‘Âşık Çelebi, Sun‘î’nin bu vazifesi esnasında Hâfız-ı Leng denen rint bir dost edindiğinden söz etmektedir. Bu ikisi sarhoşlukta ve ayıklıkta, sevinçte ve üzüntüde birbirlerine vefalı yoldaş olmuşlardır. Öyle ki Sun‘î onun hakkında şu beyit de aralarında olmak üzere pek çok şiir yazmıştır (AÇ, 567):

Hâfız-ı Lengün imâmetde kusûrı yokdur

Pâyesi olma durur Mescid-i Aksâya imâm⁷⁴

Tezkirelerde pek çok kişinin de buralı olduğunun, burada doğduğunun ya da buraya yerleştiğinin sözü edilmektedir. Mesela Rûhî, Gelibolu’da doğmuş ve Yazıcıoğlu mahallesinde oturmuştur (A, 166). ‘İbâdî mahlaslı Kadrî-zâde Yûsuf, Gelibolu’da yetişmiş bir sipahi oğludur (KA, 254). Hâkî Gelibolu’nun ileri gelenlerindedir (KH, 323). Bu şehirden Sun‘î’ye benzer bir şair ise o güne kadar çıkmamıştır (KA, 165). Ayrıca Gelibolulu Âlî, eserindeki Niyâzî maddesinde Bursalı, Karamanlı ve Sirozlu üç adet Niyâzî mahlaslı şairin var olduğuna dair bilginin mevcudiyetini ve kendisinin ise başka bir Niyâzî divanının dibacesinde şu şekilde bir beyit gördüğünü ifade etmektedir (KA, 88):

Benüm İlyâs Niyâzî Gelibolu vatanum,

‘Ayn-ı bahr iki gözüm keştî-i cândur bedenüm⁷⁵

Akabinde ise Karamanlı bir Niyâzî’nin var olmadığını, Gelibolulu olan Niyâzî’nin Şehzade Abdullah ile Karaman’a gitmesinin böyle bir kişinin var olduğuna dair yanlış anlaşılmayı doğurduğunu belirtmektedir (KA, 88).

Tezkirelerde bahsi geçen bir başka yerleşim yeri de Gelibolu’nun bir kazası olan Malkara’dır⁷⁶ (Sezen, 2017, s. 528). Malkara’nın safalı bahçeleri Cennet’in baldan

⁷⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Hâfız-ı Leng’in imamlıkta hiçbir kusuru yoktur, öyle ki payesi Mescid-i Aksâ’nın imamlarına eştir denebilir.

⁷⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ben, memleketi Gelibolu olan İlyâs Niyâzî’yim. İki gözüm bir denize, bedenim ise can gemisine benzemektedir.

⁷⁶ Malkara ismi, XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde çok farklı şekillerde telaffuz edilmiştir. Örneğin *Meşâ‘irü’ş-şu‘arâ*’da “Mağalkara”, *Heşt Behişt* ve *Gülşen-i Şu‘arâ*’da “Malğara”, Kınalı-zâde Hasan Çelebi tezkiresinde “Malğara”, Beyânî tezkiresinde “Malkara”, Garîbî tezkiresinde ise “Mağalkalara” şekillerinde geçmektedir (AÇ, 387; B, 215; G, 81; KH, 870; L, 284; S, 98).

nehirleri olan gülistanlarından bir numunedir. Cana can katan havası sevgilinin vuslatına benzer şekilde, hem güzel hem de değerli olan zemini ise gümüş tenli sevgililerin ikamet ettiği yerler gibi gönül genişletmektedir (KH, 870). Nev'î buralıdır (L, 284; AÇ, 387; B, 215; KH, 870). Vedâî ise Malkara yakınlarında ikamet etmiştir (G, 81). Kınalı-zâde, her ne kadar Vasfî'nin Siroz'da kadı iken öldüğünü söylese de Sehî Bey'e göre o, Malkara'da kadı iken vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir (KH, 900; S, 98).

Nihayetinde XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Gelibolulu olduğu ya da Gelibolu'da doğduğu söylenen bütün isimlerin alfabetik bir listesi Tablo 16'da verilmiştir:

Tablo 16: XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Gelibolulu olduğu ya da Gelibolu'da doğduğu söylenen bütün isimler

	S	L	AÇ	KH	A	B	KA	G
'Abdî							s. 171	
Ahmedî-i Rûmî		s. 126						
Aşçı-zâde Hasan Çelebi	s. 60	s. 191	s. 265	s. 292		s. 54		
Câmî							s. 121	
Gelibolulu Mustafâ 'Âlî				s. 530	s. 92	s. 116		
Gülâbî			s. 307	s. 718		s. 167		
Hâce Şa'bân							s. 154	
Huzûrî		s. 193		s. 299			s. 94	
Hükmî				s. 301	s. 141		s. 239	
Kıvâmî	s. 94							
Medhî				s. 769	s. 270	s. 183		
Melîhî								s. 82
Müdâmî			s. 339				s. 208	
Seyfî					s. 186			
Sun'î	s. 184	s. 336	s. 565	s. 512		s. 104	s. 163	

Sürûrî	s. 63	s. 270	s. 417	s. 425	s. 72	s. 89	s. 154
Tab'î				s. 524		s. 114	
Tırâşî					s. 126		s. 231
Vâhidî		s. 542					s. 220
Vechî	s. 178						
Yazıcı-zâde Mehmed Çelebi		s. 91					
Za'îfî	s. 78				s. 91		s. 47

2.8.3.2. Rodos

Rodos, Kaptanpaşa Eyaletine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 643). Söz konusu sancağın merkez kazası olan Rodos adası ise “*Cezâyir memleketi*”nin yani Akdeniz’deki adaların kilidi olması sebebiyle reislerin reisi olduğu gibi sağlam ve korunaklı burçları ve surları, toplardan çıkan güllerden masundur (KH, 770). Bu kale öyle yüksektir ki düşünce ve hayalin bu kalenin göğe ve dağların zirvelerine benzeyen kulelerine erişmesi imkânsızdır ve buranın yüksek surlarını görenler bunların ta gökyüzündeki burçlara kadar uzandığını düşünürler (KH, 143). Bu “*uğursuz kale*”, Osmanlı fethinden önce “*toprak olası kâfirlerin*” en büyük kaleleri arasında yer almıştır (B, 15). Hatta Cem Sultan’ın ve onun musahibi olan Sa’dî’nin yolları da hayatlarının bir devresinde buraya düşmüştür. Beyânî’ye göre Cem Sultan, taht kavgasını kaybettikten sonra Avrupa’ya gitmek üzere yola çıkmış ancak Rodos kalesine vardığında kurtuluştan ümidini keserek burada karar kılmış ve burada vefat etmiştir (B, 13). Garîbî’ye göre ise Rodos kalesine vardığında buranın beyi olan Magal Matadori tarafından izzet ü ikram ile ağırlanmış ve çaresiz olduğu için burada kalarak içki, güzeller ve şiir ile meşgul olarak ömrünü geçirmiştir (G, 76). Ne var ki onun Rodos’tan sonra Avrupa’ya geçtiği bilinen bir gerçektir. Ayrıca Cem Sultan Avrupa’da iken onun talimatıyla tebdil-i suret ile Anadolu’ya geçen Sa’dî de önce Rodos’a, buradan ise Aydın iline geçip harabelerde ve mağaralarda gizlenmiştir (AÇ, 423; KH, 429).

Buranın Osmanlı Devleti’nce fethi tezkirelerde zikredilen ehemmiyetli hadiselerden birisidir. Öyle ki Kınalı-zâde Hasan Çelebi’ye göre Kânûnî Sultan Süleymân’ın fetihlerinden ilki, belki de en büyüğü, kuşatması dokuz ay süren bu kalenin

fethidir (KH, 143). Padişah buranın ele geçirilmesinin en mühim işler arasında olduğunu bildiğinden bu fethetme himmet etmiş ve nihayet Rodos'un ele geçirilmesi müyesser olmuştur (B, 15). Böylece yiğit olan gazi sultanlar içerisinde Kânûnî, Rodos kalesinin ve Macaristan vilayetinin fatihi olarak temeyyüz etmiştir (L, 108). Gerçi Kânûnî'den önce de bu kalenin ele geçirilmesi gerektiğinin farkında olanlar yok değildir. Hatta Kınalı-zâde'nin bu konuda naklettiği bir hadiseye göre Kâdirî, Rodos yakınlarında diye tarif edilen bir kazada, muhtemelen de Antalya'da kadı iken Yavuz Sultan Selim'e *"Rodos kalesinin zaptedilmesi çok ehemmiyetlidir ve padişaha farzdır"* mealindeki bir mektup arz etmiştir. Sultan buna çok sinirlenmiş ve *"bu ne çeşit bir kuledir ki onun fethi bana arz ediliyor ve bir kalenin arkasına sığınmış cansız kâfirlerin katli için asker göndermem isteniyor, eğer bu kadının mektubu latif ve güzel bir üsluba sahip olmasaydı onu mahvedeceğim şüphesizdi"* demiştir (KH, 692).

Bu sefer esnasında vuku bulduğu söylenen birkaç anekdota daha tezkirelerde yer verilmiştir. Misal olarak nücum ilminde mahir olan 'Özrî, Varna kadısı iken Rodos seferi münasebetiyle İstanbul'a gelmiş ve padişaha seferle alakalı tahminlerin de olduğu bir takvim sunmuştur. Buna göre kale fethedilecek ancak aylar ve seneler sürecektir. Padişah buna çok sinirlenmiş ve *"bu takvimi her kim sunduysa huzuruma gelsin ve bu yazdıklarının hesabını versin, yoksa da cezasını çöksin"* demiştir. Bunun üzerine Seydî, kendi kaderine dair de kum falı bakmış ve bunu arkadaşı olan remmal Mustafâ'ya da göstermiştir. İki beraber bu falın Seydî'nin sefer esnasında ve ay tutulduğu gecede öleceğine işaret ettiğinde ittifak etmişlerdir. Hakikaten de öyle olmuş ve Seydî, Rodos'ta ikinci vakti ölmüş, akşam da ay tutulmuştur. Seydî'nin cenazesini Rodos'ta şehit olanlarla beraber defnetmişlerdir (AÇ, 461).

Bu sefer esnasında şairler padişahın ve beylerin yanında bulunup onlara şiirler sunmuşlar ve huzurlarında kurulan meclislere katılmışlardır. Örneğin Şükrî, Kânûnî Sultan Süleymân ile Rodos seferinde beraber olmuş ve hatta ona bir kaside de sunmuştur (AÇ, 601). Hasan Bey ise tıpkı padişah gibi kuşatma esnasında çadırını zarifler ve şairler için toplanma yeri haline getiren bir beydir. Deli Birader Gazâlî ve Hayâlî Bey de bu meclislere devam edenler arasında olup bilhassa Hayâlî Bey, Hasan Bey ile aralarında bir dostluk bulunan Gazâlî'den bir şeyler öğrenebilmek maksadıyla sık sık bu çadırdaki toplantılara katılmıştır. Kuşatmanın devam ettiği günlerden birisinde Hasan Bey, kahramanca savaşırken bir top güllesinin isabet etmesi neticesinde sağ kolunu kaybetmiş

ve yaralı bir şekilde çadırına taşınmıştır. Bu esnada Hayâlî Bey de onun yanına gelmiştir. Onun rivayetine nazaran Hasan Bey yaralı şekilde yatarken yanına Gazâlî'yi çağırması ve geldiğinde artık ölüm vaktinin yaklaştığını söyleyerek ondan kesilmiş eli için hale münasip bir tarih söylemesini istemiştir. Bu tarihi kulaklarıyla işitecek ve caizesini bizzat kendisi verdikten sonra ölecektir. Gazâlî bunun üzerine çok düşünmeden “*Devrân elini alup anun atdı yabana*” mısraını yazıp Hasan Bey'e sunmuştur. Hasan Bey bunu ağlayarak okumuş, Gazâlî'ye bir kürk ve iki bin akçe hediye etmiş ve vasiyet ettikten sonra da ruhunu teslim etmiştir (AÇ, 703).

Rodos kalesi, hicrî 929 senesinde (M. 1522) fethedilmiş ve Basîrî gerçekleşen fetih için şöyle bir tarih düşürmüştür (AÇ, 182; KH, 236):

*Fethat-i mâ feth-i etem feth-i tâm*⁷⁷

Tarih düşürmenin yanında bu fetih üzerine daha farklı eserler de kaleme alınmıştır. Örneğin Celâl-zâde Sâlih Çelebi, Edirne'deki Serâciyye Medresesine müderris olduktan sonra tatil günlerinde ilmî mütalaalardan bıkkınlık geldiğinde kafasını dağıtmak ve keyiflenmek için Kânûnî Sultân Süleymân'ın Belgrat, Rodos, Budin ve Macaristan seferlerini Makbûl İbrâhim Paşa adına kaleme almıştır (AÇ, 555; KH, 496). Hadîdî Osmanlı tarihini *Şeh-nâme* bahrinde nazmedip bu eserinde Rodos seferine değin vuku bulan hadiseleri makbul bir mesnevi tarzıyla nakletmiştir (L, 185). Ayrıca tezkirelerde bazı hadiseler de bu fethin vaki olduğu vakte tarihlenmektedir. Misal olarak Latîfî, Zeynî'nin Rodos'un fethedildiği tarihlerde Kefe'de sancak beyliği yapmakta olup hatta “*lâle*” redifli gazelini de burada sancak beyi iken kaleme aldığından bahsetmektedir (L, 255). Yine Latîfî, Revânî'nin de Rodos kalesinin fethedildiği tarihlerde öldüğünden söz etmektedir (L, 249).

Tezkirelerde buralı olanlardan, burada ikamet edenlerden ve burada vazife yapanlardan da bahsedilmektedir. Mesela Muhîtî Efendi Rodosludur (A, 272; B, 184; KH, 770). Mu'îdî, hacca gidip geldikten sonra Rodos'ta mütekaît olarak ikamet etmeye

⁷⁷ Aysun Sungurhan tarafından neşredilen *Tezkiretü'ş-şu'arâ*'da ise bu beyit “*Fetahtu mâ-fatüiha eteme fethin tâmmîn*” şeklinde okunmuştur. Ne var ki doğru olan okunuş *Meşâ'irü'ş-şu'arâ*'daki gibidir zira her iki tezkirede de bu beyit içerisinde üç tarihin birden derç edildiği söylenmektedir. Sungurhan'ın okuyuşunda beyitte herhangi bir bölümlenimin yapılamadığı görülmektedir. Oysa Filiz Kılıç'ın neşrinde beyit, “*fethat-i mâ*”, “*feth-i tâm*” ve “*feth-i etem*” şeklinde üç parçaya ayrılabilen ve her bir parça da hicrî 929 tarihini vermektedir.

başlamıştır (S, 176). Müslim Çelebi Rodos'ta kadılık yapmış (AÇ, 343), Latîfi ise sultana ait imaretin kâtipliği vazifesini yürütmüştür (AÇ, 313). Son olarak Şânî de Rodos'ta tımar sahibidir (AÇ, 592).

2.8.4. Diyârbakır (Diyârbekr, Diyâr-ı Bekr, Âmid, Karaâmid)

Osmanlı'ya bağlı bir eyalet olan Diyârbakır, aynı zamanda kendisine bağlı Âmid sancağının ismiyle de anılmıştır. Diğer taraftan bu sancağın merkez kazası olan Âmid şehrine de Diyârbakır denmiştir (Özkılınç vd., 2013, s. 21-22; Sezen, 2017, s. 413). Kınalı-zâde, Diyârbakır'ı suyu ve havası ile zamanın meşhuru olan ve aynı zamanda herkesin makbul saydığı ve övdüğü bir şehir olarak tasvir etmektedir (KH, 336). Bu bölge, Yavuz Sultan Selîm devrinde fethedilmiş ve sultan, bu fethin akabinde Bıyıklı Mehmed Paşa'yı beylerbeyi, Duhânî'yi de onun defterdarı olarak burada vazifelendirmiştir. Hatta 'Âşık Çelebi'nin aktardığına göre bu vazifesi esnasında Bıyıklı Mehmed Paşa, Duhânî'den iki bin akçelik bir tımara sahip olan bir kişiye iki yüz bin akçelik Hısn-ı Keyfa (Hasankeyf) sancağının verilmesini emretmiş, Duhânî böyle bir vazifelendirmenin padişaha arz edilmeden yapılamayacağını söylediğinde ise Paşa, "Saçmasapan konuşma" şeklinde mukabelede bulunmuştur. Bunun üzerine Duhânî, "Saçmasapan konuşan konuştu" demiş ve hemen oradan ayrılıp İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Ne var ki yanındaki kırk adam ile birlikte Mardin yakınlarına geldiğinde giyim kuşamlarından haramiye benzeyen yüz kişi önlerini kesmiş ve adamlarıyla birlikte onu katletmişlerdir. Yine 'Âşık Çelebi'ye nazaran Bıyıklı Mehmed Paşa'nın "Duhânî padişaha gidip yaptığım usulsüzlükleri anlatacak" diye korktuğu ve bu haramileri Deli Bahâüddîn adındaki kişiyle birlikte onu katletmek üzere bizzat kendisinin gönderdiği çeşitli kişiler tarafından iddia edilmektedir (AÇ, 223).

Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa, burada bir müddet daha vazife yapmış ve hatta zeameti Diyârbakır taraflarında olan Şükrî, bu vilayette hem Bıyıklı Mehmed Paşa'nın hem de sancak beyi olan Koçi Beyin meclislerine dâhil olmuştur (AÇ, 601). Ayrıca tezkirelerde İskender Paşa'nın bu vilayette beylerbeyi olarak (A, 84), Hasan Bey'in ise Diyârbakır'da önce mal defterdarı, akabinde de sancak beyi olarak görev yaptığı belirtilmektedir (AÇ, 601; KH, 472). Bu bölgede defterdar olarak vazife yapan daha birçok kişinin ismi de zikredilmektedir. Mesela Ahmed, Diyârbakır'da mal defterdarlığı

yapmıştır (KH, 177). Seydî ‘Alî Reis, uzun Hint seferi dönüşünde Kânûnî tarafından Diyârbakır’a tımar defterdarı olarak tayin edilmiştir (AÇ, 294, 296; KA, 196; KH, 706). Zihnî mahlaslı Bâlî ise Sultan II. Selîm’e şehzade iken intisap etmiş ve akabinde Arpa Eminliğini takiben Diyârbakır’a defterdar olmuştur (KH, 376).

Yavuz Sultân Selîm, İdrîs-i Bitlîsî’yi ise Diyârbakır kazaskerliğine tayin etmiş ve bu tayinin emredildiği fermanı iki bin altın sikke ve kırmızı kemhadan bir kını olan bir kılıç ile birlikte göndermiştir. Ayrıca bu fermanda ihsan edilen sikkeleri masrafları için kullanması ve oğlu için ise endişelenmemesi zira ona bizzat padişah tarafından göz kulak olunacağı söylenmektedir (AÇ, 515-516; B, 147; KH, 665). Ayrıca Mîrzâ Mahdûm, Âmid şehrinde mevleviyet ile müftülük ve kadılık yapmıştır (B, 196; KH, 812). Subhî ve Galata Emîninin oğlu olan ‘Abdî Çelebi ise burada kadılık yapmışlardır (AÇ, 202, 559). Hatta ‘Abdî Çelebi, ‘Âşık Çelebi’nin tezkiresini yazdığı esnada halen Âmid’de kadıdır (AÇ, 202).

Remzî, Mardin kazasında kadılık yapmış ve bu vazifede iken hicrî 954 senesinde (M. 1547/1548) Sivas’ta ölmüştür (KH, 392). Muhîtî Efendi ise Diyârbakır vilayetine bağlı bir kaza olan ‘Îmâdiye’ye kadı olmuş ve hatta Rumelili Tarzî sırasıyla birer beyitleri,

Hamdülillâh ki ‘Îmâdiye’ye hâkim oldı

Gün gibi ‘adl ile bir merdüm-i merd-i ‘ârif⁷⁸

ve

Yine hâkim oldı ‘Îmâdiye’ye bir

Şerî‘atde ‘âdil güzîn-i efâzıl⁷⁹

şeklinde olan iki şiir ile bu tayine birer tarih düşürmüştür (A, 212). Hem Mardin hem de ‘Îmâdiye, bu vilayete bağlı birer kazadırlar (Coşkun vd., 2020, s. 220; Özkılınç vd., 2013, s. 22).

Sâmî ise hicrî 990 senesinde (M. 1582/1583) yazıcı defterdar olarak

⁷⁸ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Çok şükür ki ‘Îmâdiye’ye gün gibi apaçık olan adaletiyle meşhur ve arif insanların gözbebeği olan bir kişi kadı oldu.

⁷⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** ‘Îmâdiye’ye yine Şerî kanunları adaletli şekilde uygulayan ve fazılların seçkini olan bir kişi kadı oldu.

vazifelendirilen Kara Hâce ile birlikte Kars'a gelmiş, onunla birlikte İran'a karşı olan pek çok savaşa katılmış ve bu savaşlarda namını duyurarak “*Sâmi*” mahlasını almıştır. Kara Hâce bu savaşlardan birinde şehit olduğunda ise onun şehadetine şu tarihi düşürmüştür (A, 181):

Goft hâtif berâyî ân târih

*Ez-ezel şod makâm-ı u cennet*⁸⁰

Burada bahsi geçen Kars, Safevîler'in ele geçirmesine kadar Diyârbakır eyaletine bağlı bir sancak iken tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra ise müstakil bir eyaletin merkezi olmuştur ve Sâmi'nin burada vazifelendirildiği tarihte de bu statüdedir (Sezen, 2017, s. 432).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde pek çok şairin Diyârbakır'dan ya da Diyârbakır vilayetine bağlı kaza ve sancaklardan olduğu veyahut burada dünyaya geldikleri dile getirilmektedir. Mesela Mesîhî (AÇ, 359), Ülfetî (A, 106), Nesîmî⁸¹ (AÇ, 370), Bi'âtî (A, 124), Humârî (A, 153) ve Şuhûdî (A, 191), tezkire yazarlarına göre Diyârbakırlıdır. Sünnî ise çok uzun zamandır Diyârbakır'da ikamet etmesi sebebiyle buralı olmakla iştihar bulmuştur (KH, 448). 'Ahdî, Halife'nin aslen Tebrîz'den olmakla birlikte Karaâmîd'den yani Diyârbakır'dan addedildiğini aktarmakta (A, 148), Tufeylî'nin ise doğumunun Diyârbakır kalesinin içinde olduğunu belirtmektedir (A, 209). Bundan başka Ebû Bekr-zâde Abdülvâhid'in yine bu vilayete bağlı Mardin kazasından, İlâhî Bey'in ise yalnızca Kürdistan beylerinden olduğu şu'arâ tezkirelerinde zikredilmektedir (A, 225; KH, 198). Ayrıca Garîbî'ye göre Şükrî, Çemişgezek'tendir⁸² (G, 93). Çemişgezek, Diyârbakır eyaletine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 180).

Tezkirelerde memleketi burası olanların haricinde burada bir müddet bulunmuş olanlara da değinilmektedir. Örneğin Vahyî, ömrünün bir kısmında 'Acem'de ve Diyârbakır'da bulunup ilim tahsil etmiştir (AÇ, 240). Hakîmî, memleketi olan

⁸⁰ **Türkçe Çevirisi:** Hâtif onun için tarih söyledi, ezelden, onun makamı cennet oldu.

⁸¹ Nesîmî'nin memleketi konusunda diğer tezkire yazarları onun Bağdâd'a bağlı Nesîm kasabasından olduğu noktasında birleşmekte iken bir tek 'Aşık Çelebi bu konuda farklı bir şey söylemekte ve onun Diyârbakır'dan olduğunu iddia etmektedir.

⁸² 'Aşık Çelebi ile Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Şükrî'nin Kürdistan vilayetinden olduğunu söylemekle yetinmektedirler (AÇ, 601; KH, 473) Latîfî, onun Kürdistan kavminden ve Türkistan beldelerinden, Gelibolulu 'Âlî ise “*Kürtlerin yaşadığı yerden*” olduğu bilgisini nakletmektedir (L, 295; S, 159).

Kazvîn'den ayrılarak Diyârbakır'a geldiğinde orada Mevlânâ Muslihüddîn el-Lârî huzurunda fazilet ve marifet tahsil etmiş, sonrasında ondan mülâzım olmuştur (KH, 302). Ayrıca 'Ahdî, Halîfe'nin Diyârbakır için bir şehrengiz kaleme aldığı bilgisini vermektedir (A, 149). 'Âşık Çelebi ise Bağdâd ve Diyârbakır vilayetlerinde söylenen neşideleri Fuzûlî'nin inşat ettiğini ve aktarılagelen rivayetlerin de ona isnat edildiğini belirterek onun üstatlığını vurgulamaktadır (AÇ, 522).

2.8.5. Erzurum

Erzurum, 1538 senesinde kurulmuş bir vilayet olup Doğu'ya yapılan bütün seferlerde bir üs ve geçiş noktası işlevi görmüştür (Özkılınç vd., 2013a, s. 31). XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde nakledilen pek çok hadisede Erzurum, bu hususiyetiyle yer almaktadır. Mesela 'Âşık Çelebi, Müeyyed-zade'nin İran seferine giderken Çoban Köprüsü'nde duyularına zaaf ve akıl sağlığına da bozukluk arız olduğu gerekçesiyle azledildiğini aktarmaktadır (AÇ, 628). Bu azil, Çaldıran Savaşını müteakip 1514 senesinde gerçekleşmiştir (Aksoy, 2020, s. 484). Adı geçen köprü ise "*Erzurum'un Pasinler kazası yakınında Bingöl çayı ile Hasankale çayının birleştiği yerde Aras nehri*" üzerinde inşa edilmiş olan, "*Erzurum'dan Muş, Erziş, Van yönlerine giden*" yolları birleştiren ve halk arasında Çobandede Köprüsü olarak bilinen köprü olmalıdır. Nitekim Matrakçı Nasuh da İran seferine dair olan eserinde bu köprünün bir çizimini yapmıştır (Eyice, 1999, s. 350).

Tezkirelerde sözü edilen ve ordunun bir müddet Erzurum'da duraksadıktan sonra yoluna devam ettiği sefer, 1578 yılında başlayan Safevî-Osmanlı savaşıdır. Lala Mustafâ Paşa, 1578 senesinde orduya serdar olarak tayin edilmiş ve İstanbul'dan hareket ederek güzergâh üzerinde bulunan Erzurum'a gelmiştir (Özergin, 1971, s. 255). Hocası olan Bûstân-zâde Mehmed Çelebi Anadolu kazaskeri olduktan sonra onun sayesinde Erzurum'a kassam olarak tayin edilen Muhîfî Efendi, Paşa ile bu esnada tanışmış ve onun musahibi olmuştur. Sonrasında Paşa'nın hususi teşebbüsüyle evvela hızlıca mülâzım, akabinde de orduya kadı yapılmıştır (A, 273). Sâfî, onun bu ordu kadılığı esnasında yanına, bu şehre gelmiş ve onun niyabeti vazifesini yürütmüştür. Hatta aktarılan bir anekdota göre ikisi Erzurum'da iken Muhîfî Efendi, oturdukları evin kenarındaki bahçeye bir kış vakti penceresini açarak bakmış ve irticalen "*Ak sakallu*

kocacığ olmuş bâğ (Bahçe, aksakallı, yaşlı bir adam olmuş)” mısraını söylemiştir. Sâfi ise “Bürçegi ak karıcuk olmuş tağ (Dağ, saçları ak, yaşlı bir kadın olmuş)” mısraı ile karşılık vermiştir (A, 203-204).

Sâfi, buradaki vazifesi esnasında Muhîti Efendi'nin haricinde Ziyâyî ile de dostluk kurmuş ve hatta bu ikisi birbirlerine karşılıklı şiirler söylemişler ve nazireler yazmışlardır. Şair Ziyâyî, Erzurumlu olup burada doğmuştur ve bu şehre gelen ya da Erzurum'un da içinde bulunduğu serhat bölgelerinde yaşayan diğer şairlerle sürekli iletişim halindedir (A, 209). Burada yaşayan bir başka şair olan Tufeylî de buraya uğrayan şairler ve devlet büyükleri ile münasebetler kurmuştur. Misal olarak Ayas Paşa'nın oğlu olan ve Yümnî mahlasını taşıyan Mehmed Bey, baharda kendi sancağına giderken Erzurum'a uğradığında Tufeylî, onunla muhabbet etme imkânı bulmuş ve ona matlası şu şekilde olan bir şiir sunmuştur (A, 209):

Geldün kadem getürdün eyâ mîr-i kâmrân

Derd ehli buldı Yümnî kudümünle tâze cân⁸³

Diğer taraftan Gelibolulu 'Âlî, hicrî 993 senesinde (M. 1585) Erzurum hazinesi defterdarı olmuştur (KA, 246). Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-ş-su'arâ*'ya onunla ilgili maddeyi eklediği esnada halen Erzurum'da defterdarlık vazifesini ifa etmektedir. Beyânî ise onun buradan İstanbul'a geçtiğini söylemektedir (B, 116; KH, 530). Gelibolulu 'Âlî'nin bizzat kendisi tarafından aktarıldığına göre bu vazifesi esnasında Sırrî'nin kayıtlarda üç yüz akçe ile Trabzon kadısı olduğunu görmüş, hatta azledildiğinde onun mansıbının başka bir kişi üzerine kaydını da gerçekleştirmiştir. Sonrasında Sırrî'ye mal müfettişi olarak yanında vazife vermiştir (KA, 246). Son olarak 'Iyânî, Pasin kazasında kadılık yaparken Safevîlere esir düşmüş ancak tatlı dili sayesinde evvela şaha musahip ve nişancı olmuş, akabinde de kurtulup Anadolu'ya dönmüştür (AÇ, 493; KH, 623). 'Âşık Çelebi ile Kınalı-zâde'nin Diyârbakır'a bağlı olduğunu söylediği bu kaza, aslen Erzurum vilayetine bağlıdır (Coşkun vd., 2020, s. 29).

⁸³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey bahtiyar bir bey olan Yümnî, bu şehre gelerek ayak bastın ve senin bu gelişinle dertliler taze can buldu.

2.8.6. İstanbul

Aynı adlı boğazın (İstanbul Boğazı) güney ağzında ve Avrupa tarafında, boğaza açılan dar bir koy olan Haliç'in güneyindeki küçük bir yarımada üzerinde kurulmuş, daha sonraki dönemlerde genişleyerek Haliç'in kuzey kesimine ve İstanbul Boğazı'nın her iki yakasına yayılmıştır. Şehrin, ilk kuruluş yeri olan küçük yarımada dışarı taşarak zaman içinde çok geniş bir alana yayılmış olması İstanbul adına günümüzde birbirinden farklı iki anlam kazandırmıştır. Bunlardan ilki kendi adını taşıyan boğazın güney ağzında ve Avrupa tarafında, Boğaz'a açılan derin ve oldukça geniş bir koyun (Haliç) güneyinde kalan küçük bir yarımada (İstanbul yarımadası) üstünde yerleşmiş ve batıdan da surlarla kuşatılmış kesimi ifade ederken ikincisi, bu tarihî yarımada ile birlikte hem Avrupa hem Asya topraklarına yayılmış bulunan bütün yerleşme bölgesini kapsamaktadır (Demirkent, 2001, s. 205).

Uzun müddet Doğu Roma İmparatorluğunun başkentliğini yapmış olan bu şehir, 1453'te Fâtih Sultan Mehmed tarafından fethedilmesini müteakip Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar da Osmanlı Devleti'nin başkentliğini yapmıştır. Dolayısıyla İstanbul, sosyal, siyasî ve kültürel açıdan Osmanlıların en mühim şehirlerinden birisidir ve tezkirelerde diğer bütün şehirlerden daha çok anılmaktadır.

İstanbul, XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde uzun cümlelerle tasvir edilmektedir. Mesela burası Fâtih Sultan Mehmed'in fethettiği ve bu fetih hakkında "*belde-i tayyibe (hoş belde)*" tarihi söylenen bir şehirdir (B, 12). Cömert bir kalp gibi geniş olan bu şehir, gamları defeden safalı toprakları ile mavi göğü kışkandırmaktadır (KH, 401). Bu zeminde geçen vakit zamanın genişliğinden daha geniştir ve emin bir diyar olan İstanbul, cihan beldeleri içinde asılların aslıdır (KH, 406). İstanbul'un varlığının beni yeryüzüne güzellik ve ziynet olup etrafını, Doğu ve Batı'nın da ötesine geçerek süslemektedir (KH, 761). Bu şehir, dünyanın karalardan oluşan dörtte birindeki yerleşim yerlerinin en büyüklerinden olup aynı zamanda insanoğlunun kalbindeki sevdadır ve genç yaşlı herkesin rızkının burada olması sebebiyle bütün halk bu şehre akın etmektedir (B, 12; KH, 576, 835). İstanbul, alemdeki fazılların, âlimlerin, âriflerin ve akıl sahibi kişilerin toplandığı ve zuhur ettiği yerdir (B, 234; KH, 221, 915, 920). Cihan bahçesi içerisinde gayet övülmüş, müstesna ve makbul olan bu şehrin övgüsü ve güzellenmesi âlemin altı yönünde bulunan bütün memleketlerdeki büyük âlimlerin akıllarının ve zanlarının iktidarı haricindedir (KH, 418). İstanbul'un tavsifi için övgü ve sena mertebeleri yetersiz kalmaktadır ve bu yerleşim yerinin şanı, âlimlerin ve diğer ahalinin ikametgâhı olması hasebiyle çok yüksektir (KH, 533, 860). Burada yaşayan ahali Firdevs Cenneti'nin sakinleri gibi huri yüzlü kimselerdir (KH, 773).

Bu şehir, hilafetin istinat makamı, halife olan adaletli Osmanoğlu sultanlarının payitahtı, İslam'ın kubbesi, azametli ve celalli bir iktidarın çadırlarının kurulduğu ve

Doğu ile Batı'nın sultanının gökleri andıran sancağının karar kıldığı emniyetli bir yerdir (B, 185, 236; KH, 207, 221, 253, 418, 460, 470, 489, 562, 720, 729, 761, 835, 920, 924). Bu sebeple bu şehir, cihan beldeleri arasında "iki"si olmayan "bir"dir (KH, 253). Burası insanoğlu dairesinin merkezi, âlem halkının murat ve meramlarının Ka'be'si, ayanın, erkânın ve akıl sahibi ulemanın emniyetli mekânı ve şanlı vezirlerin mesnedidir (B, 232; KH, 857). İstanbul'un gökkubbenin kuleleri kadar ulu olan burç ve surları yükseklikleri ile yıldızlara ulaşmakta ve genişlikleri ile de feleklerin mevzileri haline gelmektedir. İstanbul'un latif tabiatlı ve azim silüeti kerem ehli gibi fasih ve geniştir (KH, 176, 924). Bu şehir, bahçelerinin latiflikleri ile kuşatılmıştır ve seçkindir. Ayrıca Kevser suyu gibi tatlı ve içimi hoş suyunun, cana can katan nazif havasının ve zemininin ferahlık vermesi, dahası kederleri yok etmesi dolayısıyla cihan beldeleri içerisinde "dünyanın annesi" diye meşhur olmuştur (A, 61; B, 203, 212; KH, 489, 651, 720). İstanbul'un suyu, hüsnün yüzü suyu olan genç güzeller gibi şekerli şerbete benzemekte, havası nazenin dilberlerin kıvrımlı kâküllerinde olduğu gibi nafe gibi misk kokmaktadır ve bu gül bahçesi gibi olan şehir, naz ve cemal ceylanlarının gözünün bebeği gibi gönlü ferahlatmaktadır (KH, 772). Bu hususiyetleri ile de İrem ve Sabâ'yı kiskandırmaktadır (KH, 666).

İstanbul, dünyanın güzel yüzündeki süslü ve ziynetli bir ben olup haceti olan kimseler için de umulana ulaştırın ve akıl sahibi seyyahlara sürur veren muhafazalı, büyük bir kenttir (A, 181; KH, 536). Bu şehir, ilahî feyizlerin her çeşidine mazhar olan, imanın, İslam'ın ve Allah'ın inayet nurlarının indiği, fazileti cihanın diğer beldelerine zahir olan ve bu beldelerin varlığıyla iftihar ettiği bir mahaldir (KH, 207, 562, 729, 915). Bu pek çok yüksek unvana sahip şehir, cihan beldeleri arasında ve güzellik âleminde parlayan bir güneştir ve ondaki hüsnün parlaklığı, gökteki güneşin parlaklığı gibi genç yaşlı herkesin malumudur (KH, 214, 250). Ayrıca İstanbul'un bazı mahalleleri de aynı şekilde tasvirlerle övülmüştür. Misal olarak İstanbul'daki Dâvud Paşa Mahallesi bereketi bol mahalleler arasında mertebesi yüksek olanların bulunduğu bir mahaldir (KH, 418). 'Âşık Paşa Mahallesi ise suyu ve havası latif, geniş sahası şerefli ve bereketli olan mahalleler arasındadır ve safa ehlinin toplanma yeridir (KH, 355).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde İstanbul'un payitaht olması sebebiyle aynı zamanda edebiyatın ve patronajın da merkezi olduğu anlatılan ve nakledilen pek çok hadise vasıtasıyla vurgulanmaktadır. Bu vurgulardaki en büyük payı hükümdarlar almaktadır zira himaye faaliyetlerini en başta padişahlar yürütmektedir. Bunlardan birisi

olan Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra burayı her açıdan bir merkez ve edebî bir muhit haline getirmiş ve bu şehirde pek çok kişi onun himayesine girmiştir. Mesela Bursalı 'Ulvî, Sultan II. Murâd'ın Edirne etrafında şekillenen ilk edebî topluluklarının bir parçası olmuş ve sonrasında onun oğlu Fâtih Sultan Mehmed'in de şairleri arasına girmiştir. Bu iki padişahın düzenli olarak huzuruna gelip kaside sunmuş ve onlardan caize ve hediyeler almıştır. Dolayısıyla o, hem II. Murâd hem de Fâtih Sultan Mehmed, Edirne'de padişah iken yanlarında bulunmuş, İstanbul'un fethinden sonra da bu şehre, padişahla birlikte gelmiş olabilir (L, 375; S, 84). Bu bağlamda Saffî de Latîfî tezkiresinde Fâtih Sultan Mehmed'e müntesip şairler arasında zikredilmektedir (L, 330). Mehdî ise Fâtih'in has dostu ve ayanı arasında makbul gördüğü kişi olarak tasvir edilmekte, hatta zaman zaman padişahla beraber at gezintisine çıktıkları da söylenmektedir (L, 495). Gelibolulu 'Âlî'ye göre Mehdî, tam manasıyla bir şair değilken Fâtih onun kendi şairleri arasında sayılmasına rıza göstermiş ve onun yalnızca kafiyeli söz söylediğini, kendisinden mana talep edilmemesi gerektiğini de ilave etmiştir (KA, 65). Ne var ki tezkirelerde bu ikisinin Edirne'de mi, İstanbul'da mı yoksa her ikisinde de mi Fâtih'in yanında olduğu söylenmemektedir. Bununla beraber Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethine kadar yalnızca iki senelik bir zaman dilimini (1451-1453) Edirne'de geçirdiği dikkate alınacak olursa bu ikisi yüksek ihtimalle İstanbul'da iken padişaha intisap etmiştir.

Fâtih'in İstanbul'daki musahiplerinden bir diğeri Ahmed Paşa'dır. O, türlü türlü kabiliyetler ile donanmış olması sebebiyle İstanbul'da sultana musahip ve hâce olmuştur (AÇ, 111; G, 73; KA, 49, KH, 171, S, 25). Melîhî ise evvela Ahmed Paşa'ya musahip olmuş, sonrasında onun vasıtasıyla Fâtih'in has meclislerine dâhil olarak onun yanından ayırmadığı ve onsuz bir sohbeti tuzsuz yemek addettiği bir nedim olmuştur. Ancak sonrasında içki alışkanlığı sebebiyle huzurdan uzaklaştırılmıştır (KA, 64; L, 490). Şemsî de Hindistan, Hoten, 'Aden ve Yemen gibi memleketlerde ticaret yaparak çok mal mülk sahibi olmuş ve İstanbul'a döndükten sonra da Fâtih'in huzuruna çıkarak ona hediyeler sunmuştur. Bu sayede onun musahibi ve yakını olup devlet kapısında itibar kazanmış ve defterdar olarak tayin edilmiştir. Hatta sultan aralarında oluşan dostluk sebebiyle Kâğıthane'de Cendereci-zâde Çiftliği olarak bilinen mezra ve çayırları ona ihsan etmiştir (B, 101; KH, 473; L, 298-299).

Le'âlî, aslen Tokatlı olmakla birlikte Kalenderî kisvesiyle geldiği İstanbul'da

kendisini İranlı olarak tanıtmış ve bu sayede Fâtih Sultan Mehmed'in has meclislerine girip onun sohbetiyle müşerref olmuştur. Kendisine pek çok ihsanlar yapıldığı gibi ayrıca hayli iltifat da görmüştür. Ne var ki İranlı olmadığı anlaşıldıktan sonra bu meclislerden kovulmuş ve kendisine ihsan edilen her şey geri alınmıştır (L, 457; KA, 62; S, 93). Bursalı Kâtibî de önce Fâtih Sultan Mehmed'e, sonrasında da Sultan II. Bâyezîd'e intisap etmiş ve bunlara kasideler sunmuştur (L, 432). Hatta Gelibolulu 'Âlî'ye göre Fâtih Sultan Mehmed devrinden Yavuz Sultan Selîm devrine kadar aralıksız devlet kapısında hizmet etmiş ve ulufe almıştır (KA, 129). Bununla beraber Kınalı-zâde onun Sultan II. Bâyezîd devrinde dünyaya geldiğini söylemektedir (KH, 704). Nizâmî ise kendisinin vasıflarını duyan Fatih Sultan Mehmet'in meclislerine katılmak üzere davet etmesi dolayısıyla İstanbul'a gelirken yolda vefat etmiştir (AÇ, 376; B, 210; KH, 858). Ayrıca Fâtih'in himayesi altına girenler bunu her zaman gönüllü şekilde yapmış da değillerdir. Misal olarak satranç oynamakta çok usta olan Satranç-bâz Abdülkadîr, Fâtih tarafından zorla İstanbul'a getirilmiş ve ona çok lütuflarda bulunulmuştur (A, 286).

Sultan II. Bâyezîd devri edebî hareketliliğin daha da arttığı bir devirdir. Öyle ki onun saltanatı esnasında Horasan'ın padişahı olan Sultan Hüseyin Baykara himayesinde olan Mir Süheylî ve 'Alî Şîr Nevâyî ve Mollâ Câmî hangi gazeli söylerlerse söylesinler bunları nazire yazılması maksadıyla Anadolu'ya da göndermişlerdir. Anadolu sahasındaki kudretli şairler ise bunlara hemen cevap vermek için gayret göstermişlerdir. Bu sultanın devrinde Anadolu'daki her meclis şiire rağbet edenler ve şiiri talep edenler ile dolu olup 'Acem'in söz konusu hükümdarı ve şairleri de bu coğrafyada son derece muteberdir (L, 100). Öyle ki Behiştî Sultan II. Bâyezîd devrinde bir hatası sebebiyle 'Acem'e kaçtığına Sultan Hüseyin Baykara, 'Alî Şîr Nevâyî ve Mollâ Câmî gibi zatların şefaatiyle sultanın yanına geri dönebilmiştir. Sehî Bey'e göre geri kalan ömrünü onun eşiğinde geçirmiş, diğer tezkirecilere göre ise padişahın iltifatına mazhar olarak sancak beyi olmuştur (AÇ, 189; B, 40; KA, 71; KH, 243-244; L, 153-154; S, 119).

Sultan II. Bâyezîd devrinin İstanbul'u şairler için bir cazibe merkezidir. Burada başta sultan olmak üzere pek çok devlet adamı şairleri himaye etmişlerdir. Mesela Zârî, Sultan II. Bâyezîd'e kaside sunan şairler arasında olup bu devrin kabiliyetli sanatçılarından (L, 253). Zâtî de İstanbul'a gelip bu edebî muhite dâhil olmuştur. O, Sultan II. Bâyezîd, veziriazam 'Alî Paşa, Mü'eyyed-zâde, Hersek-zâde, Hâcî Hasan-

zâde, Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi ve Pîrî Paşa'ya kasideler sunmuş, onların himayesini görmüş ve düzenli olarak onlardan cömertçe caize ve hediyeler almıştır. Sonrasında himayesini gördüğü bazı devlet erkânı vefat etmiş, bir süre sahipsiz kalmış, Yavuz Sultan Selîm tahta çıktığında ise ona da kaside sunarak tekrar himaye görmüştür. Ne var ki Kânûnî Sultan Süleymân tahta geçtiğinde veziriazam İbrâhim Paşa ile arasının bozuk olması sebebiyle bir süre sonra devlet erkânından gördüğü himaye kesilmiştir (AÇ, 669-671; KH, 369-371). Yavuz Sultan Selîm'in musahiplerinden olan Halîmî de Beyânî'ye göre Sultan II. Bâyezîd'in hâcesidir. Eğer bu bilgi doğruysa söz konusu vazifeyi şehzade Selîm'in yanına gelmeden önce İstanbul'da yürütmüş olmalıdır (B, 56).

Yavuz Sultan Selîm devrinde de edebî patronaj devam etmiştir. Öyle ki padişah için musahipleri ile sohbet etmek tahtı kadar ehemmiyetlidir. Örneğin padişah tahta cülus etmesinden üç gün sonra daha öncesinde Trabzon'da her gün görüştüğü Halîmî Çelebi'yi saraya davet etmiş, onu Topkapı Sarayı'nın Bahçe Kapısı'ndan içeri aldırılmış ve *“ben senin cemalini görmediğim bu saltanatı neyleyim”* diyerek onunla görüşmemekten dolayı duyduğu üzüntüyü ifade etmiştir. Sonrasında da padişahın ona iltifatları devam etmiştir. Öyle ki vezirler padişaha bir şey arz etmeye korktuklarında bunu Halîmî'ye rica etmişlerdir zira padişah onun her söylediğine razı olmaktadır (KA, 94-95; KH, 309). Likâyî de İstanbul'da Yavuz Sultan Selîm'in himayesine giren ve ona kasideler sunan bir şairdir (L, 474). Hayâlî mahlaslı Abdülvehhâb ise Yavuz'un defterdarlığını yapmış ve aynı zamanda onun has meclislerine dâhil olmuştur (B, 68).

Refikî, hem Sultan II. Bâyezîd hem de Yavuz Sultan Selîm devrinde devlet kapısında kâtiplik vazifesini ifa etmiş ve muteber olmuştur (S, 142-143; KH, 389). Tâli'î ise Yavuz Sultan Selîm tahta çıktıktan sonra onun riayetine mazhar olmuş ve devlet kapısında yeniçeri kâtipliğine tayin edilmiştir. Ayrıca sipahi oğlanları kâtibi Sücûdî ile birlikte Yavuz'un fetihlerini nazmetmesi vazifesi kendisine verilmiş ve sultanın has meclislerine katılma fırsatı da bulmuştur. Ancak o, bu meclislere katılmaktan korkmuş ve Âhî Çelebi'ye *“ben padişah ile sohbet ederken padişahın bir anda öfkelenip cellada Tâli'î'nin boynunu vurun demesi ve celladın da ikiletmeden beni idam etmesi mümkün müdür”* deyince onun da cevabı *“evet mümkündür”* olmuştur. Bunun üzerine Tâli'î, *“o halde bana bu sohbet gerekmez, zehirli baldansa pekmez bin kere yeğdir”* diye cevap vermiştir. Bu söz padişahın kulağına ulaştığında Tâli'î'ye darılmış ve bu endişesine karşılık olarak *“sanki yanımda bulunmasa ve meclisime dâhil olmasa bile onun boynunu*

vurmam mümkün değil mi” demiştir (S, 104; KA, 101; AÇ, 275).

Edebî himayenin Osmanlı’daki en parlak dönemi Kânûnî’nin saltanatı esnasında yaşanmıştır. Sultan Süleymân geçmiş sultanlar gibi şairleri “*terbiyet*” etmeye gayret etmiş ve Hayâlî gibi müstağni bir Kalenderî, onun iltifatına mazhar olarak sancak beyi mertebesine ulaşmıştır (A, 143-144; KA, 104; S, 164). O, evvela İskender Çelebi ile Makbûl İbrâhim Paşa’ya intisap etmiş, sonrasında onların vasıtasıyla Kânûnî Sultan Süleymân ile irtibat kurmuş ve onun has meclislerine girmenin ötesinde aralarında derin bir rabita oluşmuştur. O kadar makbul olmuştur ki İskender Çelebi ile İbrâhim Paşa’nın ona birkaç yüz hasene ihsan etmediği bir hafta ve padişahın ona bir iki bin flori hediye vermediği bir ay geçmez olmuştur. Padişahın bir an yanından ayrılmaz olmuş, hatta hamilerinden olan İskender Çelebi ve İbrâhim Paşa idam edildikten sonra hakkındaki iltifat daha da ziyadeleşmiş ve padişah onun sunduğu her gazel ve kaside için caize ve hediyeler, mansıpları için de terakkiler vermeye devam etmiştir (AÇ, 652; B, 68; KA, 133-134; KH, 344-345).

Cenâbî Paşa, Kânûnî Sultan Süleymân’ın savaşta ve barışta her daim meclislerinde hazır bulunan makbul kullarındandır (L, 180). Ayrıca tezkirelerde ‘Askerî (L, 365), Emânî (S, 145), Fehmî (S, 132), Sıdkî (A, 202; KH, 509) ve Sücûdî (S, 143), padişah eşiğinin kulları ve mülâzımları olarak tavsif edilmektedirler. Bunlar sarayda herhangi bir görevleri olmalarının yanı sıra şair de olanlardır. Bu şekilde padişahın yakın çevresinde çeşitli vesilelerle görev almış çok sayıda şair vardır. Mesela Nûhî, İstanbul’a göç ettikten sonra önce hazinedarbaşı Davut Paşa’nın hizmetine, ardından da Kânûnî Sultan Süleymân’ın hizmetkârları arasına girmiştir (AÇ, 386). Edâyî, Şehzade Mustafâ’nın himayesinde iken o idam edildikten sonra İstanbul’a gelerek Kânûnî Sultan Süleymân’ın hazine kâtiplerinden olmuştur (AÇ, 131). Divid-dâr Mehmed Çelebi, Kânûnî’nin divanında uzun süre kâtiplik yaptıktan sonra onun dividdârı olmuştur (S, 135). ‘Ârifî, Mısır’da İbrâhim Gülşenî hankâhındayken İstanbul’a gelmiş, padişaha bir gazel sunmuş ve karşılığında ise kendisine şahinciler kâtipliği vazifesi verilmiştir. Ayrıca o, ‘Âşık Çelebi’ye göre Van seferi esnasında beytülmale kâtip olarak sefere gitmekten de muaf olmuştur. Latîfî ise onun beytülmal kâtiplerinden olduğunu ve kalem ehli arasında iyi hesap yapması ve güçlü bir kalemi olması ile öne çıktığını dile getirmektedir. (AÇ, 447; B, 117; L, 355).

Bundan başka Manisa’da Şehzade Mehmet’in ‘Azmî mutfak kâtiibi ve Nûhî

reisülküttabı iken şehzade öldükten sonra ikisi de İstanbul'a gelmiş ve Nûhî burada padişahın divan kâtiplerinden olurken 'Azmi ise padişahın hizmetkarları arasına katılmıştır (AÇ, 463; B, 214). Eflatûn-ı 'Acem ise Elkas Mirza ile birlikte Anadolu'ya geldiğinde ondan ayrılmış ve İstanbul'a gelerek devlet büyükleri ve Kânûnî Sultan Süleymân ile münasebet kurmuştur (A, 104; KH, 183, 869). Ayrıca Âftâbî, Kânûnî'nin divan kâtipliğini yapmıştır (AÇ, 144). Öte yandan resmî herhangi bir görevleri olmayıp yalnızca padişaha zaman zaman şiirler sunan ve armağanlar alan şairler de mevcuttur. Örneğin 'İlmî, hicrî 963 senesinde (M. 1555/1556) İstanbul'a gelmiş ve padişaha bir kaside sunduğunda kendisine kıyafet ve altın gibi ihsanlarda bulunulmuştur (A, 232; KH, 869). Makâmî ise marifet sahibi olması sebebiyle devlet erkânının iltifatını görmüş ve padişahın eşliğine intisap ederek kendisine beytûlmalden ulufe bağlanmıştır (S, 138).

Bu sistemin her zaman aynı şekilde işlemediği de vakidir. Yani padişah kendisine her şiir sunana ihsanlarda bulunacak ve onu himaye edecek diye bir şart yoktur. Mesela Kânûnî Sultan Süleymân Beykoz'da avdayken Sebzî ile 'Andelibî yanına gelmiş ve ona birer kıta sunmuşlardır. Padişah biraz keyifsiz olduğu için onlara hiç alaka göstermemiş, geçip gitmiştir. Padişahın yanındakiler onlara "*padişah bugün biraz keyifsiz, siz gidin*" demişler, bunun üzerine Sebzî öteye gitmiş ancak 'Andelibî uzaklaşmayıp inat etmiştir. Bunun üzerine oradaki hizmetkârlar 'Andelibî'yi bir güzel dövmüşlerdir (AÇ, 491).

İstanbul'da saray çevresinde sürdürülen edebî himaye, Kânûnî Sultan Süleymân devrinden sonra da devam etmiştir. Misal olarak Hâtemî bir müddet gezici bir derviş yaşamı sürdürdükten sonra Sultan II. Selîm'e intisap etmiş ve rahat bir hayata kavuşmuştur. 'Ahdî onunla alakalı maddeyi tezkiresine eklediği esnada halen Sultan II. Selîm'in himayesindedir ve onun müteferrikalığı vazifesini ifa etmektedir. Ayrıca zaman zaman manzum ve mensur eserler sunarak onu methetmek ile de meşguldür (A, 146). Aynı şekilde uzun müddettir Sultan II. Selîm'in ihsanına ve inamına mazhar olmuş olan ve onun 'Ahdî'ye göre mutfak eminliği, Kınalı-zâde'ye göre ise arpa eminliği vazifesini yürüten Zihnî de sultanın bir yandan da müteferrikalık hizmetini görmektedir (A, 160; KH, 376). Şemsî Ahmed Paşa ise Rumeli beylerbeyliğinden emekli olduktan sonra evvela çocukluğundan beri tanışıklığı olduğu Sultan II. Selîm'in, akabinde de onun oğlu Sultan III. Murâd'ın musahipliklerini yapmıştır. Şemsî Paşa yıllarca İstanbul dışında vazifeler aldıktan sonra Sultan II. Selîm'in tahta geçmesiyle, onunla çocukluktan kalan

bir hukuku olduğundan, İstanbul'a geri dönerek musahibi olmuş, onun meclislerinden bir an olsun ayrı düşmemiş ve ava çıktığı vakitlerde ona eşlik etmiştir. Hatta beraberce ava çıktıkları bir keresinde II. Selîm yolda bir güzele rastlamış ve onu çok beğenmiştir. Semsî Ahmed Paşa'ya bu güzelin kimin nesi olduğunu sorduğunda Paşa onun kendi sevgilisi olduğunu söylemiştir. O akşam kurdukları mecliste II. Selîm, Paşa'ya sevgilisi olan bu güzeli arzuladığını ima etmek için “*gelin birer mısra söyleyelim*” deyip şu mısraı söylemiştir (B, 102; KH, 476-477):

*Bugün ben bir cevân gördüm 'aceb mahbûb u ra'nâdur*⁸⁴

Bunun üzerine Şemsî Ahmed Paşa irticalen şu mısra ile cevap vermiştir:

*Visâline heves kılmak anun bir kuru sevdâdur*⁸⁵

Sultan II. Selîm'den sonra III. Murâd da himaye geleneğini sürdürmüştür. Mesela şair Nev'î, Sahn'da müderris iken Sultan III. Murâd'ın çocuklarına hâcelik etmesi için görevlendirilmiş, birkaç yıl bu hizmeti sürdürdükten sonra padişah vefat etmiş ve yerine oğlu Sultan III. Mehmed geçmiştir. Tahta geçtiği gibi on sekiz erkek kardeşini boğdurmuş, boğdurulan şehzadeler babalarıyla aynı türbeye defnedilmiş ve bunun üzerine Nev'î yüz akçe ile tekaüt ihtiyar etmiştir (B, 215). Nutkî, İstanbul'a geldikten sonra kendi emsalinin ve ekâbirin, hatta Sultan III. Murâd'ın takdirine mazhar olmuştur. Bilhassa sultan ile olan yakınlıkları etraftakileri imrendirecek ve kiskandıracak dereceye ulaşmıştır. Kınalı-zâde Hasan Çelebi, tezkiresine onunla alakalı maddeyi ilave ettiği esnada da halen padişahın meclislerindeki makbul kişilerdendir (KH, 857). Ayrıca Muhîti Efendi, hamisi olan Lala Mustafâ Paşa vefat ettikten sonra İstanbul'a dönmüş ve padişaha bir kaside sunduktan sonra kendisine başka bir mansıp ihsan edilmiştir (A, 273). Du'âyî ise Sultan III. Murâd'ın çavuşları arasında duacı olarak vazife yapmıştır (A, 228;).

Devlet adamları da İstanbul'daki bu himaye geleneğini sürdürmüşlerdir. Mesela Garîbî'ye göre Sâfi mahlaslı Koca Kâsım Paşa zamanında onun himayesiyle “*Rûm sûfîleri*” olarak adlandırdığı kimseler Sultan Haydâr tacını giyip zikretmekte ve İstanbul'da sohbet meclisi kurmaktadırlar (G, 79). Kaptanıderya Piyâle Paşa da

⁸⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Bugün ben acayip derecede hoş ve güzel olan bir genç gördüm.

⁸⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ona kavuşmayı ummak kuru bir sevdadır.

İstanbul’da sohbet meclisleri kuran ve bu meclislerde şairleri ağırlayan vezirlerden birisidir. Hatta *Gülşen-i Şu‘arâ*’da bu meclislerden birinde yaşanan bir hadiseden bahsedilmektedir. Buna göre İstanbul’daki meclislerin çok konuşan ve çoğu zaman uygunsuz yer ve zamanlarda münasebetsiz laflar eden çok meşhur bir müdavimi vardır. Fazilet ehli ve iyi anlayışlı olanlar ona ekseriya İbn Kesîr’den hikâyeler anlatması sebebiyle İbn Kesîr lakabını takmışlardır. Bu kişi kaptanlık vazifesini yürüten vezir Piyâle Paşa’nın kurduğu bir mecliste yine münasebetsizce konuşmaya başladığında kendisi de bu mecliste bulunan Gınâyî şu beyti söylemiştir (A, 239):

Meclisi sıkles ile eyledi sîr

*N’aceb müksir olur İbn-i Kesîr*⁸⁶

Edâyî de Piyâle Paşa’nın etrafındaki edebî muhite dâhil olanlardandır. O, İstanbul’daki hazine kâtipliğinden sonra kaptanıderya Piyâle Paşa’nın, Gelibolulu ‘Âlî ve ‘Ahdî’ye göre divan kâtipliğini, Kınalı-zâde ve Beyânî’ye göre ise tımar defterdarlığını yapmış, sonrasında onun iltifatlarına mazhar olarak musahibi olmuştur (A, 106; B, 24; KA, 108; KH, 183). Tarîkî ise Siroz’dan İstanbul’a gelerek buradaki yaran ile münasebette bulunduğu gibi Çıkala-zâde Sinân Paşa’nın ve diğer bazı devlet büyüklerinin de hizmetinde bulunmuştur (A, 213).

‘Atîk ‘Alî Paşa bir diğer hamidir. Hatta Mesîhî ile çok samimî dost olması münasebetiyle Vasfî de ‘Atîk ‘Alî Paşa’nın sarayına, meclislerine ve himayesine girebilmiş ve onun ihsanlarına ve inamlarına mazhar olabilmıştır. Ayrıca ‘Alî Paşa, Vasfî’nin Siroz kadısı olmasını da sağlamıştır (AÇ, 244; KH, 900). Diğer taraftan ne ‘Âşık Çelebi ne de Kınalı-zâde Hasan Çelebi bu üçünün birlikteliğinin nerede vuku bulduğuna değinmektedirler. Mesîhî 1481 ila 1512 yılları arasında medrese eğitimi için İstanbul’da bulunmuş, burada hat sanatındaki kabiliyetiyle ‘Atîk ‘Alî Paşa’nın dikkatini çekmiş ve böylece onun divan kâtibi olmuştur (İpşirli, 1991, s. 64; Mengi, 2004, s. 312). Vasfî’nin ise kadı olmadan önce mutlaka bir medrese eğitimi görmüş olması gerektiği açıktır. Oysa kaynaklarda onun nerede medrese eğitimini tamamladığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Vasfî’nin medrese eğitimi için gelmiş olduğu İstanbul’da Mesîhî ile, neticede de ‘Atîk ‘Alî Paşa ile tanışmış olabileceği kuvvetli bir ihtimaldir.

⁸⁶ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** İbn Kesîr, meclisi ağırlık ile doldurdu yani meclise ağırlık çökmesine sebep oldu. Ah, bundan ne acayip içki olur.

Zaten Vasfî'nin 'Atîk 'Alî Paşa ile tanışmadan evvel herhangi bir görevde bulunmadığı, ilk görev yeri olan Siroz'a da Paşa sayesinde tayin edildiği malumdur.

Paşaların astı olan farklı devlet memurları da himaye faaliyetleri yürütmüşlerdir. Mesela Necâtî Bey, Şehzade Mahmûd vefat ettikten sonra İstanbul'a gelmiş, Şeyh Vefâ semti yakınlarında bir ev edinmiş ve burada Sehî Bey, damadı Ümmülveled-zâde 'Abdül'azîz Çelebi ve Nakkâş Bayrâm gibi nedimleriyle vakit geçirmiştir. Burada padişahın meclislerine devam ettiği gibi ara sıra gönlü sıkıldığında değişiklik olması için de kendisini eskiden beri himaye eden Kazasker Mü'eyyed-zâde'nin yanına sohbet için gitmiştir. Hatta bu esnada divanını yine Mü'eyyed-zâde namına tertip etmiştir (AÇ, 363-364; KA, 85, 99; KH, 846; L, 508; S, 96). Ayrıca Zârî, dayısı Gül-zâde Mehmed Çelebi ile beraber İstanbul'a geldiğinde Nişancı Celâl-zâde Mustafâ Çelebi'nin reisülküttabı olan 'Abdu'r-rahmân Efendi'nin şakirdi olmuştur (A, 173, 213; AÇ, 131). Halîl-i Zerd ise nice zaman İstanbul'da ekâbirin sözden anlayanlarının ve devlet memurlarının hüner ehli olanlarının meclislerine devam etmiştir (AÇ, 647).

Şairlerin de kendi aralarında kurdukları bir edebî muhit ve zaman zaman topladıkları sohbet meclisleri mevcuttur. Misal olarak 'Ahdî, İstanbul'a geldiğinde karşısında kendi deyişiyse suyu ve havası güzel, her tarafında rağbet edilen mesireleri olan, çarşıları, dükkânları ve yolları baştanbaşa güzellerle dolu olduğundan gönlün bunlardan geçemediği bir memleketle karşılaşmıştır. Hatta 'Ahdî buranın güzelleri hakkında Rûm güzellerinin tavrından perişan olduğu için Bağdâd ve 'Acem güzellerini görmek istediğini belirttiği bir beyit de kaleme almıştır. Ayrıca bu şehir taç sahibi sultanların emin yeri olduğu için sayıları kalemin yazamayacağı kadar çok fazıl ve şaire ev sahipliği yapmaktadır. 'Ahdî işte bu memleketin fazılları, şairleri ve âlimleri ile mülakatta bulunmuş, bunların toplandığı sohbet meclislerine katılmış ve Türkçe öğrenmiştir. Nitekim tezkiresinde de bütün bu tanıştığı kimselere yer vermiştir (A, 39-40; B, 136; KH, 623).

Bunlar arasında Behişî (A, 116), Emrî (A, 99), Hâtemî (A, 146), Fânî (A, 249), 'Îzârî (A, 219-220), Mecdî (A, 265), Nev'î (A, 284), Rızâyî (A, 76), Tarîkî (A, 213) ve Üsküplü Vâlihî (A, 292) gibi isimler vardır. 'Ahdî İstanbul'un meclislerinde bu kişilerin sohbetlerine defalarca erişme, bunlardan istifade etme, hatta hizmetleriyle müşerref olma, şiirlerini dinleyip yazıp değerlendirme ve beraber buldukları meclislerde karşılıklı şiirler ve nazireler söyleme fırsatı bulmuştur. Hatta bunlar arasında özellikle

‘İzârî ile aralarında öyle bir hukuk oluşmuştur ki ‘Ahdî’nin deyişiyle yazılması mümkün değildir (A, 219-220). Daha evvelinde Bağdâd’da tanıştıkları Fânî ile de o zamandan beri hukukları devam etmektedir ve Fânî gurbette olan onu zaman zaman evine gelerek de ziyaret etmektedir (A, 249). Edirne’de bir sene civarı yanında kaldığı Mecdî ile de İstanbul’da ekseriya diğer yaranın bulunduğu meclislerde beraber olmaktadır. Bu meclisler için o, ya yaranına evini açmakta ya da onların evine gitmektedir (A, 265).

Pek çok şair, İstanbul’a geldiklerinde buranın meşhur şair ve yazarlarıyla münasebet kurmuşlardır. Mesela Celâlî, İstanbul’a gelip de İskender Çelebi himayesine girdiğinde ‘Âşık Çelebi ile aralarında bir arkadaşlık başlamıştır. Bu esnada onlar İstanbul’un gül bahçelerinde, Eyüp ve Kâğıthane’nin yeşilliklerinde, Galata ve Hasköy’de toplanan meclislerde, Zâtî’nin dükkânında ve Atmeydanı’nda yapılan bahar ve sonbahar sohbetlerinde, hamamların ve güzellerin suya girdikleri Davut Paşa İskelesinin seyrinde, tekkelerde zikrederken ve meyhanelerde çalan sazı dinlerken hep beraber olmuşlardır (AÇ, 204). Atmeydanı, o devrin meşhur bir tenezzüh ve toplanma mekânıdır. Normal zamanlarda şairler burada seyre çıkmakta, bayram günlerinde burada şenlik kurulmakta ve hatta birisi idam edileceği zaman da yer olarak yine burası seçilmektedir. Nitekim ‘Âşık Çelebi’nin aktardığına göre Na‘tî, Figânî ve Nûhî Atmeydanı’nda gündüzleri seyre çıkmakta ve orada birbirlerine şiirler söyleyerek şairlik tabiatlarını test etmektedirler (AÇ, 522). Yine onun naklettiği bir başka anekdota göre de bir bayram günü Kandî, Taşlıcalı Yahyâ ve ‘Âşık Çelebi, Atmeydanı’nda kurulmuş olan bayram yerinde gezmekteyken uzaktan Kandî ve Taşlıcalı Yahyâ’nın sevdikleri iki güzeli görmüşlerdir. Sevdikleri bu güzeller onlarla konuşmadığı için ikisi ‘Âşık Çelebi’yi görevlendirerek ondan hem kendi merhabasını hem de onların merhabasını güzellere iletmesini istemişlerdir. ‘Âşık Çelebi gitmiş, selamı iletmiş ve bunun üzerine de söz konusu güzeller gülerek cilveler yapmışlardır (AÇ, 584). Damat İbrâhim Paşa ise Macar seferi esnasında Budin kalesinde ele geçirilen heykelleri Atmeydanı’na getirtmiş ve burada halkın görmesi için meydana diktirmiştir (S, 165). Kınalı-zâde’nin iddiasına göre Paşa’nın bu heykelleri Atmeydanı’nda kendi sarayının kapısının önüne diktirmesinin sebebi bu heykelleri tılsım sanmış olmasıdır (KH, 675). Ayrıca mülhitlik ile suçlanan Molla Lütfî’nin başı da bu meydanda kesilmiştir (S, 55).

Hicrî 941 senesinde (M. 1534/1535) ‘Âşık Çelebi İstanbul’a geldiğinde Sahn danişmendi olarak vazife yapan Ca‘ferî’nin evi, dostlar ve rintler için bir toplanma

mekânı olmuştur. Bu evde her gece ve gündüz irfan ehlinin geldiği, sazende ve hanendelerin bülbülleri kıskandıracak derecede güzel performanslar sergilediği ve sakilerin bol bol içki dağıttığı meclisler kurulmuştur (AÇ, 202; KH, 264). Gelibolulu ‘Âli, hicrî 960 senesi civarlarında (M. 1552/1553) İstanbul Eyüp vakıflarında kâtip olan Latîfî ile aynı mecliste bulunma ve sohbet etme imkânı bulmuştur. Bu esnada Yahyâ Bey de aynı vakıfta muhasip mütevellidir (KA, 203). Aslen Halebli olan Vasfî, gençliğinde İstanbul’a gelmiş ve burada safalı yaran ve vefalı dostlar ile buluşup şairler, devlet büyükleri ve âlimler ile münasebet kurmuştur (A, 299). Lâzımî de İstanbul’a gelip burada zamanın zarifleriyle ve cihanın şairleriyle ihtilat eden ve sohbet adabı ile şiir yazmanın yolunu yordamını öğrenme yoluna giren şairlerden birisidir (A, 262).

Hem padişahın, hem devlet adamlarının hem de Osmanlı şairlerinin bulunduğu bir muhit olması sebebiyle İstanbul dışından şairler, zaman zaman İstanbul’a gelip yöneticilere şiir sunmuşlar ya da İstanbul şairleri ile meclisler kurmuşlardır. Örneğin Necâtî’nin İstanbul’a pek çok defa gidip gelişleri olmuş ve bunların çoğu sultanlara kaside sunma vesilesiyle gerçekleşmiştir. Bunlardan birisinde Kastamonu’dan İstanbul’a gelerek Fatih Sultan Mehmet’e bir kaside sunmuş, bir diğesinde ise beraberce sancağa çıktığı Şehzade Abdullah’ın vefat etmesi dolayısıyla İstanbul’a gelerek Sultan II. Bâyezîd’e onunla alakalı bir mersiye sunmuştur (B, 203; KH, 840, 844). Bir öteki ziyareti de Manisa’dan Edirne’ye geçip Sultan II. Bâyezîd’e kaside sunduktan sonra geri dönerken İstanbul’a uğraması şeklinde olmuştur. Hatta bu ziyareti esnasında İstanbul’da zamanın şairleri olan Revânî, Ferrûhî, Mesîhî, Şem’î ve Âhî’nin de katıldığı bir sohbet meclisine iştirak etmiştir. Şiirler okunup içki eşliğinde sohbet edildiği esnada meşhur Zâtî’nin yanı sıra bu mahlası kendisi de kullanan Hallaç Zâtî, söz konusu meclise gelmiştir. Necâtî orada hazır bulunanlara bu kişinin kim olduğunu sormuş, onlar da istihza ederek Hallaç Zâtî’yi tanıtip övmüşlerdir. Ancak Necâtî bu söylenenleri gerçek zannetmiş ve “*ortada bir Zâtî zaten var iken bir başkasının daha zuhur etmesi hakikaten kuvvet gerektirir, buyurun, şiirlerinizden okuyun*” demiştir. Ne var ki şiirlerini biraz dinledikten sonra onun edebî noktadaki kabiliyetsizliğini anlayıp hiddetlenmiş ve “*bre edepsiz, senin Zâtî’nin mahlasını kullanarak onunla muaraza etmen ne haddine, vallahi eğer şu anda padişahın huzuruna gidecek olsam bir kaside sunar ve şairliğe kadir bir şairin mahlasını küstah mukallitlerin kullanmaması için bir ferman buyurmasını rica ederdim*” diyerek onu meclisten kovmuştur (AÇ, 666).

İstanbul, edebî bir muhit olmasının yanında aynı zamanda herkesin teveccüh ettiği, pek çok kişinin muhtelif sebeplerle göç ettiği ve kabiliyetlerinin keşfedilmesi ümidiyle geldiği bir merkezdir. Bu sebeplerin en başında ilim tahsil etme, bir mesleğe girme ya da şair olma maksatları gelmektedir. Misal olarak Du‘âyî ve Sihri tek başlarına, Rûhî babasıyla ve Zârî, dayısı Gül-zâde Mehmed Çelebi ile İstanbul’a gelip ilim tahsil etmişler ve bir mesleğe girmişlerdir (A, 156, 181, 166, 173). Minnetî, gençliğinde ilim tahsili için her memleketi gezmiş, en nihayetinde İstanbul’a gelerek burada karar kılmıştır (A, 282). Hulûsî, Arapça’ya dair ilimleri öğrenmek için İstanbula gelerek Bostan-zâde Efendi’nin danışmendi olmuş (A, 152), Âhî ise babası vefat ettikten sonra ilim tahsili için İstanbul’a gelmiş ve mülâzım olmuştur (KH, 216). Kıyâsî ve Sûzî ilim tahsili için İstanbul’a gelmişler ve Sûzî bu esnada şiire de ilgi göstermiştir (AÇ, 584; G, 77). Zâtî de şairlik tabiatına sahip olması sebebiyle şiire heves ederek İstanbul’a gelmiş ve geçimini remil bakarak sağlamıştır. En nihayetinde de yine İstanbul’da vefat etmiştir (AÇ, 666; KH, 367).

İstanbul, bazı seyyahların rotalarının nihayetindeki bir güzergâhtır. Örneğin Şirvânî Mîr Kadri seyahat yoluyla Mekke ve Medîne’yi ziyaret ettikten sonra İstanbul’a gelmiş ve burada fazıllar zümresi ile sürekli görüşüp sohbet etmiştir (A, 254). Lütfî de Mekke ve Medîne’nin yanı sıra Mısır ile Şâm’ı da gezdikten sonra buraya gelmiştir (262). Ayrıca “‘Acem” başlığı altında görüldüğü üzere uzun müddet Anadolu’dan ‘Acem’e bir insan akışı gerçekleşmiş iken bilhassa Kânûnî Sultan Süleymân’ın parlak saltanatı esnasında ‘Acem’den pek çok kişi Anadolu’ya ve İstanbul’a akın etmiştir. Misal olarak Hakîmî İran’dan Anadolu’ya geldiğinde Diyârbakır’daki Mevlana Müslîhüddin el-Lârî’nin talebesi olmuş, o öldüğünde ise İstanbul’a göçmüştür (KH, 302). Nutkî Şirvân’dan (KH, 857), ‘Ankâ Şirâz’dan (KH, 620), Sehâbî ise Dergûzîn’dan İstanbul’a gelerek buraya yerleşmiştir (A, 176; L, 265). Zeynül‘âbidîn, ‘Acem’den Anadolu’ya geldiğinde önce Şehzade Ahmed’in, akabinde de Şehzade Korkud’un yanında durup meclislerine katılmış, daha sonrasında da İstanbul’a göç etmiştir (KH, 154). Basîrî ise İran şahı olan Uğurluoğlu tarafından Osmanlı Devleti’ne elçi olarak gönderilmiş ancak İstanbul’a vardığında Uğurluoğlu’nun katledildiği haberini almıştır. Bunun üzerine geri dönmeyip İstanbul’da kalmış ve burada evlenmiştir (S, 152).

‘Acem’in yanı sıra Osmanlı mülkü olan topraklardan da İstanbul’a göçler gerçekleşmiştir. Örneğin Latîfî, hicrî 950’li yıllarda (M. 1543/1544) Anadolu’dan

İstanbul'a göç etmiş ve burada ikamet etmeye başlamıştır (AÇ, 312). Kınalı-zâde'nin tezkiresini yazdığı dönemde de hâlâ İstanbul'dadır ve son derece yaşlanmıştır (KH, 728). Zihnî Bağdâd'dan İskender Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa ile birlikte (KH, 377), Mehmed Emîn ise Şâm'da yanında bulunduğu defterdar Şeyh Kemâl-zâde'nin oğlu Yahyâ Çelebi'nin İstanbul'a gitmesi üzerine onunla birlikte İstanbul'a gelmiştir (KH, 757). Vusûlî, Sultan II. Selîm tahta geçtikten sonra Kütahya'dan ailesiyle birlikte İstanbul'a taşınmıştır (KH, 903). Hudâyî ise Budin'deki yeniçeri yazıcıları görevlerini bıraktıklarında bir müddet burada yeniçeri kâtipliği yapmış ancak bu şehirde rahat edemediğinden İstanbul'a dönerek padişah kapısında hizmet etmeye başlamıştır (A, 149; KH, 327). Diyârbakırlı Mesîhî ticaret maksadıyla ve elindeki azıcık sermayeyle İstanbul'a ve Edirne'ye gelerek bu ikisinde nice seneler ikamet etmiştir (AÇ, 359). Necâtî Bey ise Şehzade Mahmud'un vefatından sonra Manisa'dan İstanbul'a gelerek Şeyh Vefa meydanında bulunan ve Şeyh Vefa'nın kabrine ev sahipliği yapan tekke yakınlarında bir ev edinmiş ve burada ikamet etmiştir (AÇ, 363). Necâtî'nin bu tekaüt devri denebilecek döneminde ona eşlik edenler arasında Şeyh Vefa Mahallesinde oturan Nakkaş Bayram da vardır. Nakkaş Bayram her gününü ıyş u işret içerisinde yaşayan ve 'Âşık Çelebi'nin deyişiyle "*gecesini Kadir, gündüzünü bayram gibi geçiren*" bir adamdır (AÇ, 364).

Celâl Çelebi, başlarda tımar ehli iken İstanbul'a göç etmiş ve burada bir müddet ikamet ettikten sonra her şeyini terk ederek 'Arab'a, Şâm'a ve Haleb'e Kalenderîlerle birlikte seyahat etmiştir (KH, 266). Aşçı-zâde Hasan Çelebi, Bursa kadılığından azledildiğinde bunun sebebini öğrenme maksadıyla İstanbul'a doğru yola çıkmış ancak nikris hastalığına müptela olduğundan at yerine bir kağnyaya binmiştir. Ne var ki yolda kağnyanın tekerleği kırılmış ve bunun üzerine "*Hüdâvendigâr (Bursa)*" başlığı altında verilen ve günümüz Türkçesine "*Zamanın serseri atının bana ettiğini hiç kimse kanlısına bile etmez. Feleğin zulmüne sabret de görelim, ya öküzün ölür ya da kağnyanın tekerleği kırılır*" şeklinde çevrilebilecek iki beyti söylemiştir (B, 54).

Lâyihî, bir müddet Mısır'da Şeyh İbrâhim Gülşenî dergâhında kaldıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve dünyadan elini eteğini çekmiş biçimde, uzlet içerisinde yaşamıştır (B, 170; KH, 727). Akabinde Sabık Mısır beylerbeyi Cesîm 'Alî Paşa veziriazam olduğunda Mısır'a geldiği esnada tanıştığı Lâyihî'yi kendisine hâce edinmek istemiş ve nerede ise bulunmasını emretmiştir. Lâyihî İstanbul'da bulunmuş, Cesîm 'Alî Paşa onu

kendisine hâce edinmiş ve ona bazı sultan vakıflarından vazife ayarlamıştır. Ancak onu kıskanan diğer vazifeliler Paşa'ya Lâyihi'nin cüzzamlı olduğunu söylemişler ve bu iftira sonucu Paşa, Lâyihi ile arasına mesafe koymuştur. Lâyihi her ne kadar insanları kendisinin cüzzamlı olmadığına inandırmaya uğraşsa da başarılı olamayınca bu çabasından vazgeçmiş ve memleketi olan Siroz'a gidip bir müddet sonra da burada vefat etmiştir (KA, 201; AÇ, 322; A, 260). 'Ârifi de Mısır'da Şeyh İbrâhim Gülşenî tekkesinde bir müddet kaldıktan sonra İstanbul'a dönmüş ve burada inzivaya çekilerek sadece Bînî-zâde Mehmed Çelebi ve Hasan-ı Zer-feşânî ile görüşmüştür (KA, 169; AÇ, 446-447; KH, 536).

Etrafına bunca kişiyi toplayan Şeyh İbrâhim Gülşenî, nihayetinde bu kadar alakayı celp etmesi sebebiyle padişah tarafından tahkikat yapılmak üzere İstanbul'a çağrılmıştır. Yaşı yüze yakındır ve ata binemeyecek bir haldedir. Bu sebeple müritleri onu bir tahtirevana oturtarak İstanbul'a getirmişlerdir. Hatta burada Garîbî onun elini öpme fırsatı da bulmuştur (G, 87). Daha evvel İstanbul'a gelmiş ve Kınalı-zâde 'Alî Efendi tarafından da misafir edilmiş olan Turak Çelebi de hakkındaki suçlamalar sebebiyle sultan tarafından Kütahya'dan İstanbul'a çağrılmış ve beş gün hapsedildikten sonra idam edilmiştir (A, 89; KH, 578, 881).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde pek çok kişinin İstanbul'da ikamet ettiği söylenmektedir. Misal olarak Tûrâbî (S, 120), 'Andelîbî (KH, 620) ve Taşlıcalı Yahyâ İstanbul'da yaşamış (S, 181), Emrî ise Edirne'nin yanı sıra İstanbul'da da ikamet etmiştir (KA, 112). Sa'îlî zaman zaman Rumeli'de zaman zaman da İstanbul'da mukim olmuş (AÇ, 406), Vâhî ise İstanbul'da kalp ferahlığı ile hayatını idame ettirmiş ve ıyş u işretle gününü gün etmiştir (A, 298). Ayrıca Müderris, Trabzon'da doğmasına rağmen İstanbul'a yerleşmiş ve burası onun ikinci bir vatanı olmuştur (AÇ, 339).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde İstanbul'da vazife yapmış olan Osmanlı memurundan da bahsedilmektedir. Bunlardan ilki kadılardır. Mesela Hızır Bey Çelebi'nin dedesi Hızrî ya da Hızır Çelebi İstanbul'un ilk kadısıdır (S, 53; AÇ, 646; B, 63; KH, 334). Hatta bu kadılığı esnasında ikinci beyti şu şekilde olan bir manzum imza kullanmıştır (S, 53; KH, 334):

Hızr bin Celâl emzâhu

*Kâdiyen fî diyâri İstanbul*⁸⁷

Aşçı-zâde Hasan Çelebi⁸⁸ (KH, 773) ve Mollâ Çelebi (Vusûlî) üç defa İstanbul kadılığı yapmışlardır (B, 229; KH, 903). Kastamonulu Müftü Sa'dî Çelebi İstanbul'da beş yıl müftülük, on bir yıl da kadılık vazifesini ifa etmiştir (L, 274; AÇ, 426; KH, 432). Vücûdî Bursa'yı takiben (AÇ, 246; KH, 903), Hecrî mahlaslı Kara Çelebi ise Edirne'yi takiben İstanbul'da kadılık yapmıştır (AÇ, 232; KH, 328-329, 914). Hatta Kara Çelebi İstanbul kadısı olduğunda bütün İstanbul ahalisi onun hareketlerinden ve tavırlarından memnun kalmış, ona şükran duymuş ve ondan razı olmuştur (KH, 914). Ganî Kahire'deki kadılığından sonra iki defa İstanbul'da kadılık yapmıştır (B, 143; KH, 649). Meylî mahlaslı Zekerîyyâ Efendi ise ardı ardına Haleb ve Bursa kadılıklarından çeşitli entrikalarla azledilmesini müteakip bu sefer de İstanbul kazasına tayin edilmiş, bir müddet sonra da kazasker olmuştur (KH, 820). Sinân Efendi de aynı şekilde Edirne kadılığını müteakiben beş altı gün İstanbul'da kadı olduktan sonra Anadolu kazaskerliği vazifesi kendisine tevdi edilmiştir (KH, 450). Üsküdarlı Hâşimî, *Tezkiretü 'ş-şu 'arâ*'ya, Kâdî-zâde ise *Gülşen-i Şu 'arâ*'ya maddeleri eklendiği esnada halen İstanbul kadısıydılar (A, 132; KH, 913). Vusûlî mahlaslı Mollâ Çelebi ise Sultan II. Selîm'in tahta geçmesinden sonraki devirde İstanbul'da da kadılık yapmıştır (AÇ, 246; B, 229; KH, 903).

Kınalı-zâde 'Alî Efendi, Edirne kadısıyken İstanbul kadılığından azledilen Mehmed Şâh Çelebi onu da vazifesinden azlettirmek için çok uğraşmış ancak başarılı olamamış, çok geçmeden de ölmüştür. Onun maksadının aksine olarak bu sefer de 'Alî Efendi İstanbul kadılığına tayin edilmiştir (KH, 598). Sarı Gürz de İstanbul'da kadılık yapmıştır. Hatta Hayâlî, Vardar Yenicesi'ne uğrayan Baba 'Alî Mest önderliğindeki bir Kalenderî grubuna katılıp onlarla birlikte İstanbul'a geldiğinde onu görerek "*böyle bir gencin bu Rafizîler yanında bulunması hem caiz hem de makul değildir*" demiş ve onu bunların arasından alıp Uzun 'Alî adlı şehir muhtesibinin terbiyesine vermiştir (KA,

⁸⁷ Sehî Bey'e ait Heşt Behişt neşrinin ilgili biyografi maddesinde Hızır Bey'in bu manzum imzasının söz konusu beytinden bahsedilirken "*bin (بِن)*" yerine "*în (بِن)*" yazılmış, Kınalı-zâde'ye ait *Tezkiretü 'ş-şu 'arâ*'nın neşrinde ise ilgili beytin "*Hızr bin*" kısmı "*Hidrübnu*" şeklinde okunmuştur. Bu okunuşlarda bir hata olduğu açıktır.

⁸⁸ Hasan Çelebi'nin İstanbul kadılığı yaptığına Kınalı-zâde Hasan Çelebi bir tek *Tezkiretü 'ş-şu 'arâ*'nın 773. dayfasında değinmektedir. Buna göre o, İstanbul'da kadılık yapmış ve buradan tekaüt etmiştir. Oysa Çelebi'den bahseden diğer tezkirelerde ve bizzat *Tezkiretü 'ş-şu 'arâ*'daki diğer yerlerde de onun yalnızca Bursa kadılığı yaptığı bilgisi mevcuttur.

133; AÇ, 651).

Kadılığa tayinin bir hizmetin mukabilinde gerçekleştiği de vakidir. Misal olarak Kara Seydî, Sahn Medresesinde müderris iken Sultan II. Bâyezîd tarafından kendisine padişahın inşa ettirdiği camiye vakfettiği köylerin, vakıf sahiplerinin ve rütbelerinin yazımı hizmeti havale edilmiş, bu hizmet karşılığında da İstanbul kadılığına tayin edilmiştir (AÇ, 439; KH, 455). Ayrıca bazen İstanbul kadılığı vazifesi başka kazaların kadılığı ya da nakibüleşraflık gibi vazifeler ilave edilerek bazı kişilere tevdi edilmiştir. Bunlardan birisi olan Mevlânâ Husrev, İstanbul ile Galata'ya, Haslar'a ve Üsküdar'a beraberce kadı olmuştur (AÇ, 642). Mîrzâ Mahdûm ise Mekke kadılığından sonra Ma'lûl-zâde yerine nakibüleşraf olmak üzere İstanbul'a gelmiştir. Geldiği esnada çok büyük bir kuraklık vardır ve insanlar perişandır. Onu da seyit olduğu için yağmur duası yapmak üzere yanlarında götürmüşlerdir. Mîrzâ Mahdûm'un da içinde bulunduğu bu grup yağmur duasına başlamış ve çok geçmeden yağmur yağmaya başlamıştır. Mîrzâ Mahdûm iltifat görerek nakibüleşraflığın yanı sıra İstanbul kadılığı vazifesine de tayin edilmiş ancak bu ikisini bir arada yürütmekten bunalmış ve İstanbul'da durmaya mecali kalmayarak tekrar Mekke kadısı olmuştur (B, 196; KH, 812-814). Bundan başka İstanbul kadısı iken emekli olan ya da vefat edenler de vardır. Örneğin herhangi ayırıcı bir sıfat ile anılmayan Hasan Çelebi (AÇ, 278, 342, 433, 591) ve aynı şekilde böyle bir sıfatı haiz olmayan bir başka Hasan Çelebi (KH, 442, 526), İstanbul kadısı iken vefat etmişlerdir.

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde İstanbul'da kadıların yanında vazife yapmış olanlardan da bahsedilmektedir. Örneğin Ca'fer Çelebi, Kâdî-zâde'nin (A, 132), Tokatlı Zârî ise Samsunî-zâde Efendi'nin İstanbul kadısıyken danışmentliğini yapmışlardır (AÇ, 248). Vezni, Müftü Sa'dî Çelebi İstanbul kadısı iken onun makbul danışmentlerinden olmuş (AÇ, 243), 'Arşî ise Mi'mâr-zâde İstanbul'da kadılık yaptığı esnada onun danışmentliği vazifesini ifa etmiş, bu vazifede iken de vebadan vefat etmiştir (AÇ, 462; KH, 555). *Meşâ'irü's-şu'arâ*'da Kara Fâtıma adlı bir danışment hakkında anlatılan bir anekdot da mevcuttur. Buna göre İstanbul kadısı Hasan Çelebi'nin hiçbir şekilde iş buyurmadığı ve buyurmaya niyetinin de olmadığı Kara Fâtıma lakaplı bir danışmendi vardır. Bu kişinin adı çıkmıştır ve bundan da çok rahatsızdır. Hatta pek çok kişi birbiri arasında "*İplik Pazarı'nda Fâtımacık'a ancak adam kıtlığı derler*" şeklinde şakalaşmaktadırlar ve Merdümî onun bu haliyle dalga geçen şöyle bir beyit

yazmıştır (AÇ, 342):

Eridir maslahatun yazısıdır kız nakşı

*Kara Fâtma gibi kullıkçı bula mı kâzi*⁸⁹

İsli Sırık lakaplı ‘Abdî, müderris ulufesine kanaat edemediği için kadılığa talip ve biraz para kazanmak ümidiyle İstanbul’da kadı naibi olmuştur (AÇ, 452). Bu süreçte ona karşı çokça muhabbeti olan Kâdirî Efendi onun için referans olmuş ve Ebussu‘ûd Efendi’nin naipliğini yapmasını sağlamıştır. Kınalı-zâde’ye göre böyle âlim ve fazıl bir kimsenin naipliğini yapmak herkese nasip olmayacak şeydir (KH, 539). Muhîti Efendi de talebesi olduğu Bûstân-zâde Mehmed Çelebi’nin İstanbul’daki kadılığı esnasında onun naipliğini yapmış ve bir yandan da gece gündüz ilmî mütalaalar ile meşgul olmuştur (A, 272). Bunun haricinde Nâ‘imî, Müftü Sa‘dî Çelebi İstanbul kadısı iken onun kassamlığını yapmış, sonrasında da ondan mülâzım olmuştur (AÇ, 380). Cefâyî ise Müftü Sa‘dî Çelebi’nin naipliğini ve kâtipliğini yapmıştır (AÇ, 203).

İstanbul mahkemelerinde kâtiplik yapan başka kimseler de vardır. Bunlardan birisi olan Sihri, İstanbul mahkemesinde çalışmış olan, her nevi ilme kadir ve resmî mektuplaşma üslubunda mahir bir kâtiptir (S, 153). Ayrıca Hazânî, Kara Çelebi’nin İstanbul kadılığı esnasında onun kâtipliğini yapmış (KH, 328-329), ‘Âşık ve Sun‘î Çelebiler ise Emîr Gîsû’nun İstanbul’daki vazifesi sırasında onun mahkemesinde beraberce kâtiplik vazifesini yürütmüşlerdir (AÇ, 568). Hata Reisülküttap olan Receb Çelebi vefat ettiğinde ve onun yerine geçecek birisine ihtiyaç duyulduğunda Emîr Gîsû ikisinin ismini vermiştir. Rüstem Paşa, ‘Âşık Çelebi’ye, Haydar Paşa ise Sun‘î Çelebi’ye meyletmiş, bu sırada bu vazife için Elkâs Mirza da Bursalı Selmân’ın ismini vermiştir. Bunun üzerine Rüstem Paşa’nın “*bu işe de mi Elkâs karıştı*” diye canı sıkılmış ve kendisine zikredilen bu isimlerin hiçbirisini bu vazifeye tayin etmemiştir (AÇ, 568). Hızrî’yi Şâm’dan döndüğünde İstanbul kadısı olan Taşköprü-zâde yanına danışment ve kâtip olarak almış ve yeniçeri olması hasebiyle “*padişah kuludur*” diyerek onun mülâzım olmasını sağlamıştır (AÇ, 646; KH, 335). Son olarak XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde İstanbul’da kadı olarak ya da kadınların naibi, danışmendi yahut kâtibi olarak vazife yapmış bütün isimlerin bir listesi Tablo 17’de alfabetik bir sırayla

⁸⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Kara Fâtma, işinin eridir ancak yazısı kız nakşına benzer. Kadınlar onun gibi bir hizmetkârı daha nerede bulsunlar?

verilmiştir:

Tablo 17: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkiyelerinde İstanbul’da kadı olarak ya da kadıların naibi, danışmendi yahut kâtibi olarak vazife yapmış bütün isimler

	Vazifesi	S	L	AÇ	KH	A	B	KA
‘Arşî	Danişment (Mi‘mâr-zâde)			s. 462	s. 555			
‘Âşık Çelebi	Katip (Emîr Gîsû)			s. 568				
Aşçı-zâde Hasan Çelebi	Kadı				s. 773			
Bâkî	Kadı				s. 230		s. 37	
Bûstân-zâde Mehmed Efendi	Kadı					s. 272		
Ca‘fer Çelebi	Danişment (Kâdî-zâde)					s. 132		
Ebussu‘ûd Efendi	Kadı				s. 339, 539		s. 66	
Emîr Gîsû	Kadı			s. 568				
Ganî	Kadı				s. 649		s. 143	
Hamîd Çelebi	Kadı			s. 234				
Hasan Çelebi (1)	Kadı			s. 278, 342, 433, 591				
Hasan Çelebi (2)	Kadı				s. 442, 526			
Hazânî	Katip (Kara Çelebi)							
Hızır Çelebi	Kadı	s. 53		s. 646	s. 334		s. 63	
Hızrî	Danişment, Katip (Taşköprü- zâde)			s. 646	s. 335			
Husrev	Kadı			s. 642	s. 329		s. 61	
İsli ‘Abdî	Naip (Ebussu‘ûd Efendi)			s. 452	s. 539			

Kâdî-zâde	Kadı			s. 132
Kara Çelebi	Kadı	s. 232-234	s. 328-329, 914	s. 231 s. 220
Kara Seydî	Kadı	s. 439	s. 455	
Karaçelebi-zâde	Kadı		s. 913	
Kınalı-zâde ‘Ali Efendi	Kadı		s. 598	
Mehmed Şâh Çelebi	Kadı		s. 597	
Mi‘mâr-zâde	Kadı	s. 462	s. 555	
Mîrzâ Mahdûm	Kadı		s. 812-814	s. 196
Mollâ Çelebi (Vusûlî)	Kadı	s. 246	s. 903	s. 229
Muhîfî Efendi	Naip (Bûstân-zâde Mehmed Çelebi)			s. 272
Muhyîddîn Çelebi	Kadı	s. 337		
Müftü Sa‘dî Çelebi	Kadı	s. 274	s. 203, 243, 380, 426	s. 432
Samsunî-zâde Efendi	Kadı	s. 248		
Sarı Gürz	Kadı	s. 651		s. 133
Sinân Efendi	Kadı		s. 450	
Sun‘î Çelebi	Katip (Emîr Gîsû)	s. 568		
Taşköprî-zâde	Kadı	s. 646	s. 335	
Tokatlı Zârî	Danişment (Samsunî-zâde Efendi)	s. 248		
Vücûdî	Kadı	s. 246	s. 903	
Yarhisâröğlü	Kadı	s. 110		
Zekerîyyâ Efendi (Meylî)	Kadı		s. 820	

Na'imî	Kassam (Müftü Sa'dî Çelebi)	s. 380
Cefâyî	Naip, Katip (Müftü Sa'dî Çelebi)	s. 203
Vezni	Naip, Katip (Müftü Sa'dî Çelebi)	s. 243

Tezkirelerde bahsi geçen bir diğer Osmanlı memuru mütevellilerdir. Misal olarak Pîrî Paşa, İstanbul'da Fâtiḥ Sultan Mehmed vakfının mütevelliliğini yapmış (B, 78), Emânî'nin babası ise İstanbul'daki Yeni İmaret'te tevliyet vazifesini yürütmüş ve bu vazifede iken vefat etmiştir (S, 145). Penâhî, senelerce Konya'da Mevlevî dergâhında kaldıktan sonra İstanbul'a göçmüş ve orada vakıflarda vazife almıştır (A, 121). Ayrıca tezkirelerde kendisine Fâtiḥ Sultan Mehmed vakfından tahsis edilen aylık bin akçeye tahsil gününden evvel ihtiyaç duyduğunda Deli Birâder Gazâlî'nin bunu vakfin mütevellisi olan Efşâncı'dan şu kıta ile istediği nakledilmektedir (AÇ, 702):

Âftâb-ı devletüm ben bendene

Lutf u ihsân eyle vir ay akçasın

Bir koca kuldân safân var ise ger

İki bir dime hemân say akçasın⁹⁰

Taşlıcalı Yahyâ'ya Hayâlî'yi yeren bir şiir yazması üzerine Rüstem Paşa tarafından Eyüp, Kaplıca ve Orhan Gazi vakıflarının mütevellilikleri ihsan edilmiştir. Bunu takiben o, İstanbul'da Sultan Bâyezîd vakfının mütevelliliğini de deruhte etmiştir (AÇ, 288; KH, 931). Hatta Taşlıcalı Yahyâ Eyüp vakfında muhasip mütevellisi olarak vazife yaptığı esnada Latîfî de bu vakıfta cem kâtipliği yapmış ve böylece Eyüp vakfi şairlerin toplandığı bir yer oluvermiştir (AÇ, 313; KA, 203, 224).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde sarayda görev yapmış ya da sarayda yetişerek çeşitli vazifelere gelmiş kimselerin de sözü edilmektedir. Mesela Dervîş, genç yaşında Atmeydanı Sarayı'ndaki padişah hizmetkârları arasına girmiş (KH, 358), Lütfî Bey ise

⁹⁰ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Devletimin güneşi, ben kuluna aylık akçesini vererek lütuf ve ihsan eyle. Eğer bu yaşlı kuluna biraz muhabbetin varsa bir iki deme, hemen akçesini sayıp ver

Haremden yetişmiş ve sonrasında sırasıyla şehreminliği, Şehzade Mustafâ'nın defterdarlığı ve sancak beyliği vazifelerinde bulunmuştur (KH, 697). Anadolu beylerbeyliği de yapmış olan Cenâbî Paşa (KA, 124), Sultan III. Murat devrinde yaşamış olan Dervîş Ağa ve Kâtibî (B, 163), İstanbul'da Topkapı Sarayında yetişmiştir (B, 72). Fedâyî ise *Tezkiretü'ş-şu'arâ*'ya hakkındaki madde eklendiği esnada hizmetkârları arasında olması hasebiyle duvarları arasında her türlü tehlikeden emin olduğu Harem kiler kâtipliğini yapmaktadır (KH, 654). Aynı şekilde Ahmed Bey de *Gülşen-i Şu'arâ*'ya hakkındaki madde eklendiği esnada Kânûnî Sultan Süleymân'ın has kilerinde kâtiplik yapmaktadır (A, 105). Sa'yî ağabeyi Nehârî gibi ilim tahsilinden sonra Prizren'e dönerek inzivaya çekilmiş ancak onun bir gazeli eline geçen Sultan II. Bâyezîd bu şiiri çok beğenmiş, ona pek çok caizeler vererek bu inzivasını bozdurmuş ve onu Harem'deki hizmetkârlarına muallim etmiştir (AÇ, 427; KA, 98; KH, 439).

Tezkirelerde başka memurlardan da söz edilmektedir. Örneğin Bâyezîd Çelebi zamanında İstanbul eminliği görevini ifa etmiştir (S, 178; A, 253). Müdâmî, hayatının son devresinde İstanbul'da beytülmal eminliği vazifesini yürütmüş ve bu vazifede iken vefat etmiştir (KH, 768). Çâkerî Sinân Bey, Sultan II. Bâyezîd zamanında İstanbul subaşılığı vazifesini deruhte etmiş (S, 49), Uzun 'Alî ise Sarı Gürz İstanbul kadısı iken şehir muhtesipliği vazifesinde bulunmuştur (KA, 133). Dülbend-zâde Mehmed, Selânik kadılığını müteakip İstanbul'da şehreminliği ve padişah mallarının defterdarlığı vazifelerini ifa etmiş (B, 180), Gelibolulu 'Alî ise Erzurum'daki vazifesini müteakip İstanbul'da yeniçeri kâtibi olmuştur (B, 116).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde İstanbul'da yahut İstanbul hakkında yazılmış pek çok şiir ve eserden de bahsedilmektedir. Bunlardan ilki şehre gelen bazı kişilerin bu gelişleri üzerine kaleme alınan şiirlerdir. Mesela Şâmî lakaplı bir güzel, İstanbul'a geldiğinde pek çok şair onun gelişini tebrik eden beyitler yazmış ancak en çok beğenileni Merâmî'ye ait olan olmuştur (KH, 772):

Geldi ikbâl ile basdı yüzümüz üzre kadem

Eyledi Rûmı müşerref o cevân-ı Şâmî⁹¹

Bağdâd fethedildikten ve bu haber İstanbul'a ulaştıktan sonra şehir donatılarak

⁹¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** O Şâmlı güzel Rûm memleketine gelerek burayı müşerref etti ve talih getirerek yüzümüze ayak bastı.

kutlamalar yapılmış ve bunun üzerine Kandî-i Müverrih şu mısraı söylemiştir (AÇ, 583):

*Serîr-i pâdşâh oldu müzeyyen*⁹²

Kânûnî seferden dönüp şehre geldiğinde ise bu sefer aynı mısraı şu şekilde tekrar etmiştir (AÇ, 583):

*Tonandı serîri pâdşâhun*⁹³

Husrev ise sevdiği güzel buluşma yerleri olan Avrat Pazarı'na gelmediğinde şöyle bir beyit söylemiştir (AÇ, 645):

Zindân olursa tan mı benim başuma cihân

*Bâzâra gelmedi bu gün ol Yûsuf-ı zemân*⁹⁴

Sihri'nin Haleb'de genç bir güzelle uygunsuz şekilde yakalanması sebebiyle hadım edildiği haberi İstanbul'a ulaştığında 'İşretî "Vaylı Kız Memi oldu hâdım" tarihini düşmüştür (KA, 153; KH, 423).

İstanbul'a gelenlerin kendilerinin de şiirler kaleme aldığı olmuştur. Misal olarak Nişânî Bey İstanbul'a geldiğinde "şi'r" redifli bir gazel söylemiştir. İstanbul'un şairlerinden ve zariflerinden pek çok kişi onun bu şiirine nazireler söyleyerek ondan caize ve hediyeler almıştır. Söz konusu gazelin matlası şu şekildedir (AÇ, 372):

Leblerün yâdına cânâ şehd ü şeker-bâr şi'r

*Dişlerin nazmiyle olur lü'lü'-i şehvâr şi'r*⁹⁵

Beyânî'ye göre 'Ulvî, sancakta şehzade II. Selîm'in yanında iken İstanbul'a gelmiş ve burada şu beyti söylemiştir (B, 130; KA, 259; KH, 578):

Dil harâba varıyor sîneye cânân gelsün

⁹² **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Padişahın payitahtı süslendi.

⁹³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Padişahın payitahtı donandı.

⁹⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Cihanın benim başıma zindan olmasına şaşılmamalı zira bugün zamanın Hz. Yûsuf'u pazara gelmedi.

⁹⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey can sevgili, şiir, senin dudaklarının yadıyla şeker gibi olmuş ve dişlerinin dizilişiyle de iri ve tek bir inciye dönüşmüştür.

*Şehri hâli komasun bahtına sultân gelsün*⁹⁶

O esnada Kânûnî Sultan Süleymân İstanbul dışında avdadır. Bu beyit kulağına geldiğinde evhamlanmış ve ‘Ulvî’nin yakalanıp hapsedilmesini emretmiştir. Ancak ‘Ulvî bu emir uygulanmadan kaçarak kurtulmuştur. Sultan II. Selîm tahta geçtikten sonra ise geri gelerek Mollâ Çelebi’den mülâzım olmuştur. Diğer taraftan Kınalı-zâde bu beytin söylenişini Turak Çelebi’nin katledilişine bağlamakta ancak ‘Ulvî’nin bu beyti İstanbul’a geldiğinde söyleyip söylemediğine dair bir şey ifade etmemektedir. Gelibolulu ‘Âlî de aynı şekilde bu beytin söylenişini Turak Çelebi’nin katli ile ilişkilendirmekte ancak sultanın gazap etmediğini, ‘Ulvî’nin etrafındakilerin tesiriyle evhamlanıp şehirden kaçtığını söylemektedir (KA, 259; B, 130; KH, 578).

İstanbul’daki pek çok yapı için şairler tarafından tarihler düşürülmüştür. Örneğin Emînî, Kânûnî’nin, Sultan II. Selîm’in ve Sultan III. Murâd’ın türbelerine sırasıyla şu tek mısralık tarihleri düşürmüştür (B, 28; KH, 201):

*Meşhed-i şâh-ı şehîd*⁹⁷

*Türbe-i Sultân Selîm-i pâk-dîn*⁹⁸

*Türbe-i Sultân Murâd*⁹⁹

‘Ârifî, Yahudikapısı’ndaki Arslancıbaşı Tekkesi karşısında inşa edilen çeşmeye şu tek mısralık tarihi düşürmüştür (AÇ, 450, 583):

*Kad bedâ ‘aynen tusemmâ selsebil*¹⁰⁰

Nûrî, Barbaros Hayre’-d-din Paşa İstanbul’da ‘Âşık Çelebi’ye göre Kâşıkârî, Kınalı-zâde Hasan Çelebi’ye göre ise Çitli Hamamını inşa ettirdiğinde şu beyti deyip sonrasında ‘Alî Sultan’a celî hat ile yazdırarak hamamın kapısına astırmıştır (AÇ, 387, KH, 868):

⁹⁶ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Dil harap olmak üzere, sineye sevgili gelsin. Şehri boş bırakmasın, sultan buraya gelerek talihini gerçekleştirsin.

⁹⁷ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Şehitlerin şahının şehitliği.

⁹⁸ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Tertemiz dinli olan II. Selîm’in türbesi.

⁹⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Sultan III. Murâd’ın türbesi.

¹⁰⁰ **Türkçe Çevirisi:** Selsebil diye adlandırılan bir pınar göründü.

Gülşen-i cennetde kevser isteyen gilmân ile

*Mîr-i bahrun Nûriyâ seyr eylesün hammâmını*¹⁰¹

Hicrî 970 senesinin Ağustos ayında (M. 1562) İstanbul'da büyük bir sel felaketi olmuş ve bu sel mamur olan pek çok evi harap etmiştir. Bunun üzerine Yümnî, maktâ şu şekilde olan bir şiir ile bu afete tarih düşürmüştür (A, 92):

Vehm-i ra'd ü berk ile Yümnî didüm târihini

*Yıldırımla seyl Kostantin'i yıkdı yakdı yâ*¹⁰²

Tarihlerin haricinde İstanbul'daki sıradan insanların ya da şairler muhitinde yer alan kişilerin birbirleri hakkında yazdıkları şiirler de mevcuttur. Mesela Hayâlî'nin Balat'ta yaptırdığı odaların birisinde bir hayat kadını yakalanmış ve Hayâlî günahsız olmasına rağmen zina yapmakla itham edilmiştir. Bunun üzerine Taşlıcalı Yahyâ onunla dalga geçen ve matlası şu şekilde olan bir şiir yazmıştır (AÇ, 290):

Hayâlî sen 'acâ'ib karnapasın

*Revâ mı ortadan 'avret alasin*¹⁰³

Seyfi, Nuh adlı oğlu İstanbul'da ilim tahsilinde iken ona matlası şu şekilde olan manzum bir mektup göndermiştir (AÇ, 441):

Râhat-ı rûhum dilde fütûhum

*Oğlum Nûhum ba'de selâmin*¹⁰⁴

Hızrî', zamanın İstanbul'unda birine Boza-hane Kocu diğereine ise Kepek Danesi lakabı verilen iki meşhur kardeşi hezeliyat mahiyetindeki şu kıta ile hicvetmiştir (A, 150-151):

Oldı şehri içre çün ser-i zurafâ

¹⁰¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey Nûrî, Cennet'in gül bahçelerinde hizmetkarlar ile birlikte Kevser havuzunu isteyen denizlerin efendisinin hamamını seyr etsin.

¹⁰² **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey Yümnî, gökgürültüsü ile şimşegin korkusu içerisinde iken bu hadiseye yıldırımla selin İstanbul'u yakıp yıktığını söyleyen bir tarih düşürdüm.

¹⁰³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Hayâlî, sen acayip derecede vurdumduymaz ve tembel birisin, sana ortalık yerden kadınlarla ilişki yaşamak reva değildir.

¹⁰⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ruhumun rahatlığı ve kalbimin genişleticisi olan oğlum Nûh'um, selamdan sonra derim ki...

Boza-hâne koci kepek dânesi

Ya İlâhî buları eşhâsa

*Meze için toğurdu mı ânesi*¹⁰⁵

Ayrıca ‘Azîzî, İstanbul’da bulunan meşhur kadınlar hakkında bir şehrengiz yazarak yaşadığı devirde meşhur olmuş (KA, 256; AÇ, 466; KH, 563), akıl sahibi danışmentler taifesinden olan Tab‘î ise İstanbul’un güzelleri için yazdığı şehrengiz sayesinde işret erbabı arasında makbul olmuştur (A, 210). Bu ikisinin yanı sıra Kıyâsî de İstanbul ve etrafı hakkında bir şehrengiz yazmıştır (AÇ, 585). Gelibolulu ‘Âlî ise Latîfî’nin nazım nesir karışık bir şekilde ve İstanbul hakkında yazdığı belîğ bir risalesinden bahsetmekte ve bu eseri beğendiğini söylemektedir (KA, 203).

Tezkireler bu şehirde yaşanmış olan hadiselerden ve meşhur anekdotlardan da bahsetmektedirler. Bunlardan birisi Şehzade Korkud ile alakalı olmaktadır. Şehzade Korkud, dedesi Fâtih Sultan Mehmed öldüğünde İstanbul’da Eski Saray’dadır ve daha küçüktür. Bu vefat üzerine yeniçeriler isyan çıkartıp şehri yağmalamaya başladığında İshâk Paşa düzeni tekrar sağlamak için onu tahta geçirmiş ve şehzade, babası Sultan II. Bâyezîd İstanbul’a gelene kadar on sekiz gün tahtta kalmıştır (S, 22). Anekdotların diğer ikisi ise İstanbul yangınları hakkındadır. Bunlardan ilkinde göre Tâcî-zâde idam edildikten bir müddet sonra Dikilitaş yakınlarındaki ‘Alî Paşa İmaretinde ve etrafında bir yangın başlamıştır. Yavuz Sultan Selîm bizzat bu yangını söndürme çalışmalarını kontrol etmek için saraydan yangın mahalline gelmiş ve beraberindeki Hâdım Sinân Paşa’ya bu yangının haksız yere infaz ettirdiği Tâcî-zâde’nin ahı olduğunu söylemiştir (AÇ, 197; KH, 260). İkincisine göre ise Yeniçeri ağası Mustafâ Ağa’nın Kiremitlik civarındaki bahçelerinde bir güzelle birlikte olduğu esnada İstanbul’da yangın çıkmıştır. O esnada Mustafâ Ağa’nın sarhoş olduğu ve kendinde olmadığı, bu sebeple de yangını söndürme faaliyetlerine gelemeyeceği duyulmuş, bu sebeple de yeniçeriler yangını söndürmeye girişmemiş ve hatta yangının olduğu mahalle hiç gitmemişlerdir. Üstelik başkaldırıp vezirlerin evlerini yağmalamaya başlamışlardır. Ağa adamları tarafından

¹⁰⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey Allah’ım, İstanbul’da zariflerin içerisinde sivrilmiş olan Kepek Dânesi (kepek tanesi) ile Boza-hâne Koci’ni (Bozahanedeki tahıl ambarı) acaba anaları şehirdeki insanlara meze olsunlar diye mi doğurdu?

bahçesinde kendinden geçmiş şekilde bulunmuş ve uyandırılmamıştır. Bu hadise önce vezirlerin sonra da padişahın kulağına ulaştığında ağanın boynu vurulmuş, güzelin ise önce denize atılması istenmiş ancak sadrazam merhamete geldiği için yalnızca onun geçimini sağladığı ulufe kesilmiştir. Ayrıca bunlara gözcülük eden Rahîkî Ağa da İstanbul'dan sürülmüştür (KA, 185; AÇ, 505).

Sehî Bey'e göre Cem Sultan, gürz sallamakta çok ustadır ve hatta İstanbul İskelekapısı'nda bir gürzü asılı durmaktadır (S, 18). Riyâzî ise zamanında vebadan korunmak için İstanbul surlarından içeri çaylak kuşlarının sokulmaması gerektiğini iddia etmiştir. Onun bu teklifine devlet büyükleri karşı çıkarak böyle bir uygulamanın halkın itikadına zarar vereceğini ifade etmişlerdir (KA, 147). Riyâzî'ye dair Gelibolulu 'Âlî tarafından anlatılan bir başka hikaye daha vardır ki 'Âşık Çelebi tarafından da bu anekdot Mollâ Langır'a isnat edilmektedir. Buna göre Molla Langır yahut Riyâzî, latifeyi ve kelime oyunlarını çok seven bir zattır. Bitpazarına gittiğinde elindeki "masad"ı yani bıçak bilemeye yarayan aleti satmaya çalışan bir tellal gördüğünde yanına gelmiş, fiyatını sormuş ve sonra "ma sat (al sat), bu bize yaramaz" demiştir (AÇ, 291; KA, 146).

Bir başka anekdotta da günün birinde Sübûtî'nin, Zeynî'nin ve ikisinin de âşık olduğu güzelin Nişancı Hamamında buluştuklarından söz edilmektedir. Zeynî, rakip olarak gördüğü Sübûtî'ye tariz için bir beyit söylemiş ancak mukabilinde müstehcen ve sakalıyla alay eden bir beyit gelmiştir. Zeynî'ye bu sözler çok ağır gelmiş ve gidip sakalı ile birlikte saçını ve kaşını dahi Kalenderîler gibi tıraş ettirmiştir (AÇ, 256). Ayrıca Beyânî, Sultan III. Murâd'ın saltanatı esnasında halkın kötüleşen haline dikkat etmediğine ve Haremdeki kadınlarla çok münasebet kurup çokça da çocuk sahibi olduğuna değinmektedir. Bu sebeple sarayın masrafları arttığı gibi rüşvet alma da yaygınlaşmış ve devlet erbabı ile saltanat erkânının tecrübeli olanları kovulup bunların yerlerini dalkavuklar almıştır. Padişaha muallim ve nasihat edici olarak tayin edilen kişiler onun ayıplarını bile hüner olarak göstermiş, intisap ettiği şeyhler ona "erdiği" zannını vermiş ve herkes para ve mal kazanmak hırsına kapılıp devlet görevlileri dahi ticarete girişmiştir. Taşradan İstanbul'a gelen erzakı devlet görevlileri ve kuvvet sahipleri ya satın alıp stokçuluk yapmışlar ya da padişah için satın aldıkları halde ücretini ödememişlerdir. Bütün bu sayılanlar yüzünden kıtlık ve pahalılık başlamış, etin dört yüz dirhemi on beş akçeye, yağın elli akçeye, mum yağının otuz akçeye, tavuğun tanesi elli

akçeye, yumurtanın ise bir akçeye satılır olmuştur. Beyânî bunun Allah'tan gelen bir bela olduğunu dile getirmekte ve kişinin yapması gerekenin sabır ve teslimiyetle hareket etmesi olduğunu söylemektedir (B, 19-20).

Tezkirelerde İstanbul'un hapisanelerinden ve buralarda hapsedilen kimselerden de bahsedilmektedir. Örneğin 'Azîzî, 'Âşık Çelebi ile Gelibolulu 'Âlî'ye göre Yedikule'deki hapisanenin hisar eri (AÇ, 466; KA, 256), Kınalı-zâde ile Beyânî'ye göre ise buradaki muhafızların kethüdasıdır (B, 125; KH, 562). 'Adnî mahlaslı Mahmûd Paşa padişahın gazabına uğradığında burada bir müddet hapsedildikten sonra idam edilmiştir (AÇ, 458; B, 121; KA, 60; KH, 550). Ahmed Paşa da yazdığı bir murabba sebebiyle Fatih Sultan Mehmed'in gazabına uğramış ve Yedikule'ye hapsedilmiştir (L, 114; KA, 49). Ayrıca Yedikule taraflarındaki bir kilise padişah tarafından Le'âlî'ye ihsan edilmiş ve Kılıç Baba Tekkesi diye meşhur olmuş olan bir tekke haline getirilmiştir (S, 93). Enverî ise Kânûnî Sultan Süleymân hicrî 966 senesinde (M. 1558/1559) şehzadelerini sünnet ettirdiğinde düzenlenen şölende ateşbazlık yaparken padişaha matla beyti şu şekilde olan bir şiir okumuştur (AÇ, 164; B, 33; KA, 117; KH, 214; L, 139):

Sana nisbet ey şâh-ı 'âli-cenâb

Yedikulle dizdâridur âfitâb¹⁰⁶

Saffî, vahdet-i vücuda dair bazı meseleleri içeren şiirler söylemesi sebebiyle bazı ulema tarafından tekfir edilmiş ve idamı istenerek uzun müddet İstanbul hapisanesinde kalmıştır (L, 331). Gubarî, Şehzade Mustafâ'nın çocuklarının hocalığını yaparken taht savaşı patlak vermiş ve neticede yenilen Şehzade Mustafâ olmuştur. Gubarî, bu yenilgiden nasibini almış ve nice zaman İstanbul'da Boğaz Hisarı'nda hapsedilmiştir (KA, 177). Hasbî ise bir suç işlediği ithamıyla İstanbul subaşı tarafından hapsedilip işkenceye sokulacakken irticalen söylediği bir beyit sayesinde subaşı merhamete gelmiş ve amirlerine "çok işkence ettim ama suçunu itiraf etmedi" diyerek Hasbî'yi kurtarmıştır. Ancak İbrâhim Paşa'ya söylediği bir söz sebebiyle tekrar tutuklanmış ve İstanbul ile Üsküdar arasındaki küçük bir kale olan Ketayun Sarayı'nda hapsedilmiştir (KA, 127).

¹⁰⁶ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey ulu padişah, sana nispeten güneş Yedikule'nin dizdarından ibarettir.

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde İstanbullu olan, burada doğan ya da burada ikamet edenler hakkında da konuşulmaktadır. Mesela Hüdâyî, Avrat Pazarı'nda (KA, 221), Sâni, Emir Buhârî Mahallesinde (L, 163; AÇ, 623), Siyâmî ise İstanbul karşısındaki Kasım Paşa kasabasında oturmaktadır (A, 206). 'Adnî (A, 228), Mollâ 'Îmâd (A, 230), Sâfi (A, 204) ve Sâni (L, 163; AÇ, 623), İstanbullu olmamakla birlikte burada tavattun etmişlerdir. Fenâyî (A, 250), Fünûnî (A, 252), Hâlî (A, 141), Hıfzî (A, 140), Kudsi (A, 255), Tab'î (AÇ, 277), Taşlıcalı Yahyâ (A, 304) ve Veysî (KH, 907) ise İstanbul'da yetişmişlerdir. Âşık Çelebi, hakkındaki madde tezkireye eklendiği esnada Behlül'ün İstanbul'da yaşadığını söylemekte ancak doğum yeri konusunda detay vermemektedir. Onun doğduğu yerin yalnızca İstanbul etrafında bir yer olduğunu ifade etmek ile yetinmektedir (AÇ, 192). Şem'î'nin talebesi olan Şânî için de aynı şekilde İstanbul civarındandır ifadesi kullanılmaktadır (AÇ, 591; KH, 460).

Nakşî, İstanbul'un Ahırkapısı Mahallesinden (AÇ, 381), Vâlî, Aksaray Pazarı Mahallesinden (AÇ, 238) ve Derviş Çelebi, Âşık Paşa Mahallesindedir (KA, 243; AÇ, 228; B, 71; KH, 355). Hayâtî Bey, Cemâl Halîfe Mahallesinden (KH, 313), Câmî Bey (AÇ, 194; KH, 259) ve Sebzî (AÇ, 407; B, 88; KH, 418) ise Davut Paşa Mahallesindedir. Ayrıca Tâbî, Emir Buhârî Mahallesinden (AÇ, 621), Kâbilî, Gürânî Mahallesinden (AÇ, 571; KH, 693), Hüdâyî, Haseki Sultan Mahallesinden (AÇ, 234), Şeyh-zâde 'Alî Çelebi ise Vefâ Mahallesindedir (AÇ, 662). Bunun haricinde Tâbî, İstanbul'da Küçük Tâbî olarak (B, 44), Ca'fer Çelebi ise Nişancı Mehmed Paşa oğlu diye bilinmektedir (G, 78). Nihayetinde XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde İstanbullu olduğu ya da İstanbul'da doğduğu söylenen bütün isimlerin alfabetik bir listesi Tablo 18'de verilmiştir:

Tablo 18: XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde İstanbullu olduğu ya da İstanbul'da doğduğu söylenen bütün isimler

	S	L	AÇ	KH	A	B	KA	G
'Abdü'l-kerîm-zâde					s. 66			
'Adlî					s. 87			
Âfitâbî			s. 144	s. 196	s. 109			

Âhî						s. 91
Ahmed Çelebi (Danışment)	s. 130	s. 176	s. 109			
Ahmed Çelebi (Kiler Katibi)						s. 105
Ahmed Efendi						s. 61
‘Alî (Mustafâ Çelebi)						s. 226
‘Alî (Reis-zâde)		s. 533	s. 114			
‘Andelîbî	s. 383					
‘Ârif Çelebi						s. 222
‘Ârifî	s. 355	s. 536				s. 169
‘Aşkî						s. 229
‘Azîzî	s. 466	s. 562				
‘Azmî						s. 78
Bahrî	s. 178					
Bâkî	s. 170	s. 144	s. 174	s. 221	s. 79	
Bâkî (Dellâk-zâde)						s. 123
Behlül	s. 156	s. 192	s. 246			
Belîğî	s. 150	s. 183	s. 240	s. 122	s. 117	
Berkî			s. 232			
Ca‘fer Çelebi (Zâtî-zâde)						s. 132
Câmî Bey	s. 194	s. 259	s. 130	s. 233		
Cebrî	s. 195					
Celâl Çelebi	s. 177					
Cemâlî	s. 178			s. 131	s. 238	
Dervîş Çelebi (Katip)	s. 228	s. 355	s. 155			
Dervîş Çelebi (Müderris)						s. 84
Edâyî	s. 132	s. 182	s. 113			
Ehlî						s. 111
Emânî	s. 147	s. 199				s. 115

Emînî							s. 201
Emîr Hâşim							s. 182
Emîrî							s. 212
Enverî	s. 139	s. 163	s. 214	s. 113			s. 116
Ezherî							s. 129
Fârisî							s. 171
Fazlî	s. 411	s. 518	s. 666	s. 242	s. 148	s. 260	
Fedâyî							s. 654
Fehmî							s. 550 s. 688
Ferdî	s. 174	s. 409	s. 660				s. 185
Fikrî	s. 163	s. 422					s. 242
Gafûrî							s. 237
Gmâ'î							s. 239
Gmâyî							s. 651 s. 239 s. 144
Hamîdî							s. 142
Hasan Paşa							s. 52
Hâşimî							s. 232
Hayâtî							s. 204
Haydârî							s. 272 s. 314 s. 142
Hıfzî							s. 300
Hilâlî	s. 180	s. 561	s. 236	s. 920	s. 302	s. 234	s. 223
Hilâlî (Ramazan)							s. 302
Hudâyî	s. 210	s. 638	s. 327	s. 149	s. 61	s. 131	
Husrev							s. 331 s. 241
Husrevî							s. 645 s. 148
Hüdâyî	s. 234	s. 915	s. 299	s. 232	s. 221		
Hüsâm Bey							s. 142
İlhâmî							s. 198 s. 112
‘İlmî							s. 78

‘İzzetî			s. 561			s. 125	
Kâbilî			s. 571		s. 693		
Kâdirî					s. 691		
Keşfî	s. 144	s. 446					
Kevserî					s. 720	s. 259	s. 167
Kudsî						s. 253	
Lâhikî						s. 261	
La‘lî					s. 314		
Likâyî		s. 474					
Lisânî			s. 309		s. 729		s. 171
Livâyî			s. 315				s. 204
Mahmûd Zarîf			s. 561				
Mahremî							s. 206
Mahvî	s. 173	s. 479	s. 336	s. 761			s. 207
Medhî						s. 283	
Merâmî						s. 280	
Merdümî		s. 482	s. 341	s. 772		s. 185	s. 208
Meşrebî	s. 174	s. 485	s. 347	s. 783	s. 278	s. 189	s. 210
Muhtârî					s. 275	s. 182	
Mu‘înî				s. 797		s. 193	
Müdâmî						s. 270	
Nâ‘imî			s. 380	s. 862		s. 212	s. 216
Nâ‘imî (Ni'metu'llah)			s. 380	s. 861			
Nakşî			s. 381	s. 863		s. 212	s. 217
Nâlişî						s. 290	
Nâmî				s. 835	s. 289	s. 203	
Nâmî (Mehmet)				s. 833		s. 202	
Na‘tî			s. 379	s. 860	s. 82		
Nâzükî						s. 291	

Nevâlî						s. 290
Nigâhî	s. 174	s. 526	s. 383			s. 218
Nihânî						s. 89
Nutkî			s. 375	s. 856		
‘Ömer Bey						s. 88
Ra’dî						s. 172
Râhikî	s. 182	s. 238		s. 384		s. 143
Râyî				s. 378	s. 74	s. 244
Recâ’î				s. 380		
Revânî						s. 81
Re’yî			s. 586			s. 169
Riyâzî		s. 250		s. 401		s. 146
Rûhî	s. 167					s. 170
Rumûzî						s. 167
Sâ’atî		s. 258				
Sâbirî				s. 492	s. 199	
Sabrî						s. 197
Sâfî						s. 203
Sâhirî		s. 266				
Sâ’î				s. 412		s. 85
Sânî (Can Memi)			s. 623	s. 253	s. 126	s. 232
Sânî (Hasan)				s. 253		
Sânî’î			s. 558			s. 203
Sa’yî		s. 276				
Sebzî	s. 175	s. 264	s. 407	s. 418		s. 186
Sehâyî						s. 187
Semâ’î					s. 187	s. 248
Serhengî						s. 179
Seyfî			s. 441	s. 458		s. 99

Sıdkî		s. 509	202			
Sıhrî	s. 183	s. 413	s. 423	s. 183	s. 88	s. 153
Sıpâhî		s. 417	s. 187	s. 87		
Sun'î						s. 84
Sühâyî	s. 133					
Şâhî		s. 470		s. 100		
Şânî		s. 592	s. 460			
Şebâbî	s. 155					
Şeydâ		s. 615	s. 489		s. 106	
Tab'î				s. 210		
Tâbî		s. 621	s. 250	s. 124		
Taşlıcalı Yahyâ	s. 568					
'Ulûmî	s. 173	s. 478	s. 575	s. 228		
'Ulvî		s. 481	s. 576		s. 129	s. 258
'Ulvî ('Alî Çelebi)		s. 480	s. 580	s. 223		
Ümîdî		s. 153	s. 207	s. 110	s. 30	s. 114
Vahdetî				s. 295		
Vahdî	s. 548					
Vâhî				s. 298		
Vâfî		s. 238		s. 298		
Visâlî		s. 245		s. 297		s. 220
Vusûlî				s. 72		
Yakînî				s. 307		
Yetim	s. 567	s. 278	s. 924	s. 306	s. 236	
Yümnî				s. 92		
Zârî		s. 248	s. 403		s. 82	
Zâtî						s. 90
Zemînî	s. 176	s. 251	s. 406			
Zeynî		s. 255				

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde bu şehirde vefat edenler hakkında da bilgi verilmektedir. Mesela Garîbî (AÇ, 690; KH, 634), Kara Çelebi (B, 231), Kâtibî (S, 129), Rûhî (S, 167) ve Şükrî (G, 93) İstanbul'da vefat etmişlerdir. Ayrıca Ârifî (AÇ, 447), hicrî 959 senesinde (M. 1551/1552), Kara Çelebi (KH, 914), hicrî 954 senesinde (M. 1547/1548) İstanbul kadısı iken, 'Arşî (AÇ, 462), veba sebebiyle ve Figânî (A, 244), idam edilerek İstanbul'da vefat etmişlerdir. Kazadan mazul olmuş olan Âgehî ise İstanbul'da ikamet etmekte iken hicrî 985 senesinde (M. 1577/1578) ölmüştür (KH, 197), Sehâyî ile Ferîdî de aynı yıl içerisinde bu şehirde vefat etmişlerdir (AÇ, 437).

Mezarının İstanbul'da ve İstanbul'un semtlerinde olduğu söylenenler de vardır. Örneğin Tâli'î'nin (S, 104), Sa'yî'nin (S, 105), Şem'î'nin (S, 141) ve Şehzade Mehmed'in (A, 48) mezarları İstanbul'dadır. Hacı Hasanoğlu'nun (S, 37), Câmî'nin (KH, 258) ve Mahmûd Paşa'nın (L, 362) kabirleri ise İstanbul'da kendi inşa ettirdikleri camilerin haziresindedir. Yûsuf-ı Sîne-çâk, hicrî 953 senesinde (M. 1546/1547) öldüğünde cenazesi Sütlüce'de Ca'fer-âbâd Tekkesi yolunun sol tarafına defnedilmiştir (KA, 130; AÇ, 292; B, 241; KH, 938). Keşfi'nin kabri, Edirnekapısı'ndan dışarı çıkıp Eyüp'e doğru giden yolun kenarında bulunan ve onun yanı sıra Basîrî ve Zâtî gibi şairlerin de defnedildiği kabristandadır (KA, 135; AÇ, 306, 674). Nitekim Sadrî'nin mezarı da burada, Emîr Buhârî Tekkesine yakın bir mevkidedir (S, 112).

Diğer taraftan Şeyh Vefâ tekkesi ve camii de pek çok kişinin defnedildiği bir mekândır. Nitekim Karamânî Mehmed Paşa (AÇ, 30), Necâtî Bey¹⁰⁷ (S, 96; KA, 85; KH, 846) ve Hızır Çelebi (AÇ, 54; B, 63; KH, 334) Şeyh Vefa Camii yakınlarındaki tekkenin haziresine gömülenler arasındadır. Nihâlî'nin evi Şeyh Vefa Mahallesinde olduğu için onun cenazesi de Şeyh Vefa Camiinin yakınlarındaki tekkenin haziresine gömülmüştür (AÇ, 392). Bundan başka Le'âlî'nin mezarı Şeyh İlâhî tekkesindedir (S, 93). Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin ve Revânî'nin kabirleri ise ilkinin Balat'ta (S, 39), ikincisinin ise Kırkçeşme Mahallesinde inşa ettirdikleri kendi mescitlerinin

¹⁰⁷ Garîbî ise Necâtî'nin mezarının Cehûdlar Mahallesinde olduğunu söylemektedir (Babacan, 2010, s. 83).

haziresindedir (S, 102).

2.8.6.1. Beşiktaş

Beşiktaş, “İstanbul’da Boğaziçi’nin Avrupa kıyısında Dolmabahçe ile Ortaköy arasında bulunan ve günümüzde ilçe merkezi olan” bir semttir (“Beşiktaş,” 1992, s. 552). Bu semt, XVI. yüzyılda İstanbul’un teferrüç ve tenezzüh mekânlarından birisidir. Nitekim tezkirelerde pek çok kişinin bu semtte bahçe alıp buraya yerleştiği söylenmektedir. Misal olarak Derviş Çelebi ve Sirkeci Bahşî olarak bilinen kişiler Beşiktaş’ta kendilerine bahçeler alıp buraya yerleşmişlerdir (KA, 182; AÇ, 693). Sonrasında Deli Birader Gazalî de sırf onlarla birlikte ve sohbetlerine nail olabilmek için Beşiktaş’ta tavattun eylemiştir. Burada devlet büyüklerinden topladığı para ile bir mesken, bahçe, zaviye, mescit ve hamam inşa etmiştir (AÇ, 696; S, 109; KA, 182; B, 140; KH, 637). ‘Ahdî’nin Beşiktaşlı olduğunu söylediği Müderris Yahyâ Efendi de Beşiktaş’a yerleşenler arasındadır. Sahn Medresesi müderrisi iken fani dünyanın alakalarından ve malayani uğraşlarından sıkılmış, bu semtte bir medrese ve mescit inşa ederek inzivaya çekilmiş ve kendisini ibadete, evrada ve ezkara vermiştir (A, 70-71; B, 183; KH, 766). Âşık Çelebi’nin ifadesine göre ise Müderris Yahyâ Efendi, sadece bir medrese ve mescitle yetinmemiş, İrve ve Beşiktaş’ta uzun yıllar boyunca binaları kâh yapıp kâh yıkıp, deniz doldurup, toprak kazıp, taşlar taşıtıp inşa faaliyetine sürekli devam etmiştir (AÇ, 341). Ne var ki beyler ile vezirler de dâhil olmak üzere küçük büyük herkes onun meclis halkasına dâhil olmak isteyince Yahyâ Efendi, istediği inziva ortamını burada bulamamış ve buradan ayrılmıştır (AÇ, 339; B, 182; KH, 766-767).

2.8.6.2. Eyüp

Eyüp, “[k]uzeydoğudan Sarıyer, doğudan Kâğıthane ve Şişli, güneyden Fatih, Bayrampaşa, Esenler, batıdan Gaziosmanpaşa, kuzeybatıdan Çatalca ilçeleri ve kuzeyden de Karadeniz ile çevrilidir. [...] Fetihden sonraki yerleşmelerle sur dışında teşekkül etmiş ilk kasaba olan Eyüp, bu iskânı yönlendiren Eyüp Sultan Külliyesi’nin inşasıyla birlikte Osmanlı hânedanı ve halk arasında halen devam eden büyük bir dinî-mânevî önem kazanmıştır” (Artan, 1995, s. 1). Eyüp Sultan Külliyesi’nin haricinde burada tekkelerin ve camilerin inşa edilmesi de buranın iskânına ve mühim bir mevki

kazanmasına yardımcı olmuştur. Örneğin Toklu Baba, İstanbul fethedildiğinde Fâtih Sultan Mehmed'den Eyüp kapısı dâhilinde olan ve Ebu Şîbe olarak bilinen bölgeyi istemiş, padişah ise bu bölgede bir cami ve tekke inşa ederek onu tekkeye şeyh olarak tayin etmiştir (AÇ, 562). Böylece Eyüp Sultan Külliyesi'nin etrafında dinî tesisler kurulmuş ve buranın manevî havası, dolayısıyla da sosyal hayat üzerindeki tesiri kuvvetlenmiştir. *Meşâ'irü's-su'arâ*'da Mûsâ Kadı hakkında anlatılan bir anekdot da Eyüp'ün toplum hayatına olan katkılarından birisini tebarüz ettirmektedir. Buna göre Eyüp, farz ve adak kurbanlarının kesilip muhtaçlara dağıtıldığı bir mekândır. Zira bu tezkirede Mûsâ Kadı'nın Anadolu'dan ilk defa İstanbul'a gelip ilim tahsiline giriştiğinde nerede bedava bir şey verildiğini duysa bir an durmayıp hemen oraya gittiğinden ve Eyüp'te dağıtılan kurban etlerinden almaya koştığında bu etlerden daha fazla pay almak için kendisi gibi bedavacı kimselerle kavga ettiğinden bahsedilmektedir (AÇ, 542).

Eyüp'teki bu merkezîyet, söz konusu semte olan yerleşimleri de hızlandırmıştır. Nitekim tezkirelerde manevî değeri yüksek olan bu semtten olan ya da burada yetişmiş olan kimselerden bahsedilmektedir. Mesela Mîrek (A, 272) ve Emîr (A, 107; B, 32; KH, 212), Eyüplüdür. Ayrıca Emîr, burada ikamet etmektedir (A, 107; B, 32; KH, 212). Turak Çelebi ise babasının Eyüp civarına yerleşmesi sebebiyle burada yetişmiştir (KA, 272). Ayrıca Eyüp'ün haiz olduğu bu manevî hava ve dinî tesisler, vefat etmiş olan birçok kişinin buraya defnedilmesini sağlamıştır. Misal olarak 'Arab Çelebi'nin (KH, 865), 'Îzârî'nin (S, 54) ve Mollâ Lütî'nin (S, 55) kabirleri Eyüp civarındadır.

Burası tıpkı Beşiktaş gibi insanların birer bahçe ya da ev olarak uzlete çekildiği bir semttir. Örneğin Emîrek, Eyüp'e yerleşerek uzlete çekilmiş (AÇ, 156), Hayâtî ise İstanbul şairlerinin toplanma yeri olan bir bahçe edinerek buraya yerleşmiştir (AÇ, 272; KH, 312). Nigârî Eyüp'te nice dervişe ve Kalenderîye kapısı açık olan ve her daim sofrası kurulu, kandili yanık bir tekkeye benzetilen evini inşa etmiştir. Hatta burada verdiği bir ziyafet esnasında "*mesir macunudur*" diyerek getirdiği bir hokkadandan yiyen Eyüp kadısı Sinân Çelebi vefat etmiş, diğerleri ise ya rahatsızlanmış ya da sersemlemiştir. Bu hadise şayi olduğunda zariflerden birisi şöyle bir tarih düşürmüştür (AÇ, 383):

Didiler berrâşlar târîhini

*Haydarun berşin yiyen oldu helak*¹⁰⁸

Çoğu zaman buraya yerleşen kişiler evlerinin yahut bahçelerinin yanına bir de cami inşa ettirmişlerdir. Mesela Celâl-zâde Mustafâ Çelebi emekli olduktan sonra burada bir bahçe edinmiş ve bunun yanına da bir cami inşa ettirmiştir (AÇ, 373; KH, 854). Celâl-zâde Sâlih Çelebi ise uzlete çekildikten sonra kardeşinin bu camii yakınında bir ev ve bahçe edinmiştir (AÇ, 555; B, 107; KH, 497). Defterdar Mahmûd Çelebi'nin de Eyüp'te kendi adına inşa edilmiş bir mescidi vardır. Hatta 'Ârifi, Eyüp'te yapılan bu mescide şu tek mısralık Farsça tarihi düşürmüştür (AÇ, 450):

*İsm-i mescid-i makâm-ı Mahmûdest*¹⁰⁹

Çok olmamakla birlikte bazı kimseler de burada vazife ifa etmiştir. Mesela Sinân Çelebi Eyüp'te kadılık yapmıştır (AÇ, 384). Kıyâsî ise uzun müddet burada kadı naipliği yapmıştır. Hatta o, bu münasebetle kaleme aldığı şu beyti karşılaştığı herkese okur olmuştur (KA, 195; B, 161; KH, 703):

Kıyâsî sanma kâdî nâ'ibidür

*O kâdî bil ki kâdî nâ'ibidür*¹¹⁰

2.8.6.3. Galata

"Klasik Osmanlı devrinde bugünkü Tünel-Galatasaray arası Galata'nın kuzey sınırını, bugünkü Kasımpaşa batı sınırını, Tophane ise doğu sınırını" oluşturmuştur (Ortaylı, 1996, s. 303). Fetihden sonra Fâtihten Sultan Mehmed'in kurduğu vakıflar sayesinde bir asır içerisinde Müslümanlar bu bölgede Rumları takip eden ikinci en kalabalık dinî grup olmuşlardır (Ortaylı, 1996, s. 304). Nitekim tezkirelere göre Galata pek çok şairin ve devlet adamının ikamet ettiği bir bölge olup bu kişilerin mukim oldukları evler ve köşkler birer edebî muhit halini almıştır. Örneğin Şânî ve Merdümî, Galata'da ikamet etmektedirler (AÇ, 59; L, 482). Safâyî'nin evi ve kabri Galata

¹⁰⁸ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Afyon bağımlıları Nigârî'nin afyonunu yiyen helak oldu diye bu hadiseye bir tarih düşürdü.

¹⁰⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Bu, Allah'ın Hz. Peygamber'e vadettiği makamda bulunan bir mescidin ismidir.

¹¹⁰ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Kıyâsî'yi kadı naibi zannetme, bil ki o kadıdır, kadı da onun naibidir.

tarafındaki tersanelerin yakınında (S, 91), Nigârî'nin ilk evi ise Galata'da Tophane civarındadır ve bu ev, şairlerin ve zariflerin toplanma yeri olmuştur (AÇ, 383). Aynı şekilde Fazlî de ikinci defa defterdarlığı bıraktığında Tophane'deki bahçeli evi civarında bir cami ile mektep inşa ettirerek uzlete çekilmiş ve ömrünün geri kalanını ibadete ve marifet ehli ile sohbete sarf etmiştir (AÇ, 506; B, 148; KH, 664). Aslen Galatalı olan Seydî 'Alî Reis de buraya yerleşenler arasındadır. O, buraya bir köşk inşa ettirdiğinde pek çok şair bu hadise için tarih söylemiş, kendisi ise “*tokuz yüz kırk*” lafzını tarih olarak düşürmüştür (KH, 706). Söz konusu köşkün kapısı gece gündüz açıktır ve sofrası gelen misafirler için her daim hazırdır. Çok cömert ve ikramı bol birisi olan Seydî 'Alî Reis'in bu evi şairlerin, âriflerin ve zor duruma düşmüşlerin sürekli gidip geldiği bir mekân olmuştur. Buraya gidip gelen şairler arasında örneğin Yetîm 'Alî de vardır ve sürekli gidip geldiği bu köşkün sahibini zaman zaman yazdığı şiirlerle övmektedir (KA, 196; KH, 705).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Galata'da vazife yapmış çeşitli Osmanlı memurlarından da bahsedilmektedir. Bunlardan en çok sözü edilen kadılardır. Mesela Galata kadılarından birisi olan Nihâlî Ca'fer Çelebi bir müddet Murâd Paşa Medresesinde müderrislik yaptıktan sonra macera arayan, şaraba düşkün mizacı yüzünden müderrisliği bırakmış ve yüz elli akçe ile Galata'da kadı olmuştur. Bu esnada Mısır seferi vuku bulmuş ve Yavuz Sultan Selîm yanına âlim kimselerden musahipler istemiştir. Bunun üzerine Mihaliç kadısı Bozan ve Üsküp kadısı İshâk Çelebi ile birlikte onu sultanın yanına göndermişlerdir. Ancak sultan lakayt tavırlarından rahatsız olduğu için bunları geri vazife yerlerine yollamıştır (KA, 103; AÇ, 133-134, 389-390; B, 217; KH, 192, 874). Ca'fer Çelebi, Sehî Beye göre bu hadise sonrasında Galata'daki vazifesinden ayrılarak uzlet köşesine çekilmiş, Latîfî'ye göre ise mütekait olmuştur (L, 527; S, 108). Ayrıca Galata'daki meyhane maceraları ile meşhur olmuş olan Hâverî, Galata ile Eyüp'ün ikisinin birden kadılığını yapmıştır (KA, 131; AÇ, 633). Mevlânâ Husrev ise Fâtih Sultan Mehmed zamanında aynı şekilde İstanbul ile Galata'ya, Haslar'a ve Üsküdar'a beraberce kadı olduğu gibi aynı zamanda Ayasofya Medresesinin mütevelliliği vazifesini de yürütmüştür (AÇ, 642; B, 61; KH, 329).

Tezkirelerde kadı naiplerinden de söz edilmektedir. Misal olarak Galata'da kadılık yapmış olan Remzî Çelebi, 'İlmî mahlaslı Yahyâ'yı bu esnada keşfetmiş ve kendisine naip etmiştir (AÇ, 477; A, 78; KH, 392). Mahremî de yirmi yıl boyunca

Galata’da kadı naipliği yapmış ve geçimini bununla sağlamıştır (L, 478; KA, 206; AÇ, 334; B, 178; KH, 745). Hatta buradaki naipliği esnasında şair ve zariflerle beraber olduğu meclisler kurmuş ve söz konusu meclislerde bu kişileri uzun süre yedirip içirmiştir (KA, 206). Kıyâsî ise bir müddet Galata’da kadı naipliği yapmış ve bunun geliriyle kanaat etmiştir (KA, 195; AÇ, 585). Sonrasında Galata’da kadı olan Beyşehirli Hasan Çelebi Selânîk’e kadı olduğunda onunla beraber gitmiş ve burada onun naibi olmuştur (AÇ, 334).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde başka Osmanlı memurlarından da söz edilmektedir. Örneğin Seydî ‘Alî Reis Diyârbakır’daki tumar defterdarlığından sonra tekrar memleketi olan Galata’ya gelerek burada derya müteferrikası olmuştur (KA, 196). Meylî Galata’da azap olarak vazife yapmış (KH, 828), Merdümî ise şehzadelîği devrinde intisaplı olduğu Sultan II. Selîm tahta geçtiğinde Galata gümrüğü kâtipliğine tayin edilmiştir (KA, 268). Merdümî ve Sâ’î’nin babası olan Emîn-zâde ‘Alî Çelebi ise Galata Eminliği yapmış olan bir sipahidir (KA, 208; AÇ, 341; B, 84, 185; KH, 411, 773). Sâlikî’, halden hale giren ve yerinde sabit duramayan bir karaktere sahiptir. Dolayısıyla önce Galata azapları arasına katılmış, sonrasında ise derviş suretine girip Şeyh İbrâhim Gülşenî’nin yanına Mısır’a gitmiştir (AÇ, 406).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Galata’da vazife yaptığı söylenen bütün isimlerin alfabetik bir listesi Tablo 19’da alfabetik bir sırayla gösterilmiştir:

Tablo 19: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Galata’da vazife yaptığı söylenen bütün isimler

	Vazifesi	S	L	AÇ	KH	A	B	KA
Beyşehirli Hasan Çelebi	Kadı			s. 334				
Emîn-zâde ‘Alî Çelebi	Galata Eminliği			s. 341	s. 411, 773		s. 84, 185	s. 208
Hâce-zade	Derya müteferrikası							s. 271
Hâverî	Kadı			s. 633				s. 131
Husrev	Kadı			s. 642	s. 329		s. 61	

İznikli Bekâyî	Kadı						s. 239
Keşmîr-zâde Yahyâ (Mîrî)	Kadı						s. 197
Kıyâsî	Naip (Beyşehirli Hasan Çelebi)			s. 585			s. 195
Mahremî	Naip	s. 478	s. 334	s. 745		s. 178	s. 206
Merdümî	Gümrük kâtipliği						s. 268
Meylî	Azap						s. 828
Nihâlî Ca'fer Çelebi	Kadı	s. 108	s. 527	s. 133, 389-390	s. 192, 874	s. 217	s. 103
Pîrî Paşa	Kadı	s. 32					
Remzî Çelebi	Kadı			s. 477	s. 392	s. 78	
Sâlikî	Azap			s. 406			
Seydî 'Alî Reis	Derya müteferrikası						s. 196
Subhî	Kadı			s. 559			
Tursun-zâde Bekâyî	Kadı						s. 39
Yahyâ ('İlmî)	Naip (Remzî Çelebi)			s. 477			
Zihnî	Kadı						376

Tezkirelerde şairlerin Galata'da, Galata'ya dair ya da Galata'da bulunan kişiler hakkında yazdıkları şiirlerin de bahsi edilmektedir. Örneğin Sânî, Galata reislerinden birinin oğlu olan Haydar-zade'ye incinmiş ve onun ayağa düşmüş, erkeklerle yatıp kalkan birisi olduğunu iddia eden müstehcen bir hiciv kaleme almıştır (KA, 233). Galatalı olması hasebiyle denizle fazlasıyla içli dışlı olup bu aşinalık sayesinde gemi kaptanı ve mahir korsan olan Nigârî'nin şiire de kabiliyeti vardır. Hatta yine Galata reislerinden olan Hâce-zade namındaki yüz akçe ulufeli derya müteferrikası ile aralarında bir husumet mevcut olduğundan onu şiir yoluyla çokça hicvetmiştir (KA, 271; B, 213; KH, 864).

Galata gayrimüslimlerin yoğunlukla bulunduğu bir yer olması hasebiyle kiliseleri ile de meşhurdur. Öyle ki Molla Mansûr-ı 'Acem'in daima bulunduğu yer

meyhaneler iken mesire yeri olarak da Galata'nın kiliselerini seçmiştir (AÇ, 354). Pek tabiidir ki bu şöret şiire de yansımıştır. Misal olarak Sahn Müderrisi Pîrîpaşa-zâde Mehmed Çelebi ile Aşçı-zâde Hasan Çelebi Hıristiyanların Paskalya yortusunu kutladıkları bir esnada tebdil-i kıyafetle Galata'ya gelmişler ve bir kiliseye girmişlerdir. Bunun haberini aldığıında Galata'da naiplik yapan Mahremî şu beyti söylemiştir (KA, 206; AÇ, 334):

Galataya sanem seyrine gelmiş

Sitanbuldan bir iki dîn ulusu¹¹¹

Bunun üzerine Pîrîpaşa-zâde Mehmed Çelebi, kadıya haber vererek onu naiplikten azlettirmiştir (KA, 206; AÇ, 334). Aynı şekilde Mesîhî ve Şem'î de Galata'da bir kiliseye Hıristiyan güzellerin seyri için gitmişler, bu esnada onları bir şair görmüş ve latife olarak şu kıtayı söylemiştir (L, 306; KA, 162):

Galatada Mesîhî deyre varup

Meger Şem'î anunla bile gitmiş

İşidenler galat idüp didiler

Mesîhî kiliseye mum iletmiş¹¹²

Galata boğazında büyük bir geminin battığı ve onu battığı yerden çıkarmak için seferber olduğu esnada devrin şairlerinden birisi şöyle bir beyit kaleme almıştır:

Şol batan barçaya dakılan yoğun urganlara

Lutf-ı tab'ından efendüm kâkül-i dil-ber dimiş¹¹³

Hacı Hasanoğlu ise bu beyte şu şekilde karşılık vermiştir (S, 37; KH, 258):

Dil keştisine barça diyen Türke ne dirsın

¹¹¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** İstanbul'dan bir iki din büyüğü Galata'ya put seyri için gelmiş.

¹¹² **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Mesîhî, Galata'daki kiliseye gittiğinde meğer Şem'î de onunla birlikte buraya gelmiş. Bunu işitenler hata ederek Mesîhî kiliseye mum iletmiş dediler.

¹¹³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Şu batan kalyona takılan kalın urganlara tabiatının letafetinden efendim sevgilinin saçı demiş.

*Urganı dakup anda hemân anı asaydı*¹¹⁴

Tezkirelerde Galata'ya dair bazı anekdotlardan da bahsedilmektedir. Bunlardan Seyfi'nin sarhoş gezerken Tophane'de yüksek bir yerden düşerek hayatını kaybettiğini söyleyen birisi hariç hepsi Galata boğazına dairdir (A, 186). Mesela Galata boğazı suçluların denize atılarak idam edildiği bir yer olup burada idam edildiği aktarılan kişilerden birisi Cem Sultan'ın musahibi olan Sa'dî'dir. O, tebdil-i kıyafet ederek bazı devlet adamlarından haber almak ve Cem Sultan'ın sultan olması için tertip düzenlemek üzere İstanbul'a geldiğinde yakalanmış ve Galata boğazında denize atılarak idam edilmiştir (L, 274; S, 87; KA, 56; B, 90). Aynı şekilde Fâtih Sultan Mehmed de kendisine içki içmemesi için yemin ettirilen Melihî'nin Tahte'l-kal'a'da yakalandığını duyunca gazaba gelerek onun Galata boğazından denize atılmasını emretmiş ancak sonrasında yumuşayarak onu affetmiştir (L, 492).

Bu boğaz, İstanbul ile Galata arasındaki gidiş gelişlerin sürdürüldüğü yerdir. Tezkirelerde işret için bu boğazdan Galata'ya geçildiği anlatılmaktadır. Nitekim Hayâlî Bey, Şem'î'ye bir ziyafet çektirmek için onu Galata'ya götürmekte iken Gelibolulu 'Âlî'nin Pereme Boğazı diye adlandırdığı yere gelmişlerdir. Hayâlî Bey'in zorlamasıyla birer peremeye binmişler ve karşıya geçtikten sonra da buluşup işret meclisi kuracakları meyhaneye varmışlardır (KA, 135). Kelime oyunlarını çok seven Riyâzî ise arkadaşlarıyla birlikte işret için Galata'ya giderken hepsi beraber Pereme Boğazına gelmişler ancak diğerleri oradaki gemilerden birine doluşurken Riyâzî, "*ben deniz (bendeniz) geçmeyeceğim*" demiştir. Böylece sırf ihâm sanatıyla kurduğu bu cümleyi herkese duyurmak için Galata'ya gitmekten vazgeçmiş ve geri dönmüştür (KA, 146).

Pereme yahut Perama Boğazı, Eminönü ile Unkapanı arasındaki kıyıya denmekte olup Bizans devrinden beri Haliç'in karşı kıyısındaki Galata'ya geçişler buradan sağlanmış (Eyice, 1997, s. 266). Ayrıca Eminönü'den Galata'ya geçiş için kullanılan iskelelerin gerisinde kalan İstanbul kapısına da Perama Kapısı denmekte ve bu muhit çok işlek bir ticaret merkezi işlevini görmektedir (Eyice vd., t.y., s. 125). Eminönü İstanbul iskeleleri arasında en eski olanıdır ve buradan Galata'ya, Üsküdar'a ve diğer iskelelere pereme denilen kayıklarla geçiş yapılmaktadır (Mazak, 1998, s. 64).

¹¹⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Gönül gemisine kalyon diyen Türk'e ne desen boş, onu gemiyi çeken urganı boynuna takıp hemen orada asmak gerek.

Peremeler genelde iki ancak bazen de dört, hatta altı kürekli kayıklar olup bunların burnu kalkık ve yassıdır. Bu kayıkların yapılış amacı varılmak istenen yere en hızlı şekilde ve en kısa sürede varmaktır. Bu sebeple söz konusu kayıklar aslî şekillerinden uzaklaştırılarak yelkenli ya da ince ve uzun şekilde de imal edilebilmektedirler. Bu da bazen bunların Boğaziçi'nin akıntı ve dalgalarına dayanamayıp batmalarına sebep olmuştur (Mazak, 1998, s. 30). Nitekim bu zahmet, Kınalı-zâde'nin naklettiği bir anekdotta da vurgulanmaktadır. Buna göre Şânî mahlaslı Ahmed, veziriazam 'Alî Paşa'ya dibacesinde yeryüzünü hiç kimseye yer bırakmayacak şekilde yazdığı eserlerle doldurabileceğine dair birkaç söz söylediği bir eser sunmuştur. Bunun üzerine Paşa, onun âlemi yazdığı eserlerle doldurmaktansa İstanbul ve Galata boğazlarını toprakla doldurmasının daha evla olduğunu, böylece ahaliyi gemi ve kayık kullanma zahmetinden kurtarabileceğini söylemiştir (KH, 465).

Tezkirelerde Galatalı olduğu ya da burada yetiştiği söylenen kimseler de vardır. Örneğin diğer tezkireler Seydî 'Alî Reis'in Galatalı olduğunu söylerken 'Âşık Çelebi ise onun yalnızca burada yetiştiğini ifade etmektedir (A, 255; AÇ, 294; B, 162; KA, 196; KH, 705; L, 433). Ayrıca Kudsî (L, 428; KA, 192), Nigârî (AÇ, 382; A, 286; B, 213; KH, 864), Sabrî (KH, 505), Sıyâmî (A, 206) ve Zihnî (A, 160), Galatalıdır. Mahremî de buralı olup buraya bağlı Tatavla köyünde doğmuştur (AÇ, 334; B, 178; KH, 745; L, 478). 'İlmî ise Galata'da sur dışında oturan Memi Çelebi denen yaşlı bir adamın oğludur (AÇ, 477).

Buralı olan, burada doğan ya da yetişen kimselerin haricinde buraya defnedilenler de mevcuttur. Örneğin Şevkî, İstanbul Dârü'ş-şifâ'sında vefat etmiş ve Galata taraflarına defnedilmiştir (S, 101). İstanbul'da mülâzım iken ikamet ettiği odada gece uyuduğu esnada katledilen ve sahip olduğu her şey çalınan Hıfzî'nin naaşı da Galata'da metfundur (S, 137). Şehzade Cihangir'in kabri ise Tophane'dedir (A, 49).

2.8.6.4. Üsküdar

Üsküdar, "*Bülbül, Çavuş ve Balaban derelerinin eski limanın bulunduğu yere getirdiği alüvyonlarla meydana gelen düzlükten başlayarak kuzeydoğuda Sultantepe, güneyde Ayazma mahallesi ve Doğancılar, güneydoğuda Toptaşı yamaçlarına kadar uzanır*". 1329 yılında ve Orhan Gâzî devrinde burada başlayan Osmanlı hâkimiyeti,

Fetret Devrinde kısa süreli olarak kesintiye uğrasa da 1424 senesinden itibaren sürekli şekilde devam etmiştir (Bostan, 2012, s. 364-365). Üsküdar, Anadolu'dan İstanbul'a bir geçiş noktasıdır. Bu sebeple Şehzade Ahmed, babasının kendisini veliaht tayin etmesi ve tahttan feragat edip onu kendisine bırakmak istemesi üzerine Üsküdar'da Maltepe'ye gelerek burada bir müddet tahtın kendisine teslim edilmesini beklemiştir (KH, 130).

Burası İstanbul'a yakın diğer semtler gibi bir teferrüç ve tenezzüh mekânı olup Me'âlî gibi pek çok kişi burada ikamet etmiştir (G, 92). Ayrıca Rüstem Paşa azlinden sonra tekrar sadrazam olana kadar Üsküdar'da mukim olmuştur (AÇ, 414). 'Aşkî ya da 'İşkî, bir tekaüt vazifesi aldıktan sonra Üsküdar'da bir bahçe edinmiştir. O, ömrünün bir kısmını burada geçirmiş ve bahçesi zariflerin, ulemanın, şuaranın ve güzellerin toplanma, sohbet ve işret etme mekânı oluvermiştir (AÇ, 473; KA, 173). Fâtiş Sultan Mehmed devrinde veziriazam olan Mehmed Paşa'nın ise Üsküdar'da inşa ettirdiği bir imaret mevcuttur (KA, 220; AÇ, 232). Diğer taraftan Kınalı-zâde, Üsküdarlı Hâşimî'nin kadı olduktan sonra memleketi olan Üsküdar kasabasında tavattun ettiğini ve buradan evlendiğini ifade etmekte, nerenin kadısı olduğuna ise değinmemektedir. Ancak Üsküdar'da oturduğuna bakılacak olursa onun ya bizzat Üsküdar'da ya da Üsküdar'a yakın bir mahalde kadılık yaptığı söylenebilir (KH, 913).

Tezkirelerde burada kadılık yaptığı söylenen başka kimseler de mevcuttur. Mesela Mîrî mahlaslı Keşmîr-zâde Yahyâ (B, 197) ve Zihnî (KH, 376), Üsküdar'da kadılık yapmıştır. Mevlânâ Husrev ise İstanbul ile Galata'ya, Haslar'a ve Üsküdar'a beraberce kadı olmuştur (AÇ, 642). Bundan başka tezkirelerde 'Aşkî'nin Üsküdarlı olduğundan (L, 371; S, 181), Kâdirî'nin Anadolu'da kadı iken bazı işlerini halletmek için Üsküdar'a geldiğinde burada öldüğünden (AÇ, 572; KH, 691) ve Makâlî'nin ise hicrî 992 senesinde (M. 1584/1585) burada iken hayatını kaybettiğinden söz edilmektedir (KH, 798). Son olarak Üsküdar'ın ismi Tulû'î'nin "*Kızılbaş Safevîler Üsküdar'a, kâfir Avrupalılar Çekmece'ye gelse iyi hadise olurdu*" şeklindeki "*garip sözleri*" içerisinde geçmektedir (AÇ, 278).

2.8.6.5. Yenihisâr (Anadoluhisarı)

Yenihisâr yahut Yenicehisâr, İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasında, XIV. yüzyılda inşa edilmiş olan Anadoluhisarı'nın diğer ismidir (Eyice, 1991, s. 147). Kınalı-

zâde'ye göre İstanbul ahali ile büyüklerinin tenezzüh, sohbet ve işret için geldikleri ve Osmanlı memleketinde şöhret kazanmış bir yer olan Yenihisâr, İstanbul yakınlarında ve deniz kenarında bulunmaktadır (KH, 35, 564). Burada bulunan kalenin burç ve surları gökler kadar yüksektir ve söz konusu kale son derece sağlam ve metindir. Bütün bu hususiyetleri sebebiyle bu kaleyi övmek için kâğıt ve kaleme gerek yoktur (KH, 567).

Yenihisâr yahut Anadoluhisarı, zaman zaman bazı kişileri hapsedmek için kullanılmıştır. Örneğin Gubârî, Şehzade Bâyezîd'in isyanının bastırılmasından sonra bir müddet için 'Âşık Çelebi'ye göre Yenihisâr'da, Kınalı-zâde'ye göre ise Yenicehisâr'da hapsedilmiş ancak bilahare padişahın affına mazhar olarak hapisten kurtulmuştur (AÇ, 680; KH, 630).

Buralı olan şairler de vardır. Bunlardan birisi 'İşkî ya da 'Aşkî'dir. O, hayatının ilerleyen dönemlerinde Üsküdar taraflarında edindiği bahçesinden ayrılmış ve memleketi olan Yenihisâr'a geçerek orada uzlet halinde yaşamaya devam etmiştir (AÇ, 473). Onun yanı sıra Hızrî (A, 150; KH, 335), 'İşkî (AÇ, 472; B, 127; KA, 173; KH, 567) ve 'İşretî de (A, 219; AÇ, 469; B, 126; KA, 257; KH, 564; L, 369) buralıdır. Öte yandan Sehî Bey, 'İşretî'nin İstanbul yakınlarındaki Boğaz Hisarından olduğunu ifade etmektedir (S, 173). 'Âşık Çelebi ise Hızrî'nin Yenihisarlı bir demircinin oğlu olduğu bilgisini vermektedir (AÇ, 646),

2.8.7. Karaman (Konya)

Karaman, merkezi Konya olan bir eyalettir (Sezen, 2017, s. 479). XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Karaman vilayetinden bilhassa bazı şehzadelerin valilik yaptığı Konya münasebetiyle bahsedilmekte ve zaman zaman Konya yerine yalnızca Karaman ismi anılmaktadır. Mesela Cem Sultan, babası Fatih Sultan Mehmed öldükten sonra hâlihazırda valilik yaptığı Karaman vilayetinden Bursa'ya gelerek bir müddet sultanlık iddia etmiş ancak yaşanan taht savaşından mağlup ayrılınca kaçarak Hicâz'â gitmiştir. Dönüşte ise tekrar Karaman'a gelerek saltanat davası etmiştir (S, 17-18). II. Bâyezîd oğlu Şehzade 'Abdullah da Karaman'a vali olarak tayin edilmiş ve hatta Necâtî de onunla birlikte, divan kâtibi olarak bu vilayete gelmiş ve o vefat edene kadar onun hizmetinde bulunmuştur (L, 507; KA, 84; B, 204; KH, 843). Şehzade 'Abdullah'ın buradaki vazifesi esnasında yanında vazife yapmış olan ve tezkirelerde adı geçen başka

kişiler de vardır. Misal olarak Karamanlı Figânî pek çok tezkire yazarına göre Şehzade ‘Abdullah’ın kâtipliğini ve şairliğini yapmıştır. Ne var ki bu şehzadenin kim olduğu konusunda Latîfi’den kaynaklı bir karışıklık mevcuttur. O, bu şehzadenin Fâtih Sultan Mehmed’in oğlu olduğunu söylerken Gelibolulu ‘Âlî şehzadenin yalnızca ismini zikretmekte, Kınalı-zâde ve Beyânî ise onun Sultan II. Bâyezîd’in oğlu olduğunu söylemektedir (L, 417; KA, 81; B, 151; B, 151; KH, 674).

Kayıtlara göre Fâtih Sultan Mehmed’in ‘Abdullah adında bir oğlu yoktur. Valilik yapan ve etrafında bir şairler muhiti oluşan tek ‘Abdullah adlı şehzade Sultan II. Bâyezîd’in oğludur. Latîfi bu yanlışlığı Şehzade Abdullah’ın daha Fâtih’in sağlığında sancak beyi olarak tayin edilmesi dolayısıyla yapmış olabilir. Figânî’nin Manisa’da mı yoksa Karaman’da mı Şehzade ‘Abdullah’ın yanında olduğu meselesi de belirsizdir. Şehzade ‘Abdullah, Manisa’da on dört yıl, Konya’da yani Karaman vilayetinde ise dört yıl civarı valilik yapmıştır (Uluçay, 1959, s. 109). Bu sebeple Figânî’nin Manisa’da şehzadenin yanında bulunmuş olmasının da kuvetli bir ihtimal olduğu düşünülebilir. Ancak hem Figânî’nin Karamanlı olması hem de şehzadenin hatırı sayılır bir edebî muhiti Karaman’da oluşturmuş olması sebebiyle Figânî’nin Karaman’da iken Şehzade ‘Abdullah’ın yanında bulunduğu söylenebilir.

Latîfi, ayrıca Şehzade ‘Abdullah’ın Karaman’daki valiliği esnasında onun yanında bulunan ve ona kasideler sunan Karamanlı bir Niyâzî’den de bahsetmektedir (L, 540). Gelibolulu Âlî ise eserindeki Niyâzî maddesinde Bursalı, Karamanlı ve Sirozlu üç adet Niyâzî mahlaslı şairin var olduğuna dair bilginin mevcudiyetine ve kendisinin ise başka bir Niyâzî divanının dibacesinde şu şekilde bir beyit gördüğüne değinmektedir (KA, 88):

Benüm İlyâs Niyâzî Gelibolu vatanum,

‘Ayn-ı bahr iki gözüm keşti-i cândur bedenüm¹¹⁵

Akabinde Karamanlı bir Niyâzî’nin var olmadığını, Gelibolulu olan Niyâzî’nin Şehzade Abdullah ile birlikte Karaman’a gitmesinin böyle bir kişinin var olduğuna dair yanlış anlaşılmayı doğurduğunu belirtmektedir (KA, 88).

¹¹⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ben, memleketi Gelibolu olan İlyâs Niyâzî’yim. İki gözüm bir denize, bedenim ise can gemisine benzemektedir.

Bu vilayette valilik yaptığı söylenen bir diğer kişi Sultan II. Selim'dir. Hatta Sun'î Çelebi şehzadenin Konya sancağına çıkması üzerine şu tarihi söylemiştir (AÇ, 570; KH, 516):

Livâ-yı 'adl-i şeh-zâde virüp nûr

*Karaman illerini itdi aydın*¹¹⁶

Âşık Çelebi ise şehzadenin tahta çıkışını “gökleri nurlandıran ve hükümeti dilediğine veren Allah, şehzade Selim'in devletinin mumunu yaktığında valilik yaptığı diğer memleketlerin yanı sıra Karaman ili de aydın oldu” diyerek tasvir etmektedir (AÇ, 374). Ayrıca Karaman vilayetine şehzadelerin haricinde de valiler tayin edilmiştir. Misal olarak 'Ahdî, tezkiresinde Pîrî Paşa'nın Karaman vilayetinde beylerbeyi olarak vazife yaptığından söz etmektedir (A, 50).

Tezkirelerde bu vilayetten yahut bu vilayete bağlı sancak ve kazalardan olan, buralarda doğan ya da görev yapan kimselerden de söz edilmektedir. Mesela Derviş Çelebi (AÇ, 693), Gubârî (L, 385), Kemal Ümmî (KA, 45; L, 453) ve Şânî (KA, 250; KH, 461), Karaman'a bağlı Larende'dendir. Vücûdî, buralıdır ve burada doğmuştur (AÇ, 893; B, 225). Gelibolulu 'Âlî'ye göre Bursalı olan Niyâzî'nin bazıları Karamanlı olduğunu iddia etmektedir (KA, 31). Ayrıca Latîfi, Fahhârî'nin Karaman'a yakın bir karyeden olduğunu söylemekte (L, 399), Haydar'ın memleketi olan Seferîhisâr'ı ise Karaman'a yakın bir sahil şeklinde tavsif etmektedir (L, 204). 'İlmî ise buraya ilim tahsili için gelmiş ve burada uzun müddet ikamet etmiştir (A, 232).

Hâtîfi (A, 301; AÇ, 231; B, 230; KH, 910), Mehmed Muhyî Çelebi (A, 267; KA, 267; KH, 764), ve Visâlî (B, 227), Niğdelidir. Niğde, Karaman vilayetine bağlı bir sancaktır ve bu sancağın merkezi de yine Niğde kazasıdır (Özkılınç vd., 2013a, s. 14). Nitekim Kınalı-zâde de bu kasabanın Karaman'a bağlı olduğu bilgisini vermektedir (KH, 764). Ayrıca Şemsî, Karaman vilayetindeki Ereğli kasabasına bağlı Zanîne karyesinden (A, 194), 'İlmî ise yine bu vilayetteki Ermenek kasabasındandır (A, 232). Kırşehir de Karaman'a bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 462). Yûnus Emre burada medfundur (AÇ, 293), Âşık Paşa ise Kırşehir'e 'Acem sınırına yakın bir yerden gelerek yerleşmiştir (L, 79).

¹¹⁶ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Şehzadenin adaletinin bayrağı nuruyla Karaman illerini aydınlattı.

Kirâmî, Kınalı-zâde'ye göre Hamâ'dan sonra Karaman vilayetine tabi Beyşehir sancağında kadılık yapıp hicrî 982 senesinde de (M. 1574/1575) yine burada vefat etmiştir (KH, 713). Beyânî ise Kirâmî'nin Yenişehir'de kadılık yaptığını söylemektedir (B, 165). Yenişehir de Beyşehir sancağına bağlı bir kazadır (Coşkun vd., 2020, s. 263; Sezen, 2017, s. 116). Ayrıca Zârî'nin babası, Seydişehir'de kadılık yapmış, buradan evlenmiş ve Zârî de burada dünyaya gelmiştir (A, 173). Seydişehir de yine Beyşehir sancağına bağlı bir kazadır (Sezen, 2017, s. 680).

2.8.7.1. Aksaray

Aksaray, Karaman vilayetine bağlı bir sancaktır ve merkezi yine Aksaray şehridir (Sezen, 2017, s. 24). Kınalı-zâde'ye göre bu şehrin itibar ve iştihar sarayının yapısı, taşıdığı isim ile birlikte feleklere kadar uzanmıştır ve dolayısıyla burası övgülere layık bir şehirdir (KH, 866). Nurî, buralıdır (KH, 866; B, 214). Ayrıca bu şehirden bir latife olarak lakabına göre kişilere mansıp dağıtan Basirî'nin Aksaray'ı Süpürge Şüca'a'ya vermesi dolayısıyla bahsedilmektedir (AÇ, 181; B, 38).

Ereğli, Aksaray'ın kazalarından birisidir (Sezen, 2017, s. 251). 'Îzârî (A, 230) ve Tûrâbî (A, 125; KH, 252) buralıdırlar. Ayrıca Tûrâbî burada yetişmiş (A, 125; KH, 252), Nişânî ise burada doğmuştur (AÇ, 374). Diğer taraftan Kânûnî Sultan Süleymân, Doğu seferine çıktığında Ereğli'de kendisini görmeye gelen Şehzade Mustafâ'yı katlettirmiştir (KH, 157).

2.8.7.2. Akşehir

Akşehir, Karaman vilayetine bağlı bir sancaktır ve merkezi yine Akşehir şehridir (Sezen, 2017, s. 25). Bu şehir, tezkirecilere göre kırı, dağı, bahçeleri ve yaylağı ile Cennet'e benzeyen ve Karaman vilayetinin göz bebeği olan mamur bir şehirdir (AÇ, 692; KH, 627). Ezherî (KH, 184; AÇ, 128; KA, 35), Fevrî (G, 94), Gubârî (A, 236; B, 137; KH, 627), 'Arab-zâde'nin mülâzımı olan Makâlî (KA, 269), kör Makâlî (KA, 269) ve Sübûtî (S, 178), buralıdırlar yahut burada doğmuşlardır. Ayrıca Tûrâbî, memleketi Ereğli olmasına rağmen Akşehir'de ikamet etmeyi tercih etmiştir (A, 125). Deli Birâder lakaplı Gazâlî ise Akşehir'de müderrislik yapmış, bu vazifede iken buranın güzelliği

karşısında kendisinde bulunan deliliğe benzer coşku hali artmış ve beyitlerinden ikisi şu şekilde olan bir şiir kaleme almıştır (AÇ, 692-693):

Hazânu vakti idi Akşehirün

İnen zîbâlığı vaktiydi dehrün

Kılup ol vâdî-i hayretde seyrân

Olup sun'-ı Hudâ fikriyle hayrân¹¹⁷

2.8.7.3. Kayseri

Kayseri, Karaman vilayetine bağlı bir sancaktır ve Kayseri şehri, bu sancağın merkezidir (Sezen, 2017, s. 442). Bu şehrin ismi, çeşitli sebeplerle seyahat edenlerin yahut sefere çıkmış padişahların konakladıkları bir durak olması sebebiyle şu'arâ tezkirelerinde zikredilmektedir. Örneğin Şah İsmâ'îl tarafından Anadolu'ya elçi olarak gönderilen Garîbî, Kayseri'de yakalanıp hapsedilmiş ve bir müddet burada kalmıştır. Sonrasında ise sefere çıkarak Kayseri havalisine gelen Yavuz Sultan Selîm'e bir kaside göndererek affını istemiştir. Sultan bu kasideden onun kim olduğunu bilip yanına getirtmiş, tavırlarını ve ahvalini beğenmiş, mevki makam sahibi olma ümidi vererek onu Gelibolu'ya göndermiş ve yoluna devam etmiştir (AÇ, 688). Ayrıca hem Şeyh Bahâüddîn-zâde, Hâtîfî ile beraber hacca gitmelerini müteakip geri dönerken, hem de Hâtîfî, kısa zaman sonra Âzerbaycân'ın fethi için çıkılan Van seferine katıldıktan sonra ordu Kayseri'ye geldiğinde, burada vefat etmiştir (AÇ, 229-230; KH, 909).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Kayserili olan yahut burada çeşitli vesilelerle ikamet etmiş olan kimselerin bahsi de edilmektedir. Misal olarak Dâvûd-ı Kayserî (KH, 393), Dânişî (KA, 137; A, 154), Fûrûğî (A, 247), La'î (263) ve Meylî (B, 201; A, 279) aslen Kayserilidirler. Temennâyî'nin memleketi Kayseri yakınlarında olup yine bu civarda ikamet etmektedir (KA, 71; L, 160). Ayrıca Hasan Halife ve Cedîdî mahlaslı İslâm oğlu Süleymân Bey'in kendisi ile birlikte bütün boyu ve ocağı Kayseri'de ikamet etmektedirler (G, 92, 95). Hatta Garîbî'ye göre Rûm vilayetinde Safevî taraftarı olan Kızılbâşlar umumî olarak Kayseri civarında ikamet eden bu oymaktan çıktığı için

¹¹⁷ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Akşehir'de sonbahar vaktiydi ve mevsimin de son derece güzel bir zamanıydı. Ben o esnada bu hayret vadisinde gezip Allah'ın sanatını tefekkür ederek hayran kalıyordum.

Osmanlı Devleti bunlar üzerinde çok büyük bir baskı kurmuş ve Garîbî'nin deyişyle “*ocaklarını külsüz koymışlardır*” (G, 92).

Gelibolulu ‘Âlî, Kayseri’de kadılık vazifesi münasebetiyle bulunmuştur. Hatta tezkiresinde buradaki vazifesi esnasında sohbet ettiği bazı Dulkadirli beylerinden Şükri hakkında duyduklarını aktarmaktadır (KA, 161). Kayserili Meylî ise Şirvân’dan döndükten sonra burada bir müddet müftülük makamıyla birlikte müderrislik vazifesini yürütmüş, bunu müteakiben de medresesini dâhil hükmüne koyup mevleviyet ile Kayseri’ye kadı olmuştur (B, 201).

2.8.7.4. Konya

Konya, Karaman vilayetinin merkez sancağı ve şehridir (Sezen, 2017, s. 479). Bu şehrin ismi XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde bilhassa buranın evvela Karamanoğulları Beyliğinin merkezlerinden birisi, sonrasında da bir şehzade sancağı olması münasebetiyle geçmektedir. Pek çok şair burada beylerden ve şehzadelere himaye görmüştür. Mesela Fahhârî, Karamanoğullarından Mîr Ahmed Bey devrinde onun himayesinde bulunmuş, ona kasideler sunarak iltifat görmüş ve hatta divanını onun namına tertip etmiştir. Bununla beraber Gelibolulu ‘Âlî onun Karamanoğlu beylerinin yanı sıra zaman zaman Osmanlı padişahlarına da kaside sunduğunu ve karşılığında caize aldığını ifade etmektedir (L, 42; KA, 42). Mîr Ahmed, her ne kadar sarayı çevresinde bir edebî muhit teşkil edip etmediği hakkında bir bilgi bulunmasa da 1464 yılı civarında, yani Fâtih Sultan Mehmed devrinde Karamanoğullarının Konya kolunda beylik yapan Pîr Ahmed olmalıdır (Uzunçarşılı, 1969, s. 30-31).

Buranın Osmanlı Devleti’nin eline geçmesinden sonra burada görev yapmış ilk ve de en meşhur sancak beyi Cem Sultan’dır. Cem Sultan şehzadeliği esnasında Konya’da valilik yapmıştır (AÇ, 213). Burada etrafında “*Cem Şairleri*” denen ve diğer edebî muhitler arasında istisnâ bir yer teşkil eden bir edebî muhit teşekkül etmiştir (Horata, 2000, s. 92). Bu muhitin mensuplarından birisi olan Şâhidî, burada onun sır kâtipliğini yapmış ve hem ayan arasında hem de Cem Sultan’ın divanında onun seçkinliği herkesçe dile getirilmiştir. Sade sanatlı ve tevriyeden azade beyitler ile bu dergâhın iftihar vesilesi olmuştur (KA, 75; L, 289;). Kandî de Cem Sultanın maiyetinde bulunan “*Cem Şairleri*”ndendir ve burada bulunduğu esnada Cem Sultan’a ve yine Cem

şairlerinden olan Sa'dî'ye nazireler yazmakla meşgul olmuştur (L, 430; KA, 82). Bu ikisinin dışında Haydâr, burada şehzadenin defterdarlığını yapmış, aynı zamanda onun dostu ve hemderdi olmuş, Sa'dî Çelebi ise şehzadenin nişancılığı vazifesinde bulunmuş ve onun en yakın musahiplerinden olmuştur (KA, 53, 56; B, 90).

Burada Kânûnî Sultan Süleymân'ın oğullarından olan Şehzade Bâyezîd de vazife yapmıştır. Her ne kadar burada onun yanında bulunmuş olan şairlerden doğrudan söz edilmemiş olsa da tezkirelere göre Kıyâsî uzun müddet Şehzade Bâyezîd'in hizmetinde bulunmuş, hatta şehzade ona mülâzım olması için referans bile olmuştur. Bu hizmeti Emîr Gîsû'nun vefatı ile ondan mülâzım olmasından önceki bir tarihte vuku bulmuştur (KA, 195; AÇ, 585). Emîr Gîsû'nun 1556 yılında vefat ettiği dikkate alınacak olursa Kıyâsî'nin Şehzade Bâyezîd'e Kütahya'nın yanı sıra 1546 yılında tayin edildiği Konya'da hizmet etmiş olması da mümkündür (Akbar, 1996, s. 1110; Turan, 1992, s. 230). Diğer taraftan Şehzade Bâyezîd'in Şehzade Selîm ile olan taht savaşı da Konya'da gerçekleşmiştir. O, Sultan II. Selîm ile Konya'nın Meram ovasında karşı karşıya gelmiş ve ikisi burada çetin bir savaşa tutuşmuşlardır (KH, 148). Latîfi'ye göre Şehzade Bâyezîd, kendi himayesindeki Gubârî'yi ve ailesini de Konya'daki bu savaşa beraberinde götürmüş ve hatta Gubârî, savaştan sonra ailesiyle birlikte burada ikamet etmiştir (L, 385). Bu taht savaşı Osmanlı tarihinde mühim bir yere sahip olup bu hadise hem müstakil eserlerde hem de umumî tarihlerde işlenmiştir. Misal olarak *Nâdirü'l-muhârib*, Gelibolulu 'Âlî tarafından yazılmış olan ve Konya'daki şehzadeler savaşını Sultan II. Selîm'in tahta çıkışına kadar anlatan bir eserdir (KH, 532). Ayrıca Mahfi'nin Kânûnî Sultan Süleymân adına kaleme aldığı *Şâh-nâme*'de şu beyitle Şehzade Bâyezîd'in Konya'da vuku bulan şehzadeler savaşına gidişi anlatılmaktadır (A, 279):

Zi gerd-i sipeh şod cihân nâ bedîd

'İnan sürdi Konya'ya Hân Bâyezîd¹¹⁸

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Şehzade Bâyezîd'den sonra Konya'da valilik yapmış olan Şehzade Selîm'in himayesinde olan şairlerden geniş bir biçimde bahsedilmektedir. Örneğin Celâlî mahlaslı Celâl Çelebi, Şehzade Selîm'in lalası olarak tayin edilen Ca'fer Bey'in yanında kâtip olarak şehzadenin vali olduğu şehre gelmiş,

¹¹⁸ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Süvarilerin atlarının ayaklarından kalkan toz yüzünden cihan görünmez oldu ve Şehzade Bâyezîd atını Konya'ya doğru sürdü.

sonrasında Őhzadenin has meclislerine de girme fırsatı bulmuştur. Hatta Konya'daki Őhzadeler savaşını takiben kendisine verilen Anadolu tımar defterdarlığı vazifesini yurutmüŐ ancak sonrasında zeamet alıp yine Őhzadenin yanına dönmüştür. Őhzade Selim ile öyle samimidir ki onun sohbetlerinden ve meclislerinden gece gündüz ayrılmaz, avda ve evde her daim onun mahremi olur. Hatta ne zaman istese onun yanına girebilir, zamansızca Őhzadenin huzuruna çıkabilir (KA, 234; AÇ, 205; A, 58; B, 47; B, 47; KH, 266).

Celâl Çelebi'nin ona ilk nerede intisap ettiğine ise tezkireciler değinmemiştir. Yalnızca 'ÂŞık Çelebi onun tezkireye alınmasını istediği Şiirlerini Kütahya'dan gönderdiğini söyleyerek bir ipucu vermektedir (AÇ, 206). Her ne kadar ilgili maddenin yazıldığı esnada Sultan II. Selim'in tahtta olduğu belirtiliyorsa da Şiirlerin 'ÂŞık Çelebi'ye sultan Őhzade iken ulaşmış olması ihtimal dâhilindedir. Zira Sultan II. Selim, İstanbul'a, tahta geçmek üzere gelirken yanında musahibi olan Celâl Çelebi de vardır ve sultan tahta geçtikten sonra onun musahipliği de devam etmiştir (Emecen, 2009, s. 416-417). Dolayısıyla Sultan II. Selim tahta geçtikten sonra Celâl Çelebi'nin Kütahya'da ikamet ediyor olması imkânsızdır. Diğer taraftan 'Ahdî'nin naklettiğine göre 'Arab memleketlerini gezdikten sonra Anadolu'ya dönen Celâl Çelebi, o esnada Kânûnî'nin her biri hayatta olan Őhzadelerinden Mustafâ, Mehmed, Selim, Bâyezid ve Cihângir'den hangisine intisap etmesi gerektiğine karar verememiŐtir. Sonrasında istihareye yatmış ve rüyasında kendisine yaşlı bir adamın "*İŞlerin hayırlısı orta olanıdır*" hadisini ders olarak verdiğini görmüştür. Bunun üzerine kardeŐlerden ortancası olan Őhzade Selim'e gelmiş ve bu hadiseyi anlattığı bir Şiiri sunarak ona intisap etmiştir (A, 57-58). Her ne kadar diğer tezkireciler Őhzade Selim'e intisap konusunda daha farklı bir hikâye anlatıyor olsa da sunulan Şiir ve bu Şiirin diğer Őhzadeler hayattayken kaleme alındığı *Meşâ 'irü 'Ő-Şu 'arâ*'da da doğrulanmaktadır (AÇ, 208). Dolayısıyla Celâl Çelebi, Őhzade Mehmed'in öldüğü 1543 senesinden önceki bir tarihte Őhzade Selim'e intisap etmiştir (Emecen, 2009, s. 415). Ayrıca Celâl Çelebi'nin Konya'da vuku bulan Őhzade Selim ve Őhzade Bâyezid savaşından önceki yaklaşık yirmi sene boyunca hep Őhzade Selim'in yanında olduğu bilgisi de bu çıkarımı teyit etmektedir (KA, 234). En nihayetinde Celâl Bey'in Őhzade Selim'e Konya sancağına tayin edildiği 1542 yılında intisap ettiği, ayrıca Manisa ve Kütahya'da vali olduğu esnada da onun yanında olduğu söylenebilir.

Gelibolulu ‘Âlî, Hâtemî’nin uzun süre Mısır, Haleb ve Şâm gibi memleketleri dolaştıktan sonra hicrî 977 senesinde (M. 1569-1570) Şehzade Selîm’in yanına gelerek onun musahiplerinden olan Celâl Bey ile Turak Çelebi’ye intisap ettiğini söylemektedir (KA, 240). Oysa bu tarihlerde Şehzade Selîm tahta geçmiştir ve Turak Çelebi hayatta değildir. Dolayısıyla buradaki ifade “*seb‘a ve seb‘în (77)*” değil “*seb‘a ve sittîn (67)*” olmalıdır. Zira “*seb‘în (سبعين)*” ile “*sittîn (ستين)*” sayılarının yazılışı, diğer bütün sayıların yazılışından daha çok birbirine benzemektedir. Ayrıca sonraki cümlelerde de onun intisabından sonra Turak Çelebi’nin defterdarlığa terfi edildiğine değinilmektedir ki bu hadise de yine Gelibolulu ‘Âlî’ye göre hicrî 970’li senelerde (M. 1562/1563 ve sonrası) vuku bulmuştur (KA, 268). Bu tarihlerde de Şehzade Selîm Konya’da valilik yapmaktadır (Emecen, 2009, s. 416). Hâsılı, Hâtemî ona Konya’da iken intisap etmiştir.

Gelibolulu ‘Âlî, hicrî 965 senesinde (M. 1557/1558) tamamladığı *Mihr ü Mâh* adlı manzum eserini, Konya ovasında şehzade Bâyezîd ile şehzade Selîm arasında vuku bulan savaştan bir sene sonra, Konya’da valilik yapmakta olan Şehzade Selîm’in yanına gelerek ona sunmuştur. Selîm ona çok riayetler göstermiş, mülâzım payesi vermiş ve ilim yolunun çilesinden kurtulması için kâtipliğine tayin edip ulufe bağlatmıştır (KA, 228). Bu savaş, 1559 senesinde gerçekleşmiştir ve 1560 senesinde Şehzade Selîm, Konya’da validir (Emecen, 2009, s. 415-416). Vusûlî de şehzadenin buradaki valiliği esnasında onun himayesine girmiş ve hatta yardımları sayesinde Konya’da kadılık dahi yapmıştır (AÇ, 246). Akşemseddîn-zâde Şemseddîn Çelebi ise Şehzade Selîm’in hocalığını yapmıştır. Onun eşi olan Hubbî mahlaslı ‘Â’işe Hâtun da kocası hayatta iken şehzade ile tanışıklığı olduğu gibi kocası öldükten sonra da bizzat şehzadenin hareminded kalmaya başlamış, onun nedimesi ve musahibesi olmuştur. Şehzade tahta geçtikten sonra da onun yanında kalmaya devam etmiş ve padişah üzerinde olan tesirini son derece arttırmıştır (KA, 238; AÇ, 494; KH, 287). Şemseddîn Çelebi, şehzade Manisa’da iken ona hâce olarak tayin edilmiş, 1552 yılında ise Manisa’da iken vefat etmiştir (Akbayar, 1996c, s. 985; Donuk, 2017a, s. 539). Bu bilgiler dikkate alınacak olursa Hubbî Hâtun’un Manisa, Konya ve Kütahya’da şehzade ile beraber olduğu söylenebilir.

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Konyalı olan, burada yetişen yahut buraya yerleşen kimselerden de bahsedilmektedir. Mesela Nizâmî, Konya’da yaşayan Kadî Ebu’l-leys’in oğludur. Ailesi onu ilk doğduğu zaman Mevlânâ’nın türbesine ve buradaki dergâha götürmüş, o andan itibaren de Nizâmî’nin Mevlevîlerle ve buradaki dergâhla

ilişkisi kesilmemiştir (G, 69-70). O, sonrasında yıllarca ‘Acem’de ilim tahsilinde de bulunmuş, akabinde memleketi ve ülfet ettiği meskeni olan Konya’ya dönerek hayatının geri kalanını burada geçirmiştir (S, 83). Öldükten sonra da Mevlânâ’nın türbesi yakınlarına defnedilmiştir (G, 70). Ayrıca Meşâmî, Konya’da yetişmiştir (KH, 783). Sadre’-d-dîn Konevî, aslen Malatyalı olmakla beraber sonradan Konya’ya yerleşmiş ve “*Konevî*” olarak meşhur olmuştur (L, 78). Günâhî, yıllarca sürekli seyahat etmiş ve bazen Konya’da bazen de Tırhala’da ikamet etmiştir (AÇ, 307). Yetim ise buraya Van seferi esnasında ve orduyla birlikte gelmiş ancak ailesine duyduğu hasret dolayısıyla padişahın yeni inşa edilen camisinin inşaatında çalışanlar arasına girmek için İstanbul’a geri dönmüştür. Ne var ki hem maksadına ulaşamamış hem de seferden ayrıldığı için ulufesi kesilmiştir (AÇ, 283; B, 237; KH, 927).

2.8.8. Kıbrıs

Kıbrıs, 1571’deki fethinden sonra kırk yıla yakın müstakil bir vilayet olarak teşkilatlandırılmış, sonrasında sancağa dönüştürülmüş ve XVII. ilâ XVIII. yüzyıllar boyunca sırasıyla Cezâyir-i Bahr-i Sefid ve Adana vilayetlerine bağlanmıştır (Sezen, 2017, s. 457). Bu ada, suyunun ve havasının letafeti ve Mısır gibi mahsulatının ve akar nehirlerinin bolluğu ile meşhurdur. Bu adada bulunan Lefkoşa ve Magosa kaleleri sağlam birer sığınaktır, gökler gibi yüksektedirler ve ele geçirilmeleri imkânsızdır. Öyle ki saba rüzgârı bile bunların eteklerine erişememektedir (KH, 151). Bu adanın II. Selîm döneminden evvel bir kısmı fethedilmiş ancak geri kalan kısmı ele geçirilememiş, bir müddet sonra ise eldeki kısım da düşman tarafından geri alınmıştır. Sultan II. Selîm devrinde ise adanın tamamı hâkimiyet altına alınmıştır (B, 16).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde daha çok bu adanın fethini müteakip burada vazife yapmış olan kimselerden bahsedilmektedir. Misal olarak Kıbrıs fethedildikten sonra adanın kadılığı görevi, kendisine tabi olan bütün kazalarınkiler ile beraber Kâmî Efendi’ye verilmiştir. Kâmî Efendi, bu vazifesini yürüttükten bir müddet sonra da seksen akçe ile mütekait olmuştur (B, 164; KH, 710). Ayrıca Zihnî mahlaslı Bâlî, Kıbrıs’ta defterdarlık yapmıştır (KH, 376). Zeyrekî ise fetihten sonra Lâlâ Mustafâ Paşa tarafından buradaki maliye kitabetlerinden birisinde vazifelendirilmiş, ömrünün geri kalanını bu vazifesini ifa ederek geçirmiş ve burada vefat etmiştir (KA, 149).

2.8.9. Rumeli

Rumeli, XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar aralıksız şekilde eyalet statüsünü muhafaza etmiş, İşkodra'nın ayrı bir eyalet olmasıyla da Rumeli eyaleti resmi olarak feshedilmiştir (Sezen, 2017, s. 645). Bu eyalet, pek çok kişinin muhtelif sebeplerle seyahat ettiği ya da uzlete çekildiği bir bölgedir. Örneğin hoca geçinen, gezdiği yerlerde vaazlar veren ve oranın ileri gelenleriyle sohbele giren, hatta kadınlara tılsım, büyü vb. yazan Sâ'atî, bu münasebetle de Rumeli'nin her köşesini gezmiştir (AÇ, 402; KH, 413). Kâbilî, zaman zaman derbeder bir halde Rumeli'de de seyahat etmiş (AÇ, 571), Sâ'ilî ise bazen İstanbul'da bazen de Rumeli'de ikamet etmiştir (AÇ, 406). Sülûkî güzellerle buluşmak ve seyahat etmek arzusuyla vatani olan Amasya'dan ayrılmış ve Rumeli'ye gelerek bir müddet 'Âşık Çelebi'nin yanında durmuş, hatta onun şiirlerine nazireler de yazmıştır. Sonrasında Rumeli'de seyahat etmeye devam ederek gördüğü her güzele aşkını ve muhabbetini izhar etmiştir (AÇ, 433-434). Bekâyî, bir zaman Şeyh İbrâhim Gülşenî'nin dergâhında kaldıktan sonra Rumeli'ye geçerek burada da bir müddet seyahat etmiştir (KH, 237). Hıfzî, zahirî ilimleri tahsil etmekte iken seyr ü süluk yoluna girmiş ve bir süre Rumeli'de seyahat ederek cüz'î ve küllî marifet kesp etmiştir (A, 140). Defterdâr-zâde diye bilinen Cemâlî ise Rumeli'ye gittiğinde beş akçelik ulufesi kesilmiş, bunun üzerine şöyle bir beyit kaleme almıştır (KH, 272):

Pençdeh akçe ile Rûmiline reh düşdi

Başını kesdi felek tâli'üme de [deh] düşdi¹¹⁹

Rumeli, bilhassa akıncı beyleri tarafından teşkil edilen bir edebî muhite ve merkeze ev sahipliği yapmaktadır. Bu beyler arasında Vusûlî mahlasıyla şiir de yazan ve Rumeli'de Yahyâlı Ocağının başındaki kişi olan Emîr Mümecced Mehmed Bey, Kınalı-zâde'ye göre öne çıkmaktadır (B, 229; KH, 904). Bütün bu akıncı beyleri daha ziyade mutasavvıf şairleri himaye etmişler ve Rumeli'de bu manada kültürel bir canlılık oluşturmuşlardır. Mesela Hayretî, Makbûl İbrâhim Paşa tarafından kendisine üzerinde ekin bitmeyen bir tımar ihsan edildiğinde bunu kabul etmemiş, İstanbul'u terk ederek Rumeli'ye çekilmiş ve geçimliği çok az olduğundan ömrünün geri kalanını Yahyâlı, Mihallî ve Turhanlı hanedanlarından olan Rumeli akıncı beyleri desteğinde ve

¹¹⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** On beş akçe ile Rumeli'ye doğru yola çıkmış iken felek on beşin (penç-deh) başını kesti ve talihime on (deh) düştü.

himayesinde geçirmiştir (KA, 128-129). Mu‘ammâyî, zaman zaman Rumeli’ye gitmiş ve akıncı hanedanları olan Mihalli, Yahyâlî, Evrenoslu ve Turhanlı beylerinin yanı sıra burada ikamet eden söz ehli ile ve fazilet, irfan sahibi kadılarıyla beraber olmuştur (AÇ, 349). Fevrî Efendi, müderris olduğu medreseden azledildikten sonra Rumeli’ye seyahat etmiş ve oradaki beyler ile mübaşeret edip onların akınlarına katılmıştır (KA, 263). Sülûkî, güzellerle buluşmak ve seyahat etmek arzusuyla vatanı olan Amasya’dan ayrılmış, Rumeli’ye gelmiş ve burada geçimini sağlamak için Rumeli beylerine musahiplik ve kâtiplik yapmıştır (AÇ, 433-434; KH, 443). Bezmî ise Rumeli’nin bazı “ümenâ”sı yani beyleri arasında itibar kazanıp bunların meclislerine devam etmekte iken ömrü vefa etmemiş ve hayatını kaybetmiştir (KH, 232). Son olarak Sâ‘atî de Rumeli’de gezdiği yerlerin beyleri ve zenginleri ile sohbet etme imkânı bulmuştur (AÇ, 402; KH, 413).

Rumeli, akıncı beylerinin önderliğinde bir gaza ve akın mekânıdır. Bu bağlamda misal olarak ‘Ahdî’ye göre Bâlî, insanlar arasında görünüşte tavırları ile şairlere benzememekte ve bu zümreden kişiler ile münasebeti bulunmamaktadır. O, daha çok Rumeli “*delü*”lerine benzemektedir (A, 123). Garîbî ise Rumeli uçlarındaki akıncı gazilerden birisi olan Âhî hakkında “*deliler kösünü çektiğini*” söylemektedir (G, 94). Burada kastedilen deliler muhtemelen askeri bir birlik olan ve akıncı beylerinin komutası altında düşman topraklarına akınlar düzenleyen “*Deliler*” olmalıdır. Dolayısıyla Rumeli’de ikamet eden ve akıncı beylerinin himayesi altında bulunan şairler, İstanbul’dakilerden daha farklı bir atmosfer içerisinde yaşamakta ve buranın hareketli gaza hayatına uyumlu hareket etmektedirler. Bu sebeple Rumeli ve ona ait her şey şiire bir dinamizm katmaktadır. Bu çerçevede Osmanlı klasik şiirinin kurucularından sayılan Necâtî hakkında Garîbî’nin Rumeli dilinde meşhur olan atasözlerini nazik bir üslupla şiirlerine derç ettiğini söylemesi anlamlıdır (G, 83).

Tezkirelerde Rumeli’de vazife yapmış olan pek çok kişiden bahsedilmektedir. Bunlardan birisi Rumeli beylerbeyleridir. Misal olarak Ahmed Paşa (AÇ, 251), Şemsî Ahmed Paşa (A, 49; B, 102; KH, 476), Hasan Paşa (A, 185), Mahmûd Paşa (KH, 548), Mustafâ Paşa (AÇ, 194) ve Kızıl Ahmedli Mustafâ Paşa (KH, 555), Rumeli’ye beylerbeyi olmuşlardır. ‘Adnî mahlaslı Mahmûd Paşa, bu vazifeyi veziriazamlıkla birlikte yürütmüş ve sekiz milyon akçe ulufe almıştır (KH, 548). Hasan Paşa ise bu vazifede iken vefat etmiştir (A, 185). Ayrıca tezkirelerde bu beylerbeylerinin yanında

vazife yapmış olanlardan ya da bunların vazifeye tayini vesilesiyle tarih düşürenlerden söz edilmektedir. Mesela Keyfi, ilim talebesi iken bu yoldan vazgeçip tımar ehli olmak ümidiyle zamanın Rumeli beylerbeyinin hizmetine girmiştir ve ‘Ahdî, ona dair maddeyi tezkiresine eklediği esnada halen bu vazifesine devam etmektedir (A, 257). ‘Arşî ve Peykî’nin ise iki Mustafâ Paşa’nın Rumeli beylerbeyi olması üzerine düşürdükleri tarihler mevcuttur. ‘Arşî’nin iki beyitlik tarihinin ikinci beyti şu şekildedir (KH, 555):

Hemân hakkâ ki heb ‘âlemde şevket sana gelmişdür

Şehâ elhamdü ’lillâh Rûmun oldun mîr-i mîrânı¹²⁰

Peykî’nin düşürdüğü tek mısralık tarih ise şu şekildedir (AÇ, 194):

Rûmili beglerbegisi oldu ol ‘âlî-neseb¹²¹

Bunların dışında ‘Âşık Çelebi, tezkiresinde Şemsî Ahmed Paşa’nın yazdığı bir gazele değinmektedir. Rumeli’yi beylerbeyi olarak teşrif eden ve bu şeref sayesinde söz konusu vilayetin İran ve Tûrân’ı kıskandırmasına sebep olan Şemsî Ahmed Paşa, padişahın emriyle Rumeli’ye giderken ağabeyi olan Vezir Mustafâ Paşa da denize açılmıştır. Bunun üzerine Şemsî Paşa beyitlerinden birisi şu şekilde olan bir gazel söylemiştir (AÇ, 607):

Eyledi emr-i şerîfiyle iki bendelerün

Birisi Rûmiline birisi ‘ummâne sefer¹²²

Buradaki denize açılmaktan kasıt Malta’nın fethi için çıkılan sefer olmalıdır. Zira Peçevî’ye göre vezir Mustafâ Paşa, Malta adasının fethi esnasında orduya serdar olarak tayin edilmiştir (İbrâhim Peçevî, 1283, s. 27). İlk Osmanlı askeri birliklerinin adaya 1565 yılının Mayıs ayında çıktığı ve Şemsî Paşa’nın da Haziran 1565’te Sofya’da ordunun toplanması talimatını aldıktan sonra Rumeli Beylerbeyi olarak İstanbul’dan Sofya’ya gittiği düşünülecek olursa ‘Âşık Çelebi’nin bahsettiği bu hadisenin 1565 yılının yaz aylarında gerçekleştiği net bir hale gelmektedir (Afyoncu, 2010, s. 528;

¹²⁰ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Şu anda hakikaten de âlemdeki ululukların tümü sana nasip olmuştur. Zira ey şahım, elhamdülillah Rumeli’ye beylerbeyi oldun!

¹²¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** O soyu ulu olan zat, Rumeli’ye beylerbeyi oldu.

¹²² **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Padişah, şerefli emriyle iki kulunun birisini Rumeli’ye birisini de denize sefere gönderdi.

Kırval, 2015, s. 42). Ayrıca ‘Ahdî, Şemsî Ahmed Paşa maddesinde onun halen Rumeli beylerbeyi olduğunu söylemektedir. Buna dayanarak ilgili maddeyi Paşa’nın bu vazifeyi yaptığı 1564 ila 1569 yılları arasında ve muhtemelen de söz konusu tezkirenin ilk versiyonunun kaleme alındığı 1564-1565 senelerinde kaleme aldığı söylenebilir (A, 49).

Tezkirelerde Rumeli’de kadılık yapmış pek çok kişiden söz edilmektedir. Örneğin Cefâyî (KH, 265) ve Vecdî (AÇ, 239), Edirne sarayında hâce iken mülâzım olarak Rumeli’deki bazı kasabalara kadı olmuşlardır. Bursalı Selmân, bin bir zorlukla burada kadı olmuş ancak sonrasında yine burada katledilmiştir (B, 94; KH, 442). Hâletî (KH, 285) ve Subhî (KH, 501), müderrisliği takiben Rumeli’de kadılık yapmışlardır. Hatta Beyânî, Rumeli’nin pek çok büyük kasabasında kadılık yapmış olan Subhî’yi *“Rumeli kadılarının üstünlerinden ve övgüye layık olanlarından”* diye tavsif etmektedir (B, 109). Sinoplu Seyfî, Sultan II. Bâyezîd’e Amasya’da şehzadeyken intisap etmiş ve ona bel bağlayıp bir an bile hizmetinden ve yanından ayrılmamıştır. Nitekim şehzade tahta geçtikten sonra da tanışlıkları devam etmiş ve Seyfî Rumeli’de pek çok büyük beldeye kadı olmuştur (KH, 457). ‘İşretî, azledilmişken Kânûnî Sultan Süleymân’ın bir gazelini tanzir edip ona sunmuş ve bunun mukabilinde affedilerek Rumeli’deki bazı kadılıklara tayin edilmiştir (KH, 565). Ayrıca Rumeli kazaskeri Mollâ Halîl ile Fazlî’nin babası olan İdrîs-i Bitlîsî arasında bir husumet bulunduğundan Fazlî kadı olmaya zorlanmış ve nihayetinde buna rıza vererek Rumeli’de kadılık yapmıştır (KH, 664).

Kirâmî, görme problemi yaşamaya başladıktan sonra müderrisliği bırakıp Rumeli’de itibarlı kasabalarda kadı olmuş ve burada onun kerem denizinin dalgaları herkesi sarmalamıştır (B, 165; KH, 713). Me’âlî, zamanın kazaskerleri onu rindane tavırlarından ötürü müderrisliğe layık görmeyince kadılığa meyletmış ve Rumeli’nin büyük beldelerinde kadılık yapmıştır (KH, 735). Sinân Çelebi, Beyânî’ye göre Rumeli’de, Kınalı-zâde’ye göre ise Rûm kasabalarında kadılık yapmış ve hâkim olduğu beldelerin ahali kendisinden razı olmuşlardır (B, 97; KH, 451). Kâmî ise Rumeli’de Arkadiyye gibi bazı yerlere kadı olmuştur (AÇ, 305). Öte yandan ‘Âşık Çelebi, Tûtî-i Latîf’in Rumeli ve Anadolu’da toplam ulufesi yüz elli akçe tutan bazı kadılık vazifelerini yürüttüğünü söylemekte ancak bu vazifelerin bir anda mı yoksa ayrı ayrı zamanlarda mı deruhte edildiğine dair bir ayrıntı vermemektedir (AÇ, 312).

Bazı kadılar da tezkire yazarları onlar hakkında bilgi verdikleri esnada

vazifelerine devam etmektedirler. Misal olarak Garâmî, ‘Âşık Çelebi *Meşâ’irü’ş-şu‘arâ*’ya onunla alakalı maddeyi eklediği esnada halen bu vazifesini sürdürmektedir ve sonrasındaki tüm vazifeleri de Rumeli’de olmuştur (AÇ, 686; B, 139; KH, 633). Yüz elli akçe ulufe ile bu vazifesini yürüten ‘Avnî (KH, 622), Cevrî (KH, 276), Mollâ Ma’sûm (KH, 791) ve Muzarrafi diye bilinen Hilmî (KH, 304) ise Kınalı-zâde Hasan Çelebi *Tezkiretü’ş-şu‘arâ*’ya bunlar hakkındaki maddeleri eklediği esnada halen Rumeli’de kadılık yapmaktadırlar. Tabîî bir de bu vazifeyi sürdürürken vefat edenler vardır. Gulâmî (B, 142; KH, 645), ‘Acem-zâde Hâşimî (KH, 912), ‘Iyânî (AÇ, 492) ve Şerîfi (B, 101; KH, 471), Rumeli’de kadı iken vefat ettiği söylenen kişiler arasındadır.

Kadıların yanı sıra kadı naipleri de Rumeli’de vazife yapmışlardır. Örneğin Rûhî’nin Şeyh Abdülkadir Geylanî’ye duyduğu derin muhabbet onda ilahi bir zevk uyandırmış ve onu öten bir bülbül gibi konuşturmuştur. Böyle kendinden geçmiş bir halde naip olmak üzere Rumeli’ye doğru yola çıkmış ancak Ezine’de kalarak Şeyh Mahmûd Efendi’ye intisap etmiştir (A, 166). Şühûdî, kalp tasfiyesi için bir müddet dervişler arasında yaşayıp diyar diyar gezdikten sonra bu yoldan vazgeçmiş ve bazen Anadolu’da bazen de Rumeli’de kadıların niyabeti vazifesini ifa etmeye başlamıştır (A, 191). Ayrıca ‘Âşık Çelebi ile Şeydâ’nın yirmi yıla yakın sürmüş bir dostlukları vardır ve on beş yıla yakın da ‘Âşık Çelebi, Rumeli kazalarında kadı iken Şeydâ onun hizmetinde bulunmuştur (AÇ, 616).

Rumeli’de daha farklı meslek gruplarından olan kişiler de vazife yapmıştır. Mesela Fakîrî, Budin ile Varadin’in yeni fethedildiği günlerde Rumeli’de kâh imamlık ve hatiplik kâh da remmallık (kum falcılığı) ve tabiplik yapmıştır (L, 421). Feyzî de aynı şekilde Rumeli’de imamlık ve hatiplik yapanlardandır (KA, 191). Mahlası ‘Ulvî olan ‘Alî ise Rumeli’de tezkirecilik yapmış ve Köstendil’in yazmasına memur edilmiştir (AÇ, 480). Ayrıca Rumeli Beylerbeyinin Defter Eminliği vazifesini de deruhte etmiş ve bu vazifesinde iken hicrî 986 senesinde (M. 1578/1579) vefat etmiştir (KH, 580). Mesleğinde öyle iyidir ki Rumeli vilayetinin tamamı karye karye ve hane hane hatırındadır (B, 131).

Hayâlî, ömrünün bir döneminde Rumeli Kethüdalığı vazifesine talip olmuş ve padişaha bir şiir sunmuştur. Ancak sonrasında bu talebinden vazgeçmiş ve kendisine bu vazifeyi vermek istediklerinde de reddetmiştir. Söz konusu şiirin beyitlerinden birisi şu şekildedir (AÇ, 653):

Gerçek sipâhilerle yine oldı hem-sefer

*Gûyâ Hayâli Rûmilinün kethudâsıdur*¹²³

‘Abdül‘alî Efendi, Rumeli’deki bilindik vakıflarda müteveli olarak çalışmış (G, 94), Fazlî ise Anadolu defterdarlığından azledildikten birkaç yıl sonra Rumeli baş defterdarlığı vazifesine atanarak defterdarların büyüklerinden olmuştur (AÇ, 516; B, 148; KH, 664). Kaytâs-zâde Ahmed, bir müddet Arpa Emîni olduktan sonra Rumeli’de tımar defterdarı olmuş (KH, 177), Kâtip Dâvud ise Rumeli beylerbeyinin emri altındaki defterde kâtip olarak çalışmıştır (S, 152). Ayrıca Bâlî, Rumeli’de tımar sahibidir (B, 37).

Diğer yandan doğrudan Rumeli’de görev yapmış olmasalar da Rumeli kazaskerleri bu vilayetin ismini unvanlarında kullanmışlardır. XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde pek çok Rumeli kazaskerinin ismi geçmektedir. Örneğin Fenârî-zâde ‘Alî Çelebi, Rumeli ve Anadolu kazaskerliklerini beraberce, biri sekiz, diğeri on yıl olmak üzere iki defa yürütmüştür (B, 181; KH, 762; S, 39). Muhyîddîn el-Fenârî de on beş yıl civarı Rumeli kazaskerliği vazifesini ifa etmiş, azledildikten sonra ise bir müddet Hicâz’da mücavir olarak kalmıştır (B, 181; KH, 763). ‘Abdurrahmân Çelebi ise bu vazifeye iki defa tayin edilmiştir (KH, 524-525, 688). Ayrıca Ebussu’ûd Efendi, Rumeli kazaskerliği yapan isimlerdendir ve hatta Kara Çelebi bu görevdeyken ona ikinci beyti şu şekilde olan bir kıta sunmuş ve kendisine bazı konularda yardımcı olmasını istemiştir (KA, 221):

Ey misr-ı fazla ‘izz ile sultân olan ‘azîz

*Kaldum ayakda dâmenün olmazsa dest-gîr*¹²⁴

Meylî mahlaslı Zekeriyâ Efendi, Beyânî tezkiresine onunla alakalı madde ilave olduğu esnada halen Rumeli kazaskeridir (B, 198). Ayrıca Feyzî (KH, 688-689), Şikârî (AÇ, 600) ve Tab‘î (KH, 524-525), ‘Abdurrahmân Çelebi’den kazasker iken mülâzım olmuşlardır. Hâkî ise Muhyîddîn el-Fenârî’den bu vazifede iken mülâzım olmuştur (AÇ, 632). Bunun dışında Hasan Efendi, Rumeli kazaskerliğinden mütekait iken (KH, 695), Hacıhasan-zâde ise Rumeli kazaskeri iken vefat etmiştir (KH, 257). Son

¹²³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Hayâlî güya Rumeli Kethudasıymış gibi gerçek Sipahilerle beraber sefere çıktı.

¹²⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey fazilet Mısır’ına izzet ile sultan olan aziz kişi, eğer eteğinden tutamazsam yayan kalırım.

olarak doğrudan Rumeli’de ya da yalnızca Rumeli unvanı ile görev yapmış olan isimlerin bir listesi Tablo 20’de alfabetik bir şekilde listelenmiştir:

Tablo 20: Doğrudan Rumeli’de ya da yalnızca Rumeli unvanı ile görev yapmış olan isimler

	Vazifesi	S	AÇ	KH	A	B	KA
‘Abdurrahmân Çelebi	Kazasker		s. 600	s. 524-525			
Acem-zâde Hâşimî	Kadı			s. 912			
Amrî	Kadı						s. 78
Âşık Çelebi	Kadı		s. 616				
Avnî	Kadı			s. 622			
Bahârî	Kadı					s. 39	
Bahâyî	Kazasker					s. 40	
Bursalı Selmân	Kadı			s. 442		s. 94	
Büstân Efendi	Kazasker		s. 532				
Büstân-zâde Mehmed Efendi	Kazasker			s. 748			
Câmî	Kadı			s. 257			
Cefâyî	Kadı			s. 265			
Cevrî	Kadı			s. 276			
Ebussu‘ûd Efendi	Kazasker			s. 339			s. 221
Fazlî	Kadı			s. 664			
Fenârî-zâde ‘Alî Çelebi	Kazasker	s. 39					
Fikrî	Kadı					s. 153	
Firdevsî	Kadı					s. 146	
Garâmî	Kadı		s. 686	s. 633		s. 139	
Gulâmî	Kadı			s. 645		s. 142	

Hâkî	Mülâzım (Muhyîddîn el- Fenârî)			s. 632
Hâletî	Kadı			s. 285
Hamîd Çelebi	Kazasker	s. 234, 277		
Hasan Efendi	Kazasker			s. 695
Hâşimî	Kadı [Braçova (?), Rumeli (vt.)]	s. 232		
Iyânî	Kadı	s. 492		
İşretî	Kadı	s. 469	s. 564-565	s. 126
Kadı-zâde Efendi	Kazasker	s. 269		
Kirâmî	Kadı		s. 713	s. 165
Köstendilli Hâletî	Kazasker			s. 51
Me'âlî	Kadı		s. 735	
Mecdî	Kadı			s. 177
Mecdî	Kadı [Osek (l.), Rumeli (vt.)]*	s. 333		
Mollâ Ma'sûm	Kadı		s. 791	
Muhyîddîn el-Fenârî	Kazasker	s. 632	s. 763	s. 181
Muzarrafi (Hilmî)	Kadı		s. 304	
Rûhî	Kadı naibi			s. 166
Sâkî	Kadı			s. 87
Sinân Çelebi	Kadı		s. 451	s. 97
Sinoplu Seyfî	Kadı	s. 440	s. 457	s. 74
Subhî	Kadı		s. 501	s. 109
Şerîfî	Kadı		s. 471	s. 101
Şeyhî Efendi	Kazasker		s. 509	s. 221
Şikârî	Mülâzım (‘Abdurrahmân Çelebi)			s. 600
Şühûdî	Kadı			s. 191
Tûtî-i Latîf	Kadı	s. 312		

Vecdî	Kadı	s. 239
Vecdî	Kadı [İlbasan (l.), Rumeli (vt.)]	s. 239
Zekeriyyâ Efendi (Meylî)	Kazasker	s. 198

* Mecdî Osek'te kadılık yapmıştır (AÇ, 333). Burası çok kere Osmanlı idaresine geçmişse de elde tutulamamış olan Slavonya'dır (Sezen, 2017, s. 692).

Tezkirelerde Rumelili olduğu söylenen sadece birkaç kişi mevcuttur. Mesela La'î (AÇ, 314) ve Şem'î (AÇ, 607; S, 141), Rumelilidirler. Fakîrî, Rumeli'de yetişmiştir (KA, 102). Hızrî ise Elbasanlıdır (B, 64). Elbasan, Rumeli eyaletine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 242). Ayrıca Muhyiddîn el-Fenârî, 'Âşık Çelebi tarafından Rumeli'nin fazıllarından olarak tavsif edilmektedir (AÇ, 337).

2.8.9.1. Bosna

Bosna, Rumeli vilayetine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 129). Burası tezkirelerde bir uç ve serhat bölgesi olarak tanıtılmaktadır. Nitekim Gelibolulu 'Âlî, Bosna "*serhaddinde*" bulunduğu esnada Taşlıcalı Yahyâ'nın oğlu olan Âdem Çelebi'nin babasına ait divan dibacesini ona getirdiğinden bahsetmektedir (KA, 226). Bu serhadde akıncı hanedanlarından birisi olan Mihaloğulları beyleri akınlar düzenlemişler ve burada bazı şairleri de himaye etmişlerdir. Örneğin Sûzî sevdiği güzel öldükten sonra ilim tahsilini bırakıp Rumeli'ye gelmiş, burada evlenmiş ve ömrünün geri kalanını Mihalli hanedanından olan 'Alî ve Mehmed Beylerin hizmetinde geçirmiştir. Ayrıca onların Bosna uçlarında vuku bulan akın ve savaşlarının çoğunda yanlarında bulunmuş ve bunları renkli bir lafız ve şirin bir eda ile nazmederek adlarına bir *Gazavât-nâme* kaleme almıştır (AÇ, 436; B, 97; KA, 98; KH, 452; L, 283; S, 146). Bu sancağın merkezî hükümet tarafından tayin edilen sancak beyleri de vardır ve akıncı beylerinin yanı sıra bunlar da gaza ve akınlara katılmaktadırlar. Koca Dâvud Paşa bunlardan birisidir ve hatta Sabâyî onun Bosna sancağındaki mutasarrıflığı esnasında icra ettiği gazaları nazmederek on beş bin beyitlik bir eser haline getirmiştir (S, 92). Dâvud Paşa'dan başka Dukâkîn-zâde Ahmed Paşa'nın torunu olan Ahmed Bey de Bosna sancağında sancak beyliği yapmıştır (G, 89).

Tezkirelerde Bosna'ya sonradan yerleşen ya da buralı olan birkaç kişiden bahsedilmektedir. Mesela Mesîhî'nin talihi müsait olmamış, kendisine layık olan makam ve mertebeyi bulamamış ve en sonunda Bosna'da birkaç bin akçelik tımara kanaat etmiştir (AÇ, 344). Hâlî'nin babası (A, 137) ve Hürremî (KH, 305) ise Bosnalıdırlar. Ayrıca Şânî gibi Bosna'ya bağlı kazalardan olanlar da vardır. O, Saraybosnalıdır (KA, 249; KH, 460). Dervîş Çelebi ise Saraybosna'da Osmanlı neslinden olan 'Osmân Şah'a matla beyti şu şekilde olan Farsça bir kaside sunmuştur (A, 84):

Ey der-i devlet-sarâyet Ka'be-i âzâdegân

V'ey harîm-i bâ-safâyet kible-i üftâdegân¹²⁵

Saraybosna, bir müddet Bosna sancağının merkezliğini de yapmış olan bir kazadır (Sezen, 2017, s. 661). Kınalı-zâde, Saraybosna'yı dünyanın şöhretli bir şehri olarak övmekte ve onun Cennet'e benzediğini söylemektedir (KH, 460).

Bosna sancağına bağlı bir başka kaza da Yenipazar'dır (Özkılınç, 2013b, s. 21). 'Ahdî, buranın Üsküp canibinde olduğunu söylemektedir (A, 152). Burası, zamanın pazarında itibarı çok olan ve çok revaç gören bir şehirdir (KH, 554). Bu kasabanın tarif ve tavsif sancağının kumaşı âlâ olup cihan bahçesinde medih ve sena fidanı ise çok uzun boyludur (KH, 891). 'Arşî (A, 227; B, 123; KH, 554), Hulûsî (A, 152), Vahdetî (A, 294) ve Vâlî (B, 224; KH, 891), Yenipazarlıdırlar. Sinân Bey ise İzvornik beyi olduğunda Yenipazar'a bir medrese inşa ettirmiş, burayı kendisine hâce edindiği Necmî'ye şart koşmuş ve böylece Necmî uzun süre burada müderrislik yapmıştır (AÇ, 368). Ayrıca Feyzî, adı 'Âşık Çelebi'ye göre Dimetroca, Gelibolulu 'Âlî'ye göre ise Mitrovçe olan kasabada sarhoşken yanarak ölmüştür (AÇ, 552; KA, 191). Burası Yenipazar kazasındaki İzveçan nahiyesine tâbi Dimitroviçe kasabası olmalıdır (Özkılınç, 2013b, s. 21).

2.8.9.2. Hersek

Hersek, Rumeli'ye bağlı bir sancaktır (Özkılınç, 2013b, s. 22). Hükâmî, buralıdır

¹²⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey devlet sarayının kapısı ve hür insanların Kâbesi olan padişah!.. Ey mutluluk haremın düşünlerin kiblesi olan padişah!..

(A, 143). Derviş ise Kınalı-zâde tarafından Bosna'nın namdar bir kasabası diye nitelenen Mostar kasabasındandır (KH, 358). Oysa idarî teşkilatlanma açısından Mostar, Hersek sancağına bağlı bir kazadır (Özkılınç, 2013b, s. 22). Diğer taraftan Kireççi-zâde Mahmûd Çelebi, Nove kazasında kadı olabilmek adına bu kazanın kadısının buraya vardığı gibi vefat ettiğini anlatan sahte bir mektup yazmış ve yetkili kişilere ulaştırmıştır. Böylece bu kazaya kadı olarak tayin edilmiş ancak vazifeye daha yeni başladığı sıralarda toplanan haraç ile alakalı bir hususta töhmet altında kalarak azledilmiştir (AÇ, 685). Buradaki Nove, Hersek sancağına bağlı Nova kazası olmalıdır (Özkılınç, 2013b, s. 23)

2.8.9.3. İzvornik

İzvornik, Rumeli vilayetine bağlı bir sancaktır (Özkılınç, 2013b, s. 23). Defterdar Sinân Bey, bu sancakta beylik yapmıştır. O, buraya bey olduğunda Necmî, onun hâcesi olmuş ve onunla beraber bu sancağa gelmiştir (AÇ, 368). Taşlıcalı Yahyâ ise Şehzade Mustafâ mersiyesi sebebiyle Rüstem Paşa tarafından otuz bin akçelik bir zeamet verilerek İzvornik sancağına sürülmüştür. Hatta hicrî 982 senesinde (M. 1574-1575) Gelibolulu 'Âlî, Taşlıcalı Yahyâ ile bu sancakta görüşmüş ve ona böyle bir mersiyeyi niçin yazdığını ve nasıl cesaret edip de etrafa yaydığını sormuştur. Taşlıcalı Yahyâ ise o uyuduğu esnada içeri giren bir dostunun bu şiiri müsveddelerinden görerek istinsah ettiğini ve etrafa yaydığını iddia etmiştir. Bu şiirin intişar etmesi üzerine Rüstem Paşa onu yanına çağırarak, azarlamış ve padişah, âlemin nizamı için oğlunu öldürmüş ve müftüler de buna fetva vermiş iken onun ne hadle padişah hata etmiştir dediğini sormuştur. Yahyâ, *“öldürenlerle beraber öldürdük, ağlayanlarla beraber ağladık, bunda hatamız nedir”* diye cevap vermiştir. Rüstem Paşa ise *“peki, söylediğin boş sözlerde filan yüzünden oldu demişsin, bazı kimselere iftira atmışsın, buna cevabın nedir”* diye sormuş, Yahyâ da *“şehzademiz hata etti demektense garazı olanlar iftira attı demeyi daha münasip gördüm, böyle bir tevil yapmak zorunda hissettim”* diye yanıt vermiştir. Neticede ise İzvornik'e sürülmüş ve burada vefat etmiştir. Mezarı da buradadır (KA, 227).

Tezkirelerde İzvornik'in kaza ve nahiyelerinin sözü de edilmektedir. Mesela İdrîs-i Bitlîsî'nin oğlu Fazlî, kazasker Halîlî'nin İdrîs-i Bitlîsî'ye karşı olan düşmanlığı sebebiyle yirmi beş akçe ulufe ile Birunik kazasına tayin edilmiş ve burada kadılık

yapmıştır. (AÇ, 515). Birunik, İzvornik sancağına bağlı Bırvenik kazası olmalıdır (Özkılınç, 2013b, s. 24). Ayrıca Kınalı-zâde, Kutbî'nin Rumeli'deki Memlahalar yani Tuzlalar manasına gelen Memlahatîn'den olduğunu söylemektedir (KH, 695). Bu ifadeyle de muhtemelen İzvornik sancağına tâbi olan Memlaha-i Bâlâ ve Memlaha-i Zîr nahiyeleri kastedilmektedir (Özkılınç, 2013b, s. 24).

2.8.9.4. Köstendil

Köstendil, Rumeli vilayetine bağlı bir sancaktır (Özkılınç, 2013b, s. 24). Tezkirelerde doğrudan bu sancağına dair olan tek bahis, Dervîş'in Köstendilli Mustafâsı olarak bilinen bir kadının oğlu olduğuyula alakalı olandır KH, 366. Tezkirelerde daha çok bu sancağına bağlı kazaların sözü edilmektedir. Bunlardan birisi Ilıca kazasıdır (Özkılınç, 2013b, s. 24). Bu kaza, Köstendil Ilıcası diye bilinmekte ve Latîfî tarafından Sofya yakınlarında olduğu söylenmektedir (AÇ, 260; L, 184). Hâlefî buralıdır (A, 133; AÇ, 260; B, 51; L, 184). Beyânî ile Kınalı-zâde ise onun yalnızca Köstendil'den ve Köstendil taraflarından olduğu bilgisini vermektedirler (B, 51; KH, 285). İdrîs-i Bitlisî ise bir Osmanlı tarihi telif ederken “*temiz hava lazımdır*” diyerek zaman zaman zeametinin bulunduğu Dupniça'da ikamet etmiştir (AÇ, 116). Burası Köstendil sancağına bağlı bir nahiyeye, sonrasında kaza, olan Dubniçe olmalıdır (Sezen, 2017, s. 230).

Köstendil ve kazalarında vazife yapan Osmanlı memurları da vardır. Misal olarak Rumeli tezkirecisi olan ‘Ulvî ‘Alî Çelebi, Köstendil sancağı yazımına memur edilmiş (AÇ, 480), Fikrî ise Köstendil Ilıcasında kadılık yapmış ve burada bacakları ve kolları incecik, kuvvetsiz ve çok yaşlı bir kadına âşık olmuştur (AÇ, 529). Ayrıca Şâh Kâsım, İvranya'da elli akçe ile kadılık yapmıştır. Bu vazifesi esnasında ‘Âşık Çelebi’ye göre büyük âlimlerin birisi hakkında haddi aşan bazı sözler yazması sebebiyle ulemanın ruhaniyetinden kendisine bir tokat erişmiş ve hicrî 969 senesinde (M. 1561/1562) burada ölmüştür (AÇ, 595; L, 184). İvranya, Köstendil sancağına bağlı bir kazadır (Sezen, 2017, s. 389).

Köstendil'e bağlı bir başka kaza, Kratova'dır (Özkılınç, 2013b, s. 24). Za'îfî buralıdır. Kratova'dan onun gibi ilmi talep ve marifete râğbet eden bir kişi daha çıkmamıştır ve o bu konuda yegânedir (AÇ, 678; KA, 165; KH, 520). ‘Âşık Çelebi'nin babası Seyyid ‘Alî burada kadılık yapmıştır. Hatta bu esnada Beşiktaş'ta inşa ettirdiği

hamamın havuzu Pîrîpaşa-zâde Mehmed Çelebi'nin şikâyetiyle yıkılan Deli Birâder Gazâlî, ona bu durumdan yakındığı bir şiiri ihtiva eden bir mektup göndermiştir. Bu şiirin matlası şu şekildedir (AÇ, 698):

Dostlar hâlüm n'ola bir hâne bünyâd eyledüm

Bir 'aceb kasr-ı emel hâtırda âbâd eyledüm¹²⁶

Ayrıca Celâlî, muhtemelen Seyyid 'Alî Kratova'da kadı iken buraya şu beyti göndermiştir (AÇ, 207):

Hep zahme-i tîğündür olan nağmeme bâ 'is

Ko söyleyeni pâdşehüm söyledeni gör¹²⁷

Son olarak Sadrî (A, 201; B, 110; KA, 251; KH, 509) ve Tab'î (A, 209), İştib'dendir. İştib, İzvornik'e bağlı bir kazadır (Sezen, 2017, s. 388).

2.8.9.5. Mora

Mora, Rumeli vilayetine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 561). Hilmî buralıdır (KH, 303). Firdevsî ise Kınalı-zâde ile 'Âşık Çelebi'ye göre Mora'ya bağlı Mizestire kasabasından, Beyânî'ye göre de Mora kasabasındandır (AÇ, 500; B, 146; KH, 659). Ayrıca 'Arşî, Mora sancağına bağlı şehirlerin kâh birisinde kâh ötekisinde ikamet etmiştir (AÇ, 463; KH, 556). Tezkirelerde doğrudan Mora'da görev yaptığı söylenen tek kişi, Kâdirî Efendi'den mülâzım olduktan sonra buraya kadı olarak tayin edilen Nişânî'dir (AÇ, 374). Diğer birkaç kişi ise Mora sancağına bağlı kazalarda kadılık yapmışlardır. Bu kazalardan birisi Arkadya'dır (Sezen, 2017, s. 47). Kâmî, burada kadılık yapmıştır (AÇ, 305). Aynı şekilde Cefâyî de Arkadya'da vazife yapmış, hatta burada kadılık yaptığı sırada alkolik olması sebebiyle hakkında pek çok şikâyet dilekçesi yazılmıştır. Bunun üzerine teftişe tâbi tutulmuş, birkaç defa ağzı zorla koklanmış ve en sonunda görevden alınmıştır (AÇ, 203).

Kalamata, Mora sancağına bağlı bir kazadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 46). Mûsâ

¹²⁶ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey dostlarım, acaba halim ne olacak? Zira bir ev inşa ettim ve acayip bir beklentiler köşküne zihnimde hayat verdim.

¹²⁷ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** İcra ettiğim nağmelerin tek sebebi senin yan bakış oklarının vücudumda bıraktığı yaralardır. Padişahım, söyleyeni bir kenara koy da söyletene bak!

Kadı, burada Bûstân Efendi'nin kazaskerliği esnasında zorbalardan galip gelmesiyle kadı olmuştur. Layık olmadığı böyle bir vazifeye tayin edildiğinde Mûsâ Kadı kibirlenmiş ve eline para geçmeye başladığı anda hem rüşvet veren hem de alan birisi haline gelmiştir. Çevresindeki kethüdalar ile arasını iyi tutup bunlara para yedirerek bu kethüdaların yanlarında çalıştığı ekâbirin de yakınlığını kazanmıştır. Bu ileri gelen kimseler ona kendi haslarının idaresini ve mirî malının gözetimini teslim etmişler, ayrıca bu süre içerisinde derecesini üç dört sefer terakki ettirip büyük işlerde istihdam etmişlerdir. 'Âşık Çelebi onun kadılık yaptığı esnada ne kötülükler yaptığını bu şekilde tasvir etmekte ve zaman zaman şiirlere de yer vererek uzun uzun şikâyetlerde bulunmaktadır (AÇ, 544-545).

Modon da bu sancağa bağlı bir kazadır (Sezen, 2017, s. 560). Buranın fethi, Sultan II. Bâyezîd devrinde gerçekleştirilmiştir. Hatta Seydî, bu fetih esnasında Sultan II. Bâyezîd'e Arapça bir "nûniyye" kaside sunmuştur (AÇ, 439). Şâmlıoğlu Mustafâ Bey ise yine bu sefer esnasında kaleye erzak sokacak gemilere mani olmak üzere kalenin önünde bekleyen donanmada görev almış, bu esnada düşman donanması görünmüş ve Osmanlı donanması düşmana doğru yelken açmıştır. Ne var ki o esnada rüzgâr yön değiştirmiş, hava muhalefeti sebebiyle Osmanlı donanması düşman gemilerini kaçırmış ve söz konusu gemiler Modon kalesine girebilmişlerdir. Bu sebeple Şâmlıoğlu Mustafâ Bey, padişahın gazabına maruz kalmış ve kale fethedilene kadar hapsedilmiştir (S, 48).

Sa'yî, İşketuz'da otuz beş akçe yevmiye ile kadılık yapmış, bu vazifesi esnasında da birkaç hizmetkârı tarafından katledilmiştir (AÇ, 429; KH, 440). Yunus Kaplan, *TEİS*'teki Sa'yî maddesinde bu beldenin ismini İskedos olarak zikretmiş ve Rumeli'de olduğunu söylemiştir (Kaplan, 2020). Burasının Osmanlı metinlerinde İskedos ve İskatoz şeklinde geçen ve İskebolos adasına çok yakın olan bir ada olduğu, bu adada bir kale bulunduğu ve söz konusu kalenin bir kadıya, dizdara ve kethüdaya ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır (Türkhan, 2022, s. 595; Yıldırım vd., 1996, s. 352). Ege Denizinde ve Teselya bölgesinde yer alan bu ada, günümüzde İskados ya da Skiatos şeklinde anılmaktadır ("İskados", 2021).

2.8.9.6. Niğbolu

Niğbolu, Rumeli vilayetine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 579). Bu sancağın merkezi olan Niğbolu kalesi, Tuna “yalısında” yani kenarındadır (S, 140). XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde birçok kişinin buralı olduğu söylenmektedir. Misal olarak Emânî, Niğboluludur (A, 111), Sehâyî ise Niğbolu’da doğmuştur (AÇ, 409). Âhî ise hem Niğboluludur hem de Niğbolu’da doğmuştur (B, 34; KA, 91; KH, 216; L, 140; S, 140). Ayrıca tezkire yazarlarının bazıları bu şairler hakkında daha farklı ayrıntılar da vermektedirler. Örneğin ‘Âşık Çelebi, Âhî’nin Niğbolu’ya bağlı Tirestenik karyesinden olduğu bilgisini vermektedir (AÇ, 166). Kınalı-zâde ise Niğbolulu olduğunu bildiğimiz Emânî’nin Rusçuk’tan olduğunu söylemektedir (KH, 200). Aşağıda da değinileceği üzere Rusçuk, Niğbolu’ya bağlı bir kazadır. Bundan başka Rızâyî, Gelibolulu ‘Âlî’ye göre Tırnova kasabasında doğmuştur (KA, 144). Tırnova da Niğbolu’ya bağlı bir kazadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 46).

Tezkirelerde Niğbolu’da ve Niğbolu’nun kazalarında vazife yapmış olan bazı kimselerden de bahsedilmektedir. Örneğin Nebâtî, on beş yıl Macaristan’da esir kaldıktan sonra hicrî 930 yılı civarlarında (M. 1523/1524) Niğbolu’ya gelmiş ve burada bir süre iskele kâtipliği yapmıştır (AÇ, 360). ‘Ubeydî Çelebi, *Meşâ’irü’s-şu‘arâ*’ya onunla alakalı madde eklendiği esnada Lofça’da adalet ve sıdk ile kadılık yapmaktadır (AÇ, 455). Lofça, Niğbolu sancağına bağlı bir kazadır (Sezen, 2017, s. 515). ‘İşretî ise İvraca’da kadılık yaparken hicrî 974 senesinin Muharrem ayında (M. 07 / 08. 1566) vefat etmiştir (AÇ, 470). İvraca, yine Niğbolu’ya bağlı olan bir kazadır (Sezen, 2017, s. 389).

‘Âşık Çelebi’, Manavgat’a sürgün edildikten sonra Kânûnî Sultân Süleymân’ın onun haksızlığa uğradığını anlamasıyla sultan tarafından bizzat terakki ettirilerek Niğbolu kadılığına tayin edilmiş, burayı takiben de Çernovi kazasında kadılık yapmıştır (AÇ, 548). Buraya tayin edilmesi münasebetiyle Sehâyî ikinci beyti şu şekilde olan bir tarih düşürmüştür (AÇ, 410):

Yiri gögi cer idüp âb u hevâ cûyân iken

Yazdı târîhin anun biri kazâ-yı Çernovi¹²⁸

¹²⁸ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Su ve hava, yeri göğü dolaşıp kadılık için münasip yer ararken birisi “Çernovi kazası” diye tarih düşürdü.

Merdümî ise ‘Âşık Çelebi’nin kadılığı esnasında Vidin’den Rus şehrine matlası şu şekilde olan bir gazel göndermiştir (AÇ, 342):

Destine almış o şeh zülf-i perîşânın tutar

*Hüsn topın urmaga gûyâ ki çevgânın tutar*¹²⁹

Buradaki Rus şehri, Küçük Ruse, Rus ya da Urus şeklinde de adlandırılan ve Niğbolu sancağındaki Çernovi kazasının merkezi olan Rusçuk’tur (Topal, 2010, s. 244). *İA*’daki maddede ‘Âşık Çelebi’nin Rusçuk’a bağlı Çernovi kazasında kadılık yaptığı söylenmektedir (Kut, 1991, s. 549). Oysa kayıtlardan Çernovi’nin Rusçuk’a bağlı olmadığı, bilakis Rusçuk’un Çernovi’nin merkezi olduğu anlaşılmaktadır (Özkılınç, 2013b, s. 46). Dolayısıyla ‘Âşık Çelebi’nin Çernovi kadısıyken bu kazanın merkezi olan Rusçuk’ta bulunduğu söylenebilir.

Rusçuk kasabası, uğursuz ve kötü namı bir kasabadır (KH, 792). Cârullah-zâde lakaplı Beyânî (AÇ, 193; B, 42; KA, 119; KH, 247) ve Emânî (B, 27; KA, 230; KH, 200), buralıdırlar ve burada doğmuşlardır. Ayrıca ‘Âşık Çelebi Emânî’nin Tuna yalısından olduğunu da söylemektedir ki zaten Rusçuk da Tuna “yalısında” yani kıyısında ve kenarında bir kasaba olarak nitelenmektedir (AÇ, 148). Nitekim Latîfî de Hayâlî-i Kâtip (L, 219), Nâlişî (L, 500) ve Nûrî (L, 538) gibi bazı şairlerin Tuna yalılarından olduğunu nakletmektedir. Mu‘ammâyî ise Tuna yalısındaki Rusçuk kasabasında derme çatma bir ev inşa etmiş ve geri kalan ömrünü burada geçirmiş ve burada ölmüştür (AÇ, 349). Mu‘ammâyî hakkında konuşurken ‘Âşık Çelebi’nin söylediğine benzer bir şekilde Kınalı-zâde de bu kasaba için Rusçuk yerine Rus adını kullanmaktadır (KH, 792). Beyânî ise onun Rusçuk kasabasında, Tuna kenarında bir zaviye inşa ederek geri kalan ömrünü burada geçirdiğini söylemektedir (B, 190).

2.8.9.7. Paşa Sancağı (Sofya)

Paşa sancağı yahut livası, Sofya merkezli geniş bir sancaktır ve kazaları Sağkol ve Solkol olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 17-18). Bu sancağın merkez kazası olan Sofya’dan XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde övgüyle

¹²⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** O padişah, karmakarışık saçını eline almış tutmaktadır. Sanki güzellik topuna vurmak için eline bir cirit almıştır.

bahsedilmektedir. Buna göre bu şehir, Rûm beldeleri içerisinde Sofya diye bilinmektedir ve Cennet gibi mutlulukların mekânıdır (A, 174; KH, 900). Medih ve övgü kıyafeti, sûfi taifesine bir makam olan; bu üstün ve çok muhterem şehrin boyuna yaraşmaktadır (B, 227; KH, 899, 900).

Ayrıca tezkirelerde burada vazife yapmış olan pek çok Osmanlı memurundan söz edilmektedir. Bunlardan birisi kadılardır. Örneğin ‘Abdî (AÇ, 450) ve Me’âlî (AÇ, 323; KA, 204), burada kadılık yapmışlardır. ‘Abdî, bu vazifeye birkaç defa tayin edilmiş, en sonuncu vazifesi esnasında da hicrî 961 senesinde (M. 1553/1554) vefat etmiştir (AÇ, 450). Subhî de burada iki defa kadılık yapmış ve ikinci vazifesi esnasında, yani hicrî 955 senesinde (M. 1548/1549) burada irtihal etmiştir (AÇ, 559; B, 109; KH, 501). Uzun yıllar burada kadılık yapmış olan ve burada bir hayli hayratı bulunan Sinoplu Seyfi’nin vefatı da bu vazifesi esnasında, burada vuku bulmuştur. Sonrasında Sofya’da inşa ettirdiği kendi mescidinin haziresine defnedilmiştir (AÇ, 440; KA, 74; KH, 457).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerine göre Cinânî (A, 133), Hâdî (AÇ, 231), Hazânî (AÇ, 641; KH, 328), Himmetî (A, 303), Rüsûhî (KH, 385), Şeyh Bâlî Efendi (AÇ, 579), Vaslî (A, 296), Visâlî (KH, 899), Vuslatî (A, 297; B, 227; KH, 900) ve Zühdî (A, 174), buralıdırlar. Buralı olan Şeyh Bâlî, aynı zamanda burada ikamet etmektedir (AÇ, 579). İdrîs-i Bitlisî ise bir Osmanlı tarihi telif ederken “*temiz hava lazımdır*” diyerek zaman zaman Sofya’da mukim olmuştur (AÇ, 116).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Paşa Sancağına bağlı diğer pek çok kazanın ismi de geçmektedir. Misal olarak Tûtî-i Latîf, buraya bağlı bir kaza olan Karasu Yenicesinde (AÇ, 312), Hâşimî ise Kızılağaç Yenicesinde kadılık yapmıştır (AÇ, 232). Bunlardan ilki Paşa Sancağının Solkol kazası, diğeri ise Sağkol kazasıdır (Özkılınç vd., 2013b, s. 18-19). Muhyîddîn el-Fenârî’den mülâzım olan Nikâbî, Keşan kazasında kadılık yapmış, vazifesini sürdürmekte iken hicrî 940 senesinde (M. 1533/1534) eşkıyalar tarafından katledilmiştir (AÇ, 381; B, 212; KA, 217; KH, 863). Keşan, Paşa Sancağının Sağkol kazasıdır (Özkılınç vd., 2013b, s. 18).

Meşâ’irü’ş-su‘arâ’ya onlarla alakalı maddeler eklendiği esnada Şikârî, halen Ferecik’te kadılık (AÇ, 600), tezkirelerin çoğunda memleketinin Edirne havalisindeki bu kasaba olduğu söylenen Hadîdî ise hatiplik yapmaktadır (AÇ, 262; B, 53; KH, 288; L, 185; S, 130). Ferecik, Paşa Sancağının Sağkol kazasıdır (Özkılınç vd., 2013b, s. 18).

‘Ubeydî ise Zağra’da kadılık yapmış ve buradaki vazifesi esnasında hicrî 980 senesinde (M. 1572/1573) vefat etmiştir (B, 120; KH, 546). Hatta Fikrî’nin onun bu kazaya kadı olarak tayin edilmesi üzerine kaleme aldığı şu şekildeki bir beyit mevcuttur (KH, 681):

*Ma ‘rifetle yine bir ma ‘nâlı yir almışsın
Kılıcun ile Zagra kâdilîğın çalmışsın*¹³⁰

Kayıtlarda iki Zağra mevcuttur: Çirmen sancağına bağlı Yenice-i Zağra ve Paşa sancağına bağlı Zağra-i Eskihisar (Özkılınç vd., 2013b, s. 18, 21). Tezkirede bu Zağra’nın hangisi olduğuna dair bir ipucu verilmemiştir.

Kesriyye ya da Kestorya kazası, Paşa Sancağının Solkol kazaları arasındadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 18). Bu kaza, tezkirelerde Kesîre, Göllü Kesriyye veya Kesderye şekillerinde geçmektedir ve ‘Âşık Çelebi tarafından çok büyük beldelerden birisi olarak tasvir edilmektedir (AÇ, 649). Bâlî (A, 123) ve Vasfî (AÇ, 245), buralıdır. Vahyî, burada kadılık yapmış ve hicrî 958 senesinde (M. 1551) burada vazifesi başında iken vefat etmiştir (AÇ, 241; B, 226; KH, 897). Hayâlî Çelebi de Kesriyye’de kadılık yapanlar arasındadır (AÇ, 649). Ayrıca Kınalı-zâde, kardeşinin de Kesriyye’de kadılık yaptığını söylemektedir (KH, 898). Nev‘î-zâde ‘Atâyî’nin *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik fî Tekmileti’ş-Şakâ’ik* adlı *Şakâ’ik* zeyline bakıldığında bu kişinin Hasan Çelebi’nin küçük kardeşi olan Fehmî Çelebi olduğu görülmektedir (Donuk, 2017b, s. 1092). O, Kesriyye’de kadılık yapmış, bu esnada Veznî mahlaslı Abdü’l-kerîm de onun naibi olmuştur. Veznî naiplik görevini sürdürmekteyken hicrî 986 senesinde (M. 1578/1579) vefat etmiştir (KH, 898). Gubârî ise Horpeşteli olup ‘Ahdî onunla alakalı maddeyi tezkiresine eklediği esnada halen bu kasabanın gül bahçelerini kıskandıracak derecede güzel camiinde hatiplik yapmaktadır (A, 238). Horpeşte yahut Hurpeşte, Kesriyye kazasına bağlı bir nahiyedir (Sezen, 2017, s. 454).

Kalkandelen yahut diğer ismiyle Tetova, Paşa Sancağının Sağkol kazaları arasındadır (Özkılınç, 2013b, s. 18). XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde bu kazanın Üsküp civarında olduğu söylenmektedir (A, 278; AÇ, 527; KH, 525, 679). Bu kasaba, mana kuşlarını avlayan alıcı kuş tabiatlı şairlerin yetiştiği meşhur bir yuvadır (AÇ, 527). Bâlî (L, 144), Fakîrî (AÇ, 527; B, 153; KH, 679), Mu‘îdî (A, 278; AÇ, 352; B, 190; KA, 211;

¹³⁰ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Marifetinle yine manalı bir yer almışsın ve kılıcın ile Zağra kadılığını çalmışsın.

KH, 794) ve Tulû'î (AÇ, 278; KH, 525), buralıdırlar. Latîfi dışındaki tezkire yazarları ise Sücûdî'nin de Kalkandelenli olduğunu söylemektedirler (AÇ, 407; KA, 97; KH, 418). Hatta o, şu beyitle Pîrî Paşa'dan memleketinin haracını istemiştir (AÇ, 407; KH, 419):

Bükmedin kaddümi yâ gibi cefâ kılıcı çerh

*Gönder ok gibi şehâ bendeni Kalkandelene*¹³¹

Diğer taraftan Latîfi, bu beyte çok benzeyen bir başka beyti Kalkandelenli olduğunu söylediği Bâlî'ye isnat etmektedir (L, 144):

Yine tîr ü tüfeğe sine siper eyleyeyin

*Beni gönder varayın ok gibi Kalkandelene*¹³²

Dimetoka kazası, Paşa Sancağının Sağkol kazaları arasında bulunmaktadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 17). Molla Abdülkerîm Hânedanî, onun oğlu Hayâlî Çelebi (AÇ, 649) ve Vâsî'î Çelebi (L, 543; S, 40), Edirne yakınlarında bulunan bu kazadandırlar. Rızayî, Bursalı olmakla birlikte Dimetoka'da doğmuştur (A, 75). Sultan II. Bâyezîd ise tahtı oğlu Yavuz Sultan Selîm'e teslim ettikten sonra Dimetoka'ya doğru yola çıkmış ancak yolda hayatını kaybetmiştir (KH, 131). Ayrıca XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde burada kadılık yaptığı söylenen iki kişi vardır. Bunlardan ilki Niyâzî'dir. O, Dimetoka'da kadılık yapmış, sonrasında bu vazifesini bırakarak Bursa'ya gelmiştir (S, 117). Karaferyeli Cevherî ise müderris iken Dimetoka'ya kadı olmuş ve bu vazifesini yürütürken hicrî 990 senesinden (M. 1582/1583) biraz önce hayatını kaybetmiştir (B, 50; KH, 281). Bundan başka memleketi Edirne olan Zemanî'nin (Sema'î) doğum yeri, Ergene'dir. (AÇ, 251; KH, 405). Ergene, Dimetoka'ya bağlı bir nahiyedir (Özkılınç vd., 2013b, s. 17).

Karaferye yahut Karaverye, Paşa Sancağının Solkol kazalarına bağlı bir kazadır (Özkılınç vd., 2013, s. 18). Baba Hasan (S, 119), Garâmî (AÇ, 686; B, 139; KH, 633; S, 177) ve Cevherî (AÇ, 219; B, 50; KA, 125; KH, 281), buralıdır. Hasan-ı Rûmî ise Karaferye yakınlarındaki bir karyedendir (L, 190). Bahârî, burada müderrislik yapmıştır

¹³¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey padişahım, felek benim belimi yâ harfi gibi, yay gibi bükmeden önce bu kulunu ok gibi Kalkandelen'e gönder.

¹³² **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Beni ok gibi Kalkandelen'e gönder ki oraya varıp yine ok ve tüfeğe sinemi siper edeyim.

(AÇ, 187). Ayrıca Hâverî, Galata ve Eyüp kadılıklarından azledildikten sonra Karaferye'ye kadı olarak tayin edilmiş ve burası onun son vazife yeri olmuş, burada vefat etmiştir. İlk vazifesi Karaferye Medresesi olduğu gibi son vazifesi de Karaferye kadılığı olmuştur (AÇ, 633; KH, 325). Bundan başka Garâmî, memleketi olan Karaferye hakkında bir şehrengiz yazmış ve bu şehrengizde güzellerin yanı sıra şehrin yaylağını ve diğer tabiat güzelliklerini de övmüştür (AÇ, 687). Diğer taraftan Sabrî ve Vasfî, Paşa sancağına bağlı olan ve Siroz yakınlarında diye tarif edilen Demirhisar yahut Timurhisar kazasındandırılar (A, 201; S, 98). Şikârî ise İpsala'da ikamet etmektedir (AÇ, 600). İpsala, Paşa Sancağının Sağkol kazaları arasında iken Timurhisarı ise Solkol kazalarından birisidir (Özkılınç vd., 2013, s. 18-19).

2.8.9.7.a. Edirne

Edirne, Paşa Sancağının Sağkol kazalarından birisidir (Özkılınç vd., 2013b, s. 17). Bu şehir, XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde hakikaten çok uzun cümlelerle tasvir edilmektedir. Bunlara göre Edirne, zafere ve berekete ev sahipliği yapan, tertemiz, büyük, eşsiz ve korunaklı bir şehir olup bu şehrin mükemmel güzelliğini sözlerle beyan edebilmek imkânsızdır (B, 211, 220, 240; KH, 231, 248, 269, 334, 414, 837). Öyle ki o, dünyanın pak yanağındaki güzellik tüyü ve benidir (KH, 552). Padişahın avlağı olan Edirne, ay yüzlü sevgililerin saçına karşı olan sevda gibi gönül çekici ve gümüş tenlilerin yüzleri kadar kişiye sevinç vericidir (KA, 113; KH, 837). Bu şehir adetleri üzere belîğ olan ve “*sıhr-i helâl*” yapan, şirin ve temiz sözlü şairler ile fazıl, ârif, kâmil ve gönül ehli kişilere bir maden ve toplanma yeri olup bu şehrin bütün ahalişi gönül ehli ve kâmil kimselerdir (A, 75; KH, 276, 741). Bu ferahlık veren yer, gülistanlarla, gül gibi açılmış gençlerle ve çarşılarda salınan servi gibi mahbuplarla doludur (A, 75).

Edirne, sahip olduğu güzel bahçeleri ile şairlere ve zariflere işret meclisleri kurma fırsatı vermektedir (KH, 206). Nehirlerinin çok olması hasebiyle cetvelli ve tezhipli bir kitaba benzemekte, menkıbelerin ve övülecek şeylerin tacını takınmakta ve Cennet'i andırmaktadır (KH, 206, 395). Cihanın memleketleri içerisinde övgüye layık bir şehir olan Edirne'nin bu nehirleri abıhayat çeşmesine, gülistan ve bahçeleri ise Cennet'e eş gibidir (KH, 334, 414). Bu şehrin gülistanları Sabâ'dan daha ziyade gönül genişletmekte, bahçeleri ise İrem'den daha çok cana can katmaktadır (KH, 837).

Edirne'nin Cennet'e benzeyen bu bahçeleri dile getirilemeyecek derecede latif ve parlak olup buralarda bulunan en aşağı mertebedeki bir fidan bile düzgün yapılı servileri kıskandırmaktadır (KH, 334, 454). Bu bahçeler, dünyadaki diğer olağanüstü bahçelerin haset etmesine sebep olmakta ve bu şehrin gonca ağızlı, peri yüzlü güzelleri ise hurileri kıskandırmaktadır (A, 75). Edirne'nin kuşlara yuva olan ağaçlarının nuru, dönen feleğin gözünü münevver etmekte, bahçelerinin amber kokulu nesim rüzgârı ise cihan sakinlerinin dimağını ıtırlandırmaktadır (KH, 879).

Edirne'nin saf suları Cennet'teki Selsebîl ve Tesnîm çeşmelerinden nişaneler taşımakta, gönüller genişleten, attar tablası gibi hoş kokulu olan ve misk taşıyan havası ise hasta olan her kişiye safa vermektedir (KH, 570, 856). Hoş ağaçlarla çevrili bu şehir, Rûm beldeleri içerisinde suyunun tatlılığı ve havasının latifliği ile meşhurdur (KH, 231, 837). Edirne'nin can, safa ve mutluluk veren havası, abıhayatın kaynağı olduğu gibi nesime benzeyen rüzgârı da Hz. 'Îsâ'nın diriltici nefesini münderiçtir (KH, 837). Şehrin hoş tabiatlı toprağı, insandaki gayreti arttıran bir şekilde Tibet miski ve Tatar nafesi gibi misk, amber ve reyhan kokmakta ve kişiye muhabbet aşılarmaktadır (A, 75; KH, 405, 856). İnsana can üfleyen latif havası ise sevgiliye kavuşulan günler gibi kişiye safa ve ruha rahat vermekte, hatta ruha ruh olmaktadır (A, 75; KH, 405, 545, 552). Hem üstün güzelliklerin mazharı hem de çok uğurlu olan bu şehrin felekler kadar geniş olan sahasının latifliği sakinlerinin gamını ve hüznünü yok etmektedir (KH, 231, 545). Edirne'nin dört mevsimi dört unsur gibi mutedil ve latiftir (A, 75). Diğer taraftan bunun aksine söz konusu şehirde kış vaktinde yağmurun ve karın çokluğundan her yerin su ve çamur deryasına döndüğü de söylenmektedir (L, 262).

Edirne, başkentlik yapmış olması münasebetiyle tıpkı Bursa ve İstanbul gibi sultanların himaye faaliyetlerinin ve kurdukları edebî muhitlerin meskeni olmuştur. Latîfi'ye göre Niyâzî adlı bir şair Yıldırım Bâyezîd'in etrafındaki şairlerden birisi olup ona kasideler sunmuş ve hatta *Divan*'ını onun adına cemetmiştir. Gelibolulu 'Âlî de zamanına göre iyi bir şair olan Niyâzî'nin Yıldırım Bâyezîd devri sanatçısı olduğunu ve zamanının çoğunu sultanı methetmekle, yani ona kaside sunmakla geçirdiğini söylemektedir (L, 539; KA, 30-31). Ayrıca meşhur *Mevlîd* nâzımını Süleymân Çelebi de Yıldırım Bâyezîd'in sağlığında Divan-ı Hümayun imamlığı yapmıştır (KA, 30). Öte taraftan Latîfi, Kudsî-i Kadîm'in eskilerden ve Sultan Mehmed'e müntesip şairlerden olduğunu söylemektedir (L, 429).

“*Eskilerden*” vurgusu dolayısıyla buradaki Sultan Mehmed’in Çelebi Mehmed olduğu düşünülebilir zira Fâtih Sultan Mehmed’e intisaplı şairlerin hiçbirinde eskilerden olduklarına dair bir vurgu görülmemektedir. Çelebi Mehmed’in kardeşleriyle savaşını sürdürdüğü dönemde Tokat, Amasya ve özellikle de Bursa elindedir. 1413 yılında ise ülkenin tek hâkimi olarak Edirne’de tahta çıkmıştır (İnalçık, 2003, s. 391-392). Dolayısıyla Kudsi’nin ya taht savaşı esnasında Bursa’da ya taht savaşının akabinde Edirne’de ya da her iki devirde de Çelebi Mehmed’in yanında bulunmuş olması muhtemeldir. Ancak Osmanlı Divan edebiyatı geleneğine bağlı şiir topluluklarının ilk kez Sultan Çelebi Mehmed ve Sultan II. Murâd devirlerinde Edirne sarayı etrafında oluştuğu dikkate alınacak olursa Kudsi’nin Edirne’de iken Çelebi Mehmed’in şairleri arasında bulunmuş olabileceği en kuvvetli ihtimal olarak gözükmektedir (Çolak vd., 2010, s. 91). Bu bağlamda Bursalı ‘Ulvi de Sultan II. Murâd’ın etrafında şekillenen bu ilk toplulukların bir parçasıdır ve onun oğlu Fâtih Sultan Mehmed’in de şairleri arasına girmiştir. Bu iki padişahın düzenli olarak huzuruna gelip kaside sunmuş ve onlardan caize ve hediyeler almıştır. Dolayısıyla o, hem Fâtih hem de II. Murâd Edirne’de padişah iken yanlarında bulunmuş, İstanbul’un fethinden sonra da bu şehre, padişahla birlikte gelmiş olabilir (L, 375; S, 84; B, 131).

‘Atâyî, Latîfi ile ‘Âşık Çelebi’ye göre Fâtih Sultan Mehmed devrinin, Sehî Bey ile Gelibolulu ‘Âlî’ye göre ise Sultan II. Murâd devrinin sanatçısı olup padişaha zaman zaman kaside sunan bir şairdir. Bu iki padişaktan birisi onu babası ‘İvaz Paşa öldükten sonra Saray’daki has odaya, hizmetkârları arasına almak ve musahip edinmek istemiş ancak ‘Atâyî kendisi gibi genç ve güzel görünümlü birisinin sultana musahip olmasının dedikodulara sebebiyet vereceğinden korkarak bu teklifi “*diriğ*” redifli bir kaside ile reddetmiştir. ‘Âşık Çelebi dışındaki diğer tezkire yazarları ‘Atâyî’nin Hacı ‘İvaz Paşa’nın oğlu olduğunu söylemektedirler (AÇ, 474; KA, 41; L, 372-373; S, 75). ‘İvaz Paşa’nın beş oğlu vardır ve bunlardan birisi Pınarbaşı kabristanında mezarı bulunan Ahî Çelebi’dir. Ahî Çelebi mezar taşında yazdığına göre hicrî 841 yılında (M. 1437) vefat etmiştir. Öte taraftan Hasan Fehmi Turgal’ın keşfettiği II. Murâd devrine ait bir mecmuada yer alan ve ‘Atâyî mahlasını ihtiva eden bir kasidenin de “*Sultân Murâd bin Mehmed Hân*” için yazıldığı, ayrıca “*Emlahü’ş-şu’arâ Ahî Çelebi bin Hacı ‘İvaz Paşa*”ya ait olduğu görülmektedir (Uzunçarşılı, 1959, s. 38-39). Dolayısıyla hem Fâtih Sultan Mehmed’in saltanatından evvel irtihal etmesinden, hem de kasidelerinden birisinin Sultan II. Murâd için yazıldığını belirten bir kayıt içermesinden hareketle onun

Sultan II. Murâd devrinin şairi ve Edirne Sarayındaki şairler muhitinin bir üyesi olduğu söylenebilir.

Tezkirelerde Edirne'nin edebî muhitinde yer alan başka şairlerden de bahsedilmektedir. Mesela Latîfi, Şeyhî ile Ahmedî'nin Sultan II. Murâd'ın şiir muhitinde yer alan ve ona kaside sunan şairler arasında olduğunu söylemektedir (L, 562). Sultan II. Murâd'ın nedimliğini yapan ve sunduğu eserler karşısında verdiği caizelere mazhar olan bir diğer isim ise Gelibolulu 'Âlî'nin "*Mevlânâ Hasan*" diyerek tanıttığı şairdir. Her ne kadar onun hangi padişahın nedimi olduğu açıkça belirtilmese de "*bu dahi ol şehriyârün nüdemâsından[dır]*" ifadesi ile "*Mevlânâ Şîrâzî*" maddesindeki "*gâlibâ bu da Sultân Murâd zamânında zâhirdür*" şeklindeki ifadeye atıfta bulunulmuştur (KA, 46-47). "*Mevlânâ Şîrâzî*" maddesinde sözü edilen Sultan Murâd, Şîrâzî'nin 1426 yılında *Tercüme-i Gülşen-i Râz* adlı eserini sunduğu Sultan II. Murâd'dır (Özkan, 1995, s. 67). Bütün bu sanatçılar, Edirne'de Çelebi Mehmed tarafından kurulup Sultan II. Murâd tarafından daha da genişletilerek sürdürülen edebî muhitin bir parçası olmuşlar ve Edirne bunları kendisine çektiği gibi onlar da bu şehrin cazibe merkezi olmasına katkıda bulunmuşlardır.

İstanbul başkent olduktan sonra bile Edirne sultanların ve şehzadelerin çeşitli sebeplerle geldiği ve ikamet ettiği bir şehir olmuştur. Örneğin Necatî, Manisa'da Şehzade Mahmûd'un yanında kâtip olarak görev yapmaktayken o sıra Edirne'de bulunan Sultan II. Bâyezîd'in yanına gelerek ona kaside sunmuş ve hilat ile caize almıştır (AÇ, 666). Yavuz Sultan Selîm, saltanatı esnasında Edirne'ye ziyadesiyle muhabbet etmiş ve sık sık vaktini burada geçirmiştir. Bu gelişlerden birisinde yanında Şâh Kâsım ile Halîmî Çelebi de vardır. Şâh Kâsım, büyük bir âlim olan Şeyh Mahdûmî'nin evladıdır ve babasına bir müddet için intisap etmiş olan Halîmî Çelebi'nin terbiyesi altındadır. Onunla birlikte Anadolu'ya gelmiştir. Edirne'de ikisi Yavuz Sultan Selîm'in huzurunda iken sultan, babasının methini duyduğundan ki Şâh Kâsım'ı kastederek Halîmî Çelebi'ye "*babasının vaaz ilminde eli uzunmuş ve fesahat minberindeki rütbelere açısından yüksek bir derecesi varmış, acaba oğlunun da 'evlat babanın sırrıdır' fehvasınca bu fenlerden bir hüneri var mıdır*" diye sormuştur. Şâh Kâsım ise "*gerçi padişah meclisinin heybetinden çok konuşkanlar bile gonca gibi dilsiz oluverir ancak sultanımızın himmetleri yaver olursa hünerimi göstermek isterim*" demiştir. Bunun üzerine bir kilim getirmişler ve Şâh Kâsım buna oturup aklında olan

ayetlerin tefsirini yapmıştır. Yavuz Sultan Selîm onun vaazını çok beğenmiş ve gözleri yaşararak ona çokça dua etmiştir (AÇ, 593).

Yavuz Sultan Selîm'in Edirne'de bulunduğu zamanlarda onun yanında olan Bâyezîd Çelebi adlı güzel sesli ve hoşsohbet bir musahibi vardır. Bâyezîd Çelebi Edirne muhitindeki meşhur kimseleri tanıyıp bilmekte ve hatta haklarında hezeliyata kaçan bazı latifeler bile kaleme almaktadır. Bu şekildeki sövgülü bir şiirinde bahsi geçenlerden üçü Koz Ali, Bursalıoğlu ve Sagarî mahlaslı Kazzaz Ali'dir. Bunlardan ilk ikisi Edirne bedesteninde tellallık yapmaktayken üçüncüsü ise yine aynı yerin kapısı tarafındaki bir dükkânda kazzaz yani ipekçidir. Kazzaz 'Alî kendilerini küfürlü sözlerle anan Bâyezîd Çelebi'nin bu şiirine karşılık olarak şöyle bir cevap vermiştir (L, 262):

Bâyezîd iken adun hürmetîni saklamadun

Çekeyin aralığundan elifî kal be Yezîd¹³³

Kânûnî Sultan Süleymân, çeşitli maksatlarla Edirne'ye gelmiş ve burada ikamet etmiştir. Bir defasında av için buraya gelmiş ve her daim onun has meclislerinde hazır bulunan Hayâlî'yi ise yanına almamayı tercih edip İstanbul'da bırakmıştır. Hayâlî bir ay boyunca padişahın ve onun iltifatından uzakta kalmış, en nihayetinde bu ayrılığa dayanamayarak kendisi de Edirne'deki avlağa gelerek Sultana bir gazel sunmuştur. Bu gazelin matla ve makta beyitleri şu şekildedir (KA, 134):

Fer viren mâha cemâl-i bâ-kemâlündür senün

Mihre hançerler çeken iki hilâlündür senün

[...]

Gayrilerle yârdur şimdi Hayâlî dir isen

Hâşe lillâh pâdişâhum ol hayâlündür senün

Kânûnî, hicrî 964 senesinde de (M. 1556/1557) Edirne'de kışlamış ve bu esnada odun ile ekmek ateş pahası olmuştur. Bunun üzerine Garâmî Sultan'a ekmek hakkında bir murabba sunarak karşılığında caize almıştır (AÇ, 687). Ayrıca şehzadeler de sefer zamanlarında şehir muhafızı olarak Edirne'ye gelmektedirler. Mesela Kânûnî Sultan

¹³³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** İsmi "Bâyezîd (بایزید)" iken adına hürmet etmedin. Madem öyle isminin başındaki "be" harfi ile "yâ" harfi arasındaki "elif"i kaldırırım da sana "be Yezîd (بی‌یزید)" diye hitap edilsin.

Süleymân'ın oğlu Şehzade Bâyezîd, babası 'Irâkeyn seferine çıktığında onun tarafından Edirne'ye muhafız tayin edilmiştir. Buradayken İşretî ona gazel ve kaside sunmuş ve sesinin de güzel olması hasebiyle şehzadenin has meclisine dâhil olmuştur (KA, 257; AÇ, 469; B, 126; KH, 564-565).

Sultanların himayesi sayesinde onların etrafında oluşan muhitin yanı sıra Edirne'de şairlerin kendi aralarında oluşturdukları bir muhit de mevcuttur. Emrî gibi Edirne'de yaşayan bazı şairler bu muhitin teşekkül etmesinde rol oynayanlardır. Edirne'de yaşayan Revânî de bunlardan birisidir. O, Edirne'de Tunca kenarındaki meşhur bir bahçede ikamet etmiş ve mahlasını evinin önünde sürekli akan nehir suyuna istinaden almıştır (KA, 95). Zatî de hayatının bir kısmını İstanbul'un yanı sıra Edirne'de geçirmiş ve burada var olan şairler topluluğunun bir parçası olmuştur (AÇ, 666). Diğer şairler, bu büyük şairler etrafında şekillenen muhitlerde toplanmışlardır. Örneğin ikisi de Edirne Sultan II. Bâyezîd Medresesinde muid olarak görev yapan Vâlihî'nin ve Mecdî'nin Edirne'nin zarifleriyle ve özellikle Emrî ile muaşeretleri vardır, hatta iyi şairlikleri Emrî ile olan birlikteliklerinden ve onun terbiyesindedir (AÇ, 238, 333). Emrî ile yakınlık kuran bir diğer şair, 'Ahdî'dir. O, Emrî ile Edirne'de beraber olmuş ve onun sohbet meclislerine dâhil olarak ferahlık veren sözlerini ve gönül açan şiirlerini dinleyip yazmıştır. Hatta Emrî, matlası şu şekilde olan gazelini söylediğinde Edirne'deki bütün şairler bu şiire nazire söylemişlerdir (A, 99-100):

Yapma göz hânesin aksun ko yaşun seyli harâb

Yegdür andan ki kapusun kapayı zapt ide hâb¹³⁴

O esnada Edirne'de bulunan 'Ahdî'ye de bir nazire yazması teklif edilmiş, bunun üzerine 'Ahdî de matlası şu şekilde olan bir nazire söylemiştir (A, 99-100):

Sâkiyâ bahr-ı tarab zevrâkıdur câm-ı şarâb

Barmağun 'aksi sütun yelkeni üstinde habâb¹³⁵

Buradan söz konusu şehirdeki şairler topluluğunu oluşturan sanatçılar arasındaki

¹³⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Senin gözyaşlarının açık olan göz kapakların arasından harap bir sel gibi akması, uykunun göz kapaklarını kapayıp seni zapt etmesinden yani göz haneni tadil etmesinden evladır.

¹³⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey saki, şarap kadehi, zevk denizindeki kayık, parmağın bu kadehdeki aksi, direkler ve şarabın kabarcıkları da yelkenlerdir.

nazireleşmelerin ve müşaarelerin edebî hayatın çok aktif bir şekilde yaşanmasına katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ‘Ahdî de bu hayatın bir parçası olmuş, Edirne’de misafir olduğu dönemde buradaki edebî muhite katılmış ve bu şehrin fazıllarından nihayetsiz muhabbet ve şairlerinden de karşılıksız insaniyet görmüştür. Bu şairlerden birisi Rızâyî’dir. ‘Ahdî’nin onunla İstanbul ve Bursa’nın yanı sıra Edirne ve Dimetoka’da da birlikteliği olmuş ve onun şiirlerini kulağına küpe yapmıştır (A, 75-76). Ayrıca o, Hatemî ile de Edirne’de sohbet etme fırsatı bulmuştur (A, 146), Nev’î Çelebi’nin ve Üsküplü Vâlihî’nin ise kendi ifadesiyle Edirne’de “*hidmetleriyle müşerref olmuş*” ve hatta Üsküplü Vâlihî’nin şiirlerini dinlemiş ve değerlendirmiştir (A, 284, 292). Edirne’de yirmi akçelik bir medreseden azledilmiş olan ve bu şehirde yaşamaya, ıyş u işrete ve ilim ile kemal tahsiline devam eden ‘İzârî de onun Edirne’de sık sık görüştüğü şairler arasındadır ve bu ikisi arasındaki hukuk tarif edilemeyecek bir seviyeye ulaşmıştır (A, 219-220). Son olarak ‘Ahdî, Edirne’de bulunduğu esnada bir yıl boyunca Mecdî’nin evinde misafir olarak kalmıştır (A, 265).

Başka şairler arasında da Edirne’de bu tarz ilişkiler kurulmuştur. Örneğin ‘Âşık Çelebi, Muammayî’yi Dervîş Çelebi’nin meclisinde satranç oynarken görmüş, hatta ondan birkaç muammasını dinlemiştir (AÇ, 349). Zemanî ile de bir kez Edirne’de görüşmüş ancak sonrasında ondan bir daha haber alamamıştır (AÇ, 251). Refikî, Edirne Dârü’l-hadîs’indeki mütevelliliği esnasında önce Dârü’l-hadîs’te sonra da Sultan Bâyezîd Medresesinde müderrislik yapmış olan Kemâlpaşa-zâde ile şiire karşı ortak bir ilgileri olması sebebiyle yakınlık kurmuş ve onun yanından ayrılmayan bir sohbet arkadaşı olmuştur (B, 77; KH, 389). Nihayetinde tezkire yazarlarının Edirne’de buldukları esnada görüştükleri şairlerden ya da buradaki şairlerin görüştükleri diğer şairlerden bahsetmeleri sayesinde bu şehirde hakikaten geniş bir şairler topluluğunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlar, kendi aralarında sık sık meclisler kurup görüşmüşler, birbirlerine nazireler yazmışlar ve birbirlerinin şiirlerini tenkit ve tetkik etmişlerdir.

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde bu edebî muhit etrafında gerçekleşen bazı anekdotlardan da bahsedilmektedir. Misal olarak Gubârî mahlaslı Mahmûd Çelebi şairlik iddiasındadır ve kendi zannınca Molla Câmî ve Firdevsî gibi şairleri geçmiştir. Bunu kanıtlayabilmek için Edirne’ye ‘Acem’den yeni gelmiş olan Şeyh Abdüllatif el-Buhârî’ye gitmiş ve ondan şiiri hakkında padişaha şهادette bulunmasını, onu Câmî ve

Firdevsî yerine tercih etmesini, hatta onların şiirini kötölemesini rica etmiştir. Şeyh onu kıramamış, beraberce buldukları bir mecliste hazır olanlara “*dostlar, öyle görünüyor ki bir başka Câmî daha peyda olmuş*” demiş ve Mahmûd Çelebi’nin okuduğu her şiiri beğenmiş gibi yapmıştır. Ancak Mahmûd Çelebi’nin talepleri ve şiirleri bitmemiş, bunun üzerine Şeyh onunla münasebetini tamamen kesmiş ve huzuruna gelmesine de hiçbir şekilde izin vermemiştir (AÇ, 684-685). Şems-i Mu‘ammâyî denen ve asıl ismi Beşâret olan bir İranlı ise Edirne bahçelerinde yaran ile işret üzereyken bu mecliste bulunan Emrî Çelebi’yi rezil etmek istemiş ve onun bolca afyon çekerek kör kütük sarhoş olmasını sağlamıştır. Planına göre ona böyle sarhoşken bazı muammalar söyleyecek, karşılık alamayınca da etraftakileri ona güldürmüş olacaktır. Bu maksatla cevabı “*Emrî*” olan Farsça bir muamma söylemiştir. Ancak umduğu gibi olmamış ve Emrî irticalen cevabı “*Beşâret*” olan bir başka Farsça muamma ile karşılık vermiştir (AÇ, 152; KH, 206).

Öte yandan Deli Birâder Gazâlî’nin de Yavuz Sultan Selîm devrinde Edirne’de bulunduğu anlaşılmaktadır. Hatta bu esnada, bir yaz mevsiminde, serinlemek için buz bulamamış, bu sebeple Edirne’de saray mutfağı kâtibi olan Revanî’ye, mutfak emini olan ‘Abdüssamed’e de selam göndererek, bir kıta ulaştırmıştır. Burada serinlemek için ondan buz istemektedir. Revanî ise karşılık olarak iki karpuz hazırlamış ve kendilerinde de buz olmadığını, bu sebeple buz gönderemediğini söyleyip özür dileyen bir kıta yazmıştır. Gazâlî ise buna mukabele olarak ona “*buz yoksa bari şerbet gönder*” diyen bir kıta daha irsal etmiştir. Burada sözü edilen Revânî de Gazâlî de şairdirler ve bu hadisenin yaşanmış olduğu vakitte Edirne etrafındaki şairler topluluğuna mensupturlar (AÇ, 701-702).

Söz konusu şairler, bahsi geçen bu topluluğun bir parçası olarak bu şehirde ve bu şehre dair pek çok eser yazmışlardır. Örneğin ‘Ahdî, gönle ferahlık veren Edirne’nin gülistanlarını, gül gibi açılmış gençlerini, serviler gibi salınan güzellerini ve çarşılarda gezinen mahbuplarını gördüğünde bundan mülhem Farsça bir gazel kaleme almıştır. Bu gazelde Edirne’nin servi gibi salınan güzellerinden, Tunca kenarını ve Edirne’nin güzellerini seyretmenin kişiye Şatt’ın kenarını ve Bağdâdlıları hatırlattığından ve bu şehrin güzellerinin dostlukları ile onu şımarttığından bahsetmiştir (A, 75-76). Bundan başka Tâbî’î bir Edirne şehrengizi yazmış ve bu eser, Mesîhî’nin yazdığı Edirne şehrengizi kadar güzel addedilmiştir (AÇ, 622). Zâtî’nin de Edirne hakkında yazdığı bir

şehrengiz mevcuttur ve Latîfi, bu eserden şerbetçi ve ipekçi iki kişiye dair olan dört beyti örnek olarak vermektedir (L, 232). Ayrıca Kınalı-zâde ‘Alî Efendi, Anadolu kazaskeri iken Edirne hakkında yazdığı ve matlası şu şekilde olan bir gazeli padişaha sunmuş, buna mukabil de çokça lütfa mazhar olmuştur (KH, 611-612):

Esdi cân bâgına bâd-ı ‘itrsâ-yı Edrine
*Feyz-i rûh itdi fezâ-yı cân-fezâ-yı Edrine*¹³⁶

Latîfi ise bu gazeli Kınalı-zâde ‘Alî Efendi’nin değil, Vâsî‘ ‘Alî’sinin yazdığını söylemektedir (L, 380).

Kânûnî Sultan Süleymân Edirne’deki Mihal Köprüsünü tamir ettirdiğinde Sun‘î Çelebi maktâi şu şekilde olan bir tarih söylemiştir (AÇ, 570; KH, 516):

Genc-i vâfir virüp yine ol şeh
*Cisr-i vîrânı eyledi ma’mûr*¹³⁷

Âşık Çelebi, Edirne’de bulunan ve yakın dostu olan Şeydâ’nın âşık ve perişan olduğunu duyduğunda ona beyitlerinden birisi şu şekilde olan bir şiir göndermiştir (AÇ, 617):

Beni kaknûsveş yaksa bu sevdâ
*Külümden niçe şeydâ ola peydâ*¹³⁸

Gazâlî vezirlerden Mustafâ Paşa vefat edip de Edirne’de Meriç nehri üzerine inşa ettirdiği köprü yarım kaldığında şu tarihi söylemiştir (AÇ, 696; B, 141; KH, 641):

Göçdi merhûm didiler târîh
*Köpriden geçdi Mustafâ Paşa*¹³⁹

İshâk Çelebi, Edirne’de Işık Kâsım unvanıyla meşhur olan istiğna ehli bir

¹³⁶ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Can bahçesine Edirne’nin itira benzeyen rüzgârı esti ve bu şehrin cana can katan seması ruha feyiz verdi.

¹³⁷ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** O padişah çokça hazine verip viran olmuş olan köprüyü tamir ettirdi.

¹³⁸ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Bendeki bu sevda beni kaknûs kuşu gibi yaksa da külümden nice Şeydâ, meczup âşık peyda olur.

¹³⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Merhum Mustafâ Paşa öldüğünde ölümü için “köprüden geçti” diye tarih düşürdüler.

mollaya latife olarak matlası şöyle olan bir şiir göndermiştir (L, 131):

Ey serîr-i mülk-i 'aşka hân olan server dede
*Cümle esrâr-ı rumûza menba' u mazhar dede*¹⁴⁰

Refikî, Edirne'deki Darü'l-hadîs'e müteveli olarak bu şehre gelmiş ve Edirne'nin her yerinin kış mevsiminde kar ve yağmur yüzünden çamur deryasına dönmesinden bezerek Edirne'nin suyundan ve çamurundan şikâyet ettiği şöyle bir beyit kaleme almıştır (AÇ, 404; KA, 149; L, 262):

İlâhî sen halâs eyle bizi bu şehri-bâtıldan
*Kişi anı ne seyr itsün geçilmez âb ile gilden*¹⁴¹

Sagârî ise Edirnelilik gayretiyle ona şu cevabı vermiştir (AÇ, 550; KA, 149):

Şu kim şeytân-sıfat eyler şikâyet âb ile gilden
*Üfür yüzine anun aslı oddur hazz ider yilden*¹⁴²

¹⁴⁰ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey aşk memleketinin tahtına hakan olarak oturan, reis olan dede; ey bütün remizlerin sırlarına memba ve mazhar olan dede!

¹⁴¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey Allah'ım, bizi bu çürük şehirden kurtar. Kişi burayı ne diye gezsin, hiçbir yerinden su ve çamur yüzünden geçilmiyor.

'Âşık Çelebi, tezkiresinin ilerleyen kısımlarında ise bu şiiri Fehmî'ye isnat etmektedir (AÇ, 550).

¹⁴² **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Su ile çamurdan şikâyet eden şu şeytan yüzünün yüzüne üfle zira onun aslı ateştir ve yelden hazzeder.

Latîfî, bu beyti yazan şairin Nasrî olduğunu söylemektedir. Sagârî'nin bu hicve karşılık verdiği şiir olarak ise şu üç beyte işaret etmektedir (L, 262):

Ey Edrine yine seni hicv itdi bir döneke

Adı Refikî kesmege burnın bıçak gerek

(Ey Edirne, bir döneke seni hicvetti

Adı Refikî'dir, onun burnunu bıçak ile kesmek gerekli)

Fâzıl olana kuyruğı yok bir eşek didiün

Ey bî-hayâ bu tavr ile sensün eşek ne şek

(Faziletli olan kişiye kuyruğu olmayan bir eşek dedin

Ey hayâsız kişi bu tavrın sebebiyle şüphesiz eşek olan sensin)

Kaht oldı Edrine diyü itme şikâyeti

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Edirne’de görev yapmış bazı Osmanlı memurlarından da bahsedilmektedir. Bunlardan ilki kadılardır. Misal olarak Kınalı-zâde ‘Alî Efendi burada kadılık yapmıştır. Onun kadılığı esnasında Edirne adalet ve feyzin merkezi olmuş, ‘Alî Efendi’nin namı etrafta duyulmuş ve herkes onun hâkimiyetindeki Edirne’ye gıpta etmiştir (KH, 545). Bu şöhreti bir taraftan da onun kıskanılmasına sebep olmuştur. Nitekim her ne kadar âlim ve fazıl bir kişi olsa da inadı ve kıskançlığı ile meşhur olan Mehmed Şâh Çelebi ona karşı hasımca bir tavır takınanlardan birisidir. Daha evvel onun eserlerini gördüğünde kendisini bunlardaki tesirin muhtevadan değil ‘Alî Efendi’nin kuvvetli tartışma ve ikna kabiliyetinden doğduğunu söyleyerek avutmaktadır. İstanbul kadılığından azledildikten sonra ise bu hadiseden doğan üzümlük ve öfke ile tüm mesaisini ‘Alî Efendi’yi azlettirmek için harcamaya başlamıştır. Ebussu’ûd Efendi’nin damadı olmasından da faydalanarak, onun yardımıyla ‘Alî Efendi’nin yazdığı bir hüccete reddiye olarak bir risale yazmıştır. Ne var ki bu risale akli başında her âlim, müderris ve kadı tarafından reddedilmiş, sonrasında Mehmed Şâh Çelebi’ye de körlük arız olmuş, çok geçmeden de ölmüştür (KH, 596-598). ‘Alî Efendi burada kadıyken etrafında bir muhit de kuruluvermiştir. Bu çevreye dâhil olanlardan birisi Edirneli ‘Ubeydî’dir. Onun ile ‘Alî Efendi ve oğlu Hasan Çelebi arasında bir samimiyet kurulmuş ve nice mecliste ve sohbet ortamında beraberlikleri vaki olmuştur (KH, 545).

Kadı Hüsâm da Edirne’de kadılık yapmış, hatta burada ilk kadı olduğu esnada kendisinden daha sonra mesleğe girmiş bulunan Hamîd Çelebi’nin Rumeli kazaskeri, Kara Çelebi’nin ise İstanbul kadısı olduğunu duyduğunda şu beyti söylemiştir (AÇ, 234):

Sâğarı devr-i felek ‘aksine dönder sâkiyâ

Döne döne Hecrîye ol cevr idüpdür kat kat¹⁴³

Edirne, Bilâd-ı Hamse mevleviyetleri arasında bulunmaktadır (Gür, 2017, s. 66).

Ey mâze-har ki gam yeme boldur saman kepek

(Edirne’de kıtlık oldu diye şikayet etme

Gam yeme Edirne’de saman ve kepek boldur)

¹⁴³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey şarap sunucu, kadehi feleğin dönüşünün aksine devret, sun. Zira felek Hecrî’ye döne döne kat kat eziyetler ediyor.

Tezkirelere bakılacak olursa yine bu mevleviyetlerden birisi olan Bursa’da kadılık yapanlar bu vazifeyi takiben Edirne’ye tayin edilmektedirler. Nitekim Kara Çelebi, Bursa kadılığının ardından Edirne’ye tayin edilmiştir (AÇ, 233; B, 231; KH, 914). Lütfibey-zâde, azledildiği Bursa kadılığını takiben Edirne’de vazifelendirilmiş ve bu sebeple yüzü gülmüştür. *Tezkiretü’ş-şu‘arâ*’ya ona dair madde eklendiği esnada o, halen bu vazifesinde kaimdir (KH, 825). Bûstân-zâde Mehmed Efendi, Bursa’ya kadı olarak tayin edilmesi üzerine yola çıkmış ancak daha Bursa’ya varmamış iken bu sefer de Edirne kadısı olarak tayin edilmiştir. Sonrasında Edirne’ye gelerek burada bir müddet görev yapmıştır (KH, 748). Talebesi olan Muhîfî Efendi de Edirne’deki bu kadılığı esnasında onun naipliğini yapmış ve bir yandan da gece gündüz ilmî mütalaalar ile meşgul olmuştur (A, 272).

Şâh Çelebi Efendi, onun hakkındaki madde *Meşâ‘irü’ş-şu‘arâ*’ya eklendiği esnada halen Edirne’de kadılık yapmaktadır (AÇ, 599). Kâmî Efendi ise ‘Ahdî’nin devrinde Edirne kadılığı vazifesinde kaimdir ve Nâmî, onun danışmentliği vazifesini üstlenmiş bulunmaktadır (A, 68, 289). Ayrıca ‘Âşık Çelebi, Kâmî Efendi’nin burada kadı iken Zigetvar Seferi’ne çıkıp yolda Edirne’ye uğrayan Kânûnî Sultan Süleymân’a bir gazel sunarak iki yüz flori caize aldığı nakletmektedir (AÇ, 303). Kınalı-zâde tezkiresindeki Kâmî maddesinde ise Kânûnî Sultan Süleymân’ın Zigetvar’da vefat ettiği, Şehzade Selîm’in tahta geçmesi için ordugâhtan çağrıldığı, bunun üzerine şehzadenin yola çıktığı ve bir iki gün Edirne’de konakladığı anlatılmaktadır. Burada Kâmî’nin düşmanları hakkında şikâyet var diye onu şehzadeye gammazlamışlar ve yeni sultan olmuş olan Şehzade Selîm de Kâmî’yi azletmiştir. (KH, 709).

Edirne’de tavattun etmiş olan ve ilim yolunda yürüyen Cevânî, Edirne kadısı iken Kemâlpaşa-zâde’den mülâzım olmuştur (AÇ, 216). Mü’eyyed-zâde ise Edirne’de kadılık yapmıştır. Hatta o, Edirne’ye kadı olduğunda nişancı olmuş olan Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi’ye bir tebrik mektubu göndermiş ve buna “*selâmen selâmen inne’l-kirâme izâ mâ*¹⁴⁴” ibaresini de eklemiştir. Bu, şu beyte bir telmihtir (AÇ, 199; KH, 262):

İnne’l-kirâme izâ mâ eshelû ezkerû

¹⁴⁴ **Türkçe Çevirisi:** Selam olsun, selam olsun cömertlere!

*Men kâne ye 'lefuhum fi 'l-menzili 'l-haşini*¹⁴⁵

Ancak Ca'fer Çelebi bu telmihi anlayamamış ve ancak uzun uğraşlar sonucu ve başkalarının yardımıyla idrak edebilmiştir (AÇ, 199; KH, 262).

Muhyî Mehmed, Edirne'de kadılık yapmış ve hicrî 1005 senesinde (M. 1596/1597) Edirne kadısı iken vefat etmiştir (KA, 267). Nihâlî Ca'fer Çelebi görevde olduğu esnada ondan mülâzım olmuştur (AÇ, 389). Pîrîpaşa-zâde Mehmed Çelebi de vazifesi esnasında vefat eden Edirne kadılarından birisidir (S, 60). Fikrî bu görevde bulunduğu esnada ondan mülâzım olmuştur (AÇ, 528; KH, 680). Bundan başka Merhabâ Çelebi, Edirne'de kadı iken vefat etmiştir (AÇ, 397; KH, 207; L, 137). Emîr Hasan Kâfi Efendi ise Edirne kadılığında mütekait iken ahirete irtihal etmiştir (B, 92; KH, 272, 437),

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde sözü edilen bir başka meslek grubu da mütevellilerdir. Misal olarak Refikî, uzun süre boyunca kâtiplik yapmasından kaynaklı olarak gözleri ve aklı bulanmaya başlayınca mütevellilik vazifesine sevk edilmiş ve Edirne'de Dârü'l-hadîs mütevellisi olup bu vazifede iken vefat etmiştir (S, 143). Ferîdî ise Edirne'deki Yeni İmaret vakfında mütevellilik yapmıştır (S, 127). Yeni İmaret, Sultan II. Bâyezîd'in inşa ettirdiği, 1488 yılında tamamlanmış olan ve Tunca Nehrinin kenarında ve Edirne Sarayının batısında yer alan II. Bâyezîd Camiine ve Külliyesine ait vakıftır. Bu külliye etrafındaki muhit XV. yüzyılın sonlarında bir mahalleye dönüşmüş olup günümüz Edirnesinde Yeniimaret Mahallesi adıyla hâlâ mevcudiyetini devam ettirmektedir (Eyice, 1992, s. 42; Mısırlı vd., 2017, s. 110). Ayrıca Mehmed Emîn, İran'dan İstanbul'a geldikten sonra Hâce Sa'âdeddîn Efendi ile yakınlık kurmuş ve onun aracılığı ile Edirne'deki Sultan Bâyezîd Medresesinin mütevelliliğine tayin edilmiştir (KH, 757).

İlim yolundan ayrıldıktan sonra Edirne'de vakıflarda kırk akçe ile müteveli olan ve geçimini buradan sağlayan Yakînî, bu zümrenin marifet ve kemal sahiplerindendir (AÇ, 291; B, 240). Sehî Bey ise Ergene'de ve bazı Edirne imaretlerinde mütevellilik yapmıştır KA, 99. Ayrıca o, hareminden yetiştiği Necâtî Bey'in divan kâtibi iken aynı zamanda Edirne Dârü'l-hadîsinin mütevelliliğini de yapmıştır (B, 98; KH, 454). Hatta

¹⁴⁵ **Türkçe Çevirisi:** Cömertler kendilerine yardım edildiğinde hatırlarlar, zor zeminde kendilerine eşlik edenleri.

o, burada görev başında iken padişaha beyitlerinden birisi şu şekilde olan bir şiir sunmuş ve telif ettiği *Heşt Behişt*'in mukabilinde mertebesinin üstünde bir mansıp rica etmiştir (AÇ, 437; KH, 454):

N'ola ihsân-ı sultân olsa mebzûl

*Koca kul kapusunda olsa makbul*¹⁴⁶

Emrî, Edirne'de vazife yapmış bir başka mütevellidir. O, uzun müddet bazı vakıfların kitabet vazifesiyle kıt kanaat geçinirken Edirne kadısı olan Kınalı-zâde 'Alî Çelebi sayesinde Yıldırım Han vakfı mütevelliliği vazifesine tayin edilmiş ancak bir müddet sonra bazı kıskanç ve düşman kişilerin iftiraları sebebiyle azledilmiştir (KH, 202). Gelibolulu Alî'ye göre Emrî, ömrünü mütevellî olarak geçirmiş ve hem İstanbul'da hem de asıl vatanı olan, yetişip büyüdüğü ve karar kıldığı Edirne'de ikamet etmiştir. Bu seyahat eksikliği de onun şairliğinin dar bir çerçevede kalmasına sebep olmuştur (KA, 112-113). 'Ahdî ise *Gülşen-i Şu'arâ*'da Emrî hakkında kurduğu bir cümlede iyi bir şair olmakla beraber bir yandan da derviş meşrepli, dünyaya ehemmiyet vermeyen birisi olduğunu, bu sebeple vaktini "*Medîne-i Münevvere'nün tevliyyeti hizmetine*" vakfettiğini ve diğer şairler gibi dünyaya malik olayım diye birilerine kaside sunmadığını söylemektedir (A, 99). Oysa Emrî'nin ömrünü Edirne ve İstanbul'da geçirdiği malumdur (Saraç, 1995, s. 164). Dolayısıyla burada kastedilen muhtemelen onun Edirne'de bulunan ancak gelirleri Medîne'ye gönderilen vakıflarda mütevellî olarak çalıştığıdır. XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirecileri arasında Kınalı-zâde haricinde kimse onun hangi vakıfta mütevellî olarak görev yaptığına değinmemektedir. Bir tek Kınalı-zâde onun Yıldırım Han vakfında vazife yaptığını söylemektedir (KH, 202). Oysa kayıtlarda Edirne'den Haremeyn'e gelirinin bir kısmını gönderen vakıflar arasında Yıldırım Bâyezîd'in vakfı değil yalnızca Sultan II. Bâyezîd'e ait olan vakıf vardır (Taşkın, 2021, s. 720). Buna dayanarak Emrî'nin görev yaptığı vakfın Yıldırım Bâyezîd vakfı değil, Sultan II. Bâyezîd vakfı olduğu söylenebilir.

Tezkirelerde başka meslek gruplarının da sözü edilmektedir. Mesela Cefâyî (AÇ, 203; KH, 265; S, 118) ve Vecdî (AÇ, 239; KH, 893), Edirne'deki sarayda muallim ve hâce olarak görev yapmışlardır. Aynı şekilde Aydınî Visâlî, hem Sultan II. Bâyezîd hem

¹⁴⁶ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Padişahının ihsanının bol olmasına ve yaşlı kulunun onun kapısında makbul olmasına şaşılmalıdır.

de Yavuz Sultan Selim devirlerinde Edirne’de sultan sarayında has hizmetkârların hocalığını yapmış, bu görevdeyken de vefat etmiştir (KA, 89; KH, 898; L, 550). Ayrıca ‘Atâ, bu sarayda ikinci tabip olarak vazife icra etmiştir (AÇ, 475; KH, 570).

Nasuhî, önde gelen hekimlerdendir ve Edirne Darü’ş-şifasında tabiplerin reisi olarak vazife yapmıştır (AÇ, 374). Sahrî, Kemâlpaşa-zâde Edirne kadısı iken onun mahkeme kâtipliğini yapmıştır. Bu vazifeyi ifa ederken çokça dünyalık kazanmış ve kitabet kabiliyeti herkesçe bilinir olmuştur (A, 180; AÇ, 410; KH, 421). Fehmî, Edirne’de Sipahi Oğlanları Bölüğünde iken Hassa Haraç Eminliği vazifesini yürütmüştür (AÇ, 550; KH, 688). Vahdî de Edirne’de aynı vazifeyi deruhte etmiş ve bu görevdeyken ölmüştür (S, 151). Halka vaaz ve nasihat vermekte iyi olan Kurd-zâde Vâlihî, Edirne’de uzun müddettir vaizlik yapmaktadır ve *Gülşen-i Şu‘arâ*’ya onunla alakalı madde eklendiği esnada halen bu vazifesini sürdürmektedir (A, 294). Bundan başka Tali’î, Edirne’de danışmenddir ve bu şehrin ekâbir evlatlarından birisidir. O, hem hoşsohbetir hem de tabiatı ve yaratılışı güzel olan bir kişidir (G, 80). Edirne’de tavattun etmiş olan Ahmed-i Rıdvân ise burada zeamet sahibidir (L, 126). En nihayetinde XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Edirne’de vazife yaptığı söylenen bütün isimlerin alfabetik bir listesi Tablo 21’de verilmiştir:

Tablo 21: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Edirne’de vazife yaptığı söylenen bütün isimler

	Vazifesi	S	L	AÇ	KH	A	B	KA	G
‘Atâ	İkinci tabip (Edirne Sarayı)			s. 475	s. 570				
Ahmed-i Rıdvân	Tımar sahibi		s. 127						
Bâlî	Mütevelli (Dârü’l-hadîs)				s. 231				
Büstân-zâde Mehmed Efendi	Kadı				s. 748				
Cefayî	Hâce, muallim (Edirne Sarayı)	s. 118		s. 203	s. 265				

Cevânî	Mülâzım (Kemâlpaşa- zâde)		s. 216		
Emîr Hasan Kâfi Efendi	Kadı		s. 272, 437		s. 92
Emrî	Mütevelli (Yıldırım Han - Sultan II. Bâyazîd Vakfı)		s. 202	s. 99	s. 112- 113
Fehmî	Hassa Haraç Eminliği		s. 550	s. 688	
Ferîdî	Mütevelli (Dârü'l-hadis)	s. 127	s. 410	s. 513	
Ferîdî	Mütevelli (Yeni İmaret)	s. 127			
Kadı Hüsâm	Kadı		s. 234		
Kâmî Efendi	Kadı		s. 709	s. 68	s. 163
Kara Çelebi	Kadı		s. 233	s. 914	s. 231
Karaca Paşa	Mütevelli (Ergene imareti)				s. 51
Kemâlpaşa- zâde	Kadı		s. 410	s. 421	
Kınalı-zâde 'Alî Efendi	Kadı		s. 202, 545, 596-598		
Lütfibey-zâde	Kadı		s. 825		
Mehmed Şâh Çelebi	Kadı		s. 599	s. 596	
Merhabâ Çelebi	Kadı	s. 137	s. 397	s. 207	
Muhîfî Efendi	Naip (Büstân- zâde Mehmed Çelebi)			s. 272	
Muhyî Mehmed	Kadı				s. 267
Muhyîddîn el- Fenârî	Kadı		s. 337		
Mü'eyyed-zâde	Kadı		s. 199, 389, 627	s. 262, 265, 318	

Nâmî	Danişment (Kâmî Efendi)				s. 289
Nihâli Ca'fer Çelebi	Mülâzım (Muhyî Mehmed)				s. 389
Pîrîpaşa-zâde Mehmed Çelebi	Kadı	s. 528	s. 680		
Râzî	Kadı	s. 60			
Refikî	Mütevelli (Dârü'l-hadîs)	s. 143	s. 404	s. 389	s. 77
Sehî Bey	Mütevelli (Dârü'l-hadîs, Edirne ve Ergene imaretleri)		s. 437	s. 454	s. 98 s. 99
Sihri	Mahkeme kâtibi (Kemâlpaşa- zâde)		s. 410	s. 421	s. 180
Sinân Efendi	Kadı				s. 450
Şikârî	Kadı [Ferecik (kz.), Paşa Sancağı (I)]		s. 600		
Tali'î	Danişment				s. 80
Vahdî	Hassa Haraç Eminliği	s. 151	s. 239		
Vecdî	Hâce (Edirne Sarayı)		s. 239	s. 893	
Visâlî	Hâce (Edirne Sarayı)	s. 550	s. 898		s. 89
Yakîni	Mütevelli (Edirne vakıfları)		s. 291		s. 240

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Hacı 'İvâz Paşa'nın Edirne'de giriştiği bir işten de bahsedilmektedir. Buna göre o, Edirne'de Delikli Kaya adlı mevkide bir kuyu kazdırmış ve buraya Tunca nehrinden su getirmek için uğraşmıştır. Aklındaki tasarıya göre bu suyu bütün Edirne'ye yer yer çeşmeler yaparak tevzi edecektir ancak Tunca'dan suyu çekmekte muvaffak olamamıştır. Bu sebeple de kazılan kuyu öylece bırakılmış ve atıl kalmıştır. Halk arasında ise Hacı İvâz hayrî diye iştihar bulmuş ve mezbele dökmek için kullanılır olmuştur (S, 75).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Edirneli olan, burada doğan, yaşayan ya da ölen pek çok kimseden söz edilmektedir. Mesela Edirne’nin helvacılarından olan Hüseyinî’nin hem doğum yeri hem de yaşadığı yer Edirne’dir (AÇ, 268; KH, 298). Ahmed Paşa, Sehî Bey’e göre buralıdır (S, 25). Hâtîfî, Edirneli olan Zâhidî-zâde unvanlı bir Halvetî şeyhinin oğludur (AÇ, 229; KH, 909). Kâsım Paşa ve Şevkî, Edirneli iki kadının (B, 105; KA, 76; KH, 487; L, 306; S, 31, 100), Necâtî Bey ise Edirne’de Sâ’îlî diye bilinen ve ‘Acem geçinen bir adamın kölesidirler (KA, 84; L, 501). Rızâyî, Bursalı olmakla birlikte kendisini himaye eden kişinin Edirneli olması sebebiyle Edirneli diye bilinmektedir (A, 75). Ayrıca Kâtip Dâvud, Ergene Köprüsü adlı kasabadandır (S, 152). Bu kasaba, Edirne’ye bağlı olan ve “*Cisr-i Ergene*” yani “*Ergene Köprüsü*” olarak bilinen Uzunköprü’dür (Sezen, 2017, s. 778). Edirne’nin zariflerinden olan Sâdık ise aslen Edirne yakınlarındaki Hasköy’endir (A, 205; KH, 493). XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Edirneli olduğu ya da Edirne’de doğduğu söylenen bütün isimlerin alfabetik bir listesi Tablo 22’de verilmiştir:

Tablo 22: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Edirneli olduğu ya da Edirne’de doğduğu söylenen bütün isimler

	S	L	AÇ	KH	A	B	KA
‘Ahdî		s. 385	s. 491	s. 622		s. 136	s. 79
‘Ahdî (Yıldırım Şeyhi oğlu)			s. 492	s. 622			
Ahmed Paşa	s. 25						
‘Alî Çelebi (Vâsi’î ‘Alî’si)		s. 379					
‘Askerî*		s. 363	s. 469	s. 564			s. 172
‘Atâ			s. 475		s. 231		
‘Atâyî		s. 372	s. 474				
Bedî’î				s. 231			
Beyânî				s. 248			s. 120
Celîfî		s. 176		s. 269			
Cevrî			s. 217	s. 276	s. 130		
Dervîş	s. 185			s. 366			

Emrî	s. 175	s. 136	s. 149	s. 201	s. 98	s. 28	s. 112
Fânî					s. 250		
Fazlî			s. 518				s. 185
Fedâyî					s. 251		
Fehmî			s. 550				
Ferâgî					s. 248		
Feyzî					s. 246		
Garîbî	s. 151						
Haffî	s. 88	s. 214		s. 336			
Hafî							s. 54
Hâtemî					s. 146		s. 240
Hâtifî			s. 229	s. 909			
Hıfzî	s. 137		s. 268	s. 299			
Hızrî				s. 334		s. 63	
Hüseyinî			s. 268				
‘İlmî			s. 477	s. 573		s. 128	
‘İtâbî			s. 458				
‘İzârî			s. 461	s. 552	s. 219	s. 123	s. 256
Kâdirî	s. 116	s. 425					s. 81
Kâmî		s. 441	s. 299		s. 68		
Kemâlpaşa-zâde	s. 57						
Keşfî			s. 306	s. 716	s. 98		
Lâzımî					s. 262		
Mecdî			s. 333	s. 743	s. 264	s. 177	s. 266
Mestî		s. 482		s. 774			s. 82
Meylî				s. 827			
Misâlî			s. 332	s. 741	s. 274	s. 176	
Mu‘înî					s. 272		
Muhtârî							s. 268

Muhyî						s. 274
Mübînî						s. 280
Nâ'imî			s. 381			
Nasûhî			s. 374	s. 856		s. 209
Nazmî		s. 522	s. 377	s. 860	s. 290	s. 211 s. 215
Necâtî	s. 95		s. 363	s. 837		s. 203
Peykî			s. 194			
Râhî			s. 586			
Revânî	s. 102	s. 245		s. 395		s. 78 s. 95
Sâ'î						s. 184
Sabâyî	s. 92	s. 323		s. 500		s. 109 s. 100
Sâdik						s. 250
Safâyî Cerrâh		s. 330				
Sâfî						s. 204
Sâgarî	s. 125	s. 259	s. 404	s. 414		s. 86 s. 149
Sâlikî			s. 405	s. 416	s. 185	
Sâni'î		s. 323		s. 498		
Sehî			s. 437	s. 454		s. 98 s. 99
Sezâyî	s. 153					
Sıfâtî	s. 158					
Sihri			s. 409	s. 421		s. 151
Süvârî	s. 157					
Şâhidî		s. 289		s. 466	s. 75	
Şevkî			s. 610			
Şeyh Bâyezîd		s. 94				
Tâbi'î		s. 158	s. 622	s. 251		s. 44
Tîgî						s. 44
Turak Çelebi			s. 399	s. 879	s. 289	s. 220
'Ubeydî			s. 455	s. 545	s. 217	s. 120 s. 255

Vahdî	s. 151			
Vâlihî (Ergeneli)		s. 888		
Vâlihî (Kurd-zade)		s. 237	s. 891	s. 294 s. 223
Vecdî		s. 239	s. 893	
Vücûdî				s. 225
Yakînî	s. 148	s. 291	s. 936	s. 240
Zemânî	s. 255	s. 251	s. 405	s. 83

* Beyânî ve Kınalı-zâde, ‘Askerî’nin memleketi hususunda doğrudan bir görüş belirtmemişler ancak Latîfî’nin onun Edirneli olduğunu söylediğini, ‘Âşık Çelebi’nin ise ona Vardarlı dediğini nakletmekle yetinmişlerdir (B, 126; KH, 564). Hâlbuki ‘Âşık Çelebi tezkiresinde de ‘Askerî için “Edirnelidir” denmektedir (AÇ, 469). Bu durum, ‘Âşık Çelebi’nin seneler içerisinde eserinde bazı düzeltmeler yapmış ve hatalı bulunduğu yerleri düzeltmiş olmasına rağmen Kınalı-zâde’nin ve eseri onunkinin bir özeti olan Beyânî’nin söz konusu maddeyi yazarken hatalı bilgilerin bulunduğu düzeltilmemiş nüshalardan faydalanmış olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Buralı olanların haricinde burada yetişenler, buraya sonradan yerleşenler yahut burada vefat edenler de vardır. Misal olarak Kemâlpaşa-zâde ve Nev’î, Edirne’de yetişmiş (A, 284; L, 116), Lâhikî ise İstanbullu olmasına karşın burada tavattun etmiştir (A, 261). Diyârbakırlı Mesîhî, ticaret maksadıyla ve elindeki azıcık sermayeyle Edirne’ye gelmiş ve burada nice seneler ikamet etmiştir (AÇ, 359). Ayrıca Hayalî’nin ölümü, Edirne’de hicrî 964 senesinde (M. 1556/1557) vuku bulmuştur. Mezarı mezbahaya giden yolda Haydarhâne haziresindedir (AÇ, 661; KA, 135; KH, 346). Abdülvehhâb Çelebi (S, 45), Ferîdî (S, 127), Refikî (S, 143) ve Sâfî (S, 78), Edirne’de defnedilmişlerdir. Sun’î ise bu şehirde vefat etmiştir ve mezarı Kıyık yakınlarındadır (S, 145). Edirne’deki Kıyık semti, Fâtih devrinde baruthaneye ve yeniçeri ortalarına ev sahipliği yapmış olan, XVII. yüzyıldan itibaren daha da gelişen ve pek çok paşanın saraylarının ve bahçelerinin bulunduğu bir semttir (Gökbilgin, 1994, s. 428)

2.8.9.7.b. Filibe

Filibe, Paşa Sancağının Sağkol kazaları arasındadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 17). XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkiyelerinde bu kazada kadılık yapmış olan pek çok kişiden bahsedilmektedir. Örneğin Hâletî (AÇ, 260; KA, 126), Me’âlî (AÇ, 323; KA, 204) ve Zünnûn Çelebi (AÇ, 497), Filibe’de kadılık yapmışlardır. ‘Âşık Çelebi’nin babası

Seyyid ‘Alî, bu vazifeyi yüz yetmiş akçe ulufe ile yürütmüştür (AÇ, 488). Ömrünün sonlarında Filibe kadısı olmuş olan Yeşil-zâde Riyâzî (KA, 145; L, 250) ve Fânî’nin babası olan Mehmed Çelebi (B, 144; KH, 653), bu vazifeyi sürdürmekteyken vefat etmişlerdir.

Bundan başka Revnâkî, Filibe’deki Şihâbüddîn Camiinde hatiplik yapmıştır (KH, 399). Cefâyî ise ahir ömründe, yaşı yetmiş varmış iken Filibe’de zillet köşesinde yaşlı ve kahredici bir kadına duyduğu muhabbetin derdiyle can vermiştir (AÇ, 203). En nihayetinde XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Filibeli olduğu ya da Filibe’de doğduğu söylenen isimlerin alfabetik bir listesi Tablo 23’te verilmiştir:

Tablo 23: XVI. yüzyıl tezkirelerinde Filibeli olduğu ya da Filibe’de doğduğu söylenen isimler

	S	L	AÇ	KH	A	B	KA
Begtimur-zâde			s. 278				
Bezmî			s. 179	s. 232			
Cefâyî			s. 203	s. 265			
Dervîş Çelebi			s. 179	s. 232			
Fânî		s. 394	s. 496	s. 653		s. 144	
Hâletî							s. 126
Mehmed Çelebi			s. 496	s. 653			
Nâlişî			s. 360				
Revnâkî				s. 399		s. 80	
Rızâyî				s. 386	s. 162	s. 76	
Sâkî	s. 107	s. 263	s. 405	s. 415		s. 87	s. 150
Sanavber Kadı							s. 126
Tabîbî			s. 278	s. 523			
Vâsî‘ ‘Alî’si			s. 482				
Yeşil-zâde		s. 250					

2.8.9.7.c. Manastır

Manastır, Paşa Sancağının Sağkol kazaları arasındadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 18). Tezkirecilerce “*kasaba*” diye nitelenen bu şehir, bilhassa Kınalı-zâde tarafından uzun cümlelerle tasvir edilmektedir. Bunlara göre Manastır, halkının ekseriyeti şair olan ve kendisinden hüner sahiplerinin, fazılların, âriflerin, zariflerin ve şairlerin çıktığı bir membadır (KA, 234; KH, 266). Bu kasaba, bütün ahalisi ilim ve irfan âleminin birer ferdi olduğu için menkıbelerin ve övünçlerin kuzey rüzgârı burada esmektedir (KH, 771). Buranın güzelliğinin ve cemalinin güneşi Hz. Yûsuf’un hüsnü gibi zahir olmuştur (KH, 451). Bu kasabanın suyunun tatlılığı ve havasının letafeti gün gibi ortada olduğu gibi güzel bahçelerinde Sabâ’nın nezih bahçelerinden daha fazla safa mevcuttur (KH, 527).

Tezkirelerde burada vazife yapmış olan bazı kimselerden de bahsedilmektedir. Örneğin Zuhûrî, Kemâlpaşa-zâde’den mülâzım olduktan sonra Manastır’da kırk akçe ile kadılık yapmış ve burada ölmüştür (KH, 527). Feyzî, Sahn Medresesindeki müderrisliğinden sonra Manastır’da bir müddet muallimlik yapmıştır (AÇ, 552). Celâl Çelebi ise Sultan II. Selîm’e çok yakın iken diğer bazı devlet görevlilerinin hizmetine verilmesi sebebiyle mecburî olarak bu yakınlık zail olmuş, zaten sonra da tekaüde ayrılarak Manastır’a dönmüştür. Gelibolulu ‘Âlî ise onun Hurûfiliğe meyletmesi sebebiyle padişahın yanından uzaklaştırıldığını ve Şâm’a beylerbeyi olması için görevlendirildiğini nakletmektedir. Bunun üzerine Celâl Çelebi padişahın ve sadrazamdan Şâm’a gitmeden önce memleketini ziyaret etmek için izin almış, Manastır yolunda ise vefat etmiştir (B, 47; KA, 236; KH, 266).

Tezkirelerde buralı olan bazı kişilerden söz edilmektedir. Mesela Hâverî Manastırlı olup burada doğmuştur (A, 145; AÇ, 632; B, 60; KA, 130; KH, 324; L, 210). Âhî, Manastır’da Hâverî’nin kız kardeşi ile evlenmiş ve burada vefat etmiştir (KH, 218). Ayrıca ‘Âşık Çelebi “*galiba*” kaydını düşmekle beraber Feyzî’nin de Manastırlı olduğunu söylemektedir (AÇ, 552). Sâmi ise ‘Ahdî’ye göre Manastır’a yakın bir yerdendir (A, 180). Son olarak Manastırlı olan ya da burada doğmuş olan isimlerin alfabetik bir listesi Tablo 24’de verilmiştir:

Tablo 24: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Manastırlı olduğu ya da burada doğduğu söylenen isimler

	S	L	AÇ	KH	A	B	KA
Hâverî		s. 210	s. 632	s. 324	s. 145	s. 60	s. 130
Âhî				s. 218			
Feyzî			s. 552				
Sâmî					s. 180		
Celâlî/Celâl Çelebi			s. 204	s. 266	s. 57	s. 47	s. 234
Vahyî			s. 241	s. 897		s. 226	
Iyânî			s. 493	s. 624			
Feyzî			s. 552				
Cüvânî	s. 154						
Sinân Çelebi				s. 451		s. 97	
Zuhûrî		s. 355		s. 527		s. 114	
Merdî				s. 771			
Veznî				s. 898		s. 226	
Hâkî		s. 208					
Sabâyî					s. 202		
Dülbend-zâde Mehmed						s. 180	
Kâtib Hasan	s. 150						

2.8.9.7.d. Selânik

Selânik, Paşa Sancağının Solkol kazaları arasındadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 18). Memleketlerin yüzündeki güzel bir ben olan bu şehir, çok büyük beldelerden birisidir (KH, 516). XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde bu beldede vazife yapmış pek çok isimden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki kadılar ve naipleridir. Örneğin Dülbend-zâde Mehmed (KH, 760), Hâletî (AÇ, 260; KA, 126), Hâverî (AÇ, 633; KA, 130; KH, 324), Hayâlî mahlaslı Abdülvehhâb (AÇ, 649; KH, 343), İznikli Bekâyî (KH, 239) ve ‘Ubeydu’llah Çelebi (AÇ, 694), Selânik’te kadılık yapmışlardır. Behleşteli ‘Alî Çelebi ise *Meşâ’irü’s-*

şu 'arâ'ya onunla alakalı madde eklendiği esnada halen Selânik'te kadılık yapmaktadır (AÇ, 547; B, 180). Ayrıca Mahremî, Galata'da kadı olan Beyşehirli Hasan Çelebi Selânik'e kadı olduğunda naibi olarak onunla beraber bu şehre gelmiştir. Sonrasında naiplik ve kâtiplik vazifelerini gördüğü Selânik'ten ayrılıp İstanbul'a deniz yoluyla giderken korsanlara esir düşmüştür (AÇ, 334; B, 178; KA, 206; KH, 745).

Emânî, uzun müddet kâtiplik ve İskender Çelebi'ye musahiplik yaptıktan sonra mütevellilik vazifesi ile Selânik'e gitmiş ve burada kâh uzlette kâh vazifede geçirdiği bir ömürden sonra vefat etmiştir (AÇ, 147; KA, 115; KH, 199). Günâhî, *Meşâ'irü's-şu'arâ*'ya onunla alakalı madde eklendiği esnada asıl vatanı civarındaki Selânik'te muarriplik vazifesini yürüterek kıt kanaat geçinmektedir. Ayrıca buradaki genç güzelleri toplayarak onlara Farsça dersleri de vermektedir (AÇ, 307; KA, 199). 'Askerî, tımar ehli olmakla birlikte sonradan mansıbını zeamete çevirtmiş ve Selânik'e yerleşmiştir. Öncesinde padişahın zeamet sahibi askerleri arasında yer alırken ve maddî durumu iyiyken burada ikamet etmeye başladığında fakirliğe düşer olmuştur (AÇ, 469; KH, 564). Sâfi mahlaslı Kâsım Paşa ise mütekait olduktan sonra kendisine tekaüt sancağı olarak ihsan edilen Selânik'te uzlete çekilmiştir. Gerçi bunun tam bir uzlet olmadığı da söylenebilir zira Kâsım Paşa'nın Selânik'te bulunduğu esnada buranın sancak beyliği vazifesini ifa ettiği de anlaşılmaktadır. Bu vazifesi esnasında burada bir cami ile imaret inşa ettirmiş ve yine burada vefat etmiştir. Nitekim mezarı da buradadır (AÇ, 553; B, 107; G, 79; KA, 58; KH, 495; S, 31).

Hayâlî Bey de bir müddet Selânik'te bulunmuş ve burada edebî meclisler kurmuştur. Hatta bir defasında burada Hayâlî Bey'in meclisine üstü başı perişan, kirli ve uzun zamandır yıkanmamış bir derviş, başına güller takınmış halde geldiğinde Hayâlî gayriihtiyarî matlası şu şekilde olan şiiri okumuştur (AÇ, 657):

Hûblar takar idi başına evvel çiçeği

*Takinur şimdi dırîğâ başa her kel çiçeği*¹⁴⁷

Bâkî (A, 123), Ma'nevî (AÇ, 351; KH, 794), Şâ'irî (AÇ, 591) ve Sun'î (KH, 516; L, 338), Selâniklidirler. Necâhî ise Selânik civarlarından (AÇ, 367; KH, 848). Ayrıca Muammâyî, Tire'de doğmakla birlikte babası onun doğumundan sonra Selânik'e göç

¹⁴⁷ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Eskiden başına çiçeği güzeller takardı. Şimdi ne yazık ki her kel başına çiçek takmıyor.

etmiştir. Muammâyî burada yetiştiğindendir ki Selânikli olmakla meşhur olmuştur. Nitekim Latîfî onun Selânikli olduğunu söylemektedir (AÇ, 349; B, 189; KH, 792; L, 486).

2.8.9.7.e. Serfiçe

Serfiçe, Paşa Sancağının Solkol kazaları arasındadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 18). ‘Amrî burada kadılık yapmıştır. Kadılığı esnasında Siroz’da müderrislik yapan İshâk Çelebi’ye kadılığın ne kadar rahat ve huzurlu bir meslek olduğunu dile getiren ve onun da kadı olmasını teşvik eden bir mektup göndermiştir. Karşılığında ise İshâk Çelebi şu kıta ile mukabelede bulunmuştur (AÇ, 138):

Tâlib-i medrese cem ‘iyyet-i yârân eyler

Dört gün heftede bir beg gibi dîvân eyler

Da ‘va faslında efendi ki olur kâzîlar

*Toğruyu şöyle koyup egriye bühtân eyler*¹⁴⁸

‘Amrî’nin şuh tabiatı hakkında anlatılanlar pek çoktur. ‘Âşık Çelebi, Serfiçe’de kadılık yaptığından dolayı burada kendisinden önce kadılık yapmış olan ‘Amrî’nin hikâyelerine vakıftır (AÇ, 489). Ayrıca Garâmî de Serfiçe’nin ‘Âşık Çelebi’den önceki sabık kadılarından ve Çelebi buraya onun yerine kadı olmuştur (AÇ, 687).

‘Âşık Çelebi, buradaki kadılığı esnasında Hayâlî Bey’in ona bir mektup gönderdiğinden de bahsetmektedir. Hayâlî Bey, zeametlerinin ekserisi burada olduğundandır ki daha öncesinde Serfiçe’ye gelmiş ve hatta burada birkaç gönül ilişkisi dahi yaşamıştır. Mektubunda sahip olduğu tımarların çoğunun başkalarına verildiğinden, elinde cüz’î bir miktar kaldığından ve bu sebeple dara düştüğünden bahsetmiştir. ‘Âşık Çelebi’den de geriye kalan mahsulatın tahsil edilmesinde yardım istemiştir. Ayrıca İshâk Çelebi’ye ait olan bir şiire nihayet nazire yazabilmeye muvaffak olduğunu ve bunun onu çok teselli ettiğini söylemiştir. Bu şiir, Hayâlî Bey’in daha evvel İstanbul’da ‘Âşık Çelebi’ye çok beğendiğini söylediği bir şiirdir. Söz konusu nazire ile

¹⁴⁸ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Medreseye talip olan müderrisler, dostlarıyla haftanın dört günü buluşup meclisler kurar ve bir bey gibi divan toplarlar. Dava esnasında efendi olan kadılar ise doğruyu bir kenara koyup egriye yönelir ve bununla amel ederler.

birlikte fakirlikten şikâyet ettiği bir şiiri de bu mektup ile birlikte ona göndermiş ve bunları padişaha da sunduğunu belirtmiştir. ‘Âşık Çelebi ise ona cevaben zillete düşmüş olmaktan ve içinde buldukları halden şikâyet eden ve matlası şu şekilde olan bir gazel göndermiştir (AÇ, 659-660):

Gün gibi rûşen olurdu halka zihn-i pâkümüz

Gerd-i zillet tutmasa âyîne-i idrâkümüz¹⁴⁹

2.8.9.7.f. Siroz

Siroz, Paşa Sancağının Solkol kazaları arasındadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 19). Büyük memleketlerden birisi olan Siroz, meşhur bir şehirdir (AÇ, 226; KH, 727). Bu şehir, güzellik ve değer açısından suyu ve havası ile cana can katan ve gönülleri yakan bir mahiyettedir (KH, 453). Siroz’un cana can katan havası, sevgiliye vuslat günü gibi uğurludur (KH, 406). Vasfının sözle ifade edilebilmesi imkânsız olan bu güzel şehrin methine dair işaretler kâinat sayfalarında açıkça görülmektedir (KH, 769, 900). Siroz’un çok safalı bahçelerinin kıskançlığından Sabâ memleketinin gülşenleri gönülleri yaralı bir şekilde medet istemektedirler (KH, 769). Cennet’e benzeyen ve hem saadetli hem de eşsiz olan bu şehir, Cennet gibi olan beldelerin seçkinlerindedir (KH, 900). Hâsılı, Siroz, Rûm vilayetindeki beldeler arasında geceyi aydınlatan bir mum gibidir ve müşahadesi son derece uğurludur (B, 227; KH, 883, 900). Nitekim bu şehrin güzelliklerini öven şiirler de yazılmıştır. Misal olarak Garîbî, ‘Âşık Çelebi’ye göre Vardar yaylaklarında, Kınalı-zâde’ye göre ise Siroz yaylağındaki Çataloluk mevkiinde bulunan bir çeşme için “*Hünâlike ‘aynâni tecriyân¹⁵⁰*” tarihini düşürmüştür (AÇ, 690; KH, 635).

Burada vazife yapmış olan birçok Osmanlı memuru vardır. Bunlardan birisi kadılardır. Misal olarak ‘Abdî (AÇ, 450), Dervîş Çelebi (AÇ, 226), Medîhî (B, 184; KH, 769), Vasfî (AÇ, 244; KH, 900) ve Zünnûn Çelebi (AÇ, 497), Siroz’da kadılık yapmışlardır. Ayrıca Medîhî Kınalı-zâde tezkiresine onunla alakalı madde eklendiği

¹⁴⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** İdrakimizin aynasını zillet tozu kaplamasa idi tertemiz zihnimiz halka gün gibi aşık olurdu.

¹⁵⁰ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Orada akan bir çeşme var

esnada halen Siroz'da kadılık yapmaktadır. O, emsali olan diğer kadılar arasında fazilet ve keremi, hizmetkârlarının ve maiyetinin çokluğu ve şaşaalı hali ile nam kazanmıştır (KH, 769). Vasfî ise himayesine girdiği 'Atîk 'Alî Paşa'nın yardımıyla tayin edildiği Siroz'da uzun süre kadılık yapmış ve hatta burada kadıyken söz konusu şehrin beyleri ve memurları birlik olup ona kendi nezareti altında olan mirî malından yediği iftirasını atmışlardır. Bu sebeple o, nice müddet hapsedilmiştir (L, 553; AÇ, 244; B, 227). Sonrasında Kınalı-zâde'ye göre Siroz'da, Sehî Bey'e göre ise Malkara'da kadı iken ölmüştür (KH, 900; S, 98). Onun haricinde şeriatla amel eden ve istikametli bir kadı olan 'Alî Çelebi de Siroz'da kadılık vazifesi ile meşgul iken vefat etmiştir (AÇ, 267).

Tezkirelerde buralı olan, burada doğan yahut sonradan buraya yerleşenlerden de söz edilmektedir. Misal olarak Lâyhî, Sirozludur. Cesîm 'Alî Paşa onu kendisine hâce edinmiş ve ona bazı sultan vakıflarından vazife ayarlamıştır. Ancak onu kıskanan diğer vazifeliler Paşa'ya Lâyhî'nin cüzzamlı olduğunu söylemişler ve bu iftira sonucu Paşa, Lâyhî ile arasına mesafe koymuştur. Lâyhî her ne kadar insanları kendisinin cüzzamlı olmadığına inandırmaya uğraşsa da başarılı olamayınca bu çabasından vazgeçmiş ve memleketi olan Siroz'a gidip bir müddet sonra da burada vefat etmiştir (A, 260; AÇ, 322; B, 170; KA, 201; KH, 727). Tarîkî'nin 'Alî Paşa'nın kulu olan babası ise Paşa'nın vakfına ait Siroz'daki bazı köyleri zapturapt altına almak üzere subaşı olarak tayin edildiğinde oğlu ile birlikte Siroz'a gidip burada tavattun etmiştir (KA, 201; AÇ, 322, 690; A, 213, 260; KH, 635). Son olarak XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Sirozlu olduğu ya da burada doğduğu söylenen bütün isimlerin alfabetik bir listesi Tablo 25'te verilmiştir:

Tablo 25: XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Sirozlu olduğu ya da burada doğduğu söylenen bütün isimler

	S	L	AÇ	KH	A	B	KA
Bedrî					s. 120		
Cem Kandî'si	s. 122	s. 430					s. 82
Cem Sa'dî'si*	s. 87						
Defterdar Hasan Çelebi				s. 423			

Hâfız	s. 180	s. 259			
Hasan Çelebi-i Mu'îd			s. 294	s. 54	
Kabûlî		s. 571	s. 694	s. 158	
Lâyihî		s. 321	s. 727	s. 259	s. 170 s. 201
Makâmî	s. 137	s. 353			
Medihî		s. 341	s. 769	s. 184	
Nisârî		s. 363		s. 287	s. 213
Niyâzî	s. 541		s. 883		
Sehâyî/Sühâyî		s. 437	s. 453		
Vasfî	s. 552		s. 900	s. 227	s. 89
Zeynî		s. 256			
Zînetî		s. 254	s. 406	s. 173	s. 83 s. 147

* Latîfî ile Beyânî, onun Sivrihisar'dan olduğunu iddia etmektedirler (B, 90; L, 272).

2.8.9.7.g. Vardar Yenicesi

Vardar Yenicesi yahut Yenice-i Vardar, Paşa Sancağının Solkol kazaları arasındadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 19). Bu şehir, XVI. yüzyıl şu'arâ tezkireleri tarafından uzun cümlelerle tasvir edilmektedir. Bunlara göre bu şehir, şiirin ve belagatın madeni, belagatli ve namdar şairlerin merası, membaı ve zariflerin, âriflerin, latiflerin ve yüksek kabiliyetli şairlerin kaynağıdır (AÇ, 145, 225, 292, 689; KH, 195, 197, 314, 343, 634, 938). Aynı zamanda bütün bu kişileri toplayan ve bu kişilerden oluşan kabilelerin menzili olan bir beldedir (KH, 442). İrem şehrine benzeyen Vardar Yenicesi, kâmil insanlardan oluşan dairelerin merkezidir ve namdar bir beldedir (KH, 718). Gaziler ocağı ve ârifler durağı olan bu şehrin zariflerinin kaidesi “*fakr u fenâ*”dır (AÇ, 661). Burası öyle bir yerdir ki yeni doğan çocuklar dile gelip de ekmeğin adını söyleyecekleri zaman Farsça konuşurlar (AÇ, 388).

Vardar Yenicesi, suyunun ve havasının letafeti ile Cennet'e benzeyen, nezahet ve güzelliği ile de Cennet bahçelerini, Sabâ gülistanını ve İrem bahçesini kıskandıran, övgüye değer bir şehirdir (KH, 314, 343, 353). Sevgililerin dudağı gibi neredeyse görünmeyen bu şehrin kişiye can veren havası, Hz. 'Îsâ gibi ölüleri diriltmekte ve

letafetle genişlenmiş zemini, insana sevinç ve sürur vermektedir (KH, 343, 434). Vardar Yenicesi'nin suyu, Kevser nehrine benzemekte, havası, amber kokmakta ve gül bahçeleri, Cennet'i andırmaktadır (KH, 353). Bu yerleşim yeri, Allah'ın kudret süsleyicisinin onun suretini güzellikle nakşetmesi neticesinde cihan beldeleri içinde zamanın biricigi haline gelmiştir (KH, 464).

Tezkirelerde bu şehre dair anlatılan anekdotlardan bu şehirde dinî hayatın çok aktif şekilde yaşandığı anlaşılmaktadır. Pek çok şair bu şehirden çoğunlukla Mevlevî, Gülşenî yahut Kalenderî olmak üzere ayrılmışlardır. Birçoğu da seyahat yahut riyazet ile geçirdikleri uzun senelerin akabinde memleketlerine geri dönmüşlerdir. Mesela Garîbî, daha bıyıkları bile terlememiş iken bu şehirde yaşayan zariflerin kaidelerinden olan *"fakr u fenâ"*yı benimseyerek Mevlevî olmuş ve Konya'ya gitmiştir (AÇ, 689). Hayâlî'nin bu minvaldeki hikâyesi ise daha meşhurdur. O, Baba 'Alî Mestî adlı Kalenderî babası Vardar Yenicesi'ne geldiğinde onlara katılmıştır. Baba 'Alî Mestî, başında gök mavisi sarık, kulaklarında küpeler, boynunda kolyeler, vücudunda zincirler, sırtında derviş hırkası ve kemerinde ejder başı şeklindeki çengellerle gezip gezdiği her yerde de insanları etkileyen bir kişiliktir. Yanında Kalenderî dervişleri olmak üzere Vardar Yenicesi'ne geldiğinde onların bu hallerinden henüz bıyığı yeni terlemiş bir genç olan Hayâlî çok etkilenmiş ve bileklerine çengeller, beline zincirler, kulağına küpe ve boynuna gerdanlık takıştırıp bunların peşine takılmıştır. Beraberce İstanbul'a gelmişler ancak İstanbul kadısı Sarı Gürz onu gördüğünde *"böyle bir gencin bu Rafizîler yanında bulunması hem caiz hem de makul değildir"* demiş ve onu bunların arasından alıp Uzun 'Alî adlı şehir muhtesibinin terbiyesine vermiştir (KA, 133; AÇ, 651).

Usûlî, memleketinden ayrılıp Şeyh İbrâhim Gülşenî dergâhında bir müddet kalmış, onun vefatından sonra ise Rumeli'ye geçmiş ve ömrünün sonuna kadar bazen Vardar Yenicesinde bazen de sancaklarda Evrenosoğlu 'Abdî Bey'in yanında bulunmuştur (A, 102; AÇ, 142; KH, 195). Hatta Vardar Yenicesinde bulunduğu zamanlarda Baba Dıraz da Usûlî'nin musahibi olmuştur (G, 88). Şeyh İlâhî ise bir müddet İstanbul'da Zeyrek Câmîinde ikamet ettikten sonra Vardar Yenicesine geçmiş ve ömrünün sonuna kadar burada durarak halkı irşat etmiştir. Onun müritlerinden birisi olan Evrenosoğlu Ahmed Bey ölümünden sonra onun ömrünü geçirdiği mekânda birer cami, medrese, hankâh, türbe ve ziyaretgâh inşa ettirmiştir. Böylece Şeyh İlâhî'nin türbesi bu memleketin ahalisine dileklerinin gerçekleşmesini umdukları bir ziyaret yeri

olmuştur (AÇ, 110; L, 86).

‘Âşık Çelebi, Vardar Yenicesi’ni ziyaret ettiği zamana dair bir başka hadiseyi de nakletmektedir. Buna göre Hayâlî Bey ile aralarında vuku bulan ve Hayâlî Bey’in öleceğini hissedermiş gibi yazdığı bir şiirini ona gönderdiği mektuplaşmadan üç ay sonra onun Vardar Yenicesine gitmesi gerekmiştir. Sıtmaya yakalanmıştır, ateşlidir ve mevsim de temmuz olup vakit öğle vaktidir. Bu sebeple hızlıca şehre varıp dinlenmek için acele etmektedir. Şehrin mezarlıklarına ulaştığında burada bir müddet durup bu mezarlıkta yatan mübarek zatlara bir Fatiha okumak ve ruhlarından istimdat etmek arzusu içine doğmuştur. Evrenos Bey, Şeyh İlâhî, Usûlî ve Hayretî isimlerini saymış ancak iradesi dışında bunlara Hayâlî Bey’i de ilave edip ruhlarına Fatiha okumuştur. Sonrasında hâlâ yaşayan bir kişiyi neden ölmüşler arasında saymış olabileceğini düşünürken bunun Hayâlî Bey’in ölümüne işaret ediyor olabileceğini az çok hissetmiştir. Şehre vardığında karşısına Ahmed Çelebi çıkmıştır. Bu zat Vardar Yenicesinin ayanından ve âriflerinden olup danışment iken ilim yolundan ayrılmıştır. Ahmed Çelebi, onu mahzun bir şekilde karşılamıştır. ‘Âşık Çelebi bunun sebebini sorduğunda Ahmed Çelebi, ona Hayâlî Bey’in ölümünü haber vermiştir. ‘Âşık Çelebi böylece onun ismini ölmüşler arasında saymasının hikmetini de anlamıştır. Bir müddet sonra İstanbul’dan gönderilmiş olan ve Günâhî’nin Hayâlî’nin ölümüne düşürülmüş tarihini de ihtiva eden bir mektup, Vardar Yenicesine ulaştığında iş daha da netlik kazanmıştır (AÇ, 660-661).

Sâ’î, Kınalı-zâde tezkiresine onunla alakalı madde eklendiği esnada Vardar Yenicesinde kadılık yapmaktadır (KH, 411). Hem-demî ise Vodina adlı kasabaya yerleşmiş, burada kalacağı bir ev inşa etmiş ve bu kasabada vefat etmiştir (KH, 922). Vodina yahut Vodena, Vardar Yenicesi’ne bağlı bir nahiyedir (Özkılınç vd., 2013b, s. 19). Ayrıca Garîbî, ‘Âşık Çelebi’ye göre Vardar yaylaklarında, Kınalı-zâde’ye göre ise Siroz yaylağındaki Çataloluk mevkiinde bulunan bir çeşme için “*Hünâlike ‘aynâni tecriyân*¹⁵¹” tarihini düşürmüştür (AÇ, 690; KH, 635).

Tezkirelerde bazı kimselerin Vardar Yenicesinden olduğuna yahut burada doğduğuna da değinilmektedir. Misal olarak İlâhî, Vardar Yenicelidir. O, önceden Selmân mahlasını kullanıyor iken sonrasında Şeyh İlâhî ile kendisini hemşeri sayması

¹⁵¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Orada akan bir çeşme var

ve onunla aynı mahallede oturuyor olması gibi sebeplerle İlâhî mahlasını almıştır. Kendisine “*Selmân mahlasını başka şairlerle şerik olmamak için terk ettin, şimdi Şeyh İlâhî ile müşterek mahlas kullanıyorsun*” diyenlere ise Şeyh İlâhî’nin güzellere ve güzelliğe dair şiirleri olmadığını, dolayısıyla onunla ortak bir mahlas kullanmakta da bir problem olmayacağını söylemiştir (AÇ, 146). ‘Askerî’nin memleketi hususunda ise bir karışıklık mevcuttur. Beyânî ve Kınalı-zâde, bu konu hakkında doğrudan bir görüş belirtmemişlerdir. Sadece Latîfî’nin onun Edirneli olduğunu söylediğini, ‘Âşık Çelebi’nin ise ona Vardarlı dediğini nakletmekle yetinmişlerdir (B, 126; KH, 564). Oysa hem Latîfî hem de ‘Âşık Çelebi tezkirelerinde ‘Askerî için “*Edirnelidir*” demektedirler (AÇ, 469; L, 363). Bu durum, ‘Âşık Çelebi’nin seneler içerisinde eserinde bazı düzeltmeler yapmış ve hatalı bulduğu yerleri düzeltilmiş olmasından kaynaklanıyor olabilir. Muhtemelen Kınalı-zâde, “‘*Askerî*” maddesini yazarken hatalı bilgilerin bulunduğu düzeltilmemiş nüshalardan faydalanmıştır. Beyânî’nin tezkiresi ise zaten Kınalı-zâde’ninkinin bir özetidir. Son olarak XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Vardar Yenicesinden olduğu ya da burada doğduğu söylenen bütün isimlerin alfabetik bir listesi Tablo 26’da verilmiştir:

Tablo 26: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Vardar Yenicesinden olduğu ya da burada doğduğu söylenen isimler

	S	L	AÇ	KH	A	B	KA	G
Âgehî			s. 145	s. 197	s. 107	s. 26	s. 228	
‘Askerî				s. 564		s. 126		
Derûnî			s. 225	s. 353	s. 157			
Garîbî		s. 387	s. 689	s. 634	s. 240			
Günâhî			s. 307, 661	s. 718	s. 257	s. 167	s. 199	
Hayâlî		s. 219	s. 651	s. 343	s. 143	s. 68	s. 133	
Hayretî	s. 165	s. 205	s. 274	s. 314	s. 136	s. 58	s. 128	
İlâhî (Selmân)			s. 146	s. 442	s. 177	s. 95	s. 229	
İlâhî (Şeyh-zâde)				s. 198	s. 115			
Râzî			s. 587					

Sıdkî	s. 564							
Sırrî	s. 434	s. 178	s. 92	s. 246				
Şânî	s. 464	s. 193						
Şevkî	s. 88							
Tâbî	s. 125							
Tal'atî	s. 166							
Usûlî	s. 166	s. 133	s. 141	s. 195	s. 102	s. 25	s. 110	s. 88
Yûsuf-ı Sîne-çâk	s. 292	s. 938	s. 306	s. 241				

2.8.9.8. Prizren

Prizren yahut Prizrin, Rumeli vilayetine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 629). Bu sancağın merkez kazası ve bu kazanın merkez nahiyesi de aynı şekilde Prizren şeklinde anılmaktadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 26). Tezkire yazarları bu kasabanın Üsküp taraflarında olduğu bilgisini vermektedir (KA, 162; KH, 478; L, 280, 304). Burası, cihanı yakıp âlemi aydınlatan bir güneş olması hasebiyle eşsizliğiyle öne çıkan meşhur bir kasabadır (B, 216; KH, 452). Zamanın ve zeminin müzeyyeni olan bu eşsiz kasaba, dünya yüzündeki memleketlerin içerisinde çok ziyetli olmasıyla sivirilmektedir (KH, 439, 807). Ayrıca Prizren, halkının ekseriya ilim ve anlayış sahibi olduğu, ayrıca nazım ve nesir zülâlinin sürekli aktığı büyük bir çeşmedir ve bir şairler membaıdır (AÇ, 388; KH, 872). Öyle ki 'Âşık Çelebi'ye göre burada oğlan doğsa adından önce mahlası konulmaktadır (AÇ, 388).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde bu kasabada inzivaya çekilen iki kardeş şairden bahsedilmektedir. Bunlardan birisi Nehârî'dir. Nehârî, bir müddet ilim tahsilinde bulduktan sonra Prizren'de uzlete çekilmiş ve şehrin meşhur güzellerinin kimine inşa kimine de kitabet dersleri vermiştir (AÇ, 388). Bir diğer şair, Nehârî'nin kardeşi olan Sa'yî'dir. O da ağabeyi gibi ilim tahsilinden sonra Prizren'e dönmüş ve inzivaya çekilmiştir. Ancak Sa'yî'nin bir gazeli eline geçen Sultan II. Bâyezîd bu şiiri çok beğenmiş ve onun bu inzivasını bozdurarak onu Harem'deki hizmetkârlarına muallim etmiştir (AÇ, 427; B, 93; KH, 439). Niyâzî ise buraya uzlet için değil vazife icabı gelmiştir. O, Kazasker Kâdirî Efendi'den mülâzım olduktan sonra Prizren'e kadı olmuştur (AÇ, 400).

Nehârî'nin oğlu olan Mü'min ise kendisini Hâce Hâfız-ı Şîrâzî ve Mevlânâ 'Abdurrahman Câmî kadar büyük bir şair addetmekte ve “*şehr-i zerrîn*” adını verdiği Prizren'i onların memleketleri olan Horasan ile bir tutmaktadır. Bu bağlamda kendisini övdüğü, sürekli okuduğu ve okudukça da kendisinden geçerek feryat ettiği şu beyti kaleme almıştır (KH, 807):

Hoş kerâmet ehlinin Mü'min bileydün menzilün

*Şehr-i Zerrînden misin yohsa Horâsândan mısın*¹⁵²

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerine göre Bahârî (L, 151), Mü'min (AÇ, 355; KA, 212; KH, 807), Nehârî (AÇ, 388; B, 216; KA, 219; KH, 872; L, 527), Sa'yî (AÇ, 427; B, 93; KA, 98; KH, 439), Sûzî (AÇ, 436; B, 97; KA, 98; KH, 452; L, 280; S, 146) ve Şem'î (B, 103; KA, 162; KH, 478; L, 304), buralıdır. Ayrıca Sûzî, burada doğmuş ve ölmüştür (AÇ, 436; KA, 98; L, 280; S, 146). Sücûdî ise bu bilgiyi veren tek kişi olan Latîfî'ye göre Prizrenlidir (L, 264).

2.8.9.9. Silistre

Silistre, Rumeli vilayetine bağlı bir sancaktır ve merkez kazası da Silistre ismiyle anılmaktadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 27). Doğrudan buralı olduğu söylenen tek kişi Şîrî 'Alî'dir (AÇ, 618; KH, 490). Bunun haricinde tezkirelerde hep bu sancağa bağlı kazalardan söz edilmektedir. Bunlardan ilki Silistre'ye bağlı bir kaza olan Yanbolu'dur (Özkılınç vd., 2013b, s. 27). Şeyh Kemâl oğlu Beyânî, buralıdır (AÇ, 192; KA, 120; KH, 248). Fikrî ise Nişâncı Celâl-zâde Mustafâ Çelebi'nin desteğiyle *Kıssa-i Firûz Şâh*'ın birkaç cildini tercüme etmiş, bu hizmeti sebebiyle de kendisine Yanbolu kadılığı ihsan edilmiştir (AÇ, 529; KA, 190). Ayrıca Yavuz Sultan Selîm'in huzurunda vaaz vermesi istendiğinde Şâh Kâsım'a dört kat olmuş beyaz bir Yanbolu keçe kilimi getirmişler, o da bunun üzerine oturmuş ve aklında olan bazı ayetleri tefsir etmiştir (AÇ, 594).

Tezkirelerde bahsi geçen ve Silistre'ye bağlı olan diğer yerleşim yerleri, Ahyolu, Akkirman, Dobruca, Kili ve Varna'dır (Özkılınç vd., 2013b, s. 27, 216-217). Bu

¹⁵² **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey Mü'min, güzel kerametleri olan yani keramet gösterir gibi şiir yazan birisisin. Acaba bulunduğu yer, altından yapılmış bir şehir olan Prizren midir yoksa Horâsân mıdır?

bahislere göre Ahmed-i Rûmî'nin babası Ahyolu'ndandır (L, 126). Kurbî, Akkirmanlıdır (A, 254). Helakî ise Dobrucalıdır (L, 559). Selikî, Mankûb kadılığından azledildikten sonra İstanbul'a dönerken kendilerine yük hayvanı kiralayan kişilerle tartışma yaşamış, ardından Dobruca kasabasına yakın Deliorman içerisinde malıyla ve ailesiyle birlikte geride hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolmuş ve ne ölüsüne ne de dirisine ulaşılmıştır (AÇ, 435). Şinâsî ise Kili kazasındandır (A, 196). Necâtî ve Sehî Beyler beraberce Kili'nin fethine katılmışlardır (L, 284), Cevânî (KH, 278), Gulâmî (AÇ, 705) ve Hâşimî (AÇ, 232) ise sırasıyla ve birbirlerini müteakiben Kili'de kadılık yapmışlardır. Cevânî, buradaki kadılığı esnasında “*yok*” redifli bir gazel yazmış ve onu takiben Kili'de kadı olan herkes onun yazmış olduğu bu gazele birer nazire söylemek için çaba göstermişlerdir (KH, 278). Son olarak ‘Özrî, Rodos seferine katılmak üzere İstanbul'a geldiği esnada Varna'da kadılık yapmaktadır (AÇ, 461).

2.8.9.10. Tırhala

Tırhala, Rumeli vilayetine bağlı bir sancaktır. Tırhala kazası bu sancağın merkez kazasıdır ve söz konusu sancağa da ismini vermiştir (Özkılınç vd., 2013b, 27). Cevânî (AÇ, 216; KH, 277) ve Salâhî (A, 205), buralıdırlar. Bahârî, hem buralıdır hem de burada doğmuştur (AÇ, 187; B, 39; KH, 241). Rumûzî ise Tırhala yakınlarından (A, 165). Ayrıca Günâhî yıllarca seyahat etmiş ve Konya'nın yanı sıra bazen Tırhala'da da ikamet etmiştir (AÇ, 307). Diğer taraftan bazı isimler Tırhala'da vazife yapmıştır. Mesela son derece sade bir hayat sürmüş olan Pârepâre-zâde, Tırhala kazasına kadı olduğunda Kazasker'in zorlamasıyla bitpazarından kırmızı rengi mora dönmüş, çuha kumaştan eski bir elbise almış ve “*bu çuha bana tabut örtüsü olur*” demiştir. Nitekim hicrî 968 senesinde (M. 1560/1561) kadı iken Tırhala'da vefat etmiştir (AÇ, 125). Bahârî ise altmış yaşlarındayken ve Çatalca'da kadı olduğu esnada Edirne'de vefat etmiştir (AÇ, 187). Çatalca, Tırhala'nın bir kazasıdır (Özkılınç vd., 2013b, s. 28). Ayrıca ‘Ahdî’ye göre Zârî'nin dayısı Gül-zâde Mehmed Çelebi, *Gülşen-i Şu‘arâ*'ya Zârî ile alakalı madde eklendiği esnada Yenişehir'de sancak beyliği yapmaktadır (A, 173). Oysa Yenişehir, Tırhala'nın bir kazasıdır (Özkılınç vd., 2013b, s. 28). Dolayısıyla Gül-zâde Mehmed Çelebi, ya Yenişehir'de değil, Tırhala'da vazife yapmıştır ya da Yenişehir'deki vazifesi sancak beyliği değildir.

‘Ârifî (A, 233) ve Sâ’ilî (AÇ, 406; KH, 417), Yenişehirlidirler. Behleşteli ‘Alî Çelebi (AÇ, 547), Dülbend-zâde Mehmed (B, 180; KH, 760) ve Hâletî (AÇ, 260) ise burada kadılık yapmışlardır. Hatta Behleşteli ‘Alî Çelebi ile eskiden beri tanışıklığı ve dostluğu olan ‘Âşık Çelebi, Yenişehir kazasında kadı olan onu azledildiği Narda kadılığında Muğla’ya giderken ziyaret etmiştir. Sohbet edilmiş, Mûsâ Kadı denen cahil kadının yaptıkları konuşulmuş ve sonrasında Yenişehir’de bulunup ‘Alî Çelebi ile yedikleri içtikleri ayrı gitmeyen Fevrî Efendi’nin bahsi açılmıştır. ‘Alî Çelebi, Fevrî Efendi ile ara sıra ‘Âşık Çelebi’den ve onun haksız yere vazifeden alınmasından söz edip dertlendiklerini söylemiştir. Sonrasında Fevrî Efendi’nin bir sabah namazı vakti ‘Alî Çelebi’ye gelip *“müjdelersun, bu gece bir rüya gördüm, ümidim odur ki ‘Âşık Çelebi feraha kavuşacak”* dediğini nakletmiştir. Fevrî Efendi, bu rüyasında yeşil sarıklı bir zatın kendisine beyaz renkli ve yazılı bir name verdiğini, bunun ne olduğunu sorduğundaysa sarıklı zatın *“‘Âşık Çelebi’nin azat edildiğini gösteren ve bizzat Hz. Peygamber tarafından yazılmış olan itk-nâmedir”* dediğini görmüştür. Nitekim hakikaten de bundan bir müddet sonra ‘Âşık Çelebi’ye onun iftiraya uğradığını anlayan padişah tarafından iade-i itibar yapılmıştır (AÇ, 547-548).

2.8.9.11. Üsküp

Üsküp, XVI. yüzyılın ilk yarısında Edirne sancağına bağlı bir kaza iken bu yüzyılın ikinci yarısından sonra bu şehir merkezli ve Rumeli vilayetine bağlı olan bir Üsküp sancağı teşekkül etmiştir (Sezen, 2017, s. 781). Üsküp şehri, Beyânî ve Kınalı-zâde tarafından uzun cümlelerle tasvir edilmektedir. Bunlara göre bu şehir, nezaheti ve safası ile akıl sahipleri gibi şenliklidir ve tazeliği ve letafeti ile de İrem bahçelerine benzemektedir (KH, 402). Bu şehrin İrem bahçelerinin makamına sahip olan bahçeleri, âriflerin kalpleri gibi revaçtadır (KH, 730). Üsküp, diğer övülmüş şehirler arasında hem güzelliği hem de estetik ve latif üslubu ile öne çıkmakta ve rağbet görmektedir (KH, 882). Bu şehrin latif havası ve tatlı suyu makbul, mergup ve eşsizdir (B, 202, 221, 222; KH, 832). Cihanın diğer latif üsluplu beldelerinden güzelliğiyle şehri karıştıran bir mahbup gibi üstün ve rağbettedir (KH, 569). Üsküp, cana can katan ve baharın itidal bahşeden nesimini barındıran havası ve zülâl gibi bir suya sahip olan nehirleri ile hoş tarzlı ve latif üsluplu bir güzeldir (KH, 888). Bu şehrin sahası ve vücudu karışıklık ve mihnet tozundan temizlenmiştir (KH, 189). Ayrıca bu şehir, cihan beldeleri arasında

tıpkı seçkin bir dilber gibi korkusuz âşıkların tavsif ve tarifinden müstağnidir ve herkese karşı pervasızdır (KH, 882, 922).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde burada vazife yapmış olan Osmanlı memurlarından da bahsedilmektedir. Bunlardan ilki kadılardır. Örneğin ‘Abdî (AÇ, 450), Hâletî (KA, 126), Hâverî (AÇ, 633; KA, 130, KH, 324), Karaca Hasan (KH, 554) ve Merdümî (AÇ, 342; KA, 208), Üsküp’te kadılık yapmışlardır. Leys-zâde, Üsküp Medresesinde müderris iken Zeyrek-zâde’nin bir hilesi ile Üsküp’e kadı olarak tayin edilmiş ve burada vazife icra etmiştir (AÇ, 451; KH, 543). ‘Âşık Çelebi, burada kadı iken hicrî 976 senesinde (M. 1568/1569) ölmüştür (B, 115; KH, 529). Buradaki görevi esnasında yanında hizmetini gören ve İstanbul’da tanıyıp keşfettiği Şeydâ da vardır (A, 196).

Gelibolulu ‘Âlî, hicrî 974 senesinde (M. 1566/1567) padişaha ait bazı işlerin halli için Üsküp’e uğramış, bu esnada şehrin kadısı olan ‘Âşık Çelebi onu karşılamış ve üç gün boyunca onu ağırlamıştır. Ayrıca çeşitli kumaşlar, elbiseler ve bunların yanı sıra gümüşten yapılmış, içine ise kendi kıtalarından birisi nakşedilmiş bir kadehi ona hediye etmiştir. Ancak ‘Âlî ile her sohbet ettiğinde kızarmakta ve utanmakta, onun “*buna sebep nedir*” sorusu karşısında ise cevap vermeyerek yalnızca özür dilemektedir. ‘Âlî’nin biraz üstelemesi üzerine en sonunda sırrını açmış ve utanmasının onun biyografisini *Meşâ’irü’ş-şu‘arâ*’ya eklememiş olmasından kaynaklandığını itiraf etmiştir. Ayrıca “*yıllarca dostların şiirlerini inceledim ancak işin neticesinde görüyorum ki birkaç gazel yazanları eserime almış iken eser yazmışları ise tezkiremin dışında bırakmışım, işte buna çok üzülüyorum*” diyerek hayıflanmıştır. Sonra da kendi nüshasına bir derkenar şeklinde ‘Âlî’nin hayatı ve eserleri hakkındaki bilgileri özet olarak not etmiştir. Yine de eserinin pek çok nüshasının tedavülde olduğu ve bunlarda Gelibolulu ‘Âlî’nin tercümeihalinin olmadığı gerçeği aklına geldikçe eseflenmeye devam etmiştir (KA, 251-252).

Üsküp’te vazife yapmış başka memurlar da vardır. Örneğin La‘lî, ilim yolundan ayrıldıktan sonra Üsküp’te tavattun etmiş ve burada kendisine kıt kanaat geçinmesine yetecek kadar bir ulufe sağlayan birkaç vakıfta vazife almıştır (AÇ, 314; KA, 203; KH, 730). Sa’yî, meşhur marangozlardan Dülger-zâde Hâce Şemsoğlu Mehmed Çelebi ile bir yakınlık kurmuş ve onun maiyetinde Üsküp’e gitmiştir. Sonrasında Sultan II. Bâyezîd bir şiirine rast gelip beğenince onu buldurtmuş ve Üsküp’ten yanına getirtip

divit-dârlık vazifesini vermiştir (S, 104).

Tezkirelerde Üsküplü olan yahut burada doğan şairlerden de bahsedilmektedir. Misal olarak Seydî, Üsküplü olan Dürüdger-zâde neslindedir (AÇ, 439). Nâmî de Üsküplüdür ve Üsküplüler arasında kabiliyetli olması ve tabiatının letafetiyle öne çıkmaktadır (AÇ, 360). Ayrıca Üsküp'ten Üsküplü İshâk Çelebi gibi bir şair ve molla daha çıkmamıştır (KA, 109). Bunların dışında XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Üsküplü olduğu ya da burada doğduğu söylenen isimlerin alfabetik bir listesi Tablo 27'de verilmiştir:

Tablo 27: XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Üsküplü olduğu ya da burada doğduğu söylenen isimler

	S	L	AÇ	KH	A	B	KA
'Atâ	s. 146	s. 374	s. 474	s. 569		s. 128	
Dürrî		s. 223		s. 366			
Fânî Dede			s. 591				
Ferîdî*	s. 127	s. 410	s. 513				
Hâkî	s. 136			s. 323			s. 73
Hem-demî			s. 237	s. 922			
Hevesî	s. 133						
İshâk Çelebi	s. 61	s. 130	s. 132	s. 189		s. 25	s. 108
La'î						s. 171	
Mîrî		s. 498					
Mu'îdî	s. 176	s. 487					
Nâmî	s. 147		s. 360	s. 832		s. 202	
Niyâzî			s. 401	s. 882		s. 221	
Özrî		s. 363					
Riyâzî		s. 251	s. 518	s. 402	s. 164	s. 82	s. 145
Seydî			s. 439				
Sihri	s. 153				s. 180		

Vâlihî	s. 238	s. 888	s. 292	s. 223
Zârî	s. 252	s. 403		s. 74

* Latîfî Ferîdî'nin Üsküp'ten değil ancak Üsküp yakınlarından olduğunu söylemektedir (L, 410).

2.8.9.12. Vize

Vize, Rumeli vilayetine bağlı bir sancaktır. Bu sancağa ismini vermiş olan Vize kazası, buranın merkezidir. İdarî bir birim olan Vize kazasının merkezi de Vize nahiyesidir (Özkılınç vd., 2013b, s. 28). Nitekim Gelibolulu 'Âlî, Vize nahiyesini Çorlu şehrine yakın bir kasaba olarak tarif etmektedir (KA, 118). Behiştî'nin doğum yeri burasıdır (AÇ, 190; KA, 118; KH, 244). Cevânî ise pek çok yerdeki kadılıklarının akabinde Vize kazasında altmış akçe ile kadı olmuş, vefatı da burada, vazifesinin başında iken vaki olmuştur (AÇ, 217; KH, 277). Amrî de bu kazada kadılık yapmıştır. O, neredeyse hiç kaside yazmamış, yazdığı tek kasideyi de Makbûl İbrâhim Paşa'ya sunmuştur. Paşa bu şiiri çok beğenerek ona Vize kadılığını ihsan etmiş ve 'Amrî, Vize'de kadı olarak vazife yaparken vefat etmiştir (AÇ, 489; S, 103).

Tezkirelerde Vize'nin kazalarından da söz edilmektedir. Bunlardan birisi 'Âşık Çelebi'nin Edirne'de bir kaza olarak tarif ettiği Silivri'dir (AÇ, 584). Ancak bu bilgi doğru değildir ve Silivri, Vize sancağının bir kazasıdır (Özkılınç vd., 2013b, s. 28). 'Âşık Çelebi burada kadılık yapmıştır. Hatta o, evli olduğu kadınla da burada boşanıp bir daha evlenmemeye ahdetmiştir (AÇ, 529). Ayrıca buradaki vazifesi esnasında İstanbul'u ziyaret ettiğinde Kandî, onun bu gelişine "Geldi ol 'Âşık Silivri hâkimi" tarihini düşmüştür (AÇ, 584). Pârepâre-zâde de hayli zaman Silivri'de kadılık yapanlar arasındadır (AÇ, 125).

Âgehî, Haslar kazasında kadılık yapmıştır. Bu vazifesi esnasında Gelibolulu 'Âlî ile görüşmüş ve ona kazada kimsenin kimseyle husumeti olmadığından, bu sebeple de kendisine müracaat edilmediğinden şikâyet etmiştir. Bu sebepledir ki kadılara ödenen sicil ve hüccet akçeleri de ödenmemektedir. Bunun üzerine ekserisi Hristiyan olan bu kazanın ahalisinden kiliseye gitmeyenleri teftiş ettirmiş ve bunlara ceza kesmek suretiyle bir miktar para toplayabilmiştir (KA, 228-229). Burada adı geçen Haslar yahut Hasha-i İstanbul, Vize sancağına bağlı bir kazadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 342).

Tezkirelerde bu kazaya bağlı olan iki nahiyenin ismi geçmektedir. Mesela Gelibolulu ‘Âli, “*Kiremitlik’ten öte has çayırlara muttasıl olan hâli yerler[in]*” yeniçeri ağalarından olan Mustafâ Ağa’ya ait bahçeler olduğunu söylemektedir (KA, 184). Burada kastedilen bölge, Haslar kazasına bağlı Hasköy-i Kiremitlik karyesi civarı olmalıdır (Özkılınç vd., 2013b, s. 342). Pîrî Paşa’nın ise bu karyede bir hamamı mevcuttur. Hatta onun bu hamamına oğlu Mehmed elebi, yuvarlak bir havuz inşa ettirmiş, söz konusu hamam bu sebeple birkaç gün şehrin zariflerinin ve güzellerinin toplanma yeri olmuş ve Gazâlî’nin Beşiktaş’taki hamamına ilgi azalmıştır (A, 697). Ayrıca Kınalı-zâde’ye göre Sipâhî’nin babası Hasan Bey, Suyolu’nun nazırlığı vazifesini ifa etmektedir (KH, 417). Diğer ismi Terkos olan Suyolu, Hasha-i İstanbul kazasına tâbi olan bir nahiyedir (Sezen, 2017, s. 750).

Kırkkilise, Vize sancağına bağlı bir diğer kazadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 28). Sevdâyî buranın kadısı iken vefat etmiş ve buraya gömülmüştür (S, 114). Koca Keşiş lakaplı bir kadı ise buraya kadı olmak için İskender elebi’ye yüz flori rüşvet vermiş, bunun neticesinde bu kazaya kadı olduğunda Tûtî-i Latîf bu durumu hicveden şöyle bir kıta kaleme almıştır (A, 312):

Virmese yüz papası koca keşiş

Mansıba kimse râzi olmaz idi

Olmasaydı papası el-hâsil

*Kırkkilîsâya kâzi olmaz idi*¹⁵³

Karıştıran, Vize sancağının merkez kazasına bağlı bir karyedir (Özkılınç vd., 2013b, s. 448). Behiştî, buralıdır (L, 153). Hâşimî’nin babası ise Yavuz Sultan Selîm şehzade iken onun süpürgeciliğini yapmış ve Karıştıran ovasında Sultan II. Bâyezîd’e karşı olan savaşta hayatını kaybetmiştir (KA, 90). Mehmed Bey’in ise Edirne ile İstanbul arasında yer alan Bergus yahut Burgus adlı kasabada bir camii vardır (A, 631; KA, 240; KH, 322). Burası Vize sancağına bağlı Bergoz kazası olmalıdır (Özkılınç vd., 2013b, s. 28).

¹⁵³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Koca Keşiş, yüz flori rüşveti vermese kimse onun mansıp sahibi olmasına razı olmazdı. Yani eğer Koca Keşiş’in yüz florisi olmasaydı Kırkkilise’ye kadı olamayacaktı.

2.8.9.12.a. Çorlu

Çorlu, Vize sancağına bağlı bir diğer kazadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 28). ‘Ahdî, buranın Edirne ile İstanbul arasında yer aldığını söylemektedir (A, 168). Burası, bir sipahinin oğlu olan ‘Îsâ Bey’in ve Refî‘-i Leng’in memleketi (A, 168; AÇ, 552; KA, 245; KH, 391), Hatmî’nin ise hem memleketi hem de doğum yeridir (AÇ, 637; KH, 326). Behiştî’nin doğum yeri Vize olmakla birlikte ikamet ettiği ve vatan bellediği yer Çorlu’dur (AÇ, 190; KA, 118; KH, 244; L, 155). Bundan mütevellit ‘Ahdî, tezkiresinde onun Çorlulu olduğunu belirtmiştir (A, 116). O, ilim yolundan dilediğini aldıktan sonra Merkez Efendi’ye intisap etmiş, Çorlu’da sakin olmuş ve burada hatiplik, vaizlik ve imamlık yapmıştır (AÇ, 190; B, 41; KA, 118; KH, 244). Hatta ‘Ahdî tezkiresine onunla alakalı madde eklendiği esnada o, halen bu kasabanın vaizliği vazifesini deruhte etmektedir (A, 116). Aynı zamanda Çorlu’nun genç güzellerine dersler vermiş ve onlar bundan lezzet aldığı gibi o da bu durumdan zevk almıştır (A, 116; KA, 118). Bu murabbaî ise “*şehr-i küşâde (ferah şehir)*” adını verdiği Çorlu için yazmıştır (AÇ, 190):

Yir yüzinde hâl-i zînetdür sevâdı Çorlunun

Bâğ-ı cennetden eser gûyâ ki bâdı Çorlunun

Âdemün gönlin açar gurbetde yâdı Çorlunun

*Yiridür şehr-i küşâde olsa adı Çorlunun*¹⁵⁴

Behiştî’nin latifeleri ve hezeliyata kaçan mutayebeleri de çoktur. Örneğin Çorlu’da sipahi olan ve aynı zamanda buz satan Baba Kuşeyrî için tevriyeli şöyle bir şiir söylemiştir (A, 118):

Harâretten meded öldük Kuşeyrî

*Bize in’âm ü ‘âm eyle karından*¹⁵⁵

¹⁵⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Çorlu kasabası yeryüzünü süsleyen bir ben olup bu yerleşim yerinin rüzgârı sanki Cennet’ten esmektedir. Çorlu’nun gurbetteyken hatırlanması kişinin gönlünü açar. Bu sebeple bu yerleşim yerine “*şehr-i küşâde (ferah şehir)*” dense yeridir.

¹⁵⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey Kuşeyrî harareten ölüyoruz, bu harareti dindirmek için bize karından (kar, eş) ikram et.

2.8.9.13. Vulçitrın

Vulçitrın, Rumeli vilayetine bağlı bir sancak olup merkez kazası, sancağa da ismini veren Vulçitrın kazasıdır (Özkılınç vd., 2013b, s. 28). Sâlih Çelebi, burada doğmuştur (AÇ, 554). Ayrıca XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde bu sancağa bağlı kazalardan da bahsedilmektedir. Bunlar arasında en çok üzerinde durulan Priştine kazasıdır (Özkılınç vd., 2013b, s. 29). Kınalı-zâde’nin Üsküp havalisinde olduğunu söylediği Piriştine kasabası, şerhilerin ve zıtların çarpışmasından uzak bir zemine sahiptir (KH, 779). Havasının itidalli olması, safalı suyunun tatlı su çeşmesine benzemesi ve amberden yaratılmış toprağının benzersiz olması dolayısıyla bu kasaba, çok meşhurdur (KH, 779, 869). Tezkirelere göre ‘Azmî (AÇ, 463; KH, 556), Hâtifi (AÇ, 231), Levhî (AÇ, 315; KH, 734), Mesîhî (AÇ, 344; B, 187; L, 483), Mustafâ Çelebi (AÇ, 348; KA, 210) ve Nûhî (AÇ, 386; B, 214; KA, 218; KH, 869), Priştine’ dendir.

Tezkirelerde burada kadılık yapanlardan da bahsedilmektedir. Mesela Gulâmî ve Hâverî, Piriştine’de kadılık yapmışlardır (AÇ, 705; B, 60). Hatta Beyânî’nin emin ve dediklerine itimat edilecek bir Piriştineli diye bahsettiği bir zattan rivayet ettiğine göre Hâverî, Piriştine’de kadı iken bu şehirde yaşayan kabiliyetli ve genç bir şair, ona yazdığı şu matlayı getirmiştir (B, 60):

Seni gözler bu çeşm-i hûn-feşânım niçe demlerle

Gel ey nûr-ı basar merdümlik it demler kademlerle¹⁵⁶

Hâverî onun bu matlasını işittikten sonra “*bu matlayı ben demiştim, sen tevarüd etmişsin*” diyerek hiddetlenmiş ve beyti sahiplenmiştir (B, 60).

Burada vazife yapan bir diğer kadı, ‘Âşık Çelebi’dir. Hatta Piriştineli olan Levhî onun kendi memleketine kadı olması üzerine matlası şu şekilde olan bir gazel söylemiştir (AÇ, 316):

Kâzî oluban şehrimüze ‘Âşık Efendi

Gördi gözümüz dünyede bir ‘âşık efendi¹⁵⁷

¹⁵⁶ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Benim bu kanlar saçan gözüm nice zamandır seni bekliyor. Ey göz nuru, gel de bizi teşrif edip yanımızda bir müddet göz bebeğimiz ol.

¹⁵⁷ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** ‘Âşık Çelebi şehrimize kadı olunca gözümüz dünyada hakikî bir âşık gördü.

‘Âşık Çelebi, buradaki kadılığı esnasında Semendire kadısı olan Fikrî’ye bir “*nakl-i şehâdet*” göndermiş, bu belge üzerinde onun ismini ve unvanını kendisinininkinin önüne geçirerek onun takdirini kazanmıştır (AÇ, 529). “*Nakl-i şehâdet*”, bir kadı tarafından tespit edilen ve iki şahidin de tanıklığı ile yazıya geçirilen şahadet tutanağının bir başka mahkemede kullanılmak üzere diğer bir kadıya gönderilmesini ifade etmektedir (Kılıç, 2008, s. 60).

Son olarak Mestî ve Meylî, ‘Âşık Çelebi’nin maden şehirleri arasında saydığı Novaberde’ dendir (AÇ, 343, 359; KA, 209). Novaberde, Vulçitrın sancağına bağlı bir kazadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 29).

2.8.9.14. Yanya

Yanya yahut Yanina, Rumeli vilayetine bağlı bir sancaktır. Narda ise bu sancağa bağlı bir kazadır (Özkılınç vd., 2013b, s. 29). Bu kazada birçok kişi vazife yapmıştır. Mesela ‘Âşık Çelebi, Mûsâ Kadı’nın yerine Narda’ya kadı olarak tayin edilmiştir (AÇ, 540). Bunun üzerine Mûsâ Kadı, kıskançlığından ve onun yerine tekrar kadı olup ekâbirin gözdesi olabilmek maksadıyla aleyhinde entrikalar çevirmiştir. Kendisine destek verenlerden birisi Yanya sancak beyidir. Narda ile Yanya kazası arasında üç günlük yol vardır ve ‘Âşık Çelebi bu kazada ancak on iki gün durmuş, o esnada da sancak beyi seferde olduğu için ne o bunu, ne de bu onu görmüştür. Ayrıca Çelebi’nin kadılık yapacağı ve bu müddet içerisinde verdiği hükümlerden mağdur olan birisinin beye şikâyetle bulunacağı bir vakit de geçmemiştir. Buna rağmen söz konusu sancak beyi, Mûsâ Kadı’ya destek olmuştur. Dahası geceleri içki meclislerinde bulunup gündüzleri mahmur gezen ve dünyadan bihaber olan bazı voyvodalar da Mûsâ Kadı’nın sözlerine kanıp İstanbul’a ‘Âşık Çelebi hakkında yalan pek çok isnadı içeren mektuplar göndermişlerdir. Bunun üzerine bu iddiaların sıhhatini araştıran bir soruşturma yürütülmeden Çelebi vazifesinden azledilmiş ve Manavgat’a sürgüne gönderilmiştir (AÇ, 546-547).

Hem âlim hem de ilmiyle amel eden bir şahsiyet olan Sâlih Çelebi, yıllarca İstanbul’da kadılara naiplik yapmış ve onların acemiliklerini atmalarına yardımcı olmuştur. Narda’ya kadı olduktan sonra da tekaüt ihtiyar etmiştir (AÇ, 268). Habîbî ise burada hatiplik yapmıştır (AÇ, 267). Fâyık Paşa Narda’da inşa ettirdiği camiye onu

türlü iltifatlarla getirtip hatip yapmış ancak o, burada uzun zaman görev yaptıktan sonra muvazenesini kaybetmeye başlamıştır. Böylece bir müddet derbeder, ağlaya sızlaya Narda ve civarında gezindikten sonra memleketi olan Aydın'a dönmüştür (KH, 287; S, 128).

'Âşık Çelebi, Bursalı Selmân'ın Timurpençe'de kadılık yaptığını ve bu vazifede iken buranın Arnavutları tarafından katledildiğini söylemektedir (AÇ, 433). Kayıtlarda "Timurpençe" diye bir yer bulunmamakla birlikte buranın Arnavutlarından bahsedilmesi söz konusu yerin Rumeli'de ve Arnavutluk bölgesinde yer aldığını düşündürmektedir. Dolayısıyla muhtemelen burası, evvela Avlonya, sonra da Yanya sancağına bağlanmış bir kaza olan Timuriçe ya da Timuriçe'dir. "Timurpençe (تيمورپنچه)" ile "Timuriçe (تيمورينچه)" arasındaki imla benzerliği aşikârdır (Özkılınç vd., 2013b, s. 20; Sezen, 2017, s. 755). Selikî ise 'Âşık Çelebi'ye göre Depedili'ne kadı olmuştur (AÇ, 435). Kayıtlarda Depedili diye bir yer de yoktur. Burası evvela Avlonya, sonra da Yanya sancağına bağlanmış olan Tepedelen ya da Depedelen olmalıdır. Keza "Depedili'ne (دپه ديلينه)" ile "Depedelen'e (دپه دلنه)" arasındaki imla benzerliği de barizdir (Sezen, 2017, s. 749). Nitekim Mehmet Fatih Köksal da Selikî'nin Tepedelen'de kadılık yaptığını ifade etmektedir (2020).

2.8.9.15. Diğer (Ağrıboz, Alacahisar, Arnavutluk)

Ağrıboz, Rumeli vilayetine bağlı bir sancaktır. Kızılhisar ise bu sancağa bağlı bir nahiyedir (Özkılınç, 2013b, s. 19). XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde bu iki bölgenin adlarının geçtiği yerlerde üç isim zikredilmektedir: Mahremî, Esîrî ve Nihâlî. Mahremî yapılan bir gemi baskınında düşmana esir düşmüş ve daha sonrasında ailesini rehin bırakarak onları kurtaracak parayı bulmak üzere İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Geri dönüş yolundaki ilk durağı ise Ağrıboz'a tabi Kızılhisar kasabası olmuştur. Orada zamanında Avrupalılara esir düşmüş olan ve kurtulduktan sonra Kızılhisar'da tekaüde ayrılmış olan Esîrî ile karşılaşmıştır. Mahremî ona Seydî 'Alî Reis ile Nakkaş Haydâr'ın ahvallerini sormuş ve seferde oldukları cevabını almıştır. Sonrasında Allah'a bu yaranlarını kendisine ulaştırması için dua etmiş, nitekim kısa zaman sonra Kızılhisar'ın Kapuönü'nde Seydî 'Alî Reis ile Nakkaş Haydâr'ın muhalif rüzgâr sebebiyle oraya sürüklenen gemileri peyda oluvermiştir. Mahremî de onlarla beraber İstanbul'a

dönmüştür (KH, 194; L, 140, 334-335). Üçüncü isim olan Nihâlî ise Ağrıboz kadılığının kendisine değil de Emîr lakaplı birisine verilmesi üzerine ikinci beyti şu şekilde olan bir kıta ile söz konusu kişiye tarizde bulunmuştur (L, 397):

Şu kim seçmezdi ağ ile karayı

*Virüp hâlince aldı Ağrıbozı*¹⁵⁸

Alacahisar, Rumeli vilayetine bağlı olan bir sancaktır (Özkılınç, 2013b, s. 19). ‘Adnî mahlaslı Mahmûd Paşa ve Fânî buralıdırlar (A, 249; AÇ, 458; B, 121; KA, 59; KH, 548). Arnavut bölgesi yahut Arnavutluk ise kayıtlarda idarî bir birim olarak geçmese de tezkirelerde bir bölge ismi olarak kullanılmıştır. Misal olarak Koca Dâvud Paşa (S, 92), Nihânî (KA, 103; L, 529) ve Taşlıcalı Yahyâ (B, 237; KA, 224; KH, 930; S, 181), Arnavut vilayetindendirler. Ayrıca Taşlıcalı Yahyâ, Dukâkin beylerinin neslindedir. Buna binaen *Gülşen-i Envâr* adlı eserinde eski zamanın Dukâkin beylerini Arnavutların hasları ve yeğleri olarak tavsif etmektedir (KA, 224). Tulû‘î ise uç beylerinden olan Uzguroğlu’nun yardımıyla Mazrak kadılığına yirmi akçe yevmiye ile tayin edilmiştir. Sonrasında o civardaki Eşkum adlı suda boğulmuştur (AÇ, 278; KH, 526). ‘Âşık Çelebi, Mazrak kazasının Arnavutluk’ta yer aldığını ve “*Delvine ve Dukakin kadılıkları*” arasında olduğunu söylemektedir (AÇ, 278). Burada Delvine’nin bir sancak olduğu doğrudan söylenmese de resmî kayıtlara göre Delvine, Rumeli vilayetine bağlı bir sancaktır ve Mazrak da bu sancağa bağlı bir kazadır (Pamuk, 2015, s. 7).

2.8.10. Rûm

Rûm vilayeti, 1519 senesine kadar Amasya-Çorum, Sivas-Tokat, Sonisa-Niksar ve Karahisâr-ı Şarkî ile Canik sancaklarını kapsamıştır. Sonrasında bu eyalet Trabzon, Kemah, Bayburt, Malatya, Gerger-Kâhta ve Divriği-Darende sancaklarının da ilavesiyle genişlemiştir. Söz konusu vilayet, genişlemeden önce Rûm-ı Kadîm ismi ile anılmış, genişledikten sonra ise Rûm-ı Hâdis diye bilinmiştir. XVII. yüzyıl başlarında ise bu eyaletin ismi Sivas eyaleti şeklinde değiştirilmiştir (Sezen, 2017, s. 645). Nitekim Latîfî, Bedî‘î’nin Rûm-ı Kadîm vilayetinden namı bir danışment olduğunu söylerken vilayetinin

¹⁵⁸ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ak ile karayı bile birbirinden ayırt edemeyen Emîr halinin kifayet ettiği miktarda bir rüşvet vererek Ağrıboz kadılığını aldı.

1519 senesinden önceki ismine atıfta bulunmaktadır (L, 147). Yine Dilîrî'nin Rûm vilayetindeki Kızılırmak kenarından olduğunu dile getirirken de kastettiği yine bu vilayettir (L, 226).

Tezkirelerde Rûm vilayetinin sancaklarından da söz edilmektedir. Bunlardan birisi Canik'tir (Özkılınç vd., 2013a, s. 18). Necmî ve Zahîrî, bu sancaktandırlar (KH, 849; L, 353, 508; KA, 88). Sâbirî ise *Meşâ'irü's-şu'arâ*'ya onunla alakalı madde eklendiği esnada Bafra kazasında kadılık yapmaktadır (AÇ, 554). Bafra, Canik sancağına tabi bir kazadır (Özkılınç vd., 2013a, s. 18). Rûm vilayetine bağlı olan bir diğer sancak da Çorum'dur (Özkılınç vd., 2013a, s. 15). Keyfi, bu sancaktandır (A, 257). İskilip ise Çorum sancağına tâbi bir kazadır (Sezen, 2017, s. 382). Ebussu'ûd Efendi bu kazadandır (B, 66).

2.8.10.1. Amasya

Amasya, Rûm vilayetinin bir sancağıdır ve bu sancağa ismini veren Amasya şehri, bu sancağın merkezidir (Özkılınç vd., 2013a, s. 15). XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde bahsi geçen ve bu şehirde kurulmuş olan meclislerin en eskisi Timur'unkilendir. O, Amasya'ya gelmiş ve Ahmedî, burada ona bir kaside sunarak has meclisine dâhil olmuştur (AÇ, 123; KH, 181). Bunu takiben bu şehirde edebî hayatı canlı tutanlar daima şehzadeler olmuştur. Amasya, şehzadelerin valilik yaptığı bir sancak olması hasebiyle ön plana çıkmış ve en esaslı edebî muhitlerden birisi burada oluşmuştur. Burada valilik yapan her şehzade, etrafında bir maiyet oluşturmuş ve meclisler kurarak bir sanat çevresi meydana getirmiştir.

Tezkirelerde burada valilik yaptığından bahsedilen ilk şehzade Sultan II. Bâyezîd'dir. Onun etrafında kalabalık bir maiyet hep var olmuştur. Örneğin şehzadenin sonradan kendisine vezir edindiği Kâsım Paşa, Amasya'da onun defterdarlığını yapmıştır (S, 31). Tâcî Bey, şehzade burada vali iken Amasya şehreminliği yapmış, bunu müteakip 'Âşık Çelebi'ye göre şehzadenin lalası, diğer tezkirecilere göre ise defterdarı ve divan kâtibi olmuştur (AÇ, 195; B, 44; KA, 71; L, 158; S, 38). Onun oğlu olan Tâcîzâde Ca'fer Çelebi de bu esnada burada bulunmuş ve Amasyalı olan Müeyyed-zade ile birlikte ikisi küçüklüklerinden itibaren şehzadenin beraberinde bulunmuşlar ve onun musahibi olmuşlardır (AÇ, 199). Sultan II. Bâyezîd, musahipleri arasından bilhassa

Müeyyed-zade'den bir an bile ayrılmamış, ıyş u işrette ve sohbet meclislerinde daima onunla beraber olmuştur (B, 58). Tezkirelerde kurulan bu meclislere katıldığı söylenen bir diğer isim Hacı Mahmûd'dur. O, şehzadenin Amasya'daki işret meclislerinin müdavimi olan has dostlarından (KH, 317).

Seyfi, Sultan II. Bâyezîd'e Amasya'da şehzadeyken intisap etmiş ve ona bel bağlayıp bir an bile hizmetinden ve yanından ayrılmamıştır. Nitekim şehzade tahta geçtikten sonra da tanışıklıkları devam etmiş ve Seyfi, Rumeli'de pek çok büyük beldeye kadı olmuştur (AÇ, 440; KA, 74; KH, 457). 'Âşık Çelebi, onun Amasya'da iken şehzadeye bir arz sunacak olduğunda bu arzlardan her birisinin altına müfret bir beyit eklediğinden ve şehzadenin ona ait her belge geldiğinde "*Seyfi'nin yine beyti var mı*" diye sorduğundan söz etmektedir (AÇ, 440). Âfitâbî ise önce zahirî sonra da bâtinî ilimleri tahsil etmiş, en nihayetinde de Amasya'ya yerleşerek halka vaaz ü nasihat etmek ile meşgul olmuştur (B, 26; KH, 196). O, burada şehzadenin has meclislerine fazileti ve kemali sayesinde dâhil olabilmış ve onun musahiplerinden olup hayli itibar sahibi olmuştur. Ne var ki çevresindeki kıskanç kişiler şehzadenin muhitinden uzaklaştırabilmek için şehzade Bâyezîd'e onun bulaşıcı bir hastalığa yakalandığını söylemişler, şehzade de bu sebeple onun ile olan münasebetini kesmiştir. Âfitâbî, bunun üzerine işin aslını ve şehzadeden uzak kalmanın kendisi için ne kadar zor bir durum olduğunu anlatan bir kaside yazıp şehzadeye sunmuştur (KA, 69; L, 135-136).

Burada valilik yapmış olan ve kurduğu edebî muhitte pek çok meşhur şairi himaye eden bir diğer şehzade, Sultan II. Bâyezîd'in oğlu Şehzade Ahmed'dir. Amasyalı olan Münîrî, Şehzade Ahmed'e intisap eden, ona kasideler sunup has meclislerine giren şairlerden birisidir (KA, 83; KH, 801; L, 495). Penâhî, Sultan II. Bâyezîd döneminde Tebrîz'den Amasya'ya gelerek Şehzade Ahmed'e intisap etmiş, Yavuz Sultan Selîm tahta cülus ettikten sonra ise İstanbul'a gelmiş ve Kânûnî Sultan Süleymân döneminde de nakkaşbaşı olmuştur (AÇ, 184). Âfitâbî ise Şehzade Ahmed'e intisap edip onun iltifatlarına mazhar olduktan sonra kendisine belli bir miktar tekaüt akçesi bağlatıp mütekait olmuştur (AÇ, 143; S, 106). Ayrıca Mihrî Hâtun da Sultan II. Bâyezîd'in ve Şehzade Ahmed'in Amasya'daki valilikleri esnasında oluşan edebî muhite girmiş, burada söz konusu şehzadelere kasideler sunmuş ve Münîrî, Âfitâbî, Sinân Paşa oğlu İskender Çelebi ve Mü'eyyed-zâde gibi muhitin diğer müntesipleriyle çeşitli meclislerde beraberliği olmuştur. Hatta İskender Çelebi ile aralarında bir gönül ilişkisi bulunduğu

bu meclislerden birisinde kendisine ima edildiğinde cevap olarak söylediği şu beyit çok meşhurdur (AÇ, 355-357; B, 195; KA, 83; KH, 808-809; L, 496-497; S, 159):

Niçe İskenderi la'lüm zülâli

*Suya iletirdi vü susuz getirdi*¹⁵⁹

Makâmî, çeşitli yerlerde hatiplik yapmasını müteakip şehzade Ahmed'e intisap ederek onun imamlığını yapmış ve meclislerine katılmıştır. O, bu meclislerde Mihrî Hâtun ile beraber bulunmuş ve bu ikisi birbirlerine karşılıklı şiirler yazmışlardır (AÇ, 353). İranlı bir musikişinas olan Zeynel'âbidîn ise İran'dan Anadolu'ya geldiğinde Amasya'da Şehzade Ahmed'e intisap etmiş ve buradayken namı etrafta çokça duyulmuştur. Hatta onun namını işiten Şehzade Korkud, kardeşinden rica ederek Zeynel'âbidîn'i yanına getirtmiştir (KH, 153).

Şehzade Ahmed'den sonra XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Amasya'da oluşturduğu edebî muhit ile anılan tek şehzade Şehzade Mustafâ'dır. Onun bu şehirde hakikaten de geniş bir maiyeti olmuştur. Mesela Senâyî, Manisa'da ilim tahsili ile meşgulken bir yandan da burada vali olan Şehzade Mustafâ'nın meclislerine devam etmiş ve onun şairlerinden olmuştur. Bir müddet mülâzımlıktan sonra kadı olduğunda ise Şehzade Mustafâ'nın yanından ayrılmamış ve şehzade Amasya'ya geçtiğinde o da buraya kadı olmuştur (AÇ, 625; B, 45; KA, 121; KH, 256). Kara Fazlî, müntesibi ve Divan kâatibi olduğu Şehzade Mehmed'in ölümünden sonra Şehzade Mustafâ'nın himayesine girmiş ve onun divan kâatipliği vazifesini ifa etmiştir (B, 149; KA, 261; KH, 667; L, 411). Şehzade Mehmed, 1543 yılında ölmüş, Şehzade Mustafâ ise 1541 yılında Amasya'ya tayin edilmiştir (Turan, 2020, s. 290). Dolayısıyla Fazlî, Şehzade Mustafâ'ya o Amasya'da iken intisap etmiş olmalıdır.

Uzlete çekilmiş olan Sürûrî'ye Şehzade Mustafâ'nın haceliğini yapması teklif edildiğinde o, bu teklifi kabul etmiş ve şehzade katledilene kadar bu vazifede bulunmuştur (A, 72; AÇ, 418; B, 89; KA, 155; KH, 428). 'Âşık Çelebi bu konuda diğer tezkirecilere göre daha fazla bilgi vermektedir. Onun naklettiğine göre Kânûnî Sultan Süleymân Van seferine çıktığı esnada Sürûrî'ye şehzadesine hâce olması teklifini iletmiştir. Çelebi'ye göre Sürûrî'nin iyiliğini isteyenler ona manevî bir hal kazandığı

¹⁵⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Dudağımın tatlı suyu, nice İskender'i Hz. Hızır ile birlikte abıhayatı arayan İskender gibi suya götürdü ancak susuz getirdi.

inzivasını bozup dünyaya meyletmemesini tavsiye ederlerken bazıları da şeytan gibi onu bu teklifi kabul etmeye teşvik etmişlerdir. Bir gün ‘Âşık Çelebi, onun yanına uğramış ve teklifi kabul edip etmediğini sormuştur. Sürûrî, buna cevap olarak “*ben ölülerden sayılırım, kabul veya reddetmek yaşayanların işidir, ölünün hükmü ne yasaklamak ne de mubah saymaktır*” demiştir. Bunun üzerine ‘Âşık Çelebi, “*yani ben bir ölüyüm, iradem yoktur, gassalin elindeki ölü gibi başkalarının tasarrufundayım, kaza ve kader, hayır ve şerli işler ne iktiza ederse kabul ediyorum, yatırılırsa yatarım, döndürürlerse dönerim mi demek istiyorsunuz*” diye sorunca da “*nasıl anlarsan anla*” demiştir. ‘Âşık Çelebi bu cevap üzerine susmuş ve onun makam sevdasını daha kalbinden atamadığını düşünerek acımıştır (AÇ, 418). Burada bahsi geçen Van seferi, 1548 yılında çıkılan ve Van’ın da aralarında pek çok yerin ele geçirildiği Tebrîz Seferidir. Bu sefere Şehzade Mustafâ da Amasya valisi olarak iştirak etmiştir (Kılıç, 2020, s. 194). Dolayısıyla Sürûrî, 1548 ile Şehzade Mustafâ’nın katledildiği 1553 yılları arasında yaklaşık beş yıl boyunca şehzadenin hâceliğini yapmıştır (Turan, 2020, s. 291).

Amasyalı Edâyî Çelebi, Amasya valisi olan şehzade Mustafâ’nın maiyetinde bulunan sanatkârlardan Baba Tanbûr-nevâz ile ilk gençlik yıllarında yakınlık kurmak suretiyle şehzadenin etrafındaki kâtiplere ve şairlere yaklaşmıştır. Nihayetinde de padişahın has meclislerine dâhil olmuş ve böylece hayli şan şöhret kazanmıştır (AÇ, 131; KA, 108; KH, 183). Hatta şehzadenin sevgililerinden olan Gonçe Keyvân’a yazdığı bir murabba sayesinde şehzade nezdindeki itibarı artmıştır. Onun hem etrafındaki şairler arasına katılmış, hem de musahipliğini yapmıştır (KH, 183). Ayrıca Kıyâsî, yıllarca Şehzade Mustafâ’nın hizmetinde bulunmuş ve bu hizmeti, mülâzım olmasından önce vuku bulmuştur (KA, 195; AÇ, 585). Onun mülâzım olması Emîr Gîsû’nun vefatı sebebiyle gerçekleşmiştir. Emîr Gîsû, 1556 yılında vefat etmiştir (Akbar, 1996, s. 1110). Şehzade Mustafâ ise 1541 yılında Amasya’ya tayin edilmiş ve 1553 senesinde katledilene kadar burada vazife yapmıştır (Turan, 2020, s. 290). Dolayısıyla Kıyâsî’nin ona Amasya’da katledilene kadar hizmet ettiği söylenebilir.

Zemânî, danışment iken Şehzade Mustafâ’nın valilik yaptığı Amasya’da onun idam edilmesine kadar divan kâtipliği yapmış, sonra da ortadan kaybolmuştur (B, 83). Derûnî, ise Beyânî’ye göre Şehzade Selîm’den önce Şehzade Mustafâ’ya intisap etmiştir. Eğer bu bilgi doğruysa Derûnî, Amasya’da iken Şehzade Mustafâ’nın hizmetinde bulunmuş ve onun yanından ayrılışı da şehzadenin idamıyla vuku bulmuştur

demektir (B, 70). Ayrıca haremde yetişmiş olan Lütfî Bey de Şehzade Mustafâ'nın defterdarlığını yapmıştır (KH, 697). Kınalı-zâde, Lütfî Bey'in Şehzade Mustafâ Manisa'da iken mi yoksa Amasya'da iken mi onun yanında bulunduğu hakkında herhangi bir şey söylememektedir. Öte taraftan *Amasya Tarihi*'nde şehzadenin defterdarı olarak Lütfü'llah Lütfî Bey'in adı zikredilmektedir (Hüsâmeddin, 1927, s. 305). Dolayısıyla Lütfî Bey, kesin olarak Amasya'da Şehzade Mustafâ'nın yanında bulunmuştur ancak Manisa'da iken de onun yanında bulunmuş olabilir.

Amasya, ordunun kışladığı bir menzil olup ayrıca çeşitli isyanlara da sahne olmuştur. Örneğin Sultan II. Bâyezîd'in saltanatının sonlarında başlarında Yavuz Sultan Selîm'i padişah olarak görmek isteyen yeniçeriler isyan etmişler ve bu esnada Müeyyedzade'nin evini yağmalamışlardır (KH, 318). Yavuz Sultan Selîm tahta geçtikten sonra ise Doğu seferine çıkmış ve ordu, Amasya'da kışlamıştır. Ancak burada yeniçeri isyan etmiş ve Pîrî Paşa ile Dukakin-zâde Mehmed Paşa'nın evleri yağmalanmıştır (AÇ, 275). Bu ayaklanma dolayısıyla pek çok azil ve infaz gerçekleşmiştir. İdam edilenlerden birisi Tâcî-zâde'dir. Yavuz Sultan Selîm, Tâcî-zâde'yi ayaklanan yeniçerilerle birlik olduğunu ve onları tahrik ettiğini düşünerek katletmiştir (B, 46; KH, 260; S, 39). Tali'î'ye ise her yerde yeniçerilerle beraber olduğunu ifade ettiği bir kıtası sebebiyle "*Amasya'daki isyanda da beraber miydin*" diye sormuştur. Tali'î, "*ben onlara mani olmak için yanlarına gittim*" demiş ve padişahın kendisini idam etmesinden korkup evhama kapılarak bütün vazifelerinden el çekmiştir (KH, 521; L, 349). Bu süreçte Abdülvehhab Çelebi de defterdarlıktan azledilmiştir (S, 45). Ayrıca Kânûnî Sultan Süleymân, muhtemelen bir sefer esnasında Amasya'da kışlamıştır (KH, 283). Kânûnî Sultan Süleymân'ın oğlu Şehzade Bâyezîd ise ağabeyi Şehzade Selîm'e karşı taht savaşını kaybettikten sonra Amasya'ya mağlup ve darmadağın şekilde çekilmiştir (KH, 149).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde burada vazife yapmış olan memurlardan ve bilhassa kadılardan bahsedilmektedir. Bunlardan birisi olan Müslim Çelebi, kırk akçe ile İçel'de müderris iken Amasya'ya tayin edilmiş ve burada kadılık yapmıştır. Müslîm Çelebi'nin kadılığı esnasında Amasya'da vali olan Şehzade Bâyezîd'in isyanı vuku bulmuştur. Bunun üzerine Kânûnî Sultan Süleymân, şehzadenin isyana olan meylini devlete haber vermemesi sebebiyle Müslîm Çelebi'yi kadılıktan azletmiştir. Müslîm Çelebi uzun müddet mazul kalmıştır (AÇ, 343; B, 186; KA, 209; KH, 775-776). Amasya'da vazife yapmış olan bir diğer kadı Yegân-zâde'dir. Onun buraya tayini

Zeyrek-zâde yüzünden olmuştur. Zeyrek-zâde, kabiliyetli müderrislerin ileride kendisine rakip olabilme ihtimallerini ortadan kaldırma yollarını arayan bir kazaskerdir. Böyle olduğunu bildiği üç müderrisin ismini yani Yegân-zâde'yi, Leys-zâde'yi ve 'Abdül'azîz Çelebi'yi Yavuz Sultan Selîm'e sunarak o güne kadar kabiliyetli kişilerin hep müderrisliğe sevk edildiğini, bu teamül sebebiyle de kadılıkların cahil kimselere kaldığını ve adaletin uygulanışının kesintiye ve ihmale uğradığını söylemiştir. Buna çare olarak da kabiliyetli isimlerin de kadı olarak tayin edilmesi ve hatta kabul etmezlerse buna zorlanmaları gerektiğini savunmuştur. Böylece Yegân-zâde, İklik Sinân Çelebi'nin İznik'te müderris iken Amasya'ya kadı olarak tayin edilmesini sağlamıştır. Ne var ki Yegân-zâde, Amasya'ya gitmek istememiş, bunun için de "*ben kötürüm oldum*" diyerek uzun süre belden aşağısı tutmuyormuş taklidi yapmıştır. Bir Cuma günü sakat olduğunu unutup kamet getirildiği esnada ayağa kalktığı anda ise hilesi anlaşılmalı, devlet erkânı çavuş gönderip onu zorla Amasya'ya göndermişler ve o da ister istemez bir müddet burada kadılık yapmıştır (AÇ, 451-452; KH, 543-544).

Ümmülveled-zâde 'Abdül'azîz Çelebi, Amasya'da 'Âşık Çelebi'ye göre müftülük, Kınalı-zâde'ye göre ise kadılık yapmıştır. 'Âşık Çelebi, bir yerde onun buradaki müftülük vazifesinden sonra mütekait olduğunu, bir diğer yerde ise tekaüde ayrıldıktan sonra Amasya'da müftü olduğunu ifade etmektedir (AÇ, 364, 452). Kınalı-zâde ise onun günlük yetmiş akçe ile Amasya kadısı iken mütekait olduğunu, akabinde de vefat ettiğini nakletmektedir (KH, 544). Ayrıca Mâşî Şemsüddîn de Amasya'da müftülük yapmış ve bu vazifesinde iken vefat etmiştir (KA, 190; AÇ, 528; KH, 680). Müftülük ve kadılık haricinde burada vazife yapmış olanlara dair tek değinme ise Şâmlıoğlu Mustafâ Bey hakkında olmaktadır. O, Beyânî ile Kınalı-zâde'ye göre Amasya'da sancak beyi olarak vazife yapmıştır (B, 99; KH, 459).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde memleketi Amasya sancağının merkezi ya da kazaları olan isimler de zikredilmektedir. Örneğin Afitâbî (AÇ, 143; KH, 196), Hayâtî (L, 203), Senâyî (KA, 121), Siyâbî (L, 165; KH, 257) ve Şifâyî (S, 131), Amasya sancağına bağlı Merzifon'dandırlar. Ayrıca Kınalı-zâde tezkiresinin Aysun Sungurhan tarafından yapılan neşrinde Muslihüddîn Efendi'nin Hâmgümüş adlı bir kasabadan olduğu söylenmektedir (KH, 788). Oysa böyle bir kasaba adı kayıtlarda geçmemektedir. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fi Tekmileti's-Şakâ'ik*'ta ise onun Amasya havalisindeki Gümüş adlı kasabadan olduğu söylenmektedir (Donuk, 2017b, s. 1114). Hakikaten de Amasya

sancağındaki Merzifon kazasına bağlı böyle bir kasaba mevcuttur (Özkılınç, 2013, s. 15). Bu farklılığın sebebi söz konusu cümlelerin okunmasındaki bir yanlışlıktan kaynaklanıyor olabilir. Yani söz konusu neşirde “*ol sîm Hâmgümüş nâm...*” şeklinde olan okumanın doğrusu “*ol sîm-i hâm Gümüş nâm...*” şeklinde olabilir. Merzifon’un yanı sıra Amasya’nın merkezinden olduğu söylenen isimler de mevcuttur. Bu isimlerin alfabetik bir listesi Tablo 28’de verilmiştir:

Tablo 28: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Amasya sancak merkezinden olduğu söylenen isimler

	Mşr	Byn	Knlzd	Ltf	Hşt	Knhl
Âfitâbî				s. 135		s. 69
Cinânî (Rıdvan-zâde)			s. 275	s. 180		
Edâyî			s. 183			s. 108
Hatîfî				s. 554		
Hızrî			s. 336	s. 212		
Keyfî			s. 721			
Medhî				s. 480		
Mihri Hatun	s. 355			s. 496	s. 159	s. 83
Mü’eyyed-zâde	s. 626	s. 58	s. 317	s. 358	s. 37	
Münîrî			s. 801	s. 495		s. 83
Nişânî Mehmed Paşa	s. 371					
Rahîmî		s. 75				
Refikî		s. 77	s. 389	s. 241	s. 142	
Sinân Efendi			s. 450			
Sülûkî	s. 433	s. 95	s. 443			
Şemsî Paşa*		s. 102				
Zeyneb Hatun	s. 256	s. 84				

* Zamanında Amasya vilayetine hükmeden İsfendiyaroğullarından olması sebebiyle Şemsî Paşa da Amasyalı sayılabilir (B, 102).

‘Âşık Çelebi, Amasya’nın ismini Necâtî Bey’in memleketi konusundaki bir tartışmadan söz ederken de zikretmektedir. Ona göre Latîfi, Temenna Kayası tabirini kullandığı için Necâtî Bey’i Kastamonulu saymıştır. ‘Âşık Çelebi, bu sebeple Latîfi’yi eserinde tenkit etmekte ve bu tabirin Amasya’da da kullanıldığını, o halde Necâtî’nin Amasyalı olmadığına ne malum olduğunu sormaktadır (AÇ, 313). Bunun haricinde XVI. yüzyıl şuarâ tezkirelerinde içinde Merzifon’un isminin geçtiği bir anekdot da mevcuttur. Buna göre Yavuz Sultan Selîm Amasya’da kışladığında av için Merzifon’a gelmiş ve burada nehir kenarında otağını kurdurup ava çıkmıştır. Bu esnada orada müderris olan Hâfız-ı ‘Acem şehir ayanı ile birlikte padişahı karşılamaya çıkmıştır. Hâfız-ı ‘Acem, burada padişaha bir gazel sunmuş, beğenisine mazhar olmuş ve kendisine İstanbul’da ‘Alî Paşa Medresesinin müderrisliği ihsan edilmiştir (AÇ, 258; KH, 283).

2.8.10.2. Sivas-Tokat

Sivas-Tokat sancağı, Rûm eyaletine bağlıdır. Bu sancak, iki kazasının ismiyle anılmakla birlikte Sivas kazası, buranın esas merkezidir (Özkılınç vd., 2013a, s. 16). Hatta ilerleyen yüzyıllarda Rûm vilayeti, Sivas merkezli müstakil bir eyalete dönüştürülmüştür (Sezen, 2017, s. 690). Nitekim ‘Âşık Çelebi, Sivas’ta beylerbeyi olarak vazife yapmış olan iki kişiden bahsetmektedir. Bunlardan birisi bu vazifesinde iken vefat eden Nişânî mahlaslı Mehmed Paşa’dır (AÇ, 371). Diğeri ise Ahmed Şemsî Paşa’dır (AÇ, 606). Ayrıca tezkirelerde Ahmedî ile Ca‘ferî Meddâh’ın Sivaslı olduğu söylenmektedir (G, 78; KA, 33; L, 119). Kınalı-zâde ise Ahmedî’nin memleketi hakkında kesin bir bilgi vermemektedir. Sadece onun Latîfi’ye göre Sivaslı, Taşköprü-zâde’ye göre ise Germiyanlı olduğunu nakletmektedir (Sungurhan, 2017b, s. 180). Bundan başka Temerrüd ‘Alî Paşa, Bağdad beylerbeyliğinden azledildikten sonra Sivas’a dönmüş ve ‘Ahdî de onunla birlikte bu şehre gelmiştir. Burada bir müddet Paşa’nın hizmetinde bulunmuş ve onun lütuflarına erişmiştir (A, 52). Son olarak Remzî, Mardin kadısı iken hicrî 954 senesinde (M. 1547/1548) Sivas’ta ölmüştür (B, 77; KH, 392). Şehzade Bâyezîd’in kabri de Sivas’tadır (A, 48).

Sivas-Tokat sancağına ismini veren ikinci kaza Tokat’tır (Özkılınç vd., 2013a, s.

16). Bu kaza, tezkirelerde farklı şekillerde nitelenmiştir. Örneğin Tokat, Latîfi tezkiresindeki muhtelif yerlerde nahiye (L, 465, 544), liva (L, 116, 490) ve şehir (L, 457) olarak tavsif edilmiştir. Beyânî'ye göre Tokat, bir kasaba (B, 168), Kınalı-zâde'ye göre ise övülmüş bir şehirdir (KH, 723). Ayrıca tezkirelerde bu kazadan olduğu, burada doğduğu, yetiştiği, öldüğü ya da buraya yerleştiği söylenen bazı kimseler de mevcuttur. Misal olarak Le'âlî (KA, 62; L, 458), Melîhî (L, 490), Mollâ Lütîfî (B, 168; L, 465), Vâlihî (L, 544) ve Zârî (AÇ, 248; KH, 403; L, 253), buralıdırlar. Bundan başka bazı tezkirelere göre Melîhî, Tokat'a bağlı nahiyelerin birisindedir (KA, 63; KH, 800). Mollâ Lütîfî, Tokat'ta doğmuştur (AÇ, 309; KH, 723). Sarfî Tokat'ta tavattun etmiş (A, 204), Kemâlpaşa-zâde ise babasının Tokat'ta zeameti bulunması sebebiyle bu kazada doğmuştur (L, 116). Kâzımî ise Kazâbâd yakınlarından (L, 436). Kazâbâd, Tokat kazasına bağlı bir nahiyedir (Özkılınç, 2013a, s. 16).

Sivas-Tokat sancağında vazife almış olan ya da burada tımarlık arazisi bulunan kimseler de vardır. Kudsî bunlardan birisidir. O, Mısır'daki defterdarlığından sonra uzun süre mazul beklemiş, en nihayetinde Sivas'ta tımar defterdarı olmuş ancak kısa süre sonra buradan da azledilmiştir (AÇ, 581). Mollâ 'Ârif 'Alî, Sultan II. Murâd'ın emriyle Dânişmend Gâzi'nin fetihlerini anlatan manzum bir eser kaleme almış ve bunun için 'Alâ Bey Münşî'nin Farsça kaleme aldığı kitaptaki hikayelerden faydalanmıştır. Bu eseri padişaha sunduktan sonra karşılık olarak pek çok caize ve hayatı boyunca sahibi olacağı Tokat dizdarlığını alarak geri kalan ömrünü rahat bir şekilde geçirmiştir (KA, 48).

Tezkirelerde doğrudan ifade edilmese de Şeyhî'ye Tokat'ta tımar olarak bir karye verilmiştir. Padişah Çelebi Mehmed hasta olduğunda hekim olarak getirilen Şeyhî, onu tedavi etmiş ve karşılığında kendisine 'Âşık Çelebi'de Tokuzlar, Kınalı-zâde Hasan Çelebi ve Gelibolulu 'Âlî'de ise Tokuzlu şeklinde geçen ve sekiz bin akçe geliri olan bir karye tımar olarak verilmiştir. Ancak Şeyhî kendisine ihsan edilen bu karyeye giderken söz konusu tımarın eski sahipleri tarafından saldırıya uğramış ve darp edildiği gibi varını yoğunu da çaldırılmıştır. Bunun üzerine halinden şikâyet ettiği Har-nâme'yi yazmıştır (KA, 38; AÇ, 613; KH, 482).

Buradaki sorun şudur: Kayıtlarda ne Tokuzlar ne de Tokuzlu şeklinde geçen bir karyeye rastlanmıştır. Diğer taraftan bu iki isim (طوقوزلر - طوقوزلی) arasındaki imla benzerliği barizdir. Ayrıca söz konusu karye isminin aslında "Domuzlu/Domuzlar" anlamındaki "Doñuzlu/Doñuzlar (دوگوزلر/دوگوزلی)" olması mümkündür. Bu durumda

eski imlada “ك” harfinin noktasız şekilde “ك” olarak yazılması sebebiyle söz konusu isim “Domuzlu/Domuzlar” olarak değil “Dokuzlu/Dokuzlar” biçiminde algılanmıştır denebilir. Gerçi “domuz” kelimesinin Osmanlı Türkçesindeki aslı imlası “طوكوز” şeklindedir ancak “دوكوز” biçimindeki versiyonuna da hem Orta Asya metinlerinde hem de bazı Osmanlı metinlerinde rastlanmaktadır¹⁶⁰. Bu olasılığa göre “dokuz” şeklinde okunmuş olan “دوكوز” ifadesi, sonrasında bu sayının doğru imlası ile, yani “طوقوز” şeklinde, telaffuz edilmeye başlanmış, dolayısıyla da bu karyenin ismi söz konusu tezkirelerde bu biçimde yer almıştır. Yani bu karyenin esas isminin “Toñuzlu/Toñuzlar (طوكوزلى/ طوكوزلى)” ya da “Doñuzlu/Doñuzlar (دوكوزلى/ دوكوزلى)” olması ihtimal dâhilindedir. Kayıtlarda doğrudan Tokuzlu, Dokuzlu, Toñuzlu, Tokuzlar, Dokuzlar, Toñuzlar ya da Doñuzlar şeklinde geçen bir karye yoktur. İsmi “Doñuzlu” şeklinde olan karyelerden ise dört tanesine rastlanmaktadır. Bunlar Menteşe, Aksaray, Sivas-Tokat ve Kütahya sancaklarında bulunan nahiyelerdir (Özkılınç vd., 2013a, s. 436).

Fetret devrinde Candaroğulları, Karamanlılar, Germiyan, Saruhan ve Aydın beylerinin tekrar eski beyliklerini ihya ettiği bilinmektedir (İnalçık, 2003, s. 392). Diğer taraftan Şeyhî'nin Çelebi Mehmed'in gözünü tedavi ettiği 1415 yılına kadar bütün Batı Anadolu, Aydın bölgesi, Isparta yöresi ve Saidili toprakları Osmanlılar tarafından ele geçirilmiştir. Germiyanoglu, Menteşeoğlu ve Candaroğlu beylikleri ise varlıklarını sürdürmekle birlikte Osmanlı Devletine bağlılık bildirmişlerdir. Osmanlı'ya karşı düşmanca bir tutum takınan Karamanoğulları ise müstakil şekilde mevcudiyetini devam ettirmiştir (Biltekin, 2010, s. 80; İnalçık, 2003, s. 392). Bu bilgiler göz önünde bulundurularak sırasıyla söz konusu Doñuzlulara bakıldığında Menteşe sancağına tabi Balat kazasında bulunan ilkinin Şeyhî'ye verilen olmadığı söylenebilir. Zira Fetret Devrinde tekrar Menteşeoğullarının eline geçen Balat, zaman zaman Osmanlı nüfuzu altına girse de bu şehirdeki doğrudan Osmanlı hâkimiyeti ancak 1426 yılında ve II. Murâd devrinde sağlanmıştır (Emecen, 1992: 6). Aksaray sancağına bağlı Ereğli kazasında bulunan Doñuzlu ise tabi olduğu kaza Fetret Devrinden sonra tekrar Karamanoğulları tarafından ele geçirildiği ve Fâtih Sultân Mehmed'in bu beyliğe son verişine kadar da bunlarda kaldığı için Şeyhî'ye verilmiş olamaz (Tuncel, 1995, s. 291). Kütahya sancağına tabi Lazkiye kazasında yer alan Doñuzlu da Şeyhî'ye verilmiş olamayacak bir diğer karyedir zira Kütahya, Fetret Devrinden itibaren Ya'kûb Beyin

¹⁶⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Türk Edebiyatı Tarihsel Sözlüğü (TEBDİZ), <https://www.tebdiz.com/>

vefat ettiği 1429 yılına kadar Germiyanogulları hâkimiyetinde kalmıştır (Varlık, 2002, s. 580). En nihayetinde Şeyhî'ye verilen tımarın Sivas-Tokat sancağında yer alan Zile kazasına tâbi Doñuzlu karyesinde yer aldığı söylenebilir. Çünkü burası Fetret Devrinde de Osmanlı Devleti'nin elinde kalan ve hatta Çelebi Mehmed'in kardeşlerine karşı olan mücadelesinde bir üs olarak kullandığı şehirdir (Açikel, 2012, s. 220).

2.8.11. Tımışvar (Banat)

Tımışvar, Banat eyaletinin merkezidir (Sezen, 2017, s. 752). Bu yerleşim yeri, bir uç bölgesi olup pek çok kişi de burada vazife yapmıştır. Örneğin Taşlıcalı Yahyâ, 'Âşık Çelebi tezkiresine onunla alakalı madde eklendiği esnada Tımışvar'da zeamet sahibidir ve kâh vergi toplama vazifesiyle meşguldür kâh da uç gazileriyle beraber gaza etmektedir (AÇ, 288). Beyânî'ye göre de onun zeameti Rumeli'de bulunmaktadır ve yirmi bin akçelik geliri vardır (B, 237). Riyâzî mahlaslı 'Alî, ömrünün sonlarına doğru buraya gelmiş ve burada bir zeamete mutasarrıf iken ölmüştür (KH, 401). Hâlisî ise Tımışvar'da defterdarlık yapmış ve padişah mallarının tahsil edilmesi hizmetinin görülmesinde azami gayret göstermiştir (B, 59). Kınalı-zâde, *Tezkiretü's-şu'arâ*'ya onunla alakalı maddeyi eklediği esnada da halen bu vazifesini sürdürmektedir (KH, 324).

Vusûlî mahlasını taşıyan ve Yahyâlı denen ulu hanedanın mensuplarından ve uç beylerinin haslarından olan Bâlî Paşa oğlu Mehmed Bey, Arad beyidir (AÇ, 247). Arad, Banat eyaletine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 43). Tarîkî (KH, 525; L, 350) ve Zarîfî (KA, 77), Tuna kenarında bulunan Vidindendirler. Vidin, 1552 yılına kadar Rumeli eyaletine, 1552 yılından sonra ise Banat eyaletine bağlanmış olan bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 790). İştib-zâde Mehmed Çelebi, burada kadılık yaparken vefat etmiştir (AÇ, 277). Merdümî ise 'Âşık Çelebi'nin naklettiğine göre Vidin'den Rusçuk şehrinde bulunan 'Âşık Çelebi'ye bir gazel göndermiştir (AÇ, 342).

2.8.12. Trabzon

Trabzon, ahalsininin tümü marifet ve kemal ile müzeyyen olan bir şehirdir (KH, 537). İrem beldesine benzeyen bu şehir, havası ile kişiye ferahlık vermekte ve gam ile

hüznü yok etmektedir (KH, 436). Zeki insanların toplandığı bir cennet ve şairler ile sözhelinin çıktığı bir maden olan bu nezih zemin, nice eşi benzeri olmayan nâzımlara ve fasihlere yataklık yapmıştır (KH, 674). Tezkirecilerin hepsi Trabzon'dan bir şehir olarak bahsederken Latîfi ise vilayet ve liva tabirlerini kullanmaktadır (L, 418, 557). Ayrıca 'Âşık Çelebi bir yerde Trabzon'dan Ermeni vilayetinin sınırı, bir yerde de Gürcistan dağlarının kenarında, Ermeni diyarında bir şehir şeklinde bahsetmektedir (AÇ, 497, 522). Gelibolulu 'Âlî'ye göre ise Trabzon, Ermeni mülkünün payitahtıdır (KA, 188).

Trabzon'un XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde zikredilmesinin en büyük sebebi Yavuz Sultan Selîm'in burada valilik yapmış ve etrafında edebî bir muhit oluşturmuş olmasıdır. Şehzadenin buradaki vazifesi esnasında yanında bulunup saltanatı esnasında da onun yakınlarından olmuş olan isimlerden birisi Halîmî Çelebi'dir. O, bir müddet 'Acem'de kaldıktan sonra Anadolu'ya dönmüş ve Trabzon'a gelmiştir. O zaman buranın valisi olan Yavuz Sultan Selîm'e bazı araçlar vasıtasıyla ulaşmış, ona şiir sunmuş, takdirine mazhar olmuş, muallimlik vazifesine tayin edilmiş ve şehzadenin meclislerine girmiştir (AÇ, 269-270; B, 56; KH, 309). Gelibolulu 'Âlî ile Latîfi'ye göre ise Halîmî Çelebi Anadolu'ya döndüğünde memleketi olan Kastamonu'ya gitmiştir. Trabzon'a gelişi kendisine bir musahip arayan Yavuz Sultan Selîm'in onun adını işitip birkaç defa hüküm göndererek zorla yanına getirtmesi neticesinde vuku bulmuştur (L, 195; KA, 94).

Nişânî mahlaslı Mehmed Paşa, Yavuz Sultan Selîm'in hizmetkârları arasına Trabzon'da dâhil olmuş ve şehzade ona Farsçasının kuvvetli, hattının iyi ve ata binmekte mahir olması gibi sebeplere binaen oğlu Süleymân'ın yanında vazife vermiştir. Nişânî, gece ve gündüz, avda ve savaşta her daim Şehzade Süleymân'ın yanında olmuştur (AÇ, 371). Ece-zâde Mehmed Çelebi ise Yavuz Sultan Selîm Trabzon'da şehzade iken buranın kadısıdır ve şehzadenin yakınları arasında yer alıp hizmetini görmüştür. Oğlu Fahrî Çelebi de burada doğmuş ve Şehzade Süleymân ile beraber büyümüştür. Bu tanışıklık sebebiyledir ki Kânûnî Sultan Süleymân her zaman için onların destekçisi olmuştur (AÇ, 497; B, 145; KH, 653). Nitekim Kânûnî Sultan Süleymân Kefe'ye sancak beyi olarak gittiğinde Ece-zâde Muhyîddîn Mehmed Çelebi de Trabzon'daki kadılık görevini Kefe'ye naklettirmiştir¹⁶¹ (AÇ, 497).

Fenârî Şems Bey, Trabzon'da Yavuz Sultan Selîm'in maiyetinde bulunan ve

¹⁶¹ *Meşâ'irü's-su'arâ*'nın bu kısmında bir karışıklık mevcuttur. Daha fazla bilgi için bkz. *Dipnot 36*

onun hem defterdarlığını hem de lalalığını yapan bir diğer isimdir. Hatta Bursalı Şevkî de bu esnada Fenârî Şems Bey'in himayesinde yetişmiş, hem onun hem de şehzadenin hizmetinde bulunmuş ve seneler sonra Yavuz Sultan Selîm ile Bursa'da karşılaştıklarında padişah onu hemen hatırlamıştır (AÇ, 611; KH, 488). Şehîdî, Yavuz Sultan Selîm'e o Trabzon'da şehzade iken intisap etmiş, burada padişahla çok derin bir münasebet ve musahabet içerisinde olmuş ve o tahta geçtikten sonra da onunla birlikte himayesine mazhar olduğu İstanbul'a gelmiştir (AÇ, 612; KH, 481; S, 124). Revânî de Yavuz Sultan Selîm'e Trabzon'da intisap etmiş, zaman zaman ondan caizeler almış ve iltifatlarına mazhar olmuştur. Kendisinden onu gazaba getiren bir hareket sadır olduğunda ise Yavuz Sultan Selîm, onu müsadere ettirmiş ve Revânî yayan ve perişan bir halde Mısır'a doğru yola çıkmıştır. Ne var ki ona çok alışmış bulunan şehzade, kararından vazgeçerek onu yoldan geri döndürmüştür (B, 78; KA, 95; KH, 395). Ayrıca Hâşimî, burada şehzadenin musahipliğini, şairliğini ve yazdığı şiirlerin kâtipliğini yapmıştır (L, 557; KA, 90). Karaca Paşa da şehzadenin defterdarlığı vazifesini icra etmiştir (S, 51). Diğer taraftan Sehî Beyin verdiği bilgiye göre Mihrî Hâtun, Şehzade Ahmed'in yanı sıra Trabzon'a, Yavuz Sultan Selîm'e de şehzade iken gazel ve kasideler göndermiş ve onun da himayesine mazhar olmuştur (S, 159).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Trabzonlu olan ya da burada doğan kimselerden de bahsedilmektedir. Mesela 'Ârifî (B, 117; KH, 537), Figânî (A, 243; B, 151; KA, 189; KH, 674; L, 418; S, 165), Haydâr Çelebi¹⁶² (A, 138), Sırrî¹⁶³ (A, 185, 188; B, 93; KA, 247; KH, 436), Tâbî (A, 125; AÇ, 621) ve Müderris Yahyâ Efendi (AÇ, 339; B, 182), Trabzonludurlar. Gelibolulu 'Âlî'ye göre Trabzon toprağından buralı olan Figânî gibi kabiliyetli bir kişinin çıkmış olması nadirattandır (KA, 189). Ayrıca Sırrî (AÇ, 415) ve Müderris Yahyâ Efendi (KH, 766), Trabzon'da doğmuşlardır. Sâbirî ise gençliğinde Trabzonlu bir güzele âşık olmuş ancak bu güzel, rezil ve aşığılık kimselerle yatıp kalkınca onu terciibent şeklindeki çok müstehcen ve ağır bir şiir ile hicvetmiştir (B, 106).

¹⁶² 'Ahdî, Tâbî, Sırrî ve Haydâr Çelebi adlı şairlerin memleketlerini belirtirken Trabzon için "*Tarab-efzûn*" tabirini kullanmaktadır (Solmaz, 2018, s. 125, 138, 188). Rivayete göre Trabzon, İran hâkimiyetinde iken Tarab-efzûn adıyla anılmış, Trabzon ibaresi bu isimden bozularak ortaya çıkmıştır (Üstün Demirkaya, 2020, s. 441).

¹⁶³ *Gülşen-i Şu'arâ*'da birisi Sırrî birisi ise Sırrî Çelebi olmak üzere iki ayrı madde bulunmaktadır ancak bunların ikisinin de aynı kişiyi anlattığı görülmektedir (A, 185, 188).

Trabzon'un ismi tezkirelerde iki farklı şekilde daha geçmektedir. Bunlardan ilkinde göre Gelibolulu 'Âlî, hicrî 993 senesinde (M. 1585) Erzurum hazinesi defterdarı olduğu esnada Sırrî halen üç yüz akçe ulufe ile Trabzon'da kadılık yapmaktadır (KA, 246). Ayrıca İmanhisarı'nın ismi, iki tezkirede bir latife olarak lakabına göre kişilere mansıp dağıtan Basîrî'nin İmanhisarı'nı Müselman Hüseyin'e vermesi dolayısıyla geçmektedir (AÇ, 181; B, 38). İmanhisarı, Trabzon sancağında bulunan Kürtün kazasına ve Üreğir nahiyesine bağlı olan bir karyedir (Özkılınç vd., 2013a, s. 696).

2.8.13. Van

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Van vilayetinin ismi 1548 yılında çıkılan, Van'ın da aralarında bulunduğu pek çok yerin ele geçirildiği ve tezkirelerde Van Seferi olarak anılan Tebrîz Seferi münasebetiyle geçmektedir (Kılıç, 2020, s. 194). Pek çok şair bu sefere katılmıştır. Misal olarak Yetîm, bu sefer esnasında ordu ile Konya'ya gelmiştir. Burada ordudan ayrılıp padişah adına yeni inşa edilen caminin inşaatında çalışacaklar arasına katılabilmek ümidiyle İstanbul'a dönmüş ancak umduğunu bulamadığı gibi ulufesi de kesilmiştir (AÇ, 283; B, 237; KH, 927). Hâtîfî, bu sefere katılmış ancak ordu Kayseri'ye geldiğinde burada vefat etmiştir (AÇ, 229-230; KH, 909). Afyona bağımlı hale gelen ve bu sebeple sürekli uyuklayıp hiçbir iş yapamayacak hale düşen Nûhî de yine bu seferde ölmüştür (KA, 218; AÇ, 386; KH, 869). Kânûnî Sultan Süleymân ise 'Âşık Çelebi'nin naklettiğine göre bu sefer esnasında Sürûrî'ye Şehzade Mustafâ'ya hâce olması teklifini iletmiştir (AÇ, 418). Ayrıca Kâmî, bu sefer esnasında padişaha matlası şu şekilde olan bir gazel sunmuştur (AÇ, 301):

N'îçün olmaya mübârek beğe ey şâh sefer

Eyledi sen şeh-i hûbân ile hem-râh sefer¹⁶⁴

Taşlıcalı Yahyâ ise bu sefer esnasında Kânûnî Sultan Süleymân'a sunduğu bir kasidesinde o güne kadar kendisine herhangi bir şekilde sataşmamış olan Hayâlî Bey'e tarizde bulunmuş ve şu beyti söylemiştir (AÇ, 657):

Bana olaydı Hayâlîye olan hürmetler

¹⁶⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey padişah, benim için nasıl olur da bu sefer mübarek olmasın zira senin gibi güzellerin padişahı olan birisiyle beraber sefere çıkıyorum.

*Hak bilür sihr-i helâl eyler idüm şî'r-i terî*¹⁶⁵

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerine göre şair Halîlî, Bitlîslidir (B, 65; KH, 336; L, 215; KA, 54). Bitlîs, Van vilayetine bağlı bir sancaktır (Sezen, 2017, s. 124). Hem-demî ise bir müddet düşman elinde esir kaldıktan sonra Vedâne adlı kasabada çiftlik işleriyle uğraşarak çok cüz'i bir gelire kanaat etmiş ve buraya yerleşmiştir (AÇ, 237). Buradaki Vedâne, Van eyaletine bağlı olan ve XVII. yüzyıl kayıtlarına göre bir sancak olan Vedane olmalıdır (Sezen, 2017, s. 788).

2.8.14. Zülkadriyye

Dulkadir Beyliği'nin yerine kurulan, Tanzimat Devrine kadar varlığını devam ettiren ve merkez sancağı Maraş olan bu eyalet, Maraş yahut Türkmen vilayetleri şeklinde de anılmıştır (Sezen, 2017, s. 400, 840). Nitekim tezkirelerde bu eyaletin beylerbeyi olan paşalardan bahsedilirken bunların "*Maraş Beylerbeyleri*" oldukları söylenmektedir. Mesela Nişânî mahlaslı Mehmed Paşa'ya onu kıskanan Makbul İbrâhim Paşa tarafından hep küçük yerlerin beyliği verilmektedir. İbrâhim Paşa'nın infazından sonra ise daha önce etmiş olduğu bir hizmetin padişahça hoş karşılanmış olması sebebiyle Mehmed Paşa, Maraş'a beylerbeyi olarak tayin edilmiştir (AÇ, 371). Gülâbî Mehmed Paşa da Maraş beylerbeyliği yapmış ve bu vazifesi esnasında 'Îzârî, ona divan kâtibi olarak eşlik etmiştir (A, 230). Ayrıca Fevzî, Maraşlıdır (A, 246). Mu'îdî'nin ecdadı olan Bektûtiyânlar ise Maraş'ta fazilet ve kemalleriyle namdar olmuşlar ve Zülkadriyye (Dulkadir) meliklerine kazaskerlik yapmakla şöhret bulmuşlardır (B, 192; KH, 795).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Zülkadriyye vilayetine bağlı 'Ayntab ('Anteb) ve Malatya sancaklarının isimleri de geçmektedir (Sezen, 2017, s. 278, 526). Örneğin Latîfî, Sadreddîn Konevî, aslen Malatyalıdır (L, 78). Kevserî ve Gammî ise 'Ayntablıdırlar (A, 238; L, 456). Ayrıca Gammî, *Gülşen-i Şu'arâ*'ya onunla alakalı madde eklendiği esnada çok uzun müddettir görev yaptığı 'Ayntab'da halen alay beyliği vazifesini sürdürmektedir (A, 238).

¹⁶⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Hayâlî'ye edilen hürmet bana da edilseydi Allah şahittir ki taze şiiri helal sihre dönüştürürdüm.

2.9. Şark/Türkistan/Tûrân

“Şark”, XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde hem Türkistan ve Tûrân ile aynı bölgeyi hem de umumî olarak Doğu bölgesini niteleyen bir tariftir. Örneğin Heşt Behişt’te Cemîlî’nin Şark diyarından geldiği ve Türkmen olduğu belirtilirken Kınalı-zâde, Latîfî ve Gelibolulu ‘Âlî ise onun Türkistan şairlerinden olduğunu söylemektedirler (L, 180; S, 183; KA, 35; KH, 272). Latîfî, Şâhî’nin memleketini de aynı şekilde tarif etmektedir. Ona göre Şâhî, Şark caniplerinden ve Türkmen boylarındandır (L, 292). Latîfî ve Gelibolulu ‘Âlî ise başka herhangi bir detaya girmeden Sürûrî’nin Şark tarafından olduğunu söylemektedirler (L, 269; KA, 97). Öte yandan Şark’ın Osmanlı Devleti’nin Doğusunda kalan toprakları nitelediği de vakidir. Mesela Veziriazam Mustafâ Paşa vefat edip de yerine Sinân Paşa veziriazam olduğunda yapılacak sefer için Şark diyarına serdar olarak nasedildiği bilgisi verilmektedir (A, 196).

Şark’ın yanı sıra az çok aynı bölgeyi tanımlamak için kullanılan bir diğer isim Türkistan’dır. Seydî ‘Alî Reis başarısız Hind seferinden sonra Türkistan ve ‘Acem’i temaşa ederek Anadolu’ya geri dönmüştür (A, 255). Diğer yandan ‘Âşık Çelebi, bir nakkaş olan Rahmî hakkında konuşurken onun eline kalem ve kâğıt alması gerekmediğini, duvarlara ve kapılara yüzünün aksi düşse ortaya put gibi güzellerle dolu bir “*Ferhâr*” çıkacağını söylemektedir (AÇ, 588). Ferhâr Budist mabetlerine verilen bir isim olup aynı zamanda Türkistan’daki bir şehrin adıdır ve güzelleriyle meşhurdur (Erkal, 2021, s. 1103).

Türkistan’ın pek çok meşhur şehri mevcuttur. Mesela Hoten, Doğu Türkistan’ın güney bölgesinde yer alan tarihi bir şehirdir (Taşağıl, 1998, s. 251). Büyük bir tacir ve hayli mala sahip olan Şemsî, ‘Aden, Yemen ve Hindistan’ın yanı sıra Hoten’e ticaret maksadıyla gitmiştir (L, 298). Diğer taraftan bu şehir, burada üretilen güzel koku ile de meşhur olduğundan güzel koku ile alakalı benzetmelerde kullanılmaktadır (Taşağıl, 1998, s. 253). Bu bağlamda Kınalı-zâde, Sultan II. Selîm’in yaratılışının Hoten miskine benzediğini söylemektedir (KH, 82). Latîfî ise Fâtih Sultan Mehmed devrinde ilme ve âlime verilen değeri anlatırken Hoten’deki ceylanların göbeğinden çıkartılan güzel kokunun eğer rağbet görmezse Hoten memleketinin dışına çıkamayacağı şeklinde bir mecaz kullanmaktadır (L, 98).

Kaynağı Afganistan’da bulunan, Aral Gölüne dökülen ve Orta Asya’nın en büyük iki nehrinden birisi olan Ceyhûn da bu coğrafyada bulunmaktadır (Esin, 1991, s. 98-99). XVI. yüzyıl tezkirelerinde bir kez Lala Mustafâ Paşa’nın fetihlerini tasvir etmek için kullanılmıştır. Buna göre Lala Mustafâ Paşa, serdar olduğu Doğu seferinde “*Şirvân’ı ve Aras ile Ceyhun nehirlerini akıttığı düşman kanıyla*” sulamıştır (KH, 770). Bunun haricinde iki defa gözden akan yaşların çokluğunu vurgulamak için kullanılmıştır. Mesela Kınalı-zâde ‘Alî Efendi’nin ölümü üzerine mutluluk ve arzu güneşi gama boğulmuş ve gözlerinden Ceyhûn nehri gibi yaş akıtır olmuştur (KH, 604). Necâfî Bey de yanında divan kâtibi olarak sancağa çıktığı şehzade Abdu’llah vefat ettiğinde gözlerinden bir kan seli halinde Fırât ve Ceyhûn nehirlerini akıtarak İstanbul’a geri dönmüştür (KH, 844). Tezkirelerde Tûrân bölgesinden olduğu söylenen tek kişi Zuhûrî’dir. Latîfî onun Orta Asya Çağatay bölgesindeki Tatarlardan olduğunu söylemektedir (L, 354).

Bölgeyi ifade etmek için Şark ve Türkistan’a nazaran en çok kullanılan isim ise Tûrân’dır. Tûrân XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde hep İran ile birlikte kullanılmış ve İran’dan Orta Asya’ya doğru sarkan bölgeyi tarif etmiştir. Osmanlı padişahları İran’a olduğu kadar her daim bu bölgeye de ilgili olmuştur. Hatta İdrîs-i Bitlisî Sultan II. Bâyezîd’in teşvikiyle Osmanoğulları’nın ve İran ile Tûrân’ın muasır sultanlarının tarihini ve sergüzeştlerini kaleme almıştır (A, 56). Öte taraftan “*İran ve Tûrân*” tanımlaması ile Osmanlı padişahlarının Anadolu’nun yanında İran ve Orta Asya’nın da hükümdarı oldukları vurgulanmaya çalışılmıştır. Buna göre Kânûnî Sultan Süleymân İran ve Tûrân memleketlerinin ay ışığı ve padişahı olup bu iki memleketin asker çeken hükümdarıdır (A, 37, 39, 256). Sultan II. Selîm ise tahta çıktığında İran ve Tûrân memleketlerinin maliki olmuştur (KH, 902). Ayrıca İran’a karşı çıkılan bütün seferler için Tûrân ibaresi kullanılmış ve kontrol altına alınan bölgeler arasında Tûrân da sayılmıştır. İran ile Tûrân’ın fatihi ve bu iki memleketteki kayserlerin kayseri olan Yavuz Sultan Selîm, İran ile Tûrân şahlarının tacını kırmış ve kısa zamanda cihanı kendisine musahhar etmiştir (KH, 169, 394, 720). Hatta Revânî, Yavuz Sultan Selîm İran ve Tûrân’ın fethi için bu sefere çıktığında “*ile*” redifli bir tarih düşürmüştür. Bu tarihte ondan yerinde durmayıp yol hazırlığını yapmasını ve çok sayıda azap ve yeniçeri toplamasını istemekte, böylece piyade asker ile şahı mat etmesinin âlemde bir tarih olacağını vurgulamaktadır (KH, 419):

Tâ ki 'âlemde ola bir târîh

Şâhı mât eyle gel piyâde ile

Seydî 'Alî Reis ise Kânûnî Sultan Süleymân İran şahı Tahmasb'ı mağlup etmek için ikinci defa İran ve Tûrân üzerine sefere çıktığında Hint denizine kaptan olarak tayin edilmiştir (B, 162; KH, 706). Zaferi dilediğine veren Allah, İran ile Tûrân'ı Sultan III. Murâd'ın iktidar kabzası altında birleştirmiş ve o, bu iki memleketin askerlerini kıran bir sultan unvanını kazanmıştır. İran'ın geçmişten beri bütün şahları, karşılıklarına çıkan hükümdarları yerle bir etmekle övünmekteyken Sultan III. Murâd ise bu şahların başına İran ile Tûrân'ı yalnızca kendi kulları vasıtasıyla dar etmiştir (A, 228; KH, 79, 84). Mustafâ Paşa da İran ve Tûrân'ı teshir etmek için sefere çıkmış ve bu seferde “*Şîrvân'ı ve Aras ile Ceyhûn nehirlerini akıttığı düşman kaniyla sulamıştır*”. Muhîti bu seferde ordu kadısı olmuştur (KH, 770). Veziriazam ‘Osmân Paşa, Şîrvân'ı fethettiğinde Zeynî ona bir şiir sunmuş ve bugün onun Şîrvân'ı fethettiğini ve bundan sonra ondan İran ve Tûrân'ı fethetmesini de umduğunu söylemiştir (KH, 410):

Bu gün meydân-ı rezm içre sen itdün feth Şîrvânı

Umarın idesin min ba'd zemîn Îrân u Tûrânı

Bunlara ilave olarak “*İran ve Tûrân*” bölgeleri güzelliği ile de bazı anlatımlara konu olmuştur. Mesela Şemsî Paşa, beylerbeyi olarak tayin edildiğinde Rumeli, bu şeref sayesinde İran ve Tûrân'ı kıskandırmıştır (AÇ, 606). Yine Kınalı-zâde, İran ve Tûrân'ı bir gülşene, Hemedan'ı ise bu memleketlerin gülşeninde başını yükselten güzel bir serviye benzetmektedir (KH, 420). Ayrıca Kırım şehrini de İran ve Tûrân memleketleri arasında Cennet'ten işaretler taşıyan ve insandaki gayreti arttıran bir makam olarak tarif etmektedir (KH, 549).

3. XVI. YÜZYIL ŞU‘ARÂ TEZKİRELERİNDE ŞEHİR İÇİ MEKÂNLAR

3.1. Bahçeler

Osmanlı toplumunda sosyokültürel manada pek çok fonksiyonu olan ve insanların sıklıkla ziyaret ettiği mekânlardan birisi bahçelerdir. Bahçeler, meclislerin tipik mekânı, gazellerin de manalı ve vazgeçilmez bir unsurudur. Yakındoğu kültüründe yazılı tarihin başlangıcından itibaren sağlam bir şekilde kendisine yer bulan bahçeler, ilk defa hükümdar bahçeleri şeklinde kendisini göstermiştir. Bu bahçeler, hükümdarın kendi ülkesindeki belli başlı öğeleri toplaması sayesinde bulunduğu ülkenin bir mikrokozmosu halini almış ve dolayısıyla da İslam kültürüne kadar uzanan bir seçkinlik fikrini de beraberinde getirmiştir. Yani bahçe, dış dünyanın zararlı ve çirkin olan unsurlarını dışlayarak güzel, değerli ve intizamlı olanlarını ise seçmekte ve içerisinde barındırmaktadır. Bu yönleriyle bahçe, varoluşun hakikî ve ilahî yönünü, Dârü'l-islâm'ı, İstanbul'u, saltanatı, kişinin mahrem hayatını ve gönlünü temsil etmektedir. Bu, sırasıyla şahsî bahçeden, dünyevî otoritenin bahçesine, buradan İslam bahçesine, buradan Cennet bahçelerine ve sonunda da nihaî hakikatin bahçesine uzanan bir iç mekânlar zincirini meydana getirmektedir (Andrews, 2018, s. 184-188).

Dolayısıyla bahçe, güvenli bir iç mekân ve duygusal sığınak olup burada Osmanlı entelektüeli için kamusal hareket tarzından bir farklılaşma ve şiirle büyük ölçüde ritüelleşen hissî bir boşalma söz konusudur. Bu mekânda gazelin dünyası gerçekliğe bürünmekte ve hissî algılama ile bu minvaldeki etkileşim tarzı buranın resmî hareket tarzı haline gelmektedir. Bu bahçelerde şiir meclisleri kurulmakta ve gazel, buralarda üretilip olağan etkinlikler içerisinde yer almaktadır. Bu meclislerin katılımcıları, gazelde tanımlanıp idealize edildiği şekliyle bir dervişin kişiliğini, hal ve tavırlarını benimseyen “*dostân*” yahut “*yârân*”dır. Bunlar klasik şiir geleneğine ilgi duyup aynı zamanda bunu anlayacak donanıma da sahip olan ve ilmiye yahut kalemiye sınıflarına mensup olan kimselerdir. Bu etrafı çevrelenmiş ve içeridekilere hiç de sıcak bakmayan düşmanca bir dışarının kuşattığı mekân, samimi dostların şarap, yiyecek ve eğlence eşliğinde, aşına oldukları bir bağlam içerisinde, müşterek bir hayat yorumunu paylaşarak yaptıkları derin ve zekice bir sohbete ev sahipliği yapmaktadır (Andrews, 2018, s. 191-201).

Bu bağlamda XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde çeşitli kimselerin bahçelerinde kurulan ve yukarıda tarif edilen nitelikleri taşıyan pek çok meclisten ve bu meclislerde meydana gelen hadiselerden bahsedilmektedir. Örneğin Safâyî'nin İstanbul'da bulunduğu devirde 'Âşık Çelebi'ye göre İstanbul etrafında mesireler, seyir yerleri, zaviyeler ve hankâhlar olmadığından ekâbir, ayan, zarifler, şairler ve ârifler, seyir, sohbet ve ıyş ü işret için Safâyî'ye müracaat etmekte ve onun tekkesini ve bahçesini kullanmaktadırlar (AÇ, 564; KH, 510). 'İlmî mahlaslı Yahyâ'nın deniz kıyısındaki gayet güzel bahçesi de şairlerin, zariflerin ve âşıkların toplanma mekânı haline gelmiştir (AÇ, 477). Muhyîddîn el-Fenârî'nin İstanbul'daki bahçesi ise haftada iki gün fazılların ve âriflerin meclis kurdukları bir yer olmuş ve şeyhler, âlimler, eşraftan kimseler, ulular ve müderrisler onun eşiğine toplanmışlardır (AÇ, 337). Ayrıca Gelibolulu 'Âlî "Kiremitlik'ten öte has çayirlara muttasıl olan hâlî yerler[in]" yeniçeri ağalarından olan Mustafâ Ağa'ya ait bahçeler olduğunu ve bu bahçelerde işret meclisleri kurulduğunu söylemektedir. Hatta Mustafâ Ağa, bu bahçelerde bir güzelle işret meclisi kurup sarhoş olduğu esnada İstanbul'da yeniçeri ayaklanmış, Ağa hem sarhoş olduğu hem de İstanbul'da olmadığı için buna karşı tedbir alamamış ve bu sebeple de idam edilmiştir (AÇ, 505-506; KA, 185).

'Âşık Çelebi'nin naklettiğine göre Mü'eyyed-zâde'nin Galata'da bir bahçesi vardır ve burada zaman zaman ulemadan kimseleri ağırlamaktadır. Hatta bir gün İdrîs-i Bitlisî, Kadı-zâde, Şah Mehmed ve Şah Kâsım'a bu bahçede bir ziyafet vermiş ve bu esnada bir mektup yazmak gerekmiştir. Mü'eyyed-zade eline kâğıt ve kalem alıp düşünmeksizin ve hızlıca bir mektup yazmıştır. Sonrasında bunu orada hazır bulunanlara okuduğunda mektubun selaset, belagat ve fesahati herkes tarafından takdir edilmiş ve dahası mektubun on altı satır olduğu, her satır başının "sin" harfi ile başladığı ve sonunun da "nun" harfi ile bittiği görülmüştür. Oradakiler bunlar karşısında hayrette kalmış ve Mü'eyyed-zâde'nin fazilet, meziyet ve marifetinin çokluğunu itiraf etmişlerdir. Ancak aralarından birisi itiraz etmiş "gerçi böyle güzel bir denk geliş üslubun güzelliğini gösterir ancak bu iki harfin birleşiminden sadece '-sen', '-sin' ve '-sün' gibi manasız ibareler ortaya çıkar, eğer bu cem oluştan manalı ibareler meydana gelseydi daha beliğ olurdu" demiştir. Mü'eyyed-zâde ise buna

buna gerek yok zira düşünmeden ve uğraşmadan, ayrıca siyak ve sibaka bir hâle de getirilmeden bu şekildeki bir rast gelişin ortaya çıkması bilenler yanında hakikaten hünerdir, işte yaran, işte hokka ve kalem ki bunlar her hüner sahibinin hünerini ortaya koyarken kullandığı birer mihenk taşıdır

diye cevap vermiştir. Hazır bulunanlar acizliklerini ifade etmişler fakat meclis dağıldıktan sonra İdrîs-i Bitlisî itiraz edene “*iyi yaptın, eğer sen bu şekilde Müeyyed-zade ile münakaşa etmeseydin bizler hasetten kendimizi helak edecektik*” demiştir (AÇ, 628).

‘Âşık Çelebi ile Kınalı-zâde’nin naklettiğine göre Palak (Kınalı-zâde’ye göre Yalak) Mustafâ Paşa, Yûnus Paşa’nın bahçesini satın almış ve burada kurduğu bir mecliste Ayas Paşa’yı ağırlamıştır. Sadrî de bu esnada kurulan ve kendisinin de dâhil olduğu bir mecliste daha sonrasında ‘Âşık Paşa’nın da aralarında bulunduğu kişilere övünerek okuyacağı şu beyti takti etmiştir:

Sunma rakîbe gabgabunı ey Mesîh-dem

Kâfir eline düşmesün ol sîb-i müslimî¹⁶⁶

Matlası şu şekilde olan kıtayı ise Mustafâ Ağa bahçesinde kurulan meclislerden birisinde yazmıştır (AÇ, 563; KH, 507-508):

Bu kûşeyi ki gelüp bunda biz binâ itdük

Koyup gidenlere sâbıkda biz du’â itdük¹⁶⁷

XVI. yüzyıl şu’arâ tezkirelerinde pek çok Osmanlı memurunun emekli olup bir kenara çekildikten sonra birer bahçe satın aldıkları ve birer köşk, ev, mescit vb. inşa ettikleri bu bahçelerde işret meclisleri kurdukları zikredilmektedir. Elbette ki bahçe edinen herkes içerisine bu tarz yapılar inşa etmemektedir ancak yine de buralarda köşk ve ev inşa edildiği ayrıntısı mühimdir. Zira inşa edilen bu köşkler ve evler, hem mefruşatlarıyla bahçenin atmosferini içeri taşımakta hem de meclis ehlini dışarının olumsuzluklarından kurtarmaktadır (Andrews, 2018, s. 192). Örneğin Kaytâs-zâde Ahmed, inzivaya çekildikten sonra İstanbul’un mesire yerlerinden olan Ortaköy’de, deniz kenarında cennete benzeyen bir bahçe ile bir köşk inşa ettirmiş ve burası marifet ehlinin ve fazilet erbabının toplandığı bir yer olmuştur. Ahmed, marifet ve fazilet ehlinin gurbete çıkmış, misafir, mukim ya da mücavir olanlarına, hür veya köle olan, gelen yahut giden herkese kapısı açık olan bu kasırda yaran ve dostlarla sohbet ve ülfet üzere

¹⁶⁶ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey nefesi Hz. ‘Îsâ’nınki gibi mucizevî olan sevgili, İslam’a ait olan bir elmaya benzeyen gıdığını rakibe sunma ki kâfir eline düşmesin.

¹⁶⁷ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Bu bahçe köşesini burada biz inşa ettik ve geçmişte buradan geçip gidenlere biz dua ettik.

iken hicrî 992 senesinde (M. 1584/1585) ölmüştür (KH, 177). Haleb ve Şâm yörelerine sancak beyi olup ayrıca ticaret de yaparak büyük bir servet sahibi olmuş olan Hayâtî de geri döndüğünde Eyüp'te şehrin zariflerinin ve güzellerinin işret meclisleri için toplandığı bir mekân haline gelen büyük bir bahçe ve bir köşk inşa ettirmiştir (AÇ, 272; KH, 312).

'Aşkî ya da 'İşkî, bir tekaüt vazifesi aldıktan sonra Üsküdar'da bir bahçe edinmiş, ömrünün bir kısmını burada geçirmiş ve bu bahçe zariflerin, ulemanın, şuaranın ve güzellerin toplanma, sohbet ve işret etme mekânı oluvermiştir (AÇ, 473; KA, 173). Celâl-zâde Mustafâ Çelebi, hicrî 964 senesinde (M. 1556/1557) tekaüde ayrıldıktan sonra Eyüp civarında Cennet'e benzeyen bir bahçe edinip bunun yakınlarına da bir hamam ile Koca Nişâncı Camii diye bilinen bir cami inşa ettirmiştir (AÇ, 373; B, 107; KH, 854). Onun kardeşi olan Celâl-zâde Sâlih Çelebi de kadılıktan mütekait olmasını müteakip Eyüp'e yerleşmiş ve bu civarda bir bahçe ile ev edinmiştir (AÇ, 555; B, 107; KH, 497).

Efşâncı Mehmed Çelebi, mütekait olduktan sonra "*Efşâncı Bahçesi*" diye bilinen bir bahçe edinmiştir. Bu bahçe servilerinin ve şimşir ağaçlarının çokluğuyla direkli İrem bahçelerini kışkandıracak bir mahiyettedir. O, buraya çokça fidan dikmekte, çiçek ekmekte ve ağaçlara yaprak aşılacaktır. Bahçesiyle alakadar olmaktan o kadar çok zevk almaktadır ki bir sümbül soğanına beş altın vermekte, reyhan, nergis ve yasemin için çokça akçe harcamakta ve kökünün suda olması gereken nilüferi yetiştirmek için uğraşıp durmaktadır. Öyle ki horozibiğine padişahın tacından daha çok ehemmiyet veriyor gibidir. Çiçeklere koymak üzere çeşitli isimler icat etmektedir ve bahçesindeki pek çok çiçek ve meyve İstanbul'un başka yerinde bulunmamaktadır. Bu bahçede yetişen şeftali, ayva ve can eriğinin lezzeti başka hiçbir bahçedekilere benzememektedir. Bu bahçeyi bazı günlerde, seher vaktinde Makbûl İbrâhim Paşa teşrif etmekte ve burada ıyş ü işret ile vakit geçirmektedir. Paşa'nın yanı sıra Efşâncı bahçesine gelen ârifler, zarifler ve kabiliyetli kişiler ile de işret meclisleri kurulmakta ve bu meclislerde şarap su gibi içilmektedir. Efşâncı, ömrünü bu bahçede geçirmiş ve ölümüne yakın bu bahçenin bir köşesine mektep inşa ettirerek mezarının da burada olmasını vasiyet etmiştir (AÇ, 432).

İdrîs-i Bitlisî'nin oğlu olan Fazlî, defterdarlıktan azledildikten sonra İstanbul'un Tophane nahiyesinde güzel bir bahçe, bu bahçenin yanına da bir cami ile mektep inşa

ettirmiştir. Ömrünün geri kalanında burada ikamet ederek vaktini ibadet ile ve ulema, şuara ve şeyhlerin sohbeti ile geçirmiştir (AÇ, 506; B, 148; KH, 664). Müderris Yahyâ ise Sahn'daki müderrislikten ayrılmasını müteakip Beşiktaş'a yerleşip burada bir mescit ile medrese inşa ettirmiştir. Buraya yerleşmesi münasebetiyle söylediği rubainin ikinci beytinde de muhtemelen bahçesinde meşgul olmasını kastederek şöyle demektedir (AÇ, 339; B, 182; KH, 766-767):

Huzûr-ı tıflı bulmag isteyüben

Beşiktaşında toprag ile oynar¹⁶⁸

Dervîş Çelebi ve Sirkeci Bahşî de Beşiktaş'ta birer bahçe edinip buraya yerleşmişlerdir (AÇ, 693-694). Deli Birader Gazâlî de sırf bu ikisi ile birlikte olabilmek ve bunların sohbet meclislerinde bulunabilmek için Beşiktaş'ta tavattun eylemiştir. Hatta burada devlet büyüklerinden topladığı para ile bir mesken, bahçe, zaviye, mescit ve hamam inşa etmiştir (AÇ, 696; S, 109; KA, 182; B, 140; KH, 637). *Meşâ'irü's-şu'arâ*'da Dervîş Çelebi'nin bahçesi hakkında teferruatlı bilgi olmadığı gibi Deli Birâder Gazâlî'nin de daha ziyade hamamından söz edilmektedir. Sirkeci Bahşî'nin bahçesinden ise detaylı şekilde bahsedilmektedir. O, mülâzım iken ilim yolundan feragat etmiş ve bu bahçeyi satın almıştır. Bahçesinin bir yanında elma, şeftali, ekmeğ ayvası, incir vb. acı ve tatlı meyveler yetiştirmiş, diğer bir tarafında ise sirke ürettiği bir işyeri kurarak pek çok genci istihdam etmiştir. Bu bahçede kudret helvaları kadar tatlı meyveler olduğu gibi son derece acı sirkeler de mevcuttur. Buradaki fiçılar ve küpler öyle sağlam bir sirke mayası barındırmaktadır ki içine deniz suyu konsa bile üç gün içerisinde sirkeye dönüşebilmektedir. Bahşî, sirkeleriyle meşhur olmuştur ve hatta İskender Çelebi'nin yanı sıra Barbaros Hayreddîn Paşa ile de komşu olduğu için ona sefere çıkacağı zaman denizcilerin kumanyası için yüzlerce fiçi sirke satmaktadır. Ayrıca bu bahçe, tatil günlerinde ulemaya sohbet yeri olarak hizmet vermekte, sair zamanlarda ise zariflere, rintlere ve şairlere işret meclisi kuracakları bir mekân fonksiyonunu üstlenmektedir. 'Âşık Çelebi'nin deyişiyle "*aşağılık, avam ve cahil*" insanlardan uzaktaki bu mahrem mekânda mahbupların ve güzellerin de katıldığı sohbet meclisleri kurulmaktadır. Sirkeci Bahşî, eğer bahçesine bir güzel geldiyse o gün ayrı bir şevkle çalışmakta, aksakalıyla

¹⁶⁸ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Çocukluk huzurunu bulmak isteyen kişi, Beşiktaş'ta toprak ile oynar.

Bu beytin ilk dizesi 'Âşık Çelebi tezkiresinde "*Fakîri tıfla dönmişdür arada*" şeklinde, Beyânî tezkiresinde ise "*Müderris şimdi oğlancık olupdur*" şeklindedir (AÇ, 339; B, 183).

bahçesindeki misafirlere kahve ikram etmekte, onların rahat etmesi için uğraşmakta ve onlara hikâyeler ile kıssalar anlatmaktadır (AÇ, 694-696).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde İstanbul dışında yer alan bahçelerden ve bu bahçelerde kurulan meclislerden de bahsedilmektedir. Misal olarak Kınalı-zâde’ye göre Emrî, nehirlerinin çokluğu ile meşhur olan Edirne’deki Cennet’e benzer bahçelerde dostlarıyla birlikte zevk ve safa sürmüş, bu bahçelerde kâh işret etmek kâh da karşılıklı şiir söyleyip sohbet etmek ile meşgul olmuştur (KH, 206). Deli Birâder lakaplı Gazâlî ise sahip olduğu mansıplarını elli akçelik tekaüt maaşına çevirtip Surre Emini tayin olunarak Mekke’ye gitmiş ve şehrin yakınlarındaki Dikke adlı mevkide bir mescit ve bahçe inşa ettirmiştir. Bu hadiseye de makta beyti şu şekilde olan Farsça bir tarih düşürmüştür (AÇ, 699; B, 140; KA, 183; KH, 638; L, 390; S, 109):

Be-güftem behr-i û târîh bâdâ

*Teferrücgâh bî-mânend Mekke*¹⁶⁹

O, bu bahçede Mekke’nin ileri gelenleriyle bir araya gelmiş, sohbet meclisleri kurmuş ve hatta ölümü de bu meclislerden birisinde vaki olmuştur. Aktarılanlara göre sohbet esnasında Gazâlî’nin üzerine bir durgunluk çökmüş ve orada bulunanlara “*benim üzerime bir durgunluk çöktü, ümit ediyorum ki biraz uyusam geçer, siz bir müddet daha sohbetle meşgul olun, ben uyandıktan sonra üzerimdeki durgunluğu ve melali sohbetinizin neşesiyle dağıtırım*” demiştir. Bir miktar yatmış, kalktığına öleceğini anlayarak meclistekilere “*yaratanın sohbeti son bulacak ve ecel şerbeti içilecek gibi, elhamdülillah, sohbetle geldik, sohbetle gidiyoruz, ülfetle dünyaya geldik, ülfetle yitiyoruz*” diyerek tövbe ve istiğfar etmiştir. Ardından Yasin okumaya başlamış, kelime-i tevhidi tekrarlamakla meşgul olmuş, nihayetinde de ruhunu teslim etmiştir (AÇ, 699; KA, 183; KH, 639).

‘Âşık Çelebi, bir de Frengistân’daki Niçe şehrinde bulunan ve “*Cem Bahçesi*” diye anılan bahçeden söz etmektedir. Onun naklettiğine göre Cem Sultan ve musahipleri burada ıyş ü işret ile vakit geçirmişler ve şehzadenin musahiplerinden birisi olan Sa’dî Çelebi, bu esnada Cem Sultan’ın divanını istinsah etmiş ve sonuna “*Sa’dî bin Mustafâ*” şeklinde bir kayıt ve tarih düşürmüştür (AÇ, 423)

¹⁶⁹ **Türkçe Çevirisi:** Onun için tarih olsun diye dedim ki: “*O, Mekke’nin benzersiz seyran yeridir*”.

3.2. Camiler

Osmanlı kültüründe cami ile bahçe arasında çok yakın bir ilişki mevcuttur. Bir cami, bahçeye benzeyen birden çok avluya sahipken ayrıca bu caminin içinde de bahçe sembolizmini açığa çıkaran pek çok bağlantı mevcuttur. Bir cami, tıpkı bahçeler gibi üstte gökyüzünü temsil eden ve yıldız şekilli desenlere sahip olan kubbesi, yerde çiçek ve ağaç desenleriyle süslü halıları ve etrafta bahçe motifleriyle bezeli camları ile bir mikrokozmostur. Burası Müslüman cemaatin iç mekânıdır ve manevî hayat burada devam etmektedir (Andrews, 2017, s. 192-193). Öte yandan camiler aynı zamanda tıpkı medreseler gibi ilmî faaliyetlerin de yürütüldüğü yerlerdir. Nitekim Fâtih Sultan Mehmed devrinde İstanbul'un kiliseden çevrilen camilerinde eğitim öğretim faaliyetleri hemen başlatılmış, hatta Ali Kuşçu, Ayasofya Camii'nde matematik ve astronomi dersleri vermiştir. Ayrıca Osmanlı devrinde inşa edilmiş her sultan ve vezir camiinde birer dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîs de ihdas edilmiştir (Baltacı, 2021a, s. 28).

Dolayısıyla cami, Osmanlı kültür ve medeniyetinin tam merkezinde yer almaktadır ve XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde de bu durum son derece güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Bilhassa İstanbul'daki selatin camileri diğerlerine nispeten daha merkezi konumdadır. Tezkirelerde bu camilere gidip gelen yahut buralarda vazife yapan kişilerden çokça bahsedilmektedir. Mesela Du'âyî Yıldırım Bâyezîd'in inşa ettirdiği Bursa Ulu Camiinde muarriplik yapmıştır (L, 224). Lâmi'î, Vâiz Mollâ 'Arab'ın meclislerde ve toplantılarda Hazret-i Hüseyin maktelini okutmak küfürdür şeklinde bir fetva vermesi üzerine, Bursa kadısı Aşçı-zade Hasan Çelebi'yi, Molla Arab'ı ve sair ulemayı Bursa Ulu Camii'nde toplayarak kendi yazdığı Hz. Hüseyin maktelini okutmuştur (AÇ, 318; KH, 725).

Türâbî, Fâtih Sultan Mehmed Camii'nde vaizdir. Hatta bir Ramazan gecesini teravih namazının akabinde bu camide vaaz verirken acıkmış ve vaazı bitirdikten sonra camiden çıkıp eve giderken yolda caminin su yollarının tamirinden geriye kalan bir tekne görmüştür. Teknenin içerisinde künkleri birleştirmeye yarayan bir karışım olan lökün, hemen yanında da bir miktar bezir yağı vardır. Türâbî o açlıkla bunu keşkek yemeği sanmış, oturup yemeye başlamış ve uzun müddet de keşkek olmadığını anlayamamıştır (AÇ, 622). Türâbî'nin haricinde bu camide Hallâc Zâtî, müezzinlik yapmıştır (AÇ, 666). Ayrıca Bâkî'nin babası ve Dellâk'ın güzel sesi ile meşhur olan pederi, bu camide hatiptirler (A, 123; S, 170). Mollâ 'Arab, bu caminin kütüphanesinde

memur olarak vazife yapmıştır (AÇ, 560; KH, 504). Pîrî Paşa ise Galata kadısı iken bu caminin vakfına müteveli olarak tayin edilmiştir (S, 32). Son olarak Yetim, uzun müddet yeniçeri olarak vazife yaptıktan sonra kâh meyhanelerde kâh Melâmî kisvesinde kendinde olmayarak etrafta gezmiş ve bilhassa Fâtih Sultan Mehmed Camii'nde ikamet ederek bu camiin merdivenlerinde yatmıştır (AÇ, 278; B, 236; KH, 925).

Bir başka selatin camii olan Sultan II. Bâyezîd Camii inşa edildiğinde Keşfi buranın ilk buhurusu yani tütsü yakan görevlisi olmuş ve ayrıca bazı vakıf görevlerini de üstlenerek geçimini sağlamıştır (AÇ, 305; B, 166; KA, 198; KH, 716; S, 144). Keşfi'yi müteakiben sırasıyla kardeşi Hasbî, kardeşinin oğlu Sabrî ve en nihayetinde de Sabrî'nin oğlu 'Atâ bu camide aynı vazifeyi sürdürmüşlerdir (KA, 198). Taşlıcalı Yahyâ ise bu cami vakfının mütevelliliğini yapmıştır (KA, 224). Sultan II. Bâyezîd'in oğlu olan Yavuz Sultan Selîm'in inşa ettirdiği camiden ise tek bir yerde bahsedilmektedir. Buna göre Fârisî Muslihüddîn Halife, Yavuz Sultan Selîm Camiinde imamlık yapmıştır (KH, 312).

Kânûnî Sultan Süleymân tarafından inşa ettirilen Süleymâniyye Câmii ise belki de İstanbul'daki sultan camilerinin en meşhurlarından birisidir. Bu caminin inşaatı esnasında Hüseyin Çelebi, bu inşaata emin olarak tayin edilmiştir (A, 109). Yetim bu caminin inşaatında çalışanlar arasına girmek umuduyla katıldığı seferden ayrılıp İstanbul'a geri dönmüştür. Ne var ki hem maksadına ulaşamamış hem de seferden ayrıldığı için ulufesi kesilmiştir (AÇ, 283; B, 237; KH, 927). Söz konusu inşaat 1557 yılında tamamlanmış ve Taşlıcalı Yahyâ, bu bitiş için "*Câmi '-i bâlâ te'âlu'llâh aceb âlî binâ*¹⁷⁰" tarihini düşürmüştür (B, 239). Cami faaliyete geçtikten sonra Nakşî, İstanbul'daki müneccimler içinde seçkin bir yere sahip olması sebebiyle buraya muvakkit, diğer bir deyişle saatçi olarak tayin edilmiştir. Bu vazifesini sürdüren Nakşî, ayrıca vaktinin ekserisini kemalat ve marifet tahsil etmeye tahsis etmiştir (AÇ, 382; B, 212; KA, 217; KH, 863).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde bizzat sultanlar tarafından inşa ettirilmemiş olsalar da hanedan ailesine mensup kişiler tarafından yaptırılmış olan camilerden de

¹⁷⁰ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Bu ulu camiye Allah yüceltsin, acayip büyük bir binadır

Bu tarih mısraındaki aceb (عجب) kelimesinin doğru tarihi verebilmesi için acib (عجيب) olması gerekmektedir.

bahsedilmektedir. Örneğin Penâhî, Şehzade Mehmed adına inşa ettirilen Şehzade Mehmed Camii kütüphanesinde hafızıkütüp olarak vazife yapmış, bu vazifesini ifa etmekteyken de vefat etmiştir (A, 121). Hüdâyî ise dünya mallarına ilgi göstermeyip Hürrem Sultan adına inşa ettirilen Haseki Sultan Camiinde müezzinlik ve muarriplik yaparak kazandığı maaşa kanaat etmiştir (B, 232).

İstanbul'un bir diğer büyük camii Ayasofya Camii'dir. Hamdî, burada muarriplik olarak vazife yapmış ve bu itibarla da genç yaşlı herkesin tanıdığı bir kimse olmuştur (KH, 311; S, 91). Ayrıca Ayasofya Camii'ne ait büyük bir vakıf mevcuttur ve bazı şairler bu vakıfta görev almışlar yahut vakfın gelirlerinden kendilerine maaş bağlanmıştır. Misal olarak Yavuz Sultan Selîm tahta geçtikten sonra Revânî'ye Ayasofya Camii vakfının mütevelliliği vazifesini ihsan etmiştir (KA, 96; KH, 396; L, 245; S, 102). İskender Çelebi'nin lütfuna mazhar olan Basîrî'ye ise Ayasofya Camii vakfının zevaidinden ulufe ve padişah hazinesinden salyane bağlanmıştır (KH, 235).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde daha küçük camilerin de bahsi geçmektedir. Örneğin Şeyh İlahî, 'Acem'den Rûm'a döndüğünde İstanbul'da Zeyrek Camii'nde ikamet etmiş, sonrasında Şemseddîn Buhârî'yi İstanbul'daki halifesi tayin ederek Rumeli'ye gitmiştir (AÇ, 110; L, 86). Mevlânâ Husrev ise İstanbul ile Galata'ya, Haslar'a ve Üsküdar'a beraberce kadı iken aynı zamanda Zeyrek Camiinde müderrislik yapmıştır (AÇ, 642). Ayrıca tezkirelerde ismini Şeyh Vefâ'dan alan Vefâ Mahallesiindeki camiden de söz edilmektedir. Molla Lütfî, düzenli olarak bu camiye gidip gelmiştir. O, 'Âşık Çelebi'nin naklettiğine göre medresede ders vermeye at ile gitmekte, medreseye vardığında atını medrese kapısındaki halkaya kendi eliyle bağlamakta ve önüne ot koymaktadır. Dersten sonra ise Şeyh Vefâ Câmîine giderek burada Buhârî'den hadis nakletmekte, dersin akabinde ise buradaki dervişler semaya başlamakta, onlar sema ederken Molla Lütfî ise ağlamaktadır (AÇ, 309).

Devlet vazifelilerinin görevde iken yahut inzivaya çekildikten sonra inşa ettirdikleri camiler de mevcuttur. Örneğin Cezerî Kâsım Paşa çokça mescit ve medrese inşa ettirmiştir. Bunlar arasında özellikle onun Selânik'te inşa ettirdiği cami ve ihdas ettiği vakıf ile İstanbul'da Ayasofya'nın beri tarafında bulunan Servili Mahallesi, Rüstem Paşa'nın evi civarında bina ettirdiği cami meşhur olmuştur (AÇ, 553; B, 107; KA, 58; KH, 495; S, 32). Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin de İstanbul'da inşa ettirdiği bir camii vardır. Nitekim cesedi de idam edildikten sonra kardeşi Sa'dî Çelebi tarafından

alınmış ve Balat tarafında, Yavuz Sultan Selim Camii'nin yanında olan ve Nişancı Mescidi diye bilinen bu mescidin haziresine defnedilmiştir (AÇ, 197; KH, 261; S, 39).

Celâl-zâde Mustafâ Çelebi, hicrî 964 senesinde (M. 1556/1557) tekaüde ayrıldıktan sonra Eyüp civarında Cennet'e benzeyen bir bahçe edinmiş ve yakınlarına da bir hamam ile Koca Nişancı Camii diye de bilinen bir cami inşa ettirmiştir (AÇ, 373; B, 107; KH, 854). Hatta Kandî, bu camii haziresinde, şairlere ve zariflere defnolunmaları için tahsis edilen yerde metfundur (AÇ, 584; KA, 194; KH, 702). Revânî ise Kırkçeşme Mahallesinde, su tesislerinin yakınlarındaki mescit ile bu mescide ait hücreleri hayrına inşa ettirmiş, sonrasında kendisi de bu caminin haziresine defnedilmiştir (KA, 96; KH, 396; S, 102). Aynı şekilde Hâcî Hasan-zâde'nin ve Mahmûd Paşa'nın kabirleri de İstanbul'da kendi ihdas ettikleri camilerin haziresindedir (KH, 258; L, 362; S, 37).

İdrîs-i Bitlîsî'nin oğlu olan Fazlî, defterdarlıktan azledildikten sonra İstanbul'un Tophane nahiyesinde güzel bir bahçe, bu bahçenin yanına da bir cami ile mektep inşa ettirmiştir. Ömrünün geri kalanında burada ikamet ederek vaktini ibadet ile ve ulema, şuara ve şeyhlerin sohbeti ile geçirmiştir (AÇ, 516; KH, 664). Müderris Yahyâ ise Sahn'daki müderrislik vazifesini bırakmasını müteakip Beşiktaş'a yerleşip burada bir mescit ile medrese inşa ettirmiştir. Fakat beyler ile vezirler de dâhil olmak üzere küçük büyük herkes onun meclis halkasına dâhil olmak isteyince Yahyâ istediği inziva ortamını burada bulamamış ve Yoros kazasına çekilerek burada da birer mescit, medrese ve hamam inşa ettirmiştir (AÇ, 339; B, 182-183; KH, 766-767). Ayrıca 'Alî Paşa'nın da Tavuk Pazarında bir camii, medresesi ve imareti mevcuttur (A, 213).

Tezkirelerde İstanbul dışındaki camilerde vazife yapanlardan yahut buralarda cami inşa ettirenlerden de söz edilmektedir. Mesela Hevâyî, Bursa'da yer alan Abdülmü'mîn Camiinde hatiplik yapmıştır (B, 235; KH, 922). Kadri Efendi, müftülükten istifa ettikten sonra Bursa'da inzivaya çekilmiş ve burada bir mescit ile medrese inşa ettirmiştir (AÇ, 574; B, 159; KH, 695). Fâyık Paşa, Narda'da bir cami inşa ettirmiş ve inşa ettirdiği bu camiye Habîbî'yi türlü iltifatlarla getirtip hatip yapmıştır. Ne var ki Habîbî, burada uzun zaman hatiplik yaptıktan sonra aklî melekelerini kaybetmeye başlamış ve bir müddet derbeder, ağlaya sızlaya Narda ve civarında gezindikten sonra memleketi olan Aydın'a dönmüştür (KH, 287; S, 128). Deli Birâder Gazâlî ise Hicâz'da bir mescit inşa ettirmiş ve hatta Gelibolulu 'Âlî'ye göre bu mescidin haziresine gömülmüştür (KA, 183). Ayrıca Yakînî, Edirne'de inşa edilen Lârî Mescidi için

“*beytü’l-ibadet (ibadet evi, yeri)*” şeklinde bir tarih söylemiştir (S, 148).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde bazen herhangi bir cami ismi verilmeden camiler, cami inşa ettirenler, cami görevlileri ve cami müdavimleri hakkında da konuşulabilmektedir. Örneğin Dâ‘î, İstanbul’un fethinde hazır bulunmuş bir muarriftir (L, 221). ‘Andelîbî, İstanbul’da cüzhânlık ve imamlık yapmıştır (KH, 620). Rüsûhî, İstanbul’a geldiğinde camilerde ve çeşitli mahfillerde vaaz etmek, hadis ve tefsir okumak ile meşgul olmuştur (KH, 385). Ayrıca Kudsî, elinden tesbih ve dilinden esmayihüsna düşmeyen, namazlarını da mescit ve camilerde, ilk safta ve cemaat ile eda eden birisi olarak tavsif edilmektedir (AÇ, 581). Câmî-i Rûmî’nin ise kem gözlerden kaçınmak ve düşmanların çokluğundan kurtulup vahdete erişmek için daima uzlette olduğu ve bu maksatla mescit köşelerinin dışında hiçbir yerde ikamet etmediği söylenmektedir (L, 169). Son olarak herhangi bir cami ismi verilmeksizin cami inşa ve ihya eden şahsiyetlerden de söz edilmektedir. Mesela Kânûnî Sultan Süleymân gece gündüz medreselerin, mescitlerin ve imaretlerin tamirine himmet ettiği gibi ahalinin, müderrislerin ve ibadet ehlinin riayetinde de ihtimam göstermektedir (A, 43). Pîrî Paşa ise hayır hasenat yapma yolunda mescit, medrese ve imaret inşası için çok büyük meblağlarda dinar harcamış ve bunların masrafları için de bazı yerlerde vakıflar kurmuştur (A, 50).

3.3. Dükkânlar

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde şairlerin işlettikleri dükkânlardan bahsedilmekte ve bunların edebî bir muhite ev sahipliği yaptığı vurgulanmaktadır. İstanbul bu açıdan en mümbit zemin olup buradaki şair dükkânları belli semt ve mahallerde yoğunlaşmıştır. Bu yerlerden en meşhuru Sultan II. Bâyezîd Camii’nin dış avlusudur. Pek çok şairin bu avluda dükkânı vardır. Mesela Neva’îci Nakkaş Pîrî Çelebi, burada bulunan dükkânında vaktini divanlar ve kitaplar istinsah etmekle ve bu yazmalara serlevhalar, cetveller çekip tezhip ve tezyin etmekle geçirmektedir (AÇ, 667). Evi Sarı Gürz Hamamı Mahallesinde olan Zâtî’nin kum falı baktığı dükkânı da Sultan II. Bâyezîd Camii’nin dış avlusundadır (AÇ, 673; KH, 369). Her gün buraya yürüyerek gidip gelmiş ancak iyice yaşlandıktan sonra evine daha yakın olan Koca İbrâhim Paşa Hamamı Çarşısında kendisine bir dükkân tutarak orada remil bakmaya devam etmiştir

(AÇ, 673). Başlarda devlet erkânından ve çeşitli hamilerden caize ve hediyeler alarak geçimini sürdürürken bir müddet sonra maişetini tamamen dükkânı vasıtasıyla sağlamaya başlamıştır. Ayrıca onun dükkânı her daim şairlerin ve zariflerin toplanma yeri olmuştur. Öyle ki herhangi bir şair bir şiir yazdığına remil baktırmak bahanesiyle onun dükkânına gelmekte, yazdığı şiiri ona göstererek yorumlarını almakta ve onun beğenmediği şiiri kimse yazdım diye edebî muhite arz etmemektedir. Hatta yaşadığı devrin meşhur şairleriyle çok yakın ilişki içerisinde olan ‘Âşık Çelebi de onun dükkânının müdavimlerindedir (AÇ, 668, 673; B, 73; KA, 260; KH, 369).

Tezkirelerde ‘Âşık Çelebi’nin dışında birkaç kişinin daha Zâtî’nin dükkânındaki müdavimlikleri sebebiyle tezkirelerde isimleri geçmektedir. Bunlardan birisi Celâlî’dir. O, İstanbul’a gelip İskender Çelebi himayesine girdiğinde Âşık Çelebi ile aralarında bir arkadaşlık başlamıştır. Böylece ikisi birlikte Zâtî’nin dükkânı başta olmak üzere İstanbul’un gül bahçelerinde, Eyüp ve Kâğıthane’nin yeşilliklerinde, Galata ve Hasköy’de toplanan meclislerde, Atmeydanı’nda yapılan bahar ve sonbahar sohbetlerinde, hamamların ve güzellerin suya girdikleri Davut Paşa İskelesinin seyrinde, tekkelerde zikrederken ve meyhanelerde çalan sazı dinlerken hep beraber olmuşlardır (AÇ, 204). Kara Fazlî, bu dükkânın bir diğer müdavimidir. O, Şehzade Mehmed’in kâatibi olarak onun yanında sancağa çıkmadan önce şiire heves etmiş, Zâtî’nin dükkânına gidip gelmeye ve vaktinin çoğunu bu dükkânda geçirmeye başlamıştır. Böylece Zâtî ile aralarında bir usta çırak ilişkisi hâsıl olmuş, hatta Zâtî onun için “*mahsûs şakirdimdir*” demiştir (KA, 260; AÇ, 518-519; KH, 666).

Geçimini sağlamak için “*dükkân yüzünde oturan*” Kandî, İstanbul’a geldikten sonra Sultan II. Bâyezîd Camii avlusunda kapıdan duvara her yeri çini ve cam hokkalarla dolu bir şekerçi dükkânı açmış, hatta bu dükkân Kandî’nin kendisini hicveden bir şiiri sebebiyle Hayâlî tarafından taşlanmıştır. Bunun üzerine Kandî, halini Makbûl İbrâhim Paşa’ya anlatmış, o da ona zararını tazmin etmesi için bir miktar para ihsan etmiştir. Bununla az da olsa teselli bulan Kandî, dükkânı dağıldığı için yine aynı yerde kendisine bir başka oda tutmuştur (AÇ, 582; KA, 192; S, 179). Hep bekâr şekilde yaşamış olan Kandî, dükkânı olan bu odacıklarda hayatını geçirip yine burada ölmüştür. Onun dükkânı da tıpkı Zâtî’ninki gibi diğer şair ve zariflerin toplanma yeri olmuştur. Pek çok meşhur şair, bu dükkânın müdavimi olmuş ve şairler arasındaki münasebet bu ticarî mekânlarda devam etmiştir. Örneğin ‘Âşık Çelebi’nin naklettiğine göre Kandî, hicrî 943

senesinde (M. 1536/1537) tuvaletten gelen kötü kokuyu engellemek adına tahtadan bir kabin yaptırdığında Zâtî, “*helâ çardağı*” şeklinde bir tarih düşmüş ve ona dükkânının önünden geçerken vermiştir. Bunun üzerine Kandî, eline verilen kâğıda Zâtî’den bir kalem alarak “*kendi dışkıyı ye!*” minvalinde bir mısra yazarak geri vermiştir. Bu esnada ‘Âşık Çelebi de orada hazırdır (AÇ, 583).

Sultan II. Bâyezîd Camii’nin dış avlusu haricinde dükkânlara ev sahipliği yapan bir başka meşhur mahal Karamanpazarı’dır. Burada birçok şair dükkân açmıştır. Örneğin Zeynî bir müddet camilerde Kur’an okuyarak geçimini sağladıktan sonra Karamanpazarı’nda bir sahaf dükkânı açarak çok mala ve mülke malik olmuş, ayrıca kaba bir sakal da bırakmıştır (AÇ, 255). Sübûtî, burada çeşitli meşrubat, macunlar ve müferrih karışımlar satan bir dükkân açmıştır. Tatlı ve kızıl renkli şaraplar, misk katılmış terkipler, amberli macunlar, çeşitli haplar, faydalı müferrihler, kuvvet verici ilaçlar ve şekerli karışımlar isteyenler hep onun dükkânına gelmektedirler. Ayrıca dükkânı Zâtî’den sonra zarifler, şairler ve şehrin güzelleri için bir toplanma yeri işlevi de görmüştür. Hatta bu münasebetle şu beyit söylenmiştir (A, 127; AÇ, 625; KA, 120; KH, 255):

Zurefâ mecma’ı gazel kânı

*Karamanda Sübûtî dükkânı*¹⁷¹

Sübûtî, dükkânını işletirken bir ara bir müddet için Şâm ve Haleb’e gitmiş ancak sonrasında dönerek dükkânını açmış ve burası yine bahsi geçen zümreler için bir toplanma mekânı haline gelmiştir. O, bazen sinirlenip dükkânında toplanan meclisleri dağıtmakta, zaman zaman da dostsuz kalmaktan bıkarak tekrar yeni meclisler kurmaktadır. Ayrıca dükkânını ikinci açışında mükeyyifat satmayı bırakmış ve bunun yerine ilaç satmaya başlamıştır (A, 127; AÇ, 625; KA, 120; KH, 255).

Şeydâ, her ne kadar bir dükkânı olduğu söylenmese de bu mekânda kıssahânlık yaparak çalışmış ve bu esnada zar zor geçimini sağlamıştır. Sonrasında Üsküp’e kadı olan Âşık Çelebi onu keşfedip sahip çıkmış ve kendisiyle beraber Üsküp’e götürmüştür (A, 196). Diğer taraftan şairlerin işret meclisleri kurmadan önce Karamanpazarı’ndan alışveriş yaptığı da anlaşılmaktadır. Nitekim Ahî ile yaranı bir gün meyhaneye giderken

¹⁷¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Karamanpazarı’nda Sübûtî’nin dükkânı zariflerin toplanma yeri ve gazelin de madenidir.

Karamanpazarı'na meze almak için uğramışlar ve alışveriş yaparlarken aralarından birisi “*pastırma da lazım*” dediğinde Ahî ise “*Germ olup kendün meye basdurma bayram irtesi*¹⁷²” mısraını söyleyivermiştir (AÇ, 168).

İstanbul'daki farklı semtlerde dükkânı olan şairler de vardır. Misal olarak Likâyî, İstanbul Bedesten'inde dükkânı olan bir sahaftır (L, 474; S, 126). Râhikî, bazı suçlarla itham edilip ulufesi kesildikten sonra Mahmud Paşa Çarşısında bir attar dükkânı açmış ve vefat ettiği hicrî 953 senesine (M. 1546/1547) kadar da geçimini buradan sağlamıştır. Bu dükkânda kah macun satmış kah hekimlik yapmış ve çokça mala malik olmuştur (KA, 143; B, 76; KH, 384). İyi bir tabip iken herhangi bir devlet büyüğünün hizmetine girmeyi tercih etmeyen Sâni'î, Saraçhane yakınlarında çeşitli şerbetler ve ilaçlar sattığı bir dükkân açmış ve bu şekilde hayatını idame ettirmiştir. Ayrıca söz konusu dükkân zariflerin toplanma yeri olmuştur (B, 108; KH, 498).

Ateşbazların seçkinlerinden ve Mîrî Kumbaracılar Kethüdası olan Enverî, İstanbul'da mürekkep sattığı bir dükkân işletmiştir ancak bunun hangi semtte olduğu tezkirelerde söylenmemektedir. O, bir ara bu dükkânını kapatmış ve Remmâl Haydâr'ın yanında çalışmaya başlamış ancak bir müddet sonra tekrar dükkânını açarak eski mesleğine dönmüştür. Hatta cahil birisi olması sebebiyle bazı kimseler onun dükkânına Türkçe'ye tercümesi “*İlimsiz şiir, çıplak beline kemer takan kişiye benzer*” şeklinde olan bir beyit bırakmışlardır (B, 33; KH, 214; L, 350). Nihâlî Ca'fer Çelebi ise Kınalızâde ile Beyânî'ye göre yaşlandıktan sonra Uzun Çarşı'daki Çıkrıkçılar bölgesinde bir dükkân kiralamıştır (B, 217; KH, 875). ‘Âşık Çelebi’ye göre ise dükkân kiralamamış, bunun yerine iki üç günde bir Tahte'l-kal'a köşesinde dükkânı olan eski bir tanıdığına uğramıştır. Bu kişiyle gençliklerinde meyhanelerde beraberce eğlenmişler, meclislerde beraberce bulunmuşlardır. Nihâlî, bu dükkânın önünde oturmakta ve gelip geçenleri izlemektedir. Bunlar arasında afyondan mest olmuşlar, Galata'dan gelen sarhoşlar ve yanlarında güzellerle dolaşan âşıklar vardır. İkindiden akşama değin burada oturmakta ve bilhassa yanındaki güzelle geçen, kel ve kaba saba, buna layık olmadığını düşündüğü adamları gördüğünde kıskançlıktan çatlayıp iç geçirmektedir (AÇ, 392).

Eski payitahtlardan olan Bursa ve Edirne'de dükkân işleten birkaç şairden de

¹⁷² **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Hararetlenip kendini bayramın hemen ertesinde içkiye bastırma, boğma.

tezkirelerde bahsedilmektedir. Örneğin Şevkî, Yavuz Sultan Selîm Trabzon'da şehzade iken defterdar ve lala olan Fenarî Sems Bey'e intisap etmiş, o öldükten sonra ise Bursa'ya giderek bir sahaf dükkânı açmıştır (AÇ, 611). Ahmed Paşa'nın musahiplerinden olan Çakşırî Şeyhî'nin de Bursa'da bir dükkânı vardır ve burası, şairlerin, zariflerin ve şehrin rintlerinin toplanma mekânıdır (AÇ, 615). Ayrıca Latîfî, Edirne'nin aynı zamanda şair olan esnaflarından bahsetmektedir. Buna göre Yavuz Sultan Selîm saltanatı esnasında Edirne'ye ziyadesiyle muhabbet etmekte ve ekseriya vaktini burada geçirmektedir. Edirne'de bulunduğu zamanlarda onunla birlikte olan Bâyezîd Çelebi adlı güzel sesli ve hoşsohbet bir musahibi de vardır. Bâyezîd Çelebi Edirne muhitindeki meşhur kimseleri tanımakta, bilmekte ve hatta haklarında hezeliyata kaçan bazı latifeler bile kaleme almaktadır. Bu şekildeki sövgülü bir şiirinde bahsi geçenlerden üçü Koz Ali, Bursalıoğlu ve Sagarî mahlaslı Kazzaz Ali'dir. Bunlardan ilk ikisi Edirne bedesteninde tellallık yapmaktayken üçüncüsü ise yine aynı yerin kapısı tarafındaki bir dükkânda kazzaz yani ipekçidir. Aktarılanlara göre Kazzaz 'Alî kendilerini küfürlü sözlerle anan Bâyezîd Çelebi'nin bu şiirine karşılık olarak şöyle bir cevap vermiştir (L, 262):

Bâyezîd iken adun hürmetîni saklamadun

Çekeyin aralığundan elifî kal be Yezîd¹⁷³

Tezkirelerde dükkân sahibi olduğundan bahsedilen diğer şairlerin dükkânlarının hangi şehirde olduğu ise belirtilmemektedir. Bunlardan birisi Safâyî Cerrah'tır ve onun dükkânı zariflerin toplanma yeri ve şairlerin menzili olmuştur. Bu sayede o, devrin pek çok kamili ve sayısız fazılı ile sohbet meclislerinde bir arada olma fırsatı bulmuştur (L, 330). Tıp ilminde mütehassıs olan şair Şeyhî'nin her çeşit ilacı ve bilhassa da görme sorunları yaşayanlar için sürmeler sattığı bir dükkânı vardır. Ne var ki kendisi de gözlerinden rahatsızdır. Hatta günün birinde zariflerden bir kadın onun dükkânına gelmiş ve bir akçelik sürme istemiştir. Şeyhî, istediği sürmeyi bir kâğıda sarıp vermiş, sonrasında bu kişi bir akçelik sürme daha istemiş ve ona bu sürmeyi de kendi gözlerine sürmesini istemiştir (L, 310; KA, 39; AÇ, 612). Ümmî bir şair olan Haffî ya da Hafî ise ayakbabcıdır ve Sehî Bey'in deyişiyle geçimini sağlamak için “*dükkân yüzünde*

¹⁷³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** İsmi Bâyezîd (بایزید) iken adına hürmet etmedin. Madem öyle isminin başındaki “be” harfi ile “yâ” harfi arasındaki “elif”i kaldırayım da sana “be Yezîd (بیزید)” diye hitap edilsin.

oturmaktadır” (S, 88; KA, 54; KH, 336).

3.4. Hamamlar

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde bir eğlence ve toplanma mekânı olarak hamamlardan, bilhassa İstanbul’daki hamamlardan da söz edilmektedir. Bu mekânlar çeşitli vesilelerle şairlerin buluştukları mekânlardır. Nitekim Celâlî, İstanbul’a gelip de İskender Çelebi himayesine girdiğinde ‘Âşık Çelebi ile aralarında bir arkadaşlık başlamış ve bu ikisi İstanbul’un pek çok mekânının yanı sıra hamamlarda ve güzellerin suya girdikleri Davut Paşa İskelesinin seyrinde hep birlikte olmuşlardır (AÇ, 204). *Meşâ‘irü’ş-şu‘arâ*’da ise Zeynî’ye dair bir hamam anekdotu anlatılmaktadır. Buna göre o, Sübûtî ve ikisinin birden âşık oldukları güzel, günün birinde İstanbul’da, Nişancı Hamamında buluşmuşlardır. Zeynî, rakip olarak gördüğü Sübûtî’ye tariz için bir beyit söylemiş ancak mukabilinde müstehcen ve sakalıyla alay eden bir beyit gelmiştir. Zeynî’ye bu sözler çok ağır gelmiş ve gidip sakalı ile birlikte saçını ve kaşını dahi Kalenderîler gibi tıraş ettirmiştir (AÇ, 256). Ayrıca Garîbî, Ahmed Paşa’nın İstanbul’da gittiği bir hamamda genç bir tellakla yaşadığı macerayı muhtasaran nakletmektedir (G, 74).

‘Âşık Çelebi, Bursa’da yaşayan ve ayda bir iki defa hamama giden meczup şair Celilî ile bir keresinde Bursa’da, Kadı Hamamında karşılaşmıştır. Bu karşılaşmada onun yazdığı gazellerden bazılarını ona yüksek sesle, manasına ve veznine dikkat etmeden okumuştur. Bunun üzerine Celilî dayanamayarak bu şiirlerin ona ait olduğunu söylemiş ve bunları tashih ederek okumuştur. Bu fırsattan istifade ‘Âşık Çelebi ona ne ile meşgul olduğunu sormuş, o da yanında bazı kitapları olduğunu ve bunları okumakla iştiğal ettiğini söylemiştir. Çelebi, ikinci olarak “*Şeh-nâme tercümesi ile meşgul olduğunuz söyleniyor, doğru mudur, doğruysa yarısı bitti mi*” diye sormuş, Celilî, “*evet, doğrudur*” diye cevaplamış ancak daha yarısına gelmediğini, inşallah Allah’ın yardımıyla günün birisinde bitireceğini ifade etmiştir. Akabinde ‘Âşık Çelebi ona hâlâ hayatta olan Zâtî ile Hayâlî’den bahsetmiş, Celilî ise bunu “*hep malum şeyler*” diyerek geçiştirmiştir. Bunu müteakiben Celilî, ‘Âşık Çelebi’den yazdığı şiirlerden okumasını istemiş, okuduğu şiirleri beğenmiş ve nihayetinde kalkıp gitmiştir (AÇ, 210).

Hamam inşa ettiren şairler de vardır. Bu hamamlardan en meşhuru ve

tezkirelerde en çok bahsi geçeni Deli Birâder Gazâlî'nin Beşiktaş'ta inşa ettirdiği hamamdır. O, bu hamama tellak olarak genç oğlanlar getirtmiş, Âteşî-zâde'yi burada kurulacak meclisleri tertip etmesi için görevlendirmiş ve kendisi hamamın yöneticisi olarak bir kenara çekilmiştir. Gazâlî, bu hamama ortasında büyük bir havuz olduğu için Kaplıca ismini vermiştir. Hamam açıldıktan bir müddet sonra İstanbul'un bütün güzelleri ile birlikte güzellere tutkun âşıklar bu hamama akmaya başlamışlar, böylece 'Âşık Çelebi'nin deyişiyle "*arzusu çok nefislerini şehvet suyuyla yakmışlardır*". Hamamda öyle bir yoğunluk olmuştur ki zariflerin havas ve avam olanları içeri giremeyip damdaki camlardan içeriyi izlemişlerdir. Bu hamamın natır ve tellakları bolca iş yaparken İstanbul'un diğer hamamları ve hamamcıları atıl kalmış, hatta iflasın eşiğine gelmişlerdir. Bu esnada Sahn müderrisi ve babasının vakıflarına müteveli olan Pîrîpaşa-zâde Mehmed Çelebi de Hasköy Kiremitlik'teki hamamına revaç bulsun diye yuvarlak bir havuz inşa ettirmiş, böylece söz konusu hamam da zariflerin ve güzellerin toplanma yeri olmuş ve Gazâlî'nin hamamının kesata uğramasına sebep olmuştur. Bunun üzerine Gazâlî, Mehmed Çelebi'yi çok ağır şekilde hicvetmiştir. Mehmed Çelebi ise bundan çok incinmiş ve vakıflara ait hamamların mütevellileri ve bazı İstanbul hamamcıları ile birlikte toplanarak Gazâlî'yi İbrâhim Paşa'ya şikâyet etmiştir. Bunlar Gazâlî'nin hamamının şerhlerin membaı ve "*fisk u fücür*" ehlinin toplanma yeri haline geldiğini ifade ederek şahadette bulunmuşlardır. Bu şikâyeti müteakiben İbrâhim Paşa, yüz kişi gönderip söz konusu hamamın havuzunu yıktırmıştır (AÇ, 697-698; B, 140; KA, 182; KH, 637; S, 109).

Müderris Yahyâ, inzivaya çekildiği Beşiktaş'ta istediği inziva ortamını bulamayınca Yoros kazasına çekilmiş ve burada bir mescit ile medresenin yanı sıra hamam da inşa ettirmiştir (AÇ, 339; B, 182; KH, 766-767). Nûrî ise Barbaros Hayreddin Paşa İstanbul'da 'Âşık Çelebi'ye göre Kâşîkârî, Kınalı-zâde'ye göre de Çitli Hamamını inşa ettirdiğinde şu beyti söyleyip 'Alî Sultan'a celî hat ile yazdırmış ve söz konusu hamamın kapısına astırmıştır (AÇ, 387, KH, 868):

Gülşen-i cennetde kevser isteyen gilmân ile

*Mîr-i bahrun Nûriyâ seyr eylesün hammâmını*¹⁷⁴

¹⁷⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey Nûrî, Cennet'in gül bahçelerinde hizmetkarlar ile birlikte Kevser havuzunu isteyen denizlerin efendisinin hamamını seyr etsin.

3.5. Medreseler

İslam tarihinde ilmî talim faaliyetlerinin ilk yürütüldüğü yer, Hz. Peygamber'in Medine'de inşa ettirdiği Mescid-i Nebevî olup sonrasında medreselerin ortaya çıkışına kadar bu faaliyetler umumiyetle camilerde sürdürülmüştür (Baltacı, 2021a, s. 26). Camilerin dışında medrese ismini taşımasalar da İslam tarihinde medreselerin doğusuna ön ayak olan müesseseler, Abbâsîler devrinde ihdas edilmiş olan “*Beytü'l-hikme*” ve Fâtımîler dönemine ait olan “*Beytü'l-ilm*” yahut “*Dârü'l-ilm*”dir. Nitekim Nizâmiyye Medreseleri de medrese teşkilatının kuruluş ve gelişmesinde en büyük hisseye sahip Büyük Selçuklu Türkleri tarafından Fâtımî “*Beytü'l-ilm*”lerinden yetişen Şîî propagandacılara karşı kurulmuştur. Nizâmiyye Medreseleri, sonrasında İslam dünyasında medrese açmayı bir gelenek haline getirmiş ve köylere varıncaya kadar teşkilat ve işleyiş bakımından bu müesseseyi taklit eden medreseler kurulmuştur. Bunlardan bilhassa kendi halefleri olan Büyük Selçuklu'yu taklit eden Anadolu Selçukluları ile takip eden devirlerde Anadolu'ya hâkim olmuş olan Türkmen beyliklerinin kurdukları medreseler Osmanlı medreselerine de örnek teşkil etmiştir (Baltacı, 2021a, s. 60-66).

Osman Gazi devrinde Osmanlı Beyliğinde eğitim öğretim faaliyetleri camilerde ve tekkelerde yürütülürken Orhan Gazi devrinde ise yukarıda bahsi geçen medreselerin bir devamı olarak ilk Osmanlı medreseleri ortaya çıkmıştır. Orhan Gazi'den sonra gelen padişahlar devrinde fethedilen yeni yerlerde pek çok medrese açılmış, bilhassa Yıldırım Bâyezîd devrinde eğitim öğretim kurumlarının teşkilinde pek çok gelişme gerçekleşmiştir. Hatta Osmanlı'nın ilk Dârü's-şifâ'sı ve Dârü'l-kurrâ'sı Yıldırım Bâyezîd devrinde açılmıştır. Yine de medrese teşkilatındaki en büyük gelişme İstanbul'da Sahn Medreselerini açan Fâtih Sultan Mehmed devrinde vuku bulmuş ve onun çıkardığı kanunname ile medreseler yedi mertebeye ayrılmıştır (Baltacı, 2021a, s. 71-73).

Fâtih, medrese teşkilatını gözden geçirtmiş ve mevcut medreseler kendi aralarında bir tasnife ve derecelendirilmeye tabi tutulmuştur. Buna göre, en alt seviyede müderrislerine günlük yirmi akçe ücret ödenen Yirmili Medreseler bulunmakta, bunların üzerlerinde sırasıyla yirmi beşli, Otuzlu, Kırklı ve ellili medreseler yer almaktadır. Ellili medreseler de kendi aralarında devlet erkanı tarafından kurulmuş olan Hâriç ve Osmanlı padişahlarıyla şehzadeler, valide sultanlar, hanım sultanlar ve padişah kızları tarafından

kurulmuş olan Dâhil medreseleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fâtih'in Teşkilat Kanunnamesine göre, bu medrese derecelenmesinin en üstünde kendisi de bir Dâhil medresesi olan Sahn Medreseleri (medâris-i 'aliyye) yer almakta olup yegane altmışlı medrese Ayasofya Medresesidir (Unan, 1998, s. 45)

Kânûnî Sultan Süleymân devrine gelindiğinde Süleymâniyye Medreselerinin ihdas edilmesiyle birlikte bu mertebeler dokuza ulaşmış ve bu kategorizasyon XVII. yüzyılın başlarına kadar da geçerli kalmıştır. Söz konusu mertebeler sırasıyla şu şekildedir: Hâşiye-i Tecrîd (Yirmili) Medreseleri, Miftâh (Otuzlu) Medreseleri, Telvîh (Kırklı) Medreseleri, Hâric Medreseleri, Dâhil Medreseleri, Sahn-ı Semân Medreseleri, Süleymâniyye Medreseleri, Altmışlı Medreseler ve Süleymâniyye Dârü'l-hadîsi (Baltacı, 2021a, s. 74). Bu başlık altında da bu mertebeler birer alt başlık şeklinde kullanılacak ve şu'arâ tezkirelerinde bahsi geçen medreseler bunlar altında tasnif edilecektir. Bu esnada da sırası geldikçe medreseler ve elemanları hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca şu'arâ tezkirelerinde yevmî on, on beş ve yirmi beş akçe ile vazifelendirilen çokça müderris olmasına rağmen bunlar ayrı bir başlık altına alınmak yerine Baltacı'nın tasnifine dayanarak Yirmili Medreseler içerisine dahil edilecektir. Her ne kadar Baltacı, medreseleri ulaştıkları son payeye göre tasnif etmiş olsa da bu çalışmada müderrislerin herhangi bir tarihte herhangi bir medresede çalışırkenki yevmiyeleri dikkate alınacaktır.

3.5.1. Yirmili Medreseler (Hâşiye-i Tecrîd Medreseleri)

Müderrislerin çoğu en az yirmi akçe ile medreselerde vazife yapmış olsalar da bundan daha az yevmiyeler ile müderris olmuş olanlar da vardır. Mesela 'Âşık Çelebi, 'İşkî mahlaslı 'Alî Çelebi'nin Papasoğlu Darü'l-hadîs'inde müderrislik yaptığını söylemektedir (AÇ, 472). 'İşkî, vakfiyesine göre müderrislerine yevmî on akçe verilen Papas-zâde Mustafâ Çelebi Dârü'l-hadîsi'nde vazife yapmış olmalıdır. Vakfiyesinin tarihi hicrî 949 (M. 1542-1543) olan bu Dârü'l-hadîs, Papas-zâde Mustafâ Çelebi tarafından bina edilmiş olup İstanbul Bâyezîd'deki Koska semtinde yer alan Sekbanbaşı Ya'kûb Ağa Mahallesinde yer almaktadır (Baltacı, 2021b, s. 885). Vardarlı olan ve Âgehî mahlasını taşıyan Mansûr ise kadı olmadan önce Gelibolu'da on beş akçe ile müderrislik yapmıştır (KA, 228). Gelibolulu 'Âlî, onun hangi medresede vazife

yaptığını söylememektedir.

Tezkirelerde pek çok kişiden Yirmili Medreselerde tahsil gördüğü yahut danişmendlik, muidlik ve müderrislik gibi vazifelerde bulunduğu söylenirken bahsedilmektedir. Örneğin Mûsâ Kadı Anadolu'dan ilk defa İstanbul'a gelip ilim tahsiline giriştiğinde her nerede birisinin öldüğünü duysa hemen cenazede Kur'an okuyup biraz para kazanmak için koşmuş ve nerede bedava bir şey verildiğini duysa bir an durmayıp hemen oraya gitmiştir. Öyle ki Edirnekapısı'na cenazeler için Kur'an okumaya gittiğinde diğer talebelerle ve Eyüp'te dağıtılan kurban etlerinden almaya gittiğinde kendisi gibi bedavacı kimselerle kavga etmiştir. Her gece ölüm döşeğindeki birisinin başında Yasin okumuş, her seher vakti de mezarlıkta hazır bulunmuştur. Bu haldeyken kendisine Bitpazarı'ndan dört buçuk akçeye bir mücevveze kavuk almış ve Şeref Hâce ve Kirmastî Medreselerinde 'Âşık Çelebi'nin deyişiyle "*suhtelerin tepişmesine*" katılmıştır (AÇ, 542). Burada bahsi geçen iki medreseden birisi olan ve II. Bâyezîd devri kadılarından olan Yûsuf bin Hüseyin Kirmastî tarafından inşa ettirilen Kirmastî Medresesi, hicrî 960 senesinden (M. 1552/1553) evvel kesinlikle Yirmililer arasındadır (Baltacı, 2021a, s. 281-282). Şeref Hâce yahut Mollâ Şeref Medresesi ise hicrî 995 senesinde (M. 1586/1587) buraya yevmî yirmi beş akçe ile bir müderris tayin edilmesinden hareketle Mûsâ Kadı'nın burada bulunduğu esnada çok muhtemeldir ki Yirmililer arasındadır (Baltacı, 2021a, s. 286). Nitekim aşağı seviyedeki medreselerin talebelerine suhte dendiği de bir hakikattir (Baltacı, 2021a, s. 115).

Tezkirelerde bahsi geçen müderrislerin pek çoğu mezuniyetten sonra standart paye olan Yirmili Medreselerde vazife yapmışlardır. Bu payeye tayin edilebilmek için evvela medrese teşkilatındaki "*Hâriç*" ve "*Dâhil*" derslerini bitirmek ve sonra Sahn-ı Semân yahut Süleymâniyye seviyelerindeki tahsili tamamlamak gereklidir (Baltacı, 2021a, s. 108). Akabinde Anadolu'da vazife yapacak olanlar Anadolu Kazaskerinin, Rumeli'de vazife yapacak olanlar ise Rumeli Kazaskerlerinin Matlâb denilen defterine kaydolup sıra beklemektedirler. "*Nöbet*" de denilen bu süre içerisinde, sıra bekleyen mülâzımlardan müderris olmak isteyenler bir müderrisin, kadı olmak isteyenler ise bir kadının yanında iki veya üç yıl süren bir staj süresi geçirmektedirler. Mülâzımların bağlandıkları bu kişiler, yalnızca kazaskerler, "*Bilâd-ı Selâse*" ve Mevleviyet kadınları ve ellilik müderrisler olabilmektedir (Baltacı, 2021a, s. 117).

Bir medreseye tayine doğru giden bu süreç farklı şekillerde de işleyebilmektedir.

Mülâzemetin iadeden, hatt-ı hümâyunla, müstakil arzla, teşriften, kazasker tezkireciliğinden ve mevtadan olmak üzere çeşitli yolları vardır (Baltacı, 2021a, s. 118). Bunlar arasında bilhassa yüksek seviyedeki medrese talebeleri olan danişmendlerin ve bu danişmendler arasından seçilip müderrislerin asistanlığını yapan muidlerin mülâzemetini tarif eden iadeden mülâzım olmanın çok yaygın olduğu söylenebilir (Baltacı, 2021a, s. 113, 115). Bunlardan sırası gelenler en aşağı derece olan Yirmili Medreselere tayin edilmekte ve normal bir şekilde bu payeye tayin edilen müderris, sonrasında zamanla terakki ederek daha üst payelere ulaşabilmektedir. Payelerdeki terakki, XVI. yüzyılda yirmi ile başlayıp otuza kadar beşer akçe ile devam etmiş, yani yirmi akçe ile vazifeye başlayan müderris, bir süre sonra yirmi beş akçe yevmiye almak üzere terakki etmiştir (Baltacı, 2021a, s. 108-109).

Yirmili medreselere Kelâm ilmine dair *Hâşiye-i Tecrîd* kitabının okutulması sebebiyle "*Hâşiye-i Tecrîd Medreseleri*" de denilmektedir. Eğitim süreleri hicrî 935 senesinde (M. 1526/1527) iki, 983 senesinde (M. 1575/1576) en az bir, 1006 senesinde ise (M. 1597/1598) üç ay olan bu medreselerde ayrıca Belağat ilmine dair *Mutavvel* ve Fıkh'a dair de *Şerh-i Ferâiz* okutulmuştur (Baltacı, 2021a, s. 121). Bu bağlamda örneğin Beyânî, şeyhülislam Ebussu'ûd Efendi'den mülâzım olduktan sonra Kestel'deki medresede müderrislik yapmıştır (B, 42). *Şakâ'ik Zeyli*'nde verilen bilgi, onun burada yirmi akçe yevmiye ile vazife yaptığını göstermektedir ve bu bilgi, yukarıda aktarılan sürece dair bilgilerle uyumludur (Donuk, 2017b, s. 1244). Aynı şekilde İslî 'Abdî diye bilinen Abdülvehhâb da Kâdirî Efendi'den mülâzım olduktan sonra Bursa Hamza Bey Medresesinde yirmi akçe ile vazife yapmıştır (KH, 539). Subhî ise Mü'eyyed-zâde'den mülâzım olduktan sonra tezkire yazarlarına göre Filibe Medresesinde müderrislik yapmıştır (AÇ, 559; KH, 501). İslî 'Abdî'nin hangi medresede vazife yaptığı bilirse de Subhî'ninki belirsizdir. Zira Filibe'de müderrislerine yirmi akçe yevmiye verilen Seyyîd 'Alî Fakîh ve Fâtih devrinde Otuzlu, hicrî 980 senesinde (M. 1572/1573) ise Kırklılı olan Şahâbe'd-dîn Paşa olmak üzere iki ayrı medrese mevcuttur (Baltacı, 2021a, s. 246; Baltacı, 2021b, s. 704). Ne var ki Subhî'nin mülâzemetten hemen sonra tayin edildiği nazara alındığında onun Yirmili olan Seyyîd 'Alî Fakîh Medresesine tayin edilmiş olabileceği çıkarımı yapılabilir.

Dânîşî, İstanbul'da Haseki Sultân Medresesinde müderris olan Hasan Bey'in iadesinden mülâzım olmuş ve akabinde Papasoğlu ve Unkapanı gibi medreselerde çok

muhtemeldir ki yirmi yahut yirmi beş akçe yevmiye ile vazife yapmıştır (AÇ, 220; KH, 350). Cümlede çok muhtemeldir ifadesi kullanılmıştır zira Fâtih Sultan Mehmed'in hocası Hoca Hayreddîn tarafından ihdas edilmiş olan ve Unkapanı Medresesi de denilen medrese, vakfiyesinde müderrislere yevmî yirmi beş akçe verilme şartı koşulması sebebiyle başlarda Yirmili bir medresedir. Baltacı'nın çalışmasına göre ancak hicrî 984 senesinde (M. 1576/1577) Otuzlu payesiyle kayıtlara geçmiştir (Baltacı, 2021a, s. 476). Papasoğlu yahut Papas-zâde Mustafâ Çelebi Medresesi de aynı şekilde hicrî 979'dan evvel (M. 1571/1572) Yirmililer arasındadır (Baltacı, 2021b, s. 592). Dânişî ise hicrî 969 senesinde (M. 1561/1562) bir gemi kazasında ölmüştür (Donuk, 2017a, s. 305). Dolayısıyla Dânişî, her halükarda bu iki medreseden birisinde ölümünden önceki bir tarihte Yirmili iken vazife yapmış olmalıdır.

Bu müderrislerin hepsi bir silsile halinde ilerleyen tahsil ve mülâzemet süreçlerinin meşakkatlerine tahammül ederek bu vazifelere gelmişlerdir. Nitekim mülâzemetin zorluklarına dair Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin babası hakkında naklettiği bir anekdot çok ilginçtir. Buna göre Kınalı-zâde 'Alî Efendi, mülâzım olup kendisine bir medrese verilmesini beklerken kazasker Ebussu'ûd Efendi, Çivi-zâde mülâzımı olması sebebiyle onun işini yokuşa sürmüştür. Bunun üzerine 'Alî Efendi'nin canına tak etmiş, medresede okudukları *Hâşiye-i Tecrîd*, *Hâşiye-i Metâli* 'ü *Mutavvel* adlı eserleri alarak onun karşısına çıkmış ve “*bizim size karşı aracımız ancak gece gündüz meşgul olduğumuz, açılmaz kapıları açan bu kitaplardır, bunlardan gayrıya istinadımız ve intisabımız yoktur ve bu kapıdan başkası merciimiz olamaz*” demiştir. Ebussu'ûd Efendi, onun bu coşku ve hararetinden etkilenmiş ve “*zaten bir kişinin mansıbını da ancak bu şekilde alması gerekir, yoksa bir yığın aracının alçaltıcı fiilleri neticesinde muradına erişmek ilim ve hikmete sığışmaz*” diyerek ona yirmi akçe ile Edirne'deki Hüsâmiyye Medresesini ihsan etmiştir. 'Alî Efendi üç yıl bu medresede ders okutmuş ve bir yandan da ilim ile meşgul olarak *Hâşiye-i Tecrîd*'e bir haşiye bile yazmıştır (KH, 591).

İshâk Çelebi, Kınalı-zâde'ye göre Kara Bâlî'den mülâzım olduktan sonra Edirne'deki İbrâhim Paşa Medresesinde müderrislik yapmıştır (KH, 189). Eski İbrâhim Paşa Medresesi diye bilinen bu medrese, Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bâyezîd devri vezirlerinden Çandarlı-zâde İbrâhim Paşa tarafından ihdas edilmiş olup hicrî 869 tarihli (M. 1464/1465) vakfiyesine göre Yirmililer arasındadır (Baltacı, 2021a, s. 321-322).

İshâk Çelebi'nin mülâzemetin hemen akabinde burada göreve başlamış olması sebebiyle onun burada yirmi akçe yevmiye ile vazife yapmış olması kesin gibidir. Aynı şekilde Âhî'ye uzun yıllar süren mülâzımlıktan sonra Karaferye Medresesi ihvan edilmiş ve o, burada müderris iken ölmüştür. Mezarı da buradadır (AÇ, 169; B, 35; KA, 93; KH, 218; L, 140; S, 140). Âhî'den sonra mülâzemet sürecinin akabinde Hıfzî de burada müderrislik yapmıştır (AÇ, 268). Ayrıca Zeyrek-zâde'den mülâzım olmasını takiben Hâverî'nin ilk vazifesi de Karaferye Medresesinde müderrislik olmuş ve bir müddet burada bu görevi icra etmiştir (AÇ, 632, KH, 325). Görüldüğü üzere bahsi geçen bu isimlerin hepsi mülâzemetin hemen ardından ilk vazife yeri olarak Karaferye'ye tayin edilmişlerdir. Dolayısıyla Karaferye'deki ismi zikredilmeyen bu medrese, Yirmili bir medrese olmalıdır.

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde herhangi bir mülâzemet sürecinden geçtiğine dair bahis edilmeksizin doğrudan Yirmili Medreselerde yirmi yahut yirmi beş akçe yevmiye ile müderrislik yaptığı söylenenler de çoktur. Örneğin Sâni'î Mahmûd Çelebi, İstanbul'da yirmi akçe ile Nişâncı Medresesinde müderrislik yapmaktayken buradan azledilmiştir (KH, 499). Fevrî Efendi, Edirne'de Anbar Kâdî Medresesinde yirmi beş akçe ile vazifede bulunmuştur¹⁷⁵ (AÇ, 533). Ayrıca Dervîş Çelebi, yirmi beş akçe ile İznik'te vazife icra etmiştir (AÇ, 228). Muhaşşî Sinân Efendi ise yirmi beş akçe ile Saruca Paşa Medresesinde müderrislik yapmıştır (KH, 450). Banisi II. Murâd devrinin vezirlerinden Saruca Paşa olan bu medrese, Gelibolu'da olup Sinân Efendi de bu medresede hicrî 928'de (M. 1521/1522) vazifeye başlamıştır (Baltacı, 2021b, s. 673). Ayrıca Kınalı-zâde, Ehlî mahlaslı Tayyîb-zâde Mehmed'in de kadı olmadan evvel Edirne'de yirmi beş akçe ile müderrislik yaptığını söylemekte ancak bu medresenin ismini vermemektedir (KH, 220). *Şakâ'ik Zeyli*'nde onun bu vazifesine hicrî 954 tarihinde (M. 1547/1548) ve yirmi akçe ile başladığı söylenmektedir (Donuk, 2017a, s. 551). Necmî ise tekaüt ihtiyar ederek Eyüp'teki Cezerî Kâsım Paşa medresesinde ilk başta yirmi beş akçe ile müderrislik yapmaya başlamış, daha sonrasında ulufesi evvela otuz bilhare de kırk akçeye çıkartılmıştır (AÇ, 368; B, 206; KH, 849).

Tezkirelerde doğrudan aldıkları yevmiyeler söylenmese de görev yaptıkları

¹⁷⁵ Burada *Meşâ'irü's-su'arâ*'nın Filiz Kılıç tarafından hazırlanan neşrinde metin içerisinde yer verilmemekle birlikte aparatta F nüshasında geçen bir farklılık olarak zikredilen "yirmi beş akçe ile Kâdî Medresesine" müderris olduğu bilgisi dikkate alınmıştır (AÇ, 533).

medreseler Yirmili olan yahut böyle medreselerde görev yaptığı çıkartılabilen kimseler de vardır. Misal olarak tezkirelerde Celâl-zâde Sâlih Çelebi'nin Edirne'deki Serâciyye Medresesine müderris olduktan sonra tatil günlerinde ilmî mütalaalardan bıkkınlık geldiğinde kafasını dağıtmak ve keyiflenmek için Kânûnî Sultân Süleymân'ın Belgrat, Rodos, Budin ve Macaristan seferlerini Makbûl İbrâhim Paşa adına kaleme aldığı, böylece Paşa'nın da himayesini de kazandığı bilgisi verilmektedir (AÇ, 554; KH, 496). O, Yirmili payeye sahip bu medresedeki vazifesine hicrî 942 senesinden evvel (M. 1535/1536) yirmi akçe yevmiye ile başlamıştır (Baltacı, 2021a, s. 246). Kınalı-zâde'ye göre tedrisat yolunda yürüyüp bu meslekte ilerlemeye ve yükselmeye layık bir âlim olan amcası Kirâmî ise Edirne'de, Hüsâmiyye Medresesinde müderrislik yapmış ancak bu esnada görme kaybı yaşamış ve gözlerine bir zayıflık arız olmuştur. Bunun üzerine de müderrisliği bırakıp kadı olmuştur (KH, 713). Oysa Baltacı'nın çalışmasına göre onun tayin edildiği bu medrese, yirmi akçe ile vazife yaptığı Beylerbeyi Medresesi'dir (Baltacı, 2021a, s. 318). Hüsâmiyye Medresesinde ise babası Kınalı-zâde 'Alî Efendi yirmi akçe ile vazife yapmıştır (Baltacı, 2021a, s. 341).

Tab'î'nin tezkirelerde İştib'de kendi atalarının inşa ettirdiği ve babasının da müderrisi olduğu medresede müderrislik yaptığı söylenmektedir. Hatta *Meşâ'irü's-şu'arâ*'ya onunla alakalı madde eklendiği esnada bu vazifesine devam etmekte olan Tab'î, Kınalı-zâde zamanında ise bu medreseden ayrılarak kadı olmuştur (AÇ, 277; KH, 523). Ne var ki bu iki tezkirecinin ikisi de medresenin ismini ve payesini vermemektedirler. XVII. yüzyılın ortalarına ait bir Rumeli Kazaskerliği Rûznâmesi icmâline bakıldığında İştib kasabasındaki İştib-zâde Medresesinin Yirmili Medreseler arasında olduğu müşahede edilmektedir (Özergin, 1974, s. 279). Nihâlî Ca'fer Çelebi ise Plevne'deki Mihaloğlu 'Alî Bey Medresesinde müderrislik yapmış ve bu esnada Mihaloğlu Mehmed Bey ile de ihtilatta bulunup onun musahibi olmuştur. Öyle ki ilim ve ders verme yolunu bütün bütün boşlamış ve Mehmed Bey'in sürekli yanında bulunmuştur. O, ava gitse onunla beraber ava gitmiş, bir bahçeye işrete gitse atının yanında yürümüş ve mecliste daima hizmetinde bulunmuştur. Sonrasında da bu medreseden azledilmiştir (AÇ, 389; KH, 873). Her iki tezkireci tarafından da yevmiyesine değinilmeyen bu medrese, yukarıda bahsi geçen Rûznâme icmâlinde Gâzî 'Alî Bey Medresesi olarak geçmekte olup müderrislerine de yirmi beş akçe yevmiye verilmektedir (Özergin, 1974, s. 281).

Zeyrek-zâde Rükneddîn Efendi, Yıldırım Bâyezîd Medresesinde müderrislik yapmış ve bu esnada medresesine yıldırım düşerek bir duvarı tamamen harap etmiştir. O sırada Bursa'da Kaplıca Medresesi Müderrisi olan Kara Seydî ise bu hadise üzerine tercümesi "*Ey felek yavaş git ki hiçbir işi kolaylaştırmadın. Yıldırım Han Medresesini 'rüknünden (temelinden)' sarstın*" şeklinde olan bir beyit kaleme almıştır (AÇ, 439; KH, 456). Zeyrek-zâde Rükneddîn Efendi'nin Yıldırım Bâyezîd Medresesinde Fâtih Sultan Mehmed devrinde müderrislik yaptığı bilinmektedir (Baltacı, 2021b, s. 824). Medrese vakfiyesinde müderrislere tahsis edilen yevmiye yedi dirhemdir (Baltacı, 2021b, s. 824). 100 gram dirhemden 1460 senesinde 330 gram (1 dirhem=3.30 akçe), 1480 senesinde ise 400 gram (1 dirhem=4 akçe) akçe üretildiği dikkate alındığında Zeyrek-zâde'nin o devirde bu medresede yaklaşık yirmi beş akçe yevmiye ile vazife yaptığı çıkartılabilir (Sahillioğlu, 1989, s. 226).

Mîrim Kösesi olarak bilinen Mehmed Çelebi'nin Anadolu kazaskeri olduğu esnada Bursa'daki Hamza Bey Medresesi boştaki kalmış ve bu medreseye Bursa'daki Hüsreviyye Medresesinden mazul olan Mehmed Şâh Çelebi talip olmuştur. Ancak müttaki ve salih bir zat olan Mîrim Kösesi, kendisinin tam zıttı şekilde hareket eden ona bu medreseyi vermekte tereddüt etmiştir. Bu sırada Hüsâmiyye Medresesi müderrisi olan 'Alî Efendi sıladan yeni Edirne'ye dönmüştür ve aklında Bursa'daki bu medreseye müderris olmak fikri kesinlikle yoktur. Fakat bazı kimseler Mîrim Kösesine 'Alî Efendi'nin bu medreseyi kabul edebileceğini söylediğinde o da 'Alî Efendi'yi yirmi beş akçe ile buraya müderris olarak tayin etmiştir (KH, 592-592). İslî Sırık lakaplı 'Abdî de Hamza Bey Medresesinde müderrislik yapmıştır. O, burada iken güzellerin sohbeti ve içki meclisleri ile gününü gün etmeye başlamıştır. Ne var ki ders okutma ile, hele hele de müderris ulufesi ile bu işin yürüyemeyeceğini görmüş ve böylece kadılığa talip olmuştur (AÇ, 452). Tezkirelerde her ne kadar Kınalı-zâde 'Alî Efendi'nin tayin tarihi, İslî 'Abdî'nin ise hem tayin tarihi hem de yevmiyesi zikredilmemiş olsa da Baltacı'nın çalışmasından bu medreseye hem 'Abdî'nin hem de Kınalı-zâde'nin yirmi akçe ile, ayrıca Kınalı-zâde'nin hicrî 953 senesinde (M. 1546/1547) tayin edildiği anlaşılmaktadır (Baltacı, 2021a, s. 332).

Tezkirelerde bahsi geçen ve Bursa'da bulunan bir başka Yirmili Medrese, Çelebi Mehmed ve II. Murâd devri vezirlerinden Bâyezîd Paşa'nın ihdas ettiği Bâyezîd Paşa Medresesidir (Baltacı, 2021a, s. 264-265). Tezkirelerde bu medresede Mahvî'nin, aldığı

yevmiye zikredilmeksizin, yalnızca vazife yaptığı söylenmektedir (AÇ, 336). Ayrıca bu medresenin bir ara Âhî'ye verilecek olduğuna dair bir anekdot da anlatılmaktadır. Buna göre Yavuz Sultan Selim, kazaskerleri olan Kemâlpaşa-zâde ile Zeyrek-zâde'ye Âhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'inden birkaç varak getirmelerini istemiş, getirilen varaklara biraz baktıktan sonra da Âhî'nin halini ve yaşını sormuştur. Cevap olarak bu ikisi onun hâlâ bir mansıp sahibi olmadığını, mülâzım olduğunu ve orta yaşlarında olup yaşının kırk sınırlarında olduğunu söylemişlerdir. Padişah böyle kabiliyetli bir şairin bu şekilde daha açmadan solmasını ve marifetine iltifat edilmemesini uygun bulmamış ve kazaskerlerine Âhî'nin bir medreseye atanmasını emretmiştir. Kemâlpaşa-zâde, Bursa'daki yirmi akçelik Bâyezîd Paşa Medresesini padişaha arz etmiş ve padişah, kabul etmiştir. Ancak Zeyrek-zâde, Âhî'yi kandırarak padişahın ona böyle riayet ettiği bir anda bu medrese ile kanaat etmenin himmetsizlik olduğunu söylemiş ve gelen teklifi reddettirmiştir. Padişaha bu haber ulaştığında Yavuz Sultan Selim öfkelenmiş ve “*demek mülâzımlık zilletinden usanmamış, sakın bir daha bana bu adamın ismini anmayın*” demiştir (AÇ, 168-169; B, 35; KH, 217-218).

Diğer taraftan Kıyâsî, Kânûnî Sultân Süleymân'a Şeref Hâce yani Mollâ Şeref Medresesini talep ettiği, matlası ve maktası şu şekilde olan bir şiir sunmuş ve padişah bu talebini kabul ederek ona bu medresenin müderrisliği vazifesini tevdi etmiştir. Daha önce de değinildiği gibi Mollâ Şeref Medresesi, Kânûnî Sultan Süleymân'ın saltanatı esnasında çok muhtemeldir ki Yirmili Medreseler arasındadır (AÇ, 585; KA, 195):

Şehr içinde medrese yaptı Şeref

Yapılalı dahı bulmadı şeref

[...]

Yâ niçün ben ana lâyük olmayam

Vir cevâb ey 'âlim-i 'ilm-i selef

'Arab Çelebi, Latîfi'ye göre kadı olmadan evvel Eyüp'teki Dârü'l-hadîs'te müderrislik yapmıştır (L, 536). Eyüp'teki tek Dârü'l-hadîs, Kânûnî devri defterdarlarından Mahmûd Efendi'nin ihdas ettiği Defterdar Nazlı Mahmûd Çelebi Dârü'l-hadîsi'dir (Baltacı, 2021b, s. 879). XVII. yüzyılın ortalarına ait bir Rumeli Kazaskerliği Rûznâmesi icmâline göre bu medrese, Yirmililer arasında yer almaktadır (Özergin, 1974, s. 283). Kesin olmamakla birlikte 'Arab Çelebi, burada vazife yapmış

olabilir.

Rahmî, tezkirelerde müderris olduğu söylene de medresesinin ismi zikredilmeyen bir şairdir. O, Kınalı-zâde'ye göre hicrî 974 senesinde (M. 1566/1567) Yenişehir'de yirmi akçe ile müderris iken vefat etmiştir (KH, 381). Ancak bu Yenişehir'in Anadolu'daki Yenişehir mi yoksa Rumeli'deki mi olduğu belirsizdir. *TEİS*'teki Rahmî maddesinde onun müderrislik yaptığı yerin Rumeli'de bulunan Yenişehir olduğu söylenmekte ve *Künhü'l-ahbâr*'ın tezkire kısmında yer alan Rahmî maddesine atıfta bulunmaktadır. Söz konusu yere bakıldığında ise burada herhangi bir mekândan söz edilmediği görülmekte, dolayısıyla da Rahmî'nin Rumeli Yenişehir'inde müderrislik vazifesini ifa ettiği çıkarımının nasıl yapıldığına dair bir malumat elde edilememektedir. Ayrıca bu maddede onun müderrislik yaptığı Yenişehir'de vefat ettiği ve medresesinin bulunduğu Yenişehir'de gömülü olduğu bilgileri de verilmektedir (Erdoğan, 2020). *İA*'da ise onun mezarının Bursa'daki Yenişehir'de olduğu ifade edilmektedir (Tıǧlı, 2007, s. 421). Bunlardan ve Rahmî'nin memleketinin Bursa olması bilgisinden hareketle onun müderrislik yaptığı ve öldüğü yerin Hüdâvendigâr eyaletindeki Yenişehir olduğu kanaatine varılabilir.

Ne var ki Bursa Yenişehir'de yalnızca Rahmî'nin vazife yaptığı yıllarda Otuzlu olan Süleymân Paşa Medresesi mevcuttur. Bu da Kınalı-zâde'nin verdiği yirmi akçe ile vazife yaptığı bilgisi ile çelişmektedir. Diğer taraftan *TEİS* maddesini yazmış olan Mustafa Erdoğan'ın diğer bir makalesine göre Rahmî, Yenişehir *Şehr-engîz*'inde Rumeli'yi geçerek Yenişehir'e ulaştığını, şehrin ortasından nehir aktığını ve bu nehrin ortasında da büyük bir köprü olduğunu söylemektedir. Erdoğan, bunlara dayanarak bu tasvirlerle en çok uyan şehrin Yenişehir yahut Larissa olduğunu ifade etmektedir (Erdoğan, 2012, s. 100). Enteresan olan *İA*'da ise bu şehrengizin Bursa'daki Yenişehir için yazıldığının söylenmesidir. Yani muhtemelen Rahmî'nin müderrislik yaptığı yerde öldüğü ve oraya gömüldüğü kesindir ancak bunun hangi Yenişehir olduğu belirsizliğini korumaktadır (Tıǧlı, 2007, s. 421). Buna rağmen en kuvvetli olasılık *Şehr-engîz*'deki ifadelerle dayanarak onun Rumeli'deki Yenişehir'de müderrislik yaptığıdır. Bu şehirde de Mir Şâh Kadı ve Turhân Bey Medreseleri mevcut olup bunların her ikisine de Rahmî'nin ölüm tarihinden sonraki tarihlerde dahi yirmi beş akçe yevmiye verilmektedir (Baltacı, 2021a, s. 233, 353).

Mahmûd Paşa'nın musahibi olan Kemal-i Zerd yahut Saruca Kemal, o vefat

ettikten sonra başka bir devlet büyüğünün himayesine girmek için uğraşmamış ve istiğna göstererek Edirne yakınlarındaki Hasköy nahiyesine yerleşerek ‘Âşık Çelebi ile Kınalı-zâde’ye göre burada Mahmûd Paşa’nın medresesine müderris olmuş ve tedrisat ile meşgul iken vefat etmiştir (AÇ, 306; KH, 717). Diğer tezkirecilere göre ise burada ziraat ile meşgul olmuştur (KA, 62; L, 449; S, 99). Söz konusu medrese, Mahmûd Paşa’nın Hasköy’de inşa ettirdiği külliyenin bir parçası olup 878 tarihli (M. 1473/1474) vakfiyesine göre yevmî ücreti yirmi akçedir. Hatta 932 senesinde (M. 1525/1526) dahi burada vazife yapan müderrise yirmi akçe yevmiye verilmektedir (Baltacı, 2021b, s. 543). Dolayısıyla Kemâl-i Zerd, burada yirmi akçe yevmiye almış olmalıdır.

Kınalı-zâde ‘Alî Efendi’nin Bursa’daki kadılığı esnasında Kızılca Hayrüddînoğlu ‘Abdullah, burada ‘Îsâ Bey Medresesinde müderris olarak vazife yapmıştır. Bu sebeptendir ki Kınalı-zâde ‘Alî Efendi ve oğlu Hasan Çelebi ile aralarında bir samimiyet oluşmuş ve bunlar bir miktar sohbet arkadaşlığı yapmışlardır (KH, 542). Kınalı-zâde ‘Alî Efendi’nin bu görevinin hicrî 974 Zi’l-hicce’sinden (06/07.1567) 976 Receb’ine (12.1568/01.1569) kadar sürdüğü ve Kızılca Hayrüddînoğlu’nun da hicrî 960 senesi (M. 1552/1553) civarlarında doğduğu dikkate alınacak olursa ‘Îsâ Bey Medresesinin onun ilk görev yeri olduğu ve burada yirmi akçe ile vazife yaptığı düşünülebilir (Donuk, 2017a, s. 600; Donuk, 2017b, s. 1505).

Manav ‘Abdî, Ferhâd Ağa Medresesinde müderrislik yapmış ve bu medrese ona ihсан edildiğinde Ece-zâde Fahrî Çelebi şu beyti söylemiştir (AÇ, 498):

Kec-dehân ‘Abdiye Ferhâd Ağa medresesi

Gerçi toğruldu velî ağzına düşmez anun¹⁷⁶

Bu medrese, Yıldırım Bâyezîd’in evvela hazinedarı, akabinde de veziri olan Ferhâd Paşa tarafından Bursa’da yaptırılmış olup Ferhâdiyye Medresesi olarak anılmaktadır ve Manav ‘Abdî, buraya medresenin Yirmililer arasında olduğu 1538’den önceki bir tarihte tayin edilmiştir (Hızlı, 1998, s. 46-47).

Son olarak Ümmülveled-zâde Abdül’azîz Çelebi, Siroz Medresesinde müderrislik yapmıştır (AÇ, 451; KH, 543). XVII. yüzyılın ortalarına ait bir Rumeli

¹⁷⁶ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Yamuk ağızlı ‘Abdî’ye her ne kadar Ferhâd Ağa medresesi “doğrulmuş” yani verilmiş olsa da bu onun yamuk ağzına düşmez yani ona layık değildir.

Kazaskerliği Rûznâmesi icmâline göre Siroz yahut Serez'de 'Atâullah yahut 'Atâ Çelebi ve Selçûk Sultân Medreseleri olmak üzere iki medrese yer almaktadır ve bunlar yirmi beş akçe yevmiye ile müderrislere verilmektedir (Özergin, 1974, s. 283). Ayrıca Baltacı da müderrislerinin yirmi akçe ücret ile vazife yaptığı Mecnûn Baba Medresesinden söz etmektedir (Baltacı, 2021a, s. 224-225). Her halükarda Ümmülveled-zâde, Siroz'da yirmi yahut yirmi beş akçe yevmiye ile vazife yapmıştır.

3.5.2. Otuzlu Medreseler (Miftâh Medreseleri)

Otuzlular, müderrislerine günlük otuz akçe yevmiye verilen medreseler olup XVI. yüzyıl boyunca Yirmili bir medreseye tayin edilen kişiler, beşer akçe terakki alarak önce yirmi beşe, akabinde de otuz akçe yevmiyeye yükseltilmiştir (Baltacı, 2021a, s. 109). Otuzlu medreselere Belagat ilmine dair *Şerh-i Miftâh*'ın okutulması sebebiyle Miftâh Medreseleri de denmektedir ve buralarda tahsil müddeti hicrî 936 sıralarında (M. 1529/1530) iki sene, hicrî 983 dolaylarında (M. 1575/1576) en az iki ay, hicrî 1006 sularında (M. 1597/1598) ise üç aydır. Ayrıca Otuzlu Medreselerde Fıkh'a dair *Tenkîh ve Tavzîh*, Kelâm'a dair *Hâşiye-i Tecrîd* ve Hadis ilmine dair *Mesâbih* kitapları okutulmaktadır (Baltacı, 2021a, s. 122).

Tezkirelerde pek çok kişinin Otuzlu Medreselerde danışmendlik, müdlik ve müderrislik gibi vazifelerde bulunduğundan bahsedilmektedir. Hatta bazen müderrisin payesinden başka görev yaptığı medresenin ismi de zikredilmektedir. Mesela Husrevî, *Meşâ'irü's-su'arâ*'ya onunla alakalı madde eklendiği esnada Çekme Medresesinde otuz akçe ile müderrislik yapmaktadır (AÇ, 644). Bu medrese, Çekmece semtinde yer alan Abdüsselâm Medresesidir ve Hüsrevî burada hicrî 987'den (M. 1579/1580) önce vazife yapmıştır (Baltacı, 2021a, s. 362). Nihâlî Ca'fer Çelebi, Mihaloğlu 'Alî Bey Medresesinden azledildikten sonra hicvetmediği, dolayısıyla da gücendirmediği bazı ayanın yardımıyla İstanbul'da otuz akçe ulufeli Murâd Paşa Medresesine müderris olmuştur (AÇ, 389; KH, 874). Hâce Sa'âdeddîn Efendi, Şeyhülislâm Ebussu'ûd Efendi'den mülâzım olduktan sonra otuz akçe ile Murâd Paşa Medresesinde müderrisliğe başlamıştır (KH, 119). Cevherî mahlaslı Aydınlı Bâlî Çelebi ise Kânûnî'nin hocası Hızır Hayreddîn Efendi'den mülâzım olduktan sonra otuz akçe ile Kepenekçi Medresesi müderrisi olmuştur. Akabinde vazifesini bırakmış, resmi kıyafetini çıkartarak uzlete çekilmiş ve sofî olmuştur (AÇ, 218; KH, 279). Ayrıca Sinân

Efendi, Taşlık Medresesinde otuz akçe ile müderrislik yapmış ve burada zor işlerin halli ve müşkül, güç anlaşılır manaların keşfi için çalışmıştır (B, 21; KH, 450).

Tezkirelerde yalnızca medrese isminin zikredildiği ve payeye değinilmediği örnekler daha çoktur. Misal olarak Sâlih Çelebi, kardeşi Mustafâ Çelebi'nin Makbûl İbrâhim Paşa ile birlikte, kâtibi yahut tezkirecisi olarak, Mısır'a gitmesi üzerine bu gidiş hakkında bir tarih düşüp bunu Makbûl İbrâhim Paşa'ya sunmuştur. 'Âşık Çelebi'nin deyişiyle o devirde tarih düşürerek veya şiir yazarak Paşa'ya intisap etmek mümkün olduğundan onun takdirini kazanarak Murâd Paşa Medresesine müderris olarak tayin edilmiştir (AÇ, 554-555; KH, 496). İstanbul'da bulunan ve banisi Fâtih Sultan Mehmed devri vezirlerinden Hâs Murâd Paşa olan bu medrese, vakfiyesine göre Yirmili, XVI. yüzyılın sonlarında ise Ellili Medreseler arasında iken Sâlih Çelebi burada otuz akçe yevmiye ile vazife yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 575-577). Bâkî de *Gülşen-i Şu'arâ*'ya onunla ilgili madde eklendiği esnada halen Murâd Paşa Medresesinde müderrislik yapmaktadır (A, 79). *Şakâ'ik Zeyli*'ne göre bu vazifesi esnasındaki yevmiyesi otuz akçedir (Donuk, 2017b, s. 1175). Beşiktaş'ta Gazâlî'nin komşusu olan Dervîş Çelebi de Murâd Paşa Medresesinde müderrislik yapmış ancak sonrasında kadı olmuştur (AÇ, 693). Bu medresede Dervîş Çelebi'nin kaç akçe yevmiye ile vazife yaptığı belli değildir. Ancak buranın müderrislerinden birisi olan Sâlih Çelebi, hicrî 942 senesinden evvel (M. 1535/1536) burada otuz akçe yevmiye ile vazife yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 577). Deli Birâder Gazâlî ise ölüm tarihi olan hicrî 940/942 senesinden (M. 1533/1536) çok evvel Beşiktaş'ta inzivaya çekilmiştir (Gökyay, 1994, s. 135). Bu bilgilerden hareketle onun burada büyük ihtimalle otuz akçe ücret ile vazife yaptığı söylenebilir.

Necmî, Defterdar Sinân Bey İzvornik'e Bey olduğunda onun hâcesi olmuş ve onunla beraber bu sancağa gelmiştir. Sinân Bey bu esnada Yenipazar'a bir medrese inşa ettirmiş, burayı kendisine hâce edindiği Necmî'ye şart koşmuş ve Necmî uzun süre burada müderrislik yapmıştır (AÇ, 368). Bu medrese, Baltacı'nın çalışmasında Sinân Çelebi Medresesi ismiyle geçmekte olup Necmî, burada hicrî 947 senesinden (M. 1540/1541) evvel vazife yapmıştır ve bu tarihten önce de söz konusu medrese, Otuzlular arasındadır (Baltacı, 2021a, s. 297). Mehmed Şâh Çelebi ise Bursa'daki Hüsreviyye Medresesinde vazife yapmış, sonrasında buradan mazul olmuştur (KH, 591-592). Hüsreviyye Medresesi'nin ismine Baltacı'nın çalışmasında rastlanamamıştır. Levent Kuru'nun bir makalesinde ise bu medreseye XVII. ve XVIII. yüzyıllarda üç ismin otuz

ve kırk akçe ile tayin edildiği görülmektedir (Kuru, 2019, s. 1054). Medreselerin mertebelerinin zamanla arttığı dikkate alınacak olursa bu medresenin XVI. yüzyılda da Otuzluk olabileceği düşünülebilir.

La'î Mehmed Efendi, Rodoscuk'ta, Rüstem Paşa Medresesinde müderrislik yapmış ve ilim ile kemalini tekâmül ettirmek için çalışmıştır (B, 172; KH, 731). Baltacı'nın çalışmasına göre hicrî 973'te (M. 1565/1566) Kırklı, 1000'de ise (M. 1591/1592) ellili payesinde olan bu medresede, Mehmed Efendi hicrî 1001'den (M. 1592/1593) önceki bir tarihte otuz akçe ile vazife yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 608). Hamza Bey Medresesi müderrisi Kınalı-zâde 'Alî Efendi ise Kânûnî Sultan Süleymân'ın 'Irâkeyn seferi esnasında kazasker Sinân Efendi tarafından Bursa'daki Velîyü'd-dîn Medresesine namzet gösterilmiş ve neticede bu medreseye müderris olarak tayin edilmiştir (KH, 591). Bu medrese, şair Ahmed Paşa'nın Bursa'da sancak beyi iken Muradiye Camii paralelinde inşa ettirdiği medresedir. Nitekim Kınalı-zâde Hasan Çelebi, babasının yanı sıra kendisinin de burada vazife yaptığını söylemektedir (KH, 174). Hakikaten de bugün Murâdiyye Câmii ile Kültür Parkı arasında yer alan bu medresede Kınalı-zâde 'Alî ve Hasan Çelebiler otuz akçe yevmiye ile vazife yapmışlardır (Baltacı, 2021a, s. 355).

Edirne'de Kınalı-zâde'nin de 'Alî Bey Medresesi diye andığı ve diğer bazı kaynaklarda da bu isimle anılan Taşlık Medresesi boş kaldığında Kemâlpaşa-zâde, Rumeli Kazaskeri olan Hacı Hasan-zâde'ye gelerek bu medresenin kendisine verilmesini talep etmiştir. O ise medrese arzusundan vazgeçmesini, kendisine bir kadılık vereceklerini ve bunu kabul etmemekte diretmemesini istemiştir. Buna canı sıkılan Kemâlpaşa-zâde, bu sefer de Müeyyed-zâde'ye gelerek halini anlatmış, Müeyyed-zâde ise ondan razıymış gibi görünmesini istemiş ve *"yarın ola hayır ola"* demiştir. Nitekim Kemâlpaşa-zâde, Hacı Hasan-zâde'ye gelerek *"kadılığa razıyım"* demiş, bunun üzerine o da ertesi gün bunu padişaha arz etmiştir. O esnada huzurda bulunan Müeyyed-zâde ise *"padişahım, Kemâlpaşa-zâde çok kabiliyetli, eşine az rastlanabilecek ve akranlarından üstün bir kişidir, buna kadılık vererek onu zayi etmeyelim, hâlihazırda boş olan Taşlık Medresesini Kemâlpaşa-zâde'ye sadaka olarak verin ki burada ilim ile meşgul olsun"* demiştir. Bunun üzerine padişah da onu Taşlık Medresesine tayin etmiştir (AÇ, 115-116; KH, 163-164). Bu medrese, Fâtih devrinin sadrazamlarından olan Mahmûd Paşa'nın oğlu 'Alî Bey tarafından ihdas edilmiş olup Kemâlpaşa-zâde burada hicrî

918'den önce (M. 1512/1513) otuz akçe ile müderrislik yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 719).

Sultan II. Bâyezîd devri şairlerinden Kara Seydî, Bursa'da diğer adı Kaplıca Medresesi olan Hüdâvendigâr Medresesinde müderrislik yapmıştır. Hatta daha önce anlatıldığı gibi Zeyrek-zâde Rükneddîn Çelebi'nin müderrisi olduğu Yıldırım Bâyezîd Medresesi'ne düşen yıldırımın bir duvarı tamamen harap etmesi üzerine onun yazdığı beyit meşhurdur (AÇ, 439; KH, 456). Tezkirelerde Kara Seydî'nin yevmiyesine değinilmemektedir ancak onun Hüdâvendigâr Medresesinde hicrî 913'ten önce vazife yaptığı ve söz konusu medresenin de 924'ten önce Otuzlu olduğu dikkate alınacak olursa yevmî ücretinin otuz akçe olduğu çıkarımı yapılabilir (Baltacı, 2021a, s. 478-479). Nitekim Hızır Bey Çelebi de burada aynı şekilde otuz akçe yevmiye ile vazife yapmıştır (Baltacı, 2021a, s. 480). O, Yavuz Sultan Selîm devrinde bu medresede müderrislik yapmış ancak sonrasında bir cezbeyle tutularak vazifesinden ayrılmış ve Şeyh Emîr Buhârî'ye intisap etmiştir (AÇ, 646; KH, 332; L, 211). Ayrıca Dânişî, İstanbul'da Câmî'-i 'Atîk yahut Câmî' Ardı Medresesinde müderrislik yapmış, buradan azledildikten sonra da kadı olmuştur (AÇ, 220; KH, 350). Muhtemelen ilk görevi olan Menûf kadılığı için Mısır'a giderken de hicrî 969 senesinde (M. 1561/1562) bir gemi kazasında ölmüştür (Donuk, 2017a, s. 305). Bu tarihten önce buraya tayin edilenlerin çoğu otuz akçelik ücret ile tayin edilmişlerdir (Baltacı, 2021a, s. 415). Her ne kadar bir kesinlik olmasa da Dânişî'nin de burada yevmî otuz akçe ücret ile vazife yapmış olması muhtemeldir.

Tezkirelerde medrese adının ya da hem medresenin hem de payenin zikredilmediği örnekler de mevcuttur. Dolayısıyla bu şairlerden bazısının hangi medresede görev yaptıkları kesin olarak bilinmemektedir. Mesela Nutkî Ankara'da otuz akçelik bir medreseden mazuldür (AÇ, 376). İznikli Bekâyî ise Hâce-zâde Kurd Efendi'den mülâzım olduktan sonra Manisa'daki medreselerden birisinde müderris olmuştur (KH, 239). Nutkî'nin vazife yaptığı medrese hakkında hiçbir bilgiye ulaşılamamaktadır. Bekâyî'ye dair de *Şakâ'ik Zeyli*'nden yalnızca bu vazifesini otuz akçe yevmiye ile yaptığı öğrenilebilmektedir (Donuk, 2017a, s. 950). Ayrıca tezkirelerde görev yerleri hakkında çok ayrıntılı bilgi verilmese de bu konuda diğer kaynaklardan bilgi edinilebilen müderrisler de vardır. Misal olarak 'Ahdî, Bâkî'nin Silivri kasabasında bulunan bir medresede otuz akçe ile müderrislik yaptığını

söylemektedir (A, 79). Bu medresenin hem *Şakâ'ik Zeyli* hem de Baltacı'nın çalışması kontrol edildiğinde Silivri'de bulunan ve banisi Pîrî Mehmed Paşa olan Pîrî Paşa Medresesi olduğu anlaşılmaktadır (Baltacı, 2021b, s. 598; Donuk, 2017b, s. 1175). Ebussu'ûd Efendi ise Sultan II. Bâyezîd zamanında Mü'eyyed-zâde'den mülâzım olduktan sonra otuz akçe ile İnegöl'de müderrislik yapmıştır (B, 66; KH, 339). Bu medrese de banisi Fâtih ve II. Bâyezîd devri sadrazamlarından olan Yiğit İshâk Paşa'nın ihdas ettiği İshâk Paşa Medresesidir (Baltacı, 2021a, s. 494; Donuk, 2017a, s. 641).

Hâcî Hasan-zâde'nin danışmendi olan Nihânî, mülâzemetten sonra hocasının inşa ettirdiği medreseye müderris olmuştur (KH, 878). Hatta Sehî Bey'e göre Hâcî Hasan-zâde'nin kabri de kendi ihdas ettiği bu medresenin haziresindedir (S, 37). Bu medrese, II. Bâyezîd devrinin kazaskerlerinden olan Hacı Hasan-zâde'nin kendi adıyla anılan ve onun İstanbul'da ihdas ettiği bir medresedir. Vakfiyesine göre yevmiyesi otuz akçe olan bu medresede Nihânî'den sonra Taşkoprî-zâde Efendi ve Kara Ca'fer gibi isimler de vazife yapmıştır. Bu iki ismin de söz konusu medreseye otuz akçe ile tayin edilmiş olması göz önüne alınacak olursa Nihânî'nin de burada otuz akçe ile vazife yaptığı çıkarımı yapılabilir (Baltacı, 2021a, s. 439; Donuk, 2017a, 264, 280). Ayrıca 'Âşık Çelebi, Vusûlî'nin yalnızca Bursa'da müderrislik yaptığını söylemekle yetinmektedir (AÇ, 245). *Şakâ'ik Zeyli*'ne göre ise o, Bursa'da Emîr Sultân yani Çelebi Mehmed Medresesinde evvela yirmi beş, akabinde de otuz akçe yevmiye ile vazife yapmıştır (Donuk, 2017a, s. 911).

Deli Birâder Gazâlî, Sivrihisar'a müderris olarak tayin edilmiş ancak müddetini doldurmadan geri İstanbul'a gelip devlet erkânının karşısına çıkmıştır. Bunun üzerine onlar buna neden müddeti tamam olmadan geri geldiğini sormuşlar, o da sivri yer olduğundan oturup rahat edemediği şeklinde bir latife yapmış, kendisine daha düz bir yer ihsan etmelerini istemiş ve böylece kendisine Akşehir Medresesi verilmiştir. Latîfî, onun Akşehir'e tayini hususunda kazaskerin biraz tereddüt ettiğinden, bunun üzerine onun da kazaskere günümüz Türkçesine "*Efendi, lütfet ve ölçerek dökmeyi bırak. Zira himmet metaina bir ölçü olmaz*" şeklinde çevrilebilecek bir şiir sunduğundan söz etmektedir. Bu rivayete göre söz konusu şiir sayesinde kazaskerin tereddüdü zail olmuş ve onu elli akçe ile Akşehir Medresesinin hem müderrisi hem de mütevellisi olarak tayin etmiştir (AÇ, 692; B, 140; KA, 181; KH, 637; L, 389). Akşehir'deki bu medresenin hangisi olduğuna dair bilgiye Baltacı'nın çalışması vasıtasıyla ulaşılabilmektedir. Bu

medrese, Anadolu Selçukluları vezirlerinden Sâhib 'Atâ Fahreddîn 'Alî tarafından Akşehir'de inşa ettirilen medresedir. Ayrıca Baltacı'ya göre bu kurum hicrî 990 senesinde (M. 1582/1583) ellilikler arasındadır (Baltacı, 2021b, s. 611). *Şakâ'ik*'ta ise Gazâlî'nin burayı takiben Amasya'daki Hüseyniyye Medresesine tayin edildiği bilgisi verilmektedir (Hekimoğlu, 2019, 744). Hüseyniyye Medresesi, vakfiyesine göre Otuzludur ancak hicrî 963 senesinde (M. 1554/1555) burada vazife yapanlara kırk akçe yevmî ücret verilmektedir (Baltacı, 2021a, s. 341). Üstelik Sâhib 'Atâ Medresesinde hicrî 944 senesinden önce (M. 1537/1538) otuz akçe ile vazife yapan bir müderris vardır (Baltacı, 2021b, s. 611). Gazâlî'nin ölümü ise hicrî 940/942 seneleri arasında (M. 1533/1536) vuku bulmuştur (Gökyay, 1994, s. 135). Dolayısıyla Gazâlî, ister aynı paye ile ister terakki ederek Hüseyniyye'ye tayin edilmiş olsun Sâhib 'Atâ'da kesinlikle otuz akçe ücret ile vazife yapmıştır denebilir

3.5.3. Kırklı Medreseler (Telvîh Medreseleri)

Kırklılar, müderrislerine günlük kırk akçe yevmiye verilen medreseler olup XVI. yüzyıl boyunca Otuzlu bir medreseye tayin edilen kişiler, on akçe terakki alarak önce kırka, akabinde de elli akçe yevmiyeye yükseltilmiştir (Baltacı, 2021a, s. 109). Kırklı medreselerde tahsil müddeti hicrî 942 sıralarında (M. 1535/1536) iki veya üç sene, hicrî 983 dolaylarında (M. 1575/1576) en az üç ay, hicrî 1006 sularında (M. 1597/1598) ise Hâriç medreseleri arasında sayılması sebebiyle beş aydır. Ayrıca Otuzlu Medreselerde Belâgat'a dair *Miftâhu'l-'ulûm*, Fıkh'a dair *Sadru'ş-şerî'a ve Meşârik*, Usûl-i Fıkh'a dair *Tavzîh* ve Hadis ilmine dair de *Mesâbih* kitapları okutulmaktadır (Baltacı, 2021a, s. 123).

Tezkirelerde pek çok kişinin bu medreselerde danışmendlik, muidlik ve müderrislik gibi vazifelerde bulunduğu anlatılmaktadır. Bu bilgiler verilirken bazen hem medresenin ismi hem de payesi zikredilmektedir. Mesela Kınalı-zâde Fehmî Efendi Merdümiyye Medresesinde günlük kırk akçe ile görev yapmış, sonrasında payesinin elli akçeye yükseltilmesi için azledilmiştir (KH, 685). Lem'î ise 'Âşık Çelebi'ye göre Kânûnî'nin hâcesi Hayrüddîn Efendi'nin talebesi iken Şehzade Mehmed'e aruz ve kafiyeyle ilgili bir risale sunarak mülâzım olmuştur. Bunu müteakip günlük kırk akçe ile İstanbul Sultâniyye Medresesinde müderrislik yapmış ve bu vazifesini sürdürürken

de vefat etmiştir (AÇ, 315). Oysa bu bilgi yanlıştır zira o, ilk olarak İstanbul'da kırk akçe ile Merdümiyye Medresesinde vazife yapmıştır. Sonrasında elli akçe ile Siroz'da II. Bâyezîd'in kızı Selçuk Sultan'ın ihdas ettiği ve Sultâniyye diye anılan medresede görev icra etmiş ve bu sırada vefat etmiştir (Baltacı, 2021b, s. 678; Donuk, 2017a, s. 284). Dolayısıyla 'Âşık Çelebi, bu iki medreseyi birbiriyle karıştırmış olmalıdır.

Hamîdli Sun'î, Kınalı-zâde tezkiresine onunla alakalı madde eklendiği esnada halen Başçı İbrâhim Medresesinde kırk akçe ile müderrislik yapmakta ve fazıl ve kâmil insanlarla olan musahipliğini devam ettirmektedir (KH, 518). Nûrî mahlaslı Nuru'llah Efendi, kırk akçe ile Kepenekçi Medresesinde müderrislik yapmış ancak bu mesleğin zahmetlerine ve ekonomik açıdan yetersizliklerine dayanamayarak kadı olmuştur (KH, 866). Fevrî Efendi'ye İran seferi dönüşünde sadakat ve samimiyetine karşılık olarak kırk akçe ile Kaplıca yani Hüdâvendigâr Medresesi ihsan edilmiştir (AÇ, 533). Rüstem Paşa Kütahya'da inşa ettirdiği medresenin müderrisliğini ilk defa kırk akçe ile Bursa'daki Velîyüddîn Medresesinde müderris olan Kınalı-zâde 'Alî Efendi'ye vermiştir (KH, 592). Kırk akçe ulufeli medrese kabul etmeyeceğine dair yemin etmiş olan Hayâlî mahlaslı Abdülvehhâb Efendi ise Edirne'deki Camiardı yani Câmî-i 'Atîk Medresesine tayini gündeme geldiğinde bu yemininden dolayı söz konusu medreseye kırk bir akçe ulufe ile tayin edilmiş ve böylece yeminini bozmadan burada müderrislik yapmıştır (KH, 342). Ayrıca 'İlmî, *Meşâ'irü's-su'arâ*'ya onunla alakalı madde eklendiği esnada tezkire yazarına göre diğer medreseler arasında seçkin bir yeri olan Bursa'daki Hançeriyye Medresesinde kırk akçe ile müderrislik yapmaktadır (AÇ, 476). Mu'îdî ise Kınalı-zâde tezkiresine onun hakkındaki madde eklendiği esnada kırk akçe ücret ile vazife yapmış olduğu Hançeriyye Medresesinden mazul durumdadır (KH, 795).

Mü'eyyed-zâde, ilim tahsili için gittiği 'Acem'den döndüğünde ilk olarak İstanbul'daki Kalender-hâne Medresesinde kırk akçe ile müderrisliğe tayin edilmiştir (AÇ, 627; KH, 318). Aynı şekilde Ebussu'ûd Efendi de burada kırk akçelik ücret ile vazife yapmıştır (KH, 339). Kiliseden çevrilmiş olan Kalender-hâne Medresesi, hicrî 903 senesinden (M. 1497/1498) 965 senesine kadar (M. 1557/1558) Kırklılar arasındadır (Baltacı, 2021a, s. 507). Bundan başka Hâce Sa'âdeddîn Efendi, Bursa'daki Yıldırım Han Medresesinde kırk akçe ile müderrislik yapmış ve buradaki vazifesi esnasında Vefk ilminde çok ustalaşarak bu ilmin bütün esrarını havi bir kaside yazmış ve ismini *Vefku'l-murâd* koymuştur. Sonrasında ulufesine babasının ısrarı sayesinde Kânûnî Sultan

Süleymân tarafından yerinde on akçe terakki yapılmış ve Hâriç payesine dâhil olmuştur. Buradaki müderrisliği esnasında ayrıca Muslihüddîn el-Lârî'nin tarihini tercüme etmiş, bunu bazı vezirlere sunmuş ve böylece ulufesine on akçe daha terakki ettirilmiştir (KH, 115, 119). Depegöz Hızır Çelebi ise burada kırk akçe ile bir müddet eğitim öğretim hizmetinde bulunurken nikris hastalığına yakalanmış ve günlük otuz akçe maaş ile mütekait olmuştur (KH, 334-335).

Vusûlî mahlaslı Hubbî Mollâ'sı Mehmed Efendi ve Müslîm Çelebi, İstanbul'da kırk akçe ile Eski İbrâhim Paşa Medresesinde müderrislik yapmışlardır (AÇ, 245, 343; B, 186; KH, 775), Nevâlî Çelebi ise yine aynı yevmî ücret ile burada görevini sürdürürken azledilmiştir (AÇ, 385). Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bâyezîd devri vezirlerinden Çandarlı-zâde İbrâhim Paşa tarafından İstanbul'da ihdas edilmiş olan bu medrese, vakfiyesine göre Otuzludur. Ancak uzun yıllar boyunca pek çok müderris buraya kırk akçe ücret ile tayin edilmiştir (Baltacı, 2021a, s. 417-419). Bundan başka Sinân Efendi, kırk akçe ile Dâvud Paşa Medresesinde müderrislik yapmıştır. Burada büyük âlimlerin çözmekte zorlandıkları ilmî mevzulardan pek çok ince manalar çıkartmakta ve müşkül maksatlara ve gözlemlere ulaşmakta büyük bir başarı göstermiştir (KH, 450). Lütfibey-zâde de Kınalı-zâde'ye göre yüce medreselerden birisi olan Dâvud Paşa'da kırk akçe ile müderrislik yapmıştır (KH, 824).

Tezkirelerde yalnızca medrese isminin zikredildiği ve payeye değinilmediği örnekler daha çoktur. Mesela Merhabâ Çelebi, Bursa'da kadı iken Karaferyeli Mustafâ Çelebi de Kazâziyye Medresesinde müderrislik yapmaktadır (AÇ, 398). Mustafâ Çelebi'nin hicrî 961 senesinde (M. 1553/1554) göreve başladığı bu medrese, Hacı İvaz Paşa tarafından Tavuk Pazarı'nda, İvaz Paşa Camii'nin kuzeyinde inşa edilmiş ve yanındaki çarşıya nispetle Kazzâzhâne yahut Kazzâziyye Medresesi olarak anılmıştır (Pay, 1999, s. 249-250). Mertebe bakımından bu medrese 1594-1595 tarihlerine kadar Kırklının altında kalmışken bu tarihten sonra ise ellili medreseler arasına girmiştir (Baltacı, 2021b, s. 502). Nitekim ikisi de hicrî 1000 senesinde (M. 1591/1592) buraya tayin edilen Nefes-zâde Efendi ile Manav Hidâyet Efendi'nin burada 40 akçe ile vazife yaptığı bilgisi dikkate alındığında Mustafâ Çelebinin de bu vazifeyi kırk akçe ile yürütmüş olması çok muhtemeldir (Donuk, 2017b, s. 1229, 1786; Pay, 1999, s. 250).

İshâk Çelebi, Üsküp'ün akabinde Bursa'da Kaplıca Medresesine yani Hüdavendigâr Medresesine müderris olarak atanmıştır. 'Âşık Çelebi'nin naklettiğine

göre burada yaptığı çapkınlıklar ve yaşadığı maceralar o güne değin Bursa’da söylenegelmiştir. Anlatılanlar arasında İshâk Çelebi’nin Tahte’l-kala (Tahtakale) Çarşısına gidip Şerbetçi Bekir adındaki genç esnaftan kadayıf alarak at üzerinde yemesi de vardır. Bu esnada bir Bursa şehrengizi bile yazmıştır (AÇ, 134; KH, 189). Çıkrıkçı-zâde Mustafâ Çelebi de burada müderrislik yapmış ve bu vazifesi esnasında vefat etmiştir (AÇ, 501). Nâlîşî’nin bütün malı mülkü ise o, burada danışmendlik vazifesini ifa ettiği sırada çalınmıştır. Nâlîşî, bu sebeple söz konusu medresedeki vazifesini bırakmış ve başka bir medreseye daha gitmeyerek ilim yolundan ayrılmıştır (AÇ, 360). Üçüncü Osmanlı padişahı I. Murâd tarafından yaptırılmış olan bu medrese, 1550 yılında da Kırklılar arasında yer almaktadır ve bu medresenin müderrislerine kırk akçelik yevmiye ödenmektedir (Hızlı, 1998, s. 31-32).

Ümmülveled-zâde Abdül’azîz Çelebi, Yavuz Sultan Selîm devrinde Dâvud Paşa Medresesinde müderrislik yapmış ve aynı devirde kadı olmuştur (AÇ, 451; B, 119; KH, 543). Ece-zâde ‘Azîz Çelebi ise bu medresede müderris iken vefat etmiştir (AÇ, 497). Dâvud Paşa Medresesi, hicrî 940 (M. 1533/1534) tarihinden evvel Kırklılar arasındadır (Baltacı, 2021a, s. 406). Yavuz Sultan Selîm, 1520 yılında ölmüştür (Emecen, 2009, s. 407). Ece-zâde ‘Azîz Çelebi ise 1501 ilâ 1506 yılları arasını kapsayan bir Mülâzemet Defterinde Hatîb-zâde’nin mevtasından mülâzım olanlar arasında sayılmaktadır (Alan, 2017, s. 106). Bu bilgilerden hareketle bunların her ikisinin de söz konusu medresede kırk akçe ile vazife yaptığı söylenebilir.

Ayrıca Mûsâ Kadı, burada ders okumuştur. O, İstanbul’a geldiğinde köyündeki koyun, babasından kalma öküz ve annesinin binip değirmene gidip geldiği eşek de dâhil olmak üzere sahip olduğu her şeyi satıp parasını kapıcılara yedirmiş, bunlar da çeşitli medreselerdeki adamları vesilesiyle müderrislere haber ulaştırmış ve Mûsâ Kadı’yı ders okumak üzere bunların yanına göndermişlerdir. Ancak bu müderrisler ona bir kere ders okuttuklarında cehaletinin ve kabiliyetsizliğinin farkına varıp onu kapı dışarı etmektedirler. Söz konusu kapıcılar bu şekilde ondan çokça para alarak pek çok medreseyi dolaştırmış, en nihayetinde onu Dâvud Paşa Medresesine de ders okumak üzere götürmüşlerdir (AÇ, 542).

Hâdım ‘Alî Paşa, Fenârî-zâde Muhyîddîn Efendi’yi kendi oğlu bilmiş ve onu koruyup kollamıştır. Onun terbiyesi ile eğitimine dair şartları sağladıktan sonra ise onun için bir medrese ihdas edip buranın müderrisliğini de ilk olarak ona kırk akçe ile tevdi

etmiştir (AÇ, 337; KH, 763). II. Bâyezîd'in sadrazamlarından olan Hâdım 'Alî Paşa tarafından ihdas edilmiş olan ve hicrî 915 senesine (1509/1510) ait vakfiyesine göre yevmî ücreti kırk akçe olan bu medrese, hicrî 950 senesinde (M. 1543/1544) Ellililer arasında yer almaktadır (Baltacı, 2021a, s. 372-374). Muhyîddîn Efendi'nin bu medresedeki ilk müderris olduğu göz önüne alınırsa o, vakfiyede belirtildiği gibi kırk akçe yevmiye almış olmalıdır. Muhyîddîn Efendi'den sonra burada vazife yapmış olup tezkirelerde ismi zikredilen iki kişi vardır. Bunlardan birisi Hâfız-ı 'Acem'dir. Yavuz Sultan Selîm, Amasya'da kışladığında av için Merzifon'a gelmiş ve burada nehir kenarında otağını kurdurup ava çıkmıştır. Bu esnada orada müderris olan Hâfız-ı 'Acem şehir ayanı ile birlikte padişahı karşılamaya çıkmış, burada ona bir gazel sunmuş, beğenisine mazhar olmuş ve kendisine İstanbul'da 'Atîk 'Alî Paşa Medresesinin müderrisliği ihsan edilmiştir (AÇ, 258). Medreseyi Hâfız-ı 'Acem'e ihsan eden Yavuz Sultan Selîm, 1520 senesinde vefat etmiştir (Emecen, 2009, s. 407). Dolayısıyla Hâfız-ı 'Acem'in bu medresede kırk akçelik ücret ile vazife yapmış olduğu düşünülebilir Burada vazife yapmış olan ikinci kişi Celâl-zâde Sâlih Çelebi'dir (AÇ, 555; KH, 497). O, hicrî 942 senesinde (M. 1535/1536) Merhabâ Efendi yerine kırk akçe ile buraya tayin edilmiş, vazifesine devam ederken de yevmiyesine on akçe ilave edilmiştir (Donuk, 2017a, s. 345-346).

Nihâlî Mehmed Efendi, Kınalı-zâde tezkiresine onunla ilgili madde eklendiği esnada halen Edirne'deki Beylerbeyi Medresesinde vazifesini sürdürmektedir (KH, 876). Tezkirede yevmî ücreti hakkında herhangi bir şey söylenmese de Baltacı'nın çalışmasında onun hicrî 1001 senesinden (M. 1592/1593) evvel yevmî kırk akçe ile burada vazife yaptığı bilgisi verilmektedir (Baltacı, 2021a, s. 318). Aşçı-zâde Hasan Çelebi ise hem 'Âşık Çelebi'ye hem de Kınalı-zâde'ye göre Bursa'daki Yıldırım Bâyezîd Medresesinde müderrislik yapmıştır. Ne var ki iki tezkireci de onun buradaki yevmî ücretine dair bilgi vermemektedirler (AÇ, 265; KH, 293). Aşçı-zâde, 1535 senesinde vefat etmiştir (Hekimoğlu, 2019, s. 722). Söz konusu medrese ise hicrî 963 senesinde (M. 1557/1558) bile Kırklılar arasındadır (Baltacı, 2021b, s. 823). Dolayısıyla onun burada kırk akçelik ücret ile görev yapmış olmasına kesin gözüyle bakılabilir.

Hilmî, Kınalı-zâde tezkiresine onun hakkındaki madde eklendiği esnada Üsküdar'daki Mehmed Paşa Medresesinden mazuldür (KH, 303). Bu medrese, Üsküdar'daki Rûm Mehmed Paşa Medresesi olup Hilmî burada kırk akçe ile vazife

yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 603). Molla Halebî ise Edirne’de Yıldırım Bâyezîd’in ihdas ettiği ve Halebî Medresesi diye de anılan Kazancılar Medresesinde müderrislik yapmış ve buraya ismini vermiştir (AÇ, 226). Elde yalnızca bu medresenin en erken hicrî 920 senesinde (M. 1514/1515) Kırklı olduğu bilgisi bulunmaktadır (Baltacı, 2021b, s. 449). Bu sebeple sadece Mollâ Halebî’nin burada kırk yahut kırk akçeden daha az bir yevmiye ile vazife yaptığı söylenebilmektedir.

Tezkirelerde medrese isminin zikredilmeyip müderrisin yevmiyesine ve hangi şehirde görev yaptığına değinildiği yahut bunların hiçbirinin sözünün edilmediği örnekler de mevcuttur. Misal olarak ‘Âşık Çelebi, Kadı-zâde ‘Abdurrahmân Dâ’î’nin kırk akçe ile İstanbul’da müderris iken ilim yolundan ayrıldığı bilgisini vermekte ancak bunun hangi medrese olduğu ayrıntısını vermemektedir (AÇ, 221). *Şakâ’ik Zeyli*’nde ise buranın Şâh-ı Hubân yahut Şâh Hubân Medresesi olduğu ve onun bu medreseye Zigetvar seferi dönüşünde tayin edildiği söylenmektedir (Donuk, 2017a, s. 769). Cağaloğlu semtindeki bu medrese Yavuz Sultan Selim’in kızı Şâh-ı Hubân tarafından 1563-1564 yılında yaptırılmıştır ve hicrî 974 senesinde (M. 1566/1567) Kırklılar arasındadır (Baltacı, 2021b, s. 707; Üstüner, 2002, s. 64). Kânûnî Sultan Süleymân’ın sefer dönüşünde eda edilen cenaze namazının 23 Kasım 1566 tarihinde yani hicrî 974 senesi içerisinde kılındığı dikkate alınacak olursa Kadı-zâde’nin burada kırk akçe ile vazife yaptığı muhakkaktır denebilir (Emecen, 2010, s. 71-72). Bundan başka Abdülganî Efendi, *Gülşen-i Şu‘arâ*’ya onunla alakalı madde eklendiği esnada halen kırk akçe ile Bursa medreselerinden birisinde müderristir (A, 77). Burada bahsi geçen medrese, II. Bâyezîd oğlu Şehzade Mahmûd’un kızı olan Han-zâde Hançerli Fatmâ Sultan’ın ihdas ettiği Hançeriyye Medresesidir (Baltacı, 2021a, s. 454). Abdülganî Efendi, burada kırk akçe yevmiye ile vazife yapmıştır (Donuk, 2017a, s. 874).

Dülbend-zâde Mehmed, İçil’de müderrislik yapmakta iken kadılığa azimet etmiştir (B, 180; KH, 759). Aynı şekilde Müslim Çelebi de kırk akçe ile İçil’de müderrislik yapmış ve sonrasında buradan Amasya’ya tayin edilmiştir (KA, 209). Lem‘î ise Kânûnî’nin hâcesi Hayrüddîn Efendi’nin talebesi iken Şehzade Mehmed’e aruz ve kafiyeyle ilgili bir risale sunarak mülâzım olmuştur. Bunu müteakiben günlük kırk akçe ile İçil’de müderrislik yapmış ve buradaki vazifesi esnasında vefat etmiştir (KA, 203-204). ‘Âşık Çelebi ile Kınalı-zâde’ye göre ise o, İstanbul’da vazife yaparken vefat etmiştir (AÇ, 315; KH, 732). Nitekim İçil Medreseleri İstanbul, Edirne, Bursa ve

havalisindeki Kırklı Medreselere verilen umumî bir addır (Baltacı, 2021a, s. 111).

Farsça bir *Tevârih-i Âl-i ‘Osmân* telif eden İdris-i Bitlisî, “*eserin telifi için temiz hava lazımdır*” diyerek izin alıp Rumeli’de Dupniça ve Sofya’da ikamet etmiştir. Bunun üzerine Müeyyed-zâde, bunun Türkçesini yazmakla vazifeli olan Kemâlpaşa-zâde için hava değişikliği olması açısından Üsküp Medresesini istemiştir. Ayrıca Kemâlpaşa-zâde’nin böyle bir mansıbı olmazsa söz konusu eseri telif etmemek için bahaneler bulabileceğini de belirtmiş, bunun üzerine padişah ona bu medreseyi ihsan etmiştir. Böylece Kemâlpaşa-zâde, Edirne ‘Alî Bey Medresesini müteakip burada müderris olmuştur (AÇ, 116; KH, 163). Baltacı’nın çalışmasına bakıldığında onun hicrî 918’den evvel II. Murâd devrinin beylerinden olan İshâk Bey’in Üsküp’te ihdas etmiş olduğu İshâk Paşa Medresesinde kırk akçe ile vazife yaptığı görülmektedir (Baltacı, 2021a, s. 492-493).

İshâk Çelebi ve Leys-zâde de İshâk Paşa Medresesinde vazife ifa etmişlerdir. Hatta İshâk Çelebi’nin bu vazifesi esnasında Mısır seferi vuku bulmuş ve Yavuz Sultan Selim yanına âlim kimselerden musahipler istemiştir. Bunun üzerine Mihaliç kadısı Bozan ve Galata kadısı Nihâlî Ca’fer Çelebi ile birlikte onu sultanın yanına göndermişlerdir. Ancak sultan lakayt tavırlarından rahatsız olduğu için bunları geri vazifelerine göndermiştir (KA, 103; AÇ, 133-134, 389-390, 392; B, 217; KH, 133, 189, 192). Leys-zâde ise burada vazife yapmakta iken Zeyrek-zâde’nin bir hilesi ile Üsküp’e kadı olarak tayin edilmiştir (AÇ, 451; KH, 543). Baltacı’nın çalışmasından bu ikilinin burada vazife yaptığı kesin olarak anlaşılmakta ise de yevmiyelerinin ne kadar olduğu belli değildir (Baltacı, 2021a, s. 493). Yine de bu medresenin ancak hicrî 955 senesinde (M. 1548/1549) ellilikler arasına girdiğinden hareketle bunların da burada yevmî kırk akçelik ücretle çalıştığı söylenebilir.

Cevherî mahlasını kullanan İbn Yemîn de *Meşâ’irü’ş-şu‘arâ*’ya onun hakkındaki madde eklendiği esnada Üsküp’te kırk akçe ile müderrislik yapmaktadır (AÇ, 219). Ne var ki bu medresenin Üsküp’teki hangi medrese olduğu belli değildir. Ayrıca Tûtî-i Latîf, kadılık zamanı biriktirdiği hayli malın yanı sıra altın ve gümüş para ile İstanbul Yenibahçe’de bir medrese inşa ettirmiş ve büyük bir meblağı bu medreseye vakfetmiştir. Sonrasında kendi ihdas ettiği bu medresede ölene kadar müderrislik yapmıştır (AÇ, 312; KH, 724). Burası söz konusu kişinin adıyla anılan Tûtî Latîf Medresesi olup bu kurumda hicrî 981 senesinden evvel (M. 1573/1574) müderrisler

yevmî kırk akçe ile çalışmışlardır (Baltacı, 2021b, s. 724). Hâfız-ı ‘Acem ise Amasya’da kışlamış olan Yavuz Sultan Selîm’in av için geldiği Merzifon’da müderristir (AÇ, 258; KH, 283). Bu medrese, Çelebi Mehmed’in ihdas ettiği Çelebi Mehmed Medresesi olup hicrî 950 senesinden evvel (M. 1543/1544) Kırklılar arasındadır (Baltacı, 2021a, s. 398).

Deli Birâder Gazâlî de Kırklı bir medresede vazife yapmıştır. O, Geyikli Baba Tekkesindeki şeyhliğini müteakip Eğirdir kazasına tabi Ağras yahut Ağros nahiyesindeki medreseyi Kazasker Kadrî Efendi’den talep etmiştir. Kadrî Efendi ilk başta ona bu vazifeye payesinin yetişmeyeceğini söylemiş ancak onun kendisine beyitlerinden birisi günümüz Türkçesine “*Efendi, lütfet ve ölçerek dökmeyi bırak. Zira himmet metaina bir ölçü olmaz*” şeklinde çevrilebilecek bir şiir sunması üzerine söz konusu medreseyi ona vermiştir. Daha sonra Gazâlî, bu medrese karşılığında kendisine bir miktar tekaüt maaşı bağlatarak Beşiktaş’a yerleşmiştir (S, 109). Ayrıca diğer bütün tezkirelerde bu şiirle onun Ağras nahiyesindeki fetva makamına talip olduğu yazılıdır. Bununla birlikte onun görevden ayrılışı *Meşâ’irü’ş-şu‘arâ*’da “*ders verme yolunu bıraktı*”, *Künhü’l-ahbâr*’da ise “*bu medreseden de ayrıldı*” şekillerinde nakletilmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki Gazâlî, Ağros’ta müftülüğün yanı sıra müderrislik de yapmıştır (AÇ, 693; B, 140; KA, 181; KH, 637). Nitekim Osmanlı devlet teşkilatının ilk devirlerinde tek şahısta toplanan kadılık, müderrislik ve müftülük sonrasında üç ayrı şahsa verilmeye başlanmış ancak bazen kazalarda müderrisler bir yandan da müftülük vazifesini ifa edebilmiştir (Baltacı, 2021a, s. 143-144). Gazâlî’nin müftülük vazifesinin yanı sıra müderrislik de yaptığı bu medresenin Ağros yani günümüzdeki ismiyle Atabey’de yer alan ve hicrî 951’den önce (1544/1545) Kırklı medreseler arasında yer alan Mübârizüddîn Ertokuş Medresesi olması çok muhtemeldir (Baltacı, 2021b, s. 583).

3.5.4. Ellili Medreseler (Dâhil ve Hâriç Medreseleri)

Ellili Medreseler, müderrislerine günlük elli akçe yevmiye verilen eğitim kurumlarıdır. XVI. yüzyıl boyunca Kırklı bir medreseye tayin edilen kişiler, on akçe terakki alarak elli akçe payeli bir medreseye yükseltilmişlerdir (Baltacı, 2021a, s. 109). Ellili Medreseler, kendi aralarında devlet erkânı tarafından kurulmuş olan Hâriç ve Osmanlı padişahları, şehzadeler, valide sultanlar, hanım sultanlar ve padişah kızları

tarafından kurulmuş olan Dâhil medreseleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar (Unan, 1998, s. 45). Bir müderris, terakki ederken eğer istediği medresedeki kadro boş ise ve başka bir talip de yoksa doğrudan tayin edilmekte ancak bilhassa Hâriç Medreseleri için, başka istekliler varsa bunlar arasında Rumeli ve Anadolu kazaskerleri huzurunda yazılı ve sözlü imtihan yapılmaktadır (Baltacı, 2021a, s. 109).

Ellili medreseler arasında yer alan Hâriç Medreselerinde tahsil müddeti hicrî 945 sıralarında (M. 1538/1539) bir sene, hicrî 983 dolaylarında (M. 1575/1576) en az beş ay, hicrî 1006 sularında (M. 1597/1598) ise beş aydır. Bu medreselerde Fıkh'a dair *Hidâye*, Kelâm'a dair *Şerh-i Mevâkif* ve Hadis ilmine dair de *Mesâbih* kitapları okutulmaktadır. Dâhil Medreselerinde ise tahsil müddeti hicrî 946 sıralarında (M. 1539/1540) bir sene, hicrî 1006 sularında (M. 1597/1598) da altı aydır. Bu medreselerde Fıkh'a dair *Hidâye*, Usûl-i Fıkh'a dair *Telvîh*, Hadis ilmine dair *Buhârî*, Tefsîr ilmine dair de *Keşşâf* ve *Bezâvî* okutulmaktadır (Baltacı, 2021a, s. 124-125).

Tezkirelerde pek çok kişinin bu medreselerde danışmendlik, muidlik ve müderrislik yaptığından bahsedilmektedir. Bahsi geçen bu müderrislerin görev yaptıkları medreselerin Dâhil mi yoksa Hâriç mi olduğu çoğunlukla anlaşılabilir. Çok az bir kısmında ise söz konusu medreselerin bu iki kategoriden hangisine dâhil olduğu kestirilememektedir. Mesela Gelibolulu 'Âlî, Cevherî mahlasını kullanan İbn Yemîn'in Üsküp'teki müderrislik vazifesini elli akçelik bir ulufe ile yaptığını söylemekte ancak medresenin ismini vermemektedir (KA, 125). Aynı şekilde Kıratovalı Za'îfi'nin de Müftü 'Alî Çelebi'den mülâzım olduktan sonra İznik'te ismi zikredilmeyen Ellili bir medresede müderrislik yaptığı ve sonrasında bu vazifesinden azledildiği söylenmektedir (AÇ, 679; KH, 520). Bu medresenin de neresi olduğu belli değildir. Ayrıca 'Âşık Çelebi'ye göre Rüstem Çelebi Halebî Medresesinde müderrislik yapmış ve bu vazifede iken vefat etmiştir (AÇ, 554). Bu zatın söz konusu medresedeki müderrisliğine dair fazla bilgiye ulaşılamamaktadır. Ancak Halebî Medresesinin 1530'lu yıllardan itibaren Ellili olduğu dikkate alındığında onun da bu medresede elli akçe yevmî ücret ile vazife yapmış olduğu düşünülebilir.

3.5.4.1. Dâhil Medreseleri

Tezkirelerde bahsi geçen Dâhil Medreseleri arasında ilk sırada padişahlar tarafından ihdas edilenler gelmektedir. Bunlardan birisi Çifte Medresedir. ‘Âşık Çelebi’ye göre Zeyrekî’nin babası Zeyrek-zâde Paşa Çelebi, Edirne’deki Çifte Medresede müderrislik yapmıştır (AÇ, 253). Çifte Medrese, Edirne’de Fâtih Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilen Peykler Medresesi ve II. Murad tarafından Üç Şerefeli Cami ile birlikte inşa ettirilen Sâ‘atli yahut Üç Şerefeli Medresenin ikisine birden verilen tek bir isimdir. Sonradan bunları ayırabilmek için Üç Şerefeli Medreseye ‘Atik (Eski), Peykler Medresesi’ne de Cedîd (Yeni) Medrese denmiştir (Şakir, 2004, s. 103). Zeyrek-zâde Paşa Çelebi, Fâtih devrinden beri Ellililer arasında yer alan Üç Şerefeli Medresede vazife yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 726, 730). Ayrıca tezkirelere göre Aşçı-zâde Hasan Çelebi (AÇ, 265; KH, 293), Meylî mahlaslı Zekerıyyâ Efendi (KH, 819) ve Mehmed Bey de (AÇ, 586) burada müderrislik yapmışlardır. Hatta Râhî, Mehmed Bey’in buradaki vazifesi esnasında onun danışmentliği görevini icra etmiştir (AÇ, 586).

Kınalı-zâde Hasan Çelebi’nin babası ‘Alî Efendi, Üç Şerefeli Medresede Merhabâ Çelebi’nin danışmendi iken Emrî ile bir dostluk kurmuş ve ikisinin yedikleri içtikleri ayrı gitmez olmuştur. Beraberce muamma türünün Türk edebiyatındaki ilk örneklerini vermek için çalışmışlardır. O sırada İranlı zariflerden birisinde muamma sanatı hakkında olan *Risâle-i Mir Hüseyin-i Nişâbûrî*’nin mevcut olduğunu duymuşlar ve bunu edinmişlerdir. Emrî risaleyi okumuş, ‘Alî Efendi istinsah etmiş ve böylece söz konusu eserin istinsahını iki günde tamamlayıp hakkında mütalaa etmişlerdir (KH, 602). Tezkirede ‘Alî Efendi’nin hangi tarihte burada vazife yaptığına dair bir bilgi mevcut değildir. *Şakâ’ik Zeyli*’nde yalnızca onun hicrî 938 sıralarında (M. 1531/1532) ‘Atîk ‘Alî Paşa müderrisi olan Merhabâ Efendi’den eğitim gördüğü ve Sahn-ı Semân müderrisi Kara Sâlih Efendi’nin muidi olduğu söylenmektedir (Donuk, 2017a, s. 598). *Şakâ’ik*’in kendisinde ise Merhabâ Efendi’nin ‘Atîk ‘Alî Paşa’yı takiben Üç Şerefeli Medresede müderris olduğu bilgisi verilmektedir (Hekimoğlu, 2019, s. 764). Merhabâ Efendi bu görevi, hicrî 943 senesine kadar (M. 1536/1537) sürdürmüştür (Baltacı, 2021b, s. 729). Dolayısıyla kesin bir şey söylenemese de ‘Alî Efendi’nin hicrî 943 senesine kadarki (M. 1536/1537) beş senelik sürede bir müddet için Merhabâ Efendi’nin danışmendi olarak Edirne’de bulunduğu düşünülebilir.

Selatin medreselerinden bir diğeri Orhân Gâzî’nin fethinden bir sene sonra

İznik'te ihdas edilen Orhân Gâzî Medresesidir. Bu medrese, vakfîyesine göre Otuzlu iken hicrî 932 senesinden (M. 1525/1526) evvel Ellililer arasına girmiştir (Baltacı, 2021b, s. 584-585). Tezkirelerde burada görev yaptığı söylenen müderrislerin ya sadece medresesinin ismine ya da yalnızca yevmiyesine dair bilgi verilmektedir. Örneğin İshâk Çelebi ile Yegân-zâde İklik Sinân Çelebi'nin payelerine değinilmeksizin yalnızca Orhân Gâzî Medresesinde müderris oldukları söylenmektedir (AÇ, 134, 451; KH, 189, 543). Bunların burada tam olarak hangi tarihte müderris oldukları belli değildir. Baltacı'nın çalışmasına göre İshâk Çelebi, burada hicrî 939 senesinden önce, Yegân-zâde İklik Sinân Çelebi ise hicrî 942 senesinden evvel görev yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 587). Dolayısıyla çok muhtemeldir ki buradaki vazifeleri sırasında bu ikisi elli akçe yevmî ücret almışlardır. Küçük Lütfibey-zâde ise Kınalı-zâde'ye göre Bursa'daki görevlerinin ardından İznik'te elli akçe ile müderris olmuştur (KH, 885). *Şakâ'ik Zeyli*'ne bakıldığında onun hicrî 978 senesinde (M. 1570/1571) İznik Orhân Gâzî Medresesinde vazifeye başladığı bilgisine ulaşılmaktadır (Donuk, 2017a, s. 899).

Orhân Gâzî'nin ihdas ettiği bir diğer medrese onun Bursa'da bir manastırdan çevirttiği ve XVI. yüzyılın başlarından itibaren XVII. yüzyıla kadar Ellililer arasında kalmaya devam etmiş olan Manastır Medresesidir (Baltacı, 2021a, s. 549-550). Tezkirelerde burada müderrislik yaptığı söylenen kimselerin birisi dışında hiçbirisinin payesine değinilmemektedir. Misal olarak Martolos Efendi ile Aşçı-zâde Hasan Çelebi, burada vazife yapmıştır (AÇ, 265, 398; KH, 293). Fenârî-zâde 'Alî Çelebi, Sultan II. Bâyezîd devrinde Anadolu'ya döndükten sonra evvela Bursa Manastır Medresesinde görev icra etmiştir (KH, 645). Husrevî, Kınalı-zâde tezkiresine onunla alakalı madde eklendiği esnada burada müderrislik yapmakta ve Semâniyye Medresesine tayinini beklemektedir (KH, 330). Medresesinin payesine değinilen tek kişi Vahyî'dir. O, Bursa'da elli akçe ile Manastır Medresesi müderrisliği yapmış ve bu esnada vefat etmiştir (KH, 304). Ayrıca 'Âşık Çelebi'nin anlattığı bir anekdota göre Manastır Medresesine önce Fenârî-zâde Şâh Çelebi, akabinde de Zeyrek-zâde Paşa Çelebi müderris olarak tayin edilmiş, bunun üzerine Çakşırıcı Şeyhî şöyle bir beyit kaleme almıştır (AÇ, 615):

Gehî Şâha virürler geh Paşaya

*Manâstır Şah Paşadan geçmez oldı*¹⁷⁷

Edirne Dârü'l-hadîs'i, Sultan II. Murâd tarafından ihdas edilmiş ve her ne kadar vakfiyesine göre Otuzlu olsa da Sultan II. Bâyezîd devrinden XVI. yüzyılın ortalarına kadar müderrislerine elli akçe yevmî ücret verilmiştir (Baltacı, 2021b, s. 873-874). Bu medresede görev yapıp da tezkirelerde bahsi geçen ve çok muhtemeldir ki burada elli akçe yevmî ücret ile vazife yapmış olan şairlerden birisi Edirneli Kâdirî'dir. O, Sultan II. Bâyezîd devrinde, genç yaşta, Dârü'l-hadîs Medresesinde müderrisliğe başlamış ve bu görevdeyken yine bu padişahın saltanatının son devirlerinde irtihal etmiştir (L, 425). İshâk Çelebi ise hicrî 933 senesinde (M. 1526/1527) Edirne Darü'l-Hadis'ine müderris olmuş, bu tayin üzerine Kınalı-zâde Hasan ve 'Âşık Çelebilere göre Mu'ammâyî, Latîfi'ye göre ise kendisini över şekilde İshâk Çelebi, her bir taktii hicrî 933 senesini veren şu tarihi düşürmüştür (AÇ, 134; KH, 189; L, 131):

'Âlim ü ehl-i tefsîr rûşen-fakîh-i âfâk

*Allâh ne müstehakdur Dârü'l-hadîse İshâk*¹⁷⁸

İshâk Çelebi'nin buradaki maceraları halk arasında meşhur olmuştur. Bunlardan birisi Yûsuf-ı Sîne-çâk ile ilgili olandır. Buna göre İshâk Çelebi medreseye ders vermek için giderken Yûsuf-ı Sîne-çâk da başında Mevlevî külahıyla onun önüne gitmekte ve yürürken bir yandan onun şiirlerinden okuyup bir yandan da sema etmektedir. İshâk Çelebi ise "şevk dedeciğim, şevk dedeciğim" şeklinde ona tezahürat yapmaktadır (AÇ, 134; KH, 189). O, Sahn-ı Semân'dan önce ve Ellili İznik Orhân Gâzî Medresesini takiben buraya tayin edilmiştir (Baltacı, 2021b, s. 585, 627). Buna nazaran onun Edirne Dârü'l-hadîs'inde elli akçe yevmî ücret aldığı kesin gibidir.

İshâk Çelebi'den birkaç sene sonra, yani hicrî 935'te (M. 1528/1529) Ümmülveled-zâde Abdül'azîz Çelebi yine çok muhtemeldir ki elli akçe ücretle Edirne Dârü'l-hadîs'inde vazife yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 876). Ne var ki bunun nasıl vaki olduğu noktasında tezkireler farklı şeyler söylemektedir. Sehî Bey'e göre o, önceleri kadı iken yetkili kimseler ondaki kabiliyetin farkına varmış ve kadılıkla zayı olmaması için onu buraya müderris olarak tayin etmişlerdir (S, 62). 'Âşık Çelebi'ye göre ise

¹⁷⁷ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Manastır Medresesi'ni bazen Şah'a bazen Paşa'ya veriyorlar. Bu sebeple söz konusu medrese şahlardan ve paşalardan geçilmez oldu.

¹⁷⁸ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Aman Allah'ım! Âlim, müfessir ve zamanın aydınlık bir fıkıhçısı olan İshâk Dârü'l-hadîs'e ne de layıktır!

kendisini zorla kadı yapan Zeyrek-zâde'nin ölümüyle “*her şey aslına rücu eder*” fehvasınca tekrar müderris olup bu medreseye gelmiştir (AÇ, 452). Ayrıca Sinân Efendi de burada vazife yapmış ve hatta onun buradaki vazifesi esnasında ‘İşkî onun muidliğini yapıp çok istifadeli olan meclislerinde bulunmuştur (KH, 450, 567). Sinân Efendi, İshâk ve Ümmülveled-zâde Abdül’azîz Çelebilerin vazife yaptığı tarihten çok uzak olmayan bir gelecekte, yani hicrî 941’de (M. 1534/1535) burada müderrislik yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 876). Dahası o, Gebze’de yer alan Ellili Mustafâ Paşa Medresesinden sonra ve Sahn-ı Semân’dan önce buraya tayin edilmiştir (Baltacı, 2021b, s. 578-579, 891). Dolayısıyla burada elli akçe ile görev yaptığı kesindir.

‘Alî Kuşçu’nın yanında ‘Acem’den Anadolu’ya gelen Mollâ Fahrî, tedris faaliyetini yürütmek üzere bir Dârü’l-hadîs’e tayin edilmiştir. Gerçi o, buradan elli akçe ücret almamıştır. Zira vakıf şartı Kınalı-zâde’ye göre kırk akçe, Latîfi’ye göre ise elli akçe olan bu Dârü’l-hadîs’in hem ulufesi on akçe eksiltilmiş hem de müderrise on akçelik terakki verilmiştir. Böylece Mollâ Fahrî bu medresede Kınalı-zâde’ye göre otuz, Latîfi’ye göre ise kırk akçe ile müderrislik yapmaya başlamıştır. Bunun üzerine Mollâ Lütîfi zamanın acep iş yaptığını, ilmin binasını yıktığını ve bir imansızca yer olması için “*dâr-ı hadîs*”i ebcet hesabına göre on sayısına denk gelen “*ye*” harfini atmak suretiyle “*dâr-ı hades*” yani “*pislik yeri*” yaptığını ifade eden bir şiir kaleme almıştır (L, 467; KH, 723). Anlatılan bu anekdotun yaşanmış olduğu devre Latîfi, Kınalı-zâde’den daha yakındır. Dolayısıyla onun elli akçelik medresenin Fahrî’ye kırk akçe ile verildiğini söylemesine itibar etmek lazımdır. Bu doğru kabul edildiğinde de bahsi geçen bu medresenin her ne kadar müderrisleri arasında II. Murâd devrinde Anadolu’ya gelmiş olan Fahreddîn-i ‘Acemî haricinde bir Mollâ Fahrî bulunmuyorsa da II. Bâyezîd devrinde yevmiyesi elli akçe olan Edirne Dârü’l-hadîs’i olması gerekmektedir (Baltacı, 2021b, s. 874). Bütün bunlardan sarfınazar, tezkire müelliflerinin II. Murâd devri müderrisi Fahreddîn-i ‘Acemî ile Mollâ Fahrî’yi karıştırmış olması da mümkündür.

Bursa’da Çelebi Mehmed’in inşa ettirdiği ve Sultân, Sultâniyye, Hazret-i Emir ve Emir Sultan gibi isimlerle anılan medrese de selatin medreseleri arasındadır. Bu kurum, paye bakımından II. Murâd devrinden XVII. yüzyılın başlarına kadar ellilikler arasında yer almıştır (Baltacı, 2021b, s. 771-772). Şu‘arâ tezkirelerinde pek çok şairin burada vazife yaptığından bahsedilmektedir. Ne var ki bazen doğrudan medresenin ismi verilmemektedir. Örneğin ‘Âşık Çelebi, sadece Neşrî’nin Bursa’da müderrislik

yaptığından bahsetmekle yetinmektedir (AÇ, 374). Neşri'nin eserinden ise onun II. Bayezid'in son zamanlarında, Bursa'daki Çelebi Mehmed Medresesinde müderrislik yaptığı anlaşılmaktadır (Özcan, 2007, s. 20). Ayrıca şehrin yanı sıra medresenin isminin de verildiği ancak bunun hangi medrese olduğu konusunda bir kesinliğin olmadığı da vakidir. Mesela 'Âşık Çelebi, Zirekî'nin Bursa'daki Emîr Seyyîd Medresesinde müderrislik yaptığını söylemektedir (AÇ, 253). Bursa'da bu isimde bir medrese bulunmamaktadır. 'Âşık Çelebi, bu isimle Emîr Sultân yani Çelebi Mehmed Medresesini kastediyor olabilir. Öyle olsa bile bu medresede Zirekî mahlaslı Zeyrek-zâde Mehmed Efendi değil, kardeşi olan Zeyrek-zâde Rükneddîn Efendi vazife yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 773). Üstelik Zeyrekî'nin görev yaptığı ve Bursa'ya en yakın olan medrese de 1575'te tayin edildiği İznik Orhaniyye Medresesidir (Kalaycı & Tan, 2021, s. 11). Bunların haricinde 'Âşık Çelebi'nin onun buraya tayinini "*mülâzım olub Burusa'da Emîr Seyyîd'e...*" şeklinde anlatması da burasının onun mülâzemetin hemen sonrasında tayin edildiği Yirmili bir medrese olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla 'Âşık Çelebi, muhtemelen bu iki kardeşin ismini karıştırmıştır.

Tabii bahsedilen bu iki örnek istisnadır. Diğer müderrislerin umumiyetle yevmiyelerine değinilmeden doğrudan Çelebi Mehmed Medresesinde vazife yaptığı söylenmiştir. Örneğin Kâdî-i Bağdâdî, Bursa Sultâniyye yani Çelebi Mehmed Medresesinde müderrislik görevinde bulunmuş, bu esnada ilim tahsilini tamamlayan Fazlî mahlaslı Defterdar Ebulfazl Efendi de burada onun muidi olmuştur (AÇ, 514; KH, 664). 'Âşık Çelebi'nin yalnızca lakabını zikrettiği bu müderris, Bağdâd'da kadılık yapmış olan ve Kâdî-i Bağdâdî diye tanınan Kıvâmüddîn Yûsuf Efendidir (Hekimoğlu, 2019, s. 502). Fazlî, hicrî 908 senesinden (M. 1502/1503) hocasının Sahn-ı Semân'a geçtiği tarihe kadar onun muidi olarak vazife yapmıştır (Donuk, 2017a, s. 652).

Fenârî-zâde Muhyîddîn Çelebi ve Müftü Sa'dî Çelebi, Çelebi Mehmed Medresesinde vazife yapmışlardır (AÇ, 337, 426). Ayrıca Kınalı-zâde'ye göre Hâce Sa'âdeddîn ve Ebussu'ûd Efendilerin payeleri bu medreseye tayin edilmeleri ile yüceltilmiştir (KH, 119, 339). Lütfibey-zâde Mehmed Neylî ise bu tayinle izzet ve ululuk binalarını sağlamlaştırmıştır (KH, 886). Bundan başka bu medreseye yapılan bir tayin hakkında yazılmış bir beyit mevcuttur. Bu beyte göre zamanın ileri gelenlerinden ve iyi giyinen birisi Bursa'da Çelebi Mehmed Medresesine müderris olmuş ve Molla Lütflü onu şu şekilde hicvetmiştir (AÇ, 311):

Bir derme çatma kürkli bir düzme koşma Türk

*Lâyık degül durur k'ola Sultân medresesi*¹⁷⁹

Hanım sultanlar tarafından ihdas edilen medreseler de Dâhil'ler arasındadır. Bunlar arasından en meşhuru evvela hankâh iken hicrî 963 senesinde (M. 1555/1556) Kânûnî Sultan Süleymân'ın hanımı Hürrem Sultan tarafından medreseye tahvil ettirilen Haseki Sultân Medresesidir. Ka'riyye Medresesi, Medrese-i Gahriyye yahut Kahriyye diye de anılan bu medreseye ayrıca bir hankâhtan dönüştürülmüş olması sebebiyle Hânkâh Medresesi de denilmektedir (Baltacı, 2021a, s. 457-458). Ayrıca Edirnekapısı Sultâniyye'si denen Mihrümâh Sultan Medresesinde olduğu gibi hanım sultanların ihdas ettikleri medreseler, Sultâniyye şeklinde de anılmaktadır ve bu sebeple söz konusu medreseye Sultâniyye Medresesi dendiği de vakidir (Donuk, 2017b, s. 2078, 2115-2116, 2121). Burada vazife yaptığından tezkirelerde isim ve paye zikredilmek suretiyle kesin bir şekilde bahsedilen tek kişi Lütfibey-zâde Mustafâ Efendi'dir. O, zamanın sadrazamı olan 'Alî Paşa'nın himayesine girdikten sonra pek çok yüksek mevki ve mansıbın sahibi olmuş ve elli akçe ulufe ile Kahriyye Medresesine yani Haseki Sultan Medresesine tayin edilmiştir (KH, 824).

Diğerlerinde ise yalnızca medrese ismi zikredilmiştir. Bu sebeple bahsedilen bu kişilerin o esnada Ellili yahut Altmışlı Haseki Sultân Medresesinde mi vazife yaptığı mutlak bir biçimde kestirilememektedir. Zaten çoğu müderris bu iki medreseye art arda ve birer sene fasıllarla tayin edilmişlerdir. Mesela Fevrî Efendi, *Meşâ'irü 'ş-şu'arâ'* ya onunla alakalı madde eklendiği esnada halen Sultâniyye Medresesinde müderristir. Burada gündüzleri kitapların mütalaasıyla meşgul olup defterler ve sayfalar arasında oturmakta, geceleri ise mum ışığının altında ilmin pervanesi olmaktadır. Bu meşguliyeti öyle bir dereceye varmıştır ki geceleri bir an dinlenmemekte ve müzakereleri mumun bitip de ışığın sönmeye kadar sürmektedir. Gündüz mütalaaları ise bunları birlikte yürüttüğü danışmentlerinin "*Allah sizden razı olsun*" deyip yanından ayrılmalarına dek devam etmektedir (AÇ, 533). Kılıç'ın *Meşâ'irü 'ş-şu'arâ'*'nin tenkitli metnini hazırlarken kullandığı esas nüsha, Topkapı Sarayı Nüshası olup bu nüsha da hicrî 971 senesinde tamamlanmıştır (Gökyay, 2004, s. 357; Kılıç, 2018, s. 25). Fevrî Efendi ise evvela 971 senesinin Cemâziye'l-âhire'sinde Hânkâh yani Ellili Haseki Sultân Medresesi'ne, 972

¹⁷⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Derme çatma bir kürkü olan ve uyduruk şekilde giyinen bir Türk'ün Sultân Medresesine müderris olması layık değildir.

Cemâziye'l-ûlâ'sında ise Altmışlı Haseki Sultân Medresesine tayin edilmiştir (Donuk, 2017a, s. 552). Bunlardan hareketle tezkirede kastedilen medresenin Ellili Haseki Sultân Medresesi olduğu anlaşılmaktadır.

Nev'î Yahyâ Efendi, Kınalı-zâde tezkiresine ona dair madde eklendiği esnada Mihrümâh Medresesinde vazife yapmakta ve payesi bu vazife ile yüceltilmektedir (KH, 870). Diğer kaynaklara göre de o, hicrî 991 senesinin Zi'l-hicce ayında (M. 12.1583/01.1584) 'Osmân Efendi yerine Edirnekâpı'da bulunan ve Kânûnî tarafından kızı Mihrümâh Sultan adına ihdas edilen Ellili Mihrümâh Medresesine tayin edilmiştir (Baltacı, 2021b, s. 563; Donuk, 2017b, s. 1135-1136). Kefeli Hüseyin Çelebi ise Kınalı-zâde tezkiresine onun hakkındaki madde eklendiği esnada İstanbul'da elli akçe ile müderrislik yapmaktadır (KH, 297). Kınalı-zâde, tezkiresini hicrî 994 senesinde (M. 1585/1586) tamamlamıştır (İsen, 2022, s. 417). Hüseyin Çelebi de hicrî 993 senesinin Safer ayında (M. 02/03.1585) 'Abdülhamîd Efendi yerine Şâh Hubân Medresesine tayin edilmiştir (Donuk, 2017b, s. 1220-1221). Bu bilgiler dikkate alındığında Kınalı-zâde'nin kastettiği yerin Yavuz Sultan Selîm'in kızı ve sadrazam Lütî Paşa'nın karısı Şah Hübân Hâtun tarafından ihdas edilen Ellili Medrese olduğu anlaşılmaktadır (Baltacı, 2021b, s. 707).

Zâl Mahmûd Paşa'nın hem kendisi adına hem de II. Selîm'in kızı olan eşi Sultân Şâh adına ihdas ettiği medresenin bahsi de tezkirelerde geçmektedir (Baltacı, 2021b, s. 742-743). Hasîbî, Kınalı-zâde tezkiresine onunla alakalı madde eklendiği esnada bu medresede müderrislik yapmaktadır ve bu vazife onun payesini yükseltmiştir (KH, 291). Tezkirede yevmî ücretinden bahsedilmese de söz konusu medresenin XVI. yüzyıl içerisinde hep Ellililer arasında olduğu bilinmektedir (Baltacı, 2021b, s. 743). Ayrıca doğrudan Dâhiller arasına girmese de Dâhil hükmünde olanlar da vardır. Bunlardan birisi Kalender-hâne Medresesidir. Nitekim Zeynî, 'Osmân Paşa veziriazam olduktan sonra babasının bağlantıları sayesinde "*payelik*" ile bu medresede müderris olmuştur (KH, 409). Burada "*payelik*", bir medreseye Dâhil Medresesi hükmüyle tayin edilmeye ve elli akçe ücret ile vazife yapmaya işaret ediyor olmalıdır. Zira *Şakâ'ik Zeyli*'nde onun buraya hicrî 992 senesinde (M. 1584/1585) tayin edildiği söylenmektedir (Donuk, 2017b, s. 1226). Kalender-hâne Medresesi, onun buraya tayininden önceki bir tarih olan 1582'de bile Dâhil Medreselerine eş sayılmaktadır. Ayrıca 1587'de bu medresenin müderrisine elli akçe yevmî ücret verilmektedir (Göyünç, 1984, s. 493-494).

3.5.4.2. Hâriç Medreseleri

Tezkirelerde en çok bahsi geçen Ellili Medreseler, bilhassa devlet erkânının ihdas ettiği Hâriç'lerdir. Bu bahislerin bir kısmında hem medresenin ismi hem de yevmiyesi söylenmektedir. Örneğin 'Âşık Çelebi'nin deyişiyle yaşı ile kemalinin birbiriyle alakasız olduğu Pîr Mehmed Çelebi, Mahmûd Paşa Medresesinde elli akçe ile müderrislik yapmış ve bu vazifesi esnasında, genç yaşta ölmüştür (AÇ, 669). Bu medrese, Fâtih Sultan Mehmed'in meşhur sadrazamı Mahmûd Paşa tarafından ihdas edilmiş olup vakfiyesine göre Ellililer arasındadır (Baltacı, 2021b, s. 545). 'Ârifî, elli akçe ücret ile Eski İbrâhim Paşa Medresesinde müderrislik yapmıştır (KH, 538). Bu medrese, Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bâyezîd devri vezirlerinden Çandarlı-zâde İbrâhim Paşa tarafından ihdas edilmiştir (Baltacı, 2021a, s. 321). Ebussu'ûd Efendi, Mustafâ Paşa'nın Gëgbüze'de (Gebze) inşa ettirdiği ve onun adıyla anılan medresesine Paşa tarafından günlük elli akçe ücret ile tayin edilmiştir (KH, 339). Bu medrese, Kânûnî devri veziriazamlarından Boşnak Mustafâ Paşa tarafından 1521-1522 senelerinde Gebze'de inşa ettirilmiştir (Baltacı, 2021b, s. 578).

Abdülganî Efendi, Çivi-zâde'den mülâzım olduktan sonra elli akçe ile Mustafâ Paşa Medresesinde müderrislik yapmıştır. Bu esnada onun namını işiten Sokollu Mehmed Paşa, böyle parlak birisinin bu şekilde aşağı mevkilerde kalmaması gerektiğini düşünerek onun mertebesini Süleymâniyye Medresesine yükseltmiştir (KH, 648-649). Bu medrese, İstanbul'dadır ancak hangi Mustafâ Paşa tarafından ihdas edildiği belli değildir (Donuk, 2017a, s. 874-875). Nitekim Kâmî Efendi'nin de Ebussu'ûd Efendi'den mülâzım olup "*semt-i tedris*"e yöneldikten sonra elli akçe ile İstanbul'daki bu medresede müderris olduğundan bahsedilmektedir. Ancak o, uzun müddet burada vazife yapmasının akabinde payesi daha yüksek olan bir medreseye tayin olamamıştır. Bu sebeple de Kânûnî ona kendi medreselerinden birisini ihsan edene kadar akranı olan bütün müderrislerin kendisinden mertebeye çok yükselmelerini müşahade etmek zorunda kalmıştır (B, 163; KH, 709).

Celâl-zâde Sâlih Çelebi, kadılıktan mütekait olarak Eyüp'te uzlete çekilmiş iken Kânûnî Sultân Süleymân'ın oğlu Şehzade Bâyezîd ondan *Câmi 'ü'l-hikâyât* adlı eserin tercümesini istemiştir. Sâlih Çelebi, söz konusu eseri çevirmiş ve şehzadeye göndererek

onun takdirine mazhar olmuştur. Şehzade ona hilat ve bahşış verdiği gibi ayrıca mansıp namına bir isteğinin olup olmadığını sormuştur. Sâlih Çelebi, her ne kadar dünyadan elini eteğini çekmiş olsa da kendi danışmentlerinin düzenli bir hayatlarının ve gelirlerinin olması, dağılıp gitmemeleri ve ilimle meşgul olabilmeleri için tefsir ve hadis ilimlerini okutacağı Eyüp Sultân Medresesini istemiştir. Kendisine yüz akçe ulufe ile bu medrese ihsan edilmiş ve Sâlih Çelebi gözlerine çalışmasına mani olacak bir rahatsızlık arız olana kadar burada ders vermiştir (AÇ, 555, 637; B, 107; KH, 497). Hatta Hatmî de onun buradaki müderrisliği esnasında onun iadesinden mülâzım, sonrasında da müderris olmuştur (AÇ, 637). Bu medrese, Fâtih Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilmiş olup hicrî 990 tarihli (M. 1494/1495) vakfiyesinde müderrisine yevmî elli akçe verilmesi şart koşulmuştur. Nitekim Celâl-zâde'ye verilen yüz akçenin elli akçesi medreseden verilirken diğer elli akçesi ise Ayasofya zevâidinden verilmiştir (Baltacı, 2021b, s. 421-424).

Nâ'imî mahlaslı Çeşmeci-zâde Ni'metu'llah Çelebi, Gelibolulu 'Âlî ile 'Âşık Çelebi'ye göre İstanbul'da müderrislik yapmıştır. 'Âşık Çelebi, onun bu vazifeyi elli akçe yevmî ücret ile yürüttüğünü söylemektedir (AÇ, 380; KA, 216). Kınalı-zâde ise biraz daha ayrıntı vermekte ve onun ömrünün sonlarında elli akçe ile Kadı Medresesinde müderrislik yaptığından ve bu sırada vefat ettiğinden bahsetmektedir (KH, 861). Kadı Medresesinde görev yapan bir diğer kişi Vüsûlî mahlaslı Hamza'dır. O, Kınalı-zâde tezkiresine onunla ilgili madde ilave edildiği esnada Kadı Medresesindeki vazifesini elli akçe ile sürdürmektedir (KH, 905). Burada sözü edilen Kadı Medresesi, Kadı Hüsâm Medresesi olup Nâ'imî hicrî 960 senesinde (1552/1553) bu medresede Hâriç rütbesiyle müderris olmuş, elli akçe ile on yıl müderrislik yapmış ve 974 senesinde (M. 1566/1567) vefat etmiştir (Donuk, 2017a, s. 484). Vüsûlî ise hicrî 995 sularında (M. 1586/1587) elli akçe ile burada müderrislik yapmaya başlamış ve bu vazifesini 997 senesinin Şa'bân ayına kadar (M. 06/07.1589) sürdürmüştür (Donuk, 2017b, s. 1077). Kânûnî devrinin müderrislerinden Kadı Hüsâm'ın ihdas ettiği ve Hammâmiyye Medresesi de denen bu medrese, hicrî 960 senesinden itibaren (M. 1552/1553) hep ellilikler arasında yer almış ve ayrıca yukarıda bahsedildiği gibi Hâriç payesini de haiz olmuştur (Baltacı, 2021a, s. 453).

'Azmî mahlaslı Pîr Ahmed Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*'ya onunla alakalı madde eklendiği esnada halen Sinân Paşa Medresesinde elli akçe yevmî ücret ile vazifesini

sürdürmektedir (AÇ, 465). Bu medrese, Kânûnî devri kaptanıderyalarından olan Sinân Paşa'nın ihdas ettiği Kaptan Sinân Paşa Medresesidir (Baltacı, 2021b, s. 523). 'Azmi, burada hicrî 968 senesinden sonraki (M. 1560/1561) ve 982 senesinden de önceki (M. 1574/1575) bir tarihte elli akçe ile vazife yapmıştır (Donuk, 2017a, s. 812). *Meşâ'irü's-şu'arâ*'nın tenkitli metni kurulurken Topkapı Sarayı Nüshasının esas alındığı ve bu nüshanın da hicrî 971 senesinde (M. 1563/1564) tamamlandığı dikkate alınacak olursa Pîr Ahmed Çelebi bu sene civarlarında halen bu medresede vazifelidir denebilir (Gökyay, 2004, s. 357; Kılıç, 2018, s. 25).

Tezkirelerin büyük bir kısmında yevmiyesinden bahsedilmeksizin yalnızca Hâriç Medreselerinin ismi verilmektedir. Mesela Bekâyî mahlaslı Abdülbâkî, Kınalızâde tezkiresine onunla alakalı madde ilave edildiği esnada halen 'Alî Paşa-yı 'Atîk Medresesinde vazifesini sürdürmektedir (KH, 238). Bu medrese, II. Bâyezîd devri sadrazamlarından Hadım 'Alî Paşa tarafından bina ettirilmiş olup hicrî 950 senesinde (M. 1543/1544) Ellililer ve Hâriçler arasında bulunduğu gibi sonrasında da bu vaziyetini devam ettirmiştir (Baltacı, 2021a, s. 372-374). Bekâyî, 'Alî Paşa-yı 'Atîk Medresesine Husrev-zâde yerine hicrî 990 senesinin Zi'l-kâde ayında (M. 11/12.1582) tayin edilip burada beş sene müderrislik yapmış (Donuk, 2017b, s. 1347). Dolayısıyla burada elli akçe ücret ile vazife yapmış olmalıdır. Aynı şekilde tezkirelerde doğrudan söylenmese de çok muhtemeldir ki burada elli akçe ücret ile müderrislik yapmış olan başkaları da vardır. Mesela yüksek payeli medreseleri tarif eden "*medâris-i 'aliyye*"de müderrislik yapıp emsal ve akranından üstünlüğü anlaşıldığında Meylî mahlaslı Zekeriyâ Efendi'ye 'Alî Paşa-yı 'Atîk Medresesinin müderrisliği tevdi edilmiştir (KH, 819). Aynı şekilde Lütfibey-zâde de İznik'teki vazifesini takiben İstanbul'daki 'Alî Paşa Medresesinde müderris olmuştur (KH, 885).

Tezkirelerde Sürûrî Çelebi'nin Güzelce Kâsım Paşa'nın Galata tarafındaki Kâsım Paşa semtinde inşa ettirdiği ve Sürûrî'ye şart kıldığı medresesinde müderris olduğundan bahsedilmektedir. O, sonrasında İstanbul'daki Emir Buharî Tekkesi şeyhi Abdüllatîf Çelebi'ye intisap ederek dünyalık her şeyi terk etmiştir. Evini satarak müderrisi olduğu medresenin bulunduğu civarda bir cami inşa ettirmiş, beş vakit namazını burada kılmış ve bir müddet sonra yine bu medresede ders günlerinde ders vermeye devam etmiştir (AÇ, 417; B, 89; KH, 426; S, 64). Kânûnî devri vezirlerinden Güzelce Kâsım Paşa'nın ihdas ettiği bu medrese, vakfiyesine göre ellilikler arasında

bulunmaktadır ve nitekim Sürûrî de yevmî elli akçe ücret almıştır (Baltacı, 2021a, s. 436). Kınalı-zâde ‘Alî Efendi ise Kütahya’daki müderrisliğini müteakiben Rüstem Paşa’nın İstanbul’da inşa ettirmiş olduğu medreseye Sultan II. Selîm’in hâcesi ‘Atâu’llah Efendi yerine ikinci müderris olarak tayin edilmiştir (KH, 592). Bu medrese tedrise başladığı tarihten itibaren hep ellilikler arasında yer almıştır (Baltacı, 2021b, s. 604).

Tezkirelerde İstanbul’da bulunan Mahmûd Paşa Medresesinden de payesine değinilmeksizin bahsedilmektedir. Buna göre Fâtih Sultan Mehmed’in meşhur sadrazamı Mahmûd Paşa, İstanbul’da bu medreseyi ihdas ettikten sonra danışment olanlara hediye olarak ikişer tülbent, birer sof kumaş, donluk ıskarlat çuha ve beş yüzer nakit akçe vermiştir (AÇ, 457-458; B, 121; KA, 59; KH, 549). Vakfiyesine göre ellilikler arasında olan bu medresede tezkirelere nazaran birçok kişi vazife yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 545). Misal olarak Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi, padişahın divanında nişancı olmadan evvel burada müderrislik yapmıştır (AÇ, 195; B, 46; KH, 259). Nihâlî Ca’fer Çelebi ise Tâcî-zâde, bu medresede bir müddet hizmetinde bulunmuştur (AÇ, 389). Ayrıca Zeynî’ye babasının Lâlâ Mustafâ Paşa ile eski bir hukukunun olması sayesinde Paşa tarafından Mahmûd Paşa Medresesinin müderrisliği ihsan edilmiş, bunun üzerine diğer talebeler öfkelenmiş ve Paşa’ya karşı hayli sert sözler söyleyip bu hadise hakkında ileri geri konuşmuşlardır (KH, 409). Bunun haricinde II. Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selîm devri sadrazamlarından Koca Mustafâ Paşa’nın ihdas ettiği ve paye bakımından da vakfiyesine göre ellilikler arasında olan bir medrese daha vardır (Baltacı, 2021b, s. 534). Nihânî, İstanbul’daki bu medresede müderrislik yapmıştır. O, bu esnada ihtilat içerisinde olduğu salih, müttaki kişilerin, seyit ve şeyhlerin tesiriyle müderrisliği bırakmış ve Hicâz’a giderek orada vefat etmiştir (B, 219; KH, 878).

Tezkirelerde Hâriç Medreselerinin bazen ya sadece payeleri ya da hem isimleri hem de payeleri zikredilmemektedir. Bunun yerine misal olarak yalnızca bu kurumun bulunduğu şehrin ismi zikredilmektedir. Örneğin Kınalı-zâde, Sinân Efendi’nin Gebze’de müderrislik yaptığını söylemekle yetinmiştir (KH, 450). Oysa o, Gebze’de Kânûnî’nin sadrazamlarından olan Mustafâ Paşa’nın inşa ettirdiği, kendi anıyla anılan ve hep ellilikler arasında yer almış olan medresesinde vazife yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 578-579, 891). Ayrıca Mustafa Hazânî’nin de yalnızca elli akçe ile Vardar Yenicesinde müderrislik yaptığından ve bu vazifesi esnasında genç yaşta vefat

ettiğinden söz edilmektedir (KH, 329). Vardar Yenicesindeki bu medrese Evranos Mehmed Bey'in ihdas ettiği Evranos Gâzi Medresesi olup Hazânî hicrî 979 senesinde (1571/1572) vaki olan ölümüne kadar burada elli akçe yevmî ücret ile vazife yapmıştır (Baltacı, 2021a, s. 420).

3.5.5. Sahn-ı Semân Medreseleri

Sahn-ı Semân Medreseleri, Fâtih'in İstanbul'da inşa ettirdiği külliyeinin içerisinde yer alan sekiz medreseye verilen umumî addır. Bu külliyeinin inşası hicrî 867 senesinde (M. 1462/1463) başlamış ve sekiz sene sonra tamamlanabilmiştir. Külliyeinin bir parçası olan medreselerin inşası ise cami binasının tamamlanmasını takiben başlamıştır. Bu medreselerin dördü caminin sağında, dördü de solunda yer almaktadır ve sağda, Marmara tarafında olanlara Akdeniz cihetindeki, solda, Haliç tarafında olanlara ise Karadeniz cihetindeki medreseler denmektedir. Ayrıca hem Karadeniz, hem de Akdeniz cihetindeki dörder medreseye kible yönünden başlamak suretiyle ve sırasıyla Başkurşunlu, Çifte Başkurşunlu, Çifte Ayakkurşunlu ve Ayakkurşunlu Medreseleri denmektedir. Sahn-ı Semân Medreseleri vakfiye itibariyle Ellili olup sekiz medresenin her birisinde birer müderris bulunmaktadır (Baltacı, 2021b, s. 612-613). Sahn-ı Semân Medreselerinin paralelinde yer alan ve aynı onlar gibi büyük avlunun etrafında dizilen Tetimme Medreseleri ise tamamlayıcısı oldukları bu ana medreselere talebe yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Burada ilim tahsil eden talebelere Sahn-ı Semân'ın danışmendleri ders vermiş ve softa adını taşıyan bu talebeler buradaki tedris sürecini nihayete erdirdiklerinde Sahn'a talebe olarak kabul edilmişlerdir (Süleymanov, 2022, s. 44-46).

Asırlar boyu imparatorluğun en prestijli eğitim kurumlarından birisi olmayı sürdürmüş olan ve Sahn-ı Semân, Sahn-ı Semâniyye ve Semâniyye gibi farklı isimlerle anılan bu medreselerden XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde sitayişle bahsedilmektedir. O kadar ki Kınalı-zâde'ye göre Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul'da Semâniyye Medreselerini ihdas ederek ilmin kadrini yükseltmiştir (KH, 127). Sehî Bey ise onun İstanbul'un fethinden sonra kendi adıyla anılan camii inşa ettirip bunun etrafına Sahn-ı Semâniyye Medreseleri diye anılan sekiz medreseyi, bunların arkasına da Tetimme Medreselerini kurduğundan ve bütün bu medreselerde eğitim vermek üzere pek çok âlim

kişiyi getirttiğinden bahsetmektedir (S, 15). Ayrıca hem onun hem de Latîfî'nin aktardığına göre Fâtih, âlimlere o denli ehemmiyet vermektedir ki bu medreselerde görev alan bütün müderrislerin, muid ve danışmendlerin isimlerini kendi yanında bulunan bir deftere not etmiştir. Bir medresede müderrislik ya da bir kazada kadılık makamı boşalsa bu deftere bakarak buralara müderris ve kadı tayin etmiştir (L, 97; S, 15).

Ayrıca XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde burada vazife yapmış olan pek çok müderristen ve bu müderrislerin hizmetinde olan muid ve danışmendlerden söz edilmektedir. Bunların ekserisi Sahn'ın Akdeniz cihetindeki medreselerinde, bilhassa da Akdeniz cihetindeki Ayak Kurşunlu Medresesinde görev yapmışlardır. Bunlardan birisi İshâk Çelebi'dir (Baltacı, 2021b, s. 627). O, buraya hicrî 937 senesinde (M. 1530/1531) müderris olmuştur (AÇ, 134, 251; G, 85; KH, 189). Ne var ki Sahn gibi prestijli bir kurumda görev yapmasına rağmen burada yaptığı laubali hareketlerle şöhret kazanmıştır. Örneğin mollalara mahsus cübbe ve destarla katırına binmiş bir şekilde müderris olduğu Sahn Medresesine ders okutmak üzere giderken pek çok defa bir güzele rastlamakta ve iradesini kaybederek onu nereye giderse gitsin peşinden takip etmektedir. Hatta Gelibolulu 'Âlî, onun böyle bir güzeli görüp evinin önüne kadar takip ettiği ve o günkü okutacağı dersi boş verip gece bu güzelin evinde kaldığı ancak ona hiç dokunmadan namaz kılmakla meşgul olduğu bir hadiseyi anlatmaktadır. Bu davranışları yüzünden diğer müderrisler arasında namussuzluk ve arsızlık ile ün kazanmıştır (KA, 108-109). Ayrıca onun buradaki müderrisliği esnasında Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin oğlu olan Ca'ferî onun danışmendliğini yapmış, lalasının oğlu olan Hem-demî ise burada onun hizmetini görmüştür (AÇ, 202, 237). İshâk Çelebi, sonrasında buraya Murâdiyye Medresesinden gelmiş olan Yegân-zâde İklik Sinân Çelebi gibi bazı müderrislerle problemler yaşamış ve bunu müteakip Şâm'a kadı olarak tayin edilmiştir (AÇ, 135).

Ma'lûl Emîr Efendi, Ayak Kurşunlu Medresesinde görev yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 628). Hatta kapıcıların kendisinden çokça para aldığı Mûsâ Kadı, bunlar tarafından evvela Dâvud Paşa Medresesine, sonra da araya büyük kimseler sokularak Sahn Medresesinde Ma'lûl Emîr Efendi'ye ders okumak üzere kabul ettirilmiştir. Ancak Ma'lûl Emîr Efendi, ona *Şerh-i Mevâkıf* tan bir ders okutmaya çalıştığında ve karşısındakinin ne mahiyette bir adam olduğunu ve kandırıldığını anladığında öfkeyle

kendinden geçmiştir. Mûsâ Kadı derslikten kendisini zar zor dışarı atmıştır. Öyle ki Emîr Efendi Mısır'a kadı olduğunda kadı olan müderrislerin danışmendlerini yanlarında götürmesi teamül iken o, mutat olanın aksine Mûsâ Kadı'yı yanında götürmemiştir (AÇ, 541).

Kınalı-zâde 'Alî Efendi, Haseki Sultân Medresesini takiben üç yıldan fazla bir süre boyunca Sahn'da müderrislik yapmıştır (KH, 592-593). Onun bu vazifesini Ayak Kurşunlu'da yürüttüğü kesindir (Baltacı, 2021b, s. 632). Aşçı-zâde Hasan Çelebi ise iki kez Sahn'a müderris olmuştur. İlk vazifesinden Bursa kadılığı münasebetiyle ayrıldıktan sonra bu görevden azledilmiş ve Sahn'a seksen akçe ile geri dönmüştür. En nihayetinde yüz akçe ile mütekait olmuştur (AÇ, 265, 293, 334; KA, 206). Onun ilk vazifesini Ayak Kurşunlu'da yaptığı kesinse de ikincisinin nerede olduğu belli değildir (Baltacı, 2021b, s. 627). Hâce Sa'âdeddîn ve Kadri Efendiler de Sahn'da vazife yapmışlardır (B, 159; KH, 119, 695). Bu ikisinin de söz konusu görevi Ayak Kurşunlu'da yürüttükleri bilinmektedir (Baltacı, 2021b, s. 627, 631). Ayrıca Hâce Kaynı, Sahn'da müderrislik yapmış, 'İdî ise burada bir müddet onun danışmendi olmuştur (AÇ, 493). Hâce Kaynı'nın da Ayak Kurşunlu'da müderrislik yaptığı kesindir (Baltacı, 2021b, s. 628).

Akdeniz cihetindeki bir başka medrese, Çifte Ayak Kurşunlu'dur. Taşköprü-zâde İsmâüddîn Ahmed Efendi, burada vazife yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 623). Hatta Hızrî, Taşköprü-zâde'nin buradaki müderrisliği esnasında ondan ders okumak üzere yanına gelmiş ve epeyi vakit burada ilim tahsil etmiştir. Akabinde bir müddet Şeyh Merkez Efendi'ye mürit olsa da bir süre sonra geri Taşköprü-zâde'nin yanına Sahn'a gelmiştir (AÇ, 646). Celâl-zâde Sâlih Çelebi de Çifte Ayak Kurşunlu'da vazife yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 623). O, Makbûl İbrâhim Paşa'dan sonra İyâs Paşa devrinde fazilet ve kemaline güvenilerek Sahn Medresesine müderris olarak tayin edilmiştir (AÇ, 555; KH, 497).

Çifte Ayak Kurşunlu'nun tam bitişiğinde Çifte Baş Kurşunlu Medresesi yer almaktadır (Süleymanov, 2022, s. 50). Tezkirelerde bahsi geçen müderrislerden Hacı Hasan-zâde Vâhidî burada görev yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 620). O, kendi zamanının hayli meşhur bir münevveridir. Öyle ki Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, *Heves-nâme* adlı eserinde Semâniyye Medreselerinde ders okutan ve Hacı Hasan-zâde Vâhidî'nin de aralarında bulunduğu dört kişinin ismini sayıp bunları “*anâsır-ı erba'a*”ya benzetmektedir. O, ayrıca Vâhidî'yi zamanın kendisine uyulan yekta bir şahsiyeti,

fazilet ve ilim madeni, şeriatın mesnedi ve ikinci İmâm-ı A'zâm olarak da tasvir etmektedir (L, 549).

Akdeniz cihetinin son medresesi Baş Kurşunlu'dur. Burada müderrislik yapmış âlimlerden birisi Merhabâ Çelebi'dir (Baltacı, 2021b, s. 617). O, buradayken Behiştî mahlaslı Ramazân da onun yanına ders almaya gelmiştir (AÇ, 190). Tâcî-zâde Sa'dî Çelebi, Baş Kurşunlu'nun bir diğer müderrisidir (Baltacı, 2021b, s. 615). O, Sultan II. Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selîm devirlerinde bu medresede müderrislik yapmış ve buradaki vazifesi esnasında yevmî ücreti yüz akçeye ulaşmış iken Mısır seferinde vefat etmiştir (AÇ, 424-425; KH, 430; L, 272; S, 63). Sirkeci Bahşî ise Sa'dî Çelebi'nin burada bulunduğu ve yevmiyesinin yüz akçe olduğu sırada hizmetine girmiş ancak mülâzım olmak üzere iken ilim yolundan ayrılmıştır (AÇ, 694).

Sahn-ı Semân'ın Karadeniz cihetinde bulunan medreselerinden birisi Baş Kurşunlu Medresesidir. Pîrîpaşa-zâde Mehmed Çelebi ve Lütüfbey-zâde Mehmed Neylî Efendi, burada görev yapmışlardır (Baltacı, 2021b, s. 632, 634). Gerçi tezkirelerde bu ikisinin sadece Sahn'da müderris oldukları bilgisi verilmektedir (AÇ, 334, 697; B, 222; KA, 206; KH, 886). Aynı şekilde Bahâyî de 'Âşık Çelebi'ye göre Ebûssu'ûd Efendi'den mülâzım olup "*Semâniyye Medreselerinin birisinde*" vazifeye başlayınca bu medrese onun varlığıyla şereflenmiştir (AÇ, 186). Tezkiredeki bu bilgi eksikliğine rağmen Bahâyî'nin de Baş Kurşunlu Medresesinde vazife yaptığı kesindir (Baltacı, 2021b, s. 634).

Karadeniz cihetinin birbirine bitişik olan diğer iki medresesi Çifte Baş Kurşunlu ve Çifte Ayak Kurşunlu'dur. Yegân-zâde İkîk Sinân Çelebi, Çifte Baş Kurşunlu'da müderrislik yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 637). O, Murâdiyye Medresesinden sonra buraya gelmiş ve hatta burada İshâk Çelebi ile arasında sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır (AÇ, 135). Onun buradaki vazifesi esnasında 'Âşık Çelebi'ye göre 'İşkî, onun muidliğini yapmıştır (AÇ, 472). Ayrıca tezkirelerde Vâsî' 'Alî'si ve Meylî mahlaslı Zekeriyâ Efendi'nin de Sahn-ı Semân'da vazife yaptıklarından bahsedilmektedir (AÇ, 482; KH, 819). Bu ikisinin Çifte Başkurşunlu'da müderrislik yaptığı da mutlak şekilde bilinmektedir (Baltacı, 2021b, s. 635, 637).

'Arab-zâde Mehmed, Çifte Ayak Kurşunlu'da vazife yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 639). O, burada görevde bulunduğu esnada doğru bildiklerini sert ve haşin bir tarzda

ifade etmesi sebebiyle pek çok kişiyi gücendirmiş ve neticede özellikle Rüstem Paşa'nın fitili ateşlemesi ile dövülerek ve tazire uğrayarak azledilmiştir. Kınalı-zâde'ye göre bunun altında yatan sebeplerden birisi onun pek çok kişinin kıskandığı Ebussu'ûd Efendi'nin danışmentliğini yapmış olmasıdır. Nihayetinde Kânûnî, 'Arab-zâde Mehmed'in masum olduğunu öğrenmiş ve onu Sahn Medresesindeki vazifesine iade etmiştir (B, 160; KH, 698-699).

Sahn-ı Semân'ın Karadeniz cihetindeki son medresesi Ayak Kurşunlu'dur. 'Azmî Efendi, Kemâl Çelebi ve Lütfibey-zâde Mustafa Meylî Efendi, burada müderrislik yapmışlardır (Baltacı, 2021b, s. 641). Ancak tezkirelerde yalnızca bu üçünün Sahn-ı Semân'da vazife yaptığı söylenmektedir (AÇ, 321; B, 124; KH, 557, 824). 'Âşık Çelebi'ye göre uzun yıllar ilim tahsilinde bulunmuş olan Lâyihî ise nihayetinde Sahn-ı Semân'da müderris olan Kemal Çelebi'nin tedrisatından geçerek ilim tahsilini tamamlamıştır (AÇ, 321)

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Sahn-ı Semân'da vazife yaptığı söylenen müderrislerin ekseriyetinin yukarıda bahsi geçen hangi cihetlerde vazife yaptığı belirsizdir. Bunların sadece *"bu medreselerden birisinde"* vazife yaptığı bilgisi verilmektedir. Mesela Kara Seydî, Sahn-ı Semân'da müderrislik yapmış ve bu esnada kendisine Sultan II. Bâyezîd tarafından inşa ettirilen camiye vakfedilmiş olan köylerin, vakıf sahiplerinin ve rütbelerinin yazımı hizmeti havale edilmiştir. Bu hizmet mukabilinde İstanbul kadılığı vazifesi ona verilmiştir (AÇ, 439; KH, 455). Mollâ Lütfî de Sahn-ı Semân'da müderrislik yapmıştır (B, 168; KH, 723). O, buradaki müderrisliği esnasında pek çok kez umumî dersler yapmış ve bunu *"sekiz medresenin müderrisi, muidi ve sair bütün elemanları ayırt etmeksizin gelip benden ders okusun"* diyerek gayet iddialı şekilde duyurmuştur. Ayrıca yaptığı kırıcı şakalar ve aşağılamaya varan sözler ona pek çok kişinin düşmanlığını kazandırmıştır. Onun yaptığı ve Latîfî tezkiresinde geçen latifelerinden birisi Sahn medreselerinin birisinde müderris olan Leys Çelebi'ye karşı söylediğidir. Leys Çelebi, her ne kadar ulemadan olsa da evi defterdarlar, beyler ve yöneticiler gibi âlimlerin haricindeki pek çok kimsenin toplanma yeridir. Bu sebeple Mollâ Lütfî ulema arasında vuku bulan bir münazara esnasında konuşmak istediğinde ona *"senin ismin 'lâyese' fiilinin tahfif edilmiş şekli olan 'leyse'den geliyor, yani hem sen hem de fiillerin nakışınız, sen bu bahse dâhil olamazsın, git seni yalnız bırakmayan kâtiplerle hesap kitap yap"* demiştir. Ayrıca bu sözlerini yine Leys Çelebi ile dalga

geçen ve irticalen söylediği bir beyit ile desteklemiştir. Neticede tüm bu hal ve tavırları ulemadan ve müderrislerden pek çok kişiyi gücendirmiş, kızdırmış ve neticede Mollâ Lütfi'nin idamına giden yolun taşlarını döşemiştir (L, 465-467).

Ebussu'ûd Efendi, Sahn-ı Semân medreselerinin birinde vazife yapmıştır (B, 66; KH, 339). Hatta Ma'lûl Emîr Efendi'nin kadı olup gittiği Mısır'a beraberinde götürmediği Mûsâ Kadı, rüşvet verdiği kapıcılar tarafından çeşitli hilelerle ve *"Emîr Efendi'nin makbul danışmendiydi ancak hastalandığından yanında gidemedi"* denerek Hâce Efendi'ye yani Ebussu'ûd Efendi'ye götürülerek el öptürülmüştür. Ancak Ebussu'ûd Efendi, dersler esnasında akranları harıl harıl çalışırken onun etrafına bön bön baktığını görmüş ve bu adamın ne çapta birisi olduğunu kavrayarak onu yanından uzaklaştırmıştır. Ona akıl verenler, bu sefer de *"sen memleketine git, babanın koyun sürüsünü, annenin ektiği fiği ve ebenin lokmasının bulunduğu çömleği sat, getir, seni mülâzım yapalım ve Allah'ın kara yazısı olan kullarından bir topluluğu belaya uğratalım"* demişlerdir. Mûsâ Kadı, onların dediğini yapmış, mülâzım olmuş ve hatta Ebussu'ûd Efendi'nin ölümünü takiben onun mevtasından müderris olmuştur (AÇ, 542-543). Ebussu'ûd Efendi gibi Sahn Medreselerinin birisinde müderris olan Feyzî ise Çorlulu 'İsâ Bey denen, ikamet ettiği odası yaranın uğrak yeri ve sahip olduğu para da fakirlerin harçlığı olan bir sipahi oğlunun musahibi olmuştur. Zaman zaman onun haraç toplama gibi hizmetlere gittiği esnada yanında bulunmuş ve o şehirde oldukça da yanına kâh başkaları olduğu esnada kâh da yalnız iken muhabbet etmek üzere gitmiştir (AÇ, 552).

Bundan başka Küçük Mustafâ Çelebi ve Muslihüddîn Mustafâ Efendi, Kınalı-zâde tezkiresine bunlar hakkındaki maddeler eklendiği esnada halen Sahn-ı Semâniyye Medreselerinden birisinde müderrislerdir (KH, 786, 788). Hâletî mahlaslı 'Azmi-zâde Mustafâ, Beyânî, tezkiresine onunla alakalı madde eklendiği esnada halen Sahn Medreselerinin birisinde müderris olarak vazife yapmaktadır (B, 52). Kınalı-zâde'nin İstanbul'da kırk akçe ile müderris olduğu medreseden azledildiğini söylediği Muzaffer 'İyânî de Beyânî tezkiresine onunla alakalı madde eklendiği esnada *"medâris-i 'aliyye"* nin ardından Semâniyye'ye müderris olmuştur (B, 137; KH, 624). Nihayetinde Celâl Çelebi'nin babası (L, 177), Fenârî-zâde Muhyüddîn Çelebi (AÇ, 337), Nev'î (B, 215) ve Şeyhülislam Sa'dî Efendi (AÇ, 426; KH, 432), Sahn'daki medreselerin birisinde vazife yapmışlardır.

Sahn Medreselerinin birisinde vazife yapmakta iken buradan ayrılan kişilerden de tezkirelerde bahsedilmektedir. Misal olarak burada müderrislik yapmakta iken Müslîm Çelebi, bu vazifesinden ayrılarak kadı olmuş, Âzerî'nin kardeşi Mahmûd Çelebi ise nişancılık makamına getirilmiştir (B, 186; KH, 184). Ayrıca Müderris Yahyâ, buradaki vazifesinden ayrılarak Beşiktaş'ta uzlete çekilmiştir (A, 70; B, 182; KH, 766). Diğer taraftan bu görevdeyken vefat edenler de vardır. Örneğin Fahrî mahlaslı Ece-zâde Fahreddîn Mehmed Çelebi (AÇ, 497; B, 145; KH, 653; L, 401; S, 63), Nâ'imî (AÇ, 381) ve Tursun Efendi (KH, 238), Sahn-ı Semân medreselerinden birisinde müderrislik yaparken vefat etmişlerdir. 'Îzârî mahlaslı Kâsım da burada müderris iken vefat etmiştir. Onun mesai arkadaşı olan Mollâ Lütî ile arası hiç iyi olmamış, hatta onu zemmeden şiirler de yazmıştır (L, 363; S, 54; AÇ, 459; B, 122; KH, 551). Bunun dışında Semâniyye'de müderrislik yapan Mâşî Şemsüddîn Efendi de 'Ahdî'ye göre bu vazifesi esnasında vefat etmiştir (S, 163; A, 242). Oysa 'Ahdî'nin verdiği bu bilgi yanlıştır zira Şemsüddîn Efendi, Amasya'da Sultan II. Bâyezîd Medresesinde müderris iken vefat etmiştir (Hekimoğlu, 2019, s. 538).

Tezkirelerde Sahn-ı Semân'a tayini beklenen yahut ümit edilen kimselerden de söz edilmektedir. Örneğin Husrevî, Kınalı-zâde tezkiresine onunla alakalı madde eklendiği esnada Bursa'da Manastır Medresesinde müderrislik yapmakta ve Semâniyye'ye tayinini beklemektedir (KH, 330). Yine Kınalı-zâde, Mîrî mahlaslı Keşmîr-zâde Yahyâ'nın Edirne Dârü'l-hadîs Medresesinden mazul olduğundan bahsedip onu övmekte ve en yakında onun Sahn müderrisliği payesine ulaşmasını ümit ettiğini dile getirmektedir (KH, 816). Beyânî tezkiresine onunla alakalı madde eklendiği esnada ise Keşmîr-zâde Yahyâ, Sahn'daki müderrisliğini bırakıp kadılığa geçmiştir (B, 197).

Tezkirelerde Sahn'da müderrislik yaptığı söylenen bazı kimselerden danışmend ve mudleri dolayısıyla bahsedilmektedir. Mesela Sinân Efendi burada müderrislik yapmış, Vâlihî de bu sırada onun danışmendliğini yapmış ancak sonrasında bu mesleği terk ederek sufi olmuştur (KH, 450, 888). Mü'eyyed-zâde, ilk olarak İstanbul'daki Kalender-hâne Medresesinde kırk akçe ile müderrisliğe başlamış, sonrasında II. Bâyezîd tarafından kırk beş akçe yevmiye ile Sahn'a tayin edilmiştir. Burada vazife yaparken de ücreti elli akçeye çıkartılmıştır (AÇ, 627; KH, 318). Nihâlî mahlaslı Ca'fer Çelebi ise bu esnada onun hizmetinde bulunmuş ve ondan mülâzım olmuştur (KH, 873). Hasan

Çelebi-i Mu'îd, Lütüfîbey-zâde'nin Sahn'daki müderrisliği esnasında onun muidi ve çok istifadeli olan meclislerinin müdavimi olmuştur (KH, 294). Ayrıca tezkirelerde bazı talebelerden ve kimin yanında vazife yaptıkları söylenmeyen muid, danışmend ve mülâzımlardan da söz edilmektedir. Örneğin Siroz kadısı 'Alî Efendi'nin oğlu Hasan Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*'ya onunla alakalı madde eklendiği esnada Sahn Medresesinde muiddir (AÇ, 268).

Tezkirelerde bunlardan bazısının çeşitli sebeplerle Sahn-ı Semân'dan ayrıldığından da bahsedilmektedir. Örneğin Nişâncı Celâl-zâde, Yavuz Sultan Selîm devrinde burada talebe iken Pîrî Paşa'ya tezkireci olmuştur (L, 516). Halîmî Çelebi, Semâniyye iadesinden mülâzım olmuşken her şeyini bırakıp 'Acem'e ilim tahsili için gitmiştir (KA, 94; L, 194). Firâkî, ilim yoluna girip Sahn'da talebe olmuş iken ilim yolunu terk etmiş ve uzlete çekilmiştir (AÇ, 498). Refikî ise Sahn'da ilim tahsil ettiği esnada ve başındaki ulemaya mahsus örfî kavuğun hakkını veren başarılı bir talebe iken hattının güzel olması sebebiyle ilim tahsilini bırakıp kâtipliğe başlamıştır (L, 241). Bu şekildeki iradî ayrılışlardan başka tezkirelerde ölüm sebebiyle buradaki vazifesi sona erenler de mevzubahis edilmektedir. Durumu bu şekilde olanlardan Zînetî, hicrî 963 senesinde (M. 1555/1556) burada danışmend iken ölmüştür (B, 83; KH, 407). Riyâzî ise Semâniyye iadesinden mülâzım olmuş iken vefat etmiştir (L, 251).

Son olarak XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Sahn'da talebe, danışmend yahut muid olarak bulunan kişilere dair iki anekdot da anlatılmaktadır. Bunlardan birisine göre Hayâlî, Sütlüce'deki bahçesine gittiği zamanlarda o vakitler Sahn'da ilim tahsil eden 'Âşık Çelebi'nin medresedeki hücrelerine uğramakta ve bir miktar dinlenmektedir. Eğer onu ders çalışır bulsa hücrenin penceresinden etrafı seyretmekte ve 'Âşık Çelebi'nin işi bittiğinde ikisi beraber bahçeye doğru yola çıkmaktadırlar. Hatta Hayâlî, eğer atla gelmişse 'Âşık Çelebi'ye ayıp olmaması adına atından inerek yayan yürümektedir (AÇ, 654). Bir diğer anekdot da Aydınlı Selmân hakkındadır. O, Sahn'da danışmend iken Fâtihten Sultan Mehmed vakfının mütevellisi olan Efşâncı Mehmed ile dostlukları vardır ve onunla beraber içki içip meclis kurmaktadırlar. Bu gecelerden birisinde Aydınlı Selman, *“sen müsemması olmayan bir isimsin, hani senin 'efşân'ını yani oymacılığını hiç görmedim, ne biçim efşâncısın”* diyerek onunla alay etmiştir. Efşâncı Mehmed cevap vermemiş, susmuş ancak akşam olup da Selmân yattıktan sonra gidip onun üzerine küçük abdestini bozarak *“bu kez 'efşâncı' yani saçan, serpen olduğuma inandın mı”*

demıştır (AÇ, 431-432).

3.5.6. Süleymâniyye Medreseleri

Banisi Kânûnî Sultan Süleymân olan bu medreseler, temeli 1550 yılında atılıp 1557 tarihinde tamamlanmış olan bir külliyeinin içerisinde yer almaktadır. Dört medreseden oluşan Süleymâniyye Medreselerinin Haliç tarafında bulunan ikisi hicrî 960 senesinde (M. 1552/1553), batı yönünde bulunan diğer ikisi ise hicrî 966 yılında (M. 1558/1559) tamamlanmıştır. Paye bakımından altmışlılar arasında yer alan bu medrese, tesisinden sonra devrinin en yüksek itibara sahip medreselerinin başında yer almıştır (Baltacı, 2021b, s. 793-794).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde bu medreselerde vazife yaptığı söylenen pek çok kişi mevcuttur. Mesela Şâh Çelebi Efendi, çeşitli mertebelerdeki medreselerde müderrislik yaptıktan sonra padişahın tayiniyle Süleymâniyye Medresesine müderris olmuştur (AÇ, 599). Cenâbî Efendi, medâris-i 'aliyyede müderrislik yaparken yaptığı tercümelerin bir karşılığı olarak Kânûnî Sultan Süleymân onu Süleymâniyye Medreselerinden birisinde vazifelendirmiştir (KH, 273). Aynı şekilde Kâmî Efendi de Mustafâ Paşa Medresesinde uzun zaman görevde bulunduktan sonra Kânûnî'ye gazeller ve kasideler sunmuş, buna mukabil kendisine bu medreselerden birisi ihsan edilmiştir (B, 163; KH, 709).

Tezkirelerde halen burada vazife yapmakta olan müderrislerden de bahsedilmektedir. Örneğin Su'ûdî, Kınalı-zâde tezkiresine onunla alakalı madde eklendiği esnada halen medâris-i 'aliyyeden sayılan Süleymâniyye Medreselerinde müderrislik yapmakta ve burada ders okuturken bir yandan da ilim tahsili ile meşgul olmaya devam etmektedir. Beyânî zamanında ise bu vazifesinden ayrılarak kadı olmuş ve vefat etmiştir (B, 92; KH, 437). Kâf-zâde Mustafâ Çelebi Efendi ise Ebussu'ûd Efendi'den mülâzım olmasını müteakip pek çok büyük medresenin akabinde Süleymâniyye Medreselerinin birisine tayin edilmiştir. Hakkındaki biyografi maddesi Kınalı-zâde tezkiresine eklendiği esnada da halen bu vazifesini sürdürmektedir (KH, 784). Oysa Mustafâ Çelebi diye birisine ne Baltacı'nın çalışmasında ne de *Şakâ'ik Zeyli*'nde rastlanmaktadır. Kınalı-zâde, tezkiresinde Feyzu'llah Efendi'nin ismini sehven Mustafâ olarak belirtmiş olmalıdır zira Kâf-zâde Feyzu'llah Efendi hem

Ebussu'ûd Efendi'den mülâzım olmuş hem de *Tezkiretü'ş-şu'arâ*'nın tamamlandığı sene olan hicrî 994'te (M. 1585/1586) Süleymâniyye Medreselerinin dördüncüsünde vazifeye başlamıştır (Baltacı, 2021b, s. 808; Donuk, 2017b, s. 1400).

Birçok Sahn-ı Semân müderrisi, buradaki vazifelerini takiben Süleymâniyye'yetayin edilmişlerdir. Mesela 'Arab-zâde Mehmed, Sahn'dan haksızlığa uğrayarak azledilmesini müteakip Kânûnî tarafından buradaki vazifesine iade edilmiş ve sonrasında Süleymâniyye Medresesine müderris olarak tayin edilmiştir (B, 160; KH, 699). Kınalı-zâde 'Alî Efendi, üç yıldan fazla bir süre boyunca Semâniyye Medreselerinde müderrislik yaptıktan sonra Süleymâniyye Medreselerinin iki yeni medresesinin birisine müderris olarak tayin edilmiş ve burada altı yıla yakın vazife yapmıştır (KH, 593). Lütfibey-zâde Mustafa Meylî Efendi de Sahn Medresesini müteakip ikbal sarayının dört temeli ve âlemin dört unsuru olan Süleymâniyye Medreselerinin birisinde vazife yapmıştır (KH, 824).

Tezkirelerde Süleymâniyye'de vazife yaparken çeşitli sebeplerle buradaki vazifeleri sona erenler de mevcuttur. Misal olarak 'Azmî Efendi, Süleymâniyye Medreselerinde ders okutmakta iken Şehzade Mehmed'in hâcesi olmuştur (KH, 557). Ümmülveled-zâde 'Abdül'azîz Çelebi'nin oğlu 'Alî Çelebi, burada görev yaparken Haleb'e kadı olarak tayin edilmiştir (KH, 614). Sultânü'ş-şu'arâ Bâkî ise Süleymâniyye Medresesinde müderris iken bazı kıskanç kişiler tahta geçen Sultan III. Murâd'a gidip Nâmî'nin yazdığı "*yegdür*" redifli gazeli Bâkî'ye isnat ederek onun hakkında iftira atmışlar ve "*sana gayretsiz diyor ve babanı sana tercih ediyor*" demişlerdir. Bunun üzerine Bâkî bu medresedeki müderrisliğinden azledilmiştir (KH, 229-230). Son olarak Âhî-zâde Mehmed Çelebi de burada müderrislik yapmış ve hatta Nev'î de bu medresede görev başında iken ondan mülâzım olmuştur. Âhî-zâde'nin buradaki vazifesinin sona erişini vefatı sebebiyle vuku bulmuştur (KH, 870).

3.5.7. Altmışlı Medreseler

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde pek çok Altmışlı Medreseden ve buralarda vazife yapmış olan müderrislerden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki Hürrem Sultân'ın ihdas ettiği ve Haseki semtinde bulunan Haseki Sultân Medresesi'dir. Bu medrese, cami, imaret, darüşşifa ve mektepten meydana gelen bir külliye parçasıdır (Baltacı, 2021b,

s. 777). Bir hanım sultan tarafından ihdas edildiği için Sultâniyye diye de anılan bu medrese, çoğu zaman Ellili Haseki Sultân Ka'riyye Medresesi ile karıştırılmaktadır. Üstelik çoğu müderrisin bu iki medresede ardı ardına görev yapmış olması da bu karışıklığı pekiştirmekte ve araştırmacıya ancak kesin olmayan tahminler yapması seçeneğini bırakmaktadır. Mesela 'Âşık Çelebi'ye göre Ehlî, *Meşâ'irü's-şu'arâ*'ya onunla alakalı madde eklendiği esnada Sultâniyye Medresesinde muiddir ve burada ders verme, müzakere ve kendisinden daha alt mertebedeki talebelere müfidlik ile meşguldür (AÇ, 173). *Şakâ'ik Zeyli*'nde ise Ehlî'nin Hâce-zâde Şems Efendi'nin muiddiği hizmetinden mülâzım olduğu ve sonrasında müderris olarak vazife yaptığı ifade edilmektedir (Donuk, 2017b, s. 1203). *Meşâ'irü's-şu'arâ*, hicrî 976 senesinde tamamlanmıştır (Gökyay, 2004, s. 355). Hâce-zâde Şems yahut 'Atâullah-zâde Şemseddîn Efendi ise hicrî 975 senesinde (M. 1567/1568) Ellili Haseki Sultân Ka'riyye Medresesinde, 976'da ise (M. 1568/1569) Altmışlı Haseki Sultân Medresesinde müderrislik vazifesine başlamıştır (Baltacı, 2021a, s. 458; Baltacı, 2021b, s. 778). Bu bilgiler dikkate alındığında Ehlî'nin bu tarihlerde muhtemelen altmışlık olanda muid olduğu söylenebilir. Zira tezkirenin tamamlandığı tarihte Ehlî hâlâ mülâzım olmuş değildir.

Kınalı-zâde'nin *Tezkiretü's-şu'arâ*'sında ismi 'Abdülcelîl şeklinde geçen ancak esas ismi 'Abdülhalîm olan Halîmî mahlaslı Âhî-zâde, müellifin deyişine bakılırsa bu tezkireye söz konusu madde eklendiği esnada payelik ile Haseki Sultân Medresesinde müderrislik yapmaktadır (KH, 307). Kınalı-zâde, tezkiresini hicrî 994'te (M. 1585/1586) tamamlamıştır (KA, 417). Âhî-zâde ise hicrî 991 senesinde (M. 1583/1584) evvela Ellili Haseki Sultân Medresesinde, akabinde aynı sene içerisinde bu sefer de Altmışlı olanda vazifeye başlamıştır (Donuk, 2021b, s. 1308). Dolayısıyla Kınalı-zâde'nin kastettiği medrese, Altmışlı olan olmalıdır. Ayrıca tezkire yazarlarına göre Dânişî, İstanbul'da Haseki Sultân Medresesinde müderris olan Hasan Bey'in iadesinden mülâzım olmuş ve akabinde çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır (AÇ, 220; KH, 350). Burada sözü edilen Hasan Bey'in hicrî 954 senesinde (M. 1547/1548) altmışlık Haseki Sultan Medresesinde vazifeye başlamış olan Hasan Bey olması muhtemeldir (Baltacı, 2021b, s. 778).

Lütfibey-zâde Mustafâ Efendi de Altmışlı Haseki Sultân'da müderrislik yapmıştır. Zira Kınalı-zâde, onun 'Alî Paşa'nın himayesinde elli akçe ile Kahriyye

Medresesinde müderrislik yaptıktan sonra Haseki Medresesinin ona “*hâss-ı kayd*” kılındığını söylemektedir (KH, 824). Nitekim o, 971 senesi (M. 1563/1564) içerisinde önce Ellili, akabinde de Altmışlı Haseki Sultân’a tayin edilmiştir (Donuk, 2017a, s. 887). Aynı şekilde yine Kınalı-zâde’ye göre ismi Mehmed olan ‘Ârifî mahlaslı Ma’rûf Efendi’ye de Haseki Sultâniyye’si “*hâss kayd*” olunmuştur (KH, 538). Buradaki Haseki Sultâniyye’si ile kastedilen medrese, onun hicrî 989 senesinde (M. 1581/1582) Emrullah Efendi yerine tayin edildiği Altmışlı Haseki Sultân Medresesidir (Baltacı, 2021b, s. 779; Donuk, 2017a, s. 943).

Kınalı-zâde ‘Alî Efendi, Rüstem Paşa’nın İstanbul’daki medresesinden sonra Haseki Sultân medresesine tayin edilmiş, bu esnada oğlunun mansıpların birinden diğerine hızlı hızlı geçtiğini görünce babası Mirî Efendi, onun böyle sürekli hareket etmesindense sabit ve müstakim olması için dua etmiştir. Nitekim duası kabul olmuş ve ‘Alî Efendi Altmışlı Haseki Sultan Medresesinde vazifeye başlayıp üç sene bu medresede müderrislik yapmıştır (KH, 592-593). Bundan başka Kınalı-zâde’nin Sofyalı olduğunu söylediği ancak Beyânî’nin Niğdeli olarak tashih ettiği Visâlî, ilim yoluna girip namılı bir danışman olunca bazı beyzadelerin himayesine mazhar olmuş ve Haseki Sultân Medresesinde müderrislik yapmıştır (B, 227; KH, 899). Onun İstanbul’da 1576-1591 yılları arasında müderrislik yapmış olan Taşköprü-zâde Kemâl Efendi’den ders aldığı ve bu dönemde genç olduğu bilinmektedir (Öztoprak, 1995, s. 144). Kemâl Efendi’nin hicrî 993 ilâ 996 seneleri arasında (M. 1585/1588) altmışlık Haseki Sultân’da görev yaptığı göz önüne alınacak olursa Visâlî’nin bu medresede bahsi geçen bu yıllarda onun müderrisi olarak vazife yaptığı söylenebilir (Baltacı, 2021b, s. 779; Donuk, 2017b, s. 1607).

Her daim değildi ise de XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Edirne Dârü’l-hadîs’i de Altmışlılar arasına girmiştir (Baltacı, 2021b, s. 874). Gerçi Altmışlı olmadan evvel de medrese payesinin üstünde buraya tayin edilen müderrisler bulunmaktadır. Mesela Kemâlpaşa-zâde yahut İbn Kemâl’in kazaskerlikten sonra yevmî yüz akçe ile buraya tayin edildiği bilinmektedir (Baltacı, 2021a, s. 383). XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde de onun burada vazife yaptığından bahsedilmektedir. Hatta bu esnada Edirne Dârü’l-hadîs’i mütevellisi olan Refikî ile Kemâlpaşa-zâde arasında şiiire karşı ortak bir ilgileri olması sebebiyle bir yakınlık kurulmuş ve Refikî, onun yanından ayrılmayan bir sohbet arkadaşı olmuştur (B, 77; KH, 389). Keşmîr-zâde Yahyâ ise medresenin Altmışlı olmasından sonra burada vazife yapmıştır. Hatta o, *Tezkiretü’ş-*

şu 'arâ'ya onunla ilgili madde eklendiği esnada Edirne Dârü'l-hadîs Medresesinden azledilmiştir ve bu sebeple üzgün ve kalbi kırıktır (KH, 816). Bu azil, ona Dârü'l-hadîs'te müderris iken sunulan ve Sahn hükmüyle verileceği söylenen Bursa Murâdiyye Medresesi teklifini onun reddetmesi neticesinde gerçekleşmiştir (Donuk, 2017b, s. 1168-1169).

Bir diğer Altmışlı Medrese, hicrî 951 senesinden (M. 1544/1545) itibaren hep altmış akçe yevmî ücret ile müderrislere verilen Edirne'deki Sultan II. Bâyezîd Medresesidir (Baltacı, 2021b, s. 760). XVI. yüzyıl şu 'arâ tezkirelerinde bu medresede müderris yahut muid olarak vazife yapmış bazı şairlerden bahsedilmektedir. Mesela Âhî-zâde Mehmed Çelebi, burada vazife yapmıştır. Onun buradaki vazifesi esnasında hem Mecdî hem de Vâlihî mahlaslı Ahmed, onun iadesinden yani muidliğinden mülâzım ve sonrasında kadı olmuşlardır (AÇ, 238, 333; KH, 743, 888). Gerçi 'Âşık Çelebi bunların kimin iadesinden mülâzım olduğunu doğrudan söylememektedir ancak Kınalı-zâde'de bu kişinin Âhî-zâde Mehmed Çelebi olduğu kesin bir şekilde bellidir. Bunun haricinde Kemâlpaşa-zâde (KH, 389), Sinân Efendi (KH, 450) ve Vâsî' 'Alî'si (AÇ, 482; B, 134; KH, 613), bu medresede müderrislik yapmışlardır. Nev'î ise buradan mülâzım olmuş ve sonrasında bir medresede müderris olarak vazifeye başlamıştır (AÇ, 387).

'Ârifî, altmış akçe ücret ile Bursa Murâdiyye Medresesinde müderrislik yapmıştır (KH, 538). Sultan II. Murâd tarafından Bursa'da ihdas edilen bu medrese, hicrî 900 yılından (M. 1494/1495) itibaren yevmî altmış akçe ücret ile müderrislere verilmiştir (Baltacı, 2021b, s. 783-784). 'Ârifî'nin haricinde burada Fenârî-zâde 'Alî Çelebi, Manastır Medresesini müteakip, Mollâ Lütîfî ise Sahn Medresesinden sonra müderrislik yapmıştır (B, 168; KH, 645, 723). Leys Çelebi de burada müderrislik yapmış ve hatta bu sırada Eğri Bok ve Parmak lakaplı iki danışmendini bunlarla anlaşımadığı ve medresede huzursuzluk çıkardıkları için kovmuştur. Bunun üzerine Çakşırı Şeyhî şöyle bir beyit kaleme almıştır (AÇ, 615):

Gördiler medreseyi tutdı koki

*Kakdılar Barmag ile Egri Boki*¹⁸⁰

¹⁸⁰ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Medreseyi bir kokunun sardığını görünce Parmak ile Eğri Boku savuşturdular.

Bu üçünün burada kaç akçe yevmiye ile görev yaptığı tezkirelerde açıkça belirtilmemektedir. Ne var ki hem bu medresenin çok uzun bir süre altmış akçe yevmiye ile müderrislere verilmesinden hem de Baltacı'nın Fenârî-zâde ile Mollâ Lütî'nin burada altmış akçe ücret aldığına dair bilgiyi vermesinden hareketle üçünün de altmış akçe ile vazife yaptığı kesindir denebilir (Baltacı, 2021b, s. 785).

Kânûnî'nin babası Yavuz Sultan Selîm için inşa ettirdiği ve hicrî 955 senesinde (M. 1548/1549) tamamlanan medrese de baştan itibaren Altmışlılar arasındadır (Baltacı, 2021b, s. 816). Sultânü'ş-şu'arâ Bâkî, Süleymâniyye Medresesinden hakkında atılan bir iftira yüzünden azledildikten sonra Sultan III. Murâd'ın işin aslını anlamasıyla birlikte bu sefer Yavuz Sultan Selîm Medresesine tayin edilmiştir (KH, 230). Kınalı-zâde'nin sehven ismini Mustafâ olarak zikrettiği Kâf-zâde Feyzullah Efendi ise *Tezkiretü'ş-şu'arâ*'ya onunla alakalı madde eklendiği sırada halen bu medresede vazife yapmaktadır (KH, 784). Aynı şekilde Meylî mahlaslı Zekeriyâ ve Bahâüddîn-zâde Abdullah Efendiler de burada vazife yapmışlar (KH, 803, 819) Hatta Mollâ Çelebi Bahâüddîn-zâde burada bulunmakta iken onun iadesinden mülâzım olmuştur (KH, 803).

'İlmî mahlaslı Remzî-zâde Mehmed Efendi ise Kınalı-zâde'ye göre onunla alakalı madde *Tezkiretü'ş-şu'arâ*'ya eklendiği esnada Edirne'deki Süleymâniyye Medresesinde müderrislik yapmaktadır (KH, 571). Oysa Edirne'de Kânûnî Sultan Süleymân Medresesi diye bir kurum olmadığı gibi ayrıca Remzî-zâde de tezkirenin tamamlandığı esnalarda yani 1584'ten hicrî 994 senesine (M. 1585/1586) kadar Edirne'de Altmışlı Selîmiyye Medresesinde vazife yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 834). Dolayısıyla burada ya bir okuma hatası vardır ya da Kınalı-zâde sehven "*Selîmiyye (سليميه)*" yerine "*Süleymâniyye (سليمانيه)*" yazmıştır.

3.5.8. Süleymâniyye Dârü'l-hadîsi

Süleymâniyye Dârü'l-hadîsi, Kânûnî tarafından ihdas edilmiş olup Süleymâniyye Câmîinin kible tarafında bulunmaktadır. Vakfiyesinde müderrislerine elli akçe ücret verilmesi şart koşulan bu medreseye ilk tayin yüz akçe ile yapılmış ve sonrasında da vakfiyedeki ücrete elli akçe daha eklenerek yeni müderrisler yüz akçe ile tayin edilmeye başlanmıştır (Baltacı, 2021b, s. 889-890). XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde burada vazife yapmış olan iki kişiden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki

olan Sinân Efendi, Kınalı-zâde'ye göre kadılık vazifesinden ayrılıp telif ve tasnif ile meşgul olmuş ve eserleri şekil ve muhteva açısından son derece güzel ve mükemmel olduğundandır ki şöhret bulmuştur. Buna mukabil kendisine iki yüz akçe ile Süleymâniyye Dârü'l-hadîsi müderrisliği ihsan edilmiştir (KH, 450-451). Kınalı-zâde, her ne kadar onun burada müderrislik yapmış olduğu noktasında doğru bilgi veriyorsa da aldığı ücret konusunda yanılmaktadır. Zira Sinân Efendi, burada hicrî 969 senesinde (M. 1561/1562) yevmî yüz seksen akçe ile vazifeye başlamış, iki yüz akçelik yevmiye ise kendisine 983'teki (M. 1575/1576) tekaüdünü müteakiben verilmiştir (Baltacı, 2021b, s. 891-892). Yani Kınalı-zâde onun burada iken aldığı ücret ile müteakait olduktan sonra aldığı ücreti karıştırmıştır.

Yine Kınalı-zâde'ye göre Rumeli kazaskerliğinden müteakait iken vefat eden Hasan Efendi de bu Dârü'l-hadîs'te müderrislik yapmış ve hatta Kutbî mahlaslı İsmâ'îl de bu esnada onun iadesinden mülâzım olmuştur (KH, 695). Gerçi Kınalı-zâde, bu konuda çok ayrıntı vermemekte ve kurduğu cümlelerden Hasan Efendi'nin kazaskerliğini takiben müderris olup bu esnada mı vefat ettiği yoksa müderrislikten sonra kazaskerlik yapıp bu görevdeyken mi öldüğü belli olmamaktadır. Ancak kaynaklara bakıldığında Süleymâniyye Dârü'l-hadîsi müderrisliğinin bilhassa 1589 tarihine kadar mazul mevleviyet kadılarına ve kazaskerlere verildiği görülmektedir (Çiftçi, 2010, s. 79). Bu bağlamda Biber Birâderi Hasan Efendi de Rumeli Kazaskeri iken müteakait olup tekaüt tarihi ile bu Dârü'l-hadîs'in hicrî 1040 ilâ 1046 seneleri arasında müderrisliğini yapmış (Çiftçi, 2010, s. 87), Bosnalı İsmâ'îl bin Hazm ise onun 1046 senesindeki ölümünden sonra mülâzım olmuştur (Çiftçi, 2010, s. 92). Dolayısıyla bu iki şahıs tezkirede bahsedilen kişiler olmalıdırlar.

3.5.9. Diğer Medreseler

“*Medreseler*” üst başlığında yer alan herhangi bir alt başlığa yerleştirilemeyen ancak bir yandan da bir medresede görev yaptığı bilinen diğer şairler, bu başlık altında toplanmıştır. Bunun birkaç nedeni vardır. Bunlardan ilki, tezkirelerde onların hangi şehirde müderrislik yaptıklarının söylenmesi ancak bu şehrin hangi medresesinde görev yaptıklarının bilinmemesidir. Bununla birlikte bunların görev yapmış olabileceği medreseler hakkında bazı tahminler yapılabilmektedir. Mesela ‘Âşık Çelebi, bir ‘Acem

fazılının Kemâl-i Zerd'in memleketi olan Bergama'daki bir medresede müderrislik yaptığından ve bu esnada Bergama'dan şikâyet eden şöylece bir beyit yazdığından bahsetmektedir (AÇ, 306):

Görinmez bi'r-i gamda nesne asla

*Koyı vü kıyı vü kaya görünür*¹⁸¹

Hatta Kemâl-i Zerd, ona yazdığı şu beyitle cevap vermiştir (AÇ, 306):

Her diyârun bir metâ'ı var durur lâ-büd Kemâl

*Âb u hâk-i Bergama mahbûb ile şâ'ir kopar*¹⁸²

‘Âşık Çelebi, söz konusu ‘Acem fazılının buradaki hangi medresede vazife yaptığını söylememektedir. Oysa Bergama’da birisi II. Murad devrinde Hacı Fakih Mahallesi’nde Hatîb Paşa tarafından inşa ettirilmiş olan ancak payesi bilinmeyen, bir diğeri de Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey tarafından ihdas edilmiş olup yevmiyesi yirmi beş akçe olan iki medrese bulunmaktadır (Gökçe, 1996, s. 172; Günay, 1998, s. 210). Dolayısıyla hem bu ‘Acem fazılının hangi medresede vazife yaptığı hem de bu medreselerden birisinin payesinin ne olduğu bilinmemektedir.

Yine ‘Âşık Çelebi, Zeyrekî mahlaslı Zeyrek-zâde Mehmed Çelebi’nin Balıkesir medresesinde görev yaptığı bilgisini vermektedir. (AÇ, 253). Bu medresenin Yıldırım Bâyezîd tarafından Balıkesir’de ihdas edilen medrese olması mümkündür (Baltacı, 2021b, s. 739). Ne var ki XVI. yüzyılın ortalarında Balıkesir’de bu medresenin haricinde II. Bâyezîd’in hocası Mevlânâ Sinân Hoca Efendi’nin inşa ettirdiği Hoca Sinân Medresesi ve Oruç Paşa ile oğlu Mahmûd Çelebi’nin yaptırdığı Oruç Paşa Medresesi olmak üzere iki medrese daha vardır. Ayrıca bu yüzyılın sonlarına doğru Sinan oğlu Bostan Çavuş tarafından Bostan Çavuş Dârü’l-hadîs Medresesi ve muallimhâne iken medreseye dönüştürülen Fâtımâ Hâtun Medresesi de inşa edilmiştir (Özkan, 2021, s. 61). Yani Zeyrek-zâde Mehmed Çelebi, bu medreselerden herhangi birisinde müderrislik yapmış olabilir.

¹⁸¹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Gam kuyusu olan Bergama’da koy, kıyı ve kaya haricinde hiçbir şey görünmüyor.

¹⁸² **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey Kemâl, her diyarın kendisine has bir metayı olduğu gibi Bergama’nın suyundan ve toprağından da güzeller ve şairler çıkar.

‘Âşık Çelebi, Ümmülveled-zâde Abdül’azîz Çelebi’nin ise Trabzon Medresesinde müderrislik yaptığını söylemekte ancak medresesinin ismini vermemektedir (AÇ, 452). XVII. yüzyılda Trabzon’a gelen Evliyâ Çelebi’ye göre Trabzon’da Ortahisâr Câmii avlusundaki Fâtih Sultan Mehmed Medresesi, Hâtûniyye Câmii yanındaki Hâtûniyye Medresesi ve İskender Paşa Câmii yanındaki İskender Paşa Medresesi olmak üzere üç adet medrese vardır (Terzi & Öztürk, 2023, s. 407). Baltacı’nın çalışmasından bunların XVI. yüzyılda da işler olduğu ve aralarından bir tek Sultan II. Bâyezîd tarafından annesi Gülbahâr Hâtun adına ihdas edilmiş olan ellilik Hâtûniyye Medresesi’nin payesinin bilindiği anlaşılmaktadır (Baltacı, 2021a, s. 466; Baltacı, 2021b, s. 845, 849).

‘Âşık Çelebi haricindeki diğer tezkire yazarlarına göre Deli Birâder Gazâlî, Sivrihisar’a müderris olarak tayin edilmiş ancak müddetini doldurmadan geri İstanbul’a gelmiş ve devlet erkânının karşısına çıkmıştır. Bunlar ona neden müddeti tamam olmadan geri geldiğini sormuşlar, o da sivri yer olduğundan oturup rahat edemediği şeklinde bir latife yapmış ve kendisine daha düz bir yer ihsan etmelerini istemiştir (B, 140; KA, 181; KH, 637; L, 389). Ancak bu tezkire yazarları, onun Sivrihisar’da hangi medresede vazife yaptığı hakkında bilgi vermemektedirler ve bunun hakkında bir tahminde bulunmak da zordur. Zira Sivrihisar’da inşa tarihleri dolayısıyla XVI. yüzyılda işler halde oldukları düşünülebilecek ‘Alemşâh, Emînüddîn Mikâ’il, Gecek, İrfâniye, Seyyîd Nûreddîn, Sivrihisar ve Soga Bey Medreseleri olmak üzere toplamda yedi medrese mevcuttur (Siper, 2019, s. 31-51). Yine de bunlar arasında en muhtemel olanı Sivrihisar Medresesi şeklinde anılan, adı bilinmeyen ve XV. yüzyıla ait defterlerde dahi “*kadîmü’z-zamândan beri*” devam ettiği söylenen medresedir. Bu medrese, Selçuklular devrinden beri işlemektedir ve hatta İstanbul’un ilk kadısı Hızır Bey de burada ilim tahsil etmiştir (Siper, 2019, s. 46-47).

Kayserili Meylî, Şîrvân’dan dönmesini müteakip müftülük makamıyla birlikte Kayseri’de müderrislik yapmıştır (B, 201). XVI. yüzyılda Kayseri’de işler halde olan on iki medrese bulunmaktadır. Ancak onun vazife yapmış olduğu medresenin Handî Hâtun Medresesi olması muhtemeldir. Zira ‘Osmân Paşa, birisi 1579 birisi de 1583 senelerinde olmak üzere Şîrvân’ı Safevîlerden geri aldığı iki sefer düzenlemiştir. Bu seferlerden sonra Meylî, bir müddet bu coğrafyada kalmış ve muhtemelen 1590’a doğru Anadolu’ya dönmüştür (Özergin, 1971, s. 257). Söz konusu medrese ise hicrî 995’ten (M.

1586/1587) evvel ellilikler arasına girmiş olup dahası burada Meylî'nin geri dönmesine çok yakın bir zamanda görev yapan müderrislerden birisi aynı zamanda müftülük vazifesini de deruhte etmiştir (Baltacı, 2021b, s. 478).

Gubârî, Latîfî'ye göre bir müddet Hicâz'da uzlete çekilmiş ve bu esnada Şarâbiyye Medresesinde müderrislik yapmıştır (L, 385). Bu medrese, 'Abbâsî oğullarından Şerefeddîn İkbâl el-Şarâbî'nin 1233 yılında Harem-i Şerife yakın ve Bâbü's-selâm'ın sağ tarafında ihdas ettiği ve yanına da büyük bir kütüphane yaptırdığı medresedir (Koçak, 1998, s. 268). Payesi ise bilinmemektedir.

Bahârî, kazaskerlikten mütekait olmuş olan Seydî Çelebi'den mülâzım olmuş ve bunu takiben Edirne'de müderrislik yapmıştır. Bu vazifesi esnasında da burada vefat etmiştir (AÇ, 187; KH, 241; S, 162). Onun mülâzemetten sonra Edirne'de müderrislik yaptığının söylenmesi ya önceki görev yerlerinin es geçilip sadece sonuncusunun zikredilmesi anlamına gelmektedir ya da tezkire yazarları bu ifade ile onun ilk görev yerinin Edirne olduğunu kastetmektedirler. Bu iki ihtimalden hangisinin doğru olduğu tam belli değildir. Ancak ikinci ihtimalden hareket edilirse onun burada ilk def vazife yaptığı medresenin yirmi yahut yirmi beş akçe payeli olması mümkündür. XVII. yüzyılın ortalarına ait Rumeli Kazaskerliği Rûznâmesi icmâlîne bakıldığında ise Edirne'de bu tarihlerde yirmi beş akçelik on bir tane medresenin mevcut olduğu görülmektedir (Özergin, 1974, s. 278-279).

Sabûhî, Amasya ve Kütahya'da müderrislik yapmıştır (AÇ, 561). Amasya'nın merkezinde XVI. yüzyıl itibariyle işler halde olan Dârü'l-hadîs statüsündeki 'Osmân Çelebi, Altmışlı Hüsâmiyye ve Alaca Yahyâ Bey Medreseleri olmak üzere üç medrese mevcuttur (Birsal Varol, 2019, s. 74-77). Kütahya merkezde ise XVI. yüzyılda faal olan Balaban, Dârü'l-kurrâ, Germiyanoğlu Ya'kûb Bey, İshâk Fakîh, Mollâ Halîl, Karagöz Ahmed Paşa, Rüstem Paşa, Timurtaş ve Vâcidiyye Medreseleri olmak üzere toplamda dokuz medrese mevcuttur (Erden, 2015, s. 57-129). Sabûhî'nin Amasya'da altmışlık bir medresede görev yapamayacağından hareketle diğer iki medresede görev yapmış olabileceği söylenebilir. Ancak Kütahya için böyle bir çıkarımda bulunmak çok zordur.

Hıfzî, Vardar Yenicesinde müderrislik yapmıştır (S, 137). XVII. yüzyılın ortalarına ait olan Rumeli Kazaskerliği Rûznâmesi icmâlîne göre Vardar Yenicesinde bu tarihlerde Yirmili Mûsâ Bey, Kırklı Ahmed Bey ve Ellili Gâzî Evranos Bey

Medreseleri olmak üzere üç adet medrese mevcuttur (Özergin, 1974, s. 279). Hıfzî, bu üçünden birisinde vazife yapmış olabilir. Lütfibey-zâde Mehmed Neylî ise Sinân Efendi'den mülâzım olduktan sonra Bursa'daki pek çok medresede müderrislik yapmıştır (KH, 885). Nitekim Baltacı'ya göre o, Bursa'da 'Îsâ Bey ve Çelebi Mehmed Medreselerinde vazife yapmıştır (Baltacı, 2021b, s. 634).

Tezkire yazarlarının sadece şairlerin görev yaptığı coğrafi bölgenin ismini verdiği durumlar da vakidir. Mesela Sabûhî, Anadolu'nun kıyı kesimlerinde müderrislik yapmıştır (KH, 506). Sırrî mahlaslı 'Îsâ ise Rumeli'nin kıyı bölgelerinde yer alan medreselerde müderrislik yapmış ve ilim ile meşgul olarak tekâmül ettikten sonra kadı olmuştur (KH, 434). Ayrıca Sâkî de Rumeli'deki bir medresede müderris olmuş ve burada ilim ile meşgulken vefat etmiştir (S, 107).

Tezkire müellifleri, bazen de şairin görev yaptığı şehrin ismini vermektedir. Ne var ki daha öncekilerin aksine bunların bu şehirdeki hangi medresede vazife almış olabileceği hakkında daraltılmış bir tahmin yapılamamaktadır. Bunun en başat sebebi, bunların bu şehirlerdeki medreselerde mülâzemetten hemen sonra mı yoksa bazı terakkileri müteakip mi müderrislik yaptıklarının bilinmemesidir. Örneğin Lütfibey-zâde'nin muidi olan Hasan Çelebi-i Mu'îd, İstanbul'da müderrislik yapmaya başladıktan sonra müderrisliğin zahmetlerine ve maddi yetersizliklerine katlanamayarak kadı olmuştur (KH, 294). Mâlikî, mülâzım olup İstanbul'da bir müddet müderrislik yaptıktan sonra biraz dirhem ve dinar sahibi olabilmek için "*semt-i kazânın sâliki*" olmuştur (KH, 736). Merdümî, Aşçı-zâde Hasan Çelebi'den mülâzım olup İstanbul'da bir medresede ders okutmak ile meşgulken kadılığa meyletmiş ve kasaba kadıları arasına girmiştir (KH, 773). Ayrıca Râyî, Bursa'da bazı medreselere müderris olduktan sonra "*kazâyâ rızâ*" vermiştir (KH, 380). Yegân-zâde 'Ulvî ise Yavuz Sultan Selîm devrinde Bursa'da müderrislik yapmış ve bu görevde bulunduğu esnada vefat etmiştir (L, 377).

Daha farklı iki örnek 'Iyânî mahlasını paylaşan iki şair hakkında olanlardır. 'Iyânî mahlaslı iki şairden birisi olan Manastırlı Süleymân, *Tezkiretü 'ş-şu 'arâ*'ya onunla alakalı madde eklendiği esnada İstanbul'da kırk akçe ile müderris olduğu medreseden azledilmiştir (KH, 624). 'Iyânî mahlaslı ikinci şair olan Mehmed ise babası 'Acem Mollâ Hasan tarafından Edirne'de ihdas ve vakfedilen Kâdî Medresesinde müderrislik yapmıştır (AÇ, 493; KH, 623). Bu iki örneğin birisinde hem şehir hem de paye, diğesinde ise hem şehir hem de kabaca medrese ismi verilmektedir. Buna rağmen bu iki kişinin

hangi medreselerde müderris olduğu yine de belirsizdir.

Mûsâ Kadı da hangi şehirde müderris olduğu söylene de medresesi tespit edilemeyenlerden birisidir. O, mülâzım olduktan sonra kazasker Çivi-zâde Efendi, onunla birlikte mülâzım olmuş olan Mûyoğlu'nu da kastederek “*bu ikisine ilim ehlinin mansıbını vermek muhaldir ve bunları ilim ehlerinden sayıp padişaha kadılık ve müderrislik için arz etmek büyük bir vebaldir*” demiştir. En nihayetinde Rumeli’de bulunan Filorina’da bir kadı naibinin tabakhane şeklinde inşa ettirip sonrasında medrese adına vakfettiği ve oğlu için şart koştuğu odaların bunlara verilmesinde karar kılınmıştır. Bu medrese gerçekte bir medrese olmayıp kayıtlarda adı geçmemektedir. Hem örümcek yuvasına benzer zayıflıkta bir binaya sahiptir hem de ne vakfından ne de ulufesinden haber vardır. Öyle ki ‘Âşık Çelebi *Meşâ’irü’ş-şu‘arâ*’sını yazdığı esnada bu medresenin isminin de kendisinin de kaybolup gittiğini aktarmaktadır. Çivi-zâde Efendi bunlar gibi ilimden hisseleri olmayan kimselere münasip olanın da ancak böyle bir medrese olduğuna karar vermiştir. Böylece Mûsâ Kadı ve Mûyoğlu’nun yanı sıra söz konusu kadı naibinin suhte olan oğlu da mülâzım olmuş ve medrese, bu üç kişiye verilip bunlar sair ilim ehlerinden ayrılarak yerilmişlerdir (AÇ, 543-544).

Kınalı-zâde ve Beyânî tezkirelerinde yer alan pek çok örnekte ise payeye, medreseye ve şehir isimlerine değinilmemektedir. Yalnızca söz konusu müderrislerin “*medâris-i şerîfe (şerefli medreseler)*”, “*medâris-i ‘aliyye (ulu medreseler)*” ve “*medâris-i seniyye (yüce medreseler)*” şeklinde tanımlanan medreselerde görev yaptıklarından bahsedilmektedir. Bu terkipler, yüksek payeli medreselere verilen umumî isimlerdir. Mesela Bekâyî medâris-i şerîfede müderrislik yapmıştır (KH, 238). Tâcî-zâde Ca‘fer Çelebi, Hâcî Hasan-zâde’den mülâzım olduktan sonra medâris-i şerîfede ders okutmak ile meşgul olmuştur (KH, 259). İstanbullu Nâmî, Mu‘allim-zâde’den mülâzım olduktan sonra medâris-i şerîfede tedris vazifesi ile meşgul olmuştur (B, 202). Nihâlî Mehmed ise mülâzım olduktan sonra Beyânî’ye göre medâris-i şerîfede, Kınalı-zâde’ye göre ise medâris-i seniyyede görev yapmıştır (B, 218; KH, 824, 876). Ayrıca Lütüfbey-zâde de Sinân Efendi’den mülâzım olmasını müteakip aralarından birisi kırk akçe yevmiyeli Dâvud Paşa Medresesi olan “*medâris-i seniyye*”de müderrislik vazifesini yürütmüştür (KH, 824).

Cenâbî Efendi, medâris-i ‘aliyyede müderrislik yaparken Kânûnî Sultan Süleymân onu yaptığı tercümelelerin bir karşılığı olarak kendi ihdas ettiği medreselerden

birinde vazifelendirmiştir (KH, 273). Halîmî, medâris-i ‘aliyyede aklî ve naklî ilimleri okutmuştur (KH, 306). Rızâyî mahlaslı Abdülkerîm medâris-i ‘aliyyede müderrislik yaptıktan sonra kadı olmuştur (KH, 388). Bûstân-zâde Mehmed Efendi, Ebussu‘ûd Efendi’den mülâzım olduktan sonra şerefli medâris-i ‘aliyyede müderrislik yapmıştır (KH, 748). Aynı şekilde Ebussu‘ûd Efendi’den mülâzım olan Mustafâ Çelebi Efendi de Süleymâniyye Medreselerinden birisine tayin edilene kadar pek çok medâris-i ‘aliyyede görev yapmıştır (KH, 784). Kudsi, Kânûnî’nin hocası olan Hayreddîn Efendi’den mülâzım olmasını müteakip büyük mertebelere ve medâris-i ‘aliyyeye nail olmuştur (KH, 698). Meylî mahlaslı Zekeriyâ Efendi ise Ma‘lûl Emîr Efendi’nin Anadolu kazaskerliği zamanında onun tezkireciliği hizmetinden mülâzım olmasını takiben medâris-i ‘aliyyeye tayin edilmiştir (KH, 819).

Kara Çelebi, medâris-i ‘aliyyede vazife yaparak mesleğindeki mertebeleri teker teker aşmış, emsali ve akranı olan kadılardan daha üstün bir konuma gelmiştir (KH, 914). Kefeli Hüseyin Çelebi ve Semâniyye’den evvel ‘İyânî, medâris-i ‘aliyyede görev ifa etmişlerdir (B, 55, 137). Nev‘î, Âhî-zâde Mehmed Çelebi’den mülâzım olduktan sonra medâris-i ‘aliyyede ders okutmuştur (B, 215). Fevrî de medâris-i ‘aliyyede ders okutmakla işigal edenlerden birisidir (KH, 682). Ayrıca Su‘ûdî, *Tezkiretü’ş-şu‘arâ*’ya onunla alakalı madde eklendiği esnada halen medâris-i ‘aliyye sayılan Süleymâniyye Medreselerinde müderrislik yapmaktadır (KH, 437). Hasîbî ise medâris-i ‘aliyyeye erişikten sonra müderrislik vazifesini bırakmıştır (B, 53). Bundan başka Sâni‘î’nin Enbûb lakaplı cahil kardeşi de bu vasıfsızlığına rağmen medâris-i ‘aliyyede müderrislik yapabilmiştir (KH, 500).

Tezkirelerde coğrafya, şehir ya da medrese ismi verilmeden bazı şairlerin görev yaptıkları medreselerden de bahsedilmektedir. Örneğin Müdâmî, Şeyhülislam ‘Alî Çelebi oğlu Mollâ Çelebi’den mülâzım olduktan sonra onun ihdas ettiği medreseye müderris olmuştur (AÇ, 339). Şâver ise devlet erkânından bir kısım zarif kişilerle dost olmuş ve bazı kasaba medreselerinde müderrislik yapmıştır (AÇ, 593). Ayrıca tezkirelerde medrese ihdas eden bazı kimselerden de bunların meydana getirdiği kurumlar zikredilmeden söz edilmektedir. Mesela Kânûnî Sultan Süleymân, gece gündüz medreselerin, mescitlerin ve imaretlerin tamirine himmet ettiği gibi ahalinin, müderrislerin ve ibadet ehlinin riayetına de ihtimam göstermektedir (A, 43). Kâsım Paşa çokça mescit ve medrese inşa ettirmiştir (KA, 32). Pîrî Paşa ise hayır hasenat yapma

yolunda mescit, medrese ve imaret inşası için çok büyük meblağlarda dinar harcamış ve bunların masrafları için de bazı yerlerde vakıflar kurmuştur (A, 50).

3.6. Meyhaneler

Meyhane, Osmanlı toplumundaki “işret” kültürünün canlı bir şekilde yaşandığı en önemli şehir içi mekânlardan birisidir. Buralarda pek çok şair zaman zaman toplanmışlar ve meclisler kurarak şehrin edebî muhitlerinin bir kolunu burada teşkil etmişlerdir. Bu meclislerde şiirler okunmuş, şarap içilmiş ve güzellerle muhabbetler edilmiştir. Bilhassa Tahtakale yahut eski ismiyle “*Tahte'l-kal'a*” bu şekildeki toplantılara ev sahipliği yapan çok sayıda meyhanenin bulunduğu bir semttir. XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde bu semtteki meyhanelere gidip gelen pek çok şairden bahsedilmektedir. Mesela Melîhî, gece gündüz ya mahmur ya da sarhoş olan bir adamdır. Pek çok defalar cübbesini ve destarını şarap satıcısına rehin ettiği gibi ayrıca her bir kitabını şarap içmek için meyhanelere rehine koymuştur. Diğer taraftan Fatih Sultan Mehmed'in de musahiplerindedir ancak meyhaneden bir an olsun çıkmamakta ve içkiyi çok fazla tüketmektedir. Bu sebeple sultan, ona bir daha şarap içmeyeceğine dair yemin ettirmiş ve akabinde de adamlarına her yerde onu takip ettirmiştir ki içip içmediğini kontrol etsinler. Melîhî, en nihayetinde şarapsızlığa dayanamamış, yeminini bozmamak için de şarabı şırınga ile damardan almış ve sarhoş bir şekilde Tahte'l-kal'a'da dolaşarak gevezelik etmeye başlamıştır. Sultanın adamlarından birisi onu bu esnada bulmuş ve “*işte şimdi elime düştün*” diyerek yanındakilerin yardımıyla onu Sultanın huzuruna sürükleyerek götürmüştür. Kendisine verilen sözün tutulmadığını gören padişah, gazaba gelmiş ve Melîhî'nin Galata boğazından denize atılmasını emretmiştir. Ancak Melîhî şarap içmediği konusunda ısrar etmiştir. İşin aslını anlattığında padişah yumuşayarak onu affetmiş, bunun üzerine Melîhî de tekrar eski hali üzere meyhanenin yolunu tutmuştur (KA, 63-64; KH, 800; L, 491-493; S, 80-81).

‘Alî Paşa'nın kâtibi olmakla birlikte son derece havaî olan Mesîhî de vazifelerini aksatacak derecede bu semte düşkündür. Öyle ki Paşa, bir kez bile kitabet vazifesinin görülmesi gerektiğinde onu hazır bulamamakta ve kapıcılar aramaya çıktıklarında onu ya Tahte'l-kal'a'da bir meyhanede ya da güzellerle bir gül bahçesinde bulmaktadırlar (AÇ, 344). Aynı şekilde Visâlî de daima Tahte'l-kal'a'da olduğundandır ki onu her

defasında orada görenler “*acaba Tahte’l-kal’a’nın mültezimi mi oldu, buranın vergisini mi topluyor*” demektedirler (AÇ, 245). ‘Âşık Çelebi’nin deyişiyle “*fünûn-ı ma’ârifün ekserinde eli*” olan ‘Acem Mehmed Kâsım ise her ikinci vakti Tahte’l-kal’a’ya uğramakta, bu esnada orada bulunan ve Farsça üzerine sohbet eden yaran da onu hakem yapmaktadırlar (AÇ, 552). Ayrıca Şeyhülislam Kadri Efendi de gençliğinde bu semtin meyhanelerinde yaranıyla pek çok meclis kurmuştur. Hatta ‘Âşık Çelebi onun daha o zamandan yüksek makamlara geleceğinin hissedildiğini söylemektedir. Zira o, bu meclislerde daima ön planda olmakta, Tahte’l-kal’a’da aşağı ve pespaye kimselerle değil, üstün ve ulu kişilerle sohbet etmekte ve daima meclisin başında olan asil sevgiliyi arzulamaktadır. Ayrıca akşam eline geçen parayı da cimrilik göstermeden ve sabaha da bırakmadan cömertçe harcamaktadır (AÇ, 573).

Bahsi geçen bu kimselerin çoğu gençliğin harareti ve delikanlılığı saikiyle bu semtte bulunmuş olsalar da çoğu yaş aldıkça bu alışkanlığı terk etmiştir. Oysa yaşlansa bile buraya olan arzusu dinmeyenler de vardır. Örneğin Nihâlî Ca’fer Çelebi, yaşlandıktan sonra iki üç günde bir Tahte’l-kal’a köşesinde dükkânı olan ve gençliklerinde meyhanelerde beraberce eğlendikleri, meclislerde de beraberce buldukları eski bir tanıdığına uğramaktadır. Bu dükkânın önünde oturmakta ve gelip geçenleri izlemektedir. Bunlar arasında afyondan mest olmuşlar, Galata’dan gelen sarhoşlar ve yanlarında güzellerle dolaşan âşıklar vardır. Burada bunları seyrederek ikindiden akşama değin oturmakta ve bilhassa yanındaki güzelle geçen, kel ve kaba saba, buna layık olmadığını düşündüğü adamları gördüğünde kıskançlıktan çatlayıp iç geçirmektedir (AÇ, 392). Kınalı-zâde ve Beyânî ise tezkirelerinde Ca’fer Çelebi’nin bir arkadaşının dükkânı önünde değil Uzun Çarşı’daki Çıkrıkçılar bölgesinde kendi kiraladığı bir dükkân önünde gelen geçeni izlediğini belirtmektedirler (B, 217; KH, 875).

Kimisinin de daha yaşlanıp “*piyasadan çekilemeden*” buradaki müdavimlik esnasında eceli gelmiştir. Örneğin Kara Bâlî-zâde, Figânî ile birlikte buldukları bir işret meclisinden üç gün sonra Tahte’l-kal’a’ya indiğinde ona “*Figânî az önce buradaydı ancak subaşı alıp götürdü*” demişlerdir. O, işin sebebini ve aslını sormaya çalıştığında Figânî’nin yazdığı bir şiir sebebiyle evvela dövülüp sonra da eşek üzerinde teşhir edildiğini, en nihayetinde de Balıkpazarındaki iskelede asıldığını öğrenmiştir (AÇ, 525; KA, 188). Bunun haricinde Tahte’l-kal’a semti tezkirelerde iki yerde benzetme

yapmak için de kullanılmıştır. Mesela “Zarîf” lakabının ayağa düşüp nasıl da pek çok kişiye verilmeye başlandığını anlatırken ‘Âşık Çelebi, bu unvanın dilimi bir mangırlık Tahte’l-kal’a kavununa döndüğünü söylemektedir (AÇ, 562). Yine ona göre Kandî de düşürdüğü tarihlerin değerini parçası bir mangır olan Tahte’l-kal’a helvasına indirmiştir (AÇ, 583).

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Tahtakale’nin bazı meşhur meyhanelerinden de bizzat isimleri anılarak bahsedilmektedir. Bunlardan birisi olan Efe Meyhanesi, diğer adıyla Yani, Âşık Çelebi’nin deyişiyle “zarîflerin toplandığı bir yerdir ve safa madenidir” (AÇ, 168). Pek çok şair buranın müdavimlerinden olmuştur. Âhî de bunlardan birisidir. O, sohbet meclislerinde, iştret anlarında ve şarap içerken pek konuşmamış, daima sessizlik içerisinde olmuştur. Öyle ki bu meyhanede yapılan sohbetlerde konuşmak lazım gelse muradını bir mısra ile ifade etmekte ve akabinde tekrar suskunluğa bürünmektedir. Hatta meyhaneciler onu dilsiz sandıklarından bir gün meyhaneye gelme “bugün dilsiz danişment gelmedi mi” diye sormaktadırlar (AÇ, 168). Na’tî, Figânî ve Nûhî de bu meşhur meyhanenin düşkünlerinden ve şehrin güzeller peşinde koşan meşhurlarındandır. Bu üçü, sürekli beraberdirler ve kâh kendi hanelerinde kâh da Efe Meyhanesi ile Galata meyhanelerinde daima içki içmektedirler Bunlar, her gün bir gül bahçesinde, köşkte ya da bir meyhane köşesinde iştretle meşgul olmakta ve karşılaştıkları güzellerle beraber olma çaresini aramaktadırlar. Diğer taraftan zaman zaman da ilim ehliyle birlikte en ulvi sohbetleri yapabilmekte ve şiir üzerine en tatlı sözleri söyleyebilmektedirler (AÇ, 379, 522).

Nihalî Cafer Çelebi ve ‘Âşık Çelebi’nin babası Seyyîd ‘Alî, beraberce ‘Âşık Çelebi’nin amcasına talebelik yapmışlardır. Bu ikisi beraber oldukları gençlik yıllarında bu meyhaneye çokça gidip gelmiştir. Onun ve Seyyîd ‘Alî’nin yediği içtiği ayrı gitmemiş, gençlikleri beraber geçmiş ve kâh tekkelerde kâh medreselerde kâh da Efe Meyhanesi gibi meyhanelerde bir arada bulunmuşlardır (AÇ, 389). Aydınlı Selman ise talebeliği döneminde Şirvân gibi arkadaşlarıyla birlikte meyhanelerde ve özellikle Efe Meyhanesinde o kadar çok düşüp kalkmış, o kadar zaman geçirmiştir ki şarap tortusuyla havadislerinin yazılmadığı bir tek meyhane tezgâhı ve mısralarının kazınmadığı bir tek meyhane kapısı yoktur (AÇ, 431).

Şair Zâtî ve Kadrî Efendi de gençliklerinde buraya gidip gelmişlerdir. Gençliklerinde acıyı ve tatlıyı paylaşan bu iki dosttan ilki Şeyh Vefâ hankâhında

kalırken diğeri ise bir talebe ve danışmend olarak Ayasofya hücrelerinde dirsek çürütmektedir. Buluştukları yer ise Tahte'l-kal'a ve zihinlerin toplanıp mizaçların tazelenmesine imkân veren, ferah ve huzurun kendisinden sel gibi aktığı Efe Meyhanesidir. Bu meyhaneden çıktıklarında Ağa Yokuşunu tırmanmakta ve yokuşun bitiminde bir çeşme ile bu çeşmenin başındaki “*zorluğun sonundaki kolaylık*” adını verdikleri ağacın başına varmaktadırlar. Buranın ilerisinde Taci-zade Cafer Çelebi'nin evi vardır. Bu ikisi beraberce ona selam vermeye gitmekte, o da bu ikisini kâh sadece merhaba ve çeşitli iltifatlarla, kâh ilettikleri şiirlere övgü ve ihsanlarla, kâh da onları alıkoyup ziyafetlerle karşılamaktadır. Buradan çıktıktan sonra ise ikisi ya hanelerine ya da sevgililerinin buldukları mahalleye gitmektedirler (AÇ, 670).

Galata, Tahtakale'nin haricinde meyhanelerin bolca bulunduğu bir başka semttir. XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde pek çok şairin bu semtteki meyhanelerin devamlı müşterisi olduğu ifade edilmektedir. Misal olarak Hâverî, gençliğinde Galata'nın meyhanelerinde bolca bulunmuştur. Hatta seneler sonra bazı vazifeleri takiben Eyüp ile Galata'ya beraberce kadı olmuş, görev yerine gelmiş ve gençliğinde beraberce işret meclislerine katıldığı dostlarını hayatta bulmuştur. Onlarla zaman zaman hususi sohbetler etmiş ve bunlardan bazısında “*eğer gençliğimizdeki şevkimiz şimdi olsaydı doyuncaya kadar şarap içer ve subaşından korkmayıp Galata sokaklarında kendimizden geçerdik*” demiştir (KA, 131). Hâverî'nin bu sözü boşa değildir zira o, danışmendliği zamanında Galata'nın eğlence mekânlarındaki maceraları ile meşhur olmuştur. Öyle ki Galata'daki şekerçi dükkânları meze olacak şekerleri satmak için onun gelişini dört gözle beklemişler ve meyhanedeki içki dağıtan Hıristiyan çocuklar sarhoş olduğu esnada onun ayakları altında ezilmemek için etrafa sinmişlerdir. Galata'nın haricinde Tahtakale'deki Efe Meyhanesinde de hiçbir içki fıçısı yoktur ki Hâverî dibinde kendinden geçip uzun müddet ayılmamış olsun ve hiçbir meyhane sofrası yoktur ki gelip başına oturmuş olmasın. Nitekim buraya kadı olduğunda da bu kötü şöhreti sebebiyle bu vazifesini çok sürdürememiş ve azledilip teftişe uğramıştır (AÇ, 633).

‘İlmî de daima Galata meyhanelerinin müdavimi olmuş, hatta varını yoğunu şaraba harcadıktan sonra parasız kalmış ve kadeh satıcılığı yapmaya başlamıştır (AÇ, 477). Ayrıca tezkirelerde İstanbul'dan Galata'ya işret meclislerine katılmak için giden pek çok şairden de bahsedilmektedir. Bunlar Galata'ya ulaşmak için daha önce bahsi geçen Pereme Boğazından kayık, pereme vb. vasıtalara binmekte ve karşıya

geçmektedirler (bkz. Bölüm 1.10.6.3. Galata). Nitekim Gelibolulu ‘Âlî, buna dair iki anekdot nakletmektedir. İlkine göre Hayâlî, Şem‘î’yi ziyafet için Galata’ya götürürken ikisi beraber Pereme Boğazı’na gelmişlerdir. Orada Hayâlî’nin ısrarıyla birer pereme kiralayarak boğazdan geçiş ücretini ödemediği için karşıya geçmişler ve sonra da buluşup işret meclisi kuracakları meyhaneye varmışlardır (KA, 135). İkincisine göre de kelime oyunlarını çok seven Riyâzî, arkadaşlarıyla birlikte işret için Galata’ya giderken hepsi beraber Pereme Boğazına gelmişler ancak diğerleri oradaki gemilerden birine doluşurken Riyâzî “*ben deniz (bendeniz) geçmeyeceğim*” demiştir. Böylece sırf ihâm sanatıyla kurduğu bu cümleyi herkese duyurmak için Galata’ya gitmekten vazgeçmiş ve geri dönmüştür (KA, 146).

Tahtakale ve Galata kadar olmasa da XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde sözü edilen başka eğlence mekânları da vardır. Örneğin Bursalı Celilî’nin babası, oğlu genç yaşta iken ölüm döşeğine düşmüş ve oğluna vasi olarak İskender Lala ile Mollâ Sinân’ı tayin etmiştir. Celilî, genç ve tecrübesiz bir delikanlı olduğu için onlara oğlunu Balıkpazarı’na uğratmamaları vasiyetinde bulunmuştur (AÇ, 209). Eminönü’deki Balıkpazarı, tıpkı Galata ve Tahtakale gibi eğlence mekânlarının bulunduğu ve tarihi Bizans’a kadar uzanan bir semttir. Buranın en meşhur özellikleri, en eski gedikli meyhanelerin burada kurulmuş olması ve bu semtin içki mezesi olacak balıkların taze şekilde alınabileceği balıkçı dükkânlarına ev sahipliği yapmış olmasıdır (Koçu, 1960, s. 2022-2023). Bu semtte mezeler hemen yakından alınabiliyorken diğer meyhaneler için ise şairler işret meclislerini kurmadan önce farklı yerlerden alışveriş yapmaktadırlar. Bu alışverişin merkezi olan yerlerden birisi, Karamanpazarı’dır. Nitekim Âhî ile yaranı bir gün meyhaneye giderken Karamanpazarı’na meze almak için uğramışlar ve alışveriş yaparlarken aralarından birisi “*pastırma da lazım*” dediğinde Ahî ise “*Germ olup kendün meye basdurma bayram irtesi*¹⁸³” mısraını söyleyivermiştir (AÇ, 168).

Bütün bu meyhaneler, İstanbul’da yer almaktadır. Oysa İstanbul dışında da biyografisi verilen şairlerin devam ettiği meyhaneler mevcuttur. XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerine nazaran Midilli, meyhaneleriyle meşhurdur. Nitekim ‘İbâdî şarap, meyhane düşkünü ve zampara birisi olması sebebiyle meyhanenin çok olduğu Midilli’ye göçmüş ve burada bir sipahinin kızıyla evlenip dilediğince meyhaneye girmeye ve şarap içmeye

¹⁸³ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Hararetlenip kendini bayramın hemen ertesinde içkiye bastırma, boğma.

devam etmiştir (KA, 254). Midilli'den başka eski payitahtlardan birisi olan Edirne'de de pek çok meyhane bulunmaktadır. Hatta 'Atâ görünüşte Edirne sarayında ikinci tabip olarak vazife yapmış ise de gerçekte bu şehrin kahvehane ve meyhanelerinin mücaviri olmuş ve evine bile çok nadir olarak gitmiştir. Hatta çoğu zaman buralarda sızıp kalmış ve onu evine kahvehaneciler ve meyhaneciler taşımıştır. Hasta için çağrıldığında ekseriya sarhoş gitmiş, bu sebeple ne hasta onun sözlerini anlamış, ne de o hastanın şikâyetini dinleyebilmiştir. Bu sebeple öyle zayıf bir bünyeye sahiptir ki kahvehane ve meyhaneleri aydınlatmak için kullanılan bir hayal fanusuna benzemektedir yani hayal gibidir. (AÇ, 475; KH, 570). Edirne gibi eski payitaht olan Bursa'nın ise tıpkı İstanbul'da olduğu gibi ismen zikredilen bir meyhanesi vardır: Şems Meyhanesi. Bursası Bursa'nın güzellerine menzil ve şairlerine mahfil olan bir mekândır. Nitekim bir keresinde bu mekânda eğlenen Halîl-i Zerd, şehrin güzellerinden olan Pertevî, meyhaneye girdiğinde irticalen şu beyti söylemiştir (AÇ, 648; KH, 338):

Pertev-i mihr-i ruhun bezmümüze virdi ziyâ

Şems mey-hânesinin yine günü toğdı şehâ¹⁸⁴

Öte yandan tezkirelerde çoğunlukla spesifik bir meyhane kastedilmeksizin bazı şairlerin meyhanelerdeki müdavimliğinden ve hatta bu mekânlara olan bağımlılıklarından bahsedilmektedir. Mesela Şâver ölünceye kadar şarap kadehini elinden bırakmamış ve 'Âşık Çelebi'nin deyişiyle meyhane merdivenlerinden yuvarlanıp ayağını kırdığı için de doğru yola ve mescit köşesine ayak basmamıştır (AÇ, 593). Bezmî, daimî şekilde meyhane köşesini kendisine makam edinmiş ve yeme içmede şarap ile kebabın haricindeki her nesneyi kendisine haram addetmiştir. Sanki ezal bezminde kadehle ahitleşmiş ve ölünceye kadar da bu ahdini bozup meyhaneden züht ve taat hankâhına gitmemiştir. Yavuz Sultan Selîm'in saltanatının son devirlerinde yine meyhane köşesinde ve elinde kadehle ölmüştür (L, 145-146). Hızrî ise meyhane köşesini bütün âleme ve içki içmekten kaynaklanan zelil baş ağrısını da sultanlığa değişmeyen bir rinttir (AÇ, 646; KH, 335).

'Ulvî, Sultan II. Selîm tahta geçtikten sonra Mollâ Çelebi'den mülâzım olmuş, bazı beylerin ve vezirlerin musahipliğini de yapmıştır. Ancak sonrasında kendisi de Rus

¹⁸⁴ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey sultanım, yanak güneşinin ışığı, meclisimizi aydınlattı ve Şems Meyhanesinin yine güneşi doğuverdi.

asıllı bir cariyenin oğlu olması sebebiyle Rus ayyaşları ile yıldızı barışmış, sabah akşam şarap fıçısı gibi meyhanede sabitkadem olmuş, bir an olsun elinden şarap kadehini bırakmamış ve meyhaneden dışarı çıkmaz olmuştur. Bu kötü alışkanlığı sebebiyle sağlığı bozulmaya başladığı gibi ayrıca zarifler de onunla münasebeti kesmiştir (KA, 259; KH, 578). Epsen Pire lakaplı Sun‘î ise katiplik yaparken Sultâne adlı bir kadına aşık olduğu için okumayı ve yazmayı bırakarak şarap içmeye dalmış, bazı kitabet vazifeleriyle geçimini sağlarken kuşluk vaktine kadar kazandığı ücreti elinde tutmayıp hemen meyhaneye gider olmuştur. Ömrünü meyhanelerde geçirip ölene kadar da şarap içmeye devam etmiştir (KA, 163-164).

Sânî, müridi olduğu Şeyh Karamânî katledildikten sonra şeyhlerin meclislerine katılmaya tövbe etmiş ve kendisini meyhane meclislerine vererek buralardan bir an olsun ayrı kalmamıştır. Kânûnî devrindeki içki yasağı üzerine de kahvehanelerde kurulan meclislere katılmaya başlamış ve meyhanelerin kapanmasından duyduğu üzüntüye işaret eden şiirler yazmıştır (İsen, 2017, 232-233). Sâlikî, bir müddet Galata’da azaplık, bir müddet de ‘Arab diyarında seyyahlık yapmış ve Kınalı-zâde’nin deyişiyle uğradığı her şehrin meyhanelerinin sakini olmuştur (KH, 416). Safâyî ise ömrünün büyük bir kısmında gece gündüz kâh mahmur kâh da tamamen sarhoş bir şekilde meyhane köşelerinde oturmuştur (L, 328). Ayrıca bir başka meyhane düşkününü olan Enverî de ‘Ahdî’ye göre günün birinde elindeki iki testi şarap ile meyhaneye giderken subaşıya rast gelmiş ve cezaya uğramak üzereyken şu beyti söyleyerek bundan kurtulmuştur. Sonrasında ‘Ahdî’ye göre Ahmed Paşa Kerem Kasidesinde bu beyti tazmin etmiştir (A, 113):

İki destüm tolı mey destümi sındurma benim

*Tutalum iki elüm kanda imiş kanı kerem*¹⁸⁵

Şem‘î, Şeyh Vefâ Camiinin ve hankâhının daimî münzevilerindedir. Bütün dervişler, fakirlik ve kanaat içerisinde kendi yağıyla kavrulan bu zatın marifetinden nasiplenmek için onun etrafında pervane olmuşlardır. Varlığıyla her meclis, her meyhane ya da mescit köşesi aydınlanırken o ise mum dibine ışık vermez kaidesinde fakirlik ve elemeler ile tek başına mücadele etmiştir. Şem‘î, ikamet ettiği bu tekkenin

¹⁸⁵ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** İki elim de içinde şarap olan testi ile dolu, bu testilerimi kırdırma. Diyelim ki iki elim de kana bulaşmış olsun, hani senin affediciliğin?

yanında bulunan camide mutat şekilde yapılan zikirler ve semaya kış mevsiminde düzenli olarak katılmıştır. Bahar mevsimi gelip de dostları meyhanelere açılmaya başladığında ise dervişleri bir şekilde kandırmış ve soluğu meyhanelerde almıştır (AÇ, 607).

Bütün bunların haricinde meyhanelerde edebî verimler hakkında konuşulduğuna ve hatta bunların müzikal bir şekilde icra edildiğine dair de iki bahis bulunmaktadır. Misal olarak bir keresinde Ahî, Hamidî-zade Celilî ile bir meyhanede bir araya gelmiş ve Celilî ona pek çok şiirini okumuştur. Sonrasında ondan da kendi şiirlerini okumasını istemiş ancak Ahî oralı olmayınca “*yüz tane gazel yazdım, adını da Gül-i Sad-berg koydum*” deyip yine kendi gazellerinden okumaya başlamıştır. Bunun üzerine Ahî dayanamamış ve Celilî’ye küfürlü bir mısra ile cevap vermiştir (AÇ, 168). ‘Âşık Çelebi’ye göre de onun “*harâbât*” diye andığı meyhanelerde çalgıcılar şair Rahmî’nin şiirleriyle nağmeler düzmektedir (AÇ, 588).

3.7. Tekkeler, Zâviyeler ve Hankâhlar

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde en çok bahsi geçen mekânlardan birisi “*zâviye*” yahut “*hankâh*” olarak da anılan tekkelerdir. Tekkelere değişik zamanlarda ve coğrafyalarda “*zâviye, hankah, dergâh, ribât, âsitâne, buk‘a, imaret, düveyre, savmaa, mihrap, tevhidhâne, harâbat*” gibi isimler de verilmiştir. Bazen de tarikatın merkez tekkesine yahut Mevlevîlik’te olduğu gibi büyük mevlevîhânelere “*âsitâne*”, küçüklerine de *zâviye* adı verilmiş, ayrıca bunların Kâdirîhâne, Gülşenîhâne, Kalenderhâne ve Mevlevîhâne gibi mensup oldukları tarikatın ismiyle anıldığı da olmuştur (Kara, 2011, s. 368).

Tekkeler, dinî ve tasavvufî eğitim kurumları olsalar da aynı zamanda buralarda edebî verimlerin icrası da gerçekleşmektedir. Nitekim ‘Âşık Çelebi, “*ribâtât*” diye andığı tekke ve hankâhlarda sufilerin şair Rahmî’nin şiirleriyle sema ettiklerinden bahsetmektedir (AÇ, 588). Ayrıca tezkirelerde şairlerin ekseriya İstanbul, Eskişehir, Konya ve Kahire şehirlerinde Gülşenîlik, Kalenderîlik ve Mevlevîlik tarikatlarına intisap ettiklerinden bahsedilmektedir. Bu yerleşim yerleri kadar olmasa da tezkirelerde ‘Arab, ‘Acem vb. coğrafyalar ile Bursa, Edirne vb. şehirlerde farklı tarikatlara intisap ettiklerinden yahut tekkelerde vazife yaptıklarından söz edilen kimseler de vardır.

Mesela Câmî-i Rûmî ‘Acem vilayetinde çokça seyahat edip Nakşibendî büyüklerinden bir haylisini ziyaret ettikten sonra Mollâ Câmî’ye intisap etmiştir. Onun hankâhında bir müddet kalmasını müteakip de Anadolu’ya dönmüştür (L, 169). Bekâyî ise Kınalı-zâde ‘Alî Efendi, Şâm’da kadı iken buraya gelmiş, buradaki Mevlevîhâne’de mesnevîhânlık yapmış ve hem onunla hem de oğlu Hasan Çelebi ile yakınlık kurmuştur (B, 39; KH, 237).

Kâmî’nin babası, İran’da Mollâ Celâl-i Devânî’den ders okuduktan sonra Edirne’ye gelmiş ve buradaki Murâdiyye Mevlevîhânesi’nde mesnevî-hânlık yaparak gücünün yettiğince herkese Mesnevî-i Ma’nevî’deki hikmetleri anlatmaya çalışmıştır (AÇ, 299; B, 163; KH, 709). Murâdiyye Mevlevîhânesi’nde vazife icra eden bir diğer kişi Sâlikî’dir. O, bu Mevlevîhânehanede hanende olarak görev yapmıştır (AÇ, 405). Edirne’de tavattun etmiş olan sancak ve zeamet sahiplerinden Ahmed-i Rıdvân ise bu şehirde bir tekke inşa ettirmiş ve buraya bir hanende ile mesnevihan tayin etmiştir (L, 127). Bunun haricinde Biatî, Edirne’de bir Kalenderî şeyhi olan Baba ‘Alî Kazvîni’ye intisap etmiştir (A, 124). Şem’î ise Vefâ’î şeyhlerinden olan ‘Alî Dede’den hilafet almış, onun tarafından Edirne’de tabakçılar arasında bulunan Şeyh Muslihüddîn Tekkesine şeyh olarak tayin edilmiş ve burada irşat ile meşgul olmuştur (S, 141).

Halimî Çelebi, ilim ve hünlerden ihtiyacı olanı aldıktan sonra Bursa’da Zeyniyye tarikatı şeyhlerinden olan Hacı Halife’ye intisap etmiş, akabinde onun işaretiyle ‘Acem’e gitmiştir (KH, 305). Niyâzî, Dimetoka’da kadılık yaparken bu vazifesini bırakmış, Bursa’ya gelerek Emîr Sultân tekkesinde derviş olmuştur (S, 117). Hızrî mahlaslı Hızır Bey Çelebi, Kaplıca Medresesi müderrisi iken kendisine bir cezbe hâkim olmuş ve bu vazifesinden ayrılarak Kınalı-zâde ile Beyânî’ye göre Şeyh Emîr Buhârî’ye, Latîfî’ye göre ise Şeyh Şemsüddîn el-Buhârî’ye intisap etmiştir (B, 63; KH, 332; L, 211). Ulvî, ilim yolunu ve ders vermeyi bırakarak Nakşibendî tarikatına intisap etmiş ve Bursa’da tekaüde ayrılmıştır (AÇ, 478). Firâkî, her şeyini terk etmiş ve Bursa’da Şeyh ‘Abdülmü’min Zaviyesinde riyazete girmiştir (AÇ, 500). Aynı şekilde Rahîmî de danışment olduktan sonra bu görevden ayrılmış ve Bursa’da ‘Abdülmü’min Efendi’ye intisap etmiştir. Geri kalan ömründe Bursa’da kitabet ile geçimini sağlamış ve selatin imaretlerinde de şeyhlik vazifesini yürütmüştür (B, 75; KH, 383). Deli Birâder Gazâlî ise Şehzade Korkud’un öldürülmesinden sonra mansıplarından vazgeçmiş, Bursa yakınlarındaki Keşiş Dağında bulunan Geyikli Baba tekkesinde şeyh olmuş ve burada

kıt kanaat geçinmeye razı olmuştur. Gazâlî mahlasını da buradaki şeyhliği münasebetiyle edinmiş ve bu hadise üzerine şu şekilde bir beyit kaleme almıştır (AÇ, 692; B, 140; KA, 181; KH, 637; L, 389; S, 109):

Hayâl-i çeşm-i âhûlarla her bâr

Geyikli Babaya döndük be hey yâr¹⁸⁶

Kemal Halvetî, Ankara'ya gelerek Hacı Bayrâm-ı Velî'ye intisap etmiş, bu yolda nice riyazetler ve mücahedeler çekmiş ve sonrasında Germiyan Kalesindeki zâviyelerden birisinde şeyhlik yapmıştır. (L, 452, KA, 40). Hacı Bayrâm-ı Velî'ye Ankara'da intisap eden tek kişi o değildir. Şeyhî de aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra buraya gelip Hacı Bayrâm-ı Velî'ye bağlanmıştır (KA, 39).

Rûhî'nin Şeyh 'Abdülkadîr Geylânî'ye duyduğu derin muhabbet onda ilahi bir zevk uyandırmış ve onu öten bir bülbül gibi konuşturmuştur. Böyle kendinden geçmiş bir halde naip olmak üzere Rumeli'ye giderken yolda Biga sancağına bağlı Ezine'ye uğramıştır. Burada eskiden Nişâncı-zâde Efendi'nin danişmendi iken onun yanından ayrılıp bir tarikata intisap etmiş olan Şeyh Mahmûd Efendi ile karşılaşarak ona bağlanmış ve onun huzurunda huzur bulmuştur. Hatta burada *Tuhfetü'l-Uşşâk* adlı bir eser de telif etmiştir (A, 166).

Bunlardan başka Derûnî, uzun müddet seyahat ettikten sonra Manisa'ya geri dönmüş ve burada bir tekkede hayatına devam etmiştir (KA, 243). Edhemî dervişlerinden olup Sivas'ta bir tekkesi bulunan Ca'ferî Meddâh ise bu tekkenin şeyhliğini yapmış ve buraya gelip gidenin hizmetini de Meddâh'ın çocukları görmüştür (G, 78). Ayrıca Dervîş Çelebi, Şâm'ın Gök Meydanı olarak adlandırılan mevkiinde tasavvufî zevke ve semaa mekân olsun diye bir Mevlevî-hâne inşa ettirmiştir. Burada ölünceye kadar cemaate bizzat kendisi Mesnevî okumuş ve burada da vefat etmiştir (B, 72; KH, 357).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde Balkan coğrafyasındaki şehirlerde yer alan tekke, zâviye ve hankâhların da bahsi geçmektedir. Bunlardan birisi Şeyh İlâhî'nin türbesi yanında yer alan hankâhtır. Şeyh İlâhî, bir müddet İstanbul'da Zeyrek Câmîinde

¹⁸⁶ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey yâr, ceylan gibi olan sevgililerin gözlerini hayal ede ede Geyikli Baba'ya döndük.

ikamet ettikten sonra Vardar Yenicesine geçmiş ve ömrünün sonuna kadar burada durarak halkı irşat etmiştir. Onun müritlerinden bir bey olan Evrenosoğlu Ahmed Bey ise onun ölümünden sonra ömrünü geçirdiği mekânda birer cami, medrese, hankâh ve türbe ile bir ziyaretgâh inşa ettirmiştir. Böylece Şeyh İlâhî'nin türbesi bu memleketin ahalisine dileklerinin gerçekleşmesini umdukları bir ziyaret yeri olmuştur (AÇ, 110; L, 86). Hayretî ise Vardar Yenicesinde dervişlerin toplandığı ve gönüllerin ferahladığı bir zâviye ihdas etmiş ve vasiyeti üzerine öldükten sonra buraya gömülmüştür (L, 206; KA, 129).

Niğbolu'da Koyun Baba kolundan olan ve 'Alî Koçî Baba denen bir zatın türbesi ile hankâhı mevcuttur. Burada 'Işk Dede lakaplı bir pir ikamet etmektedir. 'Işk Dede daima bekâr yaşamış ve dünya ile alakasını kesenlerle ihtilat etmiş bir adamdır. Ayrıca eline biraz para geçse onunla da işret etmektedir. Feyzî, bu tekkeye geldiğinde 'Alî Koçî Baba hakkında bir methiye yazmış ve bunu tekkenin duvarına asmıştır (AÇ, 552-553). Koyun Baba, Horasan erenlerinden olup Çorum'a yerleşmiş ve halifelerini halkı irşat etmeleri için çevre coğrafyalara göndermiştir. Rivayetlere göre bu esnada 'Alî Koca'yı da *"Tuna boylarındaki Vidin şehri civarının iskân ve irşadıyla görevlendirmiştir"*. Nitekim Niğbolu'ya bağlı Dervişler köyü de 'Alî Koca'nın burada yer alan ve tezkirede de bahsi geçen zâviyesine Osmanlı sultanı tarafından yapılan bağışlarla teşekkül etmiştir (Maden, 2016, s. 74-75).

Diğer yandan Muammâyî, Rusçuk kasabasında, Tuna kenarında bir zâviye inşa ederek geri kalan ömrünü burada geçirmiştir (B, 190). Vâlihî ise ilim yolunu terk ettikten sonra bir müddet Sofya'da riyazet ve mücahede ile meşgul olmuştur (KH, 888). Ayrıca 'Atâyî-i Üskübî de ilim yolundan ayrılmış, Nakşîbendî tarikatına intisap ederek Üsküp'te inzivaya çekilmiş ve vefatı da burada vaki olmuştur (AÇ, 474).

Şu ana kadar bahsi geçen tekkelerden ve bunların buldukları şehirlerden XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde ya münferit olarak ya da sathî bir şekilde bahsedilmektedir. Oysa Eskişehir, İstanbul, Konya ve Mısır'da yer alan ve Kalenderîlik, Bektâşîlik, Mevlevîlik, Gülşenîlik vb. tarikatlara ait olan tekkeler daha detaylı biçimde mevzubahis edilmektedir. Bu sebeple aşağıda bu tekkelere, yer aldıkları şehirler birer alt başlık haline getirilerek yer verilmiştir.

3.7.1. Eskişehir (Seyitgazi)

Seyitgazi, Eskişehir kazasına ve Sultanönü sancağına tabi olan bir nahiyedir (Sezen, 2017, s. 680). Seydî Gâzî, ‘Üryân Baba ve Şeyh Şücâ’üddîn Tekkeleri, Anadolu’daki en meşhur Kalenderî yahut Bektâşî tekkeleridirler ve bunların üçü de Seyitgazi’de ve bu nahiyenin çevresinde yer almaktadırlar. Seyitgazi’de yer alan Seyyîd Gâzî ya da Seydî Gâzî Tekkesi, Mihaloğulları tarafından kurulmuştur. Burada ‘Abbâsîler devrinde İstanbul’a düzenlenen sefere katılmış ve Eskişehir civarında şehit olmuş olan Seyyîd Battâl Gâzî’nin türbesi yer almaktadır. Söz konusu tekke, XIII. yüzyıldan itibaren Kalenderî ve Bektâşî topluluklarının merkezi olmuştur. Öyle ki Hacı Bektâş-ı Velî de burada düzenlenen ayinlere ve merasimlere dervişleriyle birlikte katılmış ve Kurban bayramlarını burada geçirmiştir. XVI. yüzyıla doğru ise burası Osmanlı Devleti’nin hoş bakmadığı bir Kalenderî dervişler merkezi haline gelmiştir (Öz, 2000, s. 196-197). Nitekim tezkirelerde buranın müdavimi olan iki Kalenderî dervişinden söz edilmektedir. Bunlardan birisi Yetîmî’dir. O, Seyyîd Battâl Gâzî Tekkesini mesken tutmuş olan başı açık ve ayağı yalın abdallardan ve Kalenderîlerden birisidir (AÇ, 286; KH, 929). ‘Askerî ise yıllarca diğer abdallarla beraber Kerbelâ ve Meşhed gibi şehirleri dolaştıktan sonra Seyyîd Battâl Gâzî Dergâhına dönerek buradaki dervişlere İmâm ‘Alî Rızâ’nın selamını getirmiş Kalender-meşrep bir abdalıdır (L, 365).

XVI. yüzyılda Kalenderîler bu tekkeden tasfiye edilerek söz konusu tekke Bektâşîlere devredilmiştir (Öz, 2000, s. 196-197). Bu konuyu ‘Âşık Çelebi, teferruatlı bir şekilde izah etmektedir. Ona göre bu tekke, atasına anasına isyan etmişlerin ve işten kaçıp “*Işık*” yani Kalenderî dervişi olmuş abdalların toplandığı bir fitne ve dalalet ocağıdır. Danişmend müderrisine incinse, sipahi ağasına küsse ve daha tüyü bitmemiş gençler ebeveynlerine kızsız soluğu Seydî Gâzî Tekkesinde almaktadırlar. Bu kişiler, Seydî Gâzî’ye geldikleri anda buranın usulüne uymakta, kazan kaynatmakta ve Işıklar’ın ezgileri eşliğinde sema etmektedirler. Bu abdallar, bir dervişe yakışmayacak derecede oynak ve laubali davranmakta, yüzlerindeki kaşlar da dâhil olmak üzere bütün kılları tıraş etmekte ve “*namazımız kılınmış, kefenimiz dikilmiştir*” diyerek namazı terk etmektedirler. Ayrıca şeriat ehline ve kadınlara düşmanlık ve küçümseme ile yaklaşmayı abdal olmanın şartı saymaktadırlar. Padişahların ve hayırseverlerin sadakaları ile geçinen bu kişiler, Sultanönü sancağında kendi sancaklarını ve tuğlarını çekip, ellerindeki davullar ve nakkareler ile ve kalabalık gruplar halinde etrafta gezmekte ve

nerede bir beyin alayını görseler ellerindeki çalgı aletleri ile onu yuhlayan bir ezgi çalmaktadırlar. Çalgılarının sesini duyan pek çok kent ve kasaba sakini bunların peşine takılmakta ve hep beraber yolda gördükleri gençleri yakalayıp kendileri gibi giydirip aralarına dâhil etmektedirler. Dolayısıyla söz konusu tekke bu havalide bozguncu ve fitne yayan bir mahiyet arz etmektedir. En nihayetinde Eskişehir’e kadı olan ‘İşretî vasıtasıyla bu hal padişahın kulağına ulaştığında padişah buranın bu başıbozuklardan temizlenip mescitli bir medreseye dönüştürülmesini emretmiştir. Bu emir, ‘İşretî tarafından yerine getirilmiştir. ‘Âşık Çelebi’nin bakış açısına göre hiçbir padişahın amel defterinde bundan daha hayırlı bir amel yoktur (KA, 257; AÇ, 470).

‘Üryân Baba’nın türbesi, Seyitgazi ilçe merkezine yedi kilometre uzaklıkta yer alan ve yeni adıyla Yazıdere, eski adıyla da ‘Üryân Baba diye anılan köydedir. Ahmed ‘Üryân Baba, yarı çıplak bir Kalenderî şeyhidir ve onun buradaki türbesi aynı zamanda bir tekke işlevi de görmektedir (Altınsapan vd., 2012, s. 16). ‘Askerî, bu tekkede de bulunmuş, burada Handân Dede’den tarikatın esrarını talim etmiş ve ayrıca şu beyti Bülbül Dede’nin genç dervişlerinden olan Gül Abdâl için söylemiştir (L, 366):

Bir uşak dilberini sevdüm beg

Hele top yokdan ise torlâk yeg¹⁸⁷

¹⁸⁷ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Bir Kalenderî güzelini sevdim beyim, hiç olmamasındansa bu toy dervişi tercih ederim.

‘Âşık Çelebi, tezkiresinde Hayâlî’nin bu beyti Vardar Yenicesine Baba ‘Alî Mestî ile gelen genç Kalenderî dervişleri için yazdığını söylemektedir (AÇ, 651):

Bir ışık dil-berini sevdüm beg

Hele top yokdanise torlak yeg

Diğer taraftan hem bağlama bakılarak hem de ‘Âşık Çelebi tezkiresindeki aynı beyit ile mukayese yoluyla Latîfî tezkiresinin Rıdvan Canım tarafından neşredilen metninde ‘uşak’ şeklinde okunan kelimenin aslının batınılığı benimseyen Bektâşî, Hurûfî, Kalenderî ve Haydârî dervişlerine isim olarak verilen ‘Işık’ olduğu kesin olarak söylenebilir (Ayverdi, 2010, s. 530). “Uşak” şeklindeki okuyuşun neyden kaynaklandığı ise bilinmemektedir. Bu naşirin yanlış okuması neticesinde olabileceği gibi nüshadaki yanlış imladan dolayı da meydana gelmiş olabilir.

Ayrıca ‘Âşık Çelebi ve onun yanı sıra Gelibolulu ‘Âlî, Latîfî’nin ‘Askerî’ye ait olduğunu iddia ettiği şu beyti de Hayâlî’nin yine genç Kalenderî dervişleri için yazdığını söylemektedirler (AÇ, 651; KA, 133):

Çihresinde görelî lem ‘a-i nûr-ı Nebevî

Bir yahn yüzli ışık şevkine oldum ‘Alevî

Latîfî tezkiresinde ise bu beyit şu şekilde geçmektedir (L, 366):

Şeyh Şücâ'üddîn, menkıbelere göre Seyitgazi'de yaşamış olmakla birlikte dervişleriyle birlikte yaz aylarında Bursa, Kütahya, Manisa ve Ankara civarlarını sürekli dolaşmış olan bir zattır. O, kaynaklarda kaşı kirpiği yoluk olarak bir Rûm abdalı olarak tasvir edilmektedir. Onun Kalenderîler ve Rûm abdalları üzerindeki tesirleri yaşadığı devirde olduğu kadar ölümünden sonra da devam etmiştir. Vefatından sonra Seyitgazi'ye altı kilometre uzaklıkta bulunan ve ölüm yeri olan köye 1515 yılında bir türbe inşa edilmiştir. Sonrasında burası, etrafına inşa edilen cami vb. yapılarla bir külliye şeklini almıştır (Şahin, 2010, s. 247-248). Latîfî tezkiresinde bu külliye içerisinde bulunan tekkeyi Kemal Ümmî ile Nesîmî'nin beraberce ziyaret ettiği ve bu esnada tekkenişin olan Fuzûlî Baba Sultân'ın burada bulunmadığı anlatılmaktadır. Bu iki misafir onun haberi olmadan tekkedeki koçlardan birisini kesmiş ve Baba Sultân tekkeye geldiğinde bunu öğrenerek çok öfkelenmiştir. Bu celalin bir eseri olarak tekkeden ayrılacakları zaman hediye olarak birisine ustura, diğerine ise kement vermiş ve nasıl öleceklerine keramet göstererek işaret etmiştir (KA, 43; L, 453).

3.7.2. İstanbul

Tezkirelerde bahsi geçen tekkelerin çoğu İstanbul'da yer almaktadır. Bunlardan birisi Toklu Baba'ya ait olandır. Toklu Baba İstanbul fethedildiğinde Fâtih Sultan Mehmed'den Eyüp kapısı dâhilinde olan ve Ebû Şîbe olarak bilinen bölgeyi istemiştir. Padişah ise bu bölgede bir cami ve tekke inşa ederek onu da tekkeye şeyh olarak tayin etmiştir (AÇ, 562). Ebû Şeybe el-Hudrî, tıpkı Ebû Eyyûb el-Ensârî gibi Medinelidir ve ilk İstanbul kuşatmasında şehit düşmüştür. Fâtih Sultan Mehmed, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabrini keşfedip onun adına bir türbe inşa ettirdikten sonra buraya gelip şehit düşen başka sahabeler olup olmadığını araştırmıştır. Ebû Şeybe'nin adını öğrendiğinde ise kabri bilinmediği için Ayvansaray'da fetih şehitlerinin gömüldüğü mezarlığa onun adına bir makam inşa ettirmiştir (Efendioğlu, 2010, s. 78). Muhtemelen Toklu Baba'ya da inşa edilen bu makamın şeyhliği ihsan edilmiştir.

Çehresinden görünür lem'a-i nûr-ı Nebevî

Bir yalun yüzlü uşak şevkına oldum 'alevî

İlhâmî, Dırağman'da şeyh olmuş ve Kınalı-zâde'ye göre bu vazifesinde berdevam iken vefat etmiştir (KH, 198). Buradaki Dırağman Tekkesi, İstanbul Fatih'te günümüzde Draman olarak anılan semtte bulunmaktadır. Bu tekke, saray tercümanlarından Yûnus Bey tarafından tesis edilmiş olan Drağman Külliyesi içerisinde yer almaktadır (Tanman, 1994, s. 524). Safâyî ise bir miktar ilim tahsili ile meşgul olduktan sonra şiire merak salmış ve İskender Paşa'ya intisap etmiştir. Paşa, ona olan derin muhabbeti ve aralarındaki irtibat sebebiyle Galata semtindeki Atıcılar mevkii altında inşa ettirdiği zaviyeyi Safâyî'ye şart etmiştir. Böylece Safâyî burada zâviyenin olup gelip gidenlerin hizmeti ile iştilal etmiş ve söz konusu yeri abdalların da aralarında bulunduğu pek çok kişinin toplanma mekânı haline getirmiştir. O zamanlarda ekâbirin, ayanın, şairlerin ve âriflerin mercii ve mesiresi bu çeşit tekkeler olduğu için buraya çokça gelip giden olmuş, pek çok yardımlar yapılmış ve buraya adak kurbanlarının etleri verilmiştir (AÇ, 564; KH, 510). Ayrıca 'Âşık Çelebi'ye göre Şânî de Galata'da ikamet etmekte ve burada ekseriya hankâh köşelerinde abdallarla ve dervişlerle beraber olmaktadır (AÇ, 591).

'İşkî mahlaslı İlyâs, Alman seferinde öldü sanılıp ulufesi kesildikten sonra İstanbul'da Bayrâmiyye tarikatı şeyhlerinden Mü'eyyed-zâde Şeyh Hâcî Efendi'nin zaviyesinde derviş olmuştur. 'Âşık Çelebi'nin deyişiyle de Hâcî Bektaş kisvesinden soyunup Hâcî Bayram tacını takınmıştır (AÇ, 472; KA, 173). Beyânî ise İstanbul Ok Meydanı yakınlarında Sufiler Tekkesi diye anılan bir tekkesi bulunan Şeyh Ekmel Efendi'ye intisap etmiştir. Bu şeyh de daha evvel tıpkı Beyânî gibi ilim tahsili yolunda iken bundan feragat edip meşihat tarikine dâhil olmuştur (B, 42; KA, 230). Ayrıca Fûrûğî, İstanbul'daki hankâhında Hakîm Çelebi Efendi'ye intisap ederek Nakşîbendî tarikatına süluk etmiştir (A, 247).

'Âşık Çelebi, 'Ârifî'nin bir kıtasının Ca'fer-âbâd'ın duvarlarına yazıldığını söylemektedir (AÇ, 449). Buradaki Ca'fer-âbâd, Sütlüce'deki Ca'fer-âbâd Tekkesi olsa gerektir. Bu tekkenin bulunduğu yer başlangıçta bir teferrüç mekânı olarak şöhret bulmuştur (Maden, 2013, s. 156). Nitekim Âşık Çelebi de bahar zamanı, mehtaplı bir gecede Ca'fer-âbâd'da kurulmuş olan ve Hayâlî Bey'in de içinde bulunduğu bir sohbet meclisinden bahsetmektedir (AÇ, 659). İleriki zamanlarda burada bir tekke inşa edilmiş ve hatta Hüsâm Bey buranın inşaatının tamamlanması üzerine şu Farsça tarihi düşürmüştür (A, 142-143):

Hamdülillah ki in huçeste-makâm

Şod besî dil-küşâ ve hem dil-keş

Geşt mülhem zi hâtıf-i gaybem

Ka ‘betü’l- ‘ârifin târîh-eş¹⁸⁸

Bu tekke daha sonrasında Bektaşî tarikatına intikal etmiştir. Evliya Çelebi’nin naklettiğine göre tekkenin duvarları yazılar ve tasvirlerle süslüdür (Maden, 2013, s. 156).

İstanbul’daki tekkelerin belki de en meşhurlarından birisi Şeyh Vefâ Tekkesidir. Bu tekke, İstanbul’un Vefa semtine adını vermiş olan Şeyh Muslîhuddîn Mustafâ İbnülvefâ’ya ait külliyein bir parçasıdır. Bu külliye, “*cami, medrese, hankâh, çifte hamam, imaret, tabhâne, kütüphane, çeşme ve türbeden*” meydana gemektedir (Doğanay, 2010, s. 72). Gubârî, zahirî ilimlerle meşgul iken Şeyh Vefâ’daki hücrelerde ikamet etmiştir. Hatta şu beyti burada kalırken yazmıştır (B, 137; KA, 177; KH, 627; L, 387):

Ser-i kûy-ı Vefânun hâk-sârı

Ayaklar toprağı ya ‘nî Gubârî¹⁸⁹

Yıllarca Konya’daki Mevlevî dergâhında ikamet etmiş olan Şem‘î ise ömrünün sonlarında bu külliyedeki caminin ve hankâhın daimî münzevilerinden olmuştur. Bütün dervişler, fakirlik ve kanaat içerisinde kendi yağıyla kavru lan bu zatın marifetinden nasiplenmek için onun etrafında pervane olmuşlardır. Varlığıyla her meclis, her meyhane ya da mescit köşesi aydınlanırken o ise mum dibine ışık vermez kaidesine fakirlik ve elemeler ile tek başına mücadele etmiştir. O, ikamet ettiği bu tekkenin yanında bulunan camide mutat şekilde yapılan zikirle ve semaya kış mevsiminde düzenli olarak katılırken bahar mevsimi gelip de dostları meyhanelere açılmaya başladığında dervişleri bir şekilde kandırmakta ve soluğu meyhanelerde almaktadır. Ölümü ne baş ağrısıyla ne yatağa düşmesiyle ne de vücudunda çıkan bir çıban sebebiyle olmuştur. Öldüğü gece eline bir deste mum alıp “*bu gece Şem ‘î’nin halveti vardır*” demiş ve

¹⁸⁸ **Türkçe Çevirisi:** Elhamdülillah bu mübarek mekân çok hoş ve güzel oldu, bana gayb elçisinden ilham olundu, tarihi “*Ka ‘betü’l- ‘ârifin (Ariflerin Ka ‘besi)*” oldu.

¹⁸⁹ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Gubârî, Vefâ semtinin başındaki topraklıkta yer alan ve ayaklar altında ezilen topraktan ibarettir.

dostları ile tanıdıklarını tekkeye davet etmiştir. Mumların hepsini yakıp hazır bulunanlara “*siz zikirle meşgul olun, ben bir müddet yatacağım*” demiş ve odasında istirahat çekilmiştir. Gelenler bir miktar zikrettikten sonra Şem‘î’yi uyandırmak istemişler, ona seslenmişler ancak ses gelmeyince ne kadar derin bir uykuya daldığını düşünerek şaşırılmışlardır. Onu tekrar uyandırmaya çalıştıklarında ise bu sefer onun öldüğünü fark etmişlerdir. Bunun üzerine Allah’ın onun mekânını Cennet etmesini dileyen dualar etmişler ve cenazesini defnetmişlerdir (AÇ, 607-608; B, 103; KH, 478).

İstanbul’da hankâh sahibi olan bir diğer kişi, Hasan Zarîfî Efendi’dir. Hasan Zarîfî Efendi, hacca giderken İbrâhim Gülşenî’ye intisap etmiştir. Ondan hilafet aldıktan sonra da İstanbul’a geri dönüp Rumeli Hisarında yer alan ve Turmuş Dede Tekkesi de denen ‘Alî Baba Zâviyesinde mürşit olmuştur. İbrâhim Gülşenî’nin İstanbul’a geldiği dönemde de Rüstem Paşa’nın ondan İstanbul’a daimî bir halife tayin etmesini istemesi üzerine Hasan Zarîfî, Gülşenî halifesi olarak tayin edilmiş ve padişahın Langa Mahallesinde inşa ettirdiği zaviyeye geçmiştir (Donuk, 2017a, s. 680-681). XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde ona intisap etmiş olan üç kişiden bahsedilmektedir. Bunlardan birisi Vâlihî’dir. O, ilim yolunu terk ettikten sonra Sofya’da riyazet ve mücahede ile meşgul olmuş, akabinde de Zarîfî Efendi’ye intisap etmiş ve ondan hilafet almıştır (KH, 888). Fânî ise bütün dünya alakalarından kendisini tecrit edip Zarîfî Hasan Efendi’nin hankâhına gelmiş ve burada ona hizmet için yüz sürmüştür. İntisabından sonra uzun müddet boyunca onun irşadı ile ve ahirete müteallik sözlerinden feyizlenerek batınını tasfiye etmiştir (A, 249). Vahdetî de birlik ve kanaat köşesini arzularıp gece gündüz okumak sevdasına düşmüş, Zarîfî Hasan Efendi’nin hankâhında mücavir olmuş ve onun hizmetini canı gönülden eda ederek Halvetî tarikatına intisap etmiştir (A, 295). Bu üç kişinin Rumeli Hisarında mı yoksa Langa Mahallesinde mi postnişin iken ona intisap ettikleri belli değildir. Her iki ihtimal de mümkündür. Ayrıca ‘Ahdî’nin Halvetî vurgusu, İbrâhim Gülşenî’nin Halvetiyye tarikatının piri Seyyid Yahyâ halifelerinden olan Dede Ömer Rûşenî’den hilafet almasından kaynaklanmaktadır (Donuk, 2017a, s. 389).

Diğer taraftan Sultan II. Bâyezîd tarafından Emîr Buhârî adına inşa ettirilmiş olan tekke de bir başka şöhret sahibi tasavvufî kurumdur. Bu tekke, Fatih’in Malta semtinde, Hocaüveys Mahallesinde ve Emîrbuhârî Sokağında yer almaktadır (Tanman, 1995, s. 126). Nitekim Kaplıca Medresesi müderrisi iken Hızır Bey Çelebi, seyr ü süluk yoluna girmiş ve bu tekkenin ilk şeyhi olan Emîr Buhârî’ye intisap etmiştir (AÇ, 679).

Sürûrî Çelebi ise Güzelce Kâsım Paşa Medresesinde müderris iken bu tekkenin sonraki şeyhlerinden ‘Abdüllatîf Çelebi’ye intisap etmiş ve dünyalık her şeyi terk etmiştir. Evini satarak müderrisi olduğu medresenin bulunduğu civarda bir cami inşa ettirmiş, beş vakit namazını burada kılmış ve ders günlerinde de medresesinde ders vermiştir (AÇ, 417; B, 89; KH, 426; S, 64). Ayrıca Gubârî’ye de ilim yolunda iken bir cezbe gelmiş ve o da Emîr Buhârî Tekkesinde mücavir olmuştur (AÇ, 646). ‘Âşık Çelebi, kime intisap ettiğini söylemese de *Şakâ’ik Zeyli*’nde onun ‘Abdüllatîf Çelebi’ye intisap ettiği bilgisi verilmektedir (Donuk, 2017a, s. 662).

3.7.3. Kâhire

XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde geniş şekilde bahsi edilen bir başka dergâh, Mısır’daki Kâhire şehrinde bulunan Gülşenî dergâhıdır. Burada evvela İbrâhim Gülşenî şeyhlik yapmış, ondan sonra ise yerine halifeleri geçmiştir. Bu esnada pek çok şair, bilhassa ona, bazen de onun halifelerine intisap etmiştir. Mesela Lâyihî’nin gönlüne İstanbul’da danışment iken aşk ateşi düşmüş ve o, kalbini tasfiye edebilmek için her şeyini terk ederek Hicâz’ı, Şâm’ı ve Mısır’ı dolaşmıştır. Mısır’da Şeyh İbrâhim Gülşenî dergâhında bir müddet kalmış, burada tövbe edip kanaat lokması ile iktifa etmiş ve Kınalı-zâde’ye göre gözlerinden hasret ve pişmanlık yaşları Nil nehri gibi akmıştır. Sonrasında da İstanbul’a gelerek burada dünyadan elini eteğini çekmiş biçimde ve uzlet içerisinde yaşamıştır (A, 260; AÇ, 322; B, 170; KA, 201; KH, 727).

‘Ârifî, tezkirecilikten azledildikten sonra malını mülkünü satıp fukaraya dağıtmış ve geriye yalnızca kendisini Mısır’a ulaştıracak bir kısmı bırakmıştır. İlkbahar geldiğinde de dervişlik hırkası giymiş, Mısır’da ismi yeni yeni duyulmaya başlayan bu dergâha gelmiş ve cübbe ile destarı kilim ile abaya tahvil etmiştir (A, 233; AÇ, 446; KA, 169; KH, 536). Latîfî kavline göre de o, zahirî ilimlerle meşgulken kendisine hâkim olan cezbenin tesiriyle her şeyi terk etmiş ve padişahın ihsan ettiği para ile hacca gidip dönüşte ise Mısır’da Şeyh İbrâhim Gülşenî hizmetine varmıştır. Ayrıca Latîfî, onun Mısır’a müteferrika olarak gidip yine Şeyh’in hizmetinde bulunduğunu da ifade etmektedir. Ancak bu tayinin o Mısır’da iken mi yoksa İstanbul’a döndükten sonra mı gerçekleştiği belli değildir (L, 355). Beyânî ise onun azledildiği ile alakalı herhangi bir şey söylememekte, bunun yerine onun bu vazifesinden ayrıldığı bilgisini vermektedir

(B, 117).

Usûlî de İbrâhim Gülşenî'nin hizmetinde bulunmak üzere Mısır'a gelenler arasındadır. O, naklî ve aklî ilimleri usulü ile gördükten sonra, ilim yolunda iken bir cezbeye kapılmış ve ulema kıyafetini terk edip şöhretini işittiği İbrâhim Gülşenî'nin yanına gelmiştir. Burada birden fazla defa erbain çıkarmıştır (A, 102; KA, 110; KH, 195; L, 133). Ayrıca Yûsuf-ı Sîne-çâk da ilim yolundan feragat ettikten sonra Mısır'a gelip burada Şeyh İbrâhim Gülşenî'nin hizmetinde bulunmuş, onun dergâhında seyr ü süluk etmiş ve burada bâtinî bazı bilgiler edinmiştir (AÇ, 292; B, 241; KA, 128; KH, 938).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde buraya kadar bahsi geçen kişilerin hepsinin bu dergâhta Şeyh İbrâhim Gülşenî'ye intisap ettiği bilgisi verilmiştir. Diğerlerinin ise bilhassa ya yalnızca "*âsitân-ı Şeyh İbrâhim*"e geldiği ya da İbrâhim Gülşenî'nin halifelerine intisap ettikleri söylenmektedir. Bu şekildeki kimselerden yalnız birisinin biyografisi Kınalı-zâde ile Beyânî'de yer alırken diğerlerinin hepsi 'Ahdî tarafından zikredilmektedir. Örneğin Bekâyî, ilim tahsil ettikten sonra bir müddet Mısır'daki Gülşenî tekkesinde derviş olarak kalmıştır (B, 39; KH, 237). Muhyî Çelebi, bir müddet Hicâz'da ikamet ettikten sonra bu dergâha gelmiş ve "*tasfiye-i bâtin*" edip varlık kaydından kurtulmuştur (A, 274). Nâlişî de bir müddet Arapça ve Farsça dilleri ile birlikte hat sanatı üzerinde çalıştıktan sonra içine aşk ateşi düşmüş ve zamanın misafirleri gibi köşe köşe gezmiştir. En nihayetinde bu dergâha gelip burada bir müddet mücavir olmuştur (A, 290).

Sihri, Haleb'de hadım edildikten sonra Mısır'a gelmiş, kalbini tasfiye etmeyi arzu ederek bu dergâha yüz sürmüştür (A, 184). Semâ'î, dervişliği ihtiyar ettikten sonra seyahate çıkmış ve bu dergâha vararak buranın hizmetkârlarından birisi olmuştur (A, 187). Sıyâmî ise dünyevî olan her şeyle alakasını kesmek arzusuyla bu dergâha gelmiş, burada bir müddet kalbini tasfiye etmiş ve hayli keşfe ve keramete mazhar olmuştur (A, 206). Ayrıca bir müddet Hicâz'da bulunduktan sonra Edirneli Muhyî de bu dergâha gelmiş, burada yamalı elbise giyip derviş olmuş ve batınını tasfiye edip beden kaydından kurtularak halklar içinde makbul olmuştur (A, 274).

Diğer taraftan Latîfi-i Hânende, bu dergâha yüz sürmüş, İbrâhim Gülşenî yerine "*câ-nişîn*" yani postnişin olan oğluna intisap etmiş ve akranı içerisinde üstün bir

konuma gelmiştir (A, 260). Hamdî ise burada Şeyh Develi de denen Şeyh Seyyid ‘Alî’ye intisap etmiştir (A, 138). İbrâhim Gülşenî’den sonra Kâhire’deki dergâhta onun yerine şeyhlik makamına geçen kişi oğlu Ahmed Hayâlî Efendi’dir (Ceyhan, 2015, s. 712). Şeyh Seyyid ‘Alî’den deneni ise Ahmed Hayâlî Efendi’den sonra bu dergâhın başına geçen Şeyh ‘Alî Safvetî olmalıdır (Konur, 1998, s. 139).

3.7.4. Konya

Tezkirelerde Konya’dan çokça bahsedilmektedir. Zira burası, hem Mevlevîliğin merkez dergâhının hem de bu tarikatın kendisine nispet edildiği Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’nin türbesinin yer aldığı şehirdir. Konya’da yaşamış ve buraya defnedilmiş olan Mevlânâ, Konya’ya henüz dört yaşındayken gelmiş ve burada yetişerek “*Rûmîlik*” ile meşhur olmuştur (G, 66; L, 72). Zahirî ve bâtinî ilimlerin nurlarının indiği bu şehir, Mevlevîliğin piri ve *Mesnevî-i Ma’nevî*’nin nâzımı olan Mevlânâ’nın da ebedî istirahatgâhı ve haziresidir (KH, 647, 782). Öyle ki Konya, Mevlânâ ve Mevlevîlik ile özdeşleştirilmiştir. Tezkirelerde nakledilen bir anekdotta da bu vurgulanmaktadır. Buna göre Mısır seferi esnasında Karaman’dan geçilirken Kemalpaşa-zâde ile Yavuz Sultan Selîm bir araya gelmiş, sohbet etme imkânı bulmuşlar ve o sırada bir fırtına çıkmıştır. Yavuz Sultan Selîm, Kemalpaşa-zâde’ye “*Karaman diyarının rüzgârı çoktur, acaba bunun bir sebebi ve akli ya da nakli ilimlerde bunun bir yeri var mıdır*” diye sormuştur. Kemalpaşa-zâde ise “*Mevlânâ’nın mübarek kabrinin bulunduğu Konya, Karaman’dadır ve bu diyarın dağı, taşı ve toprağı bile Mevlevîdir, o sebeple sema ederler*” diye cevap vermiştir (AÇ, 117-118; KH, 169).

Konya’ya atfedilen bu ehemmiyet sonraki asırlarda da devam etmiştir. Mevlânâ’nın türbesi ile merkez Mevlevî dergâhı, bu tarikata intisap yahut burada manen tefeyyüz etmek isteyen pek çok kişinin uğrak noktası olmuştur. XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde bir şekilde buraya gelen ve bu dergâhta kalan pek çok şairden bahsedilmektedir. Örneğin Nizâmî Çelebi’nin ailesi, onu ilk doğduğu zaman Mevlânâ’nın türbesine ve buradaki dergâha götürmüşlerdir. O andan itibaren de Nizâmî’nin Mevlevîlerle ve buradaki dergâhla ilişkisi kesilmemiştir. (G, 69-70) Yûsuf-ı Sîne-çâk ise buradaki merkez dergâhta bir müddet kalmış, burada hem seyr ü sülukuna devam etmiş hem de *Mesnevî-i Ma’nevî*’den ve *Rebâb-nâme*’den seçme beyitleri

toplamaş ve *Fihi Mâ-fih* ile *Mesnevî-i Ma'nevî* üzerine şerhler yazmıştır (AÇ, 292). Şûrî de bu esnada Yûsuf-ı Sîne-çâk ile beraberdir ve onun ile birlikte seyr ü süluk yoluna girmiştir (A, 192). Ayrıca Garîbî de Usûlî ve Yûsuf-ı Sîne-çâk gibi zatların izinde Mevlevî olmuş ve Vardar Yenicesinden Konya'ya gelmiştir. Buradaki Mevlevî dergâhında rebab ve ney ezgisi ile yapılan semaların manevî zevkine mazhar olmuş ve bu mazhariyetle benzini sarartmıştır (AÇ, 690). Şâhidî ise ilim tahsil ettikten sonra Mevlevî olmuş ve Konya'daki dergâhta kâh acziyet içerisinde riyazetle kâh da zevk içerisinde sema ile meşgul olmuştur (AÇ, 592; KH, 466).

Şem'î, bu dergâhta bir müddet kalarak semanın zevki eşliğinde vecit ve hal kesp etmiştir (KH, 478). Dervîş Çelebi, bir müddet Konya'da Mevlevî dergâhında *Mesnevî* derslerine katılmış, kemalat kazanmış ve hal ilmini tahsil etmiştir (KH, 356). Ârâmî, huzursuzluk içerisinde kıvrandığı Tire'den ayrılmış, Konya'ya gelerek Mevlevîlerin merkez dergâhında bir müddet mücavir olarak kalmış ve burada ruhu huzur bulmuştur (A, 114). Tavîl Sinân ise padişah hizmetkârlarından iken Konya'da bir müddet Mevlânâ'nın türbesinde, onun manevî huzurunda ikamet etmiş, sonrasında Bağdâd'a sancak beyi olmuştur (A, 96). Ayrıca Gedâyî de bu dergâhta uzun müddet mücavir olmuş ve manevî tekâmülü ile birlikte *Mesnevî-i Ma'nevî*'nin talimini de burada tamamlamıştır (A, 257).

La'lî, uzun müddet burada dervişane hizmet etmiş, hakikat ehli ile beraber olmuştur (A, 263). Kevserî, toplumun kurallarına uymayan fukara zümresiyle hemdem olup Konya'daki Mevlevî dergâhına varmış, kaba kumaşını terk ederek temrin külâhı ile aba giymiş ve diyar diyar gezen bir dervîş olmuştur (A, 259). Tâbî ise Konya'da Mevlevî olup dervîşlik ile insanlar arasında meşhur olmuştur (A, 125). Ayrıca Günâhî de 'Ahdî tarafından kalbinin tasfiyesi için Konya'da Mevlevî dergâhına yüz sürmüş temiz yaratılışlı bir dervîş olarak tasvir edilmektedir (A, 257). Diğer taraftan burada dervîşliğin dışında çeşitli vazifeler üstlenen kimseler de vardır. Mesela 'Alâyî, bir süre burada kalarak mesnevihânlık yapmış ve bir yandan da irşat vazifesini üstlenmiştir (A, 216). Zünnûn ise Konya'daki Mevlevî dergâhına bağlı camide ve Mevlânâ'nın türbesinde hanendelik yapmıştır (A, 161).

Son olarak Latîfî, Ahmed-i Rıdvân'ın Mevlânâ'nın otuz bin beyitlik ve altı ciltlik *Mesnevî*'sine bir nazire yazıp bu eseri Mevlânâ türbesinin rahlelerinde *Mesnevî-i Ma'nevî*'nin yanına koyduğunu ve Mevlevîleri bu ikisini beraber okumaları için

zorladığını nakletmektedir (L, 127). Kınalı-zâde ise Dervîş'in Konya'da Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin türbesini ziyaret ettiğinden ve bu esnada şu beyti ihtiva eden bir gazel kaleme aldığından bahsetmektedir (KH, 354-355):

Kurı efsâne sanur sûfi sadâ-yı nâyı

*Ney ile sâlik idi görsene Mevlânâyı*¹⁹⁰

¹⁹⁰ **Günümüz Türkçesine Çevirisi:** Ey ney sesini kuru efsane sanan sûfi, Mevlânâ elindeki ney ile bu yola girmişti, bunu görsene!

SONUÇ

Tez çalışmamız XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerindeki mekânları mevzubahis edinmiştir. Söz konusu tezkirelerde bir şekilde ismi geçen, somut bir varlığa da sahip olan ve beşerî münasebetlere ev sahipliği yapan her yer mekân olarak kabul edilmiş ve tasnife dâhil edilmiştir. Bununla beraber esas odaklanılan mekânlar, merkez mekânlardır. Bu bağlamda bütün bu mekânlardan bahsedilirken daha ziyade merkez mekânlar ön planda tutulmuş ve bu mekânların edebî muhit oluşumuna tesir edip etmediğine dair bazı ipuçları aranmıştır. Bir merkez olmayan mekânlara dair veriler ise değerlendirmeye dâhil edilmemiş ve yalnızca ham birer veri olarak ilim camiasına sunulmuştur. Ayrıca çalışmamızın bir yüksek lisans tezi olması hasebiyle taranacak kaynaklar XVI. yüzyıl şu'arâ tezkireleri ile sınırlı tutulmuştur. Bunlar Sehî Bey'in *Heşt Behişt*'i, Latîfi'nin *Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nüzemâ*'sı, 'Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-şu'arâ*'sı, Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-şu'arâ*'sı, 'Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâ*'sı, Beyânî'nin *Tezkire-i Şu'arâ*'sı, Gelibolulu 'Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr'ının Tezkire Kısmı* ve son olarak Garîbî'nin tezkiresi olmak üzere 8 adettir.

Ulaşılan sonuçlar şunlardır: Çeşitli coğrafyalar ve şehirler, buralarda insanların toplanıp siyasî organizasyonlar kurmaları neticesinde merkez haline gelmişlerdir. Bu organizasyonlar, zamanla büyük ve kudretli devletlere dönüşmüşler ve bu devletler de buralarda her meslek ve meşrepte insan için istikrarlı ve güvenli limanlar oluşturmuşlardır. 'Acem'deki Büyük Selçuklular, Timurlular ve Safevîler ile Rûm'daki Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar buna örnektir. Bunlar, doğrudan ya da dolaylı olarak buralarda siyasî ve kültürel hayatın gelişmesini teşvik etmişlerdir. Neticede bu coğrafyaların hem kendileri birer merkeze dönüşmüş hem de bu coğrafyalarda merkez şehirler kurulmuştur. İnsanlar akın akın buralara gelerek buraların merkezîyetini kuvvetlendirmişlerdir. Yani bu merkezler hem insanları kendisine çekmiş hem de çektiği insanlar sayesinde cazibesini artmıştır. Dahası buraların yerleşik halkı da zamanla bu merkezde oluşmuş şehir içi merkezlerin tesiriyle ilmî, dinî ve edebî payeler kazanmışlardır. Bu şekilde bu mekânlar, kendi kendini tekrar üreten bir mahiyete bürünmüştür. Dolayısıyla belli coğrafyalarda, yerleşim yerlerinde ve meyhane, tekke, medrese vb. şehir içi mekânlarda kültürel muhitler oluşmuş ve bunlar söz konusu mekânların merkezliğini uzun süre devam ettirmesini sağlayarak kültürel faaliyetleri desteklemişlerdir. Sonuç olarak mekânlar, öznelere faaliyetleri neticesinde var olduktan

sonra diğerk özneler birer nesne gibi tesir edecek merkez haline gelmişlerdir. Buna en iyi örnekler ‘Acem’de Tebriz ve Rûm’da Bursa, Edirne ve İstanbul’dur.

Bu tarz merkezlerde çok sayıda âlim, mutasavvıf ve şair yetişmiş ve bunların sayısı ve oranı neredeyse hiç azalmamıştır. Böylece bazı coğrafyalar ve şehirler, siyasî yapıları çözülsede bu merkeziyetini muhafaza etmiş ve buralarda başka siyasî yapılar ve kültürel bir hayat filizlenebilmiştir. Zahirî ve bâtinî ilimlerin üretildiğı, nakledildiğı ve hem tedris hem de tahsil edildiğı pek çok meşhur medrese ve tekkeye ev sahipliğı yapan ‘Acem buna iyi bir örnektir. Bu coğrafya, Timurlular devrinde Sünnî İslam’ın, İslamî eğitimin ve tasavvufun kalelerinden birisi olmuş ve pek çok memleketin yanı sıra Anadolu’dan da pek çok kişi çeşitli vesilelerle buraya gelerek maddî ve manevî ilimleri tahsil etmiştir. Nitekim tezkirelerde Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara’nın ve onun veziri olan ‘Alî Şîr Nevâyî’nin çokça bahsi geçmektedir. Sanatı destekleyen bu büyük hamiler, ‘Acem’e pek çok kişiyi de cezp etmişlerdir. Ayrıca bunların oluşturduğu konjonktür sayesinde bu coğrafyada yetişen Hâce Bahâü’d-din Nakşibendî, Şeyh Safiyyü’d-din Erdebîlî, Şeyh Seyyîd Yahyâ, Mollâ Câmî ve Mevlânâ Tûsî gibi muhtelif âlimlerin de cezbedici etkisi tezkirelerde açıkça görülmektedir. Timurluların çöküşünden sonra ise ‘Acem, Safevîlerin kontrolüne girmiş ve Şîleşmiştir. Şîleşen ‘Acem, bu haliyle de Alevî gelenekten gelen birtakım Kalenderî dervişlerinin cazibe merkezi olmuştur. Diğerk taraftan Sünnî İslam dünyası için de bu coğrafyanın şöhreti azalsa da tamamen bitmemiştir. Nitekim tezkirelerde Yavuz Sultan Selîm ile Hayâlî Çelebi arasında geçen bir konuşmada Hayâlî Çelebi, Yavuz’un saltanatında İstanbul’un ‘Acem’deki Tebrîz haline geldiğini ve Rûm’daki nice kabiliyetli kişilerin ‘Acem tarzını taklit ederek kendilerini geliştirmeye hevesli olduklarını söylemiştir. Ardından da Rûm sanatkarlarının ‘Acem’dekileri geçtiğini çeşitli benzetmelerle anlatmıştır.

Rûm ise ‘Acem’e nazaran daha geç bir tarihte idarî ve siyasî açıdan güçlü bir yapıya kavuşmuştur ve bu sebeple tabiidir ki bu coğrafya için ‘Acem, uzun süre boyunca ideal bir merkez vasfını korumuştur. Nitekim tezkirelerde Sultan II. Bâyezîd devrinde Sultan Hüseyin Baykara himayesinde olan Mir Süheylî, ‘Alî Şîr Nevâyî ve Mollâ Câmî gibi şairlerin hangi gazeli söylerlerse söylesinler bunları nazire yazılması maksadıyla Anadolu’ya da gönderdiklerinden bahsedilmektedir. Anadolu sahasındaki kudretli şairler ise bunlara hemen cevap vermek için gayret göstermişlerdir. Böylece üstat olan ‘Acem ile çırak olan Rûm arasında sürekli bir iletişim devam etmiştir. Dahası ‘Acem’den gelen ve buralı olan herkese de mesleğı ve meşrebi ne olursa olsun Osmanlı

memleketinde ayrı bir gözle bakılmıştır. Bu sebeple Rûm coğrafyasına hakim olan ve burada sağlam bir devlet yapısı kuran Osmanlılar, bilhassa Fâtih Sultan Mehmed devrinde ‘Acem’den gelen kimselere çok rağbet, hürmet ve riayet göstermiş, bunu işiten pek çok ‘Acem fazılı da Rûm’a gelmiştir. Sonraki Osmanlı sultanları da kâh gönüllü olarak kâh da zorla bu merkezden pek çok kişiyi bir ilim ve kültür merkezi haline gelmesi için İstanbul’a getirtmişlerdir. Zorla getirilmeler ise elbette ki savaşa ve galibiyet neticesinde mağlup tarafın sanatkâr ve âlimlerini esir almakla alakalıdır. Bu iki coğrafya arasında XVI. yüzyıl boyunca hep savaşlar vuku bulmuş ve Osmanlı şair ve yazarları nezdinde ‘Acem bu yüzyılda biraz da gaza ile birlikte anılmıştır. Şairler bu seferlerin yalnızca çağrısını yapmamış, aynı zamanda bunlara katılmışlardır da.

Bazı şehir ve coğrafyalar ise onları merkez yapan siyasî ve idarî yapı çöktüğünde yahut zayıfladığında bu hususiyetlerini kaybetmişlerdir. Buralarda siyasî yapının kuvvetli olduğu vakitler içerisinde çokça âlim, mutasavvıf ve şair yetişmişse de bunların sayısı zamanla azalmış ve hatta en nihayetinde sıfırlanabilmiştir. Bu durumun yaşandığı şehirlere bazısı zamanında Candaroğulları, Germiyanogulları vb. Anadolu beyliklerine başkent olmuş olan Amasya, Antalya, Kastamonu, Kefe, Kütahya, Manisa, Muğla, Sinop ve Trabzon gibi şehzade sancakları örnek olarak verilebilir. Nitekim bu şehirlerin çoğu tezkirelerde burada valilik yapmış olan şehzadeler münasebetiyle bazen de buralı olan şairlerden ya da burada vazife yapmış memurlardan bahsedilirken zikredilmiştir. Mesela Kütahya, Germiyanogulları’nın, Sinop, Candaroğullarının Sinop kolunun, Konya ise Karamanoğulları’nın başkentleridirler ve bu hususiyetleri sebebiyle oluşan merkeziyetlerine tezkirelerde değinilmektedir. Ayrıca bunların üçü de Osmanlı hâkimiyetinde iken şehzade sancaklığı yapmışlardır ve bilhassa Konya ile Kütahya’nın II. Selîm’in valiliği esnasında oluşan merkeziyetinden tezkirelerde genişçe bahsedilmektedir. Manisa ise en meşhur şehzade sancağıdır ve burada valilik yapan şehzadelerin etrafında oluşan muhitler hakkındaki pek çok bilgiye tezkirelerden ulaşılabilmektedir. Trabzon ise istisnâî bir mevkie sahiptir zira burasının tezkirelerdeki şöhreti yalnızca burada valilik yapan Yavuz Sultan Selîm ile kaimdir.

Rumeli ise Anadolu’ya nazaran bambaşka bir coğrafyadır. Burası her daim serbest yaşayışlı âşıkların, dervişlerin ve şairlerin mekânı olmuştur. Bu kişiler, burada birer kültürel merkez oluşturan akıncı beylerinin, beylerbeylerinin ve kadıların himayesine girmişler ve İstanbul’dan farklı olarak tasavvufî bir neşve ve gaza coşkusu ile yaşamışlar ve eser vermişlerdir. Rumeli’de her daim Batı’ya doğru bir akın ve sefer

havası, dolayısıyla dinamizm vardır. Hakikaten de tezkirelerde pek çok şairin Rumeli'deki Mihalli, Yahyâlı, Evrenoslu ve Turhanlı gibi akıncı hanedanlarına, bu hanedanların beylerine ve merkezî hükümet tarafından tayin edilen beylerbeylerine intisap ettiği özellikle belirtilmektedir. Burada yer alan Manastır, Prizren ve bilhassa Vardar Yenicesi çokça şair yetiştirmiş ve bunlar, söz konusu atmosferi massederek klasik edebiyata yeni bir üslup kazandırmışlardır. Şunu da belirtmek gerekmektedir ki diğer coğrafyalara nazaran burada yetişmiş neredeyse her şairin illaki bir tarikat bağlantısı mevcuttur ve çoğu zaman da heterodoksiye meyillidirler. Dolayısıyla bu şehirler, akıncı beylerinin siyasî gücü sayesinde serpilip çokça şair yetiştirmişlerdir. Akıncılık ortadan kalkıp buraların siyasî ehemmiyeti azaldıktan sonra ise söz konusu şehirlerin merkezîyeti de ortadan kalkmıştır. Gerçekten de örneğin Vardar Yenicesi gibi bir kazanın ismi, tezkirelerde bazı vilayet ve sancaklardan çok daha fazla geçmektedir. Bunun sebebi 'Âşık Çelebi'nin Vardar Yenicesine gittiği esnada başına gelenleri aktardığı bir anekdottan da açıkça anlaşılmaktadır. Buna göre Vardar Yenicesi, akıncı beyi Evrenos Beyin, tarikat şeyhi Şeyh İlâhî'nin ve Usûlî ve Hayretî gibi mutasavvif şairlerin buraya aksettirdikleri manevî hava ile doludur.

Ayrıca daha önce güçlü devletlerin merkezi olmuş olan şehir ve coğrafyalar, sonrasında başka devletlerin hâkimiyeti altındaki basit birer eyalet haline gelmişlerdir. Ancak buna rağmen bunlar merkezîyetlerini devam ettirebilmişler ve buralara tayin edilen yöneticiler de bu hususiyeti besler şekilde hareket etmişlerdir. Buna en iyi örnek Mısır'dır. Burası Osmanlı fethinden evvel çok mühim bir ilmî ve siyasî merkezdir. Hatta buranın ele geçirilmesinden evvel tezkirelere göre bazı Osmanlı şehzadeleri de dâhil olmak üzere pek çok kişi şahsî ya da siyasî sebeplerle bu coğrafyaya kaçmıştır. Ayrıca tezkirelerde fetihten önceki tarihlerde Ahmedî, Molla Fenârî ve Hâcî Paşa gibi meşhur şahsiyetlerin buradaki ünlü hocalardan ders almak üzere Mısır'da bulduklarından bahsedilmektedir. Osmanlı fethinden sonra burası bir vilayete dönüştürülmüştür ancak Osmanlıların hâkimiyeti altında da uzun süre siyasî, dinî ve ilmî açıdan ehemmiyetini muhafaza etmiştir. Mısır, bilhassa Şâm ve Haleb gibi hac güzergâhındaki bir menzil olması sebebiyle hacıların, ticarî ve dinî bir merkez olması hasebiyle de tacirlerin, seyyahların ve dervişlerin uğrak yeri olmuştur. Öte yandan İbrahim Gülşenî'nin buraya yerleşip tekkesini kurması da Mısır'a inanılmaz bir cazibe katmış ve tabiri caizse insanlar akın akın Gülşenî dergâhına gelip ona intisap etmişlerdir. Bu durum, onun vefat etmesinden sonra da uzun müddet devam etmiştir. Ayrıca fetihten sonra buraya tayin

edilen beylerbeyleri ve kadılar da burada etraflarında edebî ve ilmî muhitler oluşturmuşlardır. Bunlar arasında bilhassa Kınalı-zâde ‘Alî Efendi’nin kadılığı esnasında ve onun etrafından şekillenen muhitten tezkirelerde çokça bahsedilmektedir.

Bunun haricinde bir zamanlar ‘Irâk’ın merkezi ve ‘Abbâsî hilafetinin başkenti olan Bağdâd da Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra sahip olduğu siyasî ve dinî ehemmiyeti devam ettirmiştir. Bu şehir, Kânûnî Sultan Süleyman tarafından düzenlenen ‘Irâkeyn seferi ile Osmanlı topraklarına ilhak edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin bu şehri fethinden sonra Bağdâd, kültür merkezi olma vasfını muhafaza etmiş ve burada hem tayin edilen devlet görevlilerinin hem de şairlerin kendi aralarında kurdukları edebî muhitler oluşmaya başlamıştır. Ayrıca farklı coğrafyalardan buraya gelen seyyahlar ve dervişler de bu şehirde kültürel bir canlılık oluşturmuşlardır. Bilhassa Şîiler ve heterodoks tarikatlara mensup dervişler için hac güzergâhındaki mühim bir dinî merkez olan Kerbelâ’yı barındırması sebebiyle ‘Irâk ve Bağdâd, farklı coğrafyalardan pek çok kişiyi cezbetmiştir.

Siyasî, dinî ve ilmî sahaların üçüne ait mekânları birden ihtiva eden merkezler uzun süre bu hususiyetlerini sürdürebilmişlerdir. İstanbul buna en iyi örnektir. Buradaki saray ve konaklarda padişahın sadrazama, sadrazamdan vezirlere, vezirlerden nişancılara, nişancılardan kadılara doğru yansıyan bir şekilde patronaj devam etmiştir. Ayrıca şairler de bu şehirdeki meyhaneler, medreseler, tekkeler ve dükkânlar gibi sayısız mekânda ve Beşiktaş, Eyüp, Üsküdar ve Galata gibi semtlerde yer alan bahçeli evlerinde kendi aralarında muhitler oluşturmuşlardır. Bu merkezîyet, Anadolu’dan, ‘Acem’den ve ‘Arab’dan bolca şairi kendisine cezbetmiştir. Ayrıca Bursa ve Edirne de payitahtlıkları ortadan kalkmış olsalar bile siyasî ehemmiyetleri devam eden iki şehirdir. Bunda bu iki şehrin İstanbul’ya yakın olmalarının ve buralara tayin edilen memurların büyük etkisi vardır. Kırım ise Osmanlı Devleti’ne tâbi bir şekilde hükmeden Kırım Hanlığının siyasî gücü sayesinde çok uzun süre merkezîyetini devam ettirmiştir.

Bunun yanı sıra siyasî yapısından çok dinî ve ilmî bazı şehir içi mekânlara ve merkezlere sahip olması dolayısıyla merkez haline gelen şehir ve coğrafyalar da mevcuttur. Örneğin Hicâz, İslam inancındaki önemi sayesinde dünyanın her yerinden hac ve umre için gelen kişiler ve hatta geldikten sonra burada kalan mücavirler ile dolup taşmıştır. Halep ve Şâm da Hicâz’a giden güzergâhta yer almaları ve pek çok âlime ve ârife ev sahipliği yapmaları sebebiyle birer merkeze dönüşmüşlerdir. Zamanında

Karamanoğulları'nın başkenti ve bir şehzade sancağı olan Konya ise bu devirlerin sona ermesinden sonra bile Mevlevîliğin merkez dergâhına ev sahipliği yapması sebebiyle merkeziyetini devam ettirebilmiştir.

Bu üç unsur arasından tabî ki siyasî yapı en önemlisidir. Hatta edebî patronajın ve merkezlerin oluşmasında en büyük rolü siyasî yapı oynamıştır. Ne var ki ilmî ve dinî yapılar siyasetten hem bağımsız hem de ona paralel bir şekilde himaye faaliyetleri gerçekleştirmişler ve siyasî yapının zayıfladığı durumlarda onun yerini alarak kültürel hayatı devam ettirmişlerdir. Konya, Hicaz ve Mısır'da gerçekleşen şey budur. Yani denebilir ki siyasî yapının kuvvetlendiği mekânda ilmî ve dinî yapılar da kurulmuş ve siyasî yapının başlattığı edebî patronaj ve kültürel hayat, hiyerarşik bir şekilde bu yapılar tarafından sürdürülmüştür. Böylece bir merkezde siyasî yapı zayıflasa dahi diğer yapılar edebî patronajı devam ettirebilmiş ve böylece söz konusu şehrin ve coğrafyanın merkeziyeti devam etmiştir.

Sonuç olarak XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde klasik Şark coğrafyasının, bu coğrafyada yer alan pek çok şehrin ve şehir içi mekânın bahsi geçmektedir. Bununla beraber en çok sözü edilenler elbette ki merkez olanlardır. Tezimizde görüldüğü üzere XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde buna dair çok zengin bir veri mevcuttur ve bu eserlerde imparatorluğun kültürel coğrafyasının bir panoraması sunulmaktadır. Öyle ki hayat hikâyeleri aktarılan bütün şairler öyle ya da böyle bahsi geçen bu merkezlerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla bir mekândan tezkirelerde ne kadar çok bahsediliyorsa oranın merkezi öneminin de o kadar yüksek olduğu anlaşılmalıdır. Bu bağlamda diğer yüzyıllara ait Osmanlı tezkireleri ve biyografik eserleri hakkında da merkez mekânlar üzerinden karşılaştırmalı çalışmaların yapılması gerektiği ve bunların Osmanlı kültürel coğrafyasına dair büyük ilmî açılımlar getireceği kesin gibidir.

KAYNAKÇA

- Abdulkadiroğlu, A. (1987). Bursalı İsmail Belig'in eserlerinde Tokat ve Nuhbetü'l-âsâr'daki Tokatlı şâirler. S. H. Bolay, M. Yazıcıoğlu, B. Yediyıldız, M. Özdemir (Ed.), *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, (2-6 Temmuz 1986), Tokat içinde (ss. 535-547). Tokat Valiliği Şeyhülislâm İbn Kemal Araştırma Merkezi
- Abdulkadiroğlu, A. (1989). Bursalı Belig'in eserlerinde Kastamonu ve Kastamonu'lu zevat. *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu: Tebliğler*, Kastamonu, 19-20 Ekim içinde (ss. 65-70). Gazi Üniversitesi
- Açık Önkaş, N. (2011). Osmanlı döneminde Muğlalı şairler. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 53-66.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/musbed/issue/23549/250873>
- Açıkkel, A. (2012). Tokat. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 41, ss. 219-223). TDV Yayınları
- Açıkgöz, N. (1993). Tezkirelere göre şehir tavsifleri ve bunun kültür tarihindeki yeri. *Fırat Üniversitesi I. Tarih Sempozyumu*, 17-19 Ekim, Elazığ. Fırat Üniversitesi.
- Adak, A. (2012). *Ali Emiri'nin gözüyle Diyârbakırlı şairler*. Kent Işıkları Yayınları
- Afyoncu, E. (2010). Şemsi Ahmed Paşa. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 38, ss. 527-529). TDV Yayınları
- Ak, M. (2016). Edebiyatımızın klasik döneminde Aksaray şairleri ve Aksaray'da şiir ortamı. *Mütefekkir*, *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 3(5), 53-84. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.245564>
- Akbayar, N., & Kahraman, S. A. (1996a). *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî I*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Akbayar, N., & Kahraman, S. A. (1996b). *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî II*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Akbayar, N., & Kahraman, S. A. (1996c). *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî III*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Akbayar, N., & Kahraman, S. A. (1996d). *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî IV*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları

- Akgül, A., & Çetin, K. (2012). On altıncı yüzyıl şuarı tezkirelerinde Balkan tasvirleri. S. Seydi, V. Kartalcık, M. Kılıç (Ed.), *Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri, 5-7 Ekim 2012* içinde (ss. 621-632). Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
- Akkuş, M. (1996). Osmanlı şuarı tezkireleri geleneğine yeni bir halka: Edirne şairleri. *Dergâh*, (72), 18-19.
- Aksoy, H. (2020). Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 31, ss. 483-485). TDV Yayınları
- Aksoyak, İ. H. (2021). Kudsi, Arap-zâde. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde. 02 Mart 2023 tarihinde <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kudsi-arapzade> adresinden erişildi
- Alan, E. (2017). Yeni bir belgeye göre XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı mülâzemet sistemi. *Osmanlı Araştırmaları*, 49, 89-124. <https://doi.org/10.18589/oa.590877>
- Alıcı, L. (2004). Tezkirelere göre Kahramanmaraşlı Divan şairleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 56-63. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0006185&lng=0>
- Aliev, S. M. (1995). Erdebil. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 11, ss. 276-277). TDV Yayınları
- Alkan, M. (2017). Germiyanoglu Süleymân Şah ve Kula'daki vakıfları. *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu III, Germiyanogulları Beyliği, Bildiriler* içinde (ss. 375-385). Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Almaany (t.y.). جز. Almaany Sözlüğü içinde. 15 Nisan 2023 tarihinde <https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/%D8%AC%D8%B2%D9%84/?c=T%C3%BCm> adresinden erişildi
- Altınsapan, E., Say, Y., & Gerengi, A. (2012). Seyitgazi ilçesinde bulunan 'Üryân Baba zaviyesi ve türbesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 61, 15-26. <https://hdl.handle.net/11421/14104>
- Alp, G. (2021). *İbrâhim b. Ahmed el-Amâsî, Tercüme-i Şakâ'ik-i Nu'mâniyye, Amâsî'nin Şakâ'ik tercümesi*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları
- Altuner, N. (2000). Safayi tezkiresinde Kütahyalı şairler. *I. Kütahyalı Şairler Sempozyumu 4-5 Haziran 1998*, içinde (ss. 278-288). Dumlupınar Üniversitesi
- Andrews, W. (2018). *Şiirin sesi, toplumun şarkısı*. İletişim Yayınları

- Arslan, M. U., Ciĝa, Ö., Tura, Z. & Demir, Ş. (2020). *Diyârbekirli dîvân sahibi şairler*. Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Artan, T. (1995). Eyüp. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 12, ss. 1-6). TDV Yayınları
- Atak, F. (2018). Erzurumlu Dîvân şairleri. *TÜRÜK, Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 467-515.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/turuk/issue/42737/517597>
- Avcı, C. (2003). Medâin. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 28, ss. 289-291). TDV Yayınları
- Avcı, C. (2008). Rum. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 35, ss. 222-225). TDV Yayınları
- Aydın, A. (2017). Şair tezkirelerine göre Osmanlı'nın unvanlı şehirleri. *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, 3(8), 35-56.
<https://doi.org/10.28981/hikmet.336828>
- Aydın, M. (2008). Revan. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 35, ss. 26-29). TDV Yayınları
- Aydın, M. (2010). Şirvân. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 39, ss. 204-206). TDV Yayınları
- Aydınlı, O. (2009). Semerkant. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 36, ss. 481-484). TDV Yayınları
- Aydoğmuşoğlu, C. (2015). İslam coğrafyacılara göre Azerbaycan. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), 334-339.
<http://hdl.handle.net/20.500.12575/41740>
- Ayverdi, İ. (2010). *Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Kubbealtı Yayınları
- Azamat, N. (1996). Hacı Bayrâm-ı Velî. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 14, ss. 442-447). TDV Yayınları
- Bakır, A. (1992). Basra. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 5, ss. 108-111). TDV Yayınları
- Bapaeva, J. M. (2013). Kumis ve Cürcan. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 82-85.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/757726>
- Bayatlı, N. (2005). XVI. yüzyılda Güney 'Irâk'ta Lahsâ eyaleti ve Osmanlı hâkimiyeti. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 155, 165-173.
https://www.academia.edu/45522870/XVI_Y%C3%BCzy%C4%B1lda_G%C3%BCney_Irak_Lahsa_Eyaleti_ve_Osmanl%C4%B1_Hakimiyeti
- Bayhan, A. A. (2006). Bir tarih müzesi: Mısır. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 6, 9-24.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsed/issue/2568/33074>

- Bayram, Ömer (2003). Son Asır Türk Şairleri ve Tuhfe-i Naili isimli XX. yüzyıl tezkirelerinde Isparta (Hamid) şehri. *Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Nizami Adına Edebiyat Enstitüsü, Edebi-Nazari Mecmua*, 1, 173-177.
- Bazın, M. (2022). Kazvîn. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 25, ss. 154-155). TDV Yayınları
- Bektaş, E. (2018). Nâbî muakkibi Diyârbakırlı şâirler. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 733-761. <http://doi.org/10.26791/sarkiat.369405>
- Beşiktaş. (1992). *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 5, ss. 552). TDV Yayınları
- Beydilli, K. (2013). Viyana. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 43, ss. 113-119). TDV Yayınları
- Beyzadeoğlu, S. A. (2001). Hasan Çelebî tezkiresindeki şairlerin şehirlere göre tasnifi ve şehir tasvirleri. *İlmi Araştırmalar*, (11), 41-66. <https://hdl.handle.net/11352/1051>
- Beyzadeoğlu, S. A. (2002). XVI. yüzyıl tezkirelerine göre Eğridir ve civarında yetişmiş şair devlet adamları. *Tarihi, Kültürel, Ekonomik Yönleri ile Eğridir, I Eğirdir Sempozyumu (31 Ağustos-01 Eylül 2001)* içinde (ss. 189-196). Eğirdir Belediye Başkanlığı
- Beyzadeoğlu, S. A. (2009). Hasan Çelebi tezkiresinde İstanbul. *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirileri, İstanbul* içinde (ss. 203-210). Beykent Üniversitesi
- Bilge, M. L. (2003). Lahsâ. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 27, ss. 59-60). TDV Yayınları
- Bilgili, A. S. (2011). Tebriz. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 40, ss. 219-222). TDV Yayınları
- Biltekin, H. (2010). Şeyhî. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 39, ss. 80-82). TDV Yayınları
- Biol, N. (1991). İbn Battuta çağında Deşt-i Kıpçak ve Türkistan [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi. <http://hdl.handle.net/20.500.12575/31249>
- Birsel Varol, G. (2019). *XIX. ve XX. yüzyıla intikal eden Amasya medreseleri* [Yüksek Lisans Tezi, Amasya Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi Veritabanı. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=FgmKGchPKo23qQqBeqzVZsvlYxMyzkXDY5SWNS7O18OBI8DqK35vJONHFAFb2fsE>
- Bostan, İ. (2013). Yemen, Osmanlı Dönemi. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 43, ss. 406-412). TDV Yayınları

- Bostan, M. H. (2012). Üsküdar. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 42, ss. 364-368). TDV Yayınları
- Bülbül, T. (2012). Biyografik kaynaklara göre Osmanlı yönetim ve aydınlanmasında Nevşehir. A. Öger (Ed.), *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri (16-19 Kasım 2011)* içinde (ss. 5-34). Nevşehir Üniversitesi Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi (NEVKAM).
- Canım, R. (2018). *Lâtîfî, Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ (Tenkitli metin)*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-216998/latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzama.html>
- Ceyhan, S. (2015). Halvetiyye. Semih Ceyhan (Ed.), *Türkiye'de Tarikatlar, Tarih ve Kültür* (ss. 695-778). İSAM Yayınları.
- Ceylan, E. (2023). Acem diyarından gelen şairler ve Osmanlı edebî çevrelerinin onlara bakışı (XV. ve XVI. Yüzyıl). *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (TUDED)*, 63(1), 61–86. <https://doi.org/10.26650/TUDED2023-1172911>
- Çalka, M. S. (2006). Şuarâ tezkirelerine göre Mardinli Divan şairleri. İ. Özcoşar (Hızl.), *Makalelerle Mardin IV (Önemli Simalar, Dini Topluluklar)* içinde (ss. 59-76). Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları
- Çapan, P. (1993). *18. yy. tezkirelerinde edebiyat araştırma ve tenkidi* [Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi]. Fırat Üniversitesi Kurumsal Açık Arşiv. <http://hdl.handle.net/11508/14645>
- Çapan, P. (2004). Tezkirelerde İstanbul'un ele alınışı. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (TUDED)*, 31, 25-52. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/17064/178366>
- Çapan, P. (2010). Safâyî Tezkiresi'ne göre Balkanlar. *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu-II, Bildiriler, I. Cilt* içinde (ss. 299-313). Celal Bayar Üniversitesi, Manisa Yöresi Türk Tarih ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi. https://isamveri.org/pdfs/bv/D206131/2010/2010_CAPANP.pdf
- Çapın, S. (2022). Tezkireler ışığında Yunanistan doğumlu Divan şairleri. *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(2), 80-100. <https://doi.org/10.53711/balkanistik.1193125>
- Çeltik, H. (2007). Haleb'te Kınalızâde Hasan Çelebi'nin şairler meclisi. *Gazi Türkiyat*, (1), 137-147. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziturkiyat/issue/6714/90200>
- Çetin, O. (1998). Horasan. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 18, ss. 234-241). TDV Yayınları

- Çınarcı, M. N. (2021). *Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü's-şu'arâ tezkiresinde Balkan şehirleri. Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 3(2), 277-287. <https://doi.org/10.47139/baltea.962413>
- Çiftçi, M. (2010). *Osmanlı medrese teşkilatında zirve: Süleymaniye Dârülhadisi (XVI-XVII. asırlar). Usul İslam Araştırmaları*, (14), 51-116. <https://dergipark.org.tr/pub/usul/issue/16715/173806>
- Coşkun, A., Sivridağ, A., Karaca, Y., Yekeler, N., Özkılınç, A. & Atik, V. (2020). *Kaynaklarıyla Osmanlı coğrafyası yer adları sözlüğü*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları
- Çolak, S. & Hilooğlu, C. (2010). Osmanlı iktidar anlayışı çerçevesinde şiir. *Bilig*, 53, 89-102. <https://hdl.handle.net/20.500.12483/1449>
- Dávid, G. (1992). Budin. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 6, ss. 344-348). TDV Yayınları
- Değirmençay, V. & Özkan, A. (2015). *Tuhfe-i Nâilî'de Konyalı şairler*. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 54, 49-86. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisosbd/issue/2811/37771>
- Demirel, Ş. (2007). Mevlevîlik ve 16. yüzyılda Burdur'da yetişmiş iki Mevlevî şair: Fedâyi Dede ve Servî Dede. *I. Burdur Sempozyumu (16-19 Kasım 2005, Burdur) Bildiriler* içinde (ss. 322-330). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Doğanay, A. (2010). Şeyh Vefâ Külliyesi. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 39, ss. 72-74). TDV Yayınları
- Doğaner, S. (2004). Mısır. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 29, ss. 553-555). Ankara: TDV Yayınları
- Donuk, S. (2017a). *Nev'izâde Atâyî, Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik, Nev'izâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli 1. Cilt*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları
- Donuk, S. (2017b). *Nev'izâde Atâyî, Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik, Nev'izâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli 2. Cilt*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları
- Durmuş, T. I. (2009). *Tutsan elini ben fakirin, Osmanlı edebiyatında hamilik geleneği*. Doğan Kitap
- Durmuş, T. I. (2019). Bir hami olarak Kınalızâde Ali Çelebi ve muamma türüne katkısı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(4), 124-140. <https://doi.org/10.34083/akaded.650244>
- Durmuş, T. I. (2021). *Şair ve Sultan*. Muhit Kitap

- ed-Dakûkî, H. A. (1998). Hîre. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 18, ss. 122-124). TDV Yayınları
- ed-Dûrî, A. (1991). Bağdâd (I. Genel Bakış). *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 4, ss. 425-433). TDV Yayınları
- Efendioğlu, M. (2010). İstanbul'da var olduğu söylenen sahâbe kabirlerinin dünübugünü. *Din ve Hayat*, 9, 76-81.
- Ekinci, R. (2012). Osmanlı kültür merkezlerinden Vardar Yenicesi ve tezkirelere göre Vardar Yenicesi şairleri. *Turkish Studies*, 7(4), 1663-1679. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4123>
- Ekinci, R. (2020). Selmân/İlâhî, Seyyid Selmân Çelebi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde. 12 Ocak 2024 tarihinde <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/selman-ilahi-seyyid-selman-celebi> adresinden erişildi
- Eliade, M. (2017). *Ebedi Dönüş Miti*. Dergâh Yayınları
- Emecen, F. (1992). Balat. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 5, ss. 4-7). TDV Yayınları
- Emecen, F. (1993). Canbirdi Gazâlî. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 7, ss. 141-143). TDV Yayınları
- Emecen, F. (1999). İrakeyn Seferi. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 19, ss. 116-117). TDV Yayınları
- Emecen, F. (2009). Selim I. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 36, ss. 407-414). TDV Yayınları
- Emecen, F. (2009). Selim II. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 36, ss. 414-418). TDV Yayınları
- Emecen, F. (2010). Süleyman I. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 38, ss. 62-74). TDV Yayınları
- Emecen, F. M. (2021). Manisa sarayından Saray-ı Hümayun'a III. Murad'ın şehzâdelik yıllarına dair. *Sultan III. Murad Dönemi ve Bursa* içinde (ss. 13-30). Gaye Kitabevi
- Erden, Y. (2015). *Tanzimat Sonrası Kütahya Medreseleri (1839-1924)* [Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi Kurumsal Akademik Arşiv. <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/4185>
- Erdoğan, M. (2012). *Bursalı Rahmî ve Yenişehir Şehrengizi*. Erdem, 63, 89-126. <https://doi.org/10.32704/erdem.2012.63.089>

- Erdoğan, M. (2020). Rahmî, Bursalı Pîr Mehmed. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü içinde. 12 Ocak 2024 tarihinde <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rahmi-bursali-pir-mehmed> adresinden erişildi
- Erinç, S. (1998). Hindistan. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 18, ss. 69). TDV Yayınları
- Erkal, A. (2021). Klasik Türk şiirinde mazmunlaşan mekânlar: Puthâneler. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 1094-1108. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.942723>
- Erkan, A. S. (2023). Tekirdağlı Ahmed Lutfi'nin eserlerine göre 18. yüzyılda Tekirdağ'daki edebî muhitler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 52-67. <https://doi.org/10.34083/akaded.1251585>
- Erkoçoğlu, F. (2010). Kutsal(laştırılmış) bir mekân: Kerbela (Osmanlı hâkimiyetinin sonuna kadar). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), 277-320. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.942723>
- Esin, E. (1991). Amuderya. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 3, ss. 98-99). TDV Yayınları
- Eyduran, A. (2000). Biyografi kaynaklarında şehir, kültür ilişkisi ve bunun Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiyesi'nde görünüşü. *Bilig*, (12), 30-44. <https://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3458-published.pdf>
- Eyice, S. (1991). Anadoluhisarı. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 3, ss. 147-149). TDV Yayınları
- Eyice, S. (1992). Beyazıt II Camii ve Külliyesi. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 6, ss. 42-45). TDV Yayınları
- Eyice, S. (1997). Haliç. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 15, ss. 264-280). TDV Yayınları
- Eyice, S. (1999). Çoban Köprüsü. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 8, ss. 350-351). TDV Yayınları
- Genç, M. (2000). İltizam. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 22, ss. 154-158). TDV Yayınları
- Gökbilgin, M. T. (1994). Edirne. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 10, ss. 425-431). TDV Yayınları
- Gökçe, T. (1996). 934 (1528) târihli bir deftere göre Anadolu vilâyetleri medreseleri ve müderrisleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 11(1), 163-175. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetid/issue/5038/68639>
- Gökyay, O. Ş. (1994). Deli Birader. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 9, ss. 135-136). TDV Yayınları

- Gökyay, O. Ş. (2004). Meşâirü'ş-şuarâ. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 29, ss. 355-357). TDV Yayınları
- Gölen, Z. (2018). XIX. yüzyıl başlarında Semendire livası timar ve zeametleri. *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi / The Economy of The Balkans in the Ottoman Empire Era* içinde (ss. 201-259). Gece Kitaplığı
- Göyünç, N. (1984). Kalenderhâne Câmii. *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (34), 485-494. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarikh/issue/9606/119958>
- Güldal, F. (t.y.). *Dersaadet'in Sur Kapıları*. Sur Çelik Kapı
- Güler, K. (2017). Germiyân'da edebî muhît ve Ahmed-i Dâ'î'nin 'Ukûdü'l Cevâhir'i. *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu III, Germiyanoğulları Beyliği, Bildiriler* içinde (ss. 357-374). Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Güler, K. & Ersoy, E. (2009). 16. yüzyıl kaynaklarına göre Germiyan ve Kütahya Şuarası üzerine değerlendirmeler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 173 - 182. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4766/65527>
- Günay, V. (1998). Bergama Yeşil (Yeni) Medrese ve II numaralı Şer'îye Sicilinde yer alan kitaplar. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13(1), 209-230. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetid/issue/5040/68685>
- Güner, H. (1967). *Başlangıcından zamanımıza kadar Kütahya'lı şairler*. Kütahya İl Basımevi
- Güneş, M. (2016). *İstanbul Şa'irleri (Sehî Tezkiresi'nden, Latîfî Tezkiresi'nden)*. Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Güngör, Ö. (2016). Tezkirelere göre Kırımlı Dîvân şairleri. *III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı (25-27 Mayıs 2016, Bakü)* içinde (ss. 531-534). Bakü Avrasiya Universiteti.
- Güngör, Z. (2005). Osmanlı döneminde Çorumlu Dîvân şâirleri. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7-8), 59-76. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititilahiyat/issue/7697/100837>
- Güngör, Z. (2006). Şu'arâ tezkirelerine göre Çorum Dîvân şairleri. *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu, (Tebliğler-Müzakereler), Çorum (01-03 Ekim 2004)* içinde (ss. 522-536). Çorum Hitit Üniversitesi, Çorum Belediyesi.
- Gür, A. R. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nda kadılık müessesesi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Halaçoğlu, Y. (1991). Bağdâd (II. Osmanlı Dönemi). *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 4, ss. 433-437). TDV Yayınları

- Halaçoğlu, Y. (1992). Basra (Osmanlı Dönemi). *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 5, ss. 112-114). TDV Yayınları
- Haraç / Osmanlı Devleti'nde (1997). *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 16, ss. 88-90). TDV Yayınları
- Harman, Ö. F. (2000). İrem. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 22, ss. 443). TDV Yayınları
- Haydar, F. (2021). Latifi Tezkiresindeki Kastamonulu şairlerin XVI. yüzyıl şuarâ tezkirelerinde karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *International Journal of Filologia (IJOF)*, 4(5), 212-228. <https://doi.org/10.51540/ijof.836123>
- Hekimoğlu, M. (2019). *Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, eş-Şakâ'iku'n-nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları
- Hızlı, M. (1998). *Osmanlı klasik döneminde Bursa medreseleri*. İz Yayıncılık
- Horata, O. (2000). Cem şairleri: Bir kader birliğinin anatomisi. *Bilig*, 15, 91-109. <https://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3434-published.pdf>
- Hüsâmeddîn, H. (1927). *Amasya Târîhi, Üçüncü Cild*. Necm-i İstikbâl Matbaası
- Ibrashy, M. (2000). *The cemetery of the living: Cairo's Al-Qarafa*. Medina Magazine, 20, 42-47. <https://www.archnet.org/publications/4544>
- İbrâhim Peçevî (1283). *Târîh-i Peçevî / Cild-i Evvel*. Matba'a-i 'Âmire
- İçli, A. (2022). Osmanlı dönemi Türk edebiyatında iz bırakan Musullu şairler. *Adab Al-Rafidayn Journal*, 90(1), 95-118. <https://www.iasj.net/iasj/download/8ae63fc3f9e0b68c>
- İğci, A. & Güler, A. (2014). Osmanlı İmparatorluğu XVII. yüzyılında Rumelili edebî şahsiyetler. *Turkish Studies*, 9(6), 545-581. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6609>
- İlhan, E. (2021). Necâtî Bey'in Kastamonu hayatına dair bazı tespitler ve düzeltmeler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (2), 1030-1049. <https://doi.org/10.34083/akaded.937747>
- İlhan Toker, B. (2022). Edebî bir muhit olarak tekkeler (15-19. asır İstanbul Mevlevîhaneleri örneği). [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi. <http://hdl.handle.net/20.500.12575/87020>
- İnalcık, H. (2003). Mehmed I. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 28, ss. 391-394). TDV Yayınları
- İnalcık, H. (2016). *Has-bağçede 'ayş u tarab / nedîmler şâîrler mutrîbler*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

- İnalçık, H. (2019). *Şâir ve patron*. Doğubatu Yayınları
- İpekten, H. (1996). *Divan Edebiyatında edebî muhitler*. MEB Yayınları
- İpekten, H., Kut, G., İsen, M., Ayan, H., & Karabey, T. (2017). *Heşt Bihîşt, Sehî Beg*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf?0& tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=4B1BE77436CFC73587569F8BDCC0E100C95DE782064E6710BEDD0B182347F129>
- İpşirli, M. (1991). Atik ‘Alî Paşa. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 4, ss. 64-65). TDV Yayınları
- İsen, M. (1987). Tokat’ın Osmanlı kültür coğrafyasındaki yeri ve Tokatlı şairler. S. H. Bolay, M. Yazıcıoğlu, B. Yediyıldız, M. Özdemir (Ed.), *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, (2-6 Temmuz 1986), Tokat* içinde (ss. 507-513). Tokat Valiliği Şeyhülislâm İbn Kemal Araştırma Merkezi
- İsen, M. (1997a). *Ötelerden bir ses (Divan edebiyatı ve Balkanlarda Türk edebiyatı üzerine makaleler)*. Akçağ Yayınları.
- İsen, M. (1997b). Tezkirelerin ışığında Dîvân edebiyatına bakışlar, Osmanlı kültür coğrafyasına bakış. *Türk Kültürü*, 35(409), 287-294. https://isamveri.org/pdfs/v/D00206/1997_409/1997_409_ISENM.pdf
- İsen, M. (2009). *Varayım gideyim Urumeli’ne (Türk Edebiyatı’nın Balkan boyutu)*. Kapı Yayınları
- İsen, M. (2017). *Künhü’l-Ahbâr’ın tezkire kısmı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194288/kunhul-ahbarin-tezkire-kismi.html>
- İsen, M. (Ed.). (2018). *Şair tezkireleri*. Grafiker Yayınları.
- İsen, M. (2022). Kınalızâde Hasan Çelebi. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 25, ss. 417). TDV Yayınları.
- İsen-Durmuş, T. I. (2006). *II. Selim dönemi sonuna kadar Osmanlı edebî hâmilik geleneği*. [Doktora tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi]. Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Veri Tabanı. <http://hdl.handle.net/11693/29949>
- İskados. (2021, 4 Ekim). *Wikipedia* içinde. <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0skados>
- İspir, M. (2018). Şuara tezkirelerine göre Bosnalı şairler. *I. Uluslararası Bir Bilge Bir Ülke Sempozyumu, Aliya İzzetbegoviç ve Bosna-Hersek Bildiriler Kitabı (3-5 Ekim 2018)* içinde (ss. 426-445). Gümüşhane Üniversitesi Yayınları

- Kaçalin, M. S. (2005). Kastamonulu şairler. *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18-20 Eylül 2003)* içinde (ss. 271-288). Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Dekanlığı, Kastamonu Valiliği.
- Kalaycı, M. & Tan, M. (2021). Bir XVI. yüzyıl Osmanlı aliminin peşinde: Zeyrekzâde Emrullâh Mehmed Efendi ve otobiyografik anlatıları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 62(1), 1-90. <https://doi.org/10.33227/auifd.865559>
- Kallek, C. (1992). Bulak. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 6, ss. 387). TDV Yayınları
- Kaplan, M. (2004). Şuara tezkirelerine göre Üsküdar şairleri. *Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler, Cilt 2* içinde (ss. 233-250). Üsküdar Belediyesi.
- Kaplan, Y. (2020). Sa'yî, Memik-zâde Ramazan. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde. 12 Ocak 2024 tarihinde <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sayi-memikzade-ramazan> adresinden erişildi
- Kara, M. (2011). Tekke. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 40, ss. 368-370). TDV Yayınları
- Karaismailoğlu, A. (1988). Acem. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 1, ss. 321). TDV Yayınları
- Karavelioğlu, M. A. (2014). Şuara tezkirelerinde Galata tasvirleri. *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (50), 65-95. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/17078/178711>
- Kaya, G. (2018). Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-Şu'arâ*'sında yer alan Üsküdarlı şairler. O. Üçer, O. Kolbaş (Ed.), *Âb-ı Hayât'ı Aramak, Gönül Tekin'e Armağan* içinde (ss. 221-234). Yeditepe Yayınevi.
- Kazan Nas, Ş. (2001). Tezkirelerin ışığında Burdurlu iki Mevlevî şâir: Servî ve Fedâyî Mehmed Dede. *Burdur Araştırmaları*, 1(2), 107-114.
- Keleş, R. (2015). Tezkirelere göre XV-XIX. yüzyıllarda yaşamış Tokatlı şairler. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (54), 135-188. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobd/issue/2811/37797>
- Kerslake, C. (1993). Celâlzâde Mustafa Çelebi. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 7, ss. 260-262). TDV Yayınları
- Kılıç, F. (1998). *XVII. yüzyıl tezkirelerinde şair ve eser üzerine değerlendirmeler*. Akçağ Yayınları.
- Kılıç, F. (2001). Şairler tezkirelerine göre Kastamonulu Divan şairleri. *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs 2000)* içinde (ss. 249-256). Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Dekanlığı, Kastamonu Valiliği.

- Kılıç, F. (2003). Tezkireler ışığında İstanbul. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu VII, Tebliğler* içinde (ss. 214-222). Eyüp Belediyesi. https://isamveri.org/pdfsbv/D135425/2003/2003_KILICF.pdf
- Kılıç, F. (2007a). Edebiyat tarihimizin vazgeçilmez kaynakları: Şair tezkireleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(10), 543-564. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/talid/issue/43490/531193>
- Kılıç, F. (2007b). Kültür tarihimizde Filibe ve Filibeli Divan şairleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Dergisi*, (43), 67-80. <http://hdl.handle.net/20.500.11787/4265>
- Kılıç, F. (2018). *Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-şu'arâ*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-210485/asik-celebi-mesairus-suara.html>
- Kılıç, F. & Bülbül, T. (2007). Bulgaristan doğumlu Divan şairleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (43), 49-66. <http://hdl.handle.net/20.500.11787/4307>
- Kılıç, M. (2003). Şuarâ tezkireciliğinde Kastamonulu Latîfi ile başlayan mahallilik tartışması ve Kastamonulu Divan şairleri. *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18-20 Eylül 2003)* içinde (ss. 189-193). Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Dekanlığı, Kastamonu Valiliği.
- Kılıç, M. (2008). Muhakeme hukukunun biçimsel rasyonalitesi bağlamında Osmanlı hukukunda belge tanzimi: Kadı Ebussuûd'un Sak Risalesi. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, (5), 45-63. https://www.academia.edu/39994144/Muhakeme_Hukukunun_Bi%C3%A7imsel_Rasyonalitesi_Ba%C4%9Flam%C4%B1nda_Osmanl%C4%B1_Hukukunda_Belge_Tanzimi_Kad%C4%B1_Ebussu%C3%BBd_un_Sak_Risalesi_Muharrem_K%C4%B1l%C4%B1%C3%A7
- Kılıç, R. (2020). Kânunî Sultan Süleymân'ın Tebrîz seferi (1548-1549) ve Nahçıvan-Revân-Karabağ (1552-1554) seferleri ve sonuçları. *Journal of Universal History Studies*, 3, 191-215. <https://doi.org/10.38000/juhis.802093>
- Kırım. (2022). TDV *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 25, ss. 447-449). TDV Yayınları
- Kırval, L. (2015). Osmanlı İmparatorluğu'nun 1565 Malta kuşatması ve XVI. yüzyıl'da Kânûnî Sultan Süleymân'ın Akdeniz stratejisi. *Journal of ETA Maritime Science*, 1(2), 39-46. <https://jag.journalagent.com/z4/vi.asp?pdid=jems&plng=tur&un=JEMS-65375>
- Kıyçak, Ö. (2021). Karşılı Divan şairleri. A. Kartal (Ed.), *Uluslararası Kars Âlimleri ve Edebiyatçıları Sempozyumu I Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 1-47). Türk Eğitim Yayınları.

- Koçak, A. Y. (1998). Mekke-i Mükerrerme şahıs kütüphaneleri. *Şarkiyat Mecmuası*, (8), 267-283. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusarkiyat/issue/1004/11289>
- Koçu, R. E. (Ed.). (1960). Balıkpazarı meyhâneleri. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (C. 4, ss. 2022-2024). Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
- Konur, H. (1998). İbrâhîm Gülşenî (Hayatı, Eserleri, Görüşleri) [Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=KkxG9IMOIIZswcYa_es51w&no=KkxG9IMOIIZswcYa_es51w
- Kortantamer, T. (1977). Ahmed-i Dâ'î ile ilgili yeni bilgiler. *AÜ Türkoloji Dergisi*, 7(1), 103-138. https://doi.org/10.1501/Trkol_0000000010
- Köksal, M. F. (1999). Şu'arâ tezkirelerine göre Kayserili şairler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (8), 51-82. https://isamveri.org/pdfs/bv/D00199/1999_8/1999_8_KOKSALMF.pdf
- Köksal, M. F. (2020). Selikî. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde. 15 Şubat 2023 tarihinde <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seliki> adresinden erişilmiştir.
- Kuru, L. (2019). XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Bursa medreseleri ve müderris tevcihâtı. *History Studies*, 11(3), 1031-1058. <https://10.9737/hist.2019.752>
- Kurtoğlu, O. (2018). Türk kültürünün münbit bir şehri olan Diyârbakır'daki edebî çevreler ve hamilik. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, (43), 135-144. <https://doi.org/10.21563/sutad.447235>
- Kut, G. (1991). Âşık Çelebi. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 3, ss. 549-550). TDV Yayınları
- Kutluer, İ. (2003). Mekân. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 28, ss. 550-552). TDV Yayınları
- Küçükbaşçı, M. S. (1998). Hicaz. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 17, ss. 432-437). TDV Yayınları
- Küçükbaşçı, M. S. (1999). Irak (II. Ortaçağ Müslüman coğrafyacılarına göre Irak). *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 19, ss. 85-87). TDV Yayınları
- Kütükoğlu, B. (2020). Murad III. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 31, ss. 172-176). TDV Yayınları
- Maden, F. (2013). Sütlüce'de bir Bektaşî ocağı: Caferabad (Bademli-Münir Baba) tekkesi. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 155-174. https://isamveri.org/pdf/dr/D04118/2013_5/2013_5_MADENF.pdf

- Maden, F. (2016). Osmanlı arşiv belgelerine göre Osmancık'ta Koyun Baba tekkesi. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 73-128. https://isamveri.org/pdfdrg/D04118/2016_11/2016_11_MADENF.pdf
- Mazak, M. (1998). *Eski İstanbul'da deniz ulaşımı*. İBB Deniz Otobüsleri A.Ş.
- Mengi, M. (2004). Mesîhî. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 29, ss. 312-313). TDV Yayınları
- Merçil, E. (2013). Yezd. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 43, ss. 510-512). TDV Yayınları
- Mısırlı, A., Özgüven, H. B. (2017). Edirne Yıldırım ve Yeni İmaret yerleşimlerinin tarihi gelişimi. *X. Uluslararası Sinan Sempozyumu 27- 28 Nisan 2017 Bildiri Kitabı* içinde (ss. 105-112). Trakya Üniversitesi
- Molla Memet, A. (2016). *Yunanistanlı Divan şairleri: Biyografik inceleme* [Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi]. Bursa Uludağ Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. <http://hdl.handle.net/11452/6329>
- Molla Memet, A. (2021). Osmanlı kültür coğrafyasında Batı Trakya ve Batı Trakyalı divan şairleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 637-663. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1036592>.
- Molla Memet, A. (2022). *Ege Adalarında klasik Türk şiiri ve şairler* [Doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi]. Bursa Uludağ Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. <https://hdl.handle.net/11452/30247>
- Musalı, V. (2009). *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirileri (3-5 Nisan 2008, İstanbul)* içinde (ss. 809-822). Beşir Kitabevi
- Musalı, V. (2015). Tezkirecilerin kaleminden Tokatlı şairler. A. Açıkel, S. Başol, M. Hanılçe, E. Hisarcıklılar (Ed.), *Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (25-26 Eylül 2014, Tokat), Bildiriler, Cilt III* içinde (ss. 215-226). Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Mustafâev, B. (2018). Ortaçağ Kafkas ticaret yollarında Arran ve Berde'nin konumu. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 15-49. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turktarars/issue/41527/501705>
- Nemlioğlu, C. (2005). Âşık Çelebi'nin şu'arâ tezkiresinde tasvirli Trabzonlu şairler. *İzzet Gündâğ Kayaoğlu Hatıra Kitabı* içinde (ss. 367-374). Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.
- Nəcəfli, T. (2019). Kahkaha Kalesi'nin 20 yıllık mahpusu: İsmail Mirza Safevi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(2): 495-518. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd/issue/46797/587121>

- Nureski, D. (2006). *Tezkirelere göre bugünkü Makedonya şehirlerinden yetişen Divan şairleri* [Yüksek Lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Açık Bilim Veri Tabanı. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/415237>
- Nureski, D. (2014). Osmanlı kaynaklarına göre kültür merkezi konumundaki Makedonya şehirleri ve özellikleri. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 63-102. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baed/issue/34536/381541>
- Oğraş, R. (2009). Osmanlı döneminde Mısır'da yaşamış Divan şairleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (39), 651-670. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2878/39666>
- Onay, E. (2022). *III. Ahmed devri Osmanlı şiirinde sosyal ağlar ve edebî prestij* [Doktora tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi]. Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Veri Tabanı. <http://hdl.handle.net/11693/77023>
- Ortaylı, İ. (1996). Galata. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 13, ss. 303-307). TDV Yayınları
- Ördek, Ş. (2015). Kültür tarihimiz açısından Kalkandelen ve Kalkandelen doğumlu Divan şairleri. *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Başkentleri Bilgi Şöleni (Türkiye, Kosova, Makedonya, Özbekistan) (5 - 7 Kasım 2015) Bildiri Metinleri* içinde (ss. 401-418). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Öz, B. (2000). Seyyid Battal Gazi ve Seyyit Gazi Tekkesinin Türk İslam inanç kültür tarihindeki yeri. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (14), 189-198. https://isamveri.org/pdfdrq/D01093/2000_14/2000_14_OZB.pdf
- Öz, M. (2004). Meşhed. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 29, ss. 363-365). TDV Yayınları
- Öz, M. (2022). Kerbelâ. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 25, ss. 271-272). TDV Yayınları
- Özcan, A. (2007). Neşrî. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 33, ss. 20-22). TDV Yayınları
- Özcan, A. (2009). Sind. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 37, ss. 242-244). TDV Yayınları
- Özcan, N. (2013). Şuara tezkirelerine göre Selânikli Divan şairleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26), 414-427. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/uara-tezkirelerne-gre-selankl-dvan-arler.pdf>
- Özcan, T. (2020). Molla Arap. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 30, ss. 240-241). TDV Yayınları

- Özçelikbaş, N. (1962). *Fatih ve Kanuni devirlerinde Belgrad'ın iki muhasarası ve zapt edilmesi* [Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi]. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/03227.pdf>
- Özdingiş, V. (2015). Şu'arâ tezkirelerine göre Prizrenli şairler. *Yeni Türkiye*, (67), 2429-2441. https://isamveri.org/pdfsbv/D01266/2015_67/2015_67_OZDINGISV.pdf
- Özergin, M. K. (1971). Özdemir-Oğlu Osman Paşa'nın Şirvân Seferi ile ilgili üç manzûme. *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, (2), 255-288. https://isamveri.org/pdfsbv/D00120/1971_2/1971_2_OZERGINMK.pdf
- Özergin, M. K. (1974). Eski bir Rûznâme'ye göre İstanbul ve Rumeli medreseleri. *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, (4-5), 263-290. https://isamveri.org/pdfsbv/D00120/1973_1974_4-5/1973_1974_4-5_OZERGINMK.pdf
- Özgüdenli, O. G. (2000). İsfahan. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 22, ss. 497-502). TDV Yayınları
- Özgüdenli, O. G. (2007). Nişâbur. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 33, ss. 149-151). TDV Yayınları
- Özgüdenli, O. G. (2010). Şiraz. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 39, ss. 182-184). TDV Yayınları
- Özkan, M. (1995). Elvân-ı Şîrâzî. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 11, ss. 67-68). TDV Yayınları
- Özkan, S. H. (2021). Vakıflar Genel Müdürlüğü arşiv kayıtlarına göre Balıkesir vakıf envanteri. Z. Çevik, A. Köç (Ed.), *Karesi'den Balıkesir'e (Şehrin Siyasi ve Sosyoekonomik Tarihinden Kesitler)* içinde (ss. 53-66). Nobel Bilimsel Eserler
- Özkılınç, A., Coşkun, A. & Sivridağ, A. (2013a). *Anadolu, Karaman, Rum, Diyârbakır, Arab ve Zülkadriye eyaletleri (1530-1556) (Şam ve Haleb dahil)*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Özkılınç, A., Coşkun, A. & Sivridağ, A. (2013b). *Rumeli Eyaleti (1514-1550)*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Öztoprak, N. (1995). Niğdeli Visâlî'nin hayatı ve eserleri. *Bir Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (4), 143-152.
- Öztorâ, İ. (1966). *II. Cild Peçuyî Tarihi'nin yer, müessese ve mansıb isimleri indeksi* [Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi]. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/04045.pdf>

- Pamuk, B. (2015). Güney Arnavutluk'ta Osmanlı hâkimiyeti. *Yeni Türkiye*, (66), 1-12. https://www.academia.edu/25325143/G%C3%BCney_Arnautlukta_Osmanl%C4%B1_Hakimiyeti
- Parlatır, İ., Gözaydın, N., Zülfikar, H., Aksu, T., Türkmen, S. & Yılmaz, Y. (1998). *Türkçe Sözlük II (K-Z)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pay, S. (1999). Bursa İvaz Paşa Medresesi müderrisleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(8), 247-264. <http://hdl.handle.net/11452/14108>
- Raymond, A. (2001). Kahire (II. Osmanlı dönemi). *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 24, ss. 175-179). TDV Yayınları
- Russel, D. (1939). A note on the cemetery of the Abbasid Caliphs of Cairo and the shrine of Saiyida Nafîsa. *Ars Islamica*, 6(2), 168-174. <https://www.jstor.org/stable/4515526>
- Sadeghnezhad, M. (2014). İran, Zencan/Sultaniye şehrindeki İlhanlı dönemi mimarisi [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]. Gazi Üniversitesi AVESİS. <http://hdl.handle.net/20.500.12602/149610>
- Sağırılı, A. (2005). Cezâyir-i Irâk-ı Arab veya Şattü'l-Arab'ın fethi - Ulyanoğlu Seferi - 1565-1571. *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (41), 43-94. <https://dergipark.org.tr/pub/iutarikh/issue/9616/120123>
- Sahillioğlu, H. (1989). Akçe. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 2, ss. 224-227). TDV Yayınları
- Saraç, M. A. Y. (1995). Emrî, Emrullah. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 11, ss. 164). TDV Yayınları
- Saray, M. (1992). Bedahşan. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 5, ss. 291-292). TDV Yayınları
- Savran, A. (2000). İmruülkays b. Hucr. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 22, ss. 237-238). TDV Yayınları
- Seyyid, E. F. (2001). Kahire (I. Kuruluşu ve Osmanlı öncesi). *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 24, ss. 173-175). TDV Yayınları
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı yer adları*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları
- Siper, S. (2019). *Osmanlı döneminde Sivrihisar medreseleri ve müderrisleri* [Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=tC8UiyQVxvUgxiy-LtUwMw&no=SCU21t6BhmXmhK_SVjMQXA

- Solmaz, S. (2012a). Hasan Çelebi Tezkiresi'nde mekân tasvir ve tavsifleri. *Turkish Studies*, 7(1), 1891-1904. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3122>
- Solmaz, S. (2012b). *Onaltıncı yüzyıl tezkirelerinde (Ahdi, Gelibolulu Âlî, Kınalızade, Beyânî) şairin dünyası*. Akçağ Yayınları
- Solmaz, S. (2018). *Gülşen-i Şu'arâ*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-201251/ahdi-gulsen-i-suara.html>
- Sona, İ. (2016). 16. yüzyıl tezkirelerinde şairlerin bir araya geldikleri sohbet mekânları. İ. Akyol, A. Arvas, K. Çayır, M. E. Soydaş (Hzl.), *Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yaren, Bildiriler* içinde (ss. 279-292). Çankırı Karatekin Üniversitesi YAMER (Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi).
- Sona, F. (2016). Kanuni'nin meclislerinde edebî sohbetler. İ. Akyol, A. Arvas, K. Çayır, M. E. Soydaş (Hzl.), *Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yaren, Bildiriler* içinde (s. 270-278). Çankırı Karatekin Üniversitesi YAMER (Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi).
- Soysal, U. (2016). Şu'arâ tezkireleri ve mevcut biyografik/bibliyografik kaynakların ışığında Tireli Dîvan şâirleri. M. A. Erdoğan, Ş. Pfeiffer-Taş (Ed.), *Tire Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Cilt 2* içinde (ss. 299-333). Tire Belediyesi Kültür Yayınları. https://isamveri.org/pdfs/bv/D270617/2016/2016_SOSYALU2.pdf
- Sungurhan, A. (2017a). *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü'ş-ş u'arâ)*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194495/beyani-tezkiresi-tezkiretus-suara.html>
- Sungurhan, A. (2017b). *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şu'arâ*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194494/kinalizade-hasan-celebi-tezkiretus-suara.html>
- Süleymanov, K. (2022). *Sahn-ı Semân Medreseleri ve eğitim sistemi* [Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi]. Bursa Uludağ Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/30923/1/Kamran_S%C3%BCI_eymanov.pdf
- Sümer, F. (1992). Bayat. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 5, ss. 218-219). TDV Yayınları
- Şahin, H. (2010). Şücâüddin Velî. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 39, SS. 247-248). TDV Yayınları
- Şahin, İ. (2006). Nahiye. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 32, ss. 306-308). TDV Yayınları

- Şakir, A. N. (2004). *Edirne ve civarında Osmanlı kültür ve bilim muhitinin oluşumu* [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Veritabanı. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/39719.pdf>
- Şakiroğlu, M. H. (1993a). Cem Sultan. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 7, ss. 283-284). TDV Yayınları
- Şakiroğlu, M. H. (1993b). Cezâyir-i Bahr-i Sefid. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 7, ss. 500-501). TDV Yayınları
- Şakiroğlu, M. H. (1996). Frenk. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 13, ss. 197-199). TDV Yayınları
- Şener, H. (2014). Tezkirelerde adı geçen Kilisli Divan şairleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 33-47. <https://doi.org/10.18069/fusbed.42112>
- Şentürk, A. H. (2009). *XVI. yüzyıl Anadolu sahası Şu'arâ Tezkireleri ışığında Bursalı şairler* [Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi Veritabanı. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/613329>
- Şeşen, R. (1992). Buhara. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 6, ss. 363-367). TDV Yayınları
- Tamir, F. (1987). 16. yüzyıl tezkirelerine göre Prizrenli şair Şem'i. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 83-87.
- Tanman, M. B. (1994). Drağman Külliyesi. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 9, ss. 524-525). TDV Yayınları
- Tanpınar, A. H. (1988). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Çağlayan Kitabevi
- Taşagıl, A. (1998). Hitâyname. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 17, ss. 404-405). TDV Yayınları
- Taşagıl, A. (1998). Hoten. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 18, ss. 251-253). TDV Yayınları
- Taşkın, O. (2021). XIX. yüzyıl başında Haremeyn vakıfları ve bir yıllık gelir gideri. *Asia Minor Studies*, 9(1), 713-734. <https://doi.org/10.17067/asm.837291>
- Tıgılı, F. (2007). Rahmî. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 34, ss. 421-422). TDV Yayınları
- Timurtaş, F. K. (1953). Şeyhî'nin hayatı ve şahsiyeti. *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 5(5), 92-120. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/17044/177975>
- Tolasa, H. (2002). *Sehî, Lâtîfi ve Âşık Çelebi tezkirelerine göre 16. yüzyılda edebiyat araştırma ve eleştirisi*. Akçağ Yayınları.
- Tomar, C. (2010). Şam. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 38, ss. 311-315). TDV Yayınları

- Topal, M. (2010). Rusçuk şehrinin yeri ve adı üzerine düşünceler. *History Studies*, 2(2), 239-250. https://dx.doi.org/10.9737/hist_132
- Tuncel, M. (1995). Ereğli. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 11, ss. 290-292). TDV Yayınları
- Turan, Ş. (1992). Bâyezîd, Şehzade. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 5, ss. 230-231). TDV Yayınları
- Turan, Ş. (2020). Mustafâ Çelebi. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 31, ss. 290-292). TDV Yayınları
- Terzi, M. & Öztürk, H. (2023). Sâlnâmelere göre Osmanlılar döneminde Trabzon'da medreseler. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (34), 401-428. <https://doi.org/10.18220/kid.1292227>
- Türkhan, M. S. (2022). Bilinmeyen bir Osmanlı portolanı: Mehmed Reis'in Tuhfetü'l-Esrâr fî Tarîki'l-Bihâr'ı. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 557-623. <https://doi.org/10.32953/abad.1162034>
- Uğur, A. (2016). Priştineli Divan şairleri ve Matrakçı Nasûh. *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Başkentleri Bilgi Şöleni (Türkiye, Kosova, Makedonya, Özbekistan) (5 - 7 Kasım 2015) Bildiri Metinleri* içinde (ss. 48-57). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Uluçay, Ç. (1959). Bayazîd II.'in Âilesi. *İÜEF Tarih Dergisi*, 10(14), 104-124. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih/issue/9588/119648>
- Unan, F. (1998). Osmanlı ilmiye tarîkinde "pâyeli" tâyinler yahut devlette kazanç kapısı. *Bellekten*, 62(233), 41-64. <https://10.37879/bellekten.1998.41>
- Usta, G. (2020). Mekân ve yer kavramlarının anlamsal açıdan irdelenmesi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 10(1), 25-30. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/50949/664719>
- Uzun, M. İ. (2012). Tezkire (Türk Edebiyatı). *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 41, ss. 69-73). TDV Yayınları
- Uzun, M. İ. (2022). Kerbelâ (Türk Edebiyatında Kerbela). *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 25, ss. 274-275). TDV Yayınları
- Uzunçarşılı, İ. H. (1959). Hacı İvaz Paşa'ya dâir. *İÜEF Tarih Dergisi*, 10(14), 25-58. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih/issue/9588/119643>
- Uzunçarşılı, İ. H. (1969). *Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları

- Uzunçarşılı, İ. H. (1975). Sancağa çıkarılan Osmanlı şehzadeleri. *Bellekten*, 39(156), 659-696. <https://dergipark.org.tr/pub/ttkbellekten/issue/72283/1166695>
- Üstün Demirkaya, F. & Kırcı, O. (2020). Memleketini anlatan seyyahlar: Trabzonlu seyyahların metinlerinde Trabzon. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (43), 435-466. <https://doi.org/10.21497/sefad.756108>
- Üstüner, A. C. (2002). Medrese: İstanbul medreseleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (141), 57-70. https://isamveri.org/pdfdrq/D00130/2002_141/2002_141_USTUNERAC.pdf
- Vardarlı, E. (Hızl.). (1993). Dikmen. *Türkiye 'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü IV / D* içinde (2. bs., ss. 1489). Türk Dil Kurumu
- Varlık, M. Ç. (1993). Çaldıran Savaşı. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 8, ss. 193-195). TDV Yayınları
- Varlık, M. Ç. (2002). Kütahya. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 26, ss. 580-584). TDV Yayınları
- Yakupoğlu, C. (2010). II. Bâyezîd'in oğlu Şehzade Mahmud'un hayatı ve faaliyetleri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 319-339. <https://dergipark.org.tr/pub/ijmeb/issue/54588/744131>
- Yapıcı, U. (2011). Edirneli Gülşenî şairler. Ö. Ceylan, K. Şahan, H. B. Yeşiltaş, M. O. Hasdedeoğlu, N. Gür, K. Yıldırım (Hızl.), *İstanbul Kültür Üniversitesi III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi, TUDOK 2010 (20-22 Eylül 2010) Bildiriler, Cilt I* içinde (ss. 49-60). İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Yayla, M. A. (2015). Aşık Çelebi ve Latifi'nin şuara tezkireleri merkezinde 16. yüzyıl Osmanlı dünyasında bir bölge ve kimlik tasavvuru: Rum ve Rumilik. *I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu (23-25 Ekim 2014)* içinde (ss. 103-107). Bülent Ecevit Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu.
- Yazar, İ. (2005). Kastamonulu Divan edebiyatı şairleri. *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu (18-20 Eylül 2003)* içinde (ss. 255-264). Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Dekanlığı, Kastamonu Valiliği.
- Yazıcı, T. (1992). Belh. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 5, ss. 410-411). TDV Yayınları
- Yazıcı, T. (1994). Dizfûl. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 9, ss. 481-482). TDV Yayınları
- Yazıcı, T. (1996). Gılân. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 14, ss. 68-69). TDV Yayınları
- Yazıcı, T. (1998a). Hemedan. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 17, ss. 183-185). TDV Yayınları

- Yazıcı, T. (1998b). Hoy. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 18, ss. 258). TDV Yayınları
- Yâzîcî, T. (1997). Haleb. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 15, ss. 239-244). TDV Yayınları
- Yıldırım, A. (2004). Üsküdarlı Divan şairleri. *Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler, Cilt 2* içinde (ss. 251-257). Üsküdar Belediyesi
- Yıldırım, H. O., Atik, V., Cebecioğlu, M., Safi, M., Serin, M., Uslu, O. & Yekeler, N. (1996). *12 numaralı Mühimme Defteri (978-979 / 1570-1572), Özet-transkripsiyon ve indeks I*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları
- Yiğit, İ. (2009). Sebe. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 36, ss. 241-243). TDV Yayınları
- Yörür, A. (2018). Latîfî Tezkiresi'nde Balkanlar ve Balkan şairleri. H. Asutay, D. Y. Ergin (Ed.), *Balkan Eğitim Araştırmaları* içinde (ss. 23-30). Trakya Üniversitesi
- Yörür, A. (2019). Tezkirelere göre Ispartalı Divan şairleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)*, 7(2), 125-143. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karefad/issue/49770/532029>
- Yücel, Y. (1993). Candaroğulları. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 7, ss. 146-149). TDV Yayınları
- Yürekli, T. (2022). Memlûklerde matem geleneği. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 41(71), 225-245. <https://doi.org/10.35239/tariharastirmalari.1067470>
- Zavotçu, G. (1994). Rızâ Tezkiresi'nde Edirneli şairler. *Yedi İklim*, (47), 102-105.
- Zavotçu, G. (2000). Rızâ Tezkiresi'nde Kütahyalı şairler. *Kütahyalı Şairler Sempozyumu I, (4-5 Haziran 1998, Kütahya)* içinde (ss. 108-116). Dumlupınar Üniversitesi.

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: ‘Acem bölgesi ile nesebî bir bağı bulunan şairler	48
Tablo 2: Haleb’de kadılık yapmış isimler.....	67
Tablo 3: Haleb’de görev yapmış diğer isimler	68
Tablo 4: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Bağdâdlı olduğu ya da burada doğduğu söylenen bütün isimlerin alfabetik bir listesi	89
Tablo 5: Mısır’a kadı olarak tayin edilmiş isimler.....	106
Tablo 6: Mısır’da vazife yapmış isimler	109
Tablo 7: Şâm’da kadılık yapmış isimler	118
Tablo 8: Anadolu’da yahut Anadolu unvanıyla vazife yapmış isimler	147
Tablo 9: Germiyanlı (Kütahyalı) olan ya da burada doğan isimler	160
Tablo 10: Memleketi Hamîd yahut Hamîd’e bağlı kaza ve nahiyeler olan isimler...	164
Tablo 11: Bursa’da kadı, müteveli olmuş yahut başka vazifeler üstlenmiş isimler .	179
Tablo 12: Bursalı olan yahut burada doğmuş olan isimler	184
Tablo 13: Kastamonu’dan ya da Sinop’un da aralarında bulunduğu kazalardan olan isimler	194
Tablo 14: Tezkirelerde İznikli olduğu yahut İznik’te doğduğu söylenen isimler.....	197
Tablo 15: Manisa’dan ve Saruhan’a bağlı kaza ve kasabalardan olan yahut buralarda doğmuş olan isimler	205
Tablo 16: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Gelibolulu olduğu ya da Gelibolu’da doğduğu söylenen bütün isimler	217
Tablo 17: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde İstanbul’da kadı olarak ya da kadıların naibi, danışmendi yahut kâtibi olarak vazife yapmış bütün isimler.....	244
Tablo 18: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde İstanbullu olduğu ya da İstanbul’da doğduğu söylenen bütün isimler	254
Tablo 19: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Galata’da vazife yaptığı söylenen bütün isimler.....	265

Tablo 20: Doğrudan Rumeli’de ya da yalnızca Rumeli unvanı ile görev yapmış olan isimler.....	287
Tablo 21: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Edirne’de vazife yaptığı söylenen bütün isimler.....	314
Tablo 22: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Edirneli olduğu ya da Edirne’de doğduğu söylenen bütün isimler	317
Tablo 23: XVI. yüzyıl tezkirelerinde Filibeli olduğu ya da Filibe’de doğduğu söylenen isimler.....	321
Tablo 24: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Manastırlı olduğu ya da burada doğduğu söylenen isimler	323
Tablo 25: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Sirozlu olduğu ya da burada doğduğu söylenen bütün isimler	327
Tablo 26: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Vardar Yenicesinden olduğu ya da burada doğduğu söylenen isimler	331
Tablo 27: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Üsküplü olduğu ya da burada doğduğu söylenen isimler	337
Tablo 28: XVI. yüzyıl şu‘arâ tezkirelerinde Amasya sancak merkezinden olduğu söylenen isimler	351

COĞRAFYA, ŞEHİR VE ŞEHİR İÇİ MEKÂN ADLARI DİZİNİ

‘A

- ‘Abbâs diyarı
Hicâz, 75
- ‘Acem, 16, 22, 24, 28, 41,
42, 43, 44, 45, 46, 47, 48,
52, 54, 55, 56, 57, 59, 60,
61, 63, 64, 78, 81, 86,
101, 102, 112, 113, 135,
137, 138, 139, 140, 141,
142, 143, 144, 145, 173,
184, 193, 224, 230, 232,
236, 239, 267, 274, 280,
285, 307, 317, 352, 356,
360, 372, 398, 401, 404,
409, 424, 432, 435, 439,
446, 460, 461, 464, 489
- ‘Âd, 166
- ‘Aden
Yemen, 123, 124, 135,
229, 361
- ‘Alâiyye
Alanya, 208
- ‘Alemşâh Medresesi
Sivrihisâr (Ankara), 433
- ‘Alî Baba Zâviyesi
Rumeli Hisarı (İstanbul),
454
- ‘Alî Bey Medresesi
Taşlık Medresesi
(Edirne), 394, 403
- ‘Alî Koçî Baba Türbesi ve
Tekkesi
Niğbolu, 448
- ‘Alî Paşa İmaretî
Dikilitaş (İstanbul), 252
- ‘Alî Paşa-yı ‘Atîk Medresesi
‘Atîk ‘Alî Paşa Medresesi
(İstanbul), 415
- ‘Anteb
‘Ayntab, 360
- ‘Arab, 41, 43, 44, 46, 47, 58,
62, 63, 64, 65, 66, 73, 77,
78, 81, 99, 100, 102, 103,
104, 106, 112, 113, 116,
122, 123, 135, 138, 139,
142, 143, 144, 171, 215,
240, 262, 275, 278, 370,
371, 389, 421, 426, 444,
446, 464, 482
- ‘Arabistan, 62
- ‘Arab, 62
- ‘Âşık Paşa Mahallesi
İstanbul, 228
- ‘Atâullah (‘Atâ Çelebi)
Medresesi
Siroz, 392
- ‘Atik (Eski) Medrese
Üç Şerefeli Medrese
(Edirne), 406
- ‘Atîk ‘Alî Paşa Medresesi
İstanbul, 352, 401, 406
- ‘Ayntab
‘Anteb, 360
- ‘Irâk, 41, 43, 58, 64, 78, 79,
80, 81, 82, 83, 85, 87, 88,
144, 464, 468
- ‘Irâk Cezâyir’i, 83, 87
- ‘Irâk el-Cezire, 49
- ‘Irâkeyn, 82, 84, 305, 394
- ‘Irâk-ı ‘Acem
‘Acem, 41, 58, 82, 85
- ‘Irâk-ı ‘Arab, 43
‘Arab, 80, 82, 85, 88
- ‘İmâdiye
Diyârbakır, 222, 223
- ‘Îsâ Bey Medresesi
Bursa, 170, 391, 435
- ‘Osmân Çelebi Dârü'l-
hadîs’i
Amasya, 434
- ‘Üryân Baba Tekkesi
Üryan Baba (Eskişehir),
449, 450, 467

A

- A’rac
Araç, 191
- Abbasâbâd, 55
- Abdülmü’min Camii
Bursa, 373
- Abdüsselâm Medresesi
Çekmece (İstanbul), 392
- Âb-ı Diz ırmağı
Dizfûl-rûd, 61
- Âbimeşhed vadisi
Keşefrûd, 61
- Acıçay
Sefidrûd, 52
- Adana
Haleb, 70, 71, 280
- Afgan Türkistanı
Türkistan, 60
- Agac bâzârı
Bursa, 183
- Agras
Ağras, 164
- Agros
Ağras, 164
- Ağa Yokuşu
Tahtakale (İstanbul), 441
- Ağlasun
Hamid, 163
- Ağras
Eğirdir, 164, 404
- Ağrıboz
Rumeli, 343, 344
- Ağros
Ağras (Eğirdir), 164, 165,
404
- Ahırkapısı Mahallesi
İstanbul, 254
- Ahsâ
Lahsâ, 94
- Ahvan, 53
- Ahyolu

- Silistre, 334
Akdeniz, 64, 93, 96, 154,
155, 218, 478
Akdeniz ciheti
Sahn-ı Semân
Medreseleri, 417, 418,
419, 420
Akhisar
Saruhan, 205, 206
Akkirman
Silistre, 334
Aksaray, 24
Karaman, 254, 274, 354,
355, 466
Aksaray Pazarı Mahallesi
İstanbul, 254
Akşehir
Karaman, 164, 275, 396,
397
Akşehir Medresesi
Sâhib 'Atâ Medresesi,
397
Alaca Yahyâ Bey Medresesi
Amasya, 434
Alacahisar
Rumeli, 343, 344
Alagöz dağı, 53
Alanya
Anadolu, 154, 208
Alaşehir, 152
Alazan çayı, 53
Albanya, 53
Alman
Frengistân, 133, 452
Altmışlı Medreseler, 382,
411, 412, 426, 427, 428,
429, 430, 434
Amasya
Rûm (vilayet), 104, 121,
128, 137, 138, 192,
200, 202, 207, 281,
282, 284, 302, 345,
346, 347, 348, 349,
350, 351, 352, 397,
401, 403, 404, 423,
434, 462, 469, 475,
490
Rûm (vilayet), 138
Âmid
Diyârbakır, 221, 222
Amuderya, 60, 61, 473
Anadolu, 16, 20, 22, 28, 32,
33, 35, 36, 40, 41, 43, 46,
50, 52, 53, 54, 57, 58, 60,
61, 64, 65, 67, 73, 74, 82,
95, 101, 103, 108, 110,
113, 118, 120, 121, 130,
131, 132, 135, 136, 137,
140, 145, 146, 147, 148,
149, 151, 153, 154, 156,
159, 179, 183, 189, 190,
197, 198, 199, 207, 208,
209, 210, 211, 216, 219,
225, 226, 230, 232, 239,
241, 247, 262, 270, 271,
275, 278, 285, 286, 304,
308, 347, 354, 356, 360,
362, 381, 383, 388, 390,
397, 405, 407, 409, 434,
435, 437, 446, 449, 460,
461, 462, 464, 467, 473,
474, 482, 484, 485, 486,
489
Anadoluhisarı
Yenihişâr, 271, 473
Anbar Kâdî Medresesi
Edirne, 386, 436
Ankara, 145, 149, 150, 395,
447, 451, 469, 471, 475,
477
Antakya
Haleb, 69
Antalya
Teke, 154, 199, 200, 207,
208, 219, 462
Arabistan
'Arabistan, 62, 63, 71
Araç
Kastamonu, 191
Arad
Banat, 355
Arafat
Mekke, 72
Aral Gölü, 127, 361
Aran, 53
Arap çölü, 96
Aras, 50, 53, 224, 361, 362
Arkadiyye
Rumeli, 285
Arkadya
Mora, 294
Arnavut
Arnavutluk, 344
Arnavutluk, 343, 344, 483
Arran, 50, 480
Arslancıbaşı Tekkesi
Yahudikapısı (İstanbul),
250
Askerimükrem
Bend-i Kîr, 61
Asya, 226, 361, 362
Âşık Paşa Mahallesi
İstanbul, 254
Atabey
Ağras (Eğirdir), 404
Atıcılar
Galata, 452
Atmeydanı
İstanbul, 236, 237, 247,
375
Atpazarı
Haleb, 68, 69
Avlonya, 343
Avrat Pazarı
İstanbul, 248, 254
Avrupa, 130, 131, 132, 134,
140, 151, 154, 159, 168,
218, 219, 226, 261
Ayakkurşunlu Medreseleri
Sahn-ı Semân
Medreseleri, 417, 418,
419, 421
Ayasofya Camii
İstanbul, 178, 370, 372,
373, 382, 414, 441
Ayasofya Medresesi
İstanbul, 265
Ayazma mahallesi
Üsküdar, 270
Aydın, 23, 53, 54, 124, 145,
151, 152, 153, 219, 343,
354, 374, 468
Ayluk kalesi
Sirem, 212
Ayvansaray
İstanbul, 451
Azak denizi, 127
Âzerbaycân, 40, 45, 49, 50,
51, 52, 53, 57, 276

B

- Ba'lbek
Şâm, 118
Bâbil

- Hille, 90
 Babü'l-Züveyle
 Kâhire, 99
 Bâbü's-selâm
 Hicâz, 434
 Bâdiyetüşşâm, 112
 Badra
 Aydın, 152
 Bafra
 Canik (Rûm vilayeti), 345
 Bağdâd, 23, 66, 71, 78, 82,
 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89,
 90, 91, 92, 94, 101, 113,
 135, 138, 140, 157, 223,
 224, 236, 239, 248, 308,
 353, 410, 458, 464, 472,
 474, 489
 Bahçe Kapısı
 Topkapı Sarayı, 230
 Bakır Küresi
 Kastamonu, 193, 195
 Bakü, 54, 474
 Balaban Deresi
 Üsküdar, 270
 Balaban Medresesi
 Amasya, 434
 Balat
 İstanbul, 250, 261, 373,
 472
 Menteşe, 355
 Balıkesir
 Karesi, 179, 189, 190,
 432, 482
 Balıkpazarı
 Eminönü (İstanbul), 442,
 479
 Balkanlar, 22, 23, 448, 467,
 471, 474, 476, 481, 486,
 488
 Banat, 355
 Basra, 71, 83, 87, 92, 93, 94,
 100, 135, 140, 468, 475
 Başçı İbrâhim Medresesi,
 398
 Başkurşunlu Medreseleri
 Sahn-ı Semân
 Medreseleri, 417, 420
 Bathâ
 Mekke, 72
 Batı, 19, 25, 50, 56, 81, 96,
 125, 137, 227, 467, 474,
 480
 Bayat Kalesi
 Lûristan, 61
 Bayburt, 138, 345
 Bâyezîd
 İstanbul, 383
 Bâyezîd Paşa Medresesi
 Bursa, 389
 Bayrampaşa
 İstanbul, 262
 Beç
 Viyana, 133
 Beçin
 Menteşe, 199
 Bedahşân, 60
 Behleŝte, 324, 335
 Belgrad
 Budin, 134, 210, 213,
 220, 387, 482
 Belh, 61, 487
 Bend-i Kîr
 Askerimükrem, 61
 Bengal körfezi, 135
 Berda, 50
 Berde
 Berda, 50, 480
 Bergama
 Hüdâvendigâr, 184, 185,
 187, 188, 432, 474
 Bergoz
 Vize, 340
 Bergus
 Bergoz (Vize), 340
 Bestâm
 Bistâm, 56, 155
 Beşiktaş
 İstanbul, 198, 261, 263,
 293, 339, 368, 373,
 380, 393, 404, 423,
 464, 469
 Beykoz
 Kocaeli, 198, 232
 Beylerbeyi Medresesi
 Edirne, 387, 401
 Beyne'l-kasreyn
 Kâhire, 105, 106
 Beyşehir
 Karaman, 265, 266, 274,
 324
 Beytü'l-'ilm
 Dârü'l-'ilm, 381
 Beytü'l-hikme, 381
 Birvenik
 İzvornik, 292
 Biga
 Anadolu, 208, 209, 447
 Bilâd-ı Hamse, 66, 103, 114,
 311
 Bilâd-ı Mu'azzam, 207
 Bilâd-ı Selâse, 384
 Bilâdüşşam, 111
 Binâlüd dağı, 61
 Bingöl çayı, 224
 Birgi, 152
 Birunik
 Birvenik, 292
 Bistâm, 56, 60, 61, 155
 Bî-sütûn, 27
 Bitlis
 Van, 44, 51, 138, 292,
 297, 359, 361, 365,
 366, 368, 403
 Bitpazarı
 İstanbul, 252, 383
 Boğaz Hisarı
 İstanbul, 254
 Boğaziçi
 İstanbul, 261, 269
 Bolayır
 Gelibolu, 215
 Bolu, 145, 208
 Anadolu, 209
 Bolvadin
 Karahisâr-ı Sâhib, 210
 Bosna
 Rumeli, 22, 164, 289,
 290, 291, 431, 476
 Bostan Çavuş Dârü'l-hadis
 Medresesi
 Balıkesir, 432
 Boşnak Mustafâ Paşa
 Medresesi
 Gebze (Kocaeli), 413
 Boyabat
 Kastamonu, 194
 Bozyokuş
 Germiyan, 160
 Buda
 Budin, 210
 Budapeşte
 Budin, Peşte, 210
 Budin, 87, 134, 210, 211,
 212, 213, 220, 237, 239,
 286, 387, 471
 Buhara, 54, 138, 139, 485

Buhâra, 55
Bulak İskelesi
Kâhire, 105
Bulgaristan, 22, 25, 478
Burdur, 25
Burgus
Bergoz (Vize), 340
Bursa, 20, 22, 23, 24, 62, 65,
66, 82, 97, 112, 124, 127,
129, 130, 166, 167, 168,
169, 170, 171, 172, 173,
174, 175, 176, 178, 179,
180, 181, 182, 183, 184,
185, 186, 187, 188, 189,
190, 192, 197, 203, 216,
228, 229, 240, 241, 244,
272, 273, 284, 287, 299,
301, 302, 306, 311, 317,
343, 357, 370, 373, 378,
379, 384, 388, 389, 390,
391, 392, 394, 395, 396,
398, 399, 400, 401, 402,
403, 407, 409, 410, 411,
419, 423, 429, 435, 442,
443, 446, 451, 461, 464,
472, 473, 475, 479, 480,
483, 484, 485, 489
Bülbül Deresi
Üsküdar, 270
Bürüçird, 61

C

Ca'fer-âbâd Tekkesi
Sütlüce (İstanbul), 80,
260, 452
Ca'ferî Meddâh Tekkesi
Sivas, 447
Cağaloğlu
İstanbul, 402
Câmî' Ardi Medresesi
İstanbul, 395
Câmî'-i 'Atîk Medresesi
Câmî' Ardi Medresesi,
395, 398
Câmî'-i Kebîr
Ulu Cami, 174
Camiardı Medresesi
Câmî' Ardi Medresesi
(İstanbul), 398
Canik, 16, 27, 138, 345
Rûm (vilayet), 345

Cebelüşarkî dağları, 112
Cedîd (Yeni)
Peykler Medresesi
(Edirne), 406
Celâl-zâde Mustafâ Çelebi
Camii
Eyüp, 263
Cem Bahçesi
Nice, 132, 369
Cemâl Halife Mahallesi
İstanbul, 254
Cendereci-zâde Çiftliği
Kâğıthane, 229
Cey
Gey, 57
Ceyhun, 53, 83, 361
Ceyhûn
Türkistan, 361, 362
Cezâyir
Mağrib, 125
Cezâyir-i 'Irâk-ı Arab
'Irâk Cezâyir'i, 83
Cezâyir-i Bahr-i Sefîd
Kaptanpaşa Eyaleti, 213,
214, 280, 485
Cezâyir-i Garb
Mağrib, 125
Cezelî Korusu
Dikmen Korusu, 151
Cezerî Kâsım Paşa Camii
Selânîk, 372
Cezerî Kâsım Paşa
Medresesi
Eyüp (İstanbul), 387
Cibal, 49
Cidde
Hicâz, 75
Cisr-i Ergene
Uzun Köprü, 317

Ç

Çâbüksir, 61
Çağatay, 32, 361
Çaldıran, 49, 224, 487
Çâlûs, 61
Çankırı
Anadolu, 208, 209, 484,
488
Çatalca
İstanbul, 262
Tırhala, 335

Çataloluk
Siroz, 326, 330
Çavuş Deresi
Üsküdar, 270
Çekme Medresesi
Abdüsselâm Medresesi,
392
Çekmece
İstanbul, 271, 392
Çelebi Mehmed Medresesi
Bursa, 396, 410, 411, 435
Merzifon (Amasya), 404
Çemişgezek
Diyârbakır, 224
Çernovi
Rusçuk, 296
Çeşme
Aydın, 153
Çıkrıkçılar
Uzun Çarşı (İstanbul),
377, 439
Çifte Ayakkurşunlu
Medreseleri
Sahn-ı Semân
Medreseleri, 417, 419,
420, 421
Çifte Başkurşunlu
Medreseleri
Sahn-ı Semân
Medreseleri, 417, 419,
420
Çifte Medrese
Peykler Medresesi, Üç
Şerefeli Medrese, 406
Çin, 58, 124, 125, 126, 127,
166
Çin ü Maçin, 126
Çirmen
Rumeli, 298
Çitli Hamamı
İstanbul, 250, 380
Çoban Köprüsü
Çobandede Köprüsü, 224
Çobandede Köprüsü
Erzurum, 224
Çorlu
Vize, 338, 340, 341
Çorum
Rûm (vilayet), 24, 138,
345, 448, 474
Çubuk
Ankara, 150

D

Dâbık (Merc-i Dâbık)
Haleb, 64
Dağıstan, 53
Dâhil Medreseleri
Ellili Medreseler, 382,
405, 406
Darende, 138
Rûm (vilayet), 345
Dâru'l-kurrâ Medresesi
Amasya, 434
Dârü'l-'ilm, 381
Dârü'l-hadîs Medresesi
Edirne Dârü'l-hadîs'i,
408
Dâvud Paşa Mahallesi
İstanbul, 228, 254
Dâvud Paşa Medresesi
İstanbul, 205, 399, 400,
401, 419
Davut Paşa İskelesi
İstanbul, 236, 375, 379
Defterdar Mahmûd Çelebi
Camii
Eyüp, 263
Defterdar Nazlı Mahmûd
Çelebi Dârü'l-hadîsi
Eyüp (İstanbul), 390
Dehâs ırmağı, 61
Delikli Kaya
Edirne, 316
Deliorman
Dobruca, 334
Delvine
Rumeli, 344
Demircili
Saruhan, 206
Demirhisar
Timurhisarı, 300
Denizli, 154, 160, 161
Depedelen
Yanya, 343
Depedili
Depedelen (Yanya), 343
Dergüzîn, 55, 61, 65, 73,
139, 239
Dervişler Köyü
Niğbolu, 448
Deşt-i Kevîr çölü, 61
Deşt-i Kıpçak, 127, 469
Devâmât, 94

Deylem, 43, 49, 135
Dimaşk
Şâm, 111, 112
Dimaşkuşşâm
Şâm, 111
Dımışk
Şâm, 114
Dıragman
Draman (İstanbul), 452
Dıragman Tekkesi
Draman (İstanbul), 452
Dicle, 83, 90, 92
Dikilitaş
İstanbul, 252
Dikke
Mekke, 74, 369
Dikmen Korusu
Ayдын, 151
Dimetoka
Paşa Sancağı, 299, 300,
306, 446
Dimetroca
Dimitroviçe, 291
Dimitroviçe
İzveçan
(Yenipazar/Bosna),
291
Divriği, 138
Rûm (vilayet), 345
Divriği-Darende, 138
Rûm (vilayet), 345
Diyârbakır, 22, 24, 25, 45,
137, 197, 221, 222, 223,
224, 226, 239, 265, 320,
466, 469, 479, 482
Diyârbekr
Diyârbakır, 221
Diyâr-ı Bekr
Diyârbakır, 221
Dizfûl, 60, 61, 487
Dizfûl-rûd
Âb-ı Diz ırmağı, 61
Dobruca
Silistre, 334
Doğancılar
Üsküdar, 270
Doğu, 19, 38, 56, 60, 81, 96,
125, 137, 224, 227, 274,
349, 360, 361
Doğu Türkistan
Türkistan, 60, 125, 361
Dolmabahçe

İsranbul, 261
Doñuzlu
Sivas-Tokat (Rûm
vilayeti), 354, 355
Draça
Semendire, 212
Draman
Fatih (İstanbul), 452
Dubniçe
Köstendil, 292
Dulkadir
Zülkadriyye, 359, 360
Dupniça
Dubniçe, 292, 403

E

Ebher, 51, 58, 124, 127, 139
Ebû Şibe
Eyüp, 262, 451
Edirne
Paşa Sancağı, 20, 21, 23,
24, 44, 86, 105, 127,
134, 137, 143, 150,
155, 168, 175, 176,
209, 210, 220, 228,
229, 236, 238, 239,
241, 242, 284, 298,
299, 300, 301, 302,
303, 304, 305, 306,
307, 308, 309, 310,
311, 312, 313, 314,
315, 316, 317, 320,
331, 335, 338, 340,
369, 374, 378, 385,
386, 387, 388, 391,
394, 398, 401, 402,
403, 406, 407, 408,
409, 428, 429, 430,
434, 436, 443, 446,
456, 461, 464, 473,
480, 485, 487, 490
Edirne Bedesteni
Edirne, 304, 378
Edirne Dârü'l-hadîs'i
Edirne, 306, 309, 312,
313, 315, 316, 408,
409, 423, 428, 429
Edirne Sarayı
Edirne, 312, 314, 315,
316
Edirnekapı

- Edirnekapısı (İstanbul),
412
- Edirnekapısı
İstanbul, 260, 383, 411
- Edirnekapısı Sultâniyye'si
Mihrümâh Sultan
Medresesi, 411
- Edremit
Karesi, 189
- Edrine
Edirne, 86, 308, 309, 310
- Efe Meyhanesi
Tahtakale (İstanbul), 440,
441
- Eflâk, 132
- Efşâncı Bahçesi
İstanbul, 124, 367
- Ege Adaları, 25, 154
- Ege Denizi, 295
- Eğirdir
Hamîd, 164, 165, 166,
404
- Eğriboz
Kaptanpaşa Eyaleti, 214
- Elbasan
Rumeli, 289
- Elburz dağları, 58
- Ellili Medreseler, 382, 393,
401, 405, 406, 407, 408,
409, 411, 412, 413, 415,
417, 427, 428, 435
- Elmadağ
Ankara, 150
- Elmalı
Teke, 208
- Elvend dağı, 55
- Eminönü
İstanbul, 269, 442
- Emînüddîn Mikâ'il
Medresesi
Sivrihisâr (Ankara), 433
- Emir Buhârî Mahallesi
İstanbul, 254
- Emîr Buhârî Tekkesi
Fatih (İstanbul), 454, 455
İstanbul, 261
- Emîr Seyyid Medresesi
Çelebi Mehmed
Medresesi (Bursa), 410
- Emir Sultan Medresesi
Çelebi Mehmed
Medresesi (Bursa), 409
- Emîr Sultân Medresesi
Çelebi Mehmed
Medresesi, 396
- Emîr Sultân Tekkesi
Bursa, 446
- Emir Sultan Vakfı
Bursa, 178
- Emîrbuhârî Sokağı
Fatih (İstanbul), 454
- Engürüs
Macaristan, 130, 132, 133
- Erciş, 224
- Erdebîl, 51, 59, 83, 139, 467
- Ereğli
Karaman, 274, 275, 355,
486
- Ergene
Paşa Sancağı, 300, 313,
315, 316, 317
- Ergene Köprüsü
Uzunköprü, 317
- Erivan, 50, 53
- Ermen, 50
- Ermenek, 154
Karaman, 274
- Ermeni
Ermenistan, 50, 124, 356
- Ermenistan, 49, 53, 90
- Ermeniye
Ermen, 50
- Erran, 49
- Erzurum, 24, 53, 224, 225,
248, 358, 468
- Esenler
İstanbul, 262
- Eski İbrâhim Paşa
Medresesi
Edirne, 386
İstanbul, 399, 413
- Eski Saray
İstanbul, 251
- Eskişehir, 154, 155, 208,
209, 445, 448, 449, 450,
483
- Eşkum
Mazrak (Delvine), 344
- Evranos Gâzi Medresesi
Vardar Yenicesi, 417
- Eyüp
İstanbul, 62, 68, 119, 178,
236, 237, 247, 260,
262, 263, 265, 300,
367, 373, 375, 383,
387, 389, 414, 441,
451, 464, 468
- Eyüp Sultan Külliyesi
Eyüp, 262
- Eyüp Sultân Medresesi
Eyüp, 414
- Eyüp Vakfı
İstanbul, 247
- Ezine
Biga, 209, 285, 447
- Ezinebazarı
Ezine, 209

F

- Fars, 32, 63, 143, 171
- Fâtımâ Hâtun Medresesi
Balıkesir, 433
- Fatih
İstanbul, 262, 454
- Fâtiḥ Sultan Mehmed Camii
İstanbul, 370, 371
- Fâtiḥ Sultan Mehmed
Medresesi
Trabzon, 433
- Fâtiḥ Sultan Mehmed Vakfı
İstanbul, 246, 424
- Ferecik
Paşa Sancağı, 298, 316
- Ferhâd Ağa Medresesi
Ferhâdiyye Medresesi,
391
- Ferhâdiyye Medresesi
Bursa, 392
- Ferhâr
Türkistan, 361
- Fırat, 92, 485
- Fırât, 83, 361
- Fırt
Susurluk, 177, 181, 189
- Filibe
Paşa Sancağı, 24, 82, 146,
321, 384, 478, 490
- Filibe Medresesi
Filibe, 384
- Filistin, 111
- Filorina
Rumeli, 436
- Fiyume
Kâhire, 104, 107
- Fransa, 131

Frengistan
Avrupa, 132, 133
Frengistân, 130, 131
Avrupa, 125, 130, 131,
132, 133, 134, 139,
369
Fustat
Kâhire, 105

G

Gaba
Gay, 57
Galata, 23, 264, 267, 441
İstanbul, 90, 102, 127,
140, 177, 222, 236,
242, 264, 265, 266,
267, 268, 269, 270,
300, 324, 365, 371,
372, 375, 377, 403,
415, 438, 439, 440,
441, 442, 444, 452,
464, 477, 481, 489
Galatasaray
İstanbul, 264
Garp, 43
Gay
Gaba, 57
Gâzî 'Alî Bey Medresesi
Plevne, 388
Gâzî Evranos Bey
Medresesi
Amasya, 435
Gaziosmanpaşa
İstanbul, 262
Gebze
Kocaeli, 198, 409, 413,
416
Gecek Medresesi
Sivrihisâr (Ankara), 433
Gedus
Germiyan, 160
Gegbûze
Gebze, 198
Gelibolu
Gelibolu, 216, 273
Gelibolu, 14, 23, 39, 46, 47,
69, 73, 75, 77, 79, 85, 87,
103, 104, 105, 108, 116,
117, 119, 130, 131, 135,
137, 144, 146, 156, 157,
158, 159, 162, 169, 174,

177, 179, 183, 184, 190,
192, 196, 213, 214, 215,
216, 217, 224, 225, 226,
228, 229, 234, 237, 248,
249, 251, 252, 253, 268,
272, 273, 275, 276, 277,
279, 289, 291, 295, 302,
303, 313, 322, 336, 338,
339, 353, 356, 358, 360,
365, 374, 383, 386, 405,
414, 418, 442, 450, 460,
489
Gerede
Bolu, 209
Gerek
Kestel, 153
Gerger, 138
Rûm (vilayet), 345
Gerger-Kâhta, 138
Rûm (vilayet), 345
Germiyan
Anadolu, 153, 154, 155,
159, 160, 161, 162,
184, 197, 204, 353,
354, 447, 474, 489
Germiyan Kalesi, 159
Germiyan, 159, 447
Germiyanoğlu Ya'kûb Bey
Medresesi
Amasya, 434
Gey
Cey, 57
Geyikli Baba Tekkesi
Keşiş Dağı (Bursa), 404,
447
Geylân
Gilân, 61
Geyve
Hüdâvendigâr, 184, 185,
186, 197
Gilân, 60, 61, 138, 487
Geylân, 61
Gök Meydanı
Şâm, 447
Göhlisar
Hamîd, 164
Göllü Kesriyye
Kesriyye, 298
Gönen, 197
Gücerat, 50, 135
Gûta vahası, 112
Gülşenî dergâhı, 102, 103

Gümüş
Merzifon (Amasya), 351
Gürânî Mahallesi
İstanbul, 255
Gürcistan, 154, 356
Güzelce Kâsım Paşa
Medresesi
Galata, 416, 455
Güzelhisar
Aydm, 152

H

Hacı Fakih Mahallesi
Bergama, 432
Hâcî Hasan-zâde Medresesi
İstanbul, 396
Hadramut
Yemen, 124
Hakîm Çelebi Efendi
Hankâhı
İstanbul, 452
Haleb, 25, 58, 59, 60, 62,
63, 64, 65, 66, 67, 68, 69,
70, 73, 76, 91, 99, 101,
107, 111, 112, 113, 114,
117, 119, 129, 145, 175,
237, 240, 241, 248, 279,
367, 376, 426, 456, 464,
470, 482, 489
Halebi Medresesi
Kazancılar Medresesi
(Edirne), 402
Haliç
İstanbul, 226, 269, 425,
473
Haliç Ciheti
Sahn-ı Semân
Medreseleri, 417
Hamâ
Şâm, 113, 118, 119, 121,
274
Hâmgümüş
Gümüş (Merzifon), 351
Hamîd, 145, 162, 163, 164,
165, 166, 245, 288, 310,
489
Hammâmiyye Medresesi
Kadı Hüsâm Medresesi,
414
Hamza Bey Medresesi
Bursa, 82, 384, 388, 394

- Haçeriyye Medresesi
Bursa, 398, 402
- Handî Hâtun Medresesi
Kayseri, 433
- Hânkâh Medresesi
Haseki Sultân Medresesi
(İstanbul), 411
- Haremeyn
Hicâz, 71, 313, 485
- Harem-i Şerif
Hicâz, 434
- Hâriç Medreseleri
Ellili Medreseler, 405,
413, 415, 416
- Hasankale çayı, 224
- Hasankeyf
Diyârbakır, 221
- Haseki Sultan Camii
İstanbul, 372
- Haseki Sultan Mahallesi
İstanbul, 255
- Haseki Sultan Medresesi
İstanbul, 411
- Haseki Sultân Medresesi
İstanbul, 385, 411, 412,
419, 427, 428
- Haseki Sultâniyye'si
Haseki Sultân Medresesi
(İstanbul), 428
- Hasha-i İstanbul
Haslar (Vize), 339
- Hasköy
Edirne, 236, 317, 339,
375, 380, 391
- Hasköy-i Kiremitlik
Haslar (Vize), 339
- Haslar
Vize, 242, 265, 270, 339,
372
- Hâşiye-i Tecrîd Medreseleri
Yirmili Medreseler, 382,
384
- Hatîb Paşa Medresesi
Bergama, 432
- Hâtûniyye Câmii
Trabzon, 433
- Hâtûniyye Medresesi
Trabzon, 433
- Havernâk Köşkü
Necf, 90
- Havran
Şâm, 118
- Haydarhâne
Edirne, 320
- Hazar Denizi, 49, 51, 61,
127
- Hazret-i Emir Medresesi
Çelebi Mehmed
Medresesi (Bursa), 409
- Heft 'İklîm, 27
- Hemedan, 41, 55, 59, 61,
363, 487
- Herât, 32, 36, 61, 139
- Hersek
Rumeli, 230, 291, 476
- Hısn-ı Keyfa
Hasankeyf, 221
- Hıtâ, 124, 125, 126, 127,
145, 166
- Hıtay
Hıtâ, 125
- Hicâz, 64, 71, 72, 73, 74, 75,
76, 77, 78, 79, 80, 81, 93,
101, 103, 112, 113, 121,
123, 139, 140, 141, 144,
152, 156, 272, 286, 374,
416, 434, 455, 456, 464,
465, 479
- Hille
Bağdâd, 90
- Himalaya sıradağları, 135
- Hind, 43, 50, 59, 63, 93,
100, 126, 135, 222, 360,
362
- Hindistan, 50, 57, 59, 73,
78, 93, 94, 111, 135, 136,
229, 361, 473
- Hindukuş dağları, 60
- Hint Okyanusu, 135
- Hîre
Necf, 90, 150, 472
- Hisariçi
Bursa, 172, 183, 184
Kastamonu, 193
- Hoca Sinân Medresesi
Balıkesir, 432
- Hocaüveys Mahallesi
Fatih (İstanbul), 454
- Hocend, 47
- Honaz kalesi
Kütahya, 160
- Horasan, 42, 43, 50, 54, 55,
56, 57, 59, 61, 81, 127,
137, 229, 333, 448, 470
- Horâsân
Horasan, 56, 333
- Horpeşte
Hurpeşte, 299
- Hoten
Turfan, 125, 135, 229,
361, 485
- Hoy, 50, 488
- Hurpeşte
Kesriyye, 299
- Hüdâvendigâr, 145
Anadolu, 166, 176, 177,
180, 183, 184, 185,
189, 240, 390, 395,
398
- Hüdâvendigâr Medresesi
Kaplıca Medresesi
(Bursa), 395, 398, 400
- Hürmüz, 57, 59, 93, 135
- Hürrem-âbâd
'Irâk, 88
- Hüsâmiyye Medresesi
Amasya, 434
Edirne, 385, 387, 388
- Hüseyniyye Medresesi
Amasya (Rûm vilayeti),
397
- Hüsreviyye Medresesi
Bursa, 388, 394
- Hz. 'Alî türbesi, 73, 85, 91
- Hz. Hüseyin türbesi
Kerbelâ, 91, 92
- Hz. Yahyâ kabri
Şâm, 115

I

- II. Bâyezîd Camii
Edirne, 312
- Ilıca
Köstendil Ilıcası, 292
- Isparta
Hamîd, 21, 162, 163, 164,
165, 354

İ

- İbrâhim Paşa Medresesi
Eski İbrâhim Paşa
Medresesi (Edirne),
386
- İçel

İçil, 350
İçil
İstanbul, Edirne ve Bursa
havalisi, 402, 403
İlok kalesi
Ayluk kalesi, 212
İmâm Hasan ‘Askerî türbesi
Bağdâd, 88
İmanhisarı
Kürtün (Trabzon), 358
İnebahtı, 214
Kaptanpaşa Eyaleti, 214
İnegöl
Bursa, 177, 181, 396
İplik Pazarı
İstanbul, 243
İpsala
Paşa Sancağı, 300
İran, 132, 358
İrân, 40, 41, 44, 45, 46, 49,
50, 52, 53, 54, 55, 57, 59,
61, 64, 69, 82, 88, 89, 91,
93, 101, 113, 127, 135,
137, 139, 141, 142, 155,
198, 200, 207, 223, 224,
229, 239, 283, 307, 312,
347, 361, 362, 398, 406,
446, 483
İran Âzerbaycânı
Âzerbaycân, 49
İrem, 58, 84, 124, 126, 127,
152, 166, 167, 227, 301,
328, 329, 335, 356, 367,
475
İrfâniye Medresesi
Sivrihisâr (Ankara), 433
İrtiş ırmağı, 127
İrve, 261
İsfahân, 41, 50, 53, 57, 58,
59, 64, 65, 73, 78, 81,
101, 139, 144, 482
İshâk Fakîh Medresesi
Amasya, 434
İshâk Paşa Medresesi
İnegöl (Bursa), 396
Üsküp, 403
İskados
İskedos, 295, 476
İskatoz
İskedos, 295
İskebolos, 295
İskedos

Teselya, 295
İskender Paşa Câmii
Trabzon, 433
İskender Paşa Medresesi
Trabzon, 433
İskenderiyye
Mısır, 105, 109, 110
İskilip
Çorum (Rûm vilayeti),
345
İstanbul, 19, 20, 22, 23, 24,
25, 40, 42, 44, 45, 49, 52,
53, 59, 62, 65, 68, 73, 74,
76, 77, 80, 82, 83, 84, 85,
88, 100, 102, 108, 109,
110, 112, 113, 116, 119,
124, 127, 128, 129, 130,
135, 138, 142, 147, 150,
159, 169, 171, 174, 175,
179, 189, 191, 192, 193,
202, 203, 211, 219, 221,
225, 226, 227, 228, 229,
230, 231, 232, 233, 234,
235, 236, 237, 238, 239,
240, 241, 242, 243, 244,
246, 247, 248, 249, 250,
251, 252, 253, 254, 255,
260, 261, 262, 263, 265,
267, 268, 269, 270, 271,
278, 280, 281, 282, 283,
284, 301, 302, 303, 304,
305, 306, 310, 311, 312,
313, 324, 326, 329, 330,
334, 336, 338, 339, 340,
343, 344, 347, 352, 357,
358, 361, 364, 365, 366,
367, 368, 369, 370, 371,
372, 373, 374, 375, 377,
379, 380, 381, 383, 385,
386, 392, 393, 395, 396,
398, 399, 400, 401, 402,
403, 404, 412, 413, 414,
415, 416, 417, 418, 421,
422, 423, 427, 428, 433,
435, 442, 443, 445, 448,
449, 451, 452, 453, 454,
455, 461, 464, 470, 472,
475, 479, 480, 482, 485,
487, 489
İstanbul Bedesten’i
İstanbul, 377
İstanbul Boğazı, 226, 271

İşketuz
İskedos, 294
İştib
İzvornik, 293, 356, 387
İtalya, 19
İvaz Paşa Camii
Tavuk Pazarı (Bursa),
399
İvraca
Niğbolu, 295
İvranya
Köstendil, 293
İzmir
Aydın, 153
İznic
Kocaeli, 197, 350, 386,
405, 407, 408, 410,
415, 489
Paşa Sancağı, 197, 266,
324, 395, 489
İzveçan
Yenipazar (Bosna), 291
İzvornik
Rumeli, 291, 292, 293,
393

K

Ka’be, 71
Mekke, 66, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 77, 78, 79,
80, 81, 91, 101, 113,
227, 290
Ka’riyye Medresesi
Haseki Sultân Medresesi
(İstanbul), 411, 427
Ka’be
Mekke, 75, 79
Kablucu
Kaplıca, 183
Kadı Hamamı
Bursa, 174, 379
Kadı Hüsâm Medresesi
İstanbul, 414
Kadı Medresesi
Kadı Hüsâm Medresesi
(İstanbul), 414
Kafdağı, 27
Kafkas Sıradağları
Kafkasya, 49, 53
Kafkasya, 53
Kâğıthane

- İstanbul, 229, 236, 262, 375
- Kâhire
Mısır, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 110, 139, 241, 445, 455, 457, 483
- Kahkaha kalesi, 51
- Kahriyye Medresesi
Haseki Sultân Medresesi (İstanbul), 411, 428
- Kâhta, 138
Rûm (vilayet), 345
- Kalamata
Mora, 294
- Kalender-hâne Medresesi
İstanbul, 398, 399, 412, 413, 423
- Kalkandelen
Paşa Sancağı, 24, 299, 481
- Kangırı
Çankırı, 209
- Kaplıca
Bursa, 174, 178, 183
- Kaplıca Hamamı
Beşiktaş (İstanbul), 380
- Kaplıca Medresesi
Bursa, 173, 388, 395, 398, 400, 446, 455
- Kaplıca Vakfı
Bursa, 178, 247
- Kaptan Sinân Paşa
Medresesi, 415
- Kaptanpaşa Eyaleti, 213, 214
- Kapuönü
Kızılhisar (Ağrıboz), 344
- Karaâmid
Diyârbakır, 221, 224
- Karacabey
Mihaliç, 177, 189
- Karadağ, 51
- Karadeniz, 127, 145, 262, 420, 486
- Karadeniz ciheti
Sahn-ı Semân
Medreseleri, 417, 420, 421
- Karâfe
Karafeteyn, 105
- Karaferye
Paşa Sancağı, 175, 299, 300, 386, 399
- Karaferye Medresesi
Karaferye, 300, 386
- Karafeteyn
Kâhire, 105
- Karâfetü'l-kübrâ
Karafeteyn, 105
- Karagöz Ahmed Paşa
Medresesi
Amasya, 434
- Karahisâr-ı Sâhib, 145
Anadolu, 208, 210
- Karahisâr-ı Şarkî, 138, 345
- Karaman
Anadolu, 74, 151, 153, 155, 159, 168, 184, 197, 204, 216, 217, 272, 273, 274, 275, 276, 457, 482
- Karamanpazarı (İstanbul), 376
- Karamanpazarı
İstanbul, 376, 377, 442
- Karasu Yenicesi
Paşa Sancağı, 297
- Karaverye
Karaferye, 300
- Karesi, 145, 177, 189, 482
- Karıştıran
Vize, 340
- Kariye, 94
- Karlı-ili
Kaptanpaşa Eyaleti, 214
- Karpat dağları, 127
- Kars, 24, 223, 478
- Kârûn nehri, 61
- Kâsım Paşa
Galata, 254
- Kasımpaşa
Kâsım Paşa, 264
- Kâsiyûn dağı, 112
- Kasr-ı Şîrîn, 84
- Kastamonu
Anadolu, 22, 23, 24, 25, 145, 154, 169, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 237, 241, 352, 356, 462, 475, 477, 478, 487, 489
- Kastamonu Camii
- Kastamonu, 193
- Kâşikârî
Çitli Hamamı, 250, 380
- Katar, 94
- Katif
Lahsâ, 95
- Katîf
Lahsâ, 94, 95, 96
- Kayseri
Karaman, 49, 137, 216, 275, 276, 358, 433
- Kazâbâd
Tokat (Rûm vilayeti), 353
- Kazancılar Medresesi
Edirne, 402
- Kazâziyye Medresesi
Bursa, 175, 399
- Kazvîn, 58, 61, 65, 76, 153, 224, 469
- Kazzâzhâne Medresesi
Kazâziyye Medresesi (Bursa), 399
- Kazzâziyye Medresesi
Kazâziyye Medresesi (Bursa), 399
- Kefe, 129, 130
Kırım, 62, 65, 112, 128, 129, 130, 221, 357, 462
- Kemah, 138, 345
- Ken'an
Safed, 63, 65, 112, 122
- Kengırı
Çankırı, 145, 208, 209
- Kepenekçi Medresesi, 393, 398
- Kepsut
Hüdâvendigâr, 177, 181, 189
- Kerbelâ, 78, 88, 90, 91, 92, 139, 449, 481, 486
- Kesderye
Kesriyye, 298
- Kesîre
Kesriyye, 298
- Kesriyye
Paşa Sancağı, 298, 299
- Kestel
Aydın, 153
- Kestel Medresesi
Kestel, 384
- Kestorya

Kesriyye, 298
Keşan
Paşa Sancağı, 297, 298
Keşefrûd
Âbimeşhed vadisi, 61
Keşiş Dağı
Bursa, 169, 170, 447
Keşmir dağları, 135
Ketayun Sarayı
İstanbul, 254
Kıbrıs, 116, 119, 154, 280,
281
Kılıç Baba Tekkesi
Yedikule (İstanbul), 253
Kırım, 22, 127, 128, 363,
464, 474, 478
Kırkçeşme Mahallesi
İstanbul, 261, 373
Kırkkilisâ
Kırkkilise (Vize), 339
Kırkkilise
Vize, 339
Kırlı Ahmed Bey
Medresesi
Amasya, 435
Kırlı Medreseler, 397
Kırlılar
Kırlı Medreseler, 397,
399, 400, 402, 404
Kırşehir
Karaman, 47, 274
Kıyık
Edirne, 320
Kızılağaç Yenicesi
Paşa Sancağı, 297
Kızıldeniz, 71
Kızılhisar
Ağrıboz (Rumeli), 343,
344
Kızılırmak
Rûm (vilayet), 345
Kili
Silistre, 334
Kilikya, 154
Kilis, 21
Kiremitlik
Hasköy-i Kiremitlik, 252,
339, 365, 380
Kirman, 59
Kirmastî Medresesi
İstanbul, 383

Koca İbrâhim Paşa Hamamı
Çarşısı
İstanbul, 375
Koca Mustafâ Paşa
Medresesi
İstanbul, 416
Koca Nişancı Camii
Eyüp, 367, 373
Kocaeli
Anadolu, 197, 198
Kocaili
Kocaeli, 197
Konya, 278
Karaman, 22, 66, 80, 81,
114, 116, 119, 155,
159, 203, 204, 246,
272, 273, 276, 277,
278, 279, 280, 329,
334, 358, 445, 448,
453, 457, 458, 459,
465, 471
Koska
Bâyezîd (İstanbul), 383
Kostantin
İstanbul, 250
Körfüz, 134
Köstendil
Rumeli, 286, 288, 292,
293
Köstendil Ilıcası
Köstendil, 292, 293
Kratova
Köstendil, 293
Kubûrî's-sâlihîn
Haleb, 67
Kudüs, 108, 118, 121
Kûhibâbâ dağı, 61
Kula
Kütahya, 160
Kum, 59
Kunduz ırmağı, 60
Kura, 50
Kuruçay, 55
Kuveyt, 94
Küçük Ruse
Ruşçuk, 296
Kür nehri, 53
Kürdistan, 224
Küre
Bakır Küresi, 193
Küre-i Nühas
Bakır Küresi, 193

Kürtün
Trabzon (Rûm vilayeti),
358
Kütâhiyye
Kütahya, 56, 155
Kütahya
Germiyan, 16, 22, 24, 28,
56, 66, 114, 145, 153,
154, 155, 156, 157,
158, 159, 160, 197,
203, 204, 209, 239,
240, 277, 278, 279,
280, 354, 355, 398,
416, 434, 451, 462,
472, 474, 487, 489

L

Lahsâ, 86, 93, 95, 136, 468,
469
Basra, 93, 94, 95
Langa Mahallesi
İstanbul, 454
Lâpseki
Biga, 209
Larende
Karaman, 154, 273
Lârî Mescidi
Edirne, 374
Larissa
Yenişehir (Tırhala), 390
Lazkiye
Germiyan, 355
Lefkoşa
Kıbrıs, 280
Libya çölü, 96
Lofça
Niğbolu, 295
Lûristan, 60, 61
Lübnan, 111

M

Ma'mûriyye
Ankara, 150
Macaristan, 130, 132, 133,
134, 210, 219, 220, 295,
387
Mâçin, 126
Mağalkalara
Malkara, 217
Mağalkara

- Malkara, 217
- Magosa
Kıbrıs, 280
- Mağnisâ
Manisa, 205
- Mağrib, 115, 125, 134, 194,
214
- Mahalle
Mısır, 104
- Mahmud Paşa Çarşısı
İstanbul, 377
- Mahmûd Paşa Medresesi
Hasköy (Edirne), 391
İstanbul, 413, 416
- Makedonya, 22, 25, 481,
486
- Malatya
Zülkadriyye, 138, 345,
360
- Malgara
Malkara, 217
- Malğara
Malkara, 217
- Malkara
Gelibolu, 217, 327
- Malta, 134, 284, 478
Fatih (İstanbul), 454
- Maltepe
Üsküdar, 270
- Manastır, 408
Paşa Sancağı, 22, 23, 120,
322, 323, 435, 490
- Manastır Medresesi
Bursa, 176, 407, 408,
423, 429
- Manavgad
‘Alâiyye (Alanya), 154,
295, 343
Alanya, 208
- Manisa, 16, 28, 97, 107,
158, 159, 190, 191, 192,
196, 199, 200, 201, 202,
203, 204, 205, 206, 207,
232, 238, 239, 272, 279,
280, 303, 347, 349, 395,
447, 451, 462, 472, 489
- Mankub
Kefe, 129, 334
- Manyas
Karesi, 189
- Maraş
Zülkadriyye, 21, 359, 360
- Mardin
Diyârbakır, 22, 221, 222,
223, 224, 353, 470
- Marmara, 189
- Mastaba
Şâm, 112
- Mâverâünnehir, 60
- Mazrak
Delvine (Rumeli), 344
- Mecnûn Baba Medresesi
Siroz, 392
- Medâris-i ‘aliyye, 382, 415,
425, 436, 437
- Medâris-i seniyye, 436
- Medâris-i şerife, 436
- Medâyin, 50, 90
- Medîne, 65, 71, 72, 73, 74,
76, 77, 101, 238, 313, 381
- Medrese-i Gahriyye
Haseki Sultân Medresesi
(İstanbul), 411
- Mehmed Paşa Medresesi
Rûm Mehmed Paşa
Medresesi, 402
- Mekke, 57, 65, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 77, 78, 91,
101, 136, 140, 175, 193,
238, 242, 369, 479
- Memlaha-i Bâlâ, Memlaha-i
Zîr
İzvornik, 292
- Memlahatîn
Memlaha-i Bâlâ,
Memlaha-i Zîr, 292
- Mendilcebin
Bağdâd, 88
- Menemen
Saruhan, 205
- Menteşe, 40, 145, 198, 199,
201, 354
- Menûf
Mısır, 105, 106, 395
- Meram
Konya, 277
- Merc-i Dâbık (Dâbık)
Haleb, 64
- Merdümiyye Medresesi
İstanbul, 398
- Meriç nehri
Edirne, 309
- Merkez Gülşenî Dergâhı
Kahire (Mısır), 72, 102,
103, 104, 122, 215,
240, 265, 281, 329,
455, 456
- Merkez Mevlevî Dergâhı
Konya, 453, 457, 458
- Merulahcan
Horasan, 57
- Merv, 61
- Merzifon
Amasya (Rûm vilayeti),
351, 352, 401, 404
- Mescîd-i Aksâ
Kudüs, 72
- Mescîd-i Nebevî
Medîne, 72, 381
- Meşhed, 61, 249, 449, 481
- Mezopotamya, 64, 80
- Mısır, 25, 60, 62, 64, 66, 70,
72, 73, 76, 91, 96, 97, 98,
99, 100, 101, 102, 103,
104, 105, 106, 107, 108,
109, 110, 111, 112, 113,
122, 129, 136, 145, 147,
152, 177, 200, 202, 215,
232, 239, 240, 264, 265,
279, 280, 287, 353, 357,
393, 395, 403, 419, 420,
422, 448, 455, 456, 457,
463, 465, 468, 471, 481,
489
- Mısır
Mısır, 62, 70, 98, 100,
107, 111
- Midilli
Kaptanpaşa Eyaleti, 214,
443
- Miftâh Medreseleri
Otuzlu Medreseler, 392
- Mihal Köprüsü
Edirne, 308
- Mihaliç
Hüdâvendigâr, 177, 178,
181, 185, 187, 189,
265, 403
- Mihaloğlu ‘Alî Bey
Medresesi
Gâzî ‘Alî Bey Medresesi,
387, 392
- Mihrânrûd, 52
- Mihrümâh Sultan Medresesi
İstanbul, 411, 412

Milket-i Efrenc
Frengistân, 134
Mir Şâh Kadı Medresesi
Yenişehir (Tırhala), 391
Mitrovçe
Dimitroviçe, 291
Mizestire
Mora, 293
Modon
Mora, 294
Mollâ Halil Medresesi
Amasya, 434
Mollâ Şeref Medresesi
İstanbul, 383, 389
Mora
Rumeli, 293, 294
Mostar
Hersek, 291
Mudanya, 175
Mudurnu
Bolu, 209
Muğla, 24, 198, 199, 466
Menteşe, 198, 335, 462
Mukattam tepeleri
Kâhire, 105
Murâd Paşa Medresesi
İstanbul, 392, 393
Muradiye
Bursa, 168
Murâdiyye Camii
Bursa, 174, 178, 184, 394
Murâdiyye Medresesi
Bursa, 429
İstanbul, 114, 175, 418,
420, 429
Murâdiyye Mevlevihânesi
Edirne, 446
Mûsâ Bey Medresesi
Vardar Yenicesi, 435
Mustafâ Paşa Medresesi
Gebze (Kocaeli), 409,
417
İstanbul, 77, 413, 425
Musul
Bağdâd, 24, 88, 475
Muş, 224
Mübârizüddîn Ertokuş
Medresesi
Ağras (Eğirdir), 404
Mülk-i Rûm
Anadolu, 136, 138

N

Nahevan, 50
Narda
Yanya, 208, 335, 342,
343, 373, 374
Necef, 88, 90, 91, 92
Necid, 150
Nesim
Bağdâd, 88
Nevşehir, 25
Nice
Fransa, 131, 132, 369
Niçe
Nice, 131
Niğbolu
Rumeli, 295, 296, 448
Niğde
Karaman, 274
Niksar, 138, 345
Nil, 96, 103, 105, 455
Niş
Semendire, 211
Nişâbur, 57, 73, 139
Nişâbur, 60, 61, 482
Nişancı Hamamı
İstanbul, 252, 379
Nişancı Medresesi
İstanbul, 386
Nişancı Mescidi
Balat (İstanbul), 373
Nitse
Nice, 131
Niçe, 131
Nizâmiyye Medreseleri, 381
Norman Sicilya'sı, 19
Nova
Hersek, 291
Novaberde
Vulçitrın, 342
Nove
Nova, 291

O

Ok Meydanı
İstanbul, 452
Ordu, 208
Orhân Gâzî Medresesi
İznik, 407, 408
Orhan Gâzî Türbesi
Bursa, 173

Orhan Gazi Vakfı
Bursa, 247
Orhan Gazi Vakfı
Bursa, 178
Orhaniyye Medresesi
Orhân Gâzî Medresesi
(İznik), 410
Orta Asya, 60, 354, 361
Orta İdil, 127
Ortahisâr Câmii
Trabzon, 433
Ortaköy
İstanbul, 261, 366
Oruç Paşa Medresesi
Balıkesir, 432
Osmân Gâzî Türbesi
Bursa, 173
Otuzlu Medreseler, 382,
384, 385, 390, 392, 394,
395, 397, 407, 408

P

Papasoğlu Darü'l-hadis'i
Papas-zâde Mustafâ
Çelebi Dârü'l-hadisî,
382
Papasoğlu Medresesi
Papas-zâde Mustafâ
Çelebi Medresesi, 385
Papas-zâde Mustafâ Çelebi
Medresesi
İstanbul, 385
Pasin, 45
Erzurum, 226
Pasinler
Pasin, 224
Paşa Sancağı
Rumeli, 297, 316
Paşa sancağı (Anadolu), 145
Pavra
Badra, 152
Peç
Viyana, 133
Peçin
Beçin, 199
Pekin
Çin, 125
Perama Boğazı
Pereme Boğazı, 269
Perama Kapısı
İstanbul, 269

Pereme Boğazi
İstanbul, 268, 442
Peşte, 210
Peykler Medresesi
Edirne, 406
Pîri Paşa Medresesi
Silivri (Vize), 396
Pojega
Budın, 211
Priştine
Vulçitrın, 22, 24, 211,
341, 486
Prizren
Rumeli, 56, 247, 332, 333

R

Resâfe, 105, 106
Reşîd
Mısır, 103, 107
Revân, 49, 53
Rey, 59, 210
Rodos, 129, 131, 134, 151,
154, 208, 210, 212, 214,
218, 219, 220, 221, 334,
387
Rudnik, 147
Budın, 211
Rûm, 16, 22, 24, 27, 28, 40,
41, 42, 43, 44, 45, 46, 47,
49, 52, 58, 59, 61, 63, 64,
65, 70, 73, 78, 79, 81, 86,
92, 102, 111, 113, 121,
135, 136, 137, 138, 139,
140, 141, 142, 143, 144,
145, 154, 197, 234, 236,
248, 276, 285, 297, 301,
326, 345, 352, 372, 402,
451, 460, 461
Rûm (vilayet)
Anadolu, 138, 345
Rûm Mehmed Paşa
Medresesi
Üsküdar (İstanbul), 402
Rumâhiye
Bağdâd, 87
Rumeli, 16, 22, 24, 28, 62,
73, 98, 101, 104, 113,
118, 137, 146, 147, 156,
183, 184, 209, 210, 211,
215, 222, 233, 241, 281,
282, 283, 284, 285, 286,

287, 288, 289, 291, 292,
293, 295, 310, 329, 332,
333, 334, 335, 338, 341,
342, 343, 344, 346, 355,
356, 363, 372, 383, 387,
390, 392, 394, 403, 405,
431, 434, 435, 436, 447,
454, 475, 476, 482, 490
Rumeli Hisarı
İstanbul, 454
Rûm-ı Hâdis
Rûm (vilayet), 138, 345
Rûm-ı Kadîm
Rûm (vilayet), 138, 345
Rûmili
Rumeli, 62, 98, 281, 283,
284, 286
Rus
Rusçuk, 296
Rûs
Rusya, 132
Rus şehri
Rusçuk, 296
Rusçuk
Niğbolu, 295, 296, 356,
448, 486
Rüstem Paşa Camii
İstanbul, 373
Rüstem Paşa Medresesi
Amasya, 434
Rodosçuk, 394
Sâ'atli Medrese
Üç Şerefeli Medrese, 406
Sabâ, 124, 127, 152, 166,
227, 301, 322, 326, 329
Sabalán
Savalan, 51
Sadrü'd-dâr, 83
Safâ ve Merve
Mekke, 72, 79
Safed
Ken'an, 63, 65, 112, 113,
121
Sağkol kazaları
Paşa Sancağı, 297, 298,
299, 300, 321, 322
Sâhib 'Atâ Medresesi
Akşehir (Karaman), 397
Sahn

Sahn-ı Semân
Medreseleri, 114, 115,
121, 129, 171, 175,
176, 198, 233, 267,
419, 420, 424, 426
Sahn Medreseleri
Sahn-ı Semân
Medreseleri, 381, 382,
418, 419, 422, 423
Sahn Medresesi
Sahn-ı Semân
Medreseleri, 129, 175,
198, 202, 242, 261,
322, 368, 373, 380,
419, 421, 423, 424,
426, 429
Sahn-ı Semân Medreseleri,
97
İstanbul, 97, 382, 383,
406, 408, 409, 410,
417, 419, 420, 421,
422, 423, 424, 426,
484
Sahn-ı Semâniyye
Medreseleri
Sahn-ı Semân
Medreseleri, 153, 417,
418, 420, 422
Saidili, 354
Sakız, 214
Sâlihiyye
Şâm, 114
San'a
Yemen, 124
Sandıklı
Karahisâr-ı Sâhib, 210
Saraybosna
Bosna, 290
Sarı Gürz Hamamı
Mahallesi
İstanbul, 375
Sarı Nehir, 125
Sarıyer
İstanbul, 262
Saruca Paşa Medresesi
Gelibolu, 386
Saruhan, 145, 159, 184, 197,
199, 201, 204, 205, 206,
207, 354, 489
Savalan
Sabalán, 51
Seferihisâr

- Çeşme, 153
Çeşme (Aydın), 58, 153, 273
Sefidrûd
Acıçay, 52
Sehend dağı, 52
Sekbanbaşı Ya'kûb Ağa Mahallesi
Bâyezîd (İstanbul), 383
Selânik, 21, 24, 481
Paşa Sancağı, 64, 78, 91, 215, 247, 265, 323, 324, 325, 372
Selâsil Kalesi
Bâbil, 90
Selçûk Sultân Medresesi
Siroz, 392, 398
Selîmiyye Medresesi
Edirne, 430
Semâniyye Medreseleri
Sahn-ı Semân Medreseleri, 423
Semâniyye Medreseleri
Sahn-ı Semân Medreseleri, 418, 420, 422, 423
Semâniyye Medreseleri
Sahn-ı Semân Medreseleri, 426
Semâniyye Medresesi
Sahn-ı Semân Medreseleri, 407
Semendire, 147, 211, 212, 342, 474
Budîn, 211, 212
Semerkand, 55, 60, 139
Semevât kalesi
Bağdâd, 88
Senâbâz
Meşhed, 61
Serâciyye Medresesi
Edirne, 134, 210, 220, 387
Serez
Siroz, 392
Serfiçe
Paşa Sancağı, 325
Servili Mahallesi
İstanbul, 373
Sevâd
Mezopotamya, 80
Seydî Gâzî Tekkesi
Eskişehir, 449
Seydişehir
Karaman, 274
Seyitgazi
Eskişehir, 449, 450, 451, 467
Seyyîd 'Alî Fakîh Medresesi
Filibe, 384, 385
Seyyîd Battâl Gâzî Külliyesi
Seydî Gâzî Tekkesi, 209
Seyyîd Battâl Gâzî Tekkesi
Seydî Gâzî Tekkesi, 449
Seyyîd Battâl Gâzî Türbesi
Eskişehir, 449
Seyyîd Gâzî Tekkesi
Seydî Gâzî Tekkesi (Eskişehir), 449
Seyyîd Nûreddîn Medresesi
Sivrihisâr (Ankara), 433
Silistre
Rumeli, 333, 334
Silivri
Vize, 338, 396
Simav
Kütahya, 160
Sînâ yarımadası, 96
Sinân Çelebi Medresesi
Yenişehir (Bosna), 394
Sind, 43, 50, 57, 73, 135, 136, 481
Sinop
Kastamonu, 194, 195, 196, 462, 489
Sirem
Semendire, 212
Siriderya, 127
Siroz
Paşa Sancağı, 68, 69, 124, 132, 216, 217, 235, 240, 272, 300, 325, 326, 327, 330, 392, 398, 424, 490
Siroz Medresesi
Siroz, 392
Sivas
Rûm (vilayet), 87, 138, 222, 345, 352, 353, 354, 355, 447
Sivas-Tokat
Rûm (vilayet), 138, 352
Sivrihisar
Ankara, 150, 151, 328, 396, 433, 483
Sivrihisar Medresesi
Sivrihisâr (Ankara), 433
Skiatos
İskedos, 295
Sofya
Paşa Sancağı, 23, 284, 292, 297, 403, 448, 454
Soga Bey Medresesi
Sivrihisâr (Ankara), 433
Solkol kazaları
Paşa Sancağı, 297, 298, 300, 323, 325, 326, 328
Sonisa, 138, 345
Sonisa-Niksar (sancak)
Rûm, 138
Sufiler Tekkesi
Ok Meydanı (İstanbul), 452
Sultan Bâyezîd Vakfı
İstanbul, 247
Sultân Hânı
Yeni Han, 182
Sultan II. Bâyezîd Camii
İstanbul, 371, 374, 375, 376
Sultan II. Bâyezîd Medresesi
Edirne, 305, 306, 312, 423, 429
Sultan II. Bâyezîd Vakfı
Edirne, 314, 315
Sultân Medresesi
Çelebi Mehmed Medresesi (Bursa), 409, 411
Sultân Şâh Medresesi
İstanbul, 412
Sultâniyye, 58, 411, 427
Sultâniyye Kümbeti
Sultâniyye, 58
Sultâniyye Medresesi
Çelebi Mehmed Medresesi (Bursa), 409, 410
Haseki Sultân Medresesi, 411
Mihrumâh Sultan Medresesi (İstanbul), 411

Selçük Sultân Medresesi
(Siroz), 398
Sultanönü, 145, 178, 209,
449, 450
Sultantepe
Üsküdar, 270
Sûmine, 55
Suriye, 64, 76, 83, 111, 121
Susurluk
Teke, 177, 189
Suyolu
Terkos (Haslar), 339
Süleymân Paşa Medresesi
Yenişehir (Bursa), 390
Süleymâniyye Câmii
İstanbul, 371, 430
Süleymâniyye Dârü'l-
hadîs'i
İstanbul, 66, 153, 382,
430, 431
Süleymâniyye Medreseleri
Edirne, 430
İstanbul, 78, 104, 117,
382, 383, 413, 425,
426, 430, 437
Sütlüce
İstanbul, 260

Ş

Şa'b dağları, 94
Şâh Hubân Medresesi
Çağaloğlu (İstanbul), 402,
412
Şahâbe'd-dîn Paşa
Medresesi
Filibe, 384
Şâh-ı Hubân Medresesi
Şah Hubân Medresesi
(İstanbul), 402
Şâhkûh dağları, 61
Şâhrûd nehri, 61
Şâm, 46, 62, 63, 64, 65, 66,
68, 70, 72, 73, 74, 76, 91,
94, 98, 99, 101, 103, 111,
112, 113, 114, 115, 116,
117, 118, 119, 120, 121,
122, 129, 139, 140, 145,
147, 239, 240, 244, 248,
279, 322, 367, 376, 418,
446, 447, 455, 464, 489
Şâm Mevlevihânesi

Gök Meydanı (Şâm), 116,
447
Şarâbiyye Medresesi
Hicâz, 434
Şark, 43, 144, 360, 361, 465
Şatt
Şattü'l-'Arab, 86, 308
Şattü'l-'Arab
'Arab, 83
Şattü'l-'Arab
'Arab, 93
Şehzade Mehmed Camii
İstanbul, 372
Şemâhî, 53, 54
Şems Meyhanesi
Bursa, 443
Şeref Hâce Medresesi
Mollâ Şeref Medresesi
(İstanbul), 383, 389
Şeyh 'Abdülmü'min
Zaviyesi
Bursa, 171, 446
Şeyh İbrâhim Gülşenî
Dergâhı
Mısır, 240, 329, 455
Şeyh İlâhî Türbesi
Vardar Yenicesi, 330,
448
Şeyh Muslihüddîn Tekkesi
Edirne, 446
Şeyh Vefâ
İstanbul, 79, 235, 239,
255, 261, 372, 441,
444, 453, 471
Şeyh Vefâ Camii
Şeyh Vefâ (İstanbul),
261, 444
Şeyh Vefâ Câmii
İstanbul, 372
Şeyh Vefâ Tekkesi
Şeyh Vefâ (İstanbul), 453
Şihâbüddîn Camii
Filibe, 321
Şirâz, 41, 54, 57, 59, 78, 239
Şirâz, 56, 59, 64, 65, 81,
303, 333, 482
Şirvân, 49, 53, 54, 57, 59,
238, 239, 276, 361, 362,
433, 440, 468, 482
Şişli
İstanbul, 262

T

Tâ'if
Hicâz, 75, 76
Tahran, 41, 58, 61
Tahtakale
Bursa, 173, 400
İstanbul, 438, 440, 441,
442
Tahte'l-kal'a
Tahtakale (Bursa), 173,
400
Tahtakale (İstanbul), 268,
377, 438, 439, 440,
441
Tâliş, 61
Taşlık Medresesi
Edirne, 393, 394, 395
Tatar, 127, 130, 301
Tatavla
Galata, 269
Tavuk Pazarı
Bursa, 399
İstanbul, 373
Taybe
Tayyibe, 72
Tayyibe
Mekke, 66, 74, 75, 76,
101, 113
Tebrîz, 19, 40, 45, 50, 52,
53, 54, 57, 59, 142, 224,
346, 348, 358, 461, 469,
478
Teke, 145, 207, 208
Tekellüf
Simav, 160
Tekirdağ, 25, 473
Telvîh Medreseleri
Kırklık Medreseler, 397
Temenna Kayası
Amasya, Kastamonu,
192, 352
Tepedelen
Depedelen (Yanya), 343
Terkos
Haslar (Vize), 339
Teselya, 295
Tetimme Medreseleri
Sahn-ı Semân
Medreseleri, 417
Tetimme Medreselerini

Sahn-ı Semân
Medreseleri, 418
Tetova
Kalkandelen, 299
Timişvar
Banat, 355
Tırhala
Rumeli, 280, 334, 335
Tırnova
Niğbolu, 295
Tibet, 127, 301
Tilimsan
Cezâyir-i Garb, 125
Timurhisar
Timurhisarı, 300
Timurhisarı
Paşa Sancağı, 300
Timuriçe
Timurinçe (Yanya), 343
Timurinçe
Yanya, 343
Timurpençe
Timurinçe (Yanya), 343
Timurtaş Medresesi
Amasya, 434
Tire
Aydın, 124, 152, 153,
325, 458
Tirestenik
Niğbolu, 295
Tokat
Rûm (vilayet), 22, 23,
138, 196, 229, 243,
246, 302, 345, 352,
353, 354, 355, 466,
477
Toklu Baba Tekkesi
Eyüp, 262, 451
Tokuzlar
Doñuzlu (Tokat), 353,
354
Tokuzlu
Doñuzlu (Tokat), 353,
354
Tophane
Galata, 264, 268, 270,
368, 373
Topkapı Sarayı
İstanbul, 230, 247, 412,
415
Toptaşı
Üsküdar, 270

Tosya
Çankırı, 209
Trablusşâm, 122, 123
Trabzon
Rûm (vilayet), 129, 138,
154, 173, 193, 226,
230, 241, 345, 356,
357, 358, 378, 433,
462, 486, 487
Trabzon Medresesi
Trabzon, 433
Trakya, 25, 480, 488
Tuna, 133, 210, 211, 295,
296, 355, 448
Tunca, 86, 305, 308, 312,
316
Tûrân, 50, 54, 55, 127, 156,
203, 277, 283, 348, 349,
360, 361, 362, 486
Turfan, 125
Turhân Bey Medresesi
Yenişehir (Tırhala), 391
Turmuş Dede Tekkesi
'Alî Baba Zaviyesi, 454
Tûfî Latîf Medresesi
Yenibahçe (İstanbul), 404
Tübbet
Tibet, 126
Tünel
İstanbul, 264
Türkistan, 224, 360, 361,
469
Türkmen vilayeti
Zülkadriyye, 359

U

Ulu Cami
Bursa, 174, 370
Uman denizi, 135
Umur Bey Medresesi
Bergama, 432
Unkapanı
İstanbul, 269, 385
Unkapanı Medresesi
İstanbul, 385
Urla
Aydın, 153
Urmiye gölü, 52
Urus
Ruşçuk, 296
Uzun Çarşı

İstanbul, 377, 439
Uzunköprü
Edirne, 317

Ü

Üç Şerefeli Medrese
Edirne, 406
Üngürüs
Macaristan, 132, 213
Ürdün, 111
Üreğir
Kürtün (Trabzon), 358
Üsküdar, 22, 24, 164, 242,
254, 265, 269, 270, 271,
367, 372, 402, 464, 470,
477, 488
Üsküp, 22, 23, 173, 177,
236, 265, 290, 299, 306,
332, 335, 336, 337, 338,
341, 377, 400, 403, 405,
448, 490
Üsküp Medresesi
Üsküp, 336, 403

V

Vâcidiyye Medresesi
Amasya, 434
Vahran
Cezâyir-i Garb, 125
Van, 49, 224, 232, 276, 280,
348, 358, 359
Varadin, 210, 286
Vardar Yenicesi, 450
Paşa Sancağı, 15, 16, 21,
23, 24, 27, 117, 151,
215, 242, 320, 326,
328, 329, 330, 331,
383, 417, 435, 448,
458, 472, 487, 490
Varna
Silistre, 219, 334
Varsak
Manyas, 189
Vedane
Van, 359
Vedâne
Vedane, 359
Velîyüddîn Medresesi
Bursa, 82, 394, 398
Venedik, 131

Vidin
Banat, 296, 355, 356, 448
Villefranche
Fransa, 131
Viyana
Frengistan, 133
Frengistân, 133, 469
Vize
Rumeli, 338, 339, 340
Vodena
Vardar Yenicesi, 330
Vodina
Vodena, 330
Vulçitrın
Rumeli, 341, 342

W

Wien nehri
Viyana, 133

Y

Yahudikapısı
İstanbul, 250
Yahüdiye, 57
Yanbolu
Silistre, 333, 334
Yanina
Yanya (Rumeli), 342
Yanya
Rumeli, 208, 342, 343
Yarhisar
Hüdâvendigâr, 180, 181,
187
Yavuz Sultan Selîm Camii
İstanbul, 371, 373
Yavuz Sultan Selîm
Medresesi
İstanbul, 430
Yazıcıoğlu mahallesi
Gelibolu, 216
Yazıdere

Üryan Baba (Eskişehir),
450
Yedikule
İstanbul, 253, 254
Yedikulle
Yedikule, 254
Yemen, 73, 123, 124, 135,
229, 361, 469
Yeni Han
Bursa, 182
Yeni İmaret
Edirne, 312, 315
İstanbul, 246, 480
Yenibahçe
İstanbul, 404
Yenice
Bozyokuş, 160
Yenicehisâr
Yenihisâr, 271
Yenice-i Zağra
Çirmen, 298
Yeniceköy
Aydın, 152
Yenihisâr
İstanbul, 113, 271
Yeniimaret Mahallesi
Edirne, 312
Yenipazar
Bosna, 290, 291, 393
Yenişehir
Aydın, 151, 188, 390, 472
Bursa, 390
Karaman, 274
Tırhala, 335, 390, 391
Yerkapısı
Bursa, 183
Yevrez
Yoros (Beykoz), 198
Yezd, 59, 60, 86, 480
Yıldırım Bâyezîd Medresesi
Balıkesir, 432
Bursa, 388, 401
Yıldırım Han Medresesi

Yıldırım Bâyezîd
Medresesi (Bursa),
388, 399
Yıldırım Han Vakfı
Edirne, 313
Yiglice
Aydın, 152
Yirkapısı
Yerkapısı, 183
Yirmili Medreseler, 382,
383, 384, 385, 386, 387,
389, 390, 392, 393, 410,
435
Yoros (Beykoz)
Kocaeli, 198, 373, 380
Yunanistan, 21, 25, 470, 480

Z

Zagra
Zağra, 298
Zağra
Yenice-i Zağra, Zağra-i
Eskihisâr, 298
Zağra-i Eskihisar
Paşa Sancağı, 298
Zağros dağları, 59
Zanîne
Ereğli, 274
Zâtî'nin dükkânı
İstanbul, 236
Zâyenderûd nehri, 57
Zemzem kuyuları
Hicâz, 75
Zengi çayı, 53
Zerefşân ırmağı, 54
Zeyrek Camii
İstanbul, 372
Zeyrek Câmii
İstanbul, 330, 448
Zigetvar
Budın, 212, 213, 311, 402
Zülkadriyye, 359, 360

ÖZ GEÇMİŞ

Abdullah Tahir ÖZDEMİR; Tam burslu olarak kazandığı TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesinden 2021 yılında Fakülte İkincisi olarak mezun oldu. Bu üniversitede 2021 yılında başladığı Yüksek Lisans eğitimine sonrasında Araştırma Görevlisi olarak vazifeye başladığı Karabük Üniversitesinde 2022 yılından itibaren devam etti. Halen Karabük Üniversitesinde Araştırma Görevlisi olarak vazife yapan araştırmacının, bir makalesi, kitap tanıtım yazıları ve ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunulmuş bildirileri mevcuttur.